Bayerische StaatsBibliothek
Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Benkő, József, 1740-1814

Transsilvania Sive Magnus Transsilvaniae Principatus

Bd.: 1,1

Vindobonae 1778

Bamberg, Staatsbibliothek -- Geogr.o.217(1
urn:nbn:de:bvb:12-bsb11450719-1
VD18 90042077

Fa. XVI. 15–16.

Walachei.

Europa

Siebenbürgen

Geogr.
o. 217
1.

[illegible]

TRANSSILVANIA.

SIVE

MAGNVS TRANSSILVANIAE PRINCIPATVS.

OLIM

DACIA MEDITERRANEA

DICTVS.

ORBI NONDVM SATIS COGNITVS.

NVNC MVLTIFARIAM, AT STRICTIM ILLVSTRATVS.

AVCTORE

IOSEPHO BENKÖ

TRANSSILVANO - SICVLO,

PAROCHO KÖZEP - AJTENSI ET NOTARIO VENER.
DIOECESEOS ERDÖVIDEKENSIS HELVETICAE
CONFESSIONI ADDICTORVM
ORDINARIO.

PARS PRIOR SIVE GENERALIS.

TOM. I.

VINDOBONAE,

TYPIS IOSEPHI NOB. DE KVRTZBÖK,
CAES. REG. AVLAE. ILLYR. TYPOGRAPHI
ET BIBLIOPOLAE.

MDCCLXXVIII.

Ecclesiast. Cap. IX. v. 13.

Convertens me, animadvertebam, ſub ſole non eſſe levium curſum, neque robuſtorum prælium, nec etiam ſapientum cibum, neque etiam prudentum divitias, neque etiam ſcitorum gratiam: ſed tempus & caſum accidere omnibus his.

Juxta verſionem Tremellii & Junii.

STAATSBIBLIOTHEK BAMBERG

PRAEFATIO
AD
LECTOREM.

Notitiam Rerum Transsilvanicarum, concisam licet, at omnigenam, iam à quadriennio, in iustam Systematis formam redigere volenti mihi, mille curæ animum incesserant. Quamvis enim, amore studii rerum patriarum ductus, à pluribus annis, tam edita Auctorum Opera, quàm Manuscripta, Transsilvaniam tangentia, gnaviter collegerim: multis tamen Instrumentis & Documentis, ad scopum meum facientibus, me carere, è summaria & prævia statim Operis dispositione pervidi.

Quadrinis igitur annis, varia Scripta, rariora Monimenta & Schedas, è compluribus Transsilvaniæ locis conquisivi, & plus 400. philyras propriâ manu descripsi: è quibus in

hunc Operis Tomum æquè ac sequentes, multa sanè transtuli; translaturus plura in HISTORIAM TRANSSILVANIAE THERESIANAM, quâ, ab anno nativitatis meæ, quæ incidit in diem 20. Dec. Anni 1740, Res Patriæ fusè conscribendas exorsus sum. Et præterea, hoc quadrimo temporis intervallo, quingentas propemodùm epistolas, ad Transsilvanos Magnates, Nobiles, Parochos, aliosque exaravi, vix non totidem Responsorias, multarum, ad Cognitionem Transsilvaniæ, rerum bonarum, & Instrumentorum plenas ad me reportantes. Res multi sudoris; sed fortunata!

His studiis & adiumentis eo perveni, ut nihil mihi facilius videretur, ac pleraque argumenta, quæ, tam Generali, quàm Speciali Parte, pertractavi, prolixo scribendi genere pertexere: ast brevitati, qualem Systematis hujus ratio exigit, intentus maximopere, ita rerum, quas tradidi, pænè innumerabilium, summam complexus sum, ut, quæ vel apud vulgum cognitæ essent, vel scriptores familiares omnium manibus versandi, & passim à me citati, prodiderunt, brevissimè recitarentur; quæ verò in rarioribus Auctoribus & Manuscriptis leguntur, fusiùs hìc elimarentur. Et certè statueram apud me, ut Operis Pars Generalis uno, altero Pars Specialis Tomo, comprehenderentur; Partemque priorem ad hunc modulum concinnaveram: sed Viennam missam & prelo commissam, ubi Dominus Josephus Nobilis de Kurtzböck, Sacr. Cæs. Reg. Majest. Typographus Illyrico-Aulicus (cujus liberalem in Res Transsilvanicas animum futu-

ra

ra docebunt) vidisset, decentem, quam octavam volebamus, formam, mole suâ excessuram, in duos Tomos, me omnino volente, digessit Hinc itaque evenit, ut continuus paragraphorum numerus ex hoc Tomo in sequentem transeat; tribus mox Tomis Partis Posterioris novo singulatim §phorum numero incecedentibus: hunc tamen, pariter & sequentes, peculiari Indice instruendum censui, ut contenta Tomi unius, absque alterius subsidio, apud eos præsertim, quos aliquo horum carere contigerit, facilè requiri possent. In *Paragraphos* autem & eorum *Notas* totum Opus distinxi, ut ex his Domestici pleniorem, ex illis Extranei breviorem, sibi tamen sufficientem, notitiam haurirent.

Vacuum quasi locum, me, hoc systematico scribendi genere Res Transsilvanicas tradentem, citra cujusquam invidiam, occupasse, æqui Lectores judicabunt: quibus, scilicet, non ignotum est, Scriptores Rerum nostræ Patriæ, aut particulares materias tractasse, aut corticem rerum, non medullam tetigisse; nec ullum universam Provinciæ cognitionem, antiquam & novam, in unum Scripti corpus, quale hoc erit, redegisse. Erunt ergo forsan, quibus lucubrationes placebunt, non hoc solùm nomine, quòd in his omnia in Notitiam Rerum Transsilvanicarum Capita, uno quasi oculo contuebuntur; sed cumprimis, quòd res majoris momenti, ex ipsis Comitiorum Decretis, quæ vulgò *Articuli Diætales* vocantur, & reliquas ex probatæ fidei Scriptoribus ac Monimentis, stabilitas conspicient.

Nec dubito fore plures, qui hoc Opus, quo in publicum consulere volui intensiùs, fronte minùs serena accipiant: at illis placere cur conarer; cum nec mihi ipsi placeam? Multa enim, propter duplicis muneris mei Ecclesiastici curas, & inevitabiles occupationes domesticas, quæ omnibus horis animum distraxerunt, non ut optavi, sed ut potui, tumultuario quasi labore, cum veritate tamen convenienter, perscripsi: iis scriptionem relinquens ordinatiorem, qui & otio, & fortunâ fruuntur ampliore. His ergo incommodis imputandum, quæ fœtus ediderunt inmaturos, & tam honestâ scribendi provinciâ haud satis dignos.

Si qui tamen Stili (ut reliqua taceam) inæqualitatem, pro more hujus seculi, vitio mihi vertant: sciant, me simplicitate & fide compensare eam voluisse, ideoque non præcavisse, ut Scriptorum, quos sequutus sum, verba inmutata plerùmque, Scripto meo intertexerem. Hinc factum est, ut vocabula, auream argenteamque ætatem minimè redolentia, sæpè admiserim, & cacographiam retinuerim: cum, ex adverso, toties Scriptores in Rebus ipsis vitiosè traditis correxerim; & ego ipse, à sinceris Viris, ubi abberraverim, tutò corrigendus. Probè novi, vocem *Alpes*, in plurali tantùm numero usum habere: adripui tamen à nonnullis Scriptoribus: *Alpis*, *Alpi*; quò intelligentiùs, non plures, sed singularem montem alpinum, designarem. Scio, *Plebeios*, non *Plebeos*, scribendum: ubi tamen de Siculis egi, *Plebeos* passim, communi ex usu, Actisque publicis, scripsi. Sed hæc & reli-

reliqua, soli forte Grammatici, nimiumque Critici, non condonabunt: si perpendant, non tam stilo, quàm veritati me studuisse. Vocabula quædam patria, ut: *Haritska*, *Török-buza*, cet, non consvetis apud nos nominibus expressi: sed nomina, quæ dedi, hodiernis Europæ Eruditis sunt familiaria. *Articuli Diætales*, quibus creberrimè usus sum, ab anno 1542. (quo primùm in Transsilvaniâ, ab Hungariæ Regno jam tum abstractâ, Comitia celebrari cæperunt,) usque annum 1714, non latinâ, ut nunc, sed hungaricâ lingvâ, exarabantur: illos tamen latinos ac contractos ut plurimùm, & obliquis sæpiùs litteris, adduxi, ex opere cujusdam Commissionis Cæsareo-Regiæ, quæ, non pridem, articulos, quosquos Excelsum Gubernium Regium repererat, contractos & latinè redditos, ad certa Capita egregie & fideliter collegit.

SVPPLEMENTA huic Tomo adnexui, ut, quæ concisè scripta sunt, quæque veritati contraria videntur aut sunt, explanarentur ac emendarentur: lectionem proinde commendo, quæ ultima primis componat. Sunt insuper multa, fortuitò quasi hic commemorata, quæ Posteriore in Parte prolixiùs tradentur.

Ad extremum, *Errata* quæ vocantur *typographica* plurima irrepserunt, & quidem insignia quædam ex Auctoris forsan abbreviaturâ, qua in scriptionibus suis non raro utebatur: sed eorum graviora ad calcem consignata reperiuntur, leviora autem erudito Lectori obicem non ponent. Si quid, etiam ego ipse, in his erraverim; veniam dabunt, qui noverunt,

iis planè diebus, quibus Scriptum meum, formis chalcographicis excudendum, in Archiducalem Civitatem mittere pararem, filiolum ſvaviſſimum, in aqua exigua, anno 1775, 5. Aug. ſuffocatum, me luxiſſe; adeoque, à lectione hujus partis ultimâ, quæ debebat diligentiſſima, mærore præpeditum fuiſſe. Vale, Lector Benevole, bonique conſule. *Dabam in Sede Siculicali Miklósvár, Pago Közép-Ajta, Militibus Siculis Limitaneis Pedeſtris ac Equeſtris Ordinis, & nonnullis Magnatum Nobiliumque Subditis, culto, atque honeſtiſſimo; ſed à Bibliothecis Collegiorum Scholaſticorum Transſilvaniæ, & potioribus Privatorum, remoto; ideoque ad perſcribendas res patrias non ſatis idoneo, anno 1777, 28. Maji.*

CON-

CONSPECTVS OPERIS.

PARS PRIOR

Pandit Magni Principatûs Transsilvaniæ Cognitionem generatim.

T O M. I.

INTROITVS.

Definitionem Transsilvaniæ, ac Partis Prioris Divisionem in IV. Libros exhibet.

L I B E R I.
&
C A P. I.

Quo traduntur Transsilvaniæ

Denominationes;

α. *Geographicæ*;
1. Hodiernæ; v. l. Latin. Transsilvania; Hung. *Erdély* Germ. Siebenbürgen.
2. Antiquæ: Dacia Mediterranea, Gothia & Gepidia.

β. *Politica*: Magnus Principatus.

L I B E R II.
&
C A P. II.

Exhibet *Notitiam Mathematicam* Transsilvaniæ; & quidem

1. Ejus

1. Ejus Figuram. 2. Longitudinem.
3. Latitudinem. 4. Fines.

LIBER III.
&
CAP. III.

Aperit Notitiam Physicam Transsilvaniæ, quoad
1. Atmosphæram. 2. Tellurem.
In Tellure considerantur
α. Terra. β. Aqua.
Super has comparent tria Naturæ Regna:
1. *Regnum Lapideum*, tribus, v l. Petrarum, Minerarum ac Fossilium, Classibus.
2. *Regnum Vegetabile* offert, *priore Classe*: Arbores & Frutices, tam domesticas, quàm silvestres; *posteriore*: Herbas cultas æquè ac spontaneas.
3. *Regnum Animale* educit Classes Mammalium, Avium, Amphibiorum, Piscium, Insectorum & Vermium.

LIBER IV.

Docet *Politicam* Transsilvaniæ Cognitionem, agitque

I. SEGMENTO

De Imperantibus Transsilvaniæ.

CAP. IV.

De Personis Imperantium, & quidem
A. De Primis Transsilvaniæ Ducibus.
B. De Regibus Hungariæ, qui Transsilvaniam possederunt.
C. De Ducibus & Wajvodis Transsilvaniæ, qui, auspiciis Regum, Provinciæ præfuêre.
D. De Patriis Principibus.
E. De Hæreditariis Principibus AUSTRIACIS.

CAP.

CAP. V.

De Imperantis Successione, Juribus, Proventibus & Expensis.

II. SEGMENTO

De Subditis Transsilvaniæ.

CAP. VI.

α. Quoad Nationem.

A. De Nationibus Vnitis, puta:
1. Hungaris, 2 Siculis, 3 Saxonibus.

B. De Nationibus Toleratis, v.l:
1 Valachis, 2 Armenis, 3 Græcis, 4 Judæis, 5 Moravis, 6 Polonis, 7 Russis, 8 Bulgaris, 9 Serviis, 10 Sclavis, 11 Zingaris.

CAP. VII.

β. Quoad Prærogativam.

De Nobilibus & Ignobilibus.

TOM. II.

III. SEGMENTO

De Administratione M. Principatûs Transsilvaniæ, quæ est: POLITICA, JVDICIARIA, CAMERALIS, MILITARIS, & ECCLESIASTICA.

CAP. VIII.

I. De *Administratione Politica*, quæ fit:
1. Per Comitia sive Diætas.
2. Cancellariam Regiam Aulicam.
3. Gubernium Regium. Hoc verò habet etiam in & sub se: Cancellariam Provincialem, Commissionem Militarem Mixtam, Commiss. in Contributionalibus, Commiss. Commercialem, Commiss. Sanitatis, & Commissionem Censuræ Librorum.
4. Supremum Commissariatum Provincialem.

5. Per

5. Per Continuas Tabulas Comitatuum, Districtuum, & Sedium Siculicalium.
6. Per Magistratus Civitatum & Oppidorum.
7. Per Judices & Juratos Pagorum.

CAP. IX.

II. De *Administratione Judiciaria*, quæ (præter Judicatum Pagensem; Continuas Tabulas Comitatuum, Districtuum, Sediumque Siculicalium; item, præter Magistratus, Civitatum & Oppidorum; nec non Gubernium Regium) fit:
1. Per Inclitam Tabulam Regiam Judiciariam.
2. Per Forum Productionale, &
3. Forum Dominale.

CAP. X.

III. De *Administratione Camerali* sive *Thesaurariali*.

Huc pertinent:
1. Regius Thesaurariatus. Huic
2. Subordinata Dicasteria; & quidem
α. *Politico-Cameralia*, videlicet: Salis Perceptoratus, Officia Tricesimalia, Provisoratus in Bonis Fiscalibus, Arendæ Perceptoratus in Comitatibus, & Decimarum Administratio in Fundo Regio.
β. *Montanistico-& Monetario-Cameralia*, ut: Judicium Montanisticum, Officium Monetarium, Officium Montanum Zalathnense & Radnense, Auri Campsoratus, Auri Loturæ Provisoratus, Res Ustoria, Officium Rei Silvestris Regium, Provisoratus Dominiorum Montanorum Zalathna & Vajda-Húnyad.

CAP. XI.

IV. De *Statu Militari*.

Cujus fuit Periodus
1ma, sub antiquis Hungariæ Regibus
2da, sub Patriis Provinciæ Principibus.

3tia,

3tia, ſub Aug. Leopoldo M. Imperatore.
4ta, ſub Aug. Carolo VI, & Sacratiſſimis Ejus Hæredibus.

Statûs Militaris Transſilvanici Corpus geminum eſt. *Vnum* complectitur

α. Militiam Campeſtrem, *Alterum*

β. Limitaneam. Et quidem:

a. Militiam Siculicam; in qua ſunt:

1. Inclita Prima Legio Siculica Pedeſtris Ordinis.
2. I. Secunda Legio Sic. Ped. Ord.

b. Militiam Valachicam; in qua cenſentur:

1. I. Prima Legio Valachica Ped. Ord.
2. I. Secunda Legio Val. Ped. Ord.

c. Incl. Legionem Equeſtrem Valacho-Siculicam.

Adminiſtratio Militaris, ſpecialiter in Legionibus peragitur per Legionum ac Centuriarum Officiales; generaliter autem, per

Supremam Cæſareo-Regiam Armorum Præfecturam; Cui, præter Legiones, ſubſunt:

1. Delegatum Cæſareo-Regium Militare Judicium.
2. Commiſſio C. R. Authorizata in Re Sanitatis.
3. Forum Superreviſorium mixtum.
4. Commiſſariatus Bellicus.
5. Officium Rei Militaris Architectonicum.
6. Officium Rei Armamentariæ Bellicum.
7. Præſidiorum Civitatumque Commendatura.

CAP. XII.

V. De *Statu Eccleſiaſtico*.

Huc pertinent

Res Sacra & Litteraria.

A. In Re Sacra conſiderandæ ſunt:

I. Quatuor Receptæ Religiones, puta: Romano-Catholica, Reformata ſeu Helveticæ Confeſſioni addicta, Lutherana ſive Auguſtanæ Confeſſionis, & Vnitaria ſive Antitrinitaria.

II. Religiones Toleratæ.

CAP.

CAP. XIII.

De Religione Romano-Catholica, ejusque

1. Episcopis Albensibus; ac episcopatu quoque Milkoviensi.
2. Capitulo Albensi.
3. Districtibus Archidiaconalibus.
4. Ecclesiis Parochialibus.
5. Ordinibus Religiosis.

CAP. XIV.

De Religione Helveticæ Confessioni addicta, & ejus

1. Ortu, Progressu, ac Confessione.
2. Superintendentibus.
3. Diœcesibus ac earum Senioribus.
4. Verbi Divini Ministris.

CAP. XV.

De Religione Aug. Confessioni addicta, ejusque:

1. Ortu, Progressu & Confessione.
2. Superintendentibus.
3. Capitulis, Decanis & Parochis.

CAP. XVI.

De Religione Vnitaria.

Ejus itaque

1. Ortu, Progressu & Confessione.
2. Superintendentibus.
3. Tractibus & eorum Senioribus.

CAP. XVII.

De Religionibus Toleratis:

1. Græci Ritûs Orientali.
2. Judaica Judæorum.

CAP. XVIII.

B. De Re Litteraria in Transsilvania.

Apud

1. Romano-Catholicos: Claudiopoli, Albæ-Carolinæ, Areapoli, Csik-Somlyoviæ, Mediæ, Bistricii, *cet.*
2. Helveticæ Confessioni Addictos: Nagy-Enye-

Enyedini, Claudiopoli, Agropoli ſive Marus-Váſárhelyini, Areapoli ſive Udvarhelyini, Saxopoli, &c.

3. Lutheranos: Cibinii, Coronæ, Schæsburgi, Mediæ, Biſtricii, *cet.*

4. Vnitarios: Claudiopoli, Tordæ, &c.

5. Apud Valachos: Balásfalvæ, Coronæ.

CAP. XIX.

De Typographeis Transſilvanicis.

CAP. XX.

De Eruditis Transſilvaniæ, & iis cumprimis, qui editis in lucem Operibus inclaruerunt.

I. Seculo XVIto:

1. Romano-Catholici.
2. Helveticæ Confeſſioni Addicti.
3. Auguſtanæ Confeſſioni Addicti.
4. Vnitarii.

II. Seculo XVIImo:

1. R-Catholici. 2. Helv. Conf. Addicti. 3. Aug. Conf. Addicti. 4. Vnitarii.

III. Seculo XVIIIvo:

1. Romano-Catholici. 2. Helv. Conf. Addicti. 3. Aug. Conf. Addicti. 4. Vnitarii.

Finis Partis Prioris.

PARS POSTERIOR

In tres Tomos diviſa, Tomo I. *Terram Hungarorum*; Tomo II. *Terram Siculorum*; Tomo III. *Terram Saxonum*, ita ſpeciatim tradet, ut cujuslibet Cômitatûs atque Sedis *Nomen*, *Limites*, *Quantitas*, *Qualitas*, *Res memorabiles*, *Incolæ*, *Rectio*; poſteaque Locorum cunctorum *Civitates*, *Oppida*, *Pagi*, deſcribantur; ac denique Capitibus quibuslibet, *Res Eccleſiaſticæ*, *Litterariæ* & *Militares*, adnectantur.

TOM.

TOM. III.

INGRESSIO.

Transſilvania dividitur in

1. *Terram* ſeu Comitatus *Hungarorum.*
2. *Terram* ſive Sedes *Siculorum.*
3. *Terram* ſeu Sedes *Saxonum.*

LIBER I.

De Terra Hungarorum.

Tribus Sectionibus abſolvitur.

I. SECTIO

Complectitur

Comitatus Provinciales dictos; qui ad Transſilvaniam ab antiquo pertinuerunt, agitque:

CAP. I.

De Comitatu Albenſi Superiore.

CAP. II.

De Comitatu Albenſi Inferiore.

CAP. III.

De Comitatu Küküllö, ſ. Küküllenſi.

CAP. IV.

De Comitatu Tordenſi.

CAP. V.

De Comitatu Coloſenſi.

CAP. VI.

De Comitatu Dobocenſi.

CAP. VII.

De Comitatu Szólnok Interiore.

CAP. VIII.

De Comitatu Hunyadenſi.

II. SECTIO

tradit

Comitatus ex Hungariæ territorio Transſilvaniæ *applicatos*, agitque

CAP.

Cap. IX. De Comitatu Szólnok Mediocri.
Cap. X. De Comitatu Kraſznenſi.
Cap. XI. De Comitatu Zarándenſi.

III. SECTIO.

De Duobus Diſtrictibus.

Cap. XII. De Diſtrictu Fagaraſenſi.
Cap. XIII. De Diſtrictu Kövárenſi.

TOM. IV.

LIBER II.

Capite I.

Sive Præambulo diſſerit de Siculis in genere.
De Terra verò Siculorum quinas Sectiones habet.

I. SECTIO

Sedes Siculicales, puta: *Udvarhely* primariam, & ejus Filiales *Kereſztur* atque *Bardotz*, uni Supremo Judici Regio addictas pertractat, agitque

Cap. II. De Sede Udvarhely.
Cap. III. De Sede Kereſztur.
Cap. IV. De Sede Bardotz.

II. SECTIO.

Tres, vel veriùs Quatuor, Sedes Sicul. *Háromſzék* (i. e. tres Sedes) dictas, v. l. *Sepſi*, *Kézdi*, *Orbai* & *Miklósvár*, uno Supremo Judice Regio gaudentes, exponit.

Cap. V. De Quatuor Sedibus generaliter.
Cap. VI. De Sede Sepſi.
Cap. VII. De Sede Kézdi.
Cap. VIII. De Sede Orbai.
Cap. IX. De Sede Miklósvár.

III. SECTIO.

Describit Sedes *Csik* utrasque, *Superiorem*, nempe & *Inferiorem*, Filialesque *Gyergyó* & *Kászon*, sub uno Supremo Judice Regio exsistentes.

CAP. X. De Sede Csik gemina.
CAP. XI. De Sede Gyergyó.
CAP. XII. De Sede Kászon.

IV. SECTIO.

CAP. XIII. De Sede Marus.

V. SECTIO.

CAP. XIV. De Sede Arannyas, seu Aurata.

TOM. V.

LIBER III.

De Terra Saxonum.

CAP. I.

De Saxonibus generatim, eorumque Sedibus ac Districtibus.

CAP. II.

De Sede Cibiniensi, ejusque Filialibus *Szeliste* & *Talmáts*.

CAP. III. De Sede Schæsburgensi.
CAP. IV. De Districtu Barcensi seu Coronensi.
CAP. V. De Sede Mediensi.
CAP. VI. De Districtu Bistriciensi.
CAP. VII. De Sede Sabesensi.
CAP. VIII. De Sede Nagy-Sinkensi, sive Grosschenkensi.
CAP. IX. De Sede Rupensi.
CAP. X. De Sede Mercuriensi.
CAP. XI. De Sede Ujegyházensi seu Leschkirchensi.
CAP. XII. De Sede Számzvárosensi s. Brosensi,

Tantum.

MAGNI
TRANSSILVANIAE
PRINCIPATVS
COGNITIO GENERALIS.

INTROITVS.

§. I.

MAGNUS TRANSSILVANIAE PRINCIPATVS, eſt Regio Europæ, Hungariæ affinis, cœlo ac ſolo commoda, pro variis Incolis variè ad habitandum diviſa; cujus diverſæ Nationes, Lege Religioneque inter ſe differentes, Hereditario ſubditæ ſunt PRINCIPI.

§. II.

Qualis qualis hæc descriptio, GENERALEM *equidem ac* SPECIALEM *Transsilvaniæ Notitiam injungit: nos tamen ea nunc solùm tradimus, quæ ad Generalem Notitiam pertinent.*

§. III.

Ad hanc verò pertinent, Transsilvàniæ: 1. ADPELLATIO. 2. NOTITIA MATHEMATICA. 3. PHYSICA. 4. POLITICA; *quæ totidem Libris exponuntur.*

LIBER PRIMVS
ET
CAPVT I.
DE
PRINCIPATVS TRANSSILVANIAE ADPELLATIONE.

§. IV.

Adpellatio Transsilvaniæ alia *Geographica*, alia *Politica* est: *Transsilvania* enim, cum cognatis nominibus, ad Geographi-

phi-

phicam; *Magnus Principatus* verò ad Politicam ejus denominationem, pertinent.

§. V.

I. Quantum ad GEOGRAPHICAM Regionis Adpellationem: Ea nunc latinè loquentibus TRANSSILVANIA [1], Hungaris ERDÉLY [2], Germanis Siebenbürgen [3], audit; at olim diversa diversis temporibus sortiebatur nomina, qualia sunt: *a.* DACIA MEDITERRANEA *b.* GOTHIA & *c.* GEPIDIA.

1. Regionis nomen *Transsilvania* in Aula Regum Hungariæ natum est, ac omnium primùm ætate Andreæ II. & Belæ IV. Regum, ita dici scribique occepit. Postmodùm etiam *Ant. Bonfinius* in Hungarorum Historia, *Transsilvaniam* adpellitavit; quem secuti alii Historiographi, commune jam id nomen firmatum est, evidente quidem ratione. Consvetum enim Hungariæ incolis erat, & est hodieque, eam Hungariæ partem, quæ Comitatus, cumprimis Szólnok mediocrem & Kraszna, complectitur, *Silvaniam*, (Hung. *Szilágy*) ob ingentem Silvarum multitudinem, vocitare. Quumque *trans*itu per *Silvaniam*, Hungariæ civibus nóstra Regio pateret, hinc illi *Transsilvaniam* eam; & Reges, qui Hungariæ junctam possidebant, *Partes Transilvanas* vel *Transilvanienses*, in Tabulis Regni, dixêre. Hac planè ratione, circa Seculum 12. dicta legitur

Ultrasilvania: sic quidem, ut subinde etiam in Diplomatibus Belæ IV. ubi de Transsilvaniæ Episcopis, Vajvodisque fit mentio, ut & ubique in *Historia Anonymi Belæ Regis Notarii*, nomine *Ultrasilvaniæ* insigniatur. Prior tamen apud Hungaros prævaluit adpellatio, quam conjunxisse cum posteriore videtur Rex Andreas II. in Privilegio concesso Transsilvanis Saxonibus, quos ibidem *ultra transilvanos* vocat. Plerique per y scribere *Transylvaniam* solent, sed contra antiquos libros lapidesque: siquidem Silvam per *i*, non per *y* scribendam omnis antiquitas doceat. Porrò, cum gemino *ss* Transsilvaniam scribere, cum *P. Timone*, & Seculi XV. Viris (vt videre est passim in *Auctario Veliano*) mihi quidem perplacet. Contractè denique *Trannia*, usu communi, scribitur.

2. *Erdély*, abs Hungarico *Erdö*, (non ab *Erly*, vt putat P. Bombardus) quod *Silvam* significat, dicitur, & adpositè quidem, quum tota fermè Provincia, alpibus silvigeris cincta, adeò arboribus sit consita, vt plerumque, *vix ab uno Oppido vel Pago in alium detur transitus, nisi per silvosos colles & montes.* Primis Hungarici Regni temporibus, etiam in Latinis literis, *Erdel*, *Erdeel*, & *Erdeleu* (perperam aliis *Herdeelen*, & Ritio *Herdechelis*) scribebatur, idque ultra an. 1130; deinde dicta legitur *Ultrasylvania*, ad extremum *Transylvania.* Valachis *Ardálu* & *Tzárá Erdélyászke*, Turcis *Erdel-Bán*, acceptis abs Hungaris vocabulis, nominatur.

3. Hujus denominationis ratio non eadem ab omnibus redditur. Quippe nonnulli à 7. primoribus Hun-

Hungarorum Ducibus arcessunt; quasi ab iis 7. in Transsilvania Castra (Burg Germanis Castrum) dum hic transitum in Hungariam pararent, aedificata fuissent. Alii aliter paulò deducunt, scil. à 7. propriis Transsilvaniae Comitatibus, eorumque Arcibus: adseritur enim, quemlibet Comitatum propriam habuisse Arcem, pro justitia, per Praefectum Comitatûs ibidem administranda; unde Comitatus denominabatur. Quidam adserunt sic appellatam à 7. Urbibus Saxonicae Nationis, quae fuêre: *Bistricium*, *Cibinium*, *Claudiopolis*, *Corona*, *Media*, *Sabesus*, *Schaesburgum*. Ex hac denominatione (cujus reliquae origines ex Auctoribus eruendae) dixit Janus Pannonius *Septem Castrensem Regionem*; quem, eadem in nomenclatura imitati nonnulli sunt. Hinc etiam Sclavis, *Sedmo bradzka Kragina*, seu *Sedmo bradzka Zemé* appellatur.

§. VI.

a. Daciam Mediterraneam, aut pleniùs: *Provinciam Daciam Mediterraneam Consularem*, veteres Romani dixêre: *Daciam* quidem propter *Dacos* incolas; *Mediterraneam* [1] à situ, quem *Alpestrem* inter & *Ripensem* Daciam, medium tenebat; *Consularem* à regimine.

1. Pulcrè docet Auctor Veteris Daciae, dum p. 1. infit: Vetus Dacia, pars Scythiae Europeae, ampla vastaque regio, à Tibisco Sarmatiaeque montibus in Euxinum usque Pontum protensa, in

tres diſciſſa partes, totidem ſimul nomina ſortiebatur. Nam intra Tibiſci, Maruſii ac Chryſii fluminum ripas, & quidquid cis Iſtrum ad Euxinum uſque extenditur, *Ripenſi Daciæ*; reliqua contigua omnis illa regio, quam ſerò dixêre Valachiam, quæ nunc in Moldaviam à fluvio *Moldava* olim *Szeretho*, & Transalpinam dividitur, *Alpeſtri Daciæ* adhærebat; ſola verò ea pars, quæ in medio Silvarum ac montium coronæ in modum cingitur, *Dacia Mediterranea* dicta eſt. Hæc nobis nunc Tranſilvania *cet. Ita ille.* Laonicus *Pannodaciam* appellat, procul dubio, quod Pannoniæ junctam noverit.

§. VII.

Daci [1], genus hominum barbarum, *Getisque* origine & linguâ [2] cognatiſſimum [3], quantum conjicere licet, ex Aſiatica Scythia, velut Gentium officina, (non ex Scandinavia, vt Jornandes vult) ante Hiſtoricorum memoriam, in hanc, cui nomen à ſe dederunt [4], regionem profluxêre, Urbibus eam ornavêre, conſvetoque aliarum Gentium inſtituto, Reges, quorum auſpiciis reipublicæ bellorumque negotia tuerentur, populares [6]. ſibi præfecêre.

1. Non deſunt, qui *Dacos*, vetuſtiſſimos Transſilvaniæ habitatores & primos cives, à *Dais* Aſiaticæ Scythiæ populis, nomen genusque accepiſ-

ſe

ſe perhibent; nonnulli à ΛΑΙΣ, i.e. *pugna*, quum ii bellicoſi fuerint; alii à Scythico vocabulo *Dav* vel *Tav*, montem ſignificante, quod loca montoſa incoluerint, ſic adpellatos autumant. Abundet quisque ſua opinione; nobis nunc, cum Strabone, obſervandum, *Dacos* dictos fuiſſe etiam *Davos*.

2. Daciam ſemel inſeſſam, non ſoli Daci, ſed aliarum etiam vicinarum gentium promiſcua multitudo, eodem tempore, inhabitabat, vt: *Sarmatarum*, *Baſtarnarum*, *Biſſenorum*, *Ciagiſorum*, *Coſariorum*, *Cotenſiorum*, *Peucorum*, *Teuriſcorum*, *Trutungorum cet*, qui tamen peculiarem populum non conſtituebant. Sed *Getæ*, numerum populi ſingularis, rempublicam conſtituentis, expleverunt, Dacisque, teſte Trogo Pompejo, cognatione juncti fuerunt. Immò Lipſius ex Dione, Getarum populum Dacos fuiſſe docet. At credibile eſt, ſcriptorum, ſi Timonem & paucos excipias, teſtimonio, omnes ad occaſum habitantes *Dacos*, ad orientem verò Butſák verſus vergentes populos *Getas* nominatos fuiſſe. Apud Athenienſes in Comœdiis ſervi introducebantur, *Davi* æquè ac *Getæ* nominati. Denique *Getæ* ſunt ita dicti vel à ΓΕΣΙΣ, S. in T, more Græco mutato, quæ Romana pila ſunt; vel à *Gethere* Semi nepote (Gen. X. 23.) à quo ortos fuiſſe nonnulli autumant. Ii, pro diverſis Tribubus diverſimodè nominabantur, vt: *Maſſa-Getæ*, *Thira-Getæ*. *Thyſſa-Getæ*, *reliqu.* Vide, quæ *P. Pray. Annal. p.* 22. de Yetanis ſive *Yetis* conſignavit.

3. Dacos ac Getas uno eodemque vſos fuiſſe idiomate, Trogus Pompejus cum Strabone, nos condocet. Aſt quæ fuerit ea, Gordius eſt nodus, quem dum ſolvere non poſſimus, ſecemus oportet, opinionem amplectendo probabiliorem; dicamusque, non Germanicam, vel aliam quamcunque, ſed veterem linguam Tataricam (cujus radix omnibus ſeptemtrionalibus populis, Cimbris imprimis, antiquitus inſerviebat) Dacos uſurpaſſe. Quumque linguæ vicinæ facile vicinis miſcentur; inde vero conſentaneum eſt, non Thracicam modo (quâ Getas ſive Gothos fuiſſe uſosPoſſidonius docet) ſed Græcam quoque lingvam ad hos translatam, ac corruptè ab his uſurpatam, ad eos item Dacicam translatam & mixtam fuiſſe. Huc faciunt verſus Naſonis inter Dacos Getasque exulis, dum Lib. 5. Triſt. Eleg. 2. canit: *Grajaque quod Getico mixta loquela ſono eſt.* Et Eleg. 7. *Mixta ſit hæc quamvis inter Grajosque Getasque.* Item: *In paucis exſtant Grajæ veſtigia lingvæ. Hæc quoque jam Getico barbara facta ſono.* Hoc vel maximè confirmatur, dum Græcorum etiam Coloniæ Lib. 3. Triſt. Eleg. 9. ſic meminit: *Huc quoque Mileto miſſi venere coloni. Inque Getis Grajas conſtituêre domos.* Porrò, Dacos Getasque Sarmaticâ etiam lingvâ fuiſſe uſos opinari licet, ex hoc Ovidii: *Nam didici Geticè Sarmaticèque loqui.* Lib. 3. Eleg. 12. Habet Vulcanius Tractatum de lingvâ Geticâ.

4. Adeo Dacorum nomen Regioni adhæſit, vt licet Græcis monarchiam obtinentibus, noſtra hæc Transſilvania, cum conterminis aliis regionibus, Thraciæ adnumeraretur, & ſub ejus appellatio-

ne

ne comprehenderetur: Romanis tamen perpetuò viſum eſt, teſte Pomponio, vt Daciæ nomen retineret.

5. Memorantur Daci, præter agriculturam ac pecuariam, Civitatibus ædificandis ac colendis dediti, fuêreque eorum Civitates florentiſſimæ: *Apulum*, *Amutrium*, *Dierna*, *Napuca*, *Patroiſſa*, *Phrateri*, *Pirum*, *Tiaſum*, *Tiriſcum*, *Zeugma*, *Rhuconium cet*, & in *Dáva* terminatæ: *Decidava*, *Rhamidava*, *Sandava*, *Singidava*, *Utidava cet*, vt videre eſt apud Ptolemæum, qui Antonino Imperii gubernacula moderante vivens, nobiliores 40 & amplius Urbes Dacicas enumeravit. Iidem Daci, Urbibus ac locis ſuis celebrioribus, *Zamolxidem*, priſco inſtituto, coluerunt: quam in rem videri omnino poteſt, *Haner. Eccl. Hiſt. Trans. p.* 17. *ſeq.* ubi locus *Mons Cogeono* nominatus, noſtra ætate *Gogány* dicitur.

6. Dacia olim adnumerabatur Thraciæ, quæ Græco ſuberat Imperio, ſicque Græcos aliquam in Dacos poteſtatem exercuiſſe, non ineptè augurari licet; ſed ex tenebris illorum temporum, quibus obſcurabatur Dacia, nihil certi de Græcæ Gentis Principibus Dacorum erui poteſt. Proinde, de iis nunc tantum Regibus agendum, quos Daci ſibi ſua è gente legebant; nec de iis omnibus, ſed ſolùm gloriâ rerum geſtarum alios ſuperantibus. Sunt, qui primum Gentis Regem *Dacum* quendam fuiſſe opinantur, ab eoque gentem & regionem denominatam. Nos *è Veteri Dacia P. Franc. Faſching*, quo hoc Libro non modicum utimur, ſequentes exſcribimus:

a. SARMIS, Rex vetuſtus, quo regnante, Alex. Magnus, primo regni ſui anno, teſte Curtio, in Daciam cum exercitu movit, & occurrentem ſibi Dacorum Triballorumque Regem *Sarmin*, Græcis *Sirmum*, prælio ſuperavit. Ab hoc, inferioris Pannoniæ regio, & oppidum homonymum *Sirmium*, dicta ſunt. Ab eodem Sarmatas quoque priſcos Daciæ incolas, quaſi *Sarmitas* fuiſſe nominatos, quos poſtea Græci & Latini Poëtæ dixêre *Sauromatas*, nonnullorum eſt opinio. Ab hoc pariter, Urbs, Getis *Sarmiz-Ogethuſa*, Gothis *Sarmiz-Gothúſa*, vulgò *Sarmizegethuſa* adpellata, totius Daciæ metropolis, in finibus Transſilvaniæ meridionalibus, propè *Portam Ferream*, ædificata fuit. Ejus inſuper de nomine Pagi *Sármás*, & *Sarmaſág* fortè dicti ſunt. Ex vetuſtiſſimis Daciæ Regibus *Sarmin* (Dacos verò Græcarum litterarum non expertes) fuiſſe, teſtatur ejus numiſma argenteum, annis ab hinc plùs quàm 160 Zamoſio in Dacia viſum, ita tamen vetuſtate detritum, ut paucas litteras Græcas, easque abraſas haberet: ΑΡΜΙΣ ΣΙΛΕ, quæ luxata vocabula ſic litterariarum rerum Curionibus leguntur: ΣΑΡΜΙΣ ΒΑΣΙΛΕΥΣ, i. e. *Sarmis Rex.*

b. COTISO, Dacorum ac Getarum Rex domi foriſque præpotens, longo poſt tempore in Dacia regnabat, qui ipſam adeo perturbavit Romam, dominandique ejus repreſſit libidinem, ut penè de ipſa Urbe actum eſſe videretur, Horatiusque lugens carmen iſtud, *Lib.* 3. *Ode* 6. fuderit: *Penè occupatam ſeditionibus delevit Urbem Dacus.* Sed brevi poſtea, lyrâ ſuâ lætiùs ſic inſonuit,

nuit: *Mitte civiles super Urbe curas, Occidit Daci Cotisonis agmen Od.* 8. *ad Mæcenatem.* Augustus enim Cæsar, misso Cornelio Lentulo, tres Dacorum Duces cum magnis copiis in Pannonia delevit, ultra ulteriorem Danubii ripam reliquos repulit, citraque præsidi constituit, satis victoriæ putans posse illos prohibere; hoc modo autem Dacia non victa, sed exclusa est. Quotiescunque enim concretus in gelu Danubius ripas jungebat, crebris Romanos premebant incursionibus, infestique ferebantur in Pannoniam & Mœsiam, eorum tunc Provincias.

c. BÖERIBISTA, quibusdam *Berobista*, quo regnante, rursum Octavianus Dacos impugnare, & iis tributum inponere cœperat, ac per Legionum Præfectum Vibium, Dacicas vix non occupaverat oras: ast Daci tantis Romanorum conatibus, obviam cum ducentis suorum millibus ivêre, ac pertentatis utrinque viribus, successu diu vario produxere bellum. Postremò, cæsis Barbaris, eorumque Boëribistâ Rege, vt habet Strabo, Ripensem Daciam victores insederunt Romani; quos tamen variè Daci infestabant. Toto deinde seculo, Marte ut plurimùm sibi propitio, commissis sæpenumero præliis, Daci Romanos fatigabant, atque ut è Svetonio, Tacito, aliisque apud Orosium docemur Scriptoribus, Imperatores Romani, Tiberius, Caligula, Claudius, Vespasianus ac Domitianus, spe majore, quàm felicitate, bellum adversus Dacos duxêre.

d. DOR-

d. DORPANEVS, qui Domitiano, homine ignavo, clavum Imperii tenente, cæſis fugatisque Rom. Legionibus, triumphavit. Hoc prælio vitam terminarunt, *Oppius Sabinus Conſularis*, & *Cornelius Fuſcus* Præfectus Cohortium Prætorianarum.

e. DECEBALVS, Regum Daciæ noviſſimus idemque clariſſimus, Romanis multùm terrificus, quo regnum obtinente, adeo contritæ exhauſtæque ſunt Rom. Legiones, ut Domitianus cum eo multo auro redemtam pacem A. C. 88. inierit colueritque; & 12. fermè annis Daci ab Urbe orbis Domina tributum ingens acceperint. Occiſo interim A. C. 98. Domitiano, ac ab ejus Succeſſore Imperatore Nervâ, in filium adoptivum electo *Ulpio Trajano* in Andaluſia Hiſpaniæ nato, & à Plutarcho virtutum ſcientiarumque præceptis ritè imbuto; idem Trajanus, primus extra Italiam genitus, ad Imperii Romani gubernacula ſedit. Is, vt maculam ſocordiâ Domitiani Romano nomini inuſtam deleret, bellum tributi loco, ex S. C. Dacis & Regi Decebalo, qui ex rebus geſtis magnos ſpiritus ſumſerat, A. C. 101. intulit, ea quidem fortitudine, ut occurrentem ſibi Decebalum, juxta Tordam Oppidum, in campo *Kereſztes Mező* dicto, cum univerſis copiis victum attritumque fugaverit; tanta Romanorum quoque militum ſtrage, vt panniculi obligandis eorum vulneribus non ſufficerent: quem proinde in uſum, ſpecioſo facinore, ſuam Trajanus in lacinias concidit purpuram. Hoc quidem aliter paulò *P. Greg. Kolb*, in Serie Rom. Imperatorum p. 21.

re-

refert, & Dacorum in prælio victorum vulneribus obligandis suæmet non pepercisse chlamidi adserit; exemplo, *inquit*, suo docens, armatos milites, hostibus non solum infligere, sed & inflicta curare vulnera. In hujus rei memoriam, locus iste hodie *Prat de la Trajan* nominatur. Mox Trajanus Urbem Tarnis, seu Albam Juliam, nunc Carolinam, expugnat; Regiam quoque totius Daciæ metropolim *Sarmiz* sive *Sarmizægetusam* cingit, Decebali legatis servilem in modum acceptis, Urbem victricibus armis subjicit. Regem tamen, vt Dion Cretensis scribit, flexo sibi genu supplicem, vitâ & dignitate, duris conditionibus, donat; quibus obnoxium, pacem vt deinceps coleret, Romanis vectigalem factum dimittit. At rebellantem, novo rursus bello Trajanus adgressus est. Non destitit interim Decebalus, conclamatis Daciæ rebus, suis incommodis consulere; cumque viribus minus tribueret, dolo agere enitens, in Mœsiam audacissimos quosque misisse memoratur, qui simulatâ fide ac profugio, Trajanum ex insidiis confoderent: sed patefacto maleficio, morte affecti sunt. Unde Romanus miles in rei gestæ memoriam, hoc epigramma suo Principi, in Pannonia, posuit: *Ubi eras Rhamnusia, ubi eras? Quantum absuit, ne Roma lugeret; sed vivit Trajanus.* Irruente postea per *Portam Ferream* Trajano, in *Daciam Mediterraneam* aditu difficilem, & faucibus montium quasi clausam, cujus saltuum tenebras Dacicis leonibus insessas ejus expavebant antecessores; cum Decebalus virtuti Romanæ resistere non posset, ne hostibus lætio-

rem

rem victoriam redderet, infixo in præcordia pugione, ante portam Claudiopolitanam, vulgò *Hid Kapu* nominatam, vt fertur, vitam ſibi & imperium A. C. 102. ademit. De violenta ejus morte, loquitur ſaxum, cum inſcriptione: *Victoriæ Augusti. Nonne tibi dixi Decebale, funeſtum eſt Herculem laceſſere. Non rectè feciſti, tua ipſe quod iaces manu. Sed te utcunque vicit Cæſar. Titus Sempronius Augur Auguſtalis.* Ejus tumulus, ad Devam Oppidum, teſte *Zamoſio*, ſitus eſſe exiſtimatur; ſed caput in triumphi augmentum Romam delatum, tantum plebi voluptatis exhibuit, quantum priùs ejus nomen terroris incuſſerat. Nuper admodùm, Albæ Juliæ, ſtatua ejus ex marmore fabrè facta, manca tamen & avulſo capite viſebatur. Priusquàm Decebalus mortem ſibi conſciſceret, ne victori, unà cum Regno, theſaurum, quem habeat opulentiſſimum, relinqueret; totum in imo Sargetiæ amnis vado, aſtu opportuno, recondidit. Derivato enim fluvio, terraque altiùs defoſſa, omnem gazam in cunicularem fornicem congeſſit, ſaxisque prægrandibus ac aggeribus ita communiit, ut ne humectari quidem poſſet, quidquid infra reconderetur. Mox amnem averſum in priſtinum alveum reduxit, captivos verò, quorum operâ ea in re uſus fuerat, ne index quisquam ſupereſſet, ad unum omnes interfecit. *Bicilis*, nonnullis *Biculus*, Decebali familiaris, cui ſoli omnia conſilia Rex credere ſolitus erat, poſt Regis interitum, in ſui quaſi redemtionem, Trajano aurum patefecit, quod confeſtim Romam ablatum eſt: ex eo, poſt erectum admirabilem in Danubio, haud procul

à

à *Severino* civitate, lapideum pontem; (cujus etiamnum rudera superſunt) Forum & Columna Trajani, ut Gellius L. 13. c. 23. refert, à Romanis erigi cœpta ſunt. Theſauri Decebali inventionis hiſtoria innititur decantatiſſimæ huic ad *Várhely* repertæ Inſcriptioni: *Jovi Inventori, Diti Patri, Terræ Matri, detectis Daciæ Theſauris, Divus Nerva Trajanus Cæſ. Aug. votum ſolvit. Köleſério* quidem *p.* 24. *ſeqq.* fabuloſi videntur hi theſauri: at *P. Timon Lib. I. Cap.* 17. *Imag. Antiq. Hung.* non ſine ratione, remotos à fabulâ cenſet. Sed, ut hoc diverticulo revertamur; Trajanus profligatis Dacis, Urbibus atque Oppidis eorum nullo negotio potitus eſt, reque ex ſententia confecta, Romam profectus triumphum habuit, & *Dacici* (vt aliàs *Parthici*) cognomen à perdomita Dacia invenit. Dacici belli ſimulacra, eleganti artificio cælata hodiedum Romæ viſuntur in cochlide Columnæ Trajanæ; cujus pugnæ ſeriem ſcitè expreſſam, non ſine voluptate ſemet ſpectaviſſe refert Zamoſius. *Vet. Dac. p.* 27. 28. Eadem Columna, inter cetera Dacicæ Expeditionis, memorabilia, exprimit facinus feminarum Dacicarum, quæ in Romanos ita ſæviebant, ut captivos denudatos vivos facibus comburerent. *Köleſ. p.* 31.

§. VIII.

Dacis quidem alieni antea imperii impatientibus, A. C. 102. à Trajano devictis, hanc eorum regionem, victor Imperator in formam Romanæ Provin-

ciæ

ciæ redegit [1], Colonias Romanas eo deduxit [2]. Legiones duas v. l. Macedonicam V. & Geminam Piam Fidelem XIII. Provincialium præsidio addidit, ad propagandum Deorum suorum cultum Pontifices, Sacerdotes, Auguresque constituit, & Aurariarum Collegium erexit [3]: Romani tamen gloriæ suæ cupidissimi, non nomen novum subjugatæ Provinciæ inposuerunt, sed DACIAM semper à prioribus habitatoribus dicere maluerunt.

1. Pleraque hoc §pho dicta, accuratè à Dione in vita Trajani referuntur. Subjugatæ verò à Romanis Daciæ (§. 7. *n. e.*) historiam, non insulsâ expressam legimus fabulâ, in Opusculo poëtico, ex Italorum Chronicis, Hungaricâ linguâ, per *Albertum Gergej* pridem elaborato, cui titulus est: *Historia egy ÁRGIRUS nevü Király firól, és egy TÜNDÉR SZÜZ LEÁNYRÓL*, vulgò *Argirus Historiája*. Introducitur hic *Argirus*, tamquam adolescens, patre *Acleto*, matre *Medenâ* natus, qui virginis, crines aureos habentis captus amore, post varia fata, peregrinationes, vitæque periclitationes, fictæ virginis patriam ac regalem attigit domum, ibique sollemnes celebravit nuptias. Cujus narrationis brevis sensus sic capiendus: tria hìc sunt vocabula græca, ac totidem hungarica. Ex græcis, *Acletus* significat *spoliatum gloriâ*, qui

quo Urbs Roma, Romanusque Senatus ſubintelligitur. Roma enim multorum antea Regnorum domina, plurimùm ex ſuâ, per Dacorum aliarumque gentium victorias, gloriâ amiſerat. *Medena*, *Nihil* vel *Vacuum* denotat, & Italiam multùm eo tempore deflorentem exprimit. *Argyrus argentum* vi vocis ſignificat, & rectè *Trajanum* deſignat, qui *argentum* h. e. decus, gloria ac protector Romæ Italiæque exſtiterat, & qui Daciam, Romanarum per aliquot annos divitiarum exportantem, Romanæ ſubjecit poteſtati. *Virgo* proinde *Tündér Szüz Leány* nuncupata, *Daciam* notat. Et nominatur quidem *Tündér*, vocabulo in lingua hungarica, id, quod ſe repentè oculis ſubducit, ſignificante: Dacia quippe montibus ac ſilvis continuis, tanquam latibulis occultabatur. *Leány*, i. e. *filia*, quatenus Regnum Dacicum, juvenilem quaſi ætatem habuiſſe fabulæ auctori credebatur. *Szüz*, h. e. *Virgo*, nulli enim exterarum gentium imperio, ante Trajanum ſubjecta fuiſſe exiſtimabatur. *Crines aurei* virgini adfinguntur, quibus eximius auri proventus Daciæ adumbratur. *Niſi memoratorum verſuum, poëticâ licet elegantia carentium, tanta apud juventutem, præcipuè plebejam, eſſet gratia, ut ejus, veræ inſtar hiſtoriæ, prælectio, ſacri alicujus codicilli in modum avidè expetatur; fabularum omnino amatoribus fabulæ explicatio relicta fuiſſet.*

2. *Colonias*, hoc eſt, Oppida, in quæ populus Romanus cives ſuos ad incolendum deduxit, (vt hoc pacto domitos ſubjectosque ſibi Dacos in officio retinerent, provinciæque theſau-

ſauris Romam ditarent) Dio, qui ſub Alexandro vixit, *Lib. LV. Hiſt.* quatuor in Dacia floruiſſe refert: *Ulpiam Auguſtam*, *Aquarum Vivarum*, *Perendaneſiorum*, *&* *Apulenſem*. Sed quum Trajanum ex toto Orbe Romano infinitas huc hominum copias, ad agros & Urbes colendas, transtuliſſe, ex Eutropio aliisque, conſtet: plures ſanè fuiſſe Colonias, non ſine ratione alii adſerunt; quos nunc nos quoque, propter antiquitatum Transſilvanicarum intelligentiam, ſecuti, ſequentes recenſemus.

a. *Colonia Ulpia Trajana*, ſive *Sarmizægethuſa*, quæ olim Decebali regia, totiusque Daciæ metropolis, antiquiſſimis temporibus, unico vocabulo *Sarmiz* à conditore, nominata legitur; ſed alterum quoque deinde nomen, *Æthuſa* vel *Ægethuſa*, ab Ægeo quodam vel Rege, vel auctore ejus Coloniæ, vt creditur, additum fuit. Aliis Æthuſa dicta exiſtimatur à Colonis Græcis Byzantinis, nam & Byzantium, Æthuſam nominatam fuiſſe, Volateranus ex Græcorum monumentis deducit, Hanc Trajanus Urbem ad omnem magnificentiam à ſe exornatam & renovatam *Ulpiam Trajanam* cognominavit. Nec veterem tamen ejus appellationem ipſos Romanos contemſiſſe teſtatur Inſcriptio talis apud *Lazium*: I. O. M. ROMVLO. PARENTI. MARTI. AVXILIATORI. FELICIBVS. AVSPICIIS. CAESARIS. DIVI. NERVAE. TRAIANI. AVGVSTI. CONDITA. COLONIA. DACICA. SARMIZ. PER. M. SCAVRIANVM. EIVS. PROPR.

Coa-

Coacervatis poſtea nominibus priſcis & recentibus, dicta fuit, *Colonia Ulpia Trajana Sarmiz*, vt & *Sarmiz-Ægethuſa*, vt animadvertit Zamoſius Cap. IV. & *Auctor. Vet. Dac.* vetuſtos lapides è Parietinis Romanorum erutos protulit, quorum unus *p.* 31. ſic habet: IMP. CAES. DIV. NERVAE TRAIANO. HADRIANO AVG. PONT. MAX. COS. III. PP. CVIVS VIRTVTE DACIA IMPERIO ADDITA FELIX EST. M. ARRIVS Q. R. COL. VLPIAE TRAI. SARMIZ. DEVOTVS NVMINI EIVS EX VOTO P. Alius lapis Romanus, in Comitatu Hunyadenſi ad vicum Valachicum Korneſd Ulpiæ vicinum, propter fanum in rubro marmore, priori ſeculo, teſte Zamoſio, ita ſupererat: IMP. CAES. ANTONINO. PIO. AVG. COLONIA SARMIZ AEGETHVSA. His inſignita nominibus Urbs, Provinciæ Rectoribus, qui Imperatorum nomine præerant, *Præſidesque* ac *Proprætores* appellabantur, domicilium præbuit. Sita verò ea fuit in *Diſtrictu Hátſzeg*, Comitatûs Hunyadenſis, ad Sargetiam amnem, in lenta planitie ex montibus defluente, inque Circi ſpeciem jugis perpetuis circumſepta, Ptolemæo, qui ea florente vixit, ſub 47. grad. elevationis. Inter omnes Daciæ antiquitates ac monumenta etiam atque etiam obſervari merentur vaſta ejus rudera priſcam magnificentiam teſtantia, Romanorumque veſtigiorum plena; quæ, cum adjacente vico, ab accolis hungarico (non germanico, vt quidam, cum Ortelio, perperam ſcribunt) vocabulo *Várhely*, i. e. *Arcis locus*, Sclavonicè verò *Gradiſca* vocantur. Nec pro-

cui inde alia rudera, corrupto forſan Decebali nomine, *Veczel* appellantur. *Vid. Part. Spec. Vár-hely.*

b. *Aquarum Vivarum*; quam *P. Fridv. p.* 10. ſine ulla dubitatione, ad Vicum *Arany-Kút* (i. e. *Puteum Auri*,) in parte Campeſtri Comitatûs Koloſenſis floruiſſe exiſtimat. *P. Timon* verò *Imag. Antiq. Hung. Cap.* 16. leviter opinari præficiſcinè adſerit *Jo. Tröſterum*, in *Antiqua & Nova Dacia*, *Aquas Vivas* quærentem & invenientem ad memoratum Vicum, qui (vt habet) cum Claudiopoli & Nova Arce Samoſiâ reddit triangulum: nec ille tamen, quod ſciam, ullis *Aquis Vivis*, ſitim hac in re explevit noſtram. Quod ad me adtinet; quamvis non citra rationem aliquam, Vicum, cujus meminimus, celebre illud nomen obtinuiſſe credam: ei tamen, Coloniæ Romanæ honores deferre, quod Studioſus adoleſcens ibi verſatus, nihil Romani, præter incolas Valachos, gentem, vt dicetur, Romanæ originis, expertus fuerim redolentem, non ſuſtineo. Nec vidimus Lapides litteratos, Lateres Nummosque inibi repertos, nedum murorum veſtigia. Aſt in territorio Comitatûs Albenſis Superioris, ubi is, ex occidente, *Alutâ* fluvio à Sede Rupenſi Saxonum ſeparatur, novimus pagum haud obſcurum, cui à fonte vivo viciniſſimo (qui, ſupra vicum ortus, nec Sirio urgente copioſam deficit undam, nec ſæviente brumâ, conglaciari (vel certè raro & modicè) emiſſum ſinit rivum, eumque 5. molendinis tam brevi in Alutam decurſu ſervientem, & exiguo ſolùm rivulo, aliquot paſſibus ſub cu-

niculo

niculo ſtalactitem tophoſum generante, lapſo auctum,) nomen *Héviz*, aut plenius *Hév-Viz*, quod *Calidam aquam* ſignificat, adhæſit. Hujus in agro Alutæ adproximante, id eſt, pagum inter & Alutam, rudera quadrangularis Urbis Romanæ, haud tamen amplæ hodie ſunt conſpicua, dimidiam orgyam paſſim alta, cujus area ſecalinus ager eſt feraciſſimus. Quadratus, paucis ab hinc annis, Lapis ibi effoſſus, quem incolæ Ugrenſes abſtulêre, præcipuus fuit. Sunt & Lapides Romanis olim notati characteribus, in Curias Illuſtriſſimorum Loci Poſſeſſorum hinc delati, multum tamen detriti, nec perfectam patientes lectionem. Laterum vaſorumque fictilium Romani operis fragmentis nihil ibi frequentius. Numi argentei Imperatorum (Conſulum non item) annis nuperis legebantur copioſiſſimi; nec hodie aratores indefeſſe inſpectationis his cimeliis fruſtrantur. Illuſtriſſimorum Comitum DD. TELEKI & HALLER, loci videlicet Poſſeſſorum nonnulli præcipuos poſſident ibi collectos. Imprimis autem Rev. ac Clar. D. *Mich. Huſzár* loci Parochus Helveticæ Confeſſionis, copiam Monetarum ab agricolis redemtarum poſſideret ingentem, niſi plurimorum deſideria Eruditorum ipſi partem abſtuliſſent potiorem. Rever. dum vivebat *Joan. Wáſárhelyi*, ibidem antea itidem Paſtor, ditiſſimus inde Romani erat argenti. Sacrorum quoque Inſtrumentorum, quibus Romani ipſi gentiles in Sacrificiis utebantur, ex ferro fabrè factorum, nonnulla fuére effoſſa; id quod Bibliotheca Illuſtris Collegii Enyedenſis, in cujus inſigne ſimi-

lium thesaurorum augmentum, Illustrissima quondam Herois Dna CATHARINA Comitissa de BETHLEN (de qua alibi) talia donaverat, luculenter testatur. Lapidibus proinde, & id genus testibus, clamantibus, detectam isthic *Romanorum Coloniam*, returatas *Aquas Vivas*, nisi me omnia fallant, merito & ex vero affirmavero. Est & fonticulus prope Arcis rudera, versus Alutam, *Aranyas Kút* (*Auratus Fons*) dictus, in quo fuisse auri effluvium nec ita pridem repertum, vanus forte rumor est. Pace ergo aliorum, nunc *Coloniam Aquarum Vivarum*, ex *Arany-Kút*, ad *Aranyas-Kút* & *Héviz*, transferimus.

c. *Coloniam Perendanesiorum*, (non Perenda-Seniorum) *P. Fridv.* cum *Auctore Vet. Daciæ*, e ruderibus Oppidi *Zalatna* eruit: paucis enim inde passibus distat locus vestigiis Romanæ antiquitatis, post Ulpiam & Apuliam, tota Daciâ nulli secundus: seriem ibi ordinatam platearum, ac cameratas disperse sub ruinis fornices, vepribusque consepultas columnas videre est. Zamosius jam pridem existimavit eam fuisse *Zermizirgam* Ptolemæi. *Köleséri* verò *p.* 22. existimat illic stetisse *Patroissam*, cujus memoriam vicinus vicus Valachicus *Petresan* non obscurè innuere videtur; sed *Claudiopolim* olim *Patroissam* vocatam fuisse; est opinio receptior.

d. *Apulensis Colonia*, de qua nihil ambigimus, cum ea eo steterit loco, quo *Tarnis* olim, deinde *Alba Julia*, recenti demùm nomine *Carolina*,

lina, ad quam ridiculè quidem Sarmizægethusam locant. Nomen, procul dubio, accepit à fluvio *Apulo*, Hung. Ompaj seu usitatiùs Ompoly, propè Urbem præterfluente, de quo forsan cecinit Ovidius: *Danubiusque rapax & Dacicus orbe remoto Apulus cet.* Hujus Coloniæ memoria Carolinæ in suburbanis ad sacram ædiculam Valachorum superesse scribitur; index ita habet: T. LAELIVS T. F. VET. FLAMEN SAC. Q. COL. APVL. ARAM HANC ROMAE CON. P. S. F. C.

e. *Salinæ*, celebre Romanorum Oppidum, sic à Salis copia atque culturâ denominatum, nunc *Torda*; ubi hodie quoque exhauriendæ nunquàm Salis probatissimi latumiæ exercentur. Romanam hic fuisse Coloniam rectè docet Zamosius, ex antiquis Inscriptionibus ac ruderibus: Tordense enim Oppidum multa certè vetustatis monumenta agris suis complectitur, quorum plurimà pessimus antiquitatis custos, imperitum ac rude vulgus, oculis litteratorum subduxit, dum casas his suas cellasque penuarias inædificavit.

f. *Colonia Sexta Trajana*, ad duos à Salinis dissita lapides, Municipium & Rom. legionum statio fuit. Hæc hodie Civitas Claudiopolis, aut magè ejus Arx vetus, (*ô vár*) est; quam *Patroissam* sive *Petriussam* Ptolemæi fuisse, cum *P. Szentivanio*, existimamus: quamvis *Novæ Daciæ Auctorem*, *Hedericum in Lexico*, aliosque complures, *Zeugma* Ptolemæi huc locasse noverimus. *Huszti* verò intra Passum Volkaniensem Comita-

tûs Hunyadensis Patroissam quærit, in vico Valachico *Petrosz*; quasi aliqualis nominis, vici & antiquæ Coloniæ, convenientia veritatem patefaceret. Eidem autem, dum *Petriussam* ex Valachico *Piátrá*, h. e. Petra, & *usa* (germanica scriptione *Uscha*) i. e. *Janua*, derivat; excidit forte, multò ante Rom. Coloniarum, cujus Valachi reliquiæ sunt, in Daciam adventum, eandem appellationem viguisse. *Claudiopolim* denique, hoc est, Romanorum *Sextam Trajanam*, Municipium fuisse, testatur Inscriptio ad Portam Samosium respicientem: I. O. M. TAVIATIO PRO SALV. IMP. ANTONINI ET M. AVRELI. CÆS. A. CONSISTENTES. MVNICIPIO POSVERVNT. Urbem Zeugma, quam Claudiopoli removimus, Cellarius convenienter, prope Marusii & Sargetii amnium confluentem, locandum judicat. At nos mox ad *Zernest* transferemus.

g. *Auraria*, dives Auri Colonia Romanorum, ubi Oppidum, ad alterum lapidem Alba-Carolinâ dissitum, Hungaris *Abrud-* sive *Abrug-Bánya*, inflexo verò idiomate hodierno Romano-Valachico *Awrud* dictum, multis retro seculis à culturâ Aurifodinarum illustre, nostra quoque ætate frequens est. Plurimas in hac Dacia viguisse Romanorum Aurarias, h. e. fodinas, rectè *P. Fridválszki* ex vetustis scoriarum tumulis & Inscriptionibus animadvertit: at, dum in Rom. monumentis *Aurariæ* fit mentio, hanc Aurariam, i. e. Abrud-Bányám esse intelligendam extra dubium est. Hujus Aurariæ, quam Municipium fuisse *Köleséri* perhibet, adparent adhuc vestigia,

gia, in monte cumprimis propè Butſum, & in quadratis lapidibus, Inſcriptionibus, effigierumque cælaturis, vetuſtatis Romanæ documenta proſtant. Hæc Romanorum ΚΑΤ' ΕΞΟΧΗΝ *Auraria*, ceterarum caput erat, quod & proventus locupletiores, & leges ceteris dabat metallicas. Hìc omnis ferè Romanus omnium metallorum ac minerarum Magiſtratus ſedem fixerat. *Köleſ. p. 46. Fridv. p. 45.*

h. *Colonia Zernenſium*, quam *Zeugmenſium* Mart. *Opitius* in *Zlatna* ſua legit, multis quæſita, ſed paucis inventa Doctis, nobis cum Ptolemæi Zeugmate eadem eſſe videtur, ac in eum conſtituenda locum, ubi nunc, Coronam Civitatem inter & alpes Fagaraſenſes, occidentali ac auſtrali angulo Diſtrictûs Barczenſis, propè Caſtrum Törcsvár, vicus Valachicus *Zerneſt*, Saxonibus politioribus *Zerneu* dictus, habitatur. *Köleſéri* quidem *p.* 39, *Zernetenſem*, vt appellat, Coloniam, dicit locum terminalem Valachiæ *Csernetz*, ad Danubium infra Orſovam, proximè ad Pontem Hadriani ſitum, fuiſſe: ſed numi, aliaque Romana monumenta ad *Zerneſt* ſeu *Zerneu* reperta, nos peregrè adeo è Dacia mediterraneâ proficiſci, pro Zernenſis Coloniæ ſtatutione, haud ſinunt. Coloniam denique Zernenſium Juris Italici fuiſſe Pandectæ Juſtiniani *ff.* de Cenſibus Leg. 1. §. 9. his teſtantur: *Indicia* (lege, In Dacia) *quoque Zernenſium Colonia à divo Trajano deducta, Juris Italici eſt. Zarmizegethuſa quoque ejusdem juris eſt.* Perendaneſiorum etiam Colonia pari jure gaviſa fuit.

 i. *Præ-*

i. *Prætoria Augusta.* Hanc *P. Szentiváni*, *P. Fasching*, nonnullique alii ad Coronam Civitatem locant: sed Romanam illic constitisse Coloniam, nullo indicio liquet. Hæc porrò *Augusta Prætoria*, *P. Timoni* Foro Kézdiensi (*Kézdi - Vásár-hely*) congruere videtur; cujus omnino designationi subscribere nihil ambigeremus, si Forum Siculorum (*Maros - Vásárhely*) Kézdiensi substituisset. Si quis tamen hanc opinationem aspernetur; sinat saltem sibi persvaderi, aliam Romanorum, ad dictum Forum Siculorum, Coloniam floruisse. Cur enim, quæso, propagata á Salinis Via Trajana eo fuisset transmissa, si nulla ibi Rom. Colonia viguisset?

k. *Napocensis Colonia*, quam *Huszti*, ex Pandectis Justiniani, commemorat, quonam steterit loco, non priùs determinari potest, quàm *Napuca* Ptolemæi, ex qua Coloniæ nomen natum est, detegatur. *P. Timon* equidem in *Additam. ad Imagines Ant. & Novæ Hung.* sic in hanc rem: „ Quod *Napucam* Ptolemæi attribuerim „ Novæ Arci (*Szamos Ujvár*) quæ admodùm „ recens est, utpote Opus Georgii Martinusii - „ - - similiter, quod *Ziridanam* statuerim in „ loco Cibinii, quod ædificari cœptum est an. „ 1160. ratione feci, quia Ptolemæanæ designationes iis quadrant, & Scriptores Dacici in „ apertum protulerunt Romanas Inscriptiones „ in illis ipsis inventas.„ Non tamen ei assentimur; nec aliud solum Coloniæ designare valemus. Et Ptolemæi computationes, propter inpeditissimum argumentum, à verò interdum defi-

deficiunt, vt idem *P. Timon Imag. Ant. Hung. Cap. II.* fatetur, ac *Cap. XV.* exemplo probat.

l. *Patavicensium vicus*, quem *Huszti* ex memoratis Pandectis adducit, & à divo Severo Jus Coloniæ impetrasse docet; ab eodem, ad Vicum *Pata* non longè Claudiopoli remotum, aut *Klopotiva* Comitatûs Hunyadensis, opinione incertâ investigatur.

m. *Sardiniensem Coloniam*, solus fortè *Huszti*, ad Oppidum *Sárd*, uno ab Alba-Carolinâ milliari recedens, ex Sardinia deduxit, propter initialem Insulæ Syllabam: licet maxima ibi veterum Romani operis laterum vis ab incolis eruatur. Opinio me quoque invasit, Romanorum virorum, consequenter & Coloniarum nomina in nonnullis pagis Siculicis superesse, vt: *Albii* in Albis, *Ausonii* in Uzon, *Camilli* in Komolló *cet.* nec me indicia quædam deserunt. Frustrà quis dicet, multas nimiùm Colonias nos pro Mediterraneâ designasse, & nullas fortè Ripensi Alpestrique Daciæ reliquisse: cum ei ex dictis, & Rom. Imperii ejusque Provinciarum regimine responderi facile possit.

3. De *Aurariarum Collegio*, consulenda est *Auraria Romano-Dacica Sam. Köleférii*, cujus Cap. I. ex instituto hoc argumentum pertractatur, multæque Rom. Inscriptiones, eximiâ Antiquitatum peritiâ, recitantur. Item *Fridv. Minerolog. p. 37. seqq.* Luculenter ll. cc. etiam de Procuratoribus, Sub-Procuratoribus, Decurionibus *cet.* Rei Metallurgicæ agitur. Incredibiles ex Aurariis,

rariis, divitiæ in Urbem Romam ſubmittebantur. Eſt, qui ſcripſit ex ſolis Dacicis Aurariis, præter luſtrale aurum ac coactos cenſus, metallicos exactores Rom. ærario hebdomadatim binos centenarios cum octo libris auri intuliſſe; nec mira hæc legentibus videri debent, plurima ſiquidem millia ad metalla damnatorum, vt & mercenariorum, Aurarias eviſceraverint. Vnde, *Költſ. p.* 9. rectè fatur: „ Defuiſſet Domi„ natui Orbis Romani plurimùm, niſi fortiſſi„ mus Princeps Trajanus - - Daciâ, ceu locu„ pletæ cunctarum rerum cornu copiæ potitus „ fuiſſet. *Et* : „ Peregrinus in Imperii Rom. „ faſtis ſit oportet, cui ignotum, res Romanas, „ poſſeſſâ Daciâ, floren tiſſimas fuiſſe: amiſſâ „ verò, gradatim labaſcere occœpiſſe.

§. IX.

Licet verò, A. C. CCLXXIV. exercitus potiorque populus Romanus, ex Daciâ in Mœſiam migraverit, Dacisque rurſus & admiſſis in eorum ſocietatem *Gothis* Daciam cedere coactus ſit [1]: perplurima tamen iſthic ſuperſunt hodiedum Romanæ vetuſtatis monumenta, vt: Vrbium Fanorumque rudera [2], Viarum veſtigia [3], Aquæductus [4], Numi [5], Lateres [6], Inſcriptiones *cet.* & vel maximè præter muta iſtiusmodi monumenta, vivi teſtes *Valachi*, Romana-

narum Coloniarum mixtæ aliis gentibus reliquiæ 7.

1. Totum illud temporis intervallum, quo Romanorum in Dacia poteſtas viguit, annos 170. & quod excurrit, complectitur. Hanc enim Daciam, Trajanus Imperator, A. C. 102. Romanæ poteſtati ſubjecerat, Legesque Græcas ex Tracia huc traductas Romanis permutaverat; quo meruit, vt vota pro eo nuncuparentur, annisque ſingulis in omnibus Provinciis renovarentur: ſed *Gallieno* ad Imperii gubernacula ſedente, Romanorum in Dacia poteſtas vacillare cœpit, & *Aureliano* imperante tota concidit. Nam dum Gallienus, luxu ac voluptatibus marceſcit, luxuriâ hac ſuâ & ignaviâ, Belli Ducibus gloriæ perquàm cupidis, barbarisque nationibus dedit audaciam, regna ſibi, & regiones cum in Europa, tum in Aſia nobiliſſimas, eripiendi. Id ſcilicet ſingulare eo regnante in Romano evenit Imperio, vt omnes ferè Provinciæ uno tempore deficerent, & alio atque alio loco triginta diverſi Imperatores, veluti cum fungis nati, Romanum Imperium inſtar laciniæ convellerent. Homines iſti factioſi *Triginta Tyranni* vocari conſveverunt. Daci quoque arrepta ea occaſione, & admiſſis in ſocietatem armorum novis Gothorum coloniis ex Scandinaviâ emigrantibus, ſemet ab Imperio Romano avellere, libertatique priſtinæ aſſerere armis acerrimis contendunt. Et, occiſo A. C. 267. Gallieno, *Claudius* Cæſar ſalutatus eſt; ſed aliis ille diſtractus hoſtibus, Dacicas componere turbas,

pro-

propter vitam brevem, minimè potuit, pestilentiæ morbo A. 269. extinctus. Huic qui eodem anno successit Imperator, *Domitius Aurelianus*, Syrmii in Hungaria obscuro genere prognatus, multis licet victoriis fuerit clarus; desperans tamen omnem teneri posse Daciam, vastatumque Illyricum ac Mœsiam deperditam videns, sublato A. C. 274. Exercitu, provincialibus eam reliquit, & abductos ex eâ populos in Mœsia collocavit, suamque appellavit Daciam, quæ duas Mœsias divideret; *teste Vopisco in Aureliano.* Negabat enim Daciam populo Romano esse utilem, ob multiplicatorum adeo bellorum magnitudinem; quæ non aliter minui aut restingui possent, quàm sanguine Romanorum copiosissimo. Vix postea aliquid potestatis Romani in Dacia habuere; sed liberi effecti Daci, Getæ Gothique in unam confluentes Rempublicam, rursum à Ducibus Regibusque suis, ad eam planè tempestatem & ultra, regebantur, quâ primùm Hunni circa A. 373. ex Scythia supervenerunt.

2. *Vrbium*, in iisque *Fanorum*, *Arcuum triumphalium*, *Amphitheatrorum cet.* rudera, ad Várhely, Albam Carolinam, Zalatnam, Tordam, & passim alibi visuntur, in iisque Tabulæ ac Lapides Romanis notati Inscriptionibus frequentes adeò reperiuntur, ut meritò Dacia fœcundissima antiquitatum parens audiat. *Vid. Zamosii Analecta Lapidum vetustorum, nonnullarumque in Dacia antiquitatum.* Item, *Reichersdorfii Chorographia Transsilvaniæ.* Nec non, *Lazii Commentarius Reipublicæ Romanæ.* Ex similibus Tabulis, vt hab. *Vet. Dac. p. 52.* plurimæ Urbibus hujus Seculi sunt illatæ; & non ita pri-

pridem Vindobonam in venerationem antiquitatis ablatæ: quarum nonnullæ in Ariostiano naufragio Marusii fluctibus, qua ad Szegedinum in Tibiscum influit, sunt haustæ.

3. Simile præbent antiquitatis indicium, *Viæ Romanæ*, quæ admirando planè opere, totam, quàm longa est, Transsilvaniam transmittunt, & præcipuarum olim Urbium itinera detegunt: hoc verò opus vulgus imperitum cacodæmoni tribuit. Ab Ulpia Trajanâ Viæ utrinque geminæ excurrunt, quarum *altera* Colliam versus seu Valachiam, quam Ovidius Metoream dixit, exporrecta, in vicinorum Ulpiæ Augustæ montium angustiis, quas Ferream Portam appellant, desinit: *altera* Faschingio *Cassia*, aliis *Trajana* dicta, ceteris magnificentior, utpote quadrato saxo complanata, Sargetiæ amnis ripas, non æquo tamen ubique intervallo præterlegens, juxta Albam Juliam Apulum versùs progreditur. Ab Apulo itidem viam ad Salinas, perpetuo opere deductam assiduus rotarum discursus ipsaque vetustas detrivit; quam juxta *Enyedinum* protensam *Viam Anniam* dictam fuisse, & ab hac nomen loco remansisse, ex veteri lapide Kernyesdiensi quidam autumant. A Salinis (h. e. Tordâ) quoque viæ geminæ utrinque propagantur; quarum *una* transmisso fluvio, qui Oppidum proximè alluit, rectâ Forum Siculorum, (*Maros-Vásárhely*) campos Marusii præterradens, fertur, simulque vergit ad orientem, cujus reliquias advertunt euntes Mikházám: *altera*, quâ exitus in Pannoniam fuit, tendit Claudiopolim, indeque *Claudia* nonnullis vocatur. Fatetur *P. Timon*

Im.

Im. Ant. Hung. Cap. 16. *Lib. I.* nomina quidem illarum fuisse : *Clodia*, *Annia* , *Cassia* , *Geminia* ; sed omnibus illis viis erraſſe eidem videntur cuncti ii, qui designare audent; quænam Annia, quæ Clodia *cet.* fuerit. Has denique vias, non solùm ad commoditatem commeandi laboratis lapidibus Romani ſtraverant : ſed ut hac quoque in re magnificentiam Rom. nominis Coloniæ præ se ferrent. In viis enim muniendis singularem operam Romanos olim collocaſſe, vel in ipsa Italia celebratiſſimæ exhibent viæ, vt Appia, Flaminia, Æmilia, Nomentana, & plures aliæ, quas *Curatores Viarum*, officio honoratiſſimo, procurabant.

4. Non poſtremo loco, inter vetera Daciæ monumenta, recenſendi veniunt *Fontes* & *Aquarum ductus*, quos Romani ſingulari ſtudio excolere ſatagebant. Struebantur *Caſtella*, hoc eſt, loca, quæ aquam publicam recipiebant & in alia loca transmittebant; *Caſtellariique* eorum cuſtodes ac diviſores nominabantur. Exſtant Aquæductuum veſtigia ad Albam-Carolinam , aliasque Civitates olim Romanas. Vid. *Vet. Dac. p.* 44. 45.

5. Rectiſſimè hanc in rem *Köleſ. p.* 131. ſcribit: Tam frequens tamque fœcunda à tot inde Seculis ad hæc usque tempora Numiſmatum tum Græcorum , *Heracleorum* , imprimis, *Philippinorum*, *Alexandrinorum*, *Dirrachiorum* , &c. cum Romanorum, usque ad *Decium Voluſianum*, & *Tyrannos* Imperatores, non quæſita inventio , in ruderibus antiquarum Civitatum & Municipiorum non ſolùm , verùm in omnibus ferè Daciæ hu-

hujus pratis, jugeribus & montibus, vt olim quaſi ſeminata, in dies propullulare & ex improviſo germinare crederes. Quot centena abiêre in fibulas nodos veſtiarios, pocula, ſcyphos, pollubra? quot in exteras evecta provincias! quot quisque adhuc in loculis tenet? quot centena proximis annis, in locis, ubi ne providentiſſimus quisque quæſiviſſet, collectiva quantitate effoſſa ſunt? &c. *Conf. Vet. Dac. p.* 54. *ſeqq.* Plurimam talium poſſidet Bibliotheca Illuſtris Collegii Nagy-Enyedenſis; nec Privatos hac provinciâ Numiſmatum divites deſiderabis.

6. Copia *Laterum* maxima, ad *Albam Carolinam*, *Sárd*, aliaque loca, eruitur. Sunt hi, vt docetur *Vet. Dac. p.* 53. & non raro autopſiâ nobis confirmatum eſt, noſtræ ætatis lateribus duplo longiores, alii quadruplo, quidam ultra duos pedes longi & lati; quodve in iis mirandum, à tot ſeculis terrâ concluſi, nil tamen emoliti, ſed ſolidi recentesque in lucem protrahuntur. Focos ex his exſtructos pro tepefaciendis balneis, quibus Romani excellebant, quidam exiſtimant; nam eorum formam rudera ſepulta exhibent. Characteres ſequentes referunt:

Majores.	*Minores.*
LE. XIII. GE.	LEG. XIII. GEM.
AEL. VALENZ.	VLPI. RONIO.

Aliæ Laterum ſpecies ad *Várhely* eruuntur. Pavimentum verò ex Laterculis trium pollicum transverſorum longitudine, normæ inſtar regularis factis, & eleganter ſibi mutuo junctis, hu-

jus seculi initio, ad *Tordam*, vomere detectum est.

7. *Valachos Transsilvanos* Romanarum Coloniarum esse reliquias, fusiùs suo loco videbimus; ipsi verò quotidie hoc profitentur, dum se *Romun*, i. e. *Romanos*, vernaculè nominant; etsi nihil Romanæ indolis in eis, *Novæ Daciæ Auctor* p. 17. viderit.

§. X.

b. c. GOTHIA proinde, nostra regio, post exactos hinc Romanos, dicta est, à *Gothis* 1., è Scandinavia huc circa an. Chr. 273. emigrantibus; & VI-to tandem Seculo GEPIDIA, à Scythica, vt creditur, *Gepidarum* sive *Gipedarum* 2. Natione.

1. *Gothos*, Martinius ait à Gut, i. e. bonus, dictos, quod vel boni fuerint, vel saltem videri voluerint. Quidam à Gott, i. e. Deus. *Andr.* autem *Husztti*, quæsitis anxiè rationibus, nullâ tamen auctoritate, à Scythico vocabulo *Guth* vel *Gajuth*, distinctum & longinquum denotante; quod fortè ii distincti & secreti à reliquis gentibus fuerint. Non *Gotti* autem, sed cum adspiratione & uno T. *Gothi* scribi debent, vt docent *Cellarius* & *Dausquius in Orthographia Latina.* Gothi ex Scandinavia in multas effusi sunt regiones, diversaque pro diversitate locorum adepti sunt nomina, v. l. *Wese - Gothi*, *Ostro - Gothi.* Eos Daci in societatem admiserunt: ex quo patet, *Da-*

Dacos Getasque cum *Gothis*, lapſu temporis, in unam coaluiſſe Gentem. Hinc non incongruè hæc tria vocabula, velut eandem gentem ſignificantia, ad vitandam ſuæ hiſtoriæ obſcuritatem, graves Scriptores uſurparunt. *Vet. Dac. p. 6.* Et, *Spenerus in Notitia Germaniæ Ant.* quod *Gothi*, *Getæ & Daci* eadem gens fuerit, doctè defendit. *Andr. Huſzti* quidem Cap. IV. Operis MSti *ó es Uj Dacia* hungaricè nominati, cujus magna ſic ſatis copia in Transſilvania reperitur, Gothos Dacis minimè mixtos, ſed ab iis diſtinctos fuiſſe, multis conatur argumentis demonſtrare: at nec præſtare ei fidem, nec derogare auſim.

2. Docent verba Jornandis, Seculi VI. Scriptoris, hæc tradentis: " *Daciam* dico antiquam, quam „ nunc *Gepidarum* populi poſſidere noſcuntur. „ *Et mox*: „ Hanc *Gothiam*, quam Daciam appellaverê Majores, quæ nunc, vt diximus, *Gepidia* dicitur. *De rebus Geticis Cap.* 12. Anno Chr. 373. quo primum Hunni e Scythiâ aſiaticâ, occupandæ Daciæ, Pannoniæque intenti, in Europam trajecerunt, Gepidarum Natio, Gothis conſociata, noſtram Daciam inhabitabat. Parsque Gepidarum, metu Hunnorum, trans Danubium acta, ibi ſedem figebat; pars altera, Hunnis ſubjecta, eorum parebat poteſtati, ad an. 454. quo tandem decedente famoſo Hunnorum Duce *Atilâ*, ejus inter ſe filii diſſidio fracti, inteſtinisque Hunni tumultibus in dies exagitati; mox ab *Ardarico* Gepidarum Rege ad 30000. cæſi ſunt, ceterique maximam partem regione pulſi. Gepidæ proinde Daciâ rurſus potiti, *Gepidiæ* nomen provinciæ dedêre; & præter hanc, vicinio-

rem quoque Pannoniæ partem poſſedêre. Reliquum verò Pannoniæ *Oſtrogothis*, pauloque poſt *Longobardis* ceſſit. Tandem circa A. C. 550. *Alboinus* Longobardorum Rex, bello cum *Cunimundo* Gepidarum Rege implicitus, *Hunno-Avares* trans Volgam fluvium habitantes, in auxilium vocavit: qui adſcitis ſibi Hunnis (gente cognatâ) ad Tanaim cumprimis ſedem habentibus, paſſisque antea graviora à Gepidis, Gepidarum populum profligarunt, & ad internecionem ferè delerunt. *Avares* igitur, ex fœdere cum Alboino icto, Daciam Gepidarum ſedem occuparunt, & reliquos ex clade Gepidas, ſuæ An. 553. ſubjecerunt poteſtati. *Sic*, inquit Behamb. *juſto Dei judicio, rediit ad Dominum, quod fuit ante ſuum: poſt mortem enim Attilæ, juramenti ſui inmemores, expulerunt Dominos ſuos Hunnos.*

§. XI.

II. POLITICA Transſilvaniæ nomenclatura eſt: MAGNVS PRINCIPATVS. *Principatus* quidem, quod ea Nominis & Tituli PRINCIPIS uſurpatione ab Auguſtiſſimis Regnantibus poſſideatur 1., Principalibus in ſcuto ſuo Inſignibus gaudeat. 2. MAGNVS autem, quod Eam, Auguſtiſſima Rom. Imperatrix, quà Hereditaria totius Auſtriacæ Monarchiæ Domina, conſequenterque Magna Princeps Transſilvaniæ, Domina Domina MARIA THERESIA, Diplomate aureâ

Bul-

Bullâ infignito, A. MDCCLXV. D. 2. Nov. in Nomine Servatoris, ad *Magni Principatûs* Dignitatem ac Titulum, cum effectu ampliſſimo, clementiſſimè evexerit. 3.

1. Transſilvania, Coronæ Hungaricæ olim adnexa, Vajvodarumque curæ commiſſa, *Partium Tranſylvanarum* vel *Tranſylvanienſium* paſſim adpellatione, ſub Apoſtolicis Regibus, in Articulis Hung. Diætalibus, à reliqua Hungariâ ſecernebatur; vt adeo, Thuroczio, *Regni Hungariæ Tranſylvanæ Partes*, audiat. Abſciſſam poſtea abs Hungaria, poſt Joannem II. qui Regis Hungariæ titulum uſurpabat, Principes Provinciam regebant, hoc pleruunque uſi titulo: *Princeps Transſilvaniæ, Partium Regni Hungariæ Dominus, & Siculorum Comes.* Hæc itaque Ditio, ſuis licet de Moderatoribus *Principatus* nominari jure debeat: nihilo tamen minus *Regnum* Tranſylvaniæ, Hungaricè *Erdély Oſzág*, adpellatam paſſim legimus; teſtibus etiam Comitiorum ejus ætatis Articulis, Legumque patriarum, *Approbatarum* v. l. & *Compilatarum* Codicibus, hanc in fronte Regionis adpellationem gerentibus. *Regnum* enim, Hung. *Orſzág*, pro quacunque regione vulgò ſumitur. Hinc Siculi quoque Sedes ſuas conjunctim, *Regnum* improprie, ex lingvâ vernaculâ appellabant; vt patet, inter cetera, ex concluſione Conſtitutionum Nationis Siculicæ A. 1506. in vico *Agya falva* ſedis Udvarhely conditarum, ubi ſic pro ſe Siculi teſtantur: „ — qui pro Bono *Regni noſtri Siculici* parati eſſent mori *cet.* Noſtra jam ætate, ſub Auſtriaca periodo, tam uſu communi, quàm Actis Publi-

 cis

cis, rectiſſimè, noſtra Transſilvania, *Principatus* latinè dicitur: tenet tamen in Hungarico *Regni* adpellatio; ſiquidem vulgò nunc quoque *Erdély-Orſzág* i. e. *Transſilvaniæ Regnum*, dicatur.

2. Inſignia Transſilvaniæ abſolvuntur *Pileo Principali*; cui qualis recenter ornatus fuerit additus, ſequens proximè Diploma luculenter docebit. In eodem Scuto, Trium in Transſilvania Nationum, Lege Unitarum, Inſignia propria conſpiciuntur, v. l. Comitatuum Hungaricorum *Aquila*, Siculorum *Sol* & *Luna*, Saxonumque ſeptem Civitates; quæ *Gabriele Báthori* Principatum tenente aſſumta ſunt, ut indicant Numi A. 1612. ad rei memoriam juſſu ejusdem Principis percuſſi: ad dictum enim uſque annum, nullum Inſigne ſibi proprium Transſilvania habuit; ſed communi Hungariæ Regni Teſſerâ utebatur. Hæc Transſilvaniæ Inſignia ſat luculenter vel in Numo æneo *Greſchl* dicto exhibentur.

3. Diploma THERESIANUM, quod huc inſerere cenſemus digniſſimum, his verbis promulgatum legimus, ex Archivo Exc. Reg. Gubernii depromptum:

NOS MARIA THERESIA, DEI GRATIA ROMANORUM IMPERATRIX VIDUA, REGINA HUNGARIÆ, BOHEMIÆ, DALMATIÆ, CROATIÆ ET SCLAVONIÆ, ARCHI-DUX AUSTRIÆ, DUX BURGUNDIÆ, STIRIÆ, CARINTHIÆ ET CARNIOLIÆ, MAGNA PRINCEPS TRANSYLVANIÆ &c.

„ Notum teſtatumque, vi præſentium, facimus

„ om-

„ omnibus, quorum intereſt, & memoriæ com-
„ mendamus: Quemadmodum inter ejusdem
„ Dominii Provincias non minus laudanda, quàm
„ felix & auſpicata eſt æmulatio, vt quævis,
„ pro virium ſuarum ratione & nominis digni-
„ tate, ad amplificandam aſſerendamque totius
„ Imperii Majeſtatem plus reliquis conferat: ſic
„ Summus illius Arbiter ad munus ſuum exiſti-
„ mat pertinere, ſingularum Provinciarum eam
„ habere rationem, ut illæ, quæ non ſolum
„ præclara de ipſo benemerendi voluntate ac
„ ſtudio cum aliis contendunt, verùm etiam
„ facultate & amplitudine cæteris præſtare vi-
„ dentur, ſplendidioris tituli & dignitatis orna-
„ mento augeantur. Sanè diverſorum Regno-
„ rum ac Ditionum, quarum curam & regi-
„ men Divini Numinis Providentia nobis jure
„ hæreditario commiſit, ambitum & ſtatum cir-
„ cumſpicientes, animadvertimus Tranſylvaniam,
„ quæ olim Dacia Mediterranea fuit, eo inter
„ Provincias reliquas loco cenſeri, ut quamvis no-
„ biliſſima ſit, ac finium ſuorum amplitudine, re-
„ dituum publicorum copiâ, & aliis commodis,
„ illarum pleraſque longè antecellat, iis tamen,
„ ob tituli inferioris conditionem, ordine poſt-
„ ponatur. Splendidiore profectò ſorte, & ſin-
„ gulari quadam Prærogativâ digna nobis viſa eſt
„ Tranſylvaniæ Provincia, veteris Daciæ pars
„ præcipua, quæ ſub Rege ſuo Decebalo, Ro-
„ manorum armis diu fortiterque reſtitit, nec
„ minus hodie celebris eſt, variisque Nationi-
„ bus habitata, & in plures Comitatus, Judi-
„ diciorum Sedes, ac Diſtrictus diviſa, Aëris præ-
„ terea ſalubritate, oppidorum frequentia, om-

„ nis generis Fodinarum lætiſſimo proventu, ſo-
„ lique ubertate maximè commendata. Majo-
„ ris adhuc momenti eſt, illam ſitu eſſe muni-
„ tiſſimam & ampliſſimam, finibus inter Hun-
„ gariæ & Poloniæ Regna, ac magnum Otto-
„ manorum Imperium latiſſimè protenſis, gen-
„ tisque ſuæ robore fretam, vtpote quæ in pro-
„ pulſandis à Patria exterorum hoſtium injuriis,
„ non ſemel præclara virtutis edidit ſpecimina,
„ vt Reipublicæ Chriſtianæ meritò contra Tur-
„ cas propugnaculum appelletur. Fidem non
„ minùs & obſequium, ex quo illis, eorumque
„ aſſeclis ejectis, Divi Leopoldi Imperatoris Au-
„ guſti, Avi noſtri immortalis memoriæ Pater-
„ næ ac validiſſimæ protectioni ultro ſe dedit,
„ inque Inclytæ Domûs noſtræ poteſtatem con-
„ ceſſit, Principibus ſuis illæſam ſervavit, &
„ hæreditariam Auguſtæ Domûs noſtræ ſucceſ-
„ ſionem, ad mentem Sanctionis Pragmaticæ,
„ ſpontè promptèque amplexa eſt.

„ Ad hæc Regionis & Gentis decora accedit,
„ ipſa Provinciæ ſingularis & præcipua conditio,
„ dum nulli alii Regno, vel Dominio, ſive Clien-
„ telæ, ſive alio ſubjectionis vinculo obnoxia,
„ à Nobis pro Summi Imperii jure regitur, tum
„ & ipſa præclaris Privilegiis gaudet, propriis-
„ que Legibus, Magiſtratibus ac Inſtitutis, à
„ noſtro Provinciæ Gubernatore & Conſilio,
„ noſtris auſpiciis adminiſtratur. Quamobrem,
„ & ne illius Principatûs Splendori ac Magnifi-
„ centiæ quidquam deſit, quo aliæ Ditionis no-
„ ſtræ Provinciæ gaudent, ſuperiore anno Ma-
„ jores in dicto Principatu Aulæ Officiales hæ-

„ re-

„ reditarios creavimus & nominavimus, qui in
„ ſollennioribus Principis Inaugurationibus, &
„ quoties pro hujus inſtituti ratione feret occa-
„ ſio, ſuo munere publicè fungantur.

„ His omnibus ita conſideratis, maturoque
„ conſilio perpenſis, Tranſylvaniæ Principatum,
„ pro ſingulari noſtra in ipſum Benignita e, no-
„ vâ honoris acceſſione, & amplioris tituli or-
„ namento proſequi volentes. illum ex certa
„ ſcientia, & motu proprio; eâ, qua Dei im-
„ mortalis beneficio, tanquam univerſæ Monar-
„ chiæ Auſtriacæ, ex tot Regnis & Ditionibus
„ conſtantis Domina, ac Suprema Arbitra, fun-
„ gimur auctoritate, atque de hujus poteſtatis
„ plenitudine, præ aliis Imperii noſtri Provin-
„ ciis duximus extollendum, eumque in Nomine
„ Servatoris noſtri, à quo omnis honor & glo-
„ ria promanat, ad MAGNI PRINCIPATUS
„ Dignitatem ac Titulum, præſentibus cum ef-
„ fectu ampliſſimo evehimus.

„ Decernimus etiam, & hoc noſtro Diplo-
„ mate firmiſſimè ſtatuimus, vt poſt hac futuris
„ temporibus, dictus *Magnus Tranſilvaniæ Prin-*
„ *patus*, vna cum omnibus ſuis Comitatibus,
„ Sedibus & Diſtrictibus, Civitatibus, Oppidis,
„ Arcibus, Terris, Villis & Juribus univerſis
„ & ſingulis ad eum pertinentibus, pro tali ha-
„ beatur ac reputetur, debitisque Honoribus,
„ Prærogativis & Titulis, qui Magnum Princi-
„ patum decent, afficiatur; quemadmodum &
„ illos, qui eundem legitimè repræſentabunt,
„ quibuscunque in Locis, Pompis, Provincia-
„ rum Conventibus, Ceremoniis, Celebritati-

„ bus, aliisque Actibus publicis, debitis Hono-
„ ribus, Titulis & Prærogativis uti, frui, &
„ gaudere volumus. Non obstantibus aliis Con-
„ stitutionibus, Legibus, Juribus vel Consvetu-
„ dinibus, quæ huic nostro Exaltationis & Am-
„ plificationis Diplomati videri possint contrariæ.

„ Vt vero idem Magnus Transilvaniæ Princi-
„ patus congruis novæ suæ Dignitati Insignibus
„ condecoratus appareat, volumus atque conce-
„ dimus, vt Pileus, qui illius scuto, vbi Pro-
„ vinciæ consveta Tessera, sive Insignia pingun-
„ tur, imponi solet, hactenus ad formam Pilei
„ Principibus communis effictus, deinceps Co-
„ ronâ aureâ cingatur, radiis partim cuspidatis,
„ partim in florem desinentibus, & sine Dia-
„ demate Regio, globo in cruce mediæ ipsius
„ Pilei summitati infixo, eâ formâ, quam præ-
„ sens typus exhibet, Novo hoc Clypei orna-
„ mento Transilvania post hac gaudebit, eo-
„ que suam dignitatem novâ Prærogativâ auctam
„ omnibus reddet manifestum.

„ Jam verò quo magis singularis hujus Pro-
„ vinciæ Prærogativæ, quod nempe nulli alii,
„ quàm proprio suo Principi, sive Clientelæ,
„ sive alterius subjectionis titulo, vel nexu sub-
„ sit, eo certius & luculentius edatur argumen-
„ tum, concedimus eidem, vt in majoribus So-
„ lemnitatibus, Inaugurationibus, aliisque Pom-
„ pis, ubi Ditiones nulli alii Regno aut Domi-
„ nio obnoxiæ, sed soli Principi suo subditæ,
„ propriisque Legibus & Institutis gaudentes,
„ per Feciales suos sive Heraldos publicè solent
„ repræsentari, suum etiam proprium habeat

„ Heral-

„ Heraldum, qui reliquorum more & habitu, „ Magni Tranſilvaniæ Principatus Inſignibus in „ veſte ſua expreſſis, ornatus compareat, illumque publice repræſentet.

„ Porrò, certam fiduciam habemus, hac prolixâ & Benigniſſima noſtrâ in eundem Magnum Tranſilvaniæ Principatum voluntate, „ quam tam honorificis & publicis ad Poſteros „ monumentis teſtatam facimus, illius Ordines, „ Proceres, Cives ac Subditos admoneri, magis „ que excitari, vt tantæ munificentiæ memores, „ eandem ſuo erga nos obſequio ſtudeant demereri, & quam hactenus nobis, Auguſtæque „ Domui noſtræ egregiè præſtiterunt, fidelitatis & in juvandis Patriæ rebus induſtriæ, majora in dies edant ſpecimina, ac avitæ virtutis „ documenta.

„ Ad hujus rei teſtimonium ac perpetuam „ memoriam, præſens Diploma dedimus aureâ „ Bullâ Majeſtatis noſtræ typario inſignitum, „ propriæque manûs noſtræ ſubſcriptione firmatum, in Civitate Noſtra Viennæ Auſtriæ, Die „ ſecunda Menſis Novembris, Anno Domini „ Milleſimo Septingenteſimo Sexageſimo Quinto, „ Regnorum Noſtrorum vigeſimo ſexto.

MARIA THERESIA.
m. pr.

W. Princeps Kaunitz
Rittberg. m. pr.

Ad Maudatum Sacræ Cæſareo ac Regiæ Apoſtolicæ Majeſtatis proprium.

Frid. L. B. de Binder. m. pr.

LIBER SECVNDVS

ET

CAPVT II.

DE NOTITIA TRANSSILVANIAE MATHEMATICA.

§. XII.

In *Notitia* Regionis *Mathematica*, ejus FIGVRA, LONGITVDO, LATITVDO ac FINES conſiderantur. *De quibus ſingillatim.*

§. XIII.

I. Tranſſilvaniæ provinciam, montes undique coronæ in modum cingunt, ac propè in *Figuram cordis* efformant.

Congruè in rem noſtram ait *P. Bonbardus*: „ Si Figuram, *inquit*, ſpectes, *Cor* haud malè „ refert, prout exhibetur in Tabulis omnium „ accuratiſſimis v. cl. *Joannis Morandi Viſconti*, „ paucis abhinc annis V. Colonelli Cæſarei & „ Supremi Transſilvaniæ Architecti. „ Præterea, vt addidit *P. Faſching Nov. Dac. pag.* 42. „ Figura „ provinciæ, belliſſimè Cor exprimit; nam vt „ hoc multis turgeſcit venulis, eſtque fons vitæ

„ in

„ in animali: ita Regio iſta, nunc montibus,
„ ſaltibus, nunc ſilvis ac paſcuis tumida, modo
„ aquarum divortiis interſecta &c.

Tabulæ geographicæ, iis, quas uſurpamus, deſiderantur adcuratiores, cognoſcendæque Figuræ ac intimæ Regionis formæ adæquatiores. *Tabella Kreckwitzii*, Deſcriptioni Transſilvaniæ præfixa, plurima præpoſterè exhibet. *Comitatum Dobocenſem*, partesque *Comitatûs Claudiopolitani* ſive *Koloſenſis* trans-Samoſianas, longè latèque extenſas, coarctat nimium. *Sejármam* Betlenio vicinam longè inde removet. *Ofen-Bányám* Fel-Vintzio facit proximam. Idem oppidum *Fel-Vintz*, ut & *Kotſárd* ac *Enyed* longè à Maruſio abigit; *Regenum* & *S. Emericum* (*Szent Imre*) ad orientalem Maruſii oram ponit. *Csombordum* orientali Maruſii ripæ, è regione Nagy-Enyedini, ad poſitum, ad geminatum Küküllő locat, & *Zombor* nominat. *Inſulam Maruſii*, *Hólt Maros* nuncupatam, à Bogát uſque Töviſſinum fingit quàm maximam. *Rapoltum* & *Thermas Gyógyenſes* longè à Maruſio in occidentem diſtrahit. *Sargetiam*, infra *Száſzváros* non procul, Maruſio illabentem, infra Devam, & juxta *Portam Ferream* ducit, locoque illius *Bartſam* fluvium adſignat. *Sabeſum* proximum nimis Maruſio notat. Pagum *Barót* ad Vargyas fluvium ponit. Montem celeberrimum *Hargita*, in orientali limite Sedis Udvarhely, verſus Sedem Csik elevatum, inter *Káſzon* & *Kézdi* ſedes, maximo errore, conſtituit. Sed ſingulos recenſere errores, longum ſanè eſſet.

Nec Tabula recentiſſima *Rev. ac Clariſ. Stephani Loſontzi*, erudito Opuſculo *Hármas Tükör* nomina-

minato ſubnexa, rectè omnia habet. Vt enim, ſilentio reliqua involvam: *Marus-Szent-Király*, ſupra Maruſii & Küküllö amnium confluentem; *Ebesfalva* ad majorem Küküllö, & ad ejusdem ripam orientalem *Udvarhely*, locanda fuiſſent. *Dálnok*, quem Alutæ proximum facit, longè ſatis ab eâ in orientem diſcedit. *Bálványos*, ſedis Kézdi, nec, niſi in ruderibus, ſupereſt, nec inter Maxa, Kováſzna & Papóltz pagos, ſed inter Kézdi & Csik Sedes, ſupra Torjam, occaſum ſuum luget. Ex *Campeſtri plagâ* (*Mezöſég*) à Pago Berkenyes, neſcio quis notabilis adeo rivus, Maruſium ſalutet. Nec *Aluta*, *Samoſiusque* fluvii, rectum curſum, per hanc Tabulam tenent, *cet.*

Mappa Seuteriana, *Sedium Saxonicalium* nomina & poſitus ſilet. *Sedes Siculorum*, nomine Comitatuum exprimit: & quod probè notes, Sedem Sepſienſem, quam Schepſchienſem Comitatum ſcribit, ad Summerpach & pagum Homoród, h. e. inter Sedem Siculicalem Udvarhely, & Rupenſem Saxonicalem pingit. *Comitatum Húnyadenſem*, inter Claudiopolim & Aprag Bányam (h. e. Abrud-Bányam) inſigni errore, exhibet; ac in locum dicti Comitatûs *Valachos Populos* conſignat. In nominibus Locorum, Oppidorum, vicorumque, ſæpe multumque à vero abludit: *Enyed* ipſi dicitur Engedin; *Leſchkirch* nominatur *Leicherek*; *Beretzk* Pretz; *Szakadát* Szakabad; *Szaſzhalom* aut rectius *Száázhalom* ei vocatur Zazalhom; Comitatus *Koloſenſis*, Colocenſis *cet.* Et innumera nomina legas Transſilvanis omnibus nunquam audita. Nec mirum eſt, in

hoc

hoc argumento, auctores præsertim extraneos, erraſſe: quum hic abſolutam omnibus numeris operam præſtare, unius alteriusque Scriptoris viribus majus ſit.

Tabula, quam ex Archetypo Mülleriano S. C. M. Capit. & Ingen. *Joh. Bapt. Homannus* S. C. M. Mathematicus, Transſilvaniam, Hungariam vicinaque Regna exhibentem, adornavit, omnibus vulgaribus præſtat. Mappa ampliſſima, exitu primi quadrantis præſentis Seculi, juſſu Auguſt. quondàm Imperatoris D. D. CAROLI VI. compoſita, & magna in vulgus commendatione edita, nullius ferè non ſatisfaceret deſiderio; ſed ea valdè quàm rara eſt. Omnibus, quæ ad hæc usque tempora lucem viderunt, longè procul dubio palmam eriperent Tabulæ recentes, ab a. 1769. ad 1773. à ſedecim Viris Primariis Militaribus, auſpicio Cæſareo, curis Mathematicis, confectæ: ſed eæ ſupra uſum publicum ſunt poſitæ.

Tenendum tamen eſt, Tabulas omnes, in poſitione Albæ-Carolinæ, Devæ, Cibinii, Coronæ, Schæſpurgi, Mediæ, Biſtricii, Claudiopolis, reliquorumque præcipuorum oppidorum, cum veritate convenire; vt proinde nulla earum ſit, quæ Operi huic noſtro collata, uſui congruo eſſe non poſſit.

§. XIV.

II. Quod *Longitudinem*; quum Longitudo loci ea ſit à primo Meridiano diſtantia, quæ orientem verſùs protenſa, in

in gradibus Æquatoris menſuratur: patet Transſilvaniam inter 46 & 49, quodque ultra eſt, Longitudinis gradus ſitam eſſe.

Citius ergo orientalibus Transſilvaniæ incolis, 12 ferè horæ minutis Sol oritur, ſeriùs verò totidem minutis Occidentalibus occidit. Namque 360. gradus Æquatoris, cum 24. diei naturalis horis: 15. gradus longitudinis cum una temporis hora: conſequenter gradus unus cum quatuor horæ minutis, congruunt. Ergo, tres circiter, gradus Longitudinis Transſilvaniæ, plus minus 12. minutarum horæ differentiam pariunt.

§. XV.

III. *Latitudinem* Transſilvaniæ quod attinet; Ea licet, pro longioribus curtioribusque finium propagationibus non parum variet: reſpectu tamen totius Principatûs, dicamus cum Doctiſſ. Geographo *Jo. Szaſzky* inter 45. & 48. Latitudinis gradus ſitam eſſe.

a. Nullo hinc negotio *Poli* in Transſilvania *elevatio* perſpici poteſt, vtpotè quæ cum latitudine loci eadem ſemper eſt.

b. Vides pariter, amplitudinem graduum Longitudinis in Transſilvania decem milliarium & aliquot partium milleſimarum milliaris eſſe. Vnus enim longitudinis gradus ſub Æquatore 15. millia-

liaribus germanicis reſpondet ; ſed pro Globi Terraquei verſus Polos coarctatione fiunt anguſtiores, adeo, vt, ſub Tropico Cancri gradus unus long. 13. milliaribus abſolvatur : conſequenter ſub 46. latitudinis gradu in Transſilvania 10. milliaria & 420. partes milleſimas milliaris, ſub 48. verò lat. gr. 10. milliaria ac 37. partes milleſimas, grad. unus longitudinis continet.

c. Quamvis igitur pro numero graduum longitudinis & latitudinis, quot milliarium longa lataquè ſit Transſilvania, pulcrè elici poſſe videatur: quia tamen ejus fines non æqualiter dictis gradibus reſpondeant, variè à Doctis definitur. *Bertalanfi* & *Loſontzi* dicunt & longam & latam 30. milliar. german. *Kreckwitz* non ultra 24. mill. germ. *Novæ Daciæ Auctor*, cum *Bonbardo*: Excurrit, *inquit*, à *Portâ Ferreâ* in *Latitudinem Ghêmes* verſus in Csik triginta; in *Longitudinem* verò à *Rubrâ Turri* usque Caſtrum *Kövár*, Hungariæ conterminum, octo ſupra triginta miliariis germanicis. Sed cum *P. Fridváłſzki*, ſciamus Transſilvaniam in Latitudinem 30. in Longitudinem 35. milliariis hungaricis excurrere.

d. Patet, *diem* in Transſilvania *longiſſimum* 16. *breviſſimum* contrà 8. horarum eſſe : unde noctis quoque diverſitas facilè intelligitur.

e. Oppidò etiam perſpicitur Transſilvaniam ſub *octavo* ſitam eſſe *climate*. Quot enim ſunt ſemihoræ, quibus dies longiſſimus, diem æquinoctialem, i. e. 12. horarum ſuperat, tot numerantur Climata ; quumque in Transſilvania 8.

D ſemi

ſemihoris dies 12. horarum ſuperetur, intelligis eam eſſe ſub octavo climate poſitam.

f. Pari facilitate pervidetur, Antipodas Transſilvanis directè obverſos eſſe Americanos illos ſeptemtrionales, qui *Novam Franciam* inſederunt.

§. XVI.

IV. *Limites* Transſilvaniæ ſi quæras: Ea *Boream* verſus Ruſſiæ minoris & Moldaviæ collimito clauditur; ad *Orientem* Moldaviæ Valachiæ Tranſalpinæ proximat; à *Meridie* itidem Valachiam & Tractum Temeſienſem ſive Banatum adtingit; in *occaſu* trans-Tibiſcanâ Hugariæ regione terminatur. Habet verò & *naturales Limites*, perpetuos iſtos ac arduos montes [1], variis inſignitos nominibus, quibus undique cingitur, ac excelſorum inſtar murorum validiſſimè munitur, & per quos *Aditus* [2], nonnulli ex omni parte patent.

1. Montes hi, Carpati propagines, ſunt; quorum ii, qui Poloniam excludunt, *Alpes Máramaroſienſes* ſive *Marmatici* audiunt. Moldaviam ſpectantes, *Biſtricienſes*, *Gyergyoienſes*, *Csikienses*, *Nemere cet* appellantur. Contermini Valachiæ Transalpinæ, *Háromſzékenſium* ſive *Triſedenſium*, *Coronenſium*, *Fagaraſenſium*, *Cibinienſium*, *Hunyadenſium cet* nomine veniunt. Finibus Hungariæ ad-

adpositi, *Abrudbányenses*, *Zalatnenses*, *Gyaluienses*, *Sebesvárienses* c e t. nominantur. Ceterùm, si specialia omnium nomina enumerare conaremur, operam luderemus.

2. In hanc, ex vicinis Regnis, Provinciam, *Aditus*, qui *Passus* vulgò vocantur, 14. numerantur notabiliores, his nominibus venientes. *I. Ex Moldavia* : 1. Borgoiensis, jam Radnensis, versùs Bistricium. 2. Gimesiensis in Sedem Csik. 3. Ojtozensis in Tressedes. *II. Ex Valachia Transalpina* : 4. Bozzensis in Tressedes. 5. Tömösensis ad Coronam. 6. Törcsváriensis, cum duobus superioribus ad Barciæ Districtum. 7. Veres-Tornyensis Cibinium. 8. Vulkánensis & 9. Zajkanensis versùs Hátszeg. *III. Ex Hungaria* : 10. Dobrensis Devam. 11. Zalaknensis Albam-Carolinam. 12. Váradensis, vt &, 13. Somlyoviensis, Tasnadensis ac Zilahensis Claudiopolim. 14. Nagy Bányensis sive Láposensis Dees versùs. Sunt & alii minores, vt *Piritske* in Sedem Gyergyo *cet.* Per omnes hos *Passus*, solutis Tricesimis, merx quælibet in vel exfertur. Præterea, plerisque in Passibus, quibus ex Moldaviâ ac Transalpinâ advenientibus iter apertum est, Lazareta sive Stationes Contumaciales, pro avertendâ pestilentiâ, constituta sunt, Directorum ac Chirurgorum curæ commissa, v. l. ad *Vulkány*, *Rubram Turrim* sive Veres-Torony, *Törtsvár*, *Tömös*, *Bozza*, *Ojtoz*, *Gimes*, *Piritske*, *Radna*. Nec priùs Ottomanici Imperii homines illic in Provinciam transmittuntur, quàm moram præstitutam, *quarentenam* vulgò, *Quarentainie* Gallis dictam, quæ

nunc quidem, veluti tempore contagionis puro, trium tantum hebdomadarum ſpatio abſolvitur, exantlaverint. His denique *Limitibus* pluřimùm licet à naturâ munitis, non deſunt continuæ vigiliæ, quam cumprimis Miles Limitaneus Transſilvanus peragit.

LIBER TERTIVS

ET

CAPVT III.

DE PHYSICA TRANSSILVANIAE NOTITIA.

§. XVII.

Phyſica Transſilvaniæ Notitia. ATMOSPHAERAM ac TELLVREM Regionis aperit.

§. XVIII.

A. *Atmoſphæram* Transſilvanicam commendat *Aër* benignus quem objecti Carpatici ex omni latere montes reddunt temperatum ac ſaluberrimum, plumbei imprimis auſtri noxam avertentes. Hiems interim maſculè ſævit: nec calor æſtivus inmaturè ſe frangit.

§. XIX.

§. XIX.

Subinde tamen vexatos pestilentiâ Transsilvanos fuisse, frequentiùs, quàm optassemus, legimus audivimusque [1.]: at ex orientalibus regionibus, ottomanicæ præprimis Portæ subjectis, Transsilvaniæque ac Hungariæ conterminis propagatam eam fuisse, evidentissima historiarum monumenta nos condocent. [2.]

1. Præter *Pestes*, quæ totam ferè inundarunt Europam, hæ præcipuè commemorandæ veniunt: 1.) Sæva illa, quæ A. 1073. per Transsilvaniam & Hungariam cuncta funeribus dirè funestavit. 2.) An. 1480. & 1490. ambæ, Districtui cumprimis Barcensi, funestissimæ. 3.) Iisdem maximè locis, A. 1550. & 1553. gravem iterum intulit plagam. 4.) A. 1603. quanta per Transsilvaniam vis contagionis grassata fuerit, facile vel ex eo conjici potest, quod in sola Civitate Schæsburgo 2000. Civium, ac plus quàm 700. mendicorum, stipi quærendæ eo confluxorum, sepulti fuerint. Hæc tamen ex ea originem sumserat annone caritate, quam *Michaëlis Vajvodæ* ac *Bastæ* (vt infra dicetur) sævitia, nulli parcens regnicolæ agricolæque induxerat, & absurda quæque in cibum trahere mortales coëgerat. 5) A. 1678. universam propemodùm Transsilvaniam, prout etiam Hungariam, vastavit. Nec absimile malum A. 1709. has terras peragravit. 6) A. 1718. & 1719. omnem, quanta est, Transsil-

vaniam, Siculicas tamen terras & Coronam civitatem, præ aliis, adflixit, adeo quidem, vt plus centenis mortalium millibus abſorpſerit. 7.) Horrenda iterum peſte A. 1738. non pauci Transſilvanorum conficiebantur. *Plures faſti commemorant.*

2. Teſtatur hoc Celeberr. D. CHENOT, in Tractatu de *Peſte Tranſilvanica*, dum ſcribit: „ Orientales maris mediterranei oræ, hisque ad- „ jacentes Regiones, ab omni ævo peſtis fre- „ quenriâ infames fuêre, vixque Europa peſte „ unquam adflicta fuit, quæ primitùs inde de- „ rivata non ſit. Lues ibidem non moritur, „ ſed quotannis ferè alicubi viget. Saniſſima- „ que tempora habentur, non quæ nullâ, ſed „ quæ non magnâ hominum ſtrage inſigniun- „ tur. - - Id experiuntur nationes, queis cum „ Imperio Ottomanico intereſt vicinitatis com- „ merciive neceſſitudo, quæ procul dubio, non „ ſecus quàm olim, frequentiùs diræ luis præda „ forent, niſi nunc Regnantium providentia ma- „ lum arceret. *cct.* Idem confirmatur, præter exempla Peſtis Anni 1756, ut & A. 1770. quæ ſtatim referemus, modo diſſeminationis Peſtis Anni 1709. referente enim *Csereio* in M. S. ad A. eundem, lues ex oris Turcicis Bucoreſtum, inde in Moldaviam pervolârat; hincque vaga Zingarorum colluvies in Sedem Gyergyó invexit. Iisdem Zingaris Gyergyó Sz. Miklóſini peſte abſumptis, ex eorum ſtragulo ſerpſit malum in dictam ſedem; inde opinione citiùs, pellio Schæsburgenſis cum ferarum pellibus Schæsburgum ſecum traxit, ſibi ſuisque èxitiale; immò toti Transſilvaniæ, quam atrociter vulneravit.

§. XX.

§. XX.

Quàm verò feliciter, noſtro ævo, exquiſitâ Regnantium providentiâ, ſupremo benedicente Numine, dira lues propulſa fuerit, id binæ peſtes anguſtos intra limites coërcitæ ſatis evincunt. Harum *prior*, quæ ab initio Oct. A. 1755. ad finem Jan. 1757. in Barcenſi, ferè Diſtrictu graſſabatur, ſuppreſſa eſt priùs, quam ultra propagari per Transſilvaniam potuiſſet. 1. *Altera*, quæ A. 1770. in limite Sedis Orbai virus ſuum prodebat, commiſeratione Divinâ, *Conſiliique Rei Sanitatis* ſollicitudine, tumulum in ſuis incunabulis invenit. 2.

1. Hanc peſtem, *Martinus Georgius* Armenus, ex oris Maris Nigri, ubi mercaturam exercebat, in Transſilvaniam invexit. Hic ipſe per nonnulla, quæ, Transſilvaniam verſùs tendens, permeaverat loca, peſtem diſſeminavit. Die 30. Sept. 1755. in Lazaretum (§. 16. *n.* 2.) Tömöſenſe appulit, ibidemque d. 9. Oct. fato conceſſit, & peſte fines Diſtrictûs Barciæ infecit. Anno ſubſequente, dum lues magis magisque provinciæ illius ſalubritatem labefactaret; *Conſilii Rei Sanitatis* ordinatione *Exc. Celeb. ac Clariſſ.* D. ADAMVS CHENOT *Philoſ. & Med. Dr.*, *& Rei Sanitatis Transſilvanæ Phyſicus Regius atque Conſiliarius*, 19. Maji, Coronam Civitatem, ubi peſtis radicem jam egerat, ingreſſus eſt; Cui ſub

initium Augusti, Viennâ, *D. Ant. Bruckman, Med. Dr.* collega supervenit. Virorum Experientiss. ac in demandata sibi provincia Fidelissimorum curis, ope Divinâ, at non sine molestiarum iliade, exantlatis, quo malum compressum sit modo, luculentissimè Orbi Erudito manifestavit prælaudatus Cl. D. CHENOT, in *Tractatu de Peste Transsilvanica* A. 1766. in 8vo Vindobonæ edito. Ex ejus Tabella p. 26. insertâ constat, Coronæ, cum suburbiis, Prasmarini, (Tartlau) Türkösini, Hoszszufalvæ, Csernátfalvæ, Bátsfalvæ, Petrimonti, Zernestini, Zajzonii, Melimonti (Honigberg) in Districtu Barcensi; Pojana Moruluj & Holbachii in Districtu Fagarasensi personas infectas fuisse 6677. ex his 4303 mortuas, 2374. restitutas.

2. Pestis hujus historia talis est: Nonnulli ex Transalpina Valachorum Nobilium, quos *Bojeros* dicimus, ad Passum *Bozza*, Transsilvaniam ingressuri, constiterant; paucisque interpositis diebus, quidam eorum peste secùm advecta correpti, mortem obiêre. Ex defunctorum vestibus sub custodiam positis, Milites Ped. Ord. ex Incl. secunda Legione Siculicâ, quasdam sub noctis silentio sibi rapuerunt; quibus ambo illi pestem domum duxerunt. Serpsit tandem contagium in *Körös*, pago sedis Orbai, qui vt alterius militis præfati patria, ita prima pestis palæstra fuit. Interea cum nonnullis pagi *Körös* incolis, legem prophylacticam violantibus, & in proximum pagum *Kovászna* profectis, lues simul ad tres domos transiit. Idem evenit vna in domo *Papolczensi*, in quam ancilla *Körösino* invexerat.

rat. Sed confeftim earundem incolæ domorum, *Kőrösinum*, ubi Nofocomium conftitutum erat, deducti funt; ficque alia loca miafma peftiferum pervolare non poterat. Supprimendo malo, *Incl. Rei Sanitatis Commissio*, omnem eminùs intendebat curam, lineamque præclufioriam, circa Alutam fluvium imprimis, (vt fuperiori quoque pefte) figebat. Cominùs verò *Ex. ac Celeberr.* D. ANTON. BRVCKMANN *M. Dr. & Subdelegatæ in Re Sanitatis Commissionis Assessor, vt & Quarantenarum Physicus*, cui Chyrurgi fuberant, lue afflictis, magno peritiæ fuæ & pietatis argumento, opem ferebat. Solus itaque pagus *Kőrös* libitinam faginavit in Sede Orbai; at vicus quoque *Tohány* Diftrictûs Barcenfis, peftem pariter ex Valachia traductam fenfit.

Non fola proinde Transfilvania, fed contermina etiam Regna, gratias debent inmortales Sereniffimæ Magnæ Principi, D. D. MARIAE THERESIÆ, charæ quoque SIBI Transfilvaniæ Matri Clementiffimæ: CVIVS providentiâ, non defunt Confilia, nec liberalitate deficiunt Medici Experientes, quorum induftriâ Divino auxilio fuffultâ, SVARVM Provinciarum verfùs orientem fefe exporrigentium, aut cum eodem commercia mifcentium fines multâ vigiliâ circumfepit.

§. XXI.

Inmedicabiliora videntur Atmofphæræ noftræ *Meteora*; & ex Aqueis quidem *Grando* 1., ex *Ignitis Fulmina* 2., & ex *Emphaticis* quandoque *Venti* 3., quæ huma-

nam omnem, si spiritualem excipias, medendi rationem transcendentia, haud rarò inmitia experiuntur.

1. Non facilè sanè *Grandinem* excusaverimus, toties Segetibus, Vineis *cet* infensam, vt adeo rectè *P. Fridv. Minerol. p.* 4. innuerit: *Si quæ*, inquit, *regionis pars injuriam Cœli quæritur, non aliam, ac grandinem, quæ cum alias, tum a.* 1765. *magnitudine ovi gallinacei* [& majori non nunquam specie] *decidua, ingentem campis stragem intulit.* Certum est, non minores modo aves, sed & majores, ac porcos *cet* vi grandinum quandoque fuisse interemta.

2. Nullus labitur annus, quo in montosa hac Transsilvania, horrendi fulminis ictu plures non deflagrent ædes: *feriunt* namque *summos fulmina montes.*

3. *Ventus* cumprimis, qui hibernis ab euro venit diebus, ac *Nemere*, a montibus, quos transcendit, vocatur, Trisedi maximè Barcensique Districtui morosissimus est. *Zephyrus*, quo ora fluvii Aranyas nonnunquam infestatur, *Ventus Fissuræ Tordensis*, *Torda Hasadéki Szél*, ab accolis nominatur.

§. XXII.

B. *Tellus* Transsilvanica, quoad ejus TERRAM & AQVAM consideratur, amoenaque offert objecta oculis, iis potissimùm, qui rerum delectantur varietate.

§. XXIII.

α. Terram Regionis fragoſam gerere ſuperficiem meritò dixerimus ; quum *planis* éa campis ac *montibus* collibusque perpetuùm alternet.

§. XXIV.

Planitudines laude fertilitatis conſpicuæ, juxta amnium decurſus æquè quidem protenduntur in *longum* ; at variæ nimium in *latitudinem* , vix alicubi ultra duo milliaria excurrunt.

Quo major defluit amnis , planitiam ibi eo cernes latiorem ; non tamen conſtantem , ſed nunc anguſtiorem , nunc laxiorem. Inter plerosque autem amnes , continuæ defluunt ſeries montium colliumque , quorum non pauci juſto unius diei itinere à tergo tibi ſunt relinquendi : vt loca , inter duo *Küküllö* & geminum *Homoród* aliosque plures fluvios , ſita , edocent.

§. XXV.

Montes verò , quos Carpati propagines ſuſpicimus , partim *Limitanei* dicuntur, & *Alpium* nominibus veniunt; qui ex rupibus ac ſaxis præruptis plerumque compoſiti , & vaſtiſſimarum arborum proceritate horridi inhoſpitique , nulli

non

non advenæ metum vel erroris, vel frustrationis, incutiunt: at, ex adverſo, toti Principatui, viarum aſperitatibus & anguſtiis penè inſuperabilibus, ſecuritatem adverſùs hoſtes promittunt haud vanam. Ii namque, poſtquam ſupra Diſtrictum Biſtricienſem, & Sedes Gyergyó ac Csik Siculicales, *Aquilonem* excludunt, longo inde latoque tractu, per utrumque, *Orientis* nempe & *Occidentis* latus procurrunt in *Meridiem*, quam iterum partem alpium molibus, æſtivis quoque non raró diebus nive albeſcentibus, validiſſimè tegunt. Omnes denique illi, quos ſignavimus, montani tractus, metalliferi ſunt; & montium imprimis occidentalium viſceribus inexhauſtus auri theſaurus reconditus eſt. [1]

1. Conferenti ea, quæ *Köleſéri* p. 36. & *P. Fridváldſzky* p. 11. 12. habent, nihil de his dubitabit. Eſto verò hoc ſyſtema montium mineriferorum: Venienti ex Hungaria, à dextris, à *Bánfi-Hunyad* & *Gyalu*, montes illi, qui in meridiem vergentes, per *Albenſis*, *Hunyadenſis* & *Zarandenſis* Comitatuum extrèmitates, ad Maruſium usque decurrunt, *Zalathnamque* inprimis & *Abrud-Bányam*, celebres aurarias, inter loca montana crebris ſaltibus obſepta, complectuntur, tam eâ, quâ Transſilvaniam, quàm quâ Hunga-

gariam respiciunt parte, ditissimas auri opes in seros usque Nepotes duraturas promittunt. Hac parte, præter nonnullorum locorum mineras argenti, divites Ferrariæ Torotzkoenses celebrantur. Nec trans Marusium aureæ fibræ, argentumque plumbo maritatum desiderantur; montes tamen Hunyadenses uni Marti famulantur. Sed præter Ferrum, Cupro quoque se se Meridies commendat. Porrò, plaga quoque orientalis, per alpes Fagarasenses, Barcenses & Trisedales, metallifera est, & Lunâ potissimum gloriatur. Septemtrio denique inter Argenti, Plumbique divitias varius est, nec suos adhuc locupletavit. Montana sedium Csik & Gyergyo, Sedemque Bardotz respectantia, Ferri mineris exuberant. Radnavienses accolæ Saturno & Lunâ conquiescunt; sed Borace gloriari possent.

§. XXVI.

Partim sunt *Montes Mediterranei*, qui, Limitaneorum quasi proles, per totam Provinciam supra, numerum, dispersi, *nunc* in frugiferos vitigenosque colles exeunt; & fertilitate sua, si quædam loca excipias, planissimis campis cedunt parùm, opimasque fruges, seriùs licet, non minùs percoquuunt: mox in alias, excelsiores & depressiores, formantur propagines, quarum dorso silvarum amœnitas suspenditur.

§. XXVII.

§. XXVII.

β. *Aquis*, in Transſilvania, ſudant copioſiſſimis, *Fluvii* majores atque minores, *Fontes* item & *Lacuum* gurgites.

§. XXVIII.

Fluvios Regio numerat quàm creberrimos, quorum nullum exteris ab oris inmittit, ſed emittit tres nobiliores navigabilesque, *Maruſium* [1] v. l. ac *Samoſium* [2] in Hungariam, *Alutam* [3] in Tranſalpinam; & minores ex omni parte nonnullos [4]: unde in aprico eſt, Tranſſilvaniam unius quaſi montis ſublimis ſpeciem referre, excelſoque poſitu gaudere.

1. *Maruſius*, Herodoto ac Tacito *Marus*, Plinio *Moros*, Straboni *Mariſos*, Iſtvánfio *Maryſus*, quibusdam *Meriſcus*, Jornandi *Mariſia*, Hungaris *Maros*. Germanis Maroſch & Mariſch; cujus etymon quidam arceſſunt à Sclavonico *Moraz*, frigus denotante, quaſi diceres, flumen è frigido *Carpati* latere profuſum. Primarius hic Tranſſilvaniæ fluvius, in finibus Sedis Gyergyó Sedem Csik attingentibus, ex occidentali montis *Tarkő* latere profluit, labiturque ab oriente in occidentem, exili primùm alveo, juxta vicum *Vas-Láb*, & rivo *Békény* ex Oppido *Gyergyó-Szent-Miklós* delapſo auctus, uſque *Taploczam* de-

decurrit. Tum è dicta Sede, inter montium anfractus, exit in fines Comitatus Tordensis; & postquàm juxta vicos *Disznajó*, *Véts*, *Magyar - Regen*, *Száſz - Régen* Oppidum, (infra quod rivum *Lutz* recipit:) *Vajda - Szent Iván*, *Sárpatak cet* ripæ occidentali adpositos; vt & *Magyaros*, *Hólt - Marus*, *Radnot - Fája*, (a quo non longè fluvium *Görgény* admittit) *Gernyeszeg*, *Sáromberke*, *Marus - Szent - György*, *cet* ad orientalem ripam accedentes demanasset, & in viscera Transsilvaniæ penetrasset, *Agropoli* in *Sede Marusiensi* suffunditur. Inde *Tordensem*, *Kúkúlloensemque Comitatus*, post *Sedem Aranyasensem*, ex qua fluvio cognomine augetur, & Comitatum *Albensem*, cum Oppidis Enyed, Tövis, Albâ-Carolinâ, Al - Vintz, Borberek, & pagis præcipuis, *Hunyadensem* denique Comitatum, adluit; hicque *Strigio* & *Cserna*, vt in Albensi Comitatu, *Kúköllő* & *Apulo* fluviis increscit. Relictâ demùm arce *Devensi* ad lævam, meridiem inter & occidentem exit, ac Hungariam subit; ubi *Lippam* & *Szegedinum* præterlabens, Tibisco miscetur. Quanto verò Marusius ceteris major est fluviis, tanto etiam accolis utilior. Est enim vetus Salis portitor, per quem Sal omnis, è Tordensibus puteis erutus, vehiculoque *Miriszlónem* & *Portum Marusii* usque deportatus, Szegedinum devehitur, qui per Hungariam ac Serviam distrahitur. Ejus præterea decursu, navibus trabicis, (*tutaly* Hungaris) ligna materiaria, asseres, scandulæ, & id genus alia, è Carpaticis jugis, non in magnam tantum Transsilvaniæ partem, sed in ipsam quoque Hungariam demittuntur; lucrum his facientibus Sedis Gyer-

gyó

gyó incolis. Marusii & id laudibus adnumerandum, quod Acipenseris, Murænæ, Gadi, Percæ, Cobitis, Siluri, Salmonis, Esocis, Cyprini, aliorumque piscium species benè multas, vt & Astacos copiosos nutriat. Vbi demùm in Stagna excurrit, Cobitis fossilis; ac ex vegetabilibus, Nympheæ, Trapæ natantis, & similium copiam fert.

2. *Samusius*, Belæ Regis Notario *Zomus*, nonnullis *Samus*, Hungaris *Szamos*, geminus est, *Magnus* & *Parvus*. *Magnus* è radicibus alpium super *Radnam* sitarum ac Moldaviam contingentium erumpit; inque ejus margine orienti obverso *Zipmendorff*, *Preszlop*, *Terpény* cet pagi consederunt: in margine verò occiduo soli subjecto, infra rivum ab aurariis Radnensibus decurrentem, vici *Füldre*, *Varojra*, *Naszód*, *Mitite*, cet conspiciuntur. Postea recipit, juxta pagum *Szeszárma*, ex orientali margine *Sajonem* fluvium, in Carpato *Districtûs Bistricensis* natum, ac nonnullis rivis auctum, curritque juxta pagum *Betlen*, donec inter vicum Valachicum *Margita* & Oppidum *Dees*, minori Samusio conjungitur. *Parvus* oritur in radice alpis *Kalota* Comitatûs Kolosensis, ad montes *Gyaluenses*, manatque ab occidente ad orientem; ac ad *Claudiopolim* (vbi rivum *Nádas* absorbet) *Szamosfalvam*, *Apahidam*, *'Súk*, *Bontzidam*, *Iklód*, *Szamos - Ujvár*, *Szent-Benedek*, cet volvitur, & Samusio majori miscetur. Sic unus ex duobus Samusius, per *Interiorem Szólnok* Comitatum, juxta *Katzkó*, *Galgó*, *Ilonda*, aliosque vicos fertur ad Districtum *Kővarensem*. Postea Comitatum Szathmariensem adluit,

luit, ibique insulam molitus, coadunata Oppida, *Szathmár*, & *Németi* circumfluit; inde in *Szaboltsensem* Hungariæ Comitatum effusus, in *Tibiscum*, propè vicum *Apáti*, se exonerat. Fluvius hic mediocriter piscosus, olim, temporibus imprimis Principum Bathoriorum, mercaturæ quoque fuit commodissimus, quo Sal præcipuè devehebatur; ast temporum injuriâ, ligno, sabulo, & id genus sordibus repletus erat: denuò, circa A. 1770. jussu Augustissimæ Imperatricis, causâ commercii, repurgatus est.

§. *Aluta*, Hungaris *Ólt*, Germanis der Alt-Fluß, non longe à Marusii scaturigine, meridiano è latere montis *Tarkő*, aquarum fœcundissimi, nascitur, rectoque ferè cursu, rigat agrum Csikensem, per spatium, quinque milliarium; tum illabitur, supra pagum *Málnás*, *Trisedi*, quam intersecat, cumque *Fekete-Ügy*, *Videnbach*, *Burtza*, *tet* auctus, mox à Bartzensi Districtu, versus *Marienburg*, maximè in boream curvatur. Hàc, pagos *Hidvég*, *Liget*, *Bölön*, *Nagy-Ajta*, *Miklósvára* & *Köpetz* in orientali margine; in occidentali verò, *Rothbach*, *Nußbach*, *Gieszt* (Apátza) *Ürmös* & *Ágastonfalva*, salutat. Subinde inter Agastonfalva & Köpetz, relicto ad dextram *Felső-Rákos*, & Sede *Bardotz*, declinat in occidentem; & angusto, sub montibus silvosis ac rupibus, alveo, fertur usque vicum *Alsó-Rákos*, septemtrionali ripæ adpositum. Hunc inter & *Mátéfalva*, revertitur in austrum, vt adeo ripa, quæ à *Rothbach* usque *Ágostonfalva* occidentalis erat, jam à *Mátéfalva* & *Dak* usque Oppidum *Fagaras*, immò exitum Alutæ fluvii, orientalis

conſpiciatur ; & inter agros vicorum converſis ripis adpoſitorum, continui ſilvisque horridi montes, ab aquilone in auſtrum protenduntur, Alpibusque Fagaraſenſibus junguntur. Sunt proinde, infra *Mateſalva* vicum, margini orientali Alutæ, aut ſi mavis peninſulæ ab Aluta formatæ extremitati occidentali, adſiti ſequentes pagi: *Dák*, *Bogáth*, *Héviz*, *Hidegkut*, Comitatûs Albenſis ; & *Kutſuláta*, *Komána*, *Venitze*, *Sárkány* Diſtrictûs Fagaraſenſis: poſt, idem Diſtrictus, Alutâ amne ex occidente terminatus, ad Valachiæ Tranſalpinæ confinia decurrit, limpidisque rivis Alutam auget. Ex occidente, infra *Alſó-Rákos*, Alutæ accedunt, è Sede Rupenſi, *Ugra*, *Halmágy*, *Sóna*, & ex Albenſi Comitatu, *Király-halma* ac *Gallatz*. Tum, finibus ſuis, Sedes, Nagy-Sinkenſis, Uj-Egyházienſis (Leſchkirchenſis) & Cibinienſis, fluvium attingunt. Sic, poſtquam Aluta, flumine *Cibin* & *Hartbach*, miſcetur, per Paſſum *Rubra Turris* nuncupatum, in Valachiam permanat, & proximè Nicopolim, Danubium ſubit. Navibus non gravatur, nec piſces omnes, quos Maruſius, alit.

4. Recenſita hactenus tria flumina, reliquos omnes amnes in penitiſſima Transſilvania natos colligunt & ſecum educunt: at ſunt undique fluvii in Transſilvaniæ extremitatibus orti, qui iis haud mixti, ſeorſùm in vicinas delabuntur provincias. Tales ſunt, à *Septemtrione*: Rivus *Beſterce*, diverſus ab eo, qui civitatem Biſtricium ſalutat: is, vt auditione accepi, rivum *Dorna*, Transſilvaniam à Moldavia ſecernentem, admittit, & mox ſemet in Moldaviam præcipitat. *Conſ. Appr. Conſt.*

Conſt P. 3. T. 83. Item *Uzus* fluvius, qui inter Sedes Siculas Csik & Káſzon effuſus, juxta latus occidentale Montis *Nemere* currit in Moldaviam, recipitque fluvium *Tatros*, Paſſum *Gimes* præterlabentem, & Fariones, ne à regalibus menſis aſpernandos, copioſè alentem. Ab *Ortu*: Fluvius *Ojtoz*, ad cognominem Paſſum, ſupra Sedem ſiculam Kézdi, Farione pariter glorians, Moldaviam intrat. *Bozza*, quatuor minoribus, *Bozza* minore, *Strimba*, *Doblen*, & *Kráſzna* actus, è Paſſu itidem *Bozza* ſupra Diſtrictum Barcenſem, in Valachiam egreditur, aurumque Principi regionis vehit. Ex *Meridiè*: *Sil* ex finibus Comitatûs *Húnyad*, pariter Valachiam petit. His, ad *Occidentem*, ſunt celebriores, tres *Chryſii*, Hungaris *Körös* dicti. *Primus*, *Rapidus Chryſius*, *Sebes Körös*, Hung. ultra Sebeſvárum oritur, & inter præaltas aſperaſque alpes, continuatis anfractibus præcipitatus, celeri alveo, per loca campeſtria, Valachis culta, Telegdinum allambens, Magnum Váradinum decurrit; admiſſo poſtea utriusque, *Albi* v. l. & *Nigri Körös* undis, ad Csongradum in Tibiſcum inmergitur. *Secundus Niger Chryſius*, Hung. *Fekete Körös*, in Biharinis montibus ortus, præcipiti Hungariam curſu petit. *Tertius* jam, *Albus Chryſius*, H. *Fejér Körös*, inter alpes ingentibus montis *Vulkán* jugis contiguas, & Abrud-Bányám reſpectantes ſcaturit; tum Körös-Bányam, tandemque caſtra *Jenö* & *Gyula* præterfluens, denique ſociis Chryſiis commixtus in Tibiſcum commigrat. Hi aureas arenas vehunt.

E 2 §. XXIX.

§. XXIX.

Nec *Amnes* plurimi *minores*, tribus illis majoribus ſe ſe infundentes ignobiles ſunt, ſed multis digni laudibus; quales ſunt: *Aranyas* 1. ſeu Auratus, *Lapos* 2., *Sajó* 3., *Küküllő* 4. geminus, *Homoród* 5. duplex, *Fekete-Ügy* 6., *Hartbach* 7. cet, qui plurimis ſe inſinuant Circulis. Vt & : *Cserna*, *Strigius*, *Apulus*, *Sebes*, *Nyárád*, *Videnbach*, *Burtza*, *Cibin* & ſexcenti alii, ſingulares rigantes Circulos 8. Horum enim multi non modo animalia aquatica limpidis undis alunt, ſed etiam granulis puriſſimi auri fœti ſunt. 9.

1. *Aranyas* Hungaris, ab *Arany*, quod Aurum ſignificat; hinc dicitur etiam *Auratus*, aliis *Chryſólor*. Hic ille eſt fluvius, quem Transſilvaniæ Pactolum jure dixerimus: in aprico enim eſt, eum auri arenis nunc etiam turgere, olim ramentis, & id genus auri maſſa abundaſſe. Eſt verò *Aranyas* in ortu ſuo geminus, & utrique, *majori* v. l. & *minori*, natalem ſedem montes *Bihar*, ea parte, quæ Transſilvanorum eſt, dedêre, atque ad pedem alpis Plaj diviſi, ſuper Topánfalvam confluunt, ubi conſtituunt *Aranyaſum*; qui in ortum flexus, ſedem *Aranyas* à fluvio dictam alluit. Poſtea Oppidum *Torda*, & pagos *Kereſztes*, *Polyán* pretergreſſus, Oppida *Egerbegy* & *Gyéres* dirimit, juxtaque *Gyéres Szkiraly*, *Lóna* & *Gerend*, innato ſibi curſu rapidiſſimo volvitur, dum

dum in fine Comitatûs *Tordensis*, supra vicum *Vajdaszeg*, Marusio jungitur. Navigabilis quidem est; sed non sine difficultatibus, ubi imprimis claustris molarum junctus est, navibus trabicis ligna materiaria demittit. Auro, (quo Marusii quoque arenas, maximè post imbres, longo satis tractu, miscet) quàm piseibus, opulentior.

2. *Lápos*, ab alveo uliginoso sic dictus, quum *Uligo* Hungaris *Láp* nominetur, inter *Máramarusienses* & *Radnenses* alpes scaturit, & juxta pagum *Olá-Lápos* labitur. Postea fluvium Szöts, à cognominibus vicis *Alsó-* v. l. & *Felső Szőts* delapsum, prope pagum *Rogoz* recipit. Hinc amplius in *Comitatu Szólnok Interiori*, cui ortum debet, progressus, vicos *Damokos*, *Magyar-Lápos*, & *Matska-Mező* alluit; & ad dextram, minores inter rivos *Laposum* petentes, pagos *Kis-* & *Nagy-Debrek*, *Borkút*, *Ünő-mező*, *Sztójka-falva cet* reliquit. Arci *Kővár*, à qua Districtus nomen accepit, postea adlapsus, excipiensque rivulos, unum è *Kapnik-Bánya* monteque *Guttone* manantem, alterum *Sassarum* Felső-Bánya defluentem, rivo denique *Misztio* increscens, *Samusium* petit.

3. *Sajó*, sub extremo Transsilvaniæ septemtrione; suum ortum nactus, juxta pagos *Nagy-Sajó*, *Bilak*, *Sárvár*, *cet* decurrit, & admittit rivum è tractu pagorum *Oláh-Budak*, *Simontelke cet* Comitatûs *Doboka* demanantem. Porrò, recipit fluvium vulgò *Besztertze* dictum, qui ex alpibus supra *Borgó* sitis natus, ac ex oriente agrum Bistricensem rigans, infra Sófalvam conmiscetur. Taliter auctus *Sajó*, postquam vicos *Sajo-Udvar-*

hely (à quo hinc *Árok-alya*, illinc *Szent-András* Comitatûs Doboka non longè difcedunt) & *Somkerék*, Comitatûs *Szólnok Interioris* præterlabitur, circa *Köts* & *Szefzárma*, in Samufium majorem fe mergit.

4. *Küküllő* & *Kököllő* Hungaris dictus, P. Timoni *Cicellus*, Comiti Joh. Làzár (in Opere Poëtico) *Cucullus*, Latinè nominatur Valachis *Tyrnává*. Quidam dictum putant *Kükülő*, quafi *Ki kellő*, i. e. *quàm optabilis*, alii *Ki-kelő*, quod fæpè *exundet*, nonnulli à Greco ΚΥΚΛΟΣ, quod, præfertim *Minor*, in numeros alveo fuo finus five circulos efformet. Duplex eft, *Magnus* & *Parvus*.

Magnus, in filvis Zetalakenfibus verfùs *Gyergyó* fitis, fed benè à Zetalaka remotis, prorumpit, volviturque juxta Oppidum *Udvarhely*, & hujus nominis fedem, à feptemtrione in meridiem occidentaliorem lapfus, mediam quafi fecat, alluens infra Opp. Udvarhely vicos inter ceteros, *Bögöz*, *Agyagfalva*, *Galambfalva*, *Betfalva*, & Oppidum *Kerefztur*. Infra verò *Uj-Székelum*, margine *occidentali* habet vicos Comitatûs Küküllöenfis *Sárd* & *Alfó-Bun*, qui & *Kis-Bun* ac *Czapa-falva* vocatur. Orientalem autem, eodem tractu, ripam, occuparunt: *Héjas-falva* & *Fejér-Egyház* Comitatûs Albenfis. Hos excipit Civitas *Schæsburgum* cum adjacente *Sede*; quam Oppidum *Ebesfalva*, & hoc, Civitas *Media*, cum fua *Sede*, fequitur. Poftea celebres pagi Sedis Cibinienfis, *Nagy-* & *Kis-Ekemező* ad occidentalem ripam accefferunt; quos ibidem fequun-

ſequuntur, *Mikeſzáſza* & *Hoſzſzuaſzo* Comitatûs Küküllenſis; & his in ripa orientali, immò jam meridionali, *Hôldvilág* & *Monora* opponunrur è Comitatu Albenſi. *Balásfalva* denique, infra quem cum *Parvo Küküllő* miſcetur, occidentalem ripam occupavit, aut rectiùs ſeptemtrionalem, quum ex oriente *Parvo* approximavit.

Parvus Küküllő, ortum ſuum ſumit in monte *Parajdenſi*, quo ſilvæ *Sedis Gyergyó*, & *Parajdenſes*, *Sófalvenſesque* Sedis Udvarhely conterminantur; & poſtquam id præſtitit commodi, quod ex occidente *Sedem Udvarhely*, à *Maruſenſi*, diſterminaverit, Comitatui Küküllő illabitur; quem juxtà pagos *Bonyha*, *Héderfája*, *Szőke-falva*, Oppidum *Küküllővár*, *B. Sz. Miklós*, *cet* interluit, & infra *Balásfalvam* Majorem Küküllő intrat. De Pagis utrique Küküllő adpoſitis, vt & rivis, quibus augentur, *Pars* plura referet *poſterior*: nunc verò notandum, coadunatum *Küküllő* fluvium, à meridie *Tür*, à ſeptemtrione *Karátſonfalvam*, *Buzás-Botsárdo* adproximantem, ripis ſuis accepiſſe, & mox circa *Oláh-Cseſztve* atque *Mihâltzfalvam* Maruſio ſe miſcuiſſe.

5. *Homoród* duplex, *Magnus* & *Parvus*, ex montibus *Sedem Csik* ab *Udvarhely* ſeparantibus, oritur uterque, & delabuntur ex ſeptemtrione in meridiem, in orientali Sedis Udvarhely parte, quam permeantes, in Sede Rupenſi Saxonum, uniuntur, Alutamque petunt.

6. *Fekete-Ügy*, celebris *Trium Sedium* Siculicalium fluvius, in ſilvis *Lemhényiis* ortus, à ſole na-

ſcente properat ad occumbentem, certasque Sedium *Kèzdi*, *Orbai* & *Sepſi* partes rigans, & rivis minoribus augmentum capiens, in inferiori Sedis Sepſi parte, Diſtrictum Barcenſem attingente, infra pagum Kökös, *Alutam* illabitur.

7. Hartbach Germanis, *Hortobágy* Hungaris, quem P. Timon *Durium* dixit. Producitur in finibus Sedis Schæsburgenſis; rigat Sedes, *Nagy*-Sinkenſem, Leſchkirchenſem, immo & Cibinienſem. Ei, à fonte oſtium verſus deſcendendo, in margine occidentali adjacent: *Hégen*, *Nethus*, *Jakabfalva*, *Præpoſtfalva*, *Roſonda*, Oppidum *Szent-Agota*, *Bendorff*, *Oltzina*, *Leſchkirchen* Opp. & *Kaſtenholtz*. Orientalem verò marginem inſederunt: *Réten* S. Petersdorff, Neuſtadt, *Száſzhalam* vel rectius Százhalam, *Holtzmany*, *Hortobágy-falva*. Fluvius Hartbach, ab Alutâ nunc uno, mox & dimidio milliari, in occidentem abit, & demùm, cum amne *Cibin* Alutam petit.

8. *Generali* hac *parte* notavimus fluvios, qui non unum circulum, ſed plures, vel ſedes, vel Comitatus, rigarunt: at eos, qui ſingulares, hoc eſt unum Comitatum, aut ſolam Sedem, intermeant, *ſpeciali* reſervamus *Parti*. Ibi, præter nominatos, locus erit dicendi, de *Lútz*, *Görgény*, *Békény*, *Székáſzó*, *Kö'd-vize*, *Szép-viz*, *Káſzon*, *Fejér-Nyikó*, *Gagy*, *Kaltbach*, *Székás*, *Vargyas*, *Barót*, *cet.*

9. Fluvii ſanè non pauci aurato ſabulo graves decurrunt, adeo, vt *Zamoſius* Poëtas de ſuis Tagis ac Pactolis ſilere juſſerit; & Patres noſtri, poſte-

ros

ros ab operosis Cholchidos itineribus solaturi, amnes istos aureos nominare jusserint. Fluvii fulvam auri arenam vehentes, sequentes à *Kölesério* p. 72. numerantur: *Auratus*, *Apulus*, *Gyógyus*, *Strigius*, *Chrysius albus* & *celer*, *Marusius* ab influento Aurati, *Silus*, *Samosius* major & minor, *Bistricus*, *Dumbravicza* - - *Aluta*, postquam Transsilvaniam transgreditur.

Zingari in plures divisi Societates, & auriferos amnes circumsedentes, hunc auri proventum intercipiunt ac elutriant: qui propter tutelam & præsidium sibi à Camera Regia præstandum, centum piseta annua pendunt. Illi scamnis lotoriis veste villosâ contectis & ponè fluviolos erectis, cui arenam auriferam cum aquâ affundunt, aurum à sabulo secernunt: tanto emolumento, ut Zingarus unus operi diligenter instans, hebdomadæ spatio tria piseta lucrifaciat, & pro singulis trium Rhenensium pretium accipiat. Feliciùs opùs peragitur, dum eluviones aurum è montibus deterunt.

§. XXX.

Fontium quoque variæ ac innumeræ dimanant scaturigines, quæ non solùm *aquam communem* 1., eamque optimam, sed etiam *minerales* 2. varii generis, tam frigidas, quàm tepentes, fundunt.

1. Fluvii quidem omnes, quorum meminimus, ac heloa pocula provinciæ alumnis vicinisque populis propinant: contemtum tamen eorum pariunt

E 5 fon-

fontes cryſtallini, qui undis limpidiſſimis omnes omnium locorum incolas reficiunt. Exceptâ tamen ea Transſilvaniæ parte, quæ *Campeſtris regio* (*Mezőſég*) audit : ubi nec frequentes ad eò, nec tam ſalutiferi ſcaturiunt fontes ; ideoque fluviis vix irrigatur, ſed lacubus ac piſcinis ſcatet.

2. Ex Aquis *mineralibus* celebrantur maximè *Acidulæ* variæ quales ſunt : *Radnenſes*, *Bor - Székienſes* in Sede Gyergyó, *Lövétenſes*, *Száldoboſenſes*, *Batzonenſes*, *Hermányenſes*, *Bodokenſes*, *Hatojkenſes*, *Csikenſes*, *Káſzonenſes*, & permultæ aliæ ; de quarum indole lectu ſunt digniſſima, quæ legnntur in *Diætetica* Exp. ac Celeb. D. *Steph. Mátyus* M. Dris, & in *Minerologia P. Fridváldſzky p.* 193. *ſeqq.* Sunt & fontes tam *Sale communi fontano* (muriâ fontanâ) quàm *ſale amaro*, vt & *alumine cet* copioſè referti. De quibus infra.

Thermæ celebriores ſunt in Comitatu Húnyad *Gyógyenſes*, quæ tepent, non calent. Nec ultimæ eſſent laudis, *Kálánenſes*, nî neglectæ jacerent. *Huſzti.* Sut & aquæ lapideas cruſtas inducentes benè multæ : ſed celebratiſſimæ omnium ſunt *Aquæ Lapideſcentes Almaſenſes* in territorio Sedis Udvarhely, ubi cavernæ ſubterraneæ in petris mirabiles, per longum & latum, plurimorum inſtar cubiculorum protenſæ, dant aquas ſtillantes, quæ in lapidem (*Stalactiten ſpatoſum*) durantur.

§. XXXI.

Nec *Lacus* 1. Transſilvaniæ prætermittendi ſunt, quorum alii naturæ prorſus

ſus ſunt miracula, alii multum mortalibus commodi præbent.

1. Vaſtiſſimus omnium eſt *Lacus Hódos*, ſive ab adjacente *Czege*, pago Comitatûs Doboka, *Lacus Czegenſis* dictus, qui in longitudinem trium fermè milliarium portrahitur, ambitque nonnullos montes, quorum radices ſeptem pagis patent. Sunt & alii, in eodem maximè tractu *Campeſtri*, v. l. *Tóbátenſis* & *Zábenſis*, *Sármáſenſis cet* qui totidem ſunt piſcinæ, non inſipidis varii generis piſcibus, ac ex ignobilioribus copioſo nimiùm *Cyprino lato* ſive *Ballero*, tum avibus etiam aquaticis, & id genus animalibus, refertæ. Commemorandi etiam illi ſunt vel maximè, qui nullum effluvium, at mirandam profunditatem habentes, ſæpè in montium alpiumque editiſſimarum cacuminibus foventur; & ab accolis, ob immenſam profunditatem, cum maximis terræ noſtræ hydrophilaciis, vel cum ipſo mari communicare putantur; ideoque *Maris Oculi* (*Tenger Szemek*) vocantur. (Sicut ſunt Scriptoribus, *Oculi* ſive *Phialæ* Jordanis, Nili, *cet.*) Talis eſt *Lacus S. Annæ*, intra montes *Tuſnad*enſes Sedis Csik ſitus: hic inexhauſtæ hactenùs profunditatis, æſtuat, tumet & decreſcit; ejus verò profundum, colligatis in tercentas orgyas funibus, appenſaque bollide, incaſſum accolæ periclitati ſunt. Quis non miretur ſimiles Lacus verticibus alpium elevatiſſimarum Diſtrictûs Hátſzeg impoſitos, quos inter Alpi Retyezát inſidens eminet; quum hi *Salmones Fariones* (*Piſztrang*) hamo inſidias ſtruentibus præbeant? Supra Paſſum Piritske Sedis

Gyer-

Gyergyó, Lacus eſt avibus inimiciſſimus: nulla hunc pervolat, omnis trajicere parans, infelix præda mergitur. *P. Fridv. p.* 200. Nec alibi ſimiles deſunt undæ, verſus Moldaviam.

§. XXXII.

Ex perceptâ hactenus Terræ & Aquæ alternâ varietate, nativa adeò ſoli contigit felicitas [1], vt ibi quoque, ubi alias ſteriles ſuccreſcerent ſegetes, ager ſit fœcundus [2] & opum dives.

1. Rem acu tetigit *P. Fridv. p.* 3. dum ſcripſit: „Licet eveniat, vt culmus in deſideratam non „adſurgat altitudinem, ariſtæ tamen gra- „nis fœtæ ad maturitatem perveniunt. Quod „inde fieri autumo, quia rore matutino denſiſ- „ſimo copioſiſſimoque affatim humectantur: „nec mirum id videri debet; quid enim ab u- „doſis vallibus, fontibus penè innumeris, peren- "nibus rivis, lacubus non paucis, plurimis flu- „minibus præſtoleris aliud, quam exhalationes „ſitientem agrum recreaturas?

2. Siculorum quidem agri, in Sedibus *Csik* & *Gyergyó*, multa item Sedis *Udvarhely* parte, & paucis aliis locis, ſunt ſteriliores, quàm plerorumque Comitatuum, & Saxonicarum maximè Sedium terrena, grandeque prærupta montium juga agricolis negotium faceſſant: convenire tamen generaliter in Transſilvaniam videtur encomium, quo eam *Auctor Novæ Daciæ* p. 43.

43. ſic celebrat: „Nemo indigenarum incuſare
„ naturam poſſit, quin peculiaria vitæ commo-
„ da in eam contulerit, modo ſuam homines
„ fœcundæ glebæ, tantillùm induſtriam jungant.
„ Et habet hæc ditio, quod pluribus etiam gen-
„ tibus porrigat ac neceſſaria ſubmittat; tanta
„ enim telluris eſt fœcuditas, vt quid quid ex fructi-
„ bus terræ in alimoniam vertitur, non ad uſum
„ tantum, ſed ad luxum etiam ſuppeditet. - -
„ Quid mirum deinde, ſi ad hæc horrea, in
„ quibus menſam ſtravit Deus ad diſcumbendum,
„ tot ex Europa & Aſia confluant Nationes ?"
Conf. Köleſer p. 8. ſeqq. Huc facit celebris nummus Romanus, cui inſculpta Ceres cornucopiæ dexterâ geſtat, lævâ tabellam, cum inſcriptione: ABVNDANTIA DACIAE. quibus verbis indicatur ubertas agri Dacici; qui omne id, quod natura hominibus, (ſi ſimplicitati ſtuderent) ad victum & amictum conceſſit, ex æquo cum Hungaria poſſidere videtur; & ea Regni Vegetabilis Animalisque dona, quibus una regionis pars deſtituitur, alia illicò ſubminiſtrat, nec è ſinu ſuo excurrere inopes rerum, ſi artefactas excipias, patiatur.

§. XXXIII.

Immò *Regna Naturæ* in Transſilvania Claſſes ſuas ordinaſſe, omniaque vitæ neceſſaria huc contuliſſe videntur: vt proinde indignum videri poſſit nemini, ad Syſtematis compendium quædam conferri, ex TRIBVS illis NATVRAE,

LA-

LAPIDEO v. l. VEGETABILI & ANIMALI, REGNIS.

§. XXXIV.

I. Primo loco, *Regnum Lapideum* [1.], sua obeat Comitia, tribus suis, *Petrarum* v. l. *Minerarum* ac *Fossilium* Classibus.

1. Has Classes, cum Magno Historiæ Naturalis Magistro, *Car.* LiNNÆO, constituimus. Quum verò P. FRIDVÁLDSZKY, in *Minerologia Magni Principatûs Transsilvaniæ* A. 1767. Claudiopoli, in 4to edito à prolixiori hujus *Regni* descriptione otium nobis fecerit: breviter hoc, & hujus plerumque Auctoris vitulo, exaramus.

§. XXXV.

A. *Classis prima*, quinque *Ordinibus* PETRAS enumerat, scil. *Humosas*, *Calcarias*, *Argillaceas*, *Arenatas*, & *Aggregatas*.

§. XXXVI.

1. Petræ *Humosæ* omnes, veniunt nomine *Schisti*, cujus de genere *Schistus tabularis* atque *communis*, non desunt.

§. XXXVII.

2. Ex *Calcariis*, *Marmora nobilia*, aliæ quoque, sed imprimis plaga Toroczkensis,

ſis, Achatum æmula, copioſè ſuppeditat. *Gypſum uſuale* Transſilvaniæ non ignotum. *Alabaſtri*, quod Gypſi eſt ſpecies, candidi quidem & ſemidiaphani, variegatique ubertas, maxima, in plaga Tordenſi, Koloſenſi, atque aliis, præſtò eſt; nec elegantiſſima, uſui quotidiano accommoda inſtrumenta, ex eo efficta, cernere rarum eſt. *Spatorum* pariter diverſas ſpecies regio numerat.

§. XXXVIII.

3. *Argillacearum* è numero, aliquot *Talci* ſpecies; *Lapis ſerpentinus* quidem ac *Ollaris*, vt & *Rubrica* facilè reperiuntur: *Amianti Asbeſti* copia in vicinis Claudiopoli aggeſtis undique exuberat. Nec quædam *Micæ* ſpecies deſiderantur.

§. XXXIX.

4. Ex *Arenatarum* Ordine: *Cos cotária*, ex qua *Cos gyratilis* efformatur, cum alibi, tum ad fluvium *Ojtoz*, reperitur. Variæ ſimiliter *Quartzi* ſpecies. Silices: *Sardus*, *Opalus*, *Onyx*, *Chalcedonius*, *Carneolus*, *Achates*, *Jaſpis*. vid. *Fridv. p. 7. & 178. ſeqq.*

§. XL.

§. XL.

5. Ex *Aggregatis*, diverſas *Saxorum* ſpecies, ultrà, quàm optaremus, calcamus.

§. XLI.

B. MINERÆ trium ſunt ordinum: primò veniunt *Salia*, deinde *Sulphura*, ultimùm *Metalla*, eaque vel *friabilia*, vel *malleabilia*.

§. XLII.

1. Inter *Salia* *a*) æthereum illud, acre, eſſentiali-acidum, *Nitrum nativum*, quod ubique produci poteſt, copioſum excoquitur.

§. XLIII.

b) *Natrum fontanum*, quod *Sal purgans* & *amarum* vulgò vocatur, abundè largiuntur amari illi fontes, quos tricenis plures, in Campeſtribus vicis: *Nagy-* & *Kis-Czeg*, *Nováj*, *Sármás*, *Bontzida* P. Fridv. reperit. *vid. Minerol. p.* 194. & *Diſſert. de Skumpia p.* 2. Eorum Sales in cryſtallum coactos, nil à Sale amaro *Sedlicenſi* differre, Viri Experientes profitentur. *Natrum murorum* quoque, quod *Aphronitrum* vocari conſvevit, Transſilvania ſuggerit. Pariter *Natrum glaciale* (*Glacies Mariæ* quibusdam) & *Seleniten*.

§. XLIV.

§. XLIV.

c. *Borax nudus* five *Tincal*, è China, Tranquebar, & locis Indiæ Orientalis adferri solitus, ac pro colliquatione & coadunatione metallorum multùm artificibus expetitus, ad Bistricium [1] reperitur. *Lapidosorum* etiam *Boracum*, vt sunt *Gemma nobilis* [2] & *Granatus* [3], patria esse Transsilvania creditur.

1. *Brukman* & *Boerhaave* post Kreckvicium, *Boracem* Transsilvaniæ prædicarunt, quibus *P. Fridváldszky p.* 149. assentitur, & in monte *Gyálu-popi* supra Radnam Distrięctûs Bistricensis, ex anfractibus Boracem eruere, majori operæ pretio, quàm colendis fodinis insistere, posse asserit.

2. *Borax* lapidosus, prisinaticus, pellucidus, pyramidibus truncatis, *Linnæo* dicitur *Gemma nobilis*; cujus varietates sunt: *Topazius*, *Chrysolithus* & *Beryllus*, quos *P. Fridv.* p. 175. enumerat; sed an Transsilvania eorum patria sit, à loco non designat, nec aliqua mihi relatio suppetit.

3. *Granatorum*, juglandis etiam magnitudinem æquantium, & colorem diaphano merasinum exhibentium, copia adest, in lutea gleba, in Cuneo Torotzkensi, *Ill. D. Lib. Bar. Greg. Torotzkai.* Etiam in Terra Fagaras, Rivus Szombatfalvensis, qua in Alutam influit, copiosioribus purioribusque Granatulis turget. *Fridv.*

§. XLV.

* *d.* Si qua re aliâ, *Muriâ* certè tam *montanâ* (*Sal gemmæ* & *Sal fossile* vulgò nuncupatur) quàm *fontana*, meritò Transsilvania, præ ceteris Europæ regionibus, gloriatur: quum *fossilis* imprimis tanta sit copia *Salis*, in Fodinis [1] ad *Dees-Akna*, *Szék*, *Kolos*, *Torda*, *Vizakna* & *Parajd* apertis, vt quemadmodùm veteres toti Scythiæ, ita recentiores omnibus Austriacæ Potentiæ subditis Regnis, ad extremum usque intereuntis mundi diem sufficere posse existiment.

1. Innumeræ, præter has, possent aperiri fodinæ; cum tantæ Salis divitiæ passim regioni, & maximè Sedi Udvarhely, sint collatæ, vt plurimorum ædificia vicorum, sali à terræ superficie tantillùm depresso superstructa sint: sed ex his, 1600000. centenariorum sufficit Transsilvania, quorum vnus 50. crucigeros ab Año 1765. indigenis valet. In dubium itaque vocari non potest, prisca illa Regum Hung. consvetudo, quâ suis Administris copiosos Sales annuæ solutionis partem numerabant. Ita Vajvoda Transsilvanus numeratos habuit Sales, valore 3000. flor. Palatinus Hung. 2000. Banus Dalmatiæ & Croatiæ 1000, totidem Comes Temesiensis, Magister Curiæ Regiæ 500. similiter Castellanus Budensis. Nec mirum videbitur, publicis Comitiis Año 1614. determinatum fuisse, quatenus Siculi, pro

pro una Salis vehe, quæ ſex centenariis, prout conjicio, conſtabat, non ultra ſex crucigeros ſolvant. In aprico etiam eſt, ſuperiore ætate, Magnatibus, Nobilibus & Parochorum nonnullis, Centenarium ſex itidem crucigeris veniſſe. Ex his Salis vilitatem intelligis.

Perplurimi item numerantur pagi, in Sedibus præcipuè Udvarhelyenſi & Rupenſi, qui ne obolum quidem expendunt, ſed *Sale fontano*, pagatim oppeſſulato, utuntur: extraneis vendere capitale crimen eſt.

§. XLVI.

e. *Alumen nativum*, ad Lázárfalvam Sedis Csik, aut ſi mavis, ſupra Torjam Sedis Kézdi, in ſpecu montis *Büdös-hegy*, vt & in territorio, celebris pagi Dàlnok, *Na'das-gödre* dicto, redundat. In *Kraſznenſi* verò Comitatu, Vicus *Zovány*, non perennes modò fontes alit, *Alumine* fœtos copioſiſſimo, ſed toto quoque latè territorio, qua rivuli diſcurrunt, ſi fodiatur, multo refertas Alumine præbet aquas; quas multi valetudinis cauſa frequentant, & calefactis balnei inſtar utuntur.

1. Poſſet etiam ex argillis multo *Alumine* turgidis, apud Salinas Parajdenſes, atque alibi, educi. Denique Vitriolum fodinarum ſæpè Alumine plu-

plumoso mixtum est: unde, *Zalathnæ*, illi ipsi pyrites, è quibus vitriolum conficiunt, iterùm aëri exponi possent, &, docente *P. Fridv.* Alumine fœcundarentur.

2. *Gemmam pretiosam* nominat Linnæus *Alumen lapidosum*, pellucidissimum, solidissimum; & de *Adamante*, Gemmæ varietate, *P. Fridv.* hæc habet: „ Ad fines Transsilvaniæ, cumprimis in „ *Marmatia* (Máramarus) vulgatissimi sunt *A-* „ *damantes*, quorum aliqui *orientalibus* non sunt „ inferiores, *Bohemicis* verò duriores omninò: „ hos agricolæ, cum suos arant agros, aut „ quando à deciduis imbribus evoluti ad solis ra- „ dios amœnè scintillant, legunt copiosè.

§. XLVII.

f. Vitriolum quoque *cyprio* suppar copiosum, *Zalathnæ*, è pyritibus, quorum illic ingens est copia, magno ærarii emolumento, seu ad aquam fortem, seu mercurium sublimatum conficiendum, educitur. *V. Fridv.*

§. XLVIII.

2. *a.*) *Sulphurum* de genere, *Maltha* forsan [1], *Lithantrax* [2] & *Ampelites*, Bituminis species, non desunt.

1. *Malthæ* meminit *Berkenmeyer* in suo Antiquario curioso Año 1712. quum commemorat fontem ad Albam-Carolinam situm, è quo axungiam

giam ad axes, rotasque curruum ungendas, copiosam hauriri adserit. At hic fons hodie nobis ignotus est. Olim è fontibus in Sedis Csik finibus sitis, hausta axungia (*Maltha*, sive *Bitumen Judaicum*) vasis, curribusque deferebatur venum exponenda; sed nunc ii fontes Principi Moldaviæ parent. *Fridv. p.* 136.

2. *Zaratæ*, loco v. l. *Cibinio* sex horarum intervallo dissito, optimorum *Lithantracum* (*Carbonum fossilium*) copia suppeit: vestigia ligni, è quo percocta sunt, in stratis suis, manifesta præferunt.

§. XLIX.

b.) Nec *Sulphur nativum*, (*Büdös-kö*) quod *Pyritæ nativi* nomine apud *Linnæum* reperies, idque copiosum, in Transsilvania desiderabis.

Benè multos inter montes, coquendo Sulphuri idoneos, illi eminent, qui supra *Torjam*, Csik inter & Kézdi Sedes, adsurgunt. Eorum unum *Bálványos* dicunt; alter propè *Lázárfalvam* ad rivum, *Büdös-patak* nuncupatum, fodinam Sulphuris tricenis minùs annis desertam querulatur. Ad originem rivuli memorati, in contiguo monte *Büdös-hegy* (fœtido monte) petra prominet aditu longo latoque, ordine optimo, ab artifice naturâ excavata: huc omnes illi commigrant, quos dira scabies, capitis oculorumque dolor afficit, sed brevem ibi moram acturi, nisi noctem velint agere perpetuò dormiendam. Super-

perficies montis, qua ſpecus pertuſa eſt, exitialis adeò, vt hanc volatiles pervolare parantes, in puteum præcipites ruant. In Sede verò *Medgyes*, ad pagum Bazzen ſcaturit fons ſale communi adfluens, ſed tanto fœtus Sulphure, vt ſi ei facem admoveant, flammam illico eructet; quod tamen inſigne phœnomenon humido aëre, vel procelloſo, nunquam evenit. Annuos è *Sulphure* fructus priore ſeculo redundaſſe, indicat Reſcriptum *Stephani Botskai* Principis, ad Status & Ordines Tranſilvaniæ, Anni 1606. Art. 10.

§. L.

c.) *Arſenicum*, quod nec Salibus, nec Metallis; ſed, quòd ardeat, fumet, odorem ſpargat, metalla mineraliſet cet. à Linnæo Sulphuribus inſertum eſt, non de eſt.

„ *Valerius* in Minerolog. ed. *Berol.* Año 1750.
„ Transſilvaniam ab *Arſenico* celebrat, cumprimis illo, quod *Riſigallum* audit, & arſenicum
„ flavum eſt, vel etiam rubrum vulgò *Realgar*,
„ cujus copiam indico in montibus *Olá-Lápos*,
„ præprimis in fodina Borkútiana exuberat.

§. LI.

3. Ordinem *Metallorum* ducit, *a.*) *Hydrargyrum*, cujus Species, *Mercurius* ac *Cinnabaris nativa*, hujus Regionis reditus augent.

Mi-

Mineræ Transſilvaniæ *Mercurium* (*Argentum vivum*) ſudantes *Cinnabarinæ* ſunt, eæque ſeſe debent montibus *Zalathnenſium* feraciſſimis. Hos inter peculiaris eſt *Dumbrava*, ab Oppido Zalathnâ horæ ſpatio remotus, inque ſeptemtrionem procurrens, qui initio Seculi 17mi fodi cœptus, nimium Cinnabareus eſt. Ductus ibi Cinnabarei fibroſi & glomeraminibus per intervalla diviſi uberè ſuppetunt, venæque omnes à ſeptemtrione in meridiem tendunt. Cinnabaris non inelegans, copiam ſpondet Mercurii; centenarius mineræ 60. libras Mercurii exſudat: paucos ante annos, impendiis omnibus connumeratis, annuos dedêre reditus 5973. Rhenenſes. Nunc ſollicitudini privatorum relicta ſunt omnia, atque ab his libram Mercurii 42. crucigeris redimunt illi, quorum intereſt. Montes *Baboja*, *Maſchucher* & *Badis* dicti, itidem Cinnabarei ſunt: in confeſſo eſt, hos inter plures deliteſcere puteos, è quibus *Virgineum Mercurium*, ſitulis lintribusque Patres noſtri legebant. Etiam in Sede Kézdi ad *Lemhény* & *Eſztelnek* Argentum vivum redundaſſe, nonnulli prædicant. Fabrica *Mercurii Sublimati* ad Albam Carolinam, ponè vicum *Kis-Falud*, paucos ante annos, non ſine magno ærarii emolumento, exſurrexit. De cultura Argenti vivi Vid. *Approb. P.* 2. *T.* 9. *A.* 2.

§. LII.

b. c. d.) *Antimonium* 1., *Viſmutum* 2., *Cobaltum* 3., quoque patriam ſibi Daciam adoptarunt.

1. Antimonio (*Stibium ſtriatum* Linn.) pleræque Transſilvaniæ Metallifodinæ ſcatent; & fodinas illas apud Dacos auri feraciores eſſe, ubi copioſius eſt Antimonium, *P. Fridv.* teſtatur, & huc invitat chymicos, qui Sulphur auratum antimonii quæritant, ſperans eos votorum damnari.

2. *Viſmutum* ſive *Biſmuthum* in Transſilvania non colitur, è multis autem locis educi poſſet, ſi impenſis fructus ſuperiores forent.

3. *Cobalti* plurima ſunt Radnaviæ veſtigia.

Hæc de Metallis Friabilibus, quæ vulgò ſemi-metalla dicuntur; jam de Malleabilibus, quæ Metalla propriè dicuntur.

§. LIII.

e. f. Stannum 1. ac Plumbum 2. in Transſilvania non dantur tantùm, ſed eorum maximè dives eſt.

1. De *Stanno* (*Jupiter* Chymicis audit) *P. Fridv.* refert: „ Eſt, quod mirere, *Stannum* in Transſil- „ vania non dari tantùm, ſed affluere. Annis „ abhinc circ. 20. è Sedibus Siculis *Zalathnam* „ complures libræ *cryſtallorum Stanni* (Zinnfrau- „ pen) allatæ ſunt, quarum centenarius in Do- „ cymaſia 44. libras primo ſtatim experimento „ adpromiſit: ſvaſum eſt Siculis, vt in opus in- „ cumbant, ſed illi agriculturæ cupidiores, me- „ tallurgicas operas oderunt.

2. *P. Fridv. Offenbányæ* duraturam in ævum *Plumbi* (*Saturnus* chymicis) fodinam repertam eſſe notavit, & dicit: Transſilvania profectò Plumbi

dives

dives eſt; non contemnendas divitias vicus *Kis-Muntſel* ponè Devam trans-Maruſium ſitus præberet, ſi pluribus operis coleretur. Vicus alter *Purza* dictus, Ilye-Dobræ adſitus, quantus quantus eſt, Plumbum eſt, neque plures duabus ſemiunciis argenti, & triginta denariis auri mineræ iſtæ plumbeæ reddunt. Celebres à multa retrò ætate Radnæ Plumbi fodinæ coluntur. Jam me tacente quoque patet, *Ceruſſam*, *Minium* ac *Sacharum Saturni cet*, quæ ex Plumbo reſultant, reperiri.

§. LIV.

g.) Divites Fodinæ *Ferri*, (*Mars* Chymicis) una in Comitatu *Húnyad* ad Oppidum cognomine [1], altera *Tordenſi*, ad Opp. *Toroczkó*, & ignobiliores quædam alibi, celebrantur.

1. Ad Fodinam *Hunyadenſem*, à pluribus ſeculis Marti famulatur mons *Kropilele* nuncupatus, qui pago *Gyalár* adſitus in orientem proſpectat, diſtatque à pervetuſto Oppido *Vajda-Húnyad* duobus milliariis. Binæ monti huic Fodinæ, *Antiqua* & *Nova*, inſunt. Mineræ quarzo, rubricâ & ochrâ luteâ ſcatent. Præterfluenti Cserna quinque adjacent Officinæ, in quibus ut plurimùm perticæ (*ſing-vas*, *pánt-vas*) uſibus vulgi neceſſariæ conflantur. In territorio etiam pagi *Telek* hujus Comitatûs ferri fodina reſeratur, vt vertentibus annis uſui eſſe queat. Jurisdictioni Dominii *Vajda-Húnyad* ſubſunt & illæ, quæ in Sede *Száſz-Város*, propè pagum *Sebeshely* aquâ

cognomine propelluntur. Ferrarias Húnyadenſes Hebræam gentem inchoaſſe, plebs latè omnis vulgat. *Collegium Fabrorum* ſub Romanis hac in Dacia floruiſſe extra aleam eſt, Hunyadini ſedem imprimis habuiſſe, vero conſentaneum.

2. *Thoroczkó*, Opp. Comitatûs Tordenſis, Ferrariæque cognominees. Illuſtriſſimæ & pervetuſtæ ſtirpis Baronum *Torotzkai* hæreditas. Montes hic adſurgunt ferro turgidi copioſiſſimo, qui ductibus quoque *plumbeo-argenteis* ſuos nonnunquam recreant colonos; in ferri ſubinde mineram deſinentes. Vſtrinas 19. malleos 23. numerant; plures numerarent, ſi aqua ad impellendos malleos afflueret copioſior: ſed neque ſilvæ iis ſuppetunt, è quibus ligni cædui copia exuberaret; nihilominùs copiam ferri votis ſupparem ſingulis annis eliquant.

3. *Radnæ* celebres olim fuêre ferrariæ, ingensque commercium ferri, Moldaviæ, & conterminis gentibus adminiſtrati, viguit. Circa *Taploczam* ad fines Sedis Gyergyó ferrariæ antiquæ memorantur. In *Sz. Tamás* Sedis Csik Cyclopes defundabant. Nunc nulla in his Ferri cultura. In eadem Sede Csik, territorio pagi Madaras, Cæſareis olim impendiis cultæ, nunc iterum utcunque renovantur. Pariter etiam ad vicum *Hermány*, Sedis Bardotz, ab Añо 1720. neglectæ, A. 1768. reſtauratæ, quandoque Toroczkenſi par dant ferrum; darent, ſi ſimiles mineris adhiberentur operæ. Ad *Bardotz*, juxta rivum *Egres-patak*; vt & pluribus ſilvis, hac Sede, pagorum *Füle* & *Száldobos*, egeſti ſcoriarum tumuli, vt &

loco-

locorum adpellationes: *Vas-áſás*, *cet.* ferrarias antiquorum teſtantur. Ad *Lövéte* Sedis Udvarhely nunc malleus impellitur.

§. LV.

h.) *Cupri* fodinæ ad *Devam* [1] Oppidum & pagum *Mikanesd* foventur.

1. *P. Fridv.* „ In adſitis Devæ montibus, qui oc„ cidentem reſpiciunt, *cupri* fodina impigrè evi„ ſceratur: periculo in Docymaſia ſuſcepto, „ centenarius mineræ 17. libras cupri pollicetur; „ maſſicum etiam hic foditur cuprum, & copia *Malachitum* adfluit.

§. LVI.

i) *Argenti* quidem fodinas paucas Transſilvania numerat, at ejus mineras habet non paucas.

1. *Radnæ*, Anô 1310. immò jam antea, *Argenti fodinam* floruiſſe, liquet ex Literis, quas *P. Fridv.* p. 107 & 108. recitat: colitur hodiedùm. Ditiſſimi *Nagy-Ág* putei Argentum, cum *Auro*, continent. *Bojtzæ*, Argentum filamentorum criniumque inſtar effoſſum eſt. *Cserteſini*, puteus Triadi SSmæ devotus, *Argento Vitreo* tam exuberat, vt centenarius mineræ facile 70. ſemiuncias egeſſerit.

Mons *Trajka*, horæ intervallo à *Treſztyán* disſitus *Argentum rubrum* ſuppeditat. Aurum è *Ginel* erui ſolitum fere ſeſqui altera ſui parte argento

to turget; color politum chalybem æmulatur. Ad *Kis muntſel* etiam reperitur. In alpe Diſtrictûs Fagaras, ſupra vicum *Marſina*, cum ſpe divitis argenti fodinæ, ſuperiori ætate intermiſſæ, novi cultores ab Año 1773. deſudant.

§. LVII.

k.) *Auri* denique præſtantiſſimi, tam *nativi*, quàm *mineraliſati*, quantum Transſilvania ſit ferax, non montes ſolùm, (§. *XXV. n.* 1.) quorum de verticibus patulis Aurum obryzum fruſtulatim præciditur [1]. & ex viſceribus, extùs tamen verum horizontem [2]., regius theſaurus educitur; ſed & fluvii fulvam auri arenam, (§. XXIX. n. 9.) cinnabarino interdum ſabulo mixtam, vehentes; ac quod demùm mireris, vegetabilia auro adnato fulgentia [3]., loquuntur. [4].

1. Speciales montium divitias recenſet *P. Fridv.* in citata ſæpiùs Minerologia; *Aurum* verò ſpecialiter pertractat, cum erudita antiquitatum Dacicarum mixturâ, *Sam. Köleſéri*, Secretarius Cæſareo Regius Gubernialis Principatûs Transſilvaniæ, in *Auraria Romano-Dacica*, A. 1717. in 8vo Cibinii editâ, ex qua paſſim ſcriptores ſua de Auro Transſilvanico decerpſerunt. Loca montana ab auro celebria ſunt, in Comitatu Hunyadenſi: Ad profluentem Gyógy, *cis* Maruſium, *Nagy-Ág*, ſeu *Szekeremb*; tum inter montium

ſeſe

ſeſe exporrigentium ſeriem, *Csertes*, *Toplitza*, *Füzeſd*, *Ruda*, *Porkura*, *Nagy-Almás*, *Pojána cet*, *trans* Maruſium à virgineo auro commendatur *Olápján*. In occidentalibus Comitatûs Albenſis finibus, Oppida montana: *Zalatna*, & cumprimis *Abrud-Bánya* cum *Veres-patak*, pagi *Kerpenyes*, *Topánfalva*, *Biſztra*, *Butſum* cet. In Comitatu Zarandenſi: *Boitza*, *Treſztia*, *Hertzegán*, *Gienel* ſive *Kajanel*, *Sztanitza*, *Dupapiátra*, ac ad Chryſium amnem, *Körös-Bánya*. In Comitatu Koloſenſi: *Gyalu* & *Bánfi-Húnyad*. In Diſtrictu Biſtritzenſi *Radna*, argento licet plumboque, quàm auro, ditior. In his ſunt *Montes illi*, *qui avariſſimis etiam Principum votis aurum ſuffecerunt; illi ſunt*, *qui perfoſſi pertuſi*, *hiantes* - - - *jam tanto humiliores*, *quanto ceteris inmani ſupereminebant altitudine*. Horum cacuminibus & jugis, non multa foſſione, ſed amoto exteriore cæſpite, & cruſtâ metallicam glebam tegente, in granis, immò & fruſtis notabilis aliquando ponderis & ramentis diverſæ figuræ, Aurum liberum, nullâ admixta terreâ vel matallicâ glebâ, ex improviſo invenitur. Hinc, *Nic. Olahus* Archiep. Strigonienſis ſcribit, colonum aliquem circa Abrud-Bányám reperiſſe aurum obryzum magnitudine panis ruſticani, ponderis ſupra 1600. ducatos. *Köleſ.* autem, p. 56. ſeqq. ex Archivis Transſilvanicis ſcribit: A. 1566. cum *Joh. Sigismundus* filius Joh. Zapolya, ex Transſilvania, ad Solymanum Turc. Imperatorem, Belgradi caſtra tenentem proficiſceretur, regiis barbarum demulſit muneribus, inter quæ numeratæ ſunt, patellæ ex puro auro cælatæ, in quarum altera grumi aurei, binarum & ſemis librarum graves inhærebant, in qui-

quibus massa quoque aurea fruticantis arbusti nativam speciem effigians, lento liquore mellini fluoris instar in gyrum turbinata erat. Item A. 1591. habenas Transsilvaniæ tenente *Sig. Bathoreo*, inventum est in ipso corde terræ, opus quoddam ex puro putoque auro, naturæ industriâ, ad similitudinem galeæ efformatum & introrsùm concavum ponderis octingentorum aureorum, quod palacris aureis, ex arrugiis eductis impletum, Hetruriæ Duci muneris loco misit; & loco rarissimi inventi, cum quibusdam odoriferis ungventis, stipendiatos histriones, cantatores & saltatores recepit. *Plura reperies exempla l. cit.* Et apud *P. Fridv. p. 26. seqq.* Aurum liquidum, molle, in vicinia *Torda-Hasadék*, effossum fuisse, quidam perhibent. Aurarias recensitis locis ætate Romanorum viguisse, varia per omnem Transsilvaniam monumenta & inscriptiones testantur. Et altissimas fagos pinusque his ipsis increvisse foraminibus, quæ à Romanis cavata fuerunt, traditione accepimus.

2. Docet luculentè *P. Fridv.* aurum Transsilvanicum extùs horizontem adinveniri, nec priscorum unquam operosissimas cavationes subtùs verum horizontem descendisse. Docet *Idem*, mineriferarum venarum ductus prorsùs esse instabiles; quorum alii in mediis montibus undantes (schwebend) alii cumulati (Stockwerk) alii in glomeramina, nidos, fibrasque horizontales divisi (Flötzwerk) universim & plerumque sese ita dividunt, vt interdum vix lineæ crassitiem æquent. Profundum, sed non ultra horizontem sensibilem potiùs, quam campum (Feldort) respectant.

ctant. &c. Plurima terræ ſtrata illa ſunt, quæ nec orgiæ magnitudine foſſa, fibras aureas exhibent; & his inſudare conſultiùs eſt, quàm adita montium per inconſtantes venas ſcrutari. (Licet nihil metallurgis antiquiùs ſit, quam ſperare majores tanto fructus operarum, quanto hæ intimiùs terræ viſcera pererraverint.) Hic omnem ferè lapidem, propriam quaſi metallorum matricem fingere, vnde fit, ut aurum nativum in mineris metallicis, mercurialibus, arſenicalibus, antimonialibus, Silice corneo, marmoreo, Spato, Quarzo, ſchiſto, terris bolaribus, perſæpè deprehendas.

3. Auri genus eſt, quod ſubinde in vitibus vel granis uvarum concreſcit, ſæpè guttarum inſtar, ſæpe in modum claviculorum, virgularum, filamentorum, palum, cui vites adligari ſolent, ſcandentium. Non in Transſilvania deſideratur naturæ opus, quale Cimeliarchium Viennenſe, *Virgam* v. l. *auream* è montibus *Tokaj* erutam, oſtendit: in fœneto enim *Örményeſienſi*, ſuperiori ſeculo repertum fuerat filamentum aureum frutici intextum, cujus pars (altera pars tardè animadvertentibus elapſa eſt) mediam ulnam ſuperabat: eam, Illuſtris Heros, *D. Dionyſius Bánfi*, ad fatalem rei domeſticæ per proprios patriotas factam expilationem, poſſedit; tamquam Poſſeſſor memorati territorii. *Köleſérius*, apud Exc. quondàm Transſilvaniæ Gubernatorem, Comitem Georgium Bánfi, A. 1701. contemplatus eſt, tres guttas, docymaſticis ſimiles (quæ juſtæ ſyrupi conſiſtentiæ eſſe ſolent) ſuper extima uvæ cute, in uno botro, è vineto *Viſaienſi*

Ban-

Banfiano, propè ad *Bontzidam*, allato. *Idem*, ceteras inter, vidit uvam, ex vinetis *Gergelyfalviensibus*, punctis aliquot granulatis aureis ornatam. In vineto Ill. Familiæ Naláczianæ *Bábolnensi*, vinaceum per carnem & cutem uvæ translucens decerptum fuit. Lecta sunt Año 1765. etiam in vineto *Mikefalvensi*, grana aurea uvæ adnata, vt refert *P. Fridv. p.* 3 & 28. Et plures annuatim passim inveniri, notum omnibus. Aurata ergo nobis vina.

4. De operis fodinalibus; de Molis tusoriis, quibus glebæ lapidesque comminuuntur & elutriantur; de Campsione auri; de Legibus, quibus cultura fodinarum stabilitur, *cet*, infra dicemus.

Sed hic forsan nonnemo dicet: Qui, amabò, fieri potest, tanto auro, argento, *cet*, Transsilvaniam ex metallis quasi compositam abundare, fodinarumque culturam omnibus, etiam exteris, licitam esse; numorum tamen divitem nequaquam esse? Hoc certum est, vt adeo Augustissima Imperatrix D.D. MAR. THERESIA, *Puncto III. Regulam-militaris Anni* 1759. Clementissimè animadverterit, inquiens: „ Principatus noster, cum aliunde, per Divinam benedictionem, Naturalibus satiùs provisus sit; è converso autem *pecuniam paratam difficiliùs* procurare possit *cet*. Sed hujus ratio *una* est, quod *montes* mineriferi potissimùm accolis *Valachis*, *fluvii* verò aurati *Zingaris* relicti sint; & ex primariis legeque pragmatica unitis Nationibus, qui mediterranea Transsilvaniæ incolentes, opimâ agriculturâ & pecuariâ contenti ab extremis his Provinciæ montanis abhorrent, pauciores

repe-

reperias, qui Proſerpinam è Plutonis regno eripere conentur; præſertim, quod fortuna ludens crumenam metallurgorum interdùm attenuarit. Rationem *alteram*, reddit *P. Fridv.* dum ſcribit: „ Putares, propior factus montibus, (*Abrud-* „ *Bányenſibus*) exercitum ſatyrorum ad demo- „ liendos montes confluxiſſe, ita parte omni, „ Valacha gens montes iſtos circumſidens, qua- „ tit, impugnat, perforat, neque contenta fer- „ reis inſtrumentis glebas & ſaxa eviſcerare, ma- „ jori auſu, tanto pulverum pyriorum appara- „ tu montes labefactat, vt minutum horarium „ nullum interceſſiſſe teſtis fuerim, quo ſæpè „ non exauditus fuiſſet ſonitus fragorque, vi „ pulverum, infernè, ſuperiùs, omni ex latere, „ excitatus - - quas hodie colunt fodinas, cras „ deſerunt, lege nullâ, tantum libidine acti, ubi „ ſpes lucri major affulget, eo convolant, ad- „ vertêre fortè vicino pecori grandius uber eſſe, „ cuneum vel puteum admovent, vt tametſi pu- „ teum alienum ingredi vetitum ſit, ex venæ ta- „ men ductu participent; & hæc una eſt ratio, „ cur auri feraces cæterà montes cultores ſuos „ minùs ditent.

§. LVIII.

C. *Regni Lapidei* Claſſis tertia, FOSSILIA intuenda, tribus *Ordinibus* offert; quorum primus *Petrificata*, ſecundus *Concreta*, tertius *Terras*, complectitur.

§. LIX.

1. E *Petrificatis*, *Zoolithum* [1], *Ichthyolithum* [2], *Helmintholithum* [3], & *Phytolithum* [4], (vix *Ornitholithum* [5],) Transsilvania sinu suo fovet. [6]

1. E *Zoolithis*, *Ebur fossile* (Ossa & cornua fossilia) paucis abhinc annis, in alpibus Districtûs Barcensis, copiosum repertum, mihique visum, est.

2. Ex *Ichthyolithis*, fuerunt capita *Sturionis* & *Stellionis* petrefacta, & A. 1766. è fluvio *Cserna* extracta. *Fridv. p.* 184.

3. Ex *Helmintholithis*, Conchiliorum Speciem quandam, in monte *Pisztrangos-homloka* pagi *Közép-Ajta*, ad scaturiginem fonti Blandusiæ nihil cedentem, nec non in terræ stratis montis *Retkes*, quo ex *Ára-pataka*, via *Al-Dobolyum* ducit, & alibi passim reperies. *Concham lapideam gibbosam* cum Boccone nominavi: colorem habet cretaceum. Audiamus etiam *P. Fridv.* dicentem: „ *Zoolitha*, „ *Ostreocodermata*, *Cochlites*, diversissima copiosissimaque in *Kalotaszeg*, *Valkó*, *Kis-Kapus*, passim „ eruuntur. Ea parte, qua montes *Kis-Kapus* „ Familiæ *Kornis* parent, naturæ phœnomenorum „ avidis arriderent maximè, præter enim metalla, quæ sinu suo complectuntur, & innumeras Conchyliorum species, illa etiam Conchylia ostentant, quæ totam equi ungulam „ tam scitè effigiant, vt nec ulla posset ars melius efformare.

4. Nec

4. Nec desunt *Phytolithi* & *Xylolithi*. Xylolithus, sive lignum petrefactum, fodinæ Zalathnensis, vtpotè nimium friabilis, polituram non patitur. Integra Abies petrificata, è Latumiis Coronensibus eruta est, cujus frustum caudicis, apud Spect. D. *Steph. Closium* M. Drem & L. Rq; Civitatis Coronensis Senatorem asservatum, cum aliis naturæ monumentis, non semel vidimus. Lentes, pisaque petrefacta videre, vulgare est. *Fridv.* Huc referenda sunt *Ejus* verba, de *caudice & pappo Cardui*: Non est, *inquit*, infrequens videre purissimi salis crystallini frusta, quibus guttas aqueas natura multò arctioribus, ac sint Hermetis repagula, nexibus conclusit; - - - Est mihi etiam Crystallus (scil. *ex sale*) quæ pelluciditate sua spectatores mire delectat, sinu suo arctissimè conclusos exhibens *caudices & pappum Cardui herbæ*, guttam etiam mobilem fovens, quæ colore aurum imitatur quidem, sed aquam esse censerem. *Sic ille*.

5. *Ornitholithi*, vel non, vel rarissimi sunt. Fabulis etiam accensendam puto, & ex figuræ alicujus simulatione natam conjicio, *Gallinam* illam, quam *cum pullis* in salem conversam, & e vetere puteo Kolosensi (alii Tordensem prædicant) erutam esse, vicinia latè omnis perhibet.

6. Huc etiam referendi sunt *Lapides numales* Transsilvaniæ, iique copiosi, de quibus A. 1727. peculiari Dissertatione egit *Fr. Ern. Bruckmann*, *M. Dr. Acad. Cæs. Nat. Cur. Colleg.* Prout fama loquitur, cum Sanct. *Ladislaus* Hung. Rex, barbaros hostes insecutus, videret eos abjectis numis aureis, Hungaros suos retardare, precibus sup-

STAATSBIBLIOTHEK BAMBERG

plicibus à Deo contendit, vt aurum in lapides converteret. Facto hoc, Lapidum nummalium origo data est, vt quidem nonnulli putant.

§. LX.

2. *Concreta* quoque, tam Naturalia, *Calculus* 1. v. l. & *Tartarus* 2., quam Elementaria, quæ *Pumex* 3., *Stalactites* 4. & *Tophus* 5. ſunt, Transſilvaniâ non exulant.

1. *Calculus ſalivalis* (vulgò *Tartarus dentium*) è vini junioris Transſilvanici potu, plurimis ſubinde naſcitur. De quo notavit Linnæus: „ Quodcunque ſolvit calculum urinarium, ſolvat & „ Tartarum dentium, & vice verſa: quicunque „ igitur jactat lithontripticum, primum experimentum inſtituat in calculum ſalivalem. Mihi ſolùm ſuffecit fragorum copioſior eſus; an „ ſufficiat in calculo urinario? „ *Calculus cancri* (oculus cangri) in Aſtacis quidem Transſilvanicis generatur; ſed ex Valachia adfertur copioſior.

2. *Tartarum* Vini Transſilvaniei, minus dare *Cremoris*, quam Auſtriaci & aliorum, à Pharmacopoeis Coronenſibus didici. An ita eſt?

3. *Pumicem* Vulcani, mons *Bálványos* in Háromſzék omni exceptione meliorem ſuppeditat. Vulcani ergo ibi ſedes eſt.

4. *Stalactitem* ſubminiſtrat provinciola *Talmáts* Valachiæ contermina; qua ſemita ad vicum *Portſed* tendit, ſpecus eſt, qui poſt anguſtum ſui adi-

tum,

tum, ubi in prolixius uſque ſpatium extenditur, undique *Stalactite* conſitus eſt: hoc incolæ ad multiplicandum lac utuntur. Mulieres aquam per fiſtuloſum Stalactitem ſorbillant; ſed animantibus feminis aquæ mixtam præbent, nec unquam deſiderato effectu fruſtrantur. Iſtam natura medelam docuit incolas: hic enim Stalactites friabilis uberum inſtar concreſcit. *Stalactites* è ſpecu montis *Stracha*, qui ad Paſſum *Vulkán* in ingentem hiatum diſcedit, ab accolis eundem ob finem legitur. Hæc *Fridv.* Nos verò referemus *Stalactitem ſpatoſum* ſpecuum Homoród-Almaſenſium *Parte II.*

5. *Tophus fiſtuloſus* (Darás-Kö) in montibus Diſtrictûs Barcenſis, in Comitatu Húnyad, & paſſim alibi reperitur.

§. LXI.

3. *Terrarum* genera, *Ochra* & *Arena*, varias, per Transſilvaniæ oras, diffuderunt ſpecies. Non abſimiliter *Argilla*, è cujus ſpeciebus nobilioribus, *Tripolitana* [1]. *Marga* [2]., copioſè reperiuntur.

1. *Terra Tripolitana* ad arcem Déva & colles Claudiopolitanos exuberat.
2. *Marga* agris fertiliſſima, *vid. Linn.* & vaſis pſeudo-porcellanis apta, ad *Thorotzkó*, & alibi.

§. LXII.

Creta demùm, atque *Gur* [1]., *Calcis* ſpecies, vt & *Turfa* [2]., *Humusque tinctoria* [3].,

ceteras inter Humi ſpecies, quibus Transſilvani haud carent, agmen hujus Claſſis claudant.

1. *Creta* paſſim invenitur. *Gur* verò, ſive *Lac Lunæ* (cujus jam uſus pharmaceuticus exoletus eſt) in ſpecore Alpis Coronenſis (Schulgebürge) mirâ copiâ adfluit. *vid. infr.*

2. Regio Campeſtris *Turfa* abundare videtur; quum & Aō. 1717. maxima ſiccitate, ignem quædam loca ex ſe conceperint. *P. Fridv. in Diſſ. de Skumpia* refert: *Torffas* etiam, ubi annoſi lacus ſtagnant, plurimis in locis effodi, & earum ſpecies complures iis, ad quos adtinuit, exhibui; quædam Hollandicis erant ſuppares, ſingulæ alendo foco perutiles.

3. *Humus tinctoria*, ruſticolis pro veſtimentis laneis atro colore imbuendis, ad *Homorod-Szent-Pál*, aliisque locis obſervata.

§. LXIII.

II. Secundum occupet locum REGNVM VEGETABILE, quod alit Transſilvania populoſiſſimum, nec tamen adhuc Botanicorum legibus ſubjectum. [1.]

1. Daciam hanc ſelectiſſimis ſuperbire herbis, ideoque non indignè totam regionem, imprimis verò montes, *Billak* ad Albam Carolinam, *Vulkán* ad Abrud-Bányám, *Hargita* in Sede Udvarhely, laudibus ſæpius ornari, vel ex conſtitutione ejus conjicere licet: doleas tamen, & im-

impensè quidem doleas, quod dignitatem *Regni* hujus *vegetabilis*, Orbi erudito in hunc usque diem manifestaverit nemo.

§. LXIV.

Nos quoque, nunc quidem, à Botanicorum deviantes methodo [1], duas tantum constituemus Vegetabilium *Classes*; quarum *prima Arbores* & *Frutices*, tam Domesticas, quàm Silvestres, *secunda* verò *Herbas*, Cultas æquè ac spontaneas, in mentionem aliquantùm vocat.

1. *Floræ* nostræ *Transsilvano-Siculæ*, Superis faventibus, botanicâ dispositione, posthàc in publicum proditurae, cetera reservamus.

§. LXV.

A. *a*) *Arbores* & *Frutices*, humanâ industriâ cultæ sive *Domesticæ* sunt; *Vulgares*: Malus [1], Pyrus, Prunus domestica [2] & Cerasus [3], Armeniacaque, Cydonia, Persica [4], Juglans, Vitis [5], Ribes rubrum & album, Grossularia. [6] *Selectiores*; *aut potiùs infrequentiores*: Morus alba & nigra, Castanea, Hippocastanum, Elæagnus latifolia, Sabina, Pseudoacacia, Rhus coriaria; *& in Hortis Caldariisque Magnatum*: Citrus medica, ac

Aurantium, Punica granatum *Linn.* Carica, Laurus nobilis, Passiflora cærulea, Pseudocapsicum, *cet. In vinetis, sed rarius*, Amygdalus amara, Sorbus domestica. *In Hortis frequens*, *Syringa vulgaris* flore cæruleo & albo, Buxus semper virens, atque Rosa; *& passim*, Lonicera caprifolium.

1. Arbores sativæ *Mali*, *Pyrique* variarum specierum, præter Sedes Csik & Gyergyó, Regionemque Campestrem, omnibus fermè Transsilvaniæ Tractibus sunt frequentes: excellere tamen videntur Sedes, Mediensis, Schæsburgensis & Marosiensis; imprimis vero Udvarhelyensis, cujus pagos plerosque, totidem pomaria, Malis, Pyris, Prunis, Juglandibus, (caballinæ rariores sunt) Cerasis dulcibus & acidis, *cet.* consita crederes; indeque modium *mali parisini* & similium 4. aut 5. xferis sæpiculè emeres, immò quandoque viliùs.

2. Prunorum plurimæ Transsilvanis, felici proventu, numerantur varietates; maximè verò *Damascenorum* tanta est vilitas, vt fertili quoque anno, præter destillatum ex iis spiritum, sive Crematum, quod nec erudita palata fastidiunt, copiosissimum, siccata ubertim reponantur, & 20. plus minus xferis cum modio venum eant.

3. *Cerasorum* quoque aliquot possidemus varietates, quarum nonnullæ silvis etiam sunt cognitæ: Coronensia atque Heltensia sive Nagy-Disznódiensia primatum tenere volunt.

4. *Ar-*

4. *Armeniaca*, *Cydonia* & *Perſica*, vineta incolunt: *Perſica* dant ſpiritum, ei, quem ex pruno ſuperiùs guſtavimus, propè accedentem.

5. Montes Siculorum, exceptis Sedibus *Aranyas* & *Maros* cum meridionali Udvarhelyenſis extremitate, pampineas delicias nullis in locis oſtentant, multisque Siculis noſtris viſa eſt nunquam vitis: at in Comitatibus Hungarorum et plerisque Saxonum territoriis Bachi cum Cerere certamen eſt. Vina Transſilvanica, pro variis plagis, non parùm inter ſe differunt; ſunt tamen pluribus in locis generoſa, & cumprimis ea, quæ à *Tordâ* uſque *Devam* ex utroque Maruſii margine, ad *Krakkó*, *Czelna*, *Boros-Botſárd*, *Igen*, *Sárd*, *Bábolna*, *Nagy-Oklos*, *Déva*, *cet.* proveniunt, & quæ ex montibus pagorum *Csombord*, *M-Lapád*, *Betze*, *Sülye*, *M-Herepe*, *B. Sz. Miklós*, *Hoſzſzuaſzó*, *cet.* funduntur, non multum illi ſunt diſparia, quod in nobilibus Hungariæ montibus gignitur: & *vineta quædam copioſas adeo paſſas uvas ferunt, ut eductum inde vinum ſecundas Magnatum menſas effusè recreet.*

Comitatûs quoque Kükűllő, & Sedis Marus non pauca terrena, vina dant merobibis apta, ſæpiùsque matura: aliter licet *Novæ Dac. Auctor* guſtaverit. Nec fama Vini Saxonici, præcipuè circa *Birthalbinum* nati, ſeneſcit: licet rectè *P. Timon* dixerit, perparum de vino Ungarico delibaſſe Hortylium & Tröſterum, qui terræ ejus merum Tocaino æquaverunt. Vina quoque Valachica, in Triſedem maximè & Barciam, transvehuntur non pauca. Palmites denique Vitis Transſilvanicæ in circulum flexi palis ſolent alli-

gari: hibernant terrâ tecti, ne ſæviente hieme corripiântur; remiſſiore interdum brumâ orbi manent palmites humati, uberrimos neglecti fructus ferunt.

§. LXVI.

b. Silveſtrium Arborum tanta eſt copia[1], vt ex iis horrida coaluerint Pineta, Querceta, Silvæ Fageæ, Betuleta, Alneta, Saliceta; immò & Coryleta, Corneta, Carpineta, Populeta, *cet.* quibus miſcentur variæ *arbores*, vt ſunt: Fraxinus, Ulmus campeſtris, Pſeudoplatanus, Acer campeſtre, Staphylæa, Taxus baccata, Sorbus aucuparia, Mali & Pyri ſilveſtres, Juniperus communis, Cratægus torminalis, Oxyacantha, Padus, Cornus maſcula & ſangvinea, Tilia, Opulus Lantana, Frangula, Xyloſteum, Spiræa hypericifolia, Berberis, Sambucus nigra, Prunus ſpinoſa ſive ſilveſtris, Euonymus europæus, Tamarix germanica, Liguſtrum vulgare, Rhamnus catharticus, Roſa canina; *rariùs*: Meſpilus & Cotinus vt & Pinus Carpatica. *Silvarum denique ac nemorum umbris operiuntur paſſim*: Groſſularia, Daphne mezereum, Myrtillus, Vitis Idæa, Dictamus albus, Vinca pervinca, Nerium antidyſentericum,

Cy-

Cytisus hirsutus, austriacus, & Laburnum, Vitalba, Pyrola rotundifolia, secunda, umbellata & uniflora, Rubus Idæus & cæsius. *In montium verticibus*: Andromeda mariana, Chamæcerasus, Hedera helix, Dulcamara, Chrysanthemum corymbosum, Phyteuma spicata &c.

1. Montes Transsilvaniæ limitanei, alpium nominibus ab accolis insigniti, quibus velut catenis aut muris nativis Provincia cingitur, Pinètis plerumque amiciuntur; mediterranei verò montes, qui totidem sunt brachia alpina, quernis, fageis, *cet.* silvis, consiti sunt. Celebratæ præ reliquis sunt silvæ: *Meszes*, *Rika*; *Sárkány* vulgò, sive *Nemus Zeidense*, quo Zeidino Fagarasum versùs itur, *Silva Mikoiana*, *Pisztrangos* & *Vadas* Közep-Ajtám inter & Körös-patakum, *cet.* Querci, Fagique multas porcorum greges saginant; & oleum ex glande fagea exprimitur non contemnendum. Partes Comitatuum *Torda*, *Kolos*, & finitimorum extremitates, silvis destitutæ, (incolarum tamen industriâ, variis arborum seminibus facilè conserendæ) uno nomine vocantur *Mezöség*, i.e, *Regio Campestris.* Desunt & aliis quibusdam territoriis silvæ cæduæ; unde tres sunt constitutæ Classes, secundùm quas administratum Stativis Militibus lignum, à plebe contribuente, in defalcationem tributi acceptatur. *Primæ Classi*, ob defectum lignorum & remotam nimis distantiam, unde advehuntur, pro singula Orgya Rh. fl. 1. xf.

xf. 5. *Secundæ* Rh. flor. 1. xf. 45. *Tertiæ*, ob lignorum focalium sufficientiam, Rh. flor. 1. xf. 20. bonificandi veniunt. *Vid. Regulam. Militar. A.* 1759. *Puncto II.*

§. LXVII.

B. *Herbæ a.) Cultæ*, sunt Hortenses & Campestres. 1. *Hortenses* apud Transsilvanos *Esculentæ*, reperiuntur: Brassica capitata alba, *rariùs* rubra, Brassica viridis, Caulorapa, Cauliflora, Brocoli *Italorum*, Napus, Rapæ species, Beta, Raphanus, Carota, Apium, Petroselinum, Pastinaca, Fœniculum, Anisum (*raró*,) Melo [1]., Cucumis, Cucurbita, Allium sativum, & ascalonicum, Cepa, Schœnoprasum, Porrum, Papaver, Dracunculus hortensis, Spinachia, Atriplex, Valeriana festuca, Lactucæ species variæ, Endivia, Cerefolium, Acetosa, Scorzonera, Cochlearia officinalis, Capsicum annuum, Nasturtium hortense, Scolymus & Cardunculus, Satureja, Anethum, Helianthus tuberosus, Solanum tuberosum [2], Nicotiana rustica & Tabacum; [3]. *cet.* 4. *Medicatæ*: Borrago, Nigella, Coriandrum, Calendula, Carduus Benedictus, Card. marianus, Fœnum Græcum, Levisticum, Salvia, Ruta, Hissopus,

ſopus, Meliſſa, Moldavica, Matricaria, Sclarea, Ricinus communis, Lathyris, vt & Glycyrrhiza *offic.* Rubia tinctorum; 5. *cet. Odoriferæ* 6. *& Coronariæ*: Roſmarinus, Lavendula, Geniſta, Jaſminum, Cheiranthus, Dianthus, Majorana, Balſamita, Abrotanum, Baſilicum, Aquilegia, Cyanus moſchatus, Lupinus, Ranunculus hortenſis, Bellis minor, Perſicaria orientalis, Tulipa, Narciſſus, Lilium, Hyacinthus, Tuberoſa, Iris, Pæonia, Tagetes, Lathyrus, Agroſtema coronaria, Alcea roſea, Lychnis chalcedonica, Botrys, Anemone, Aſter novi Belgii, Chryſanthemum coronarium, Xeranthemum annuum, Helianthus annuus, Viola nigra, tricolorque, Balſamina, Mirabilis, Lotus tetragonolobus, Convolvulus purpureus, Tropæolum, Amaranthus, Auricula urſi, Carchichec. *Apud Curioſos*: 7. Phytolacca, Lycoperſicum, Aſclepias Syriaca, Canna Indica, Aloë, Jucca glorioſa, Opuntia, Coix, Corona Imperialis (*Fritillaria* Linn.) Scorpiurus vermiculata, Dolichos lablab, Staphis agria, Portulaca oleracea, Lathyrus ſativus, Iberis umbellata, Cicer *offic.* Carthamus tinctorius, Pſyllium.

1. *Me-*

1. *Melones* ſapidiſſimi non paucis in locis feliciter matureſcunt, immò etiam *Citrulli*, illa imprimis regione, quam *Aranyas* (§. 29. *n.* 1.) rigat: *Egerbegy*, *Gyéres*, *Gerend*, *cet.* ab his celebrantur. *Pepones* verò, Cucurbitæ ſpecies, Hung. *Tök* vel *Diſznó dinnye*, quos, per omnem fermè provinciam, agricola quisque *frumento indico* (Mayz *Linnæo*) interſerere ſolet, profusè adeo proveniunt, ut innumeri ubique iis porci pabulentur. *Melones* denique ac *Citrullos* delicatis etiam palatis reſpondentes, Barcenſi cumprimis Diſtrictui & vicinæ Siculiæ, Valachia ſubminiſtrat.

2. *Solanum tuberoſum*, Hung. *Pityóka*, *Krumpér*, Germ. Tartuffel, Grundbirn, non in hortis ſolum, ſed quibusdam in locis etiam in campis colitur; deque ejus cultura ac uſibus, juſſu Auguſtiſſimæ Imperatricis, Tractatus typis impreſſus publici juris factus eſt.

3. *Nicotiana ruſtica*, Hung. *Török dohány* infrequentior eſt, *Tabacum* autem, Hung. *Tubák*, *Dohány*, colitur paſſim, & maximè in Sede Maros, ibique M-Váſárhelyini, quàm diligentiſſimè: lætus ejus proventus probari poteſt ex pretio; una ſiquidem libra 4. & 5. xferis veniat. Planta hæc ex America oriunda, nec paucorum ſcriptis celebrata, ſeculo ſuperiore Transſilvaniam ſalutavit, ſed in exilium protinùs projecta; dum publico Comitiorum decreto ſtatutum fuit, vt quisquis demùm Tabacum in provinciam inferret, (nondum enim his in oris colebatur, ſed, cum pecuniæ publicæ diminutione, exteris è regionibus advehebatur) omnia habita ſecum bona amitteret; & ab ejus

uſu

usu Magnates ac Nobiles immunes, sub pœna flor. hung. 50. Nobiles unius sessionis flor. 12. Rustici flor. 6. abstinerent: incendia namque à fumigantibus fuerant concitata. Sic habet Artic. XIII. Anni 1670. Albæ-Juliæ conditus. Nunc verò, non usus modò ejus adeo est vulgaris, vt vel mulieres Zingaræ (Hungaræ enim aliæque honestæ maribus solis, nec iis omnibus permisêre) infundibulis multùm abs Hollandicis diversis, ligneo scil. tubo instructis, vacunæ litent: sed, vt hoc etiam modo, plebs contribuens, in ferendo Contributionis eidem obvenientis onere, aliquod capere sublevamen possit, publico quoque scripto, hujus *panaceæ* (sic quibusdam cluit) cultura docta est.

4. *Sisarum*, expetitâ adeo radice Germanis notum, Transsilvanis vix non ignotum. Nec *Crocus austriacus*, à nostro licet cœlo minimè abhorrens, colitur; si Curiosorum hortos exceperis. Nunquid socordiæ tribuendum?

5. *Rubia* nobis notissima, & jam sibi in hortis relicta, quasi spontanea. Hanc forsan intelligit *Frölichius*, *Viatorii p.* 307. scribens: „ *Oberlandii* (in Transsilvania) ingens lucrum quærunt ex herba tinctoria, in hortis undique plantata, quâ fila rubea colorantur. Ex hâc enim unicus paterfamilias annuatim 300. vel 400. florenos colligere solet; quantam summam æris, vix vicinus accola ex vineis, quibus ipsi quidem destituuntur, corradere valet. Assentitur ei *Kreckwitz in Trans. Descr.* p. 43. sed pag. 304. rusticum unum alterumque, 40. florenos ex ea adquirere posse adserit. Nunc hic quæstus, quantum

tum ſcio, prorsùs ignotus: nec fors olim tàm opimus.

6. Herbis odoriferis & floribus, Saxones, præ reliquis gentibus, delectantur adeo, vt, quod Cl. D. CHENOT (§. 20. *n.* 1.) de Coronenſibus ſcripſit, toti Nationi almæ congruere videtur. „ Mos, *inquit*, apud eos obtinet, ut ne pau-
„ perrimis quidem exceptis, ex harum (*odorif.*)
„ plantarum foliis & floribus contexta ſerta die-
„ bus feſtis manu gerant - - - atque hac ratio-
„ ne in jugi odorum effluvio verſantur, *cet.*

7. Curioſarum plantarum ſemina non pauca, & radices quasdam, Clariſſ. Vir D. *Sam. Benkö*, nunc V. D. M. Alſó-Rákoſenſis, ex Hollandica redux peregrinatione ſecum tulerat: his ſi veſtigiis plures patriam repeterent, non exiguum res botanica, in Transſilvania, caperet incrementum.

§. LXVIII.

2. *Campeſtres* ſunt, *Cereales*: 1. Triticum hibernum, æſtivum, turgidum, Spelta, Triticum monococcum, Secale cereale, Hordeum vulgare & hexaſtichon, Zea mayz, Fagopyrum, Avena alba & nigra, Milium, Panicum germanicum & italicum, Holcus. *Leguminoſæ*: 2. Phaſeolus, Piſum, Lens, Faba, Vicia. *Liniariæ*: 3. Linum & Cannabis.

1. *Triticum hibernum* omnium eſt frequentiſſimum, ſat frequens & *æſtivum*; *turgidum* rariùs; *trit.* mono-

monococcum, ſive Zea briza, (*Fejér Alakor*) & *Spelta* ſive Zea dicoccos, (*Piros Alakor*) paſſim ſeruntur, ſed rarò in Siculia. *Secale cereale*, vulgò Siliginem nominant, omnium frequentiſſimè educatur inter Siculos; magis pro Spiritu ſive Cremato, quo vini levatur inopia, quàm pane. *Mayz*, vulgò Frumentum Indicum ſive Turcicum (*Török Buza*) paucis hâc Provincia locis Seculo 17mo nota, jam omnia ferè terrena amnenſia occupavit, panemque triticeum prope è manibus Valachæ gentis excuſſit: ceteri quoque provinciæ alumni plurium locorum, ſibi, & maximè ſaginandis pro culina animalibus adhibent. *Fagopyrum*, vulgò apud noſtros Frumentum Saracenicum & Zea dictum, Hung. *Hariska*, alibi quidem rariùs, ſed in Sedibus Siculicalibus: Sepſi, Kézdi, Orbai, ut & Miklósvár, Udvarhely cum Filiabus, & Diſtrictu Barcenſi, adeo ſeritur copioſiſſimè, vt tempore floreſcentiæ campos putares dealbatos. His locis, *pulmentum fagop. Haritska puliſzka*, facile ſextam victûs partem, Cerealium de genere, conſtituit *Avena*, præter vulgares uſus, dat *Gelatinam* (*Kiſzily*) Sedis Udvarhely incolis, nonullisque aliis, lacte ac jure prunorum unctam, arridentem. Ex avena Maltum (*Szalad*) quoque paratur vel ſimplex, vel cum hordeo aut tritico mixtum, apud plerosque Siculos Cereviſiæ deſtinatum, quum iis vineta deſint. Extra verò Siculiam vix Cereviſiam bibes, niſi in Civitatibus & Oppidis celebrioribus. Milium (Panicum miliaceum *Linn.*) nusquam tàm feliciter, nec tam copiosè, quàm in Barcia, & vicina dein Siculia, colitur: *Milium mundatum* Barcenſe, ſub nomine *Braſſai Káſa*, diverſis per Transſilvaniam

nundinis venundatur. Pulte ex milio Opiliones Valachi famem satiant. *Panicum* rariùs, *Holcus* verò sive *Sorghum* (*Tatárka*) in occidentali & australi Transsilvania, non in Siculia, seritur.

2. *Phaseolorum* multæ admodùm (apud me ultra 20.) varietates, non in hortis modo, sed etiam campis cultæ, nullis non Transsilvanis, imprimis verò Valachis, & iis maximè jejunii tempore, in alimonium cedunt. *Pisa* pluribus passim locis agricolarum votis respondent; qua nec ager Barcensis laude privandus: sed maximè omnium, arva *Tractûs Kalataszegensis*, in Comitatu Kolosensi, auctum multoties semen aratoribus restituunt. *Lens*, *Fabaque* vulgaria sunt. *Vicia nigra* consvetum equorum pabulum, *alba* quoque quibusdam locis non ignota.

3. *Linum*, passim quidem, sed in Barcia quàm felicissimè crescit: oleum ejus non citò rancescens, multijuge Valachorum (aliorumque) jejunium solatur. *Cannabis*, nusquam non seritur, valdiùs tamen apud Siculos, quorum mulieres (mares enim lilia putes, si paucos excipias) noctes diesque nent, & texendis linteis cannabinis, dum rure non avocantur, incumbunt. *Semina cannabina*, fere licet narcotica aliis habita, quotidiano ferè plebis usu, contusa, pultibus de fagopyro adsperguntur, pulti de milio incoquuntur. Miraris? desine. His enim oris nec papaver valdè est narcoticum: vix in vicis Siculicis & Barcensibus unum invenies hominem, cujus non sæpe dentes seminibus papaveris, pultibus, placentis ductilibus (*tészta-tsik*, *mák-tsik*) similibusque adspersis nigricent.

4. Pro

4. Pro *Oeconomicis* plantis *Campestribus*, rura tria communia, ordinariè quidem, ad omes Civitates, Oppida & Pagos, destinata sunt. *Primum* pro hibernis sive autumnalibus Cerealibus, quod Hungaris *Ősz-batár* dicitur; *aliud* pro æstivis sive vernis & *Tavasz-batár* Hung. nominatur; *tertium* Vervactum est. Rura hæc *Communia* dixi: omnes enim omnium incolarum agri dispersim commixti sunt, ideoque pascua communia. Quot proinde dives æque ac misellus alere pecora voluerit, suo pendet ab arbitrio: pastores quoque gregum sunt communes; Magnates suis è subditis habent peculiares.

§. LXIX.

b. Herbas *Spontaneas*, pro loci natalis ratione, in *Silvestres*, *Montanas*, *Pratenses*, *Arvenses* & *Palustres* nunc dividimus.

§. LXX.

1. *Silvestres*, h. e. quæ in *silvis*, nemoribus, fruticetis & umbrosis crescunt, sunt: Imperatoria, Pulmonaria *off*. Hepatica, Ficaria [1], Anemone nemorosa, Veronica *off*. Mercurialis perennis [2], Asarum, Noli tangere [3], Circæa lutetiana, Melittis [4], Scolopendrium, Polypodium vulgare, Alkekengi, Geum montanum & Urbanum [5], Lunaria rediviva, Osmunda lunaria, Soldanella, Sanicula, Astrantia

tia major, Orobus vernus & niger, Digitalis lutea, Fragaria [6]., Plantago bulbosa, Napellus, Thalictrum aquilegifolium flavum & angustifolium, Stachys silvatica, Salvia glutinosa, Origanum vulgare [7]., Sphondylium [8]., Ægopodium [9]., Angelica silvestris, Fumaria bulbosa, Helleborus niger, Paris, Melampyrum cristatum, nemorosum & silvaticum, Prenanthes muralis [10]., Chrysosplenium, Allium ursinum [11]., Asperula odorata & tinctoria, Acetosella, (*Oxal. spec.*) Convallaria polygonatum, bifolia, verticillata & majalis, Cypripedium calceolus, Serapias Helleborine, Orchis bifolia & maculata, Aconitum lycoctonum, Caucalis echinophora, Filix mas & femina, Actæa spicata, Belladonna [12]., Scrophularia nodosa, Cerastium gramineum, Ornithogalum luteum, Genista tinctoria, Tanacetum vulgare, Polytrichum commune, Virga aurea, Galium silvaticum, Geranium columbinum, Lycopodium clavatum & Selago [13]., Anthemis montana, Doronicum pardalianthes, Selinum silvestre & carvifolium, *cet.*

1. *Ra-*

1. *Ranunculus ficaria*, Hung. *Aranyal-verſengő*, lactucæ inſtar, primo vere paſſim præparatur & manducatur.

2. *Mercurialis perennis*, homini & ovibus fortè noxia, in quibusdam Officinis Pharmaceuticis *Annuæ* ſubſtituitur: Cibinienſes Viennâ comparant legitimam, quæ nondum in Transſilvania reperta eſt.

3. *Impatientis*, Noli tangere dictæ, folia ruſticis vulneraria vulgaria ſunt: Vulgò *Üvegſzáru fü* adpellatur.

4. *Melittis*, Hung. *Dobronika*, balneis emmenagogis adhibetur frequentiſſimè.

5. *Gei urbani*, Hung. *Gyömbér-gyökér*, Germ. Benedictwurz, radices Martio collectæ, Hydromeli Coronenſi copiosè adduntur, & Caryophylli odorem conciliant.

6. *Fragaria veſca* feliciſſimè ubique in ſolo Transſilvanico educatur.

7. *Origanum vulgare*, præter tinctorium uſum, Cereviſiæ ſæpè additur.

8. *Heracleum ſphondylium*, in Officinis noſtris, nomine Brancæ urſinæ, à qua nomine & virtute plurimùm differt, recepta eſt.

9. *Ægopodium*, non hominibus pro olere, ſed pro ſuibus copiosè colligitur, furfureque adſperſum pro pabulo adhibetur.

10. *Prenanthis muralis* folia, mulierculis, inter plantas vulnerarias primaria creduntur, nec ſcopo fruſtrantur.

11. *Allium urſinum*, Allio hortenſi, à militibus Limitaneis Siculis ſubſtituitur, dum in Limitaneis (§. 16. *n*. 2.) vigilias agunt.

12. & 13. Ex radicæ *Belladonnæ*, & herba *Selaginis*, feorfim, decoctum paratur, & propter fingularem, immo violentam purgandi virtutem, refractario quoque morbo colluctantibus, ab inficetâ audaceque nimiùm plebe, cumprimis Valacha, propinatur. At fæpe ingenti periculo. Ex adverfo, *plurima paſſim medicamenta domeſtica, aliis etiam terris ignotâ, apud ruſticos noſtrates uſurpantur, & tanquam ſpecifica, pretioſiſſimisque pharmacis prælata celebrantur.* Herbas ab aliis neglectas, ad varios debellandos morbos, felici efficaciâ, Valachæ præcipuè mulieres, adplicant: unde Valachica Herbarum nomina, non iratis forfan Botanicis, Flora mea colliget.

§. LXXI.

2. *Montanas*, vt nominavimus, *Herbas*, alpes, montes, rupes, locaque elatiora aprica, in Civitatis Vegetabilis incrementum nutriunt; tales funt hac Provinciâ facile reperibiles: Gentiana lutea, Carlina, Lithofpermum officinale & purpureo-cæruleum, Lycopfis, Ruta muraria, Adianthum nigrum, Sempervivum tectorum, Sedum telephium & acre, Anemone alpina, Clinopodium vulgare, Vincetoxicum, Aira alpina, Thymus alpinus, Serpillum, Gnaphalium montanum, Teucrium montanum, pumillum & Chamædrys, Cervaria, Iris verna, Allium flavum,

vum, Rumex alpinus, Arnica montana (ſive *Schröderi,*) Artemiſia campeſtris, Arum ſagittæfolium, Geranium macrorrhizum, Anthora (*non ubique*,) Ophioglosſum (*rariùs*,) Pimpinella ſaxifraga; Ciſtus helianthemum, Pulſatilla, Aſter alpinus, Anthericum ramoſum, Umbilicus veneris, Lychnis viſcaria, Tormentilla, Pentaphyllum, Abſinthium ponticum (*non ubivis obvium*,) Echium, Theſium linophyllum, Euphorbia eſula, Anthyllis vulneraria, Trifolium montanum, Acroſtichum erinitum, Dentaria pentaphyllos, Lathræa ſquamaria.

§. LXXII.

3. Herbas *Pratenſes* [1], i.e. quas Prata depreſſa editioraque, paſcua & convalles, educant, tales nunc obſervandas volumus: Trifolium pratenſe, repens, reflexum, arvenſe, agrarium, Melilotus *offic.* Lotus corniculatus, Medicago lupulina & falcata, Aſtragalus cicer, Glycyphyllos, & Onobrychis, Alchemilla, Bugula, Prunella, Trollius europæus, Ulmaria, Filipendula, Agrimonia, Eupatorium cannabinum, Polemonium cæruleum, Carum (*uberrimè*,)

Clematis erecta, Crista galli, Ptarmica, Cerinthe minor, Nepeta pannonica, Marrubium vulgare, Bupleurum longifolium, Buglossum, Conyza asteroides, Succisa, Asparagus 3., Plantagines, Scutellaria galericulata & lateriflora, Althæa, Gladiolus communis, Humulus 2., Sanguisorba *Offic.* Valeriana *Offic.* Eryngium campestre, Cucubalus bacciferus, Rumex crispus, acetosa & acetosella, Veratrum album, Colchicum autumnale 4., Taraxacum, Oenothera biennis, Geranium cicutarium, silvaticum, pratense & dissectum, Bistorta, Gentiana asclepiadea, pneumonanthe, ciliata, Cruciata, Centaurium minus, Betonica *Offic.* (*& flore albo passim,*) Fumaria *Offic.* Millefolium (*flore purpurascente rariùs,*) Tragopogon pratense (*porrifolium in hortis*) Alliaria, Parietaria, Euphrasia (*etiam flore cæruleo-purpurascente,*) Odonites, Salvia sclarea & verticillata, Myagrum perenne, Barbarea, Scabiosa *Off.* Anserina, Silene armeria, Cucubalus behen, Saponaria *Off.* Glechoma hederacea, Campanulæ, Hesperis tristis, Cheiranthus erysimoides, Myosotis scorpioides, Verbascum *Offic.* Thapsi, nigrum & blattaria,

Po-

Polygala vulgaris flore purpureo, cæruleo & albo, Lyſimachia vulgaris, thyrſiflora & quadrifolia, Nummularia, Primula veris, Leucojum vernum & æſtivum, Erythronium, Viola nigra, Fritillaria meleagris, Narciſſus poëticus, Hyacinthus muſcari, Flos cuculi, Veronica longifolia & arvenſis, Inula ſalicina & Helenium 5., Hieracia, Anthoxanthum odoratum, Lolium perenne, Phleum pratenſe, Poa pratenſis, Aira ceſpitoſa. Variæ graminum ſpecies. Echinops ſphærocephalus, Linum catharcticum, Ranunculus acris, Parnaſſia, Ariſtolochia longa & rotunda.

1. Trifoliorum ac graminum ſpeciebus ſpontè densèque provenientibus, ridentia adeo & lætiſſima redduntur prata, vt ab operosâ paſcuorum culturâ incolæ omnes, præter exſtirpationem hic ibique fruticetorum, abſoluti ſint.

2. *Humulus lupulus*, in dumetis, & ad ſepes perfrequens, nec cultura indiget.

3. *Aſparagi* in pratis ſpontanei in hortis Magnatum edomantur.

4. *Colchicum* aut & *Veratrum alb.* paſcua non pauca vitiant.

5. *Helenium* omnibus fermè pratis creſcit quàm pinguiſſimè.

§. LXXIII.

4. Per *Arvenses*, non eas modo intelligimus *Herbas*, quæ in arvis & agris, eorumque marginibus, sed etiam in fimetis, ruderatis & hortis, invisæ agricolis & hortulanis, inter plantas cultas luxuriant; vt sunt: Ebulus, Dipsacus fullonum (*laciniatus rarior*,) Chelidonium majus, Verbena *Off.* Nepeta cattaria, Lamium, Urtica dioica & urens, Arctium lappa, Xanthium, Melampyrum arvense, Myagrum sativum, Anthemis tinctoria, Æthusa, Bidens tripartita, Serratula arvensis, Carduus lanceolatus & crispus, Cirsium, Agrostemma githago. Avena fatua, Ervum hirsutum & tetraspermum, Lathyrus tuberosus (*perfrequens*,) Aphaca, Nissolia, Lathyrus pratensis, Sonchus oleraceus, Armoracia (*hortis ob nimiam copiam molesta*,) Cicuta *offic.* Anagallis, Panicum filiforme & Crus corvi, Stramonium, Hyosciamus *off.* Cotula fœtida, Hypericum perforatum & pulcrum, Cyanus, Lithospermum arvense, Aparine, Mentha arvensis, Bryonia alba, Erysimum *offic.* Sinapis nigra, Hibiscus trionum, Bonus Henricus, Brassica campestris, Cuscuta

euro-

europæa, Solanum nigrum, Thlaſpi arvenſe, campeſtre, & Burſa paſtoris, Farfara, Senecio vulgaris, Perfoliata, Delphinium conſolida, Chærophyllum bulboſum, Symphytum *Offic.* Adonis autumnalis, Lampſana communis, Scleranthus annuus, Amaranthi, Vulvaria, Convolvulus ſepium, Polygonum convolvulus, Polyg. aviculare, Cynogloſſum *Offic.* Sium falcaria, Cardiaca, Abſinthium vulgare, Artemiſia vulgaris, Galeopſis tetrahit, Cichorium intybus, Ononis mitis, Ranunculus echinatus, Triticum repens, Ballota, Lappula, Onopordum acanthium, Siſymbrium ſophiæ, Stellera Paſſerina, Stachis annua, Eryſimum cheiranthoides, Potentilla recta &c. In ſalſis: Salſola Soda.

§. LXXIV.

5. *Paluſtrium* nomine hìc veniunt Herbæ in paludibus, ſtagnis, lacubus, fluviis, ripis & locis inundatis creſcentes. Indigenæ hujus Claſſis in Transſilvania ſunt: Nymphæa lutea & alba, Statiotes aloides, Potamogeton natans, compreſſum & graminifolium, Trapa natans, Morſus ranæ, Lemnæ ſpecies,

Aco-

Acorus calamus, Pſeudacorus, Butomus umbellatus, Salicaria, Phellandrium aquaticum, Sagittaria ſagittifolia, Caltha paluſtris, Menyanthes trifoliata, Dulcamara, Ranunculus ſceleratus, Perſicaria, Beccabunga, Lycopus europæus, Scordium, Petaſites, Pedicularis paluſtris, Gnaphalium uliginoſum, Plantago aquatica, Gypſophila proſtrata, Naſturtium aquaticum, Cardamine pratenſis, Eriophorum polyſtachium, Scirpus paluſtris & ſupinus, Juncus articulatus, Chara vulgaris, Typha latifolia, Scrophularia aquatica, Sparganium erectum, Epilobium, Triglochin paluſtre, Hiſſopifolia, Ranunculus aquatilis.

Hæc, pro brevi ſpecimine, *Linnæanis* ut plurimùm nominibus adduxiſſe ſufficiat, ita quidem propemodùm diſpersè, acſi in campis ipſas plantas absque ordine decerperes: vel ex his verò, oculeus quisque conjiciat oportet, præcipuos in Transſilvania Regni Vegetabilis theſauros eſſe reconditos. Reconditos dico, quod à paucis inveſtigentur. Cl. ac Exp. D. CHENOT (§. 20. n. 1.) vt eſt Hiſtoriæ Naturalis Scrutator ſollertiſſimus, ſucciſivum negotiorum ſuorum otium decem circiter ab hinc annis Rei Herbariæ conſecrârat, collegeratque plantas rariores in hac Dacia patriam habentes, vt ſunt: *Salvia nutans*, *Crambe orientalis*, *Statice ſpecioſa*, *Plantago maritima*,

ma, cet. at *aliis curis distentus*, (vt suis utar verbis) *à proposito defecit.* R. P. FRIDWALDSZKY, promovendorum naturæ arcanorum perquàm sollicitus, per plurimos Transsilvaniæ montes, alpes, saltus *cet.* emensus, plantas varias curiosis inspexit oculis, Mineralogiæ licet fuerit intentior; magnum autem patriæ commodum adtulit, ac imprimis Cerdones æternis sibi meritis devinxit, inventâ *Rhoë Cotino* (planta scilicet coriaria) in montibus Hátszegensibus supra Vajda-Hunyad, editaque Dissertatione de eadem Anno 1773. ac ejus curâ, plantatione *cet.* Antea, (& nunc, donec exuberabit) ex Valachia Transalpina multo ære comparabatur. Cl. D. SAM. PATAKI Med. Doct. & Philos. & Math. Prof. Claudiopolitanus plurimas etiam adprehendit plantas selectissimas. Vtinam Experientissimi DD. Medici recentiores, Rei Botanicæ scientiâ imbuti, collatis studiis, vegetabilem Transsilvaniæ Civitatem illustrarent! Hanc, spero, Provinciam, paucis adhuc naturæ peritis indagatoribus calcatam, amplissimo plantarum proventu experirentur uberem. Ego quidem, (curâ commissæ mihi Gregis aliis intereà commendatâ) nonnulla nostra loca, non absque delassatione perreptavi, perlustravi: sed exantlatorum itinerum molestias ipsæmet plantæ lethæâ quasi oblivione sepeliêre; quantæ enim earum species! quanta varietas neminem non delectant! Videorque mihi unam saltim & alteram speciem, nondum apud Botanicos mihi lectos observatam, invenisse, qualem puto, *Epilobium* (*Benköanum* ab amicis meis nominatum) *caule tereti, hirsuto, fol. subsessilibus, villosioribus, lanceolatis serratis, imis*

tan-

tantùm oppoſitis, floribus ex albo purpuraſcentibus. Fungorum denique, ſi non ſpecies incognitæ, varietates ſanè, pro ſoli Transſilvanici diverſitate infinitæ. Omnibus fermè locis ſunt vulgatiſſimi: Agaricus cantharellus, campeſtris, violaceus, piperatus; equeſtris & quinquepartitus non ita vulgares, *cet.* Boletus bovinus, Hydnum imbricatum, Phallus eſculentus (*Süveg-gomba*) Peziza lentifera, Clavaria piſtillaris, Boviſta; Phallus impudicus rarior, Lycoperdon cervinum, in montibus Sedis Çsik non infrequens. Sed quo abripior?

§. LXXV.

III. REGNVM ANIMALE, Vegetabilis ac Lapidei beneficio enutritum ac ſtatutum conſiderandum poſtremò venit.

Regnum Animale Transſilvanicum nulla unquam ſcriptione celebratum eſt.

§. LXXVI.

Per ſex proinde *Claſſes* Animalium breviter procedemus, pauca adducentes, ex 1. *Mammalium*, 2. *Avium*, 3. *Amphibiorum*, 4. *Piſcium*, 5. *Inſectorum*, & 6. *Vermium*, Claſſibus.

§. LXXVII.

Animalium *Primas*, Homo *Sapiens*, in Transſilvania eſt plerumque *corpore*

firmo,

firmo, ac robusto; *temperie* sanguineâ magis, quám aliâ. *Ferus* quoque homo [1] antehac forsan his oris visus est.

1. In *Compendio Hungariæ Geographico Beliano*, hæc in rem nostram leguntur: „Accidit hic „ (*in Comitatu Szólnok Mediocri*) Anno 1722. vt „ venantibus aliquibus, *femina Silvestris*, eaque „ nuda occurrerit, tantæ deformitatis, vt venatorum alter, sub illius conspectum, de mente dejiceretur. Persequebantur fugientem feminam venatores reliqui, circulo quasi cinctam: nihil tamen præter lenissima fugientis „ vestigia, reperierant.

§. LXXVIII.

A. *Mammalium* Classi *Cicura* & *Fera* Animalia inferemus. *Cicura* seu Domestica Transsilvanis hæc aluntur: *Bos* [1] & *Bubalis* [2], *Equus* [3], *Asinus* [4], *Ovis* [5], *Capra* [6], *Sus* [7].

1. Transsilvania multa *Boum* millia alit, adeò, vt non Indigenis modò suppetant, sed etiam in Austriam & exteras alias regiones *hungaricorum boum* nomine vendantur. *Decreti Tripartiti Parte* I. *Tit.* CXXXIII. *Unus bos non claudus, vel aliter non destructus æstimatus est ad Marcam unam*, h. e. quatuor flor. Hungaricos. *Duæ vaccæ sine vitulis ad Marc. unam. Una vacca cum vitulo ad M.* 1. Nemo ergo facilè mirabitur, Anno 1670. 1. Dec.

in

in Generalibus Transſilvaniæ Comitiis Albæ-Juliæ celebratis ſtatutum fuiſſe, carnis bovinæ libram, pretio non majori, quàm dimidio crucifero vendendam, ut habetur Art. II. Anno tandem 1679. 27. Maji in Comitiis ibidem habitis, Art. IV. in reprehenſionem venerunt Laniones integro crucifero carnem vendentes, tumque ſtatutum eſt, quamlibet libram ſesqui denario, i.e. $\frac{3}{4}$ xr. emendam eſſe. Mox, elapſis 20. & amplius annis, mutata eſt hæc pecorum carnisque vilitas, vt mactandus bos unus, bonus is, æſtimatus ſit ad Flor. Hung. 15. una carnis libra ad $2\frac{1}{2}$ xferos. Hæc abinde caritas decrevit adeo, vt, uno ſæpe aut $1\frac{1}{2}$ xfero libra quævis venderetur: at nobis iterum, ab aliquot annis, libra carnis bovinæ $2\frac{1}{2}$ xf. ovinæ xf. 2. veniat; unus namque bos pingvis 30, 40. immò & 50. Florenos hungaricales valet.

2. *Bubalis* ſive *Bubalus* (aliis *Buffelus*, Hung. *Bial*) ex Aſia non in Italiam tantùm, ſed & in Transſilvaniam devenit, & à Valachis Tranſalpinis ſæpius noſtris venditur. Plerisque Magnatum villis alitur copiosè: ruſtici contra rariſſimè curant. Albi quoque non deſunt in villis quorundam Magnatum.

3. Equus transſilvanicus ſatis eſt generoſus, ſcandendis montibus, eorumque anfractibus emetiendis & ferendis oneribus aptus. *Vid. P. Fridw. Minerol. p. 6.* Saxonica Natio, præ reliquis, numeroſos equorum greges educat, iisque, rariùs bobus, omnem agriculturam ac vecturam peragit.

4. *Aſi-*

4. *Aſinus* rariùs; *Mulus* (ab equâ & aſino) ac *Hinnus* (ab aſinâ & equo) rariſſimè apud nos nutritur.

5. *Oves* (cornibus compreſſis, lunatis) multis ubique turmis coluntur, & non pauca earum millia in Valachia ac Moldavia hibernant, iterum ad paſcua reducenda. Oves Diſtrictûs Fagaras, lanâ densâ & criſpâ ceteris præſtant, indeque arietes, pro futurâ propagine, in alias patriæ regiones, expetuntur. An ideo fœtus criſpos enituntur lanigeræ Fagaraſenſes, quod ante partûs tempora, menſis intervallo, ramorum ſalignorum corticibus paſcantur? *Vid. Fridw. p. 6.* Ovis *Strepſiceros* dicta, (cornibus erectis, ſpïralibus) quæ in Hungaria colitur, in Transſilvania rariùs alitur. Ovis una, juxta *Decr. Trip.* ad Flor. hung. 1. æſtimata, nunc duobus, & cum agno, tribus Flor. venit.

6. *Caprarum* quoque multa millia, à Valachis maximè & iis imprimis locis, quæ ſilvis abundant, aluntur: arborum enim frondibus ac muſcis, absque fœno, tota hieme victitant. Carne caprinâ multi, præcipuè Hungari, abſtinent, alii ex adverſo eâ delectantur. Armenis verò Transſilvanis cibus eſt gratiſſimus: ii namque carnem eam exſiccant & *Buzenyitzam* vocant; quâ domi æque ac in itineribus veſcuntur.

7. Sues aluntur copioſi, ac etiam ex Valachia non pauci quotannis ſubminiſtrantur. Greges porcini in *Silvania* & Diſtrictu *Kövár*, omnium ſunt frequentiſſimi, Valachicisque haud inferiores. *Porci* proinde *Silvani* benè ſaginati, ſæpe

20. ac etiam 25. florenis hung. venum eunt, quum vulgares 10. aut 12. valent. Antiquiore ætate, ſinguli ſingulos florenos valere jubebantur, vi Legum patriarum, vt docetur *Decret. Trip. P. I. Tit. CXXXIII.* Suis monunguli varietatem aliquoties obſervavimus.

§. LXXIX.

Fera Animalia [1], hæc Transſilvanis cumprimis innotuerunt: *Cervus*, *Capreolus*, *Urus* [2] (rariſſimè,) *Rupicapra*, *Aper*, *Urſus* (Arctos *Linn.*) *Lupus* [3], *Vulpes*, & *Alopex* ſeu Vulpes campeſtris, *Lynx* rarò, *Lepus* (*Cuniculus* nonniſi domeſticus,) *Meles* ſeu Taxus, *Lutra*, *Martes*, *Putorius*, *Muſtela* vulgaris, *Ermineum* ſeu Muſtela alpina candida, vulgò *Hermelus* (Hung. *Hölgy*,) *Sciurus* vulgaris & Glis, *Talpa* europæa, prata nimiùm evertens, *Sorex* araneus, *Erinaceus* europæus, *Marmota*, *Rattus*, cet.

1. Fera hæc animalia, (vt & aquatica) quorum carnes veſcæ ſunt, priſtinis temporibus multò fuerunt numeroſiora, tam propter numerum incolarum longè minorem, ſilvarum verò majorem; quàm Legem, qua venatio ruſticis fuit interdicta. Nam Anno 1668. 10. Jan. in Comitiis Biſtricenſibus, Articulus XXXVItus his verbis fuit conceptus: „*A paraſzt ember törrel és* „ *cſövel*

„ *csövel* (az az Puskával) *sub pœna Flor.* 12.
„ *meg-tiltatik a' vadászattól : ha kinél közűlök Agár*
„ *találtatik, szabadoson el-vétethetik tölök, hogyha*
„ *Földes Uráé nem lészen, melyet Ura czédulájá-*
„ *val bizonyithat meg.*

2. Uri, (species silvestrium boum) ante an-
„ num Sæculi nostri quadragesimum, ad lacum
„ ponè acidulas in Gyergyó sitas, vt se ab ar-
„ dore æstivo tutentur, ventitare solebant, stata
„ venatione cædebantur; sed hanc eripuere præ-
„ dam grassantes venti, qui silvas Gyergyoënses
„ multùm demoliti, Uros tutiora quærere coë-
„ gerunt. *Fridw. Miner. p.* 7. Visus tamen hoc (1775. M. Mart.) etiam anno in Silva *Boroszlános*, pagi *Füle.*

3. Lupi quandoque gregatim incedunt, & singulis ferè noctibus autumnalibus pecora dilaniant: unde mirum non est, totos sæpe pagos ad depulsandos lupos concitari. Et sunt rustici, qui captorum luporum pellibus omnem vicinitatem circumeunt, & tamquam victoriæ signis pagatim frumenta colligunt.

§. LXXX.

B. *Aves domesticas* in Transsilvania sequentes observabis; Anserem, Anatem, Gallopavonem, Gallinam, Columbam; & apud Magnates: Pavonem cristatum, Meleagridem Numidam, Turturem indicum sive Columbam risoriam.

§. LXXXI.

Avium quoque *ferarum* permultæ ſpecies habitant, vt ſunt: Urogalus, Perdix, Bonaſia ſeu Gallina corylorum, vulgò Attagen, Coturnix ſive Tetrao Iſraëlitarum, in cujus venationem Falconaria exercetur, Ruſticula, Gallinula, Otis ſive Tarda avis, Fulica atra, Querquedula, Anas Crecca, Anas Circia, Anas fera torquata minor, Anſer ferus, Merganſer, Grus, Ciconia, Ardea cinerea, Galbula, Picus martius, Picus viridis, Picus minor, Torquilla ſeu Jynx (Junx *Linnæi*,) Palumbus torquatus, Turtur, Turdus viſcivorus, Turdus torquatus ſive Merula torquata, Merula', Emberiza citrinella, Emberiza Cia, Sturnus vulgaris, Cinclus ſeu Turdus aquaticus, Merula aquatica, Alauda arvenſis, pratenſis, arborea & criſtata, Aquila, Milvus, Falco gentilis [1], Niſus, Buteo, Falco palumbarius, Corax, Cornix, Monedula, Caryocatactes, Pica, Graculus, Cuculus canorus, Bubo, Otus, Scops, Aluco, Ulula, Collurio, Vanellus, Coccothrauſtes, Fringilla lapponica, Carduelis, Fringilla cana-

ria

ria rariſſimè in caveis apud Magnates, Fringilla domeſtica [2], Fring. montana ſive Paſſer montanus, Luſcinia, Motacilla modularis, Motac. alba, Motac. troglodytes, Parus polonicus ſive Pendulinus in confiniis verſùs Poloniam, Hirundo ruſtica ſeu domeſtica, Hirundo Urbica, Hir. riparia & Apus, Ampelis Garrulus in ſubalpeſtribus frequens, *cet.* Rallus Crex in pratis.

1. *Falconem gentilem* (Hung. *Sólyom*) tributi loco olim Transſilvani Turcarum Imperatori mittere ſolebant, fueruntque homines tributarii è plebe, Falconarii (H. *Sólymáſz*) dicti, quod ſola hac ave tributum ſolverint.

2. *Fringillarum* domeſticarum ſive *Paſſerum domeſticorum*, tantæ tamque moleſtæ turmæ, & inviſi greges, vt regionum incolæ lege obſtricti, licet certam fringillarum ſummam capere, earumque capita Magiſtratui referre quotannis conſpiciantur: nihilo tamen minus ingens paſſim damnum agris & frumentis inferunt. Ea lege, Cornicum quoque greges aucupantur.

§. LXXXII.

C. Ex *Amphibiis* facile inveniuntur: Teſtudo terreſtris ſeu græca, Bufo, Rubeta, Rana temporaria, Rana eſculenta ſive Viridis aquatica, Rana arborea,

Lacerta vulgaris & agilis, Salamandra terrestris; Serpentum species paucæ; Huso seu Antacæus atque Sturio, Acipenseris scilicet species vix aliquando ex Danubio ad inferiora Marusii excurrunt.

§. LXXXIII.

D. *Piscium* amnes penè omnes sunt fertilissimi, quos inter capiuntur: Angvilla, sed non frequenter, Mustel a fluviatilis, Silurus Glanis, Lucius, Gobio, Perca fluviatilis, Cobitis barbatula, Cobitis Tænia, Cobitis fossilis; *Salmonis species*: Trutta, Fario, Hucho, Salvelinus, Thymallus, Albula, *cet.* *Cyprini species*: Barbus, Carpio, Carassius, Cephalus, Alburnus, Ballerus, *cet.* Astacus ubique est sat frequens.

§. LXXXIV.

E. Ex *Insectis* ea tantùm referemus, quæ, præ aliis, ingenti copia in Transsilvania visuntur, e. g. ex Ordine *Coleopterorum*: Scarabæus subterraneus, fimetarius, conspurcatus, farinosus, Melolontha, Scarabæus auratus, nobilis; Lucanus cervus; Dermestes lardarius, unda-

datus, Piniperda, pulicarius; Ptinus pertinax & fur; Gyrinus Natator; Cassida viridis & nebulosa, Coccinellæ plurimæ species; (omnium copiosissima 7-punctata) Chrysomela betulæ, armoraciæ, nymphææ, Curculio frumentarius, fagi, rumicis; Attelabus coryli; Leptura aquatica; Carabus nitens; Tenebrio molitor; Staphylinus riparius & cantharellus.

§. LXXXV.

Ex *Hemipteris*: Gryllus domesticus, viridissimus, nonnunquam etiam migratorius, stridulus; Cicada spumaria; Cimex lectularius, baccarum, & oleraceus. Aphidis, Chermis & Cocci species plurimæ.

§. LXXXVI.

Ex *Lepidopteris* innumeræ Papilionum species; utinam ignota nobis *Brassicæ* mansisset! Phalænæ perplurimæ. Hospitatur apud paucos Phalæna mori seu Bombyx. Omissis *Neuropterorum* gregibus, & ex *Hymenopterorum* Ordine, Cynipis, Tenthredinis, Ichneumonis, *cet.*

ſpeciebus plurimis, nobiliſſimi illius inſe-ƈti, *Apis* ſcilicet *mellificæ* [1], laudes commemoremus: cerea certè regna Apum, uti ſunt frequentiſſima, ita non ultimam proventuum partem his oris conſtituunt. [2]

1. Apis Transſilvanica duplex eſt, non ſpecie quidem, ſed habitatione, *ſilveſtris* v. l. & *domeſtica*. *Sylveſtris* habitat in arboribus cavis, non tanta tamen copia, vt putavit *Novæ Daciæ* Auƈtor p. 47. *Domeſtica* verò frequentius culta hoſpitatur paſſim in alvearibus ſalignis & ſimilibus; & apes ſilveſtres plerumque non aliæ ſunt, quàm apiarii deſertrices. Sicut autem Transſilvania herbarum ſalutiferarum, florumque plurimorum copiâ exuberat: ita mellis præſtantia judicari poteſt. Multis in locis, non aliter, quàm in Polonia, melliferis tiliæ floribus apes paſcuntur. In potiori verò Siculia, Fagopyri floribus non minus quàm in Scania, mellificium peragunt: & mel è fagopyro (*haritska*) colleƈtum ſingulari à reliquis odore diſtingvitur; ſicut & mel è Tabaci floribus congeſtum. Hinc, ubi fagopyrum ſeritur copioſius, melle apiaria adfluunt copioſiore.

2. Sunt ſanè multi Patrumfamilias, qui ex ſola apum cultura, non viƈtum modò & amiƈtum, ſed & divitias quærunt: unum ſiquidem alvear melle ditatum, in Siculia fagopyro abundante, 4. aut 5. Flor. Rhenenſes valeat. *Mel* variis uſibus inſervit, & imprimis Melicratum ſive Hydro-

dromel (Hung. *Mèh-Ser*, Germ. Meth) ex eo coquitur delicatum: hydromel Coronenſe vetus, quo nec Polonia præſtantius coquit, reliquis præfertur. *Ceræ* pars maxima exteris venditur. Año 1675 Articulo Diætali VIto fuit prohibitum, ne Græci, Armeni, Turcæ, *cet.* extranei, Mel, Ceram, Butyrum, Caſeum, pecoraque vicatim emtitarent, ſed Coronæ, Cibinii, Száſzvároſini, Claudiopoli ac Bánfi-Húnyadini ſubſiſterent, iisque locis finitimis ab indigenis coëmerent.

Apis centuncularis non intra terram ſolùm, ſed in ipſis quoque arborum ramis nidos cylindricos format. De reliquis Apis ſpeciebus, earumque hoſtibus, vt ſunt: *Cereana*, *Mellonella*, *cet.* nunc nihil addimus.

§. LXXXVII.

Dipterorum numerus fermè innumerus, hominibus ac brutis moleſtus adeò, vt vix aliqua regione [1] ſimilis; tales ſunt: Oeſtrus bovis, Muſca domeſtica [2], canicularis, & complures ejus ſpecies, Tabanus bovinus, Culex pipiens & equinus, Conops calcitrans & irritans, Hippoboſcæ, *cet.*

1. Ingentem profectò horum multitudinem non immeritò miramur, & mirarentur ſanè Hollandi, aliique, quos vix octava eorum pars infeſtat: at miremur potiùs *Oeconomiam Naturæ* ſapientiſſimam, vt docemur in *Amænitatibus Academicis Linnæi.*

2. *Muscarum* greges confertissimi, tamquam apum examina, plerasque domos ac culinas, volatu, bombo implent, fastidiumque delicatis causantur. *Confer, quæ Hungarus Tymbaules p. 92. habet.*

§. LXXXVIII.

Ex *Apteris*, Oniscus aquaticus & Asellus, Scolopendra forficata, Julus terrestris, Acari species, & inter eas Ricinus, *cet.* ordinem suum augent; Termes pulsatorium tam frequens, vt horologio carere vix quispiam videatur.

§. LXXXIX.

Ex *Vermibus Intestinis* satis noscuntur: Ascaris vermicularis & lumbricoides, Lumbricus terrestris, Fasciola hepatica, Hirudo, *cet.* Ex *Molluscis*: Limax ater & hyalinus. Ex *Testaceis*: Mytilus anatinus, Helix Lapicida, Albella, Pomatia [1], Helix limosa, *cet.*

1. *Pomatia*, seu Cochlea aut Limax terrestris, Hung. *Ételi-Tsiga*, Germ. gemeine Schnecke, cibus plebi contemptissimus, in radicibus montium, præcipuè Comitatûs Húnyad, colligitur, & Magnatum mensis frequenter adponitur.

§. XC.

§. XC.

Recensita trium Naturæ Regnorum producta satis Transsilvaniam commendare [1], & omnibus ejus alumnis necessaria [2] quæque subministrare videntur: est tamen etiam quarundam inopia rerum, cumprimis artefactarum, vt & Aromatum, Serici, Gossypii, similiumque; cui ex Germania & Turcia, per negotiationem [3] consulitur.

1. Conceptis verbis Transsilvaniæ laudem *Köleséri p. 6.* expressit: „Si extremum, *inquit*, hunc Eu„ropæ angulum (*Transsilvaniam*) situ, fertilita„te, commoditate, ac omnium naturæ thesau„rorum concentratione fœcundissimum, nulli„que Europæ parti primas cedentem dixero; „ubi evictum sequentibus animadverterit, ne„gabit nemo, invidebit nemo. *Et p. 8.* Quid „ullibi natura parens impertita est, quod huic „denegasset? quid muneris loco largita est, „quod huic surripuisset? *reliqua. Conf.* §. 32. „*n.* 2.

2. Licet (quum non omnis ferat omnia tellus) non cujuslibet regionis incolis proveniant necessaria omnia: omnis tamen defectus loci unius, ex divitiis alterius, ejusdem communis patriæ, nundinarum celebratione sublevatur; nunc enim frumenta & fructus varii, nunc vinum, sal, & similia, è loco in locum, spe lucri, transferuntur.

3. Ne-

3. Negotiatio *Nundinis anniversariis & hebdomariis* peragitur; quæ non in Civitatibus modò & Oppidis celebrioribus, ſed etiam vicis compluribus celebrantur. Et, quod probè notes, omnes Nundinæ Transſilvanæ, unico abſolvuntur die, licet poſtero quoque merces reperias vendibiles. Semper verò *Forum boarium* diem Nundinarum præcedit. Ætate ſuperiore, omnes omnium merces, juxta Supremi Magiſtratûs *Limitationem* venum ibant, teſtantibus Comitiorum Articulis. Sicut denique merces exoticæ venum nobis exponuntur, ita nundinis omnibus, opes Transſilvanicæ, vt ſunt: Boves, Lintea cannabina, cera *cet.* ad exteras divenduntur regiones. Mercatores ſunt potiſſimùm Armeni, Græci, Judæi; immò & Saxones ac pauci Hungari, poſtquam ſuis conſulere didicerunt commodis: hi enim olim mercaturam negligebant, & peregrinis Armenis, Græcis, Judæis aliisque permittebant. Diverſoria, pro mercatorum commodis, non ubique poſita ſunt, & quæ ſunt, non meliora, quàm polonica, in *Icone Animorum Barclaji Cap.* 8. depicta: hic quamvis defectus, pluribus in locis, præcipuâ Hungarorum & Siculorum hoſpitalitate compenſetur.

LIBER QVARTVS
DE
POLITICA TRANSSILVANIÆ COGNITIONE.

§. XCI.

Politicus Status intelligenter exponetur, ſi I. De Transſilvaniæ IMPERANTIBUS. II. SUBDITIS. III. ADMINISTRATIONE ſermo inſtituetur.

SEGMENTVM I.
DE IMPERANTIBVS TRANSSILVANIÆ.

§. XCII.

Vt tradenda tractentur ordinatè, duobus Capitibus hoc *Segmentum* exponemus; quorum *unum* Perſonam Imperantis, *alterum* Ejusdem Succeſſionem, Jura, Proventus & Expenſas conſiderat.

CAPVT IV.

DE PERSONIS IMPERANTIVM.

§. XCIII.

Qui, hac ætate, Transſilvanis imperat, MAGNVS PRINCEPS (§. XI.) inſignitur: at à primo Hungarorum in has terras ingreſſu, temporibus diverſis, diverſi titulo ac poteſtate Imperantes clavum Reipublicæ Transſilvanæ tenuerunt. Ordinis proinde exigit ratio, vt dicamus: A. De Primis Transſilvaniæ DVCIBVS. B. De REGIBVS Hungariæ, qui Transſilvaniam poſſederunt. C. De DVCIBVS Transſilvaniæ; & WAJVODIS, qui nomine Regum provinciæ præfuerunt. D. De Patriis PRINCIPIBVS. E. De Principibus AVSTRIACIS.

A. *De Primis Transſilvaniæ DVCIBVS.*

§. XCIV.

Poſt tertium Hungarorum è Scythia in Pannoniam & Daciam adventum [1], *Duces* Hungara de gente nati, poteſtate abſolutâ, Transſilvanis, ad Aô 1002. uſque dominabantur: eorum, uti *primus*, ſimi-

ſimiliter & *noviſſimus*, GYULA [2]. vocabatur.

1. Scilicet, poſtquam, vergente ad finem Seculo IX. Hungari ſub 7. ſuis Ducibus primariis, quorum nomina ſunt: *Árpád*, *Gyula*, *Kund*, *Szabólts*, *Urs*, *Leel* & *Verboltz*, Daciâ, & mox Pannoniâ potiti fuiſſent; Duces memorati, gentem Hungaricam terramque occupatam, inter ſe partiti ſunt. Tunc noſtra Transſilvania *Gyulæ* obtigit; qui exſtructâ Alba-Juliâ, ibidem ſedem fixit; eandemque Transſilvaniam ab Hungaria minimè dependentem Succeſſoribus reliquit.

2. Omnium primum Transſilvaniæ Ducem *Gyulam* fuiſſe, extra dubitationis aleam poſitum eſt; ſed quem ille immediatum habuerit ſucceſſorem, nondum didici: poſtmodùm verò *Gyulam* itidem (prioris forte nepotem) Ducatum obtinuiſſe, negabit nemo. Hic ille eſt, qui licet Divi Stephani Primi Hungarorum Regis, avunculus exſtiterit: odio tamen Chriſtianæ Religionis commotus, Regi Stephano, in convertendis ad Fidem chriſtianam gentilibus Hungaris, pio zelo ardenti, impium bellum indixit. Contra hunc igitur Añо 1002. Rex Stephanus venit, eum in Transſilvania vicit, captumque, cum conjuge & duobus filiis, Buâ & Bucnà in Hungariam (in quam hoſtiles antea incurſiones fecerat) duxit, ſed baptizatum vinculo ſolvit, & vitâ honeſtâ in Hungaria agendâ, non verò Transſilvaniæ Vajvodatu, vt quidam volunt, donavit; Transſilvaniam denique Gyulæ ademtam & Hungariæ adnexam, *Zoltano* juniori, cum titulo Du-

cis,

cis, regendam dedit: poſtquam non longè ultrà Seculum, DVCES in Transſilvania rerum potititi fuiſſent.

B. *De REGIBVS Hungariæ, qui Transſilvaniam poſſederunt.*

§. XCV.

Transſilvania à S. Stephano Rege, Anô 1002. Hungariæ adjecta, uſque ad annum 1540. h.e. 538. annorum intervallo, 37. Regibus Apoſtolicis [1], continuo ſibi nexu ſuccedentibus paruit.

1. De Regibus Transſilvaniâ potitis conſulendum Opuſculum defecatiſſimum *P. Jo. Szegedi S. J.* Claudiopoli Añô 1743. in 8vo editum, ac denuo ibidem recuſum, cui titulus eſt: *Decreta & Vitæ Regum Ungariæ, qui Transſilvaniam poſſederunt, cet.* Vt & das königliche Siebenbürgen, Opus limatiſſimum Reverendiſſ. ac Clariſſ. D. *Ge. Jerem.* HANER Superintend. in Transſilvania Evangelici, *Erlangæ* Añô 1763. in 4. edit. Aliique AA. Regum Vitas tradentes; quos inter Rev. ac Clar. *Steph.* LOSONTZI in Opuſculo vernaculo paucis multa complexo, *Magyar Orſzág Kis Tüköre* dicto, haud negligendus. Pariter: Politiſch=Geographiſch=und Hiſtoriſche Beſchreibung des Königreichs Hungarn. Preßburg 1772. 8.

§. XCVI.

§. XCVI.

Series Regum Hungariæ[1], quibus Transsilvania subdita fuit, hæc est:

1. *S. Stephanus I.*[2] coronatus Anno 1000. 15. Aug. mortuus Anno 1038. 15. Aug.
2. *Petrus* natione Germanus, coron. Aô. 1039. pulsus a suis Año 1041.
3. *Aba*, alias *Samuel*[3] coron. Aô. 1041. occisus Año 1043.

 Petrus Aô. 1043. restitutus, Aô. 1046. interemtus.
4. *Andreas I.*[4] Ladislai Calvi filius cor. Año 1047. in prælio occubit Año 1059.
5. *Bela I.*[5] Andreæ frater, coron. Año 1060. Solii lapsu obrutus Año 1063. Temesii.
6. *Salomon*[6], Andr. I. filius, coron. Aô. 1063. fugatus est Año 1074.
7. *Geysa I.* Belæ I. fil. natu maj. coron. Año 1075. mortem obiit Año 1077.
8. *S. Ladislaus I.* Geisæ I. frater, coron. Año 1077. mort. & Váradini sep. 1095.
9. *Colomannus* Geisæ I. fil. natu maj. cor. 1095. Rex crudelis mort. 1115.
10. *Stephanus II.* Colomanni fil. cor. Año 1115. dysenteria correptus Año 1131.
11. *Bela II. cœcus*, Almi Ducis fil. cor. 1131. mort. hydrope Año 1141.
12. *Geysa II.* Belæ cœci fil. cor. Año 1141. obiit Año 1160.
13. *Steph. III.* Geisæ II. fil. cor. Año 1161. regno pulsus Año 1162.
14. *Ladislaus II.* Belæ cœci fil. cor. Año 1162. mortuus Año 1162.

15\. *Stephanus IV.* Belæ cæci fil. Anno 1163. mort. Año 1163.
Stephanus III. restitutus Aô. 1163. mortuus Anno 1173.

16\. *Bela III.* Geisæ II. fil. coron. Anno 1174. mortuus Año 1196.

17\. *Emericus*, Belæ III. fil. cor. Anno 1196. mort. Año 1204.

18\. *Ladislaus III.* Emer. fil. cor. Anno 1204. mortuus Año 1204.

19\. *Andreas II.*[7] Belæ III. fil. cor. Anno 1205. mort. Año 1235.

20\. *Bela IV.*[8] Andr. II. fil. coron. Anno 1235. mort. Anno 1270.

21\. *Stephanus V.* Belæ IV. fil. succes. Anno 1270. mortuus Año 1272.

22\. *Ladislaus IV.* Steph. V. fil. Anno 1272. trucidatus Año 1290.

23\. *Andreas III.* Andr. II. nepos Anno 1290. M. 7br. mort. Anno 1301. 14. Jan.

24\. *Wenceslaus* coronatus Anno 1301. detrusus 1304. mort. A. 1306.

25\. *Otto* Bavarus[9], coronatus Anno 1304. Regno pulsus Anno 1308.

26\. *Carolus Robertus*[10] sivè I. cor. Anno 1310. mort. 16. Jul. Anno 1342.

27\. *Ludovicus I.* Caroli fil. coron. Anno 1342. mort. 11. Sept. Anno 1382.

28\. *Maria* Lud. filia, coron. Anno 1382. corona privata 1384. mort. 1392.

29\. *Carolus II. Parvus*, coron. Anno 1384. interfectus 1386.

30\. *Sigismundus*[11], Mariæ maritus cor. 1387. Cæsar mort. 1437. 9. Dec.

31.

31. *Albertus*, Sigism. Imp. & Regis fil. cor. 1438. dysent. mort. 1439. 28. Octob.
32. *Vladislaus V.* Polonus, cor. Anno 1440 interiit ad Varnam 1444.
33. *Ladislaus VI.* Alberti fil. cor. Anno 1445. mort. M. Nov. 1457.
34. *Matthias Corvinus*[12], creatus Anno 1458. mort. 5. Apr. 1490.
35. *Vladislaus VII.*[13] elect. 1490. coron. Anno 1491. 21. Sept; mort. 1516.
36. *Ludovicus II.*[14]. A. 1506. natus, cor. 1507. 4. Jan; mort. 1526.
37. *Joannes Szapolya*[15]. cor. 11. Nov. Anno 1526. mort. 21. Jul. 1540.

1. Quum instituti nostri rationi adversetur, prolixiùs de Regibus Hung. eorumque gestis agere; ea tantùm, quæ propiùs Transsilvaniam respiciunt, strictim referemus. Sunt verò Auctores, Orbi erudito noti, pro plenâ cognitione consulendi, qui Hungarorum, ac Regum H. tradidere Historiam; præter citt. §. 95. *n.* 1. *Joh. Turotzi*, *Ant. Bonfinius*, *Petr. de Réva*, *Joh. Nadányi*, *Nic. Istvánfi*, *Mart. Sz. Iváni*, *Sam. Timon*, *Scriptores Rerum Hungaricarum* apud Schwandtnerum, *Ortelius*, *Parschitius*, *Jac. à Mellen*, *Mich. Sigler*, *Mart. Zeiler*, aliique complures, quos inter *Matthias* & *Andr. Belii*, lectu dignissimi. In Hung. verò Lingva: *Petö*, *Kováts*, *Tsatári*. Vid. de his aliisque Scriptoribus Rerum Hung. & Transsilvanicarum, *Mart. Schmeitzelii Catalogus* edit. Año 1744. & conf. quæ habentur in præmiss. ad Königlich. Siebenbürg. (§. 95. *n.* 1.)

ac (si possideas) *Mart. Felmeri* Past. Cibiniensis *Prim. Lin. Hist. Transsilvanicæ*, §. V. seqq. *M.S.*

2. *Stephanum I.* Patre Duce Geyza, matre Sarolta Año 969. Strigonii natum, *primum* fuisse *Regem* Hungar. testatur (contrariantibus licet *fastis vulgaribus*, Geyzam pro primo Rege exhibentibus) Privilegium Abbatiæ Montis Pannonii, apud Stiltingum. Hic Hungaros ad fidem Christi convertit, ideoque *Regis Apostolici* nomen sibi Successoribusque suis obtinuit, ac Sanctorum catalogo, simul filio Emerico, Año 1083. insertus est. Coronâ, quæ sacra Angelicaque nominatur, à Sylvestro II. Pont. M. missâ redimitus est. Initio Sec. XI. ductâ in uxorem *Giselâ*, *S. Emericum* (aut originaliter *Henricum*) circa A. 1007. genuit. Is, filius Patris unicus, ductâ A. 1027. uxore, Año 1031. fato functus est. Sic *S. Steph.* prole orbatus, non multo post etiam conjuge privatus, ac dein terris ereptus, conjugem secundam, itidem *Giselam* sive *Gisylam* Burgundam (negat quidem *Stiltingus* alteram habuisse uxorem; sed adfirmant, *Thurotzius*, *Pistorius*, *Haner*) post se reliquit, cujus artibus successio Petri, à plerisquè, tribuitur. Dum A. 1004. *Bulgari*, Duce *Kean*, ferociùs per Transsilvaniam grassarentur, armis S. Regis obtriti sunt. Ex hoc tempore tranquillâ pace Transsilvani fruiti sunt ad An. usque 1021. quo *Bessi* sive *Bisseni*, Ruthenorum populi §. 152. *n.* 1 *e.* trans Carpatum incolentes Transsilvaniam irruperunt: sed Transsilvani imminentis periculi à S. Stephano præmoniti, gladiis Bessorum se subtraxerunt; vt post *Bonfinium*, *Inchofferi* Annales, *Zeglerique* & *Bomelii* Chroni-

ca

ca teſtantur. *Stephani* Vitam deſcripsêre *Chartvitius* & *Stiltingius*, & paſſim AA. in Hiſtoriis ſuis.

3. *Aba* ſive *Oba* (quibusdam *Ovo*, & aliis, ſed perperàm *Albonius*) nomine proprio dictus fuit *Samuel*, teſtante ejus Numiſmate argenteo, rariſſimo, cujus ab una leguntur: SAMVHEL REX, averſa verò parte: PANONEIA. Dictus verò fuit *Oba* ſive *Aba*, id eſt *Pater* (nunc quoque Hungaris *Apa*) *pro ſua pietate*, vt docet Anonymus Belæ Regis Secretarius de primis ſeptem Ducibus Hung. Cap. 32. Is enim, licet ob crudelitatem regno pulſus fuiſſe vulgò exiſtimetur: *probabiliùs tamen eſt, proceribus ſe ſe per defenſionem pauperum ſubditorum contra tyrannicos eorundem inſultus inviſum reddidiſſe*, vt habet *Mart. Felmer M. S.* §. 131. De *Samuele* Hung. Rege vid. *Diſſert. Godofr. Schwartzii*, 1761. edit.

4. *Andr I.* fratrem *Belam*, Ducem Hungariæ (quam in tres partes diviſerat) conſtituit, eique, ſub hoc titulo, *Transſilvaniam* & partes Hungariæ contiguas tradidit Año 1049. Hæc diviſio, teſtibus *Turotzio* & *Bonfinio*, prima Hungariæ fuit; quæ etiam multarum ſæpè ſimultatum fomes exſtitit.

5. *Bela I.* (i. e. *Adalbertus*) Tributa Vectigaliaque minuit, Menſuram & Libram, vt & pretium mercium conſtituit, ac (præter magnas argenteas) monetas; quarum 40. uni floreno æquivalerent, cudi fecit, & multa alia laudabilia egit: ei ergo & *Fora hebdomadaria* & *rerum*

æstimationes, vulgò *Limitationes* §. 90. n. 3. adſcribi debent. *Fora* ipſa diebus Sabbati exercenda decrevit, vt ſic (forte) Judæis tunc in Hungaria numeroſiſſimis, fœnoreque Hungaros gravantibus obicem poneret. Id demùm obſervandum, ante hunc quoque, Reges ſolitos fuiſſe monetas cudi jubere, vt patet ex numo *Abæ n.* 3. immò & monetis *Stephani* ac *Andreæ*, quas eruditi apud Reverendiſſ. HANERVM §. 49. obſervabunt.

6. *Salomon*, infelix quidem ille, ſed tamen Cumanos, qui Transſilvaniam populabantur, bello fregiſſe fertur. Hic Polæ in Iſtria mortuus.

7. *Andr. II.* expeditionem in Terram Sanctam ſuſceperat, qui, cum Babyloniorum Sultanum ibidem ſuperaſſet, Hieroſolymitani cognomen adeptus eſt. Comitati eum ad hoc bellum fuerant Hungarorum, imprimis Nobilitate gaudentium millia multa; & pariter Saxonum Transſilvanicorum, quos, maxima ex parte, Geyza II. Rex è Saxonia huc evocaverat, inſignis copia. Rex, Año 1222. ex oriente redux, Hungaricam & Transſilvanicam Nobilitatem, ſublata ejus conditionaria ſervitute, maximis Privilegiis ſtabilivit, ſuper quæ (excluſa Articuli 31. ejusdem Decreti Clauſula, ſic incipiente: *Quodſi verò nos*, cet. uſque ad verba: *in perpetuum facultatem*) univerſi Reges tempore Coronationis jurare conſueverunt. Sicut autem Nobilitas Hungara, fideliſſimè caſtra ſequuta, tantâ ab ipſo Rege Clementiâ exculta fuit: non diſſimiliter Saxones virtute bellicâ & fidelitate illuſtres magnis inmunitatibus donavit. Anno enim 1223. Pri-

Privilegium *Villæ Hermanni* (Herrmannsdorff, quæ nunc Herrmannstadt sive *Cibinium* est) concessit; & statim Año 1224. totius *Nationis Saxonicæ* Immunitates, quibus, maxima ex parte, exciderat, valido *Privilegio*, quod *Nationale* vocatur & in Scrinio Cibiniensi publico adservatur, restauravit: hoc sanè Privilegium, quod §. 152. recitabimus, meritò pro fundamento libertatis Saxonum habendum est.

8. *Bela IV.* regnante, Tatari (non *Tartaros*, sed *Tátaros*, ex Linguæ Hungaricæ indole, & *Leonclavii* rationibus, appello) Hungariam & Transsilvaniam ferè everterunt. Licet enim sub *Andr. II.* 1233 adhuc anno, iidem Hungariam vastaverint, vt habent *Annales Templi Coronensis*, indeque *Sigler* & *Timon*; sed non prorsus evastaverant. Año 1236. autem Tatari, sub Duce suo *Kádán*, Radnam versus ingressi Transsilvaniam, septennium hic morati sunt. Anno post 1241. (aliis 1242.) Tatarorum 500000. duce *Bath* Hungariam invaserunt, & facto, juxta fluvium *Sajó* in Comitatu Borsodensi, prælio, (licet 35000. Tatarorum ceciderint) Belam vicerunt, universam propè Hungariæ militiam, (contra hanc, Cumanis quoque in Hungariam antea receptis, Tatarorum vim adjuvantibus) exstinxerunt, & Regem, cum Prælatis, Baronibus, reliquoque Hungarorum flore, usque Spalatum, Dalmatiæ Civitatem mari Adriatico adsitam, fugarunt: unde post triennium, per *milites Rhodios* & Dominos *Frangepanes* multis agminibus adjutus, in Hungariam Rex, cum suis, rediit, Regnique Clenodia reduxit. Postquàm enim Tatari tribus annis in Hungaria mansissent,

& vaſtitatem univerſo Regno intuliſſent, agrosque cultoribus orbaſſent, nec jam victum ac audaciam amplius haberent; ad ſuas, unde venerant, Año 1243. receſſerunt oras. Actutùm Bela, Rex ſtrenuiſſimus, omnem intendebat operam, vt vaſtatum regnum reſtauraret: ſed quia turbatis annis, maximèque 1244. Hungarorum ac Transſilvanorum agri ſementem facere non poterant, eam ob cauſam, tam dira fames has ditiones Aò. 1245. inceſſit, vt plures multò fame, quàm ferro ac vinculis Tatarorum, interierint. Nec Transſilvaniæ, Rex pius, quem merito *alterum Regni fundatorem* dixerimus, oblitus eſt; ſed ei, in publica adhuc clade merenti, Vajvodam *Laurentium* præfecit; vt teſtantur propria Regis verba: „Cum, *inquit*, fidelem noſtrum, „Laurentium Woyvodam, poſt conflictum Tartarorum, ad partes Transſilvanas miſiſſemus, „vt populos noſtros recolligeret, & ea, quæ „ſibi viderentur in terra illa Nobis & regno „noſtro utilia, vice noſtra & authoritate or„dinaret, *cet.* Quem ad plangendam dulcis Patriæ, fœda Tatarorum immanitate concuſſæ, ruinam urget pietas; ejus ille notitiam, acresque plangendi ſtimulos, ubertim hauriet, ex *Carmine Miſerabili Rogerii* & *Hiſtoria Thomæ Archidiaconi Spalatenſis*; quibus conferet *Synopſin Vitæ Belæ IV.* in Decr. & Vitis Regum Hung. *Szegedii.*

9. *Ottonem*, invito P. Max. ad Hung. ſolium evectum; dum is in Transſilvania, Sacrâ Coronâ ſecum portatâ, imprudenter A. 1307. erraret; Provinciæ Vajvoda Ladislaus, crudeliſſimo fortunæ luſu, in vincula conjecit, nec prius dimiſit,

ſit, quam Hungariæ Regno & Corona ſe abdicaret, (non quod Vajvodæ filiam Agnetem duceret, vt quidam perperàm tradidêre) juramentoque caveret, ſe nunquam in Hungariam reverſurum: is proinde, Aô. 1308. confeſtim, per Poloniam, patriam ſuam Bavariam petiit.

10. *Carolum*, Thomas Farkas Vajvoda Transſilvaniæ, contra *Bazaradum*, Valach. Vajvodam, injuſtè concitavit, eoque conſilio vix non perdidit: Carol. enim coacto in Transſilvania exercitu, in Valachiam A. 1330. caſtra movit, ibique citiùs opinione, toto fere cum exercitu Thomas cæditur, magna Nobilitatis Transſilvanæ pars deletur, Nicolaus Epiſcopus Albenſis, innumerique Proceres, defixis in capite clavis, immaniter laniantur, & Rex, mutatâ veſte, fugâ elapſus, vix vitam ſervavit. Hic Rex, proficua Regno Hung. egit non pauca, quorum Transſilvania quoque noſtra fuit particeps: is namque *Judicium ferri candentis*, *Probationem aquæ ferventis*, *Sacramentum juris jurandi ſuper ſepulcrum S. Regis Ladislai*, conſilio integerrimo ſuſtulit. Vid. Petri de Réva Centur. IV. & Belii Notitia Hung. Novæ p. 570.

11. *Sigiſm.* Transſilvanis, & cumprimis Barcenſibus, cum in eorum Diſtrictu & Civitate Corona, certo temporis ſpatio habitaverit, fuit notiſſimus ac cariſſimus: ex bello enim cum Turcis in Servia geſto, A. 1428. fugerat in Transſilvaniam; & Aô. 1430, cum Transſilvanis in Tranſalpinam, mortuo Dan Vajvoda, ingreſſus fuerat, pugnaturus cum hoſtibus. Tamen Anno 1437. (vt tumultuationem anni 1397. taceam) quo

Ladislaus Csáki Vajvoda Transſilvaniam gubernabat, ruſtici obedientiam Regi ſubtrahentes, anteſignano *Antonio Biró* (aliis *Kis Antal.*) ingentem excitarunt tumultum, & latrocinium exercuerunt horribile; ipſa quoque Templa, Reli-
„ gionis monumenta, & obſiſtentem ſibi Nobi-
„ litatem, ferro & igne excindebant: id ipſum
„ *Martinus* vir agreſtis auſus, ſub novo liberta-
„ tis prætextu, quadrato ruſticorum agmine,
„ longè lateque ad Samosközium graſſatus, fu-
„ neſtam oppidis, vicis & Nobilitati calamita-
„ tem intulit; ſed ſinguli, ſingulis præliis à Pro-
„ vinciæ Præfecto Ladislao profligati; cæſisque
„ ſeditionis authoribus, ex agreſti multitudine,
„ alii oculis, pars magna naribus, auriculis,
„ alii labiis, nonnulli præciſis manibus mulcta-
„ ti pœnas luerunt, ut nempe, ſceleris ſui ci-
„ catricem poſteris ad exemplum circumferrent.
Nov. Dac. p. 131, 132. Sigismundi noſtri Decretum fuit (Art. 7.) Año 1405, vt quilibet Florenus Hungaricalis conſtaret ex 100. Denariis, (quos hodie *Pénz*, ex voce latina *penſa*, dicimus, ſed quaſi antonomaſticè; quum *pecunia* quoque quælibet pariter *pénz* nominetur) qui 50. cruciferis Germ. æquiparantur: talis hodieque eſt Flor. noſter, vi confirmationis Wladislai Regis Año 1495. facta *Decr. II. Art.* 41. Sed Denariis illis fuerant etiam cuſi minores longè numi, quorum 200, immò & 400. eundem florenum facerent, vt patet ex Decr. Anni 1458. Art. 12.

12. *Matth. Corv.* ſive I. Hungarorum gloria, Joannis Hunyadi Transſilvaniæ Vajvodæ, ex Eliſabethâ, Michaëlis Szilágyii Hungariæ & Transſil-

vaniæ

vaniæ Gubernatoris Sorore, filius, Año 1443. 14. Febr. Claudiopoli natus, fama nominis sui orbem replevit, summaque æquitate rempublicam rexit: Transsilvana tamen plebs Tributo se pressam querebatur; ideoque coriphæo *Benedicto Veres*, seditionem excitavit, Vajvodamque Provinciæ *Joannem è Comitibus S' Georgii*, vel invitum Regem salutavit. Regi in Transsilvaniam profecto, Vajvoda supplex occurrit, veniamque exorat; rebelles verò, indicto Tordam Conventu, perpetuo mulctat exilio: Sed cum Rex Cibinium venisset, sibi continuò nunciatum est, ibi nonnullos ex iis necdum in exilium abiisse; eos igitur, in foro Urbis securi obtruncari jussit, Benedicto Veres in Poloniam se surripiente. Evenit hoc Año 1466. *Nov. Daç. p.* 149.

13. *Vladislao* regnante, Motus inter Siculos Transsilvanos, a quibusdam inquietis suscitatus fuit: Siculi enim, pecuariâ excellentes, legibus antiquis, sextum quemque bovem dare debebant, quoties Regina masculam prolem eniteretur. Anno itaque 1506. „ cum *Anna* Regina, puerum Ludovicum Vladislao peperisset, Publicani à Rege constituti, recepto usu, *Boves exigunt, sed Siculi negabant se daturos*, quod nullus ipsorum quicquam tale factum meminisset; contra Regii dicere: Sigismundo, Ladislao utrique ac Matthiæ nullos fuisse filios; nunc Dei benignitate Vladislaum masculo hærede auctum, nolle veteri usui derogatum. Siculis in eadem obstinatione, quasi immunitates suas tuerentur, persistentibus: Regii vim intentare, pecora ex agris & stabulis abripere;

„ deni-

„ denique ad arma ventum, & Publicani, qui
„ exactionem pecoris vi exigebant, partim cru-
„ deliter cæsi, partim Provinciâ exacti, ad Re-
„ gem auxilia imploraturi confugêre. Rex igi-
„ tur *Paulo Tomorio*, qui Equitum Præfectus tunc
„ Budæ erat, in mandatis dat, ut eum pedestri-
„ bus copiis, & 500. Equitum Prætorianorum
„ alâ, in Transsilvaniam celerrimè justis itineri-
„ bus proficiscatur; sed Siculi adventanti To-
„ morio instructâ acie, animis verbisque fero-
„ ces, prope Oppidum, quod *Siculum Forum*
„ vocant, occurrunt, Tomorium profligatis
„ copiis, decem vulneribus saucium fugant, ac
„ tam prospero successu elati, in suas sedes co-
„ messaturi victores repedant. Interea jussu Re-
„ gis reparatus exercitus, Siculis magna clade
„ illatâ, Rex victos ac domitos imperata facere
„ coegit. *Nov. Dac. p.* 164. *Istvanfi Lib. IV.*
Conf. §. 150. *n.*9. His ita peractis, Siculi Regibus suis fidelissimi, nonnullorum tamen turbulenti ingenii hominum consiliis ad seditionem nunc excitati, *Conventum Nationalem*, in Primatu Andreæ Lázár Gyergyaiensis, in Villa *Agya falva* Sedis Udvarhely Anno 1506. celebrarunt, Constitutionesque (quas ex Tabulario memoratæ Sedis possidemus) exararunt lectu dignissimas; quarum præcipua est, vt Natio Sicula, priscam perfectamque fidelitatem Scythicam, proditionis ac seditionis expertem, inviolatam erga Regem, ejusque Præfectum Vajvodam Transsilvaniæ ac Siculorum Comitem, semper foveat. Si forte Regis Officiales jura eorum violarent; tunc non rebellione, sed recursu ad Regem, medeantur. Siculi secus facturi perpetuo mulctentur

exi-

exilio, nisi Princeps ipse, consensu totius Nationis Siculicæ, sententiam mitigaverit: Bona tamen avitica *immobilia* eorum hæredibus cedant, *mobilibus* direptioni commissis. *Vid.* §. 11. *n.* 1.

14. *Ludovico* clavum imperii Hung. tenente, *Solimanus* Turc. Imperator Anno 1526. exercitu ducentorum millium (*Broderithus*, quem *Podlusani* perperàm *Rodericum* vocat, 300000. refert) Hungariam inundavit, quæ ob dissidium Magnatum & Regis Ludov. juventutem, in prædam paratam eidem cessit. Ludovicus enim auxiliis ab Imperatore Rom. nondum obtentis, exercitu 40000. militum, quos *Joannes Szapolya Transsilvaniæ Vajvoda*, & 15000, quos *Christoph. Frangepan.* ex Croatia, adducebant, non exspectatis, ex consilio imprimis *Pauli Thomoræi* Archiepisc. Colocensis, solis 26. millibus stipatus Hungarorum, cum tanto exercitu manum conserere non dubitavit; atque adeo 29. Aug. in Campo *Mohátsensi* Hungariæ, ad internecionem devictus est, & in fuga, quâ non ultra 4000. Hungarorum sibi consulere poterant, inter *Mohátsum* & vicum *Csele*, in rivo Carasso, ab equo suo oppressus obiit, & in eodem rivo cœnoso post duos demùm menses inventus, Albæ Regali sepultus est. Sic, cum Solimanus Hungariam integram ac Transsilvaniam facillimè sub jugum rapere potuisset, evastatione Hungariæ contentus, à Budâ, quam, Reginâ & potioribus Civibus Posonium fugientibus, vacuam invenit, incendique curavit, reversus, spoliis onustus Adrianopolim contendit; posteaquam hac occasione in Hungaria, tam cæsorum, quàm captivorum ultra

tra ducenta millia periissent. Funestam hanc cladem, fataque Hungariæ, quæ hinc profluxêre, descripserunt, præter alios, *Steph. Broderit* Episcopus Vaciensis, *Istvánfi* Lib. VI. *Wolfg. Bethlen* Hist. Transsilv. Lib. I. *Alii.*

15. *a. Joh. Szapolya* sive *Scepusiensis* (Germ. Graf von Zips) aut *Cepusiensis*, de quo §. 99. *n.* 18. quædam referemus, postquam fama cladis Mohácsensis percrebuisset, cum Transsilvanis suis ad Szegedinum substitit, speculaturus, quid Solimanus porrò agere constituisset: comperto igitur ejus regressu, Budam, indeque Albam Regalem ad Comitia est profectus, in quibus ac Asseclis suis in Regem Hung. electus ac brevi post 11. Novemb. coronatus fuit; reclamantibus Proceribus plurimis ac eumprimis *Stephano Bátori* Palatino, qui *Ferdinandum* Archid. Austriæ, ob matrimonium cum *Anna* Ludovici Sorore initum, aliasque rationes, regem legitimum expetebant. Proinde, *Maria* Ludovici vidua, Comitia Posonium indixit, & in iis *Ferdin.* in Hungar. Regem electus fuit, Joannis electione irritâ declaratâ: Anno 1527. 5. Novemb. idem *Ferdinandus*, Albæ Regali, sollemniter inauguratus est; ex quo bellum, inter duo capita coronata exarsit, Hungariæ funestum; quod prolixè legi potest, in *Hist. Rer. gestar. inter Ferdin. & Joannem, Reges. Hung. Jo. Zermegy* apud Cl. Schwandtnerum. Item, apud *Velium, de Bello Pannonico*, quem *Ill.* D. AD. FR. KOLLAR, Bibliothecæ Palatinæ Vindobonensis primus Custos, eruditissima Præfatione & Auctario utilissimo expolitum, Anno 1762. Vindobonæ edidit. Nec non apud *Istvan-*

vanfium Lib. IX. ſeq. *W. Bethlenium*, Lib. I. *Revaium*, aliosque complures. Anno 1527. exercitu *Szapolyano*, juxta Tocajum, á *Ferdinandianis* fuſo fugatoque, *Joannes Rex* ad Poloniæ Regem, affinem ſuum, ſe recepit, indeque *Hieron. Laſcum* (*Laſzky*) Palatinum Siradienſem Legatum ad Turc. Imperatorem expedivit: is Menſe *Dec.* Conſtantinopolim pervenit, *Ludovicum Gritti* ibidem degentem muneribus devinxit, amboque *Ibraimo* Purpuratorum Principi, Joannis cauſam enixè commendantes, auxiliares copias impetravit. Poſtquam adeoque, *Solimanus*, contra omnes hoſtes, *Joanni* in perſona, & cum omnibus viribus ſuis adeſſe promiſiſſet, perque Prophetas, per Mahometem, per Sablyam ſuam, *cet.* juraſſet, Anno 1528. 3. Febr. Laczkyum dimiſit. Venit proinde *Solimanus* ingenti exercitu ad campum *Mohácſenſem*, ubi occurrentem ſibi ſupplicem Joannem, una cum Laſco, benevolè excepit, moxque (Año 1529.) captâ Budâ, Regem eum reſtituit, ac ibidem *Grittium*, cum 3000. Turcarum præſidio, adjunxit. Poſt tentatam demùm fruſtra Viennæ obſidionem, *Solim.* ipſe Budam divertit, Coronamque ac reliqua regia inſignia, quæ à *Petro Perenio* acceperat, Joanni tradidit; & 10000. hominum, ab ejus exercitu in ſervitutem abductis, Conſtantinopolim revertit. Año 1530. irrito conatu *Rogendorffius*, Belli Dux Ferdinandi Budam obſedit, à Purpurâto Belgradenſi inde pulſus Anno 1532, *Solimanus*, politicis ex rationibus, *Ludov. Gritti* Budam, ad Joannem miſit, qui invitis pluribus Magnatibus, (*Emerico* imprimis *Cibak*, Epiſcopo Váradenſi) Hungariæ

garia

gariæ Gubernator creatus eſt. Anno 1538. in Feſto D. Matthiæ pax inter *Joannem* & *Ferdinandum* Váradini (non Vaciæ) coaluit, his potiſſimum punctis: 1. *Joannes*, donec viveret, ea Regni parte, quam ad præſens obtineret, cum regio titulo & poteſtate potiretur. 2. Poſt *Joannis* obitum, etiamſi filiam relinqueret, univerſum Hung. Regnum, cum omnibus provinciis ei ſubjectis, ad *Ferdinandum* devolvatur. (*ergo etiam Transſilvania*) 3. Totum Patrimonium (quod erat ampliſſimum; caſtra circ. 40. numerabantur, ex quibus *Dunavécs* & *Keſmárk* Laſcio donata â Joanne fuerant) hoc eſt univerſa caſtra, *cet.* Joanni reſtituatur, eoque mortuo, tam paterna & hæreditaria, quam adquiſita Bona, ejus filio cedant. *Non ergo his Bonis Transſilvania, & quidem cum titulo Pcincipatûs, & quod plus eſt, cum aliquot Comitatibus Hungariæ, immò Opoliâ & Ratiboriâ Sileſiæ, juncta fuit, vt multi putarunt.* Subſcriptâ ab utroque Rege hac Transactione, fuêre deinceps res in Hungaria aliquamdiu tranquilliores.

b. Interea res in Transſilvania maximæ vertebantur. Anno 1528. Ferdinandus *Petrum Perenium* & *Valentinum Török*, Joanne in Polonia agente, cum copiis in Transſilvaniam miſit, in qua jam multi Provincialium, & literis Procerum Hungariæ ad eos exaratis, & operâ *Georgii à Reichersdorff*, Secretarii Ferdinandi, origine Saxonis Transſilvani Száſz-Régenienſis, ad partes neo electi Regis fuerant traducti. Cum igitur Duces memorati, in eo occupati eſſent, vt reliquos quoque Provincialium, à partibus Joannis, etiam vi adhibi-

hibita, retraherent, jamque in *Barciam* pervenissent: tunc *Petrus Moldaviæ Vajvoda*, in Transsilvaniam irrumpens, subitò in eos impetum fecit, copiasque illorum in fugam egit; quo facto Transsilvaniam porro populando peragravit, tandemque *Bistricio* expilato, in Poloniam, spolia ibi amissurus, ivit. Sub initium Anni 1529. *Petrus Moldavus* denuò in Transsilvaniam irrupit, & Sedibus Siculicalibus expilatis, prope Bistricium, ad sua remeavit. Idem, cum, ineunte vere, Solimanum Hungariam petere intellexisset, novam faciens irruptionem, Barciam devastavit, devictisque ad Marienburgum (Földvár) Transsilvanis, qui cum Ducibus *Nicolao Gerendi* Episcopo Albensi, *Stephano Mayláth* Consiliario, & *Marco Pemphlinger* Judice Regio Cibiniensi, aggressi fuerant, magna iterum præda onustus in Moldaviam rediit. Idem *Petrus*, quartam in Transsilvaniam irruptionem tentavit, & die 1. Novembr. arcem *Coronensem* expugnavit; cujus præsidiarios, Senatus Urbis grandi ære redimere necesse habuit: quo obtento, prædator ad sua iterum concessit. Anno 1530. Transsilvania iterum malè fuit mulctata; *Moyses* enim Valachiæ Vajvoda, quem à Dragano ejectum Stephanus Majlatus Dux Ferdinandi restituerat, brevi post *Türtzburgum*, immò *Coronam* ipsam numeroso exercitu obsedit, Bartziâque devastatâ, multos Transsilvanos in captivitatem abduxit. Ex altetera etiam parte, *Petrus* Moldavus quintum in Transsilvaniam veniens, Bistritzium 13. Novemb. obsidione clausit: cum verò, propter anni tempestatem, efficere nihil potuisset, multis suorum amissis, regredi est coactus.

L c. An-

c. Anno 1539. dum jam *Joannes* Sigiſmundi Regis Poloniæ filiam duxiſſet, cui nomen *Iſabella* erat, & uxori vacaret, *Steph. Maylatum* ac *Emericum Balaſſam*, Vajvodas Transſilvaniæ, ad Ferdinandum defectionem moliri intellexit: ſummâ igitur celeritate, relictâ Budæ nova nupta, quæ uterum gerebat, in Transſilvaniam, cum aulæ comitatu, iter inſtituit. Progreſſus in Provinciam, accitis in caſtra Siculis & Saxonibus, arcem Emerici Balaſſa, inter Albam Juliam & Enyedinum ſitam, quæ *Diód* adpellatur, & juxta rivum, quem *Remete* & *Fel-Gyógy* ex montibus demittunt, ac infra *Diodum*, Oppidum *Tövis* in Maruſium transmittit, conſedit; acri obſidione cinxit, deditamque protinùs ſolo æquavit; quæ ad noſtram ætatem diruta conſpicitur. Altera etiam arx ejus *Almás*, Mediam inter & Ebesfalvam poſita, funditùs everſa eſt. Territus his Emericus, obſoletâ indutus veſte, ſupplex Joanni, qui naturâ ad miſericordiam, quàm iram pronior erat, occurrit, & conceptis verbis veniam exorat. Poſt aliquot dies, adverſus Maylatum caſtra promovit, qui ita arcem ſuam *Fagaras*, milite idoneo, commeatu & reliquis tolerandæ obſidioni neceſſariis rebus inſtruxerat, vt diuturnior futura obſidio nemini non videretur. Antequam verò ad Fagaras perventum eſſet, Joannes in caſtris graviter ægrotare, capitis dolore, cœpit, Medicorumque ſvaſu in Civitate *Sabeſo* ſubſtitit, ac curandæ valetudini operam dedit: negotium interim Valentino dedit, ut obſidione dies noctesque continuatâ, aut *Fagaras* caperetur, aut Majlatus ad deditionis conditiones compelleretur. Interea advolat Budâ

lætiſ-

lætiſſimus nuncius, Iſabellam felici partu elegantem maſculum 3. Jul. 1540. enixam eſſe referens : quo ſolatio effusè lætus, adhibitis convivio proceribus, liberalius vino indulſit; & morbum laceſſiviſſe viſus eſt. Die poſtero, 21. Jul. A. 1540. quum annum ætatis 53mum abſolviſſet, ſupremum obiit diem. Notatus eo, quod licet *integer vitæ ſceleriſque purus* fuerit : ſed *rempublicam Chriſtianam barbaris prodiderit*, *Ottomanicæque Portæ Hungariam occupandi occaſionem ſuppeditaverit*. Cadaver ejus, Idibus Septembris currui impoſitum, ex *Sabeſo* Budam, & deinde *Albam Regalem* delatum, exquiſitis honoribus humatum eſt. Teſtamentum moriens condiderat, in quo Iſabellæ & pupillo Tutores eſſe jubebat *Georgium Martinuſium*, Epiſcopum Váradienſem, (quem Iſtvanfius *Monachum* appellitat, ipſe verò ſemet *Fratrem Georgium* ſcribit) & *Petrum Petrovitſium* (qui malè *Petrus Vicſius* ſcribitur) ſibi propinquitate junctum : ita, vt hic Temeſvárii Præfecturam adminiſtraret; Martinuſius autem, ærarium curaret, ac juri dicundo præeſſet, populisque omnibus, donec pupillus adoleſceret, ſummæ poteſtatis auctoritate imperitaret. *Vid. Iſtvánſi Lib. XIII.*

C. *De* DVCIBVS *Transſilvaniæ*; & WAJVODIS, *qui nomine Regum Provinciæ præfuerunt.*

§. XCVII.

Ex eo tempore, quo S. Stephanus Transſilvaniam Hungariæ Regno per-

petuo vinculo junxit; eam, per Locumtenentes ſuos, Reges gubernarunt. Ii, dum Conſanguinitate Reges Hungariæ attigerunt, eoque magis ſi Regum fuêre filii, DVCES [1] Transſilvaniæ appellabantur; dum verò ex Belli ducibus creabantur, Transſilvaniæ VAJVODAE [2] audiebant; eorumque *vices* gerentes, VICE-VAJVODAE nominabantur. *De his ſingillatim.*

1. *Duces* Transſilvaniæ, qui dignitate Vajvodis erant eminentiores, *alii* nomine & ad nutum Regum Hung. provinciam moderabantur; *alii* diviſum cum Regibus imperium geſſerunt, vt habemus exemplum in *Bela I.* §. 96. *n.* 4. & *Stephano* (Rege tandem hujus nominis V.) Belæ IV. filio, qui jam Año 1260. coronatus fuit, ſeque *minorem*, ac 1262. *juniorem Regem* ſcripſit: *Nos Stephanus Dei gratia junior Rex Hungarorum, Dux Transſilvanus, & Dominus Cumanorum.*

2. *Wajvodatus Transſilvaniæ* erat olim *quartus* Regni Hung. Baronatus. *Wajvoda*, *Vojavoda*, Velio *Wajda*, quibusdam *Wayda*, Hungaris *Vajda*, vox origine Sclavica, *Ducem* (magis quidem *Belli*, quàm *Provinciæ*) denotat. *Wajvodæ* olim nuncupabantur, qui ſummum Magiſtratum, ſubdita tamen Regibus Hungariæ poteſtate, in Transſilvania gerebant. Hi Cenſum Provinciæ Regibus adminiſtrabant, Exercitum Transſilvanicum ad regium nutum dirigebant, *cet.*

Hi

Hi ad id, inter cetera Sacramenti juris jurandi capita, obligabantur, vt quàmprimùm Rex jusſerit, promptè Vajvodatui renunciabunt. Vide hanc in rem, *Joh. PELTZ Hung. ſub Vajvodis & Ducibus, Sempronii A.* 1755. *edit. in* 8. Item, quæ habentur in *Synopſi vitæ Belæ IV. n. h.* §. 9. *apud Szegedium*. Nec non *Wolf. Bethlen p.* 289- - - - 292.

§. XCVIII.

I. DVCES Tranſsilvaniæ, ſub Hungariæ Regibus, hi ſaltèm fuêre: 1. *Zóltán* junior. 2. *Bela I.* 3. *Gejza.* 4. *Ladislaus.* 5. *Almus.* 6. *Bela II.* 7. *Ladislaus.* 8. *Stephanus.* 9. *Bela III.* 10. *Andreas.* 11. *Colomanus.* 12. *Stephanus* Belæ IV. filius.

1. Sub moderamine *Soltani* Ducis, quem tam *Vajvodam*, quàm *S. Stephani Proavum*, erranter *Novæ Daciæ Auctor* nominat, quemque Stephanus Rex devicto *Gyulæ* juniori (§. 94. n. 2.) Zomboris filio A. 1002. ſubſtituit, Chriſtiana Sacra ab univerſis Transſilvanis aſſumta eſſe creduntur.

2. Andreas I. Ladislai Calvi filius in Regem Hung. coronatus, fratrem *Belam I.* Ducem Transſilvaniæ conſtituit, eique Provinciam noſtram, ac contiguas Hungariæ partes regendas (§. 96. *n.* 4.) commiſit: hic, ob coronationem Salomonis graviter offenſus, bellum adversùs Andream

gessit, quo ad Tibiscum devicto misereque interemto, Rex Hungariæ coronatus est.

3. 4. *Gejzam* & *Ladislaum* fratres, Bela I. pater, Duces *Hungariæ* (aut, si mavis, *Transsilvaniæ*) A. 1060. creavit. Evecto verò ad Hungariæ solium *Gejzâ I.* solus *Ladislaus*, partis Hungariæ, & Transsilvaniæ administrationem obtinuit; qui, inter alia præclarè facta, *Chunos* Duce *Kopulch* in Transsilvania grassantes, circa fluvium *Temes*, Aô. 1087. ad internecionem usque devicit, & *Almum* Gejzæ filium, Colomannique (Hung. *Kálmán*) fratrem Ducem Regni constituit. Hic ille *Ladislaus* est, qui Rex ex Duce, Regum omnes implevit titulos, Divorumque, post mortem, fastis adscriptus est.

5. *Almum Ducem*, S. Ladislaus, A. 1091. Croatarum Regem nuncupavit, immò & Successorem suum in Regno Hung. declaravit: non tamen unquam *Rex Hungariæ inauguratus* est, vt vellet *Nov. Dac. Auctor. p.* 111. unde insigni errore *Minsicht p. 6.* inter actuales Hungariæ Reges eum numerat. *Almus* enim, filio Gejzæ primo genito, fratri *Colomano*, homini deformi, sed ordini Sacerdotali à patre destinato, & primis fortè ritibus initiato, vix verò Episcopo Váradiensi, aut Agriensi, quod fertur, successione cessit. *Colomanus* ille multa crudeliter egit. In his, *Almum* fratrem, interventu Henrici V. Imperatoris sibi antea conciliatum, Aô. 1109. excœcari jussit, ejusque filio Belæ, post erutos pariter oculos, quum adhuc infans esset, testes exeri mandat; ne qua hinc propago proveniret. At ille,

ille, cui patrandum facinus delegatum erat, divinam iram reformidans, exertos catuli testes, pro his qui forent infantis, ad Colomanum tulit, pioque commento Regis sævitiam elusit. *Nov. Dac. p.* 112.

6. Fugerat, seque in Græciam receperat infelix Almus, quo demortuo Aô. 1125. Ducatus Transsilvaniæ jure devolutus est ad filium illius *Belam*, qui in serie Regum Hung. *secundus*, cognomento *cœcus* dicitur.

7. 8. Bela ille throno Hungariæ potitus, filiis suis ex *Helena* Uronis Macedoniæ Principis filiâ natis, præcipuos impertivit honores. *Ladislaum* namque & *Stephanum* Duces Regni creavit, *Gejzam* verò natu maximum successorem sibi destinavit.

9. *Bela III.* Año. 1172. Transsilvaniæ præfectus est, qui A. 1174. Hungariæ Coronam, eâ dignus, adeptus est.

10. *Belam* patrem excepit *Andreas*, hoc nomine *secundus* in ordine Regum, qui dum multorum suffragiis Rex postularetur, adversùs *Emericum* natu majorem, Hung. Regem, bellum suscepit.
„ Sed Emericus, ne cognati sanguinis proditor
„ esset, quum utrinque ad funestum prælium,
„ fratrum instructæ acies constitissent, positis
„ armis, stipatorum manu, Sacram Coronam,
„ Sceptrumque gestans, medias inter pugnatu-
„ ras acies digressus, armatæ litis inermis arbi-
„ ter, Majestate & apposita oratione unus To-

„ gatus, integrum implevit exercitum, & continuo bellum diſſolvit, data omnibus ac Fratri veniâ, quem A. 1205. univerſa Hungaria, emortuo Ladislao III. Emerici filio, Regem coronavit. *Nov. Dac.*

11. *Colomanus*, Andreæ filius, & frater Belæ IV. patri ſucceſſit, qui Aô. 1207. ductâ Solomeâ, Leſci Albi ſorore, dotis nomine, à Cracovienſi Antiſtite in Regem Haliciæ ungitur, atque, vt credibile eſt, relictâ Transſilvaniâ, Sclavorum genti imperare præelegit, & demùm in Sclavonia piè mundo exceſſit. *l. c.*

12. *Stephanum* (§. 97. *n.* 1.) pater Bela IV. concuſſæ à fœda Tatarorum immanitate (§. 96. *n.* 8.) Transſilvaniæ Ducem A. 1260. præfecit, relicto ibidem *Ladislao* quodam in Vajvodatu: dum proinde uno eodemque tempore, & *Dux* & *Vajvoda* Transſilvaniæ præfuerit; patet, nomen *Ducis* majus quid, quàm *Vajvodæ*, complexum fuiſſe. Et quidni? dum *Vajvodæ* ſoli Transſilvaniæ, *Duces* autem ſimul & parti Hungariæ dominati fuerint; unde nunc *Transſilvaniæ*, nunc *Hungariæ* Duces, æqualis ſignificationis vocabulo, adpellati fuêre. Ceterùm, in hoc Stephano, Ducatus Transſilvaniæ defecit.

§. XCIX.

II. WAJVODAE, Patriæ noſtræ, Partium Transſilvanarum nomine (§. V. n. 1.) Hungariæ Regno adnexæ, atque

à

à Regibus possessæ, (§. XCV. *n.*1.) quorum nomina nobis innotuêre, fuerunt: 1. *Lenstathius* 1., inter A. 1173 & 1180. 2. *Michaël* 2., A. 1209. 3. *Bertholdus* 3., 1214. 4. *Ropoinus*, 1219. 5. *Benedictus*, 1225. 6. *Gyúla*, Lenstathii Wajvodæ filius, 1235. 7. *Laurentius*, 1243. 8. *Urbanus Geréb* de Vizakna, Wajvoda Transsilvaniæ circa A. 1248. 9. *Frank*, Urbani Successor, & gener ex filia Sophia, circa A. 1251. Duos hos Transsilvaniæ Præfectos didicimus ex quodam instrumento fideli, complectente Historiam privilegiatæ in Oppido Vizakna Domûs Gerébianæ (*Geréb Ház*) dictæ, quam ab Andrea II. Hung. Rege, Aô 1222. Emerico Gerèb, genitori Urbani, collatam, possedit inclyta *Familia Geréb* de Vizakna; Ea exstinctâ, I. Prosapia *Haller* de Hallerstein; donec à Paulo & Joanne Halleriis, Sp. quondàm *Franc. Szent-Páli* de Homoród-Szent-Pál (*infr.* §. 280.) lege commutationis emtam, Nobiliss. Hæredibus, apud quos memoratum Instrumentum reperimus, cum Officio Regii Judicatûs Vizaknensis, transmisit. 10. *Chak* 4., 1252. 11. *Ladislaus*, Transsilvaniæ Wajvoda & Comes de

Zonuk, 1263. 12. *Matthæus*, 1272. 13. *Nicolaus*, 1273. 1274. 14. *Pousa*, 1281. 15. *Rorandus*, aliis *Rolandus*, 1288. 1296. 16. *Georgius* de genere *Bors*, 1299. 17. *Ladislaus* [5], 1307. 1313. 18. *Nicolaus* 1315. 19. *Gyula*, 1319. 20. *Thomas*, 1320. 21. *Thomas* [6]. 1325. 1342. 22. *Záz*, ante A. 1373. 23. *Nicolaus*, filius Laurentii *Konth* (non Bebeci, vt vult Toppeltinus) A. 1344. 1351. 24. *Steph. Laczk* [7]. siue *Laczkfi*, filius Ladislai, 1345. 1347. 25. *Andreas* [8], filius Ladislai *Laczk*, Wajvoda Transsilvaniæ & Siculorum Comes A. 1352. 1357. 26. *Ladislaus*, filius *Alexandri* (*nb.* is ergo in hunc Catalogum referendus) Wajvodæ, 1359. 27. *Dionysius*, fil. Stephani Transsilvaniæ Wajvodæ, 1360. 1366. 28. *Nicolaus*, 1368. 29. *Emericus Bubek*, 1371, 1374. 30. *Balk*, fil. Wajvodæ Záz, 1373. 31. *Steph. Csáki*, 1376. 32. *Ladislaus*, 1377. 1384. 33. *Stephanus Laczfi*, 1383. 34. *Drag*, filius Záz, 1387. 35. *Franc. Bubek*, Wajv. circiter Aô 1391. vid. *R. P. Abbas Kertselich Notit. Prælimin. de Regnis Dalm. Croat. Sclav. p.* 225. 36. *Franconus*, fil. *Konyæ*, 1395. 37. *Stiborius* [9], 1398. 38. *Nicol. de Marczal*, 1403. 1404.

39.

39. *Georg. Bikaf* de Krakkó: hujus litteras, ſuper locis Barciæ, *Ujfalu* & *Komlós* nuncupatis, Aô 1403. emanatas, commemorat *CHRISTIANUS POMARIUS* in *congeſtione litterarum Civitatis Coronenſis Privileg. M S; Andr.* verò *Huſzti* in *Ó és Uj Dacia MS.* ad annum 1450. (niſi errore Librarii pro 1405. ſcriptus ſit) ejus ætatem refert. 40. *Dionyſius Marczali.* 41. *Jacobus Laczk*, 1405. 1408. 42. *Joannes Henrici*, filius *Thamáſi NB.* Wajvodæ, A. 1405. 1408. 43. *Steph. de Loſſontz* 10., 1415. 44. *Nicol. de Chák* 11., 1416. 1422. 45. *Ladislaus de Chák*, 1431. 1435. 46. *Deſö de Loſontz*, 1438. 47. *Steph. de Kanıſa*, 1440. 48. *Joan. Hunyadi* 12., 1440. 1448. 49. *Nicol. de Uylak*, 1442. 1464. 50. *Emericus de Pelsötz* 13., 1448. 51. *Comes de Zalavar*, 1450. 52. *Michaël Apaſi*, Vajvoda circa 1450. docente Tabella Geneal. Apafiana. 53. *Dominicus Bethlen* de Iktar, 1452. 54. *Michaël Szilágyi* 14., Hung. & Transſilvaniæ *Gubernator.* 55. *Joan. Comes de S. Georgio & Bozzin*, 1457. 1466. ſub eo, *Joan. Geréb* de Wingart *Vice-Gubernator.* 56. *Nicolaus* Senior de *Vizakna*, (ex Inclyta Gente Gerebia de Vizakna) atque

57.

57. *Stephanus Erdélyi* de Somkerék, Vajvodæ ambo 1460. teſtibus Litteris authenticis apud Illuſtr. D. Com. *Nicolaum Mikó de Bodok*, Incl. Tabulæ Regiæ Judiciariæ Adſeſſorem. Meminit & Pomarius *l. c.* Litterarum Nicolai de Vizakna, dd. 1464. quibus mandat, ne nova villa conſtruatur circa Sárkány. 57. *Nicalaus Bodó*, Aô 1462. hunc Huſztius forte Gregarium dixit. 58. *Joannes Pongratz* [15.] ſive *Pancratius* de Dengelegh, 1462, 1476. 59. *Sigism. Comes de S. Georgio & Bozyn*, 1467. 60. *Bertholdus Elderbach* de Monyorókerék, 1467. 61. *Nicol. Cſupor* de Monoſzló, 1468. 1473. 62. *Blaſius Magyar*, 1473, 1474. 63. *Petr. Geréb* de Wingarth, 1478. 64. *Stephanus Bathori* [16.] fil. Stephani, 1478, 1492. 65. *Antonius Sarmaſſa'gi*, 1486. mortuus 1502. 66. *Ladislaus Loſontzi* [17.], 1493, 1494. 67. *Bartholomæus Dragfi* [17.] de Belthök, 1493, 1498. mort. A. 1505. 68. *Petr.* Comes de Bozyn & S. Georgio, 1499, 1506. 69. *Joan. de Zapolya* [18.], ab A. 1510 ad A. 1526. 70. *Laurentius de Ujlak*, 1518. 71. *Petr. Perényi*, 1526, 1527. 72. *Steph. Ba'thori*, 1529. 73. *Emericus Ciba'k*, 1533. 74. *Steph. Majlát*,

la't, & 75. *Emericus Balassa*, ambo hi ab A. 1534 ad 1540. 76. *Andr. Ba'thori*, circa A. 1553. 77. *Steph. Dobó* & *Franciscus Kendi*, ambo, post A. 1555. *Confer.* §. CIII. *n.* 2. b. Vide item de *Michaële Apafi* Wajvoda. §. 275. *n.* 9. *e.*

1. *Lenstathium* licet nec *Szent-Iváni* in Dissert. Paralipom. nec *Fasching* in Nova Dacia, Wajvodis annumeraverit: constat tamen ex Privilegio Belæ III. ab *Andrea Huszti in Vajvodis Transsilvaniæ* adlato, eum Wajv. fuisse; sed quos habuerit successores proximos, turbatissima eorum temporum conditio nondum nos edocuit.

2. De *Michaële* testatur Diploma Andreæ II. quo A. 1209. Abbatibus S. Benedicti de Garan, usus Pontificalium indumentorum declaratur: ubi post Prælatos Hungariæ, Palatinum & Banc Banum, subscripsit *Mich.*

3. *Bertholdus*, quem *Fasching* Ducibus adnumeravit, erat frater Reginæ Gertrudis, consortis Andreæ II. Hung. Regis, præterea Archi-Præsul Coloczæ. Fertur ultra A. 1249. vixisse, & in Patriarchatu Aquilejensi decessisse.

4. *Chák*, quem nunc *Csák*, aut *Csáki* dicimus, Pousæ sive Pous filius, Año 1252. rexit. Quare corrigendi veniunt Scriptores illi, qui eum jam A. 1225. faciunt *Transsilvaniæ Ducem*; dupliciter errantes: 1mo. quod *Ducem* faciant, quum *Wajvoda* fuerit. 2do. quod eum tam maturè hac

digni-

dignitate ornent, cum adhuc a. 1251. fuerit solùm *Magister Tavernicorum*, atque exinde primum A. 1252, post *Laurentium*, Transsilvaniæ Præfecturam consecutus sit. In qua successorem *Ladislaum* Wajvodam (non Ducem *Stephanum*, Belæ IV. filium, vt putat *Szegedi*) natus est, cui circa An. 1260. *Stephanus* ille superadditus est, vt §. 98. *n.* 12. monuimus. Duce Stephano, *Stephanus* forte quidam aliquo temporis intervallo Vajvodatum gessit; eo vero patri Belæ IV. in regali dignitate succedente, *Matthæus*, & post eum *Nicolaus* Wajvodæ Transsilvaniæ dicti sunt.

5. *Ladislaum* hunc, cognomine *Apor* sive *Opor* fuisse, disertè docuit *Szegedi* in notis erudissimis, *Synops. vit. Belæ IV. n.* 8. §. 24, 25. quare minùs recte *Fasching* scripsit, eum *Stephani V.* Regis Hung. filium fuisse, & Stephano eidem successisse. Ille enim *Ladislaus* fuit, de quo §. 98. *n.* 12. diximus; at noster *Ladislaus* hic est, qui Othoni Coronam ademit §. 96. *n.* 9. *Vide Nov. Dac. p.* 121. Hujus verò Ladislai Successor non *Thomas Farkas* exstitit, vt Szegedi l. c. existimavit; sed *Nicolaus*, *Gyula*, & *Thomas* à memorato Thoma diversus, in Wajvodali dignitate sequuti sunt.

6. *Thomas* hic, qui in quodam Instrumentò filium prioris Thomæ Wajvodæ citari jussisse fertur, ortum suum duxerat ex Familia *Farkas*, sub Bela III. Palatinali dignitate florente; vt patet ex Diplomate Caroli I. quo eidem A. 1327. certas possessiones donavit. *Vid. quæ* §. 96. *n.* 10. *commotavimus*.

7. *Stephanum Laczkfi*, qui perperam *Nadányio* Lafkius audit, Ludovicus Rex, poft occifum fratrem Andream, Vice-Regem Neapolitanum creaverat. *Stephanus* hic, vt & ejus fucceffor (prædecefforem *Fafching* fcribit) ac frater *Andreas*, ambo Ladislai Apór Vajvodæ filii fuêre. *Laczkfi* enim, aut integriùs *Laczkófi*, idem eft, ac *Ladislai filius*; cum popularibus noftris, (ut præfertim in Siculia fieri amat) *Ladislaus* per *Latzkó* enuntietur. Hoc quod indubiè adfero, opinio fuit *Szegedii*; cujus hanc in rem eruditam commentationem in Synopfi Vitæ Belæ IV. n. g. §. 36. --- 44. ex Toppeltino, felicique proprii ingenii officina promanatam, Lectori commendamus.

8. *Andreas Apór*, qua fuerit, ante Wajvodatum, dignitate, teftantur verba initialia Inftrumenti, A. 1349. exarati: *Nos Magifter Andreas, Comes Siculorum, Braffovienfium, Szathmarienfium & Máramarofienfium, memoriæ commendantes, cet.* Perperam verò eum *Hartnaccius* Vajvodam Valachiæ fcripfit. Andrea Transfilvaniam gubernante Saxones Provinciæ, cenfum regium, forte nimis auctum, pendere recufantes, tumultuati funt; quorum ulturus contumaciam, *Ludovicus I.* Rex, exercitu ftipatus in Transfilvaniam venit, eofque ad obfequium reduxit. Hic commoranti Regi, Alexand. Bazaradus, (§. 96. *n.* 10.) Tranfalpinæ Wajvoda, muneribus ampliffimis transmiffis fe fuosque fubmifit. Poft hæc Aó. 1352. Tataros per Siculiam irruentes, Andreas cruento prælio devicit, ipfum *Atlamum* Tatarorum Ducem intercepit, hoftiliaque figna & captivo-

tivo-

tivorum multitudinem Visſegradum ad Regem deduci curavit. Tatarorum deinde reliquias, Siculorum virtute, in Tranſalpinis ſæpiùs victor invaſit, & ad ſua ſe recipere coëgit. *Andreas* porrò Caſimiro quoque Regi Poloniæ adverſus Tataros ſuppetias tulit, quibus præferocem hoſtem profligavit, & capto *Keyſtuto* Tatar. Duce, ſpoliis opulentus in Patriam remeavit.

9. *Stiborius*, Sigiſmundo Regi charus & multis ab eo bonis auctus; in popinam & ventrem (vt habet *Timon*) prolapſus, magis comeſſationibus ſubditorum vectigalia exſorbet: nam filii ſui nuptias in unum annum protraxit, ad faſtidium vel voraciſſimorum & bibaciſſimorum. In gratiam mimi ſui ædificavit A. 1412. ad Vagum, fluvium Hungariæ, arcem Beczkó, cui nomen *Bolondok-Vára*, i. e. Stultorum arx, adhæſit.

10. *Steph. de Loſontz*, Aô. 1415. Transſilvaniam cum imperio ſortitus fuit, qui miſſus à Sigiſm. Rege in Valachiam, ad coërcendos Valachorum Principes, dum cruento utrinque marte dimicatum fuiſſet, occubuit. Cadente Duce, pauciſſimi è tanta clade fugâ evaſerunt. *Bonfinius* grande, nec ſibi forte creditum, memorat prodigium, *de humana calvaria in campis, ubi ſtrages edita erat, quæ Sacerdotem à prætereuntibus ſibi adduci poſtulabat*, quo accerſito, ac Chriſtiano, peracta Exomologeſi, ritu expiata, conquievit.

11. Ætate, qua, *Nic. de Chák* (*Csák* hodierna ſcriptione) Transſilvaniam moderabatur, *Amurates II.* Turcarum Imperator, Terram Barcenſem

1421.

1421 ferro & igne vastavit, Senatum Coronensem abduxit, residuo populo in arce montis conservato.

Ad annum 1428. *Joannem Jaks de Kussal* quidam Wajvodam scribunt.

12. *a. Joan. de Hunyad*, sive *Corvinus* (quod *Corvum*, genti suæ cognominem in insignibus habuerit) aliis *Huniades*, Laonico *Choniates*, Turcis, apud Leonclavium, *Jancus*; fuit *Buthi* seu *Buthonis* cujusdam Bojerii, hoc est Nobilis Valachi filius, quem ex *Elisabetha Palæologa*, Byzantinorum Imperatorum stemmate prognata, genuit unde eruditi Scriptores explodunt criminationem Bonfinii Hungarici aliorumque, qui eum *Sigismundi* Imperatoris naturalem filium ex adolescentulâ quadâm Valachâ fuisse dicunt. *Joannes* noster ex Bano Severinensi, A. 1440. * ab Uladislao Rege, Wajvoda Transsilvaniæ, cum *Nicolao Ujlakio*, creatus, & postea etiam Hungariæ Gubernator factus, gestis contra Turcas feliciter præliis, multa Scriptorum volumina replevit. Nunc nobis, res domesticas scribere satagentibus, victoria ejus in omnem posteritatem celebris, & vel vulgi narratione hodieque vigens, quam ad Vicum S. Emerici (*Szent Imre*) uno ab *Albâ-Carolina* lapide, boream versùs, juxta Marusium, dissitum, de Turcis reportavit, enarranda venit. Scriptores plerique in designatione anni, quo hæc victoria evenit, hallucinari videntur; quum alii ad A. 1443, alii 1442, aut, cum vulgaribus nostris Fastis, ad A. 1441. referant. Nos Annalibus Turcicis subscribimus, donec certius edocti fuerimus, annumque 1440.

fuiſſe ſupponimus. Hoc proinde anno, *Meſi. tes*, aliis *Mezetes*, (qui jam A. 1438, vt habent *Annales Templi Coronenſis*, Sabeſum diripuerat, & villis ſuburbiisque igne conſumtis, ingentem hominum multitudinem per Provinciam Braſſovienſem abduxerat) Amuratis Turc. Imperatoris Begus, virtute bellica clariſſimus, multis legionibus Transſilvaniam invaſit, incendioque & direptionibus cuncta complevit. Audito illius adventu, *Joannes*, novus Transſilvaniæ Wajvoda, in provinciam ex Hungaria properat; quam ingreſſus, *Albæ Juliæ*, cum *Georgio Lépes* (malè Toppeltinus *Lepen* vocat) Epiſcopo, de liberanda patria conſultat; mirâ celeritate omnem Transſilvaniam cruento enſe, pro vetere Hungarorum more, perluſtrari, militemque ex Oppidis ac Vicis, Siculos imprimis ad arma promptiſſimos, cogi jubet. Sed interea, dum jam Turcæ, (qui per *Portam Ferream* ingreſſi fuerant) vaſtatâ maximâ regionis parte, præda tam hominum, quàm bonorum onuſti, Albæ Juliæ adpropinquaſſent; quumque Joannes & Præſul Albenſis ex Vrbe quaqua versùm, præter incendia & ejulatus, nihil proſpectaſſent; miſeriâ pietateque ad pugnam ſuccenſi, Turcis, quamvis temerè occurſurum ſe uterque intelligeret, obviam, ad *S. Emericum*, quadrato agmine prodeunt. At Joannes & Epiſcopus undique à multitudine Turcarum (clandeſtinas enim inſidias, quas hoſtis ex equitatu intenderat, Wajvoda, præ nimia ulciſcendi libidine non exploraverat) ingenti impetu circumventi, & conſternati, retro fugam rapiunt: Turcæ à tergo inſtant, aſſecutos capiunt, obtruncant, ipſumque Epiſcopum,

pum, equo rivum tranſiliente excuſſum, interficiunt. Turcæ hac victoriâ animoſiores, ex Caſtris ad S. Emericum quieſcentibus, turmatim excurrunt, prædam congerunt, in omnemque paſſim ætatem impunè ſæviunt. Interea copiæ Transſilvanicæ, quas Joannes urgebat, advolant; quibus in aciem ordinatis, & Proceribus ſe Joanni adglomerantibus, tumultuario exercitu, uno veluti impetu, in prædatores Transſilvaniæ irruere ſtatuit. Hoc ubi *Mezet* cognoviſſet, conſilium protinùs de congreſſu cepit; quod explorator Transſilvanus ſubaudiebat. Imperaverat ſuis potiſſimum *Mezet*, vt in ipſis pugnæ primordiis, in ſolum Joannem incumberent; quo ſublato, facile Ducis caſu perterritos vinci poſſe exiſtimans. Exploratore ſe clàm ſubducente, edoctus Joannes, ſalutare cœpit conſilium. Erat ſibi miles quidam, vir fortis & impiger, inclitis majoribus o tus, Corvino perſimilis, cui nomen *Simon Keműny* erat: cum hoc equum armaque Turcis ſat explorata commutat, nec Simon deliberato fato pro Domino interire recuſat. Poſt, Joannes, Turcas, ad *S. Emericum* adgreditur, & dum utrinque decertatur, Turcæ ſpectatæ fortitudinis, ex compoſito, ſuppoſitum pro Joanne Simonem circumveniunt; quem, tametſi cataphractorum equitatu obfirmatum haud facile attigerint, tandem interficiunt. Interea Joannes hos hortatur, nutantes confirmat, diſcurſansque militis ſtrenui, & prudentiſſimi Ducis, unà munere fungitur. Tum ingens captivorum quoque multitudo, repagula cuſtodiæ Turcicæ perfrangit, ſuis popularibus animum addit, junctisque viribus hoſtem ſuperant. *Mezet*, cum

filio & copiis superstitibus, in rabiem versos homines (vt ipse dicebat) vincere desperans, abjectis armis terga vertunt, & in fuga cæduntur. Turcarum, quos inter ipse quoque *Mezet* cum filio interfectus, cæsa sunt 20. millia; ex Transsilvanis tria millia desiderata. Joannes Currus spoliis capitibusque hostium oneratos, Regi submittit. Hac adeoque victoriâ, non captivos modo, quos è Transsilvania hostis ducebat, liberavit: sed tam è castris, quàm è fugâ Turcarum, quos victrice manu ad Valachiæ usque fines insequebatur, opima potitus est prædâ; immò & Moldaviam ac Valachiam, abs Hungariæ Corona deficientes, cum hac victoria, eidem restituit. Ex manubiis denique Templa in Transsilvania & Hungaria, more suo, struxit. Memorantur ex iis *Albense*, *Nagy-Bányense*, *Szent-Imrense* (In vico v.l. S. Emerici) & *Tövisſense*, quod hodie est in Oppido Tövis PP. Paulinorum, ubi A. 1767. 13. Febr. monstrante R. P. NICOLAO CSEREI de Nagy-Ajta, legebamus supra occidentale Templi ostium, Litteris Gothicis scripta; *Anno Domini* 1445. *Johannes de Huniad Regni Hungariæ Gubernator.* Et cernebamus, in Sacrario, Corvum è lapide fabrefactum, annulum (utpote Joannis Insignia) ore gestantem.

b. Cladis, quam descripsimus, accepto nuncio, *Amurates II. Turc. Imp.* iræ plenus, Sophiam se contulit, ibique castrametatus, Beglerbegum Romaniæ *Scachum Abedinem* (sic eum Annales Turcici, quorum auctoritate præsentia exaramus, Christiani verò Scriptores *Sciabadinum*, nomi-

minant) Bassam, tum universis Romaniæ copiis, & Acanziis & Jenizaris, scilicet 80. circiter millibus, expedivit A. 1441; vt peragrata Valachiâ, Hungariam & Transsilvaniam popularentur. Eos ad *Portam Ferream* delatos, impressione subitâ *Joannes Húnyadi* invasit, ingentemque exercitum, cum 15000. suis, delevit, ipso etiam Beglerbego necato. Ut habet *Bonf. Dec.* 3. *Lib.* 5. qui *Scachum Abedinem* per Antonomasiam *Basseum* tantùm (i. e- Bassam) nominat. Christiani inmensa ditati præda, varia trophæa in victoriæ monumentum ad *Portam Ferream* erigunt, *cet.* Hæc, A. 1441. testibus citatis Annalibus, contigerunt. Sic *Joannes* Turcas ad pacem deposcendam coëgit; qua tamen postposita, A. 1444. fit prælium ad *Varnam* atrox, quo Cheser Begus Regi Uladislao caput amputat; Joannes ægrè fugâ evadit, & per Valachiam, non sine difficultate, quod *Dragula* Wajvoda detinuerit, in Transsilvaniam, indeque Budam, A. 1445. pervenit. Hoc anno, in comitiis Pestini celebratis, *Gubernator Hungariæ* statuitur; qui protinùs Dragulam, à quo nuper in fuga moram passus erat, ob læsum hospitii jus, hostiliter adoritur, eumque cum filio natu majore, capite minuit. Aô 1452. Gubernatoris officio cessit, & à Ladislao Rege *Comes Perpetuus Bistriciensis* creatus est: at præter hunc Comitatum, Castellum *Húnyad*, cum cognomine Comitatu, amplasque sub Corona Hungarica possessiones tenuit. Joannem denique Gubernatoris Hungariæ simul & Wajvodæ Transsilvani officium gessisse testatur ejus numus, his signatus: JOANNES D. H. W. R. VNGARIE GV. vt videre est in *Serie Regum*

Hungariæ è Numis Aureis Jacobi à Mellen. Sic vero legi debent : *Johannes de Húnyad, Wajvoda, Regni Ungariæ Gubernator.* Idem teſtantur propriæ ejus Litteræ, A. 1448. 28. Maji, ad Alphonſum Arragoniæ & Siciliæ Regem datæ, quibus ſic ſubſcribit : *Joh. de Húnyad, Regni Hung. Gubernator , ac Wajvoda Partium Transſilvanarum.* Anno demùm 1456. 10. Sept. Mars Dacicus , Joannes Corvinus, non Rex quidem, ſed Regibus Illuſtrior, ac Chriſtianæ fortitudinis prodigium, terram coelo *Zemplenii* in Hungaria commutavit ; relictis ex conjuge *Eliſabetha Szilágyi* (*Gherebiam* quidam dixêre) *Ladislao* & *Matthia* (poſtea Rege Hung.) filiis, filiaque Beatrice.

* Communis ſcriptorum ſenſus, una cum circumſtantiis rerum, ſuadet, Joannem Hunyadis , aut initio Anni 1440. aut Anno 1439. Vajvodam fuiſſe nominatum : licet *P. Timon, Epitom. Chronolog. ad Annum* 1458. ex Inſtrumento , quo neſcio , litterali , urgeat, jam MCCCCXXXIII. (quem numerum vitioſe pro MCCCCXXXXIII. poſitum eſſe vix dubito) eum tanquam Vajvodam Transſilvaniæ, dictas litteras confeciſſe.

13. *Emericus de Pelsötz*, antiquo ſcribendi modo *Pelſewcz* , quem Bonfinius *Peluſienſem* , Petö *Palóczi* , Faſching *Beluſi*, minùs rectè vocant, in prælio interiit, quod *Joh. Húnyadi* contra Amuratem in *Rigó mezö* (campo merularum) Raſciæ & Bulgariæ finibus, ex proditione Georgii Deſpotæ Myſiæ, A. 1448. infeliciter geſſit.

14.

14. *Mich. Szilágyi*, (vitiosè Tuberoni *Sellagius*, & Hübnero *Siglack* dictus) de Horog-Szeg ſcriptus, ob res ſub Joanne Hunyadi fortiter geſtas clarus, Hung. & Transſilvaniæ ad quinquennium, Rege Matthia Corvino 17. annor. adoleſcente, Gubernator; heros magnanimus & togæ militiæque artibus inſigniter inſtructus, A. 1463. à Turcis captus & Byzantium adductus, Imperatoris juſſu, capitis ſupplicium ſubit.

15. *Joanne Pongráz* Transſilvaniæ Præfecturam, adminiſtrante *Ali Beg* Myſiæ Præfectus, ex improviſo irrumpens Transſilvaniam impunè vaſtavit; cumque idem rurſus Turca facinus repetere vellet; Pongratzius valida Siculorum manu, iuſſu Matthiæ, ad Temesvárum occurrit, illumque ad Danubium uſque perſecutus, magnâ clade affecit.

16. *Stephanus Báthori*; cujus fortè aut fratres aut filii, *Joannes* & *Nicolaus Bathorei* fuère, quos Faſching in Wajvodarum catalogum retulit, memorabilem omni ævo victoriam A. 1479. (non 1480. vt *Ortelius*, cum nonullis, vult) in campo Kenyér, inter Albam Carolinam & Száſzvároſium, de Turcis reportavit. Vbi enim Ali Begus, cum ingenti Turcarum multitudine (alii 40000, alii 60000, quidam 100000, habent) per *Portam Ferream* Transſilvaniam irruiſſet, & Maruſii confinia longè lateque vaſtaſſet, *Stephanus* noſter, *Paulo Kiniſi* Præfecto Themeſienſi, (à tergo Turcarum) auxiliante, d. 13. Octobris 65000. (quidam 30000, alii 60000. volunt) Barbarorum proſtravit, vix Bego Ali elapſo.

In hac pugna, ex Hungaris & Siculis 8000. desiderata sunt; duo item Saxonum ac Valachorum millia Marusio hausta. *Miles ingenti præda, ditatus, cum ingruente nocte in castra redire non poterat, super hostium cadavera stratis mensis edit, bibit, tripudiat.* Anno 1493. *Stephanus* vivis ereptus est, at non dignitate privatus, vt nonnulli putant: is enim A. 1491. fuit *Judex Curiæ Regiæ, & Wajvoda Trans.* vt docetur Instrumento *Auctarii Veliani* p. 239. vt & pag. 259. ubi Aô 1491. 7. Nov. in Tabulis concordiæ inter Frid. III. Imp. & Wladisl. Hung. Regem, hæc, ceteras inter, legitur subscriptio: *Ego Georgius de Báthor, Nomine patrui mei domini Stefani de Báthor Wajvodæ &c. scribere ignorantis (nb.) Recognosco propriâ manu.*

17. *Ladisl. Lossontius de Lelesz & Barth. Drágfi*, Aô 1493. ambo Wajvodæ Transsilvanis dati sunt. Februario anni ejusdem, Beg Turcicus *Ali*, Senderoviæ Præfectus, validis stipatus copiis, clandestino incursu Transsilvaniæ fines populabatur: sed à tumultuaria Siculorum manu redux ad *Rubram Turrim* profligatur, ingenti prædâ, 5. diebus coactâ exuitur; & maxima barbarorum pars, ex montium præcipitiis in præterlabentem Alutam deturbatur. Hi Wajvodæ ad pacandam, intestinis nobilium discordiis discissam, Transsilvaniæ provinciam constituti, tantum abest vt vires factionum fregissent, vt potiùs mutua sui æmulatione auxerint; vtque diverso inter se erant ingenio, sic diversam in jure dicundo rationem secuti, & veteres alebant factiones, & novas excitabant. Quibus

bus detrimentis, vt mederetur Rex Vladislaus, *Losontio* ad Magiſtri Curiæ honores evecto, ſolum *Dragſium* gubernare Provinciam jubet: qui mox ſicarios, latronesque comprehendit, multis eorum in palos attractis ac lento igne exuſtis, inteſtinum malum repreſſit. Rex ſexaginta millia florenorum hungaricalium (non aureorum) à Transſilvanis exigit, *cet.* *Vid.* N. *Dac. p.* 161.

18. *a. Joan. Zapolya*, Stephani Palatini Hung. & Comitis Perpetui Scepuſienſis (von Zips) filius, circa Annum 1487. ex matre Teſchinenſi in lucem editus, de quo §. 96. *n.* 15. quædam retulimus, clavum Transſilvaniæ tenebat, dum Anno 1514. *Georgius Dóſa* Siculus de Dálnok (unde vulgò *Székely*, i. e. Siculus, Tuberoni *Scytha*, Ortelio *Zeck*, Enſio *Seggius*, ſed perperàm, audit) horrendam inteſtinarum turbarum procellam concitavit. Scilicet, *Thomas Bakács*, Archi-Epiſc. Strigonienſis Exercitum voluntarium Cruciatorum (ſic à veſte Cruce purpurea ſignata nominabantur, *bellumque* vulgò *cruciatum*) per publicatas in Hungaria indulgentias coëgerat, quem Georgio Dóſa, qui eo tempore turmæ equitum Nandoralbæ præerat, in Turcas ducendum, Duci commiſit. Cumque numerus illorum ultra 80000. creviſſet, & Nobiles Domini ſervos ac ſubditos ſuos ab hoc retraherent exercitu: Dóſa ad iram commotus, inſtigantibus aliis, arma in Turcas deſtinata, adverſus Nobiles & Cives patriæ vertit, diviſisque copiis, omnia ferro, flamma, & rapinis vaſtat, ac in optimates ſine exemplo ſævit. *Joanni Wajvodæ* bellum adversus rebelles ſuſcipiendum demandatur;

qui copiis Transſilvanicis coadunatis, rebellem ad *Temesvarum* adgreſſus, vivum *Dóſam*, cum complicibus primariis, coepit; reliquis obtruncatis, diſſipatis & in fluvium Temes præcipitatis. Poſtea, arreptos circiter 40. ex captivis, privatis antea Georgio miniſteriis addictos, obſcuris carceribus, 15. dierum inediâ macerant; interea à tortoribus Ciganis, ſolium, corona, ſceptrumque è ferro conflantur: Georgius nudus in illud infertur, coronaque igne reſplendens capiti imponitur. Adducuntur novem illi infelices, qui ob inediam è 40. ſupermanſerant, umbris hominum ſimiles, ac vt artus Georgii ignito ferro tactos dentibus appetant ſimulque deglutiant, jubentur: quod, qui metu mortis fecêre, dimiſſi quidem fuêre, ſed tres recuſantes, illico cæſi. *Georgius* non flere, non ejulare, non horreſcere viſus; forcipibus ignitis identidem lancinatus, animam efflavit. Cadaveris ejus diſſecta fruſta, variis in locis furcis ſuſpenſa. De ceteris quoque ſumma acerbitate poenæ exactæ ſunt. Hoc denique bello, variis præliis, ad 40000. hominum cecidiſſe feruntur. Rem totam *Iſtvánfius*, prolixa elegantique narratione, more ſuo, *Lib. V.* recenſet. Item, *Tubero* Lib. X. *Rhévai* Centur. VI. *Miles* p. 8, 9.

b. *Joannes Wajvoda*, magnus & clarus antea, deletis ad internecionem agreſtibus, major & clarior haberi coepit, gradumque ad Hungariæ thronum ſibi fecit. Sed quia eo tempore, quo Anno 1521. Maria Regis Ludovici Sponſa in Hungariam advehebatur, Joannes quoque Nuptiarum ſolemnitatibus vacaret, tumque nec Waj-

vodæ,

vodæ, nec Comitis Siculorum officio fungi Transſilvanis videretur, ac interea Turcæ irruentes Transſilvaniam, ac Siculiam cumprimis vaſtarent; moti hoc periculo Siculi, rebellionem contra Wajvodam concitarunt; ſed ſumtis ille armis, Siculos inter *Darotz* & *ſzent Pál*, juxta Homorodum Sedis Udvarhely fluvium, devicit, tumultum omnem cruento prælio ſopivit, principesque ſeditionis debito ſupplicio adfecit. Hoc facinus *Miles*, *Sieglerus*, & nonnulli alii ad Añum 1518, at *Annales Templi Coronenſis* ad Añum 1521. & rectius quidem, retulerunt. His, ceterisque ſuis geſtis clarus, Año 1526. Rex Hung. Joannes eligitur; die 21. Octob. Anno 1529. ſollemniter à Solimanno Budæ inauguratur, *reliqua*.

19. Joannes Szapolya ſolium nactus, Aô. 1526. *Petrum Perényi* coronæ cuſtodem, ob delatam ſibi ſacram Coronam, *Transſilvaniæ Wajvodatu* & Oppido *Sáros-Patak* in Hungaria, quod *Anton. Palótzi* clade Mohátſiana, nullo relicto hærede, abſorptus antea habebat, donavit. At pulſo in Poloniam Joanne, (§. 96. *n.* 15. *a.*) idem *Perényi*, ob ſimilem fidelitatem Ferdinando præſtitam, fit Anno 1527. ejus in Transſilvania Wajvoda, derelictis Joannis partibus.

20. Dum Anno 1529. ad Solimanum ſe contuliſſet, (§. 96. *n.* 15. *a.*) diverſique ad illum Proceres, cum copiis ſuis confluxiſſent, *Joan. Szapolya*, *Stephanum Báthori de Somlyo*, ex iis Wajvodam Transſilvaniæ declaravit, eumque ad Provinciam ſibi conciliandam, & adversùs Moldavorum impetus (§. 96. *n.* 15. *b.*) tutandam aman-

amandavit. Wajvoda Bathorius proinde Saxones Ferdinandi partibus addictos retrahere satagebat; ideoque Schæsburgum obsedit, expugnavit, expilavit, sedemque cognominem vastavit. *Torda* quoque *Oppidum*, Stephani Majlathi, Consiliarii & Belliducis in Transsilvania Ferdinandi, consilia secutum, Anno 1531. igne totum penè deletum est. Sic St. Bathori omnem Transsilvaniam, Saxonicasque Civitates ad obedientiam Joanni præstandam compulit; solo excepto Cibinio, quod longâ obsidione incassum clausit.

21. *Emericus Cibak*, quem *Emer. Balassam* nonnemo existimavit, ex Ciboa familia Ligustici generis in Italia perillustri oriundus, vt docet *Istvánfi Lib. IX.* Episcopus Váradensis, Año 1533. Wajvoda à Joanne creatus fuit: sed vir nominatissimus ac præclarissimus sequente statim A ô 1534. interfectus est. Scilicet, *Ludov. Gritti*, Andreæ Ducis Veneti filius, Turcarum Imperatori acceptissimus (§. 96. *n.* 15. *a.*) collato sibi officio Gubernatoris Hungariæ abusus, varios Viros Nobiles, innocentes quidem, inscio Rege supplicio adfecit; & cum ejus causa á Joanne Rege reprehenderetur, ira percitus Constantinopolimque reversus, animum Solimani à Joanne alienare conabatur: at infensus & Joanni & Hungariæ Grittius, Anno 1534. cum 7000. Turcis à Solimano ad componendas Joannis & Ferdinandi disceptationes missus, ad alpes Barcenses appulit. Cui, dum Emericus Cibak, qui Grittium Gubernatorem nolebat, (§. 96. *n.* 15. *a.*) jussu Joannis Regis eum salutaturus, ob-

viam

viam procederet, ſecuritatisque adſeveratione per Petrum Sacerdotem obtenta tutus iter faceret; is ad Coronam Urbem, mala animo conſilia agitans, pervenit; miſſisque celeriter inde nequiſſimis nonnullis valida ſat manu ſtipatis, qui Cibako obviam clandeſtinè progrederentur, per eos ad pagum *Felmer* Sedis Rupenſis, Wajvodam ſomno ſecuro in tentorio ſuo ſepultum, nocte concubia interfici juſſit. Caput ad Grittium Coronam adductum, eo permittente, ad latus altaris Templi magni conditum, corpus verò in pagum Almás (§. 96. *n.* 15. *c.*) devectum, ibidem humatum eſt. Parem fortunam, non pauci ex Equitatu comtiſſimo Cibakium ſequuto, experti ſunt; alii autem citiùs ſomno excitati, fugâ ſaluti conſulentes, famâ rei horrendæ provinciam replevere. Ea itaque res ingentem in Transſilvania tumultum excitavit; cujus incolæ cædem probi viri ulturi, undique ſtatim ex Siculis & Saxonibus confluxêre, Ducemque Stephanum Majlát ſequuti fuêre; immo Petrus quoque Moldaviæ Wajvoda, variis à Grittio injuriis laceſſitus in Transſilvaniam advolavit. Grittius igitur his perturbatus, *Mediam* ſe recepit, ſed ibidem obſeſſus moxque captus & in campum eductus, cum tanti facinoris complicibus, qui eum comitabantur, manu carnificis obtruncatus eſt. *Révai* refert: Grittio mane brachia, meridie pedes, veſpere caput reſectum eſſe. Ejus inſuper duo filii adoleſcentuli in captivitatem Moldavi Wajvodæ abducti, ſcelus patris poenâ capitis piarunt. Turcæ denique, qui ex comitatu Grittii ſuperfuêre, ne Solimanus offenderetur, dimiſſi fuêre.

22.

22. *Steph. Majlát* & *Emer. Balassa*, Anno 1534. æquata potestate, à Joanne, Transsilvaniæ præfecti sunt. Fuit *Májlat Liber Baro in Fagaras*, circaque annum 1530. partes Ferdinandi sequebatur; tandem verò Joanni se addixit, fortiterque adeo Anno 1534. Cibinium obsedit, vt post resistentiam 7. annorum deditionem facere, Joannique se submittere cogerentur. Anno 1536. Majlát, Siculi præcipui, Francisci Lázár caput in Oppido Régen amputari jussit. Vide §. 96. *n.* 15. *c.* Collegæ hi Wajvodæ, ad partes Ferdinandi transierant: *Majlatus* quidem opera *Thomæ Nádasdi* Illyrici Præfecti, cujus sororem Annám in matrimonio habebat; *Balassa* verò svasu *Melchioris* fratris, apud Ferdinandum militari Præfectura fungentis. Defenderat se quidem Majlatus masculè in arce Fagaras, Ferdinandi copias præstolatus: nihilo tamen minus, à duobus Wajvodis Valachis, perfidè elicitus, & sub induciarum pactionibus captus, Constantinopolim ablegatur, indeque *Galatam* mittitur; ubi ærumnis confectus, Anno 1551. (non 1560.) moritur.

23. Postquam Isabella, cum filio infante, in Transsilvaniam à Turcarum Imperatore transposita fuisset, vt §. 102. referemus; ac Georgius Martinusius, viduæ pupillique tutor Locumtenens Provinciæ factus fuisset: is Wajvodalem potestatem (cum coarctata jam ditio vix & Principem & Wajvodam pati posset) inclinavit, & fere sustulit, præcipuamque Imperii vim, post se, in Proceres transtulit. Hinc in Comitiis Anno 1542. *Tordæ* decretum fuit, vt *penes Locumtenentem, ex omni*

omni Natione, è singulis Comitatibus & Sedibus, singuli Consiliarii adessent. Sublato tamen Aô. 1551. Martinusio, Isabellaque Provinciam Ferdinando tradente, Castaldus Ferdinandi Locumtenens, jussu Domini sui, *Andream Báthori* Transsilvaniæ Wajvodam sibi junctum rebus gerendis habuit, ab Año 1552. ad 1553. Articulo Diætali Anni 1555. Festo B. Margaretæ *Tordæ* condito signatur, *quod sub Wajvoda Andrea Báthori, quia Comitia Regni Wajvoda & Generalis, ad petitionem Statuum convocare noluissent, vltrò Regnicolæ congregati sunt in Oppido Vásárhely; at simul hujusmodi ausus apud Regem Ferdinandum excusatur.* Andr. denique Anno 1566. moritur.

24. *Stephanus Dobó* antea Præfectus Agriensis atque miles clarissimus, Transsilvaniæ Wajvoda, cum *Franciscó Kendi*, in locum *Andreæ Báthori* eo Magistratu decedentis, à Ferdinando Anno 1553. constituitur. Dobonem inter & Kendium magni apud Transsilvanos nominis & auctoritatis virum, privatæ simultates levibus de causis exortæ sunt, quæ deinde erupêre in apertum odium, quod Kendium ad ineundam clancularíam cum Isabella Regina adversus Ferdinandum conjurationem impulit. Hinc varii in Transsilvania motus. *Dobó* demùm in *Szamos-Újvár* obsidetur, seque certis conditionibus dedidit: sed mox captus, in arce eadem, cum conjuge & liberis custodiæ mancipatur. At *Dobó*, contra deditionis conditiones captus, ex arce *Szamos-Újvár*, cum se pedum doloribus vexari simulasset, effracto intempesta nocte carcere, funibus per moenia demittitur, ac per dispositos equos feli-

lici-

liciter evadit. Quo intellecto, Joh. Sigiſmundus, uxorem liberosque dimiſit. Dobó, Pragam ad Ferdinandum atratus, & barba capilloque promiſſo ſupplex acceſſit; à quo eximia præmia, arces imprimis præcipuas, accepit. *Vid. Iſtvánfi Lib.* 18. 19. 20. Id denique notandum; *Joanne Sigiſmundo* Principe Actuali declarato, Anno 1556. *Dom. Oculi*, in Comitiis Sabeſi celebratis, à Ferdinando & ejus Wajvodis, *Paulo Bornemiſza* (qui ſimul Epiſcopus erat) & *Stephano Dobó*, juſſu Imperatoris Turcici, penitus receditur. *Art. ejusd. Anni.* Wajvoda omnino Bornemiſza nominabatur, quòd Kendio partes Ferdinandi deſerente, ambo rem gerebant; immò, duorum quoque tempore Wajvodarum, tanta ipſi in Civilibus erat poteſtas, vt in Comitiis Año 1555. Feſto B. Georgii *M. Váſárhelyini* habitis, tres Nationes ſuas Literas & Privilegia, coram Epiſcopo ac Wajvodis producere eorumque reviſioni ſubmittere debere, decretum fuerit. *Art.* Dobonem ultimum fuiſſe Transſilvaniæ Wajvodam in comperto eſt: tametſi quidam Patrii quoque Principes, ut infra dicemus, Wajvodæ nominati fuerint. *Dobó* denique Anno 1571. mortem obiit. *Kendi* atque *Dobó* Anno 1555. ſcribebant ſemet Vice-Wajvodas Transſilvaniæ; & Vice-Comites Siculorum in metali reambulatione Territorii *Szénégetö*, in Sede Mikloſvár, inter Pagos Barót & Köpetz controverſi, per ipſos peracta.

§. C.

§. C.

CumWajvodæ Civilibus 1. (§.XCVII. *n.* 2.) juxta ac Militaribus occupationibus *in genere* implicati fuerint, preteteaque *in specie*, eorum plerique, aut *Comitatûs Szólnok* 2. (*Zonuk* antiquè) *Interioris*, aut *Siculorum*, *Comites* 3. exstiterint: hinc facilè intelligitur, cur suos vicarios habuerint, immò quandoque regioni toti pari cum potestate duo 4. præfecti fuerint.

1. Civilia ac Judicialia negotia Wajvodis incubuisse, omnibus historiæ patriæ peritis constat. Inter cetera, Wajvodarum (quos Reges ipsi Spectabilis ac Magnifici titulo ordinariè compellabant) erat, Commissariis à Regibus Hung. in Provinciam expeditis se jungere, ac tam Hungarorum, Saxonumque, quam Siculorum Conventibus nomine Regio indictis adesse, ab ipsisque Hungaris & Saxonibus Censum, qui Subsidium plerumque nominabatur, expetere; à Siculis verò *Boves* pro mascula Regis prole, exigere §. 96. *n.* 13. Wajvodarum pariter erat, caussas revidere majores, *majores* inquam, cum *nemo Nihilium citra* 5. *casus* (quos lex patria docet) *in præsentiam Wajvodarum citari potuerint*; *nec Supremi Comites Comitatuum ullas causas infra summam* 50. *Flor. ad Wajvodas transmiserint. Art. A.* 1555. *Festo B. Georg. M. Vásárhely.*

2. Hujus Comites Supremi fuisse leguntur Wajvodæ saltem sub nris: 9. 10. 11. 15. 16. 18. 22. 26. 27. 33. 34. 40. 41. at fuere quidam aliorum locorum Præfecti, vt *Steph. Báthori* sub nro 65. fuit *Comes Szaboltsensis*, simulque Wajvoda.

3. a. *Siculorum* fuere *Comites*, sub nris: 23. 25. 30. 32. 50. 51. 54. 55. 56. 60. 61. pluresque procul dubio. Wajvodæ olim Siculorum Comites, post Octavas Comitatuum, intra Festa B. Georgii & Pentecostes, Judicia inter Siculos, & quidem Sede quavis per dies 15. celebrabant; intereaque 40. eorum equis intertentio præstita est. In hoc Siculorum Judicio 12. Assessores, Judice Sedis & Capitaneo inclusis, ad latus Wajvodarum erant; mulctæ Wajvodalis, media pars illis cessit; schedula citatoria *Den.* 1. taxata est. Ubi arma, signanter gladii inter Siculos parabantur, plebs parari curavit, & parati sub vexillum Wajvodarum dari debebant: si quis citra veniam è militia refugerit, mulcta Wajvodæ cessit. *cet. Ex antiquis Siculorum Legibus.* Ibidem etiam leguntur: Nemo evocari in præsentiam Wajvodæ aut Comitis Siculorum possit; sed causa in Sede primùm inchoëtur, & illinc appelletur. Natus Siculus in Tabula Wajvodali extra casum sententiæ mortem inferentis non detineatur; at homicida contra gratiam Wajvodæ, & etiam Regis, jure convictus moriatur. Gratia Wajvodalis contra homicidam casualem intra annum & tres dies duret; sed homicida læsos injuriâ ne afficiat, & nisi interim concordaverit, judicium impendi debet, *reliqua.* Vel ex his con-

conjici probè poteſt, quale Siculorum Comitis officium fuerit.

b. Leguntur verò in antiquis monumentis *Comites Siculorum*, qui Wajvodæ non fuere: 1. *Simeon*, tempore Regis Hieroſolymitani, *P. Fridv. Minerolog. p.* 127. circa An. 1224. 2. *Moſes*, 1291. 3. *Stephanus*, filius Dionyſii, 1315. 4. *Lachk*, 1329. 5. *Nicolaus*, filius Desö, ante A. 1304. 6. *Petrus de Peren*, Sic. Comes & Curiæ Regiæ Magiſter, 1403. 7. *Michaël* de Nádas, filius Salomonis, 1409. 1416. 8. *Michaël Jakcs* de Kuſſal 1435. Hunc Rev. Felmer pro Wajvoda exhibuit. 9. *Greg. Bethlen*, 1445. 10. *Rumoldus de Rozgony*, ante An. 1459. 11. *Joannes de Lábatlany* aliis *Lábatlan*, Sic. & Themeſienſis Comes & Supr. Transſilvaniæ Capitaneus, nec non *Ladislaus de Pakos*, Comites Siculorum, 1459. 12. *Oſvaldus de Rozgon* & *Ladisl.* Major, filius Desö *de Loſontz*, 1460. 13. *Sebaſtianus de Rozgoni*, 1461. 14. *Joannes Tarcianus*, ante An 1507.

c. Mos Patriorum Transſilvaniæ Principum erat, quo quisque eorum, in ſerie reliquorum titulorum, *Comes Siculorum* dicebatur, vt numi omniaque paſſim literarum monumenta teſtantur. Auguſtiſſima quoque Imperatrix, ac Sereniſſima Transſilvaniæ Princeps D. D. MARIA THERESIA, in *Reſolutionibus* Deputationi Transſilvanicæ Anno 1742. 20. Jul. datis (§. 129. *n. b.*) eumdem Titulum clementiſſimè adſumſit, vt teſtatur Punctum 4^{tum} intuitu Siculorum exara-

N 2 tum

tum, quod verbotenùs ſic legitur: „Demiſſæ „Inſtantiæ Nationis ejusdem (*Siculicæ*) quatenus Titulum *Siculorum Comitis*, quo alii Transſilvaniæ Principes, ac etiam Rex Poloniæ Stephanus Báthori, olim uſi ſunt, inter reliquos „Titulos noſtros aſſumere dignaremur, benignè „annuimus, eundemque Titulum in Transſilvanicis Expeditionibus, in ſerie Titulorum „noſtrorum, ſuo loco inſerendum indulgemus.

4. Sæpè, duos ſimul & ſemel, fuiſſe Wajvodas, jam conſtat: at ſi quis curatiùs inſpexerit annos, quos cum eruditis Catalogi Wajvodalis ſcriptoribus adnotavimus; putabit fortè 3. aut etiam 4. aliquandò Provinciæ Wajvodas, præfuiſſe: ſanè mihi, unum ſaltem alterumve eorum Vice-Wajvodam fuiſſe, vero proximum videtur. Probè denique notandum, omnes de lege *Wajvodas Siculorumque Comites* gente Hungaros (Siculos quoque Hungarorum nomine intelligas, oportet) fuiſſe. *Art. Hung. An.* 1492. Cui proinde legi condendæ occaſionem præbuiſſe Wajvodarum aliquos, diverſa de gente conſtitutos, probabile eſt.

§. CI.

III. Nomina VICE-WAJVODARVM, quæ non vetuſtas obnupſit, ſunt:

1. Comes *Benedictus*, Aô 1291. 2. *Ladislaus*, 1291. 3. *Chellus*, 1314. 4. *Petrus*,

2315.

1315. 5. *Michaël*, 1325. 6. *Simon*, 1335. 7. *Petheu*, 1338. 8. *Sigifm. Szathmári*, 1345. 9. *Joan. Farkas*, de Szeredahely, 1345. 10. *Petrus de Ja'ra*, 1346. 1348. 1366. 11. *Ægidius*, 1351. 12. *Dominicus*, 1357. 13. *Michaël*, 1359. 14. *Ladislaus*, 1370. 15. *Joannes*, 1371, 1383. 16. *Jacobus Laczk*, 1384. 17. *Gregorius de Faragó*, 1388. 18. *Joannes*, filius Petri de Váradja (Vice-Wajvodæ A. 1366.) 1391. 19. *Petr. Verres*, 1394. 20. *Joannes de Görtfön*, 1397. 21. *Laurentius*, filius Csák, 1402. 22. *Stephanus Na'das*, 1402. 23. *Michaël*, filius Salomonis, 1406. 24. *Joannes de Doboka. Petrus de Sztige*, & *Ladislaus de Madan* fimul Vice-Wajvodæ, 1407. 25. *Ladislaus de Nádas*, 1412, 1414. 26. *Steph. Sztanìfzlófi* de Báthor, 1422. 27. *Lorandus Lépes* de Váras-Kézi, 1437. 28. *Demetrius de Pán*, 1437. 29. *Petrus Cseh*, 1434. 30. *Pancratius de Dengelegh*, 1444. 31. *Georgius Boda* de Görgény, *Nicolaus de Vizakna*, (1451. Vice-Gubernator Transfilvaniæ, *R. P. Kertfelich p.* 271. & demùm Vajvoda.) & *Marcus de Herepe* fimul Vi-

ce-Wajvodæ 1446. 32. *Georg. de Bala*, *Nicolaus de Somkerék*, & *Stephanus de Nádas*, ſimul 1448. 33. *Georgius Bodó*, 1450. 34. *Brenislaus de Sibó*, 1453. 35. *Stephanus Kemény*, Miles de Gyerö-Monoſtor, 1456. 36. *Joan. Farkas* de Szeredahely, 1458. 37. *Georg. de Szent-Ivány*, 1461. 38. *Benedictus de Gebárth* & Szelkerék. 39. *Joan. Dionyſi* de Illye, & *Ladislaus de Nádasd*, ſimul Vice-Wajvodæ, 1465. 40. *Joannes de Rhede* & *Dominicus Bethlen* ſimul 1470-1478. 41. *Anton. Kendi* 1479. 42. *Georg. de Doba*, 1495. 43. *Stephanus de Thelegd*, 1497. 44. *Benedictus de Thar*, 1506. 45. *Ladislaus Schectinger*, Vice-Wajvoda & Caſtri Deva Caſtellanus, 1507. 46. *Nicolaus Thurótzi*, Vice-Wajv. & Siculorum Vice-Comes, 1512. 47. *Nicolaus Hagymáſi* de Bereksó, Vice-Wajv. & Siculorum Vice-Comes, ut patet ex Inſtrumento Judiciali inter Vener. Capitulum Albenſe & Judices ac Incolas Poſſeſſionum Sitve & Balkáts, Devæ Feria 4, proxima poſt Feſtum Beati Benedicti Abbatis de Anno 1519. 48. *Leonhardus Barrabáſi*, 1520. 49. *Stephanus*

nus Szaniſzlófi, 1523. 50. *Stephanus Thomoreus* de Csuts, Vice-Wajvoda & Siculorum Vice-Comes, 1523. 51. *Alexius Bethlen* 1530. 52. *Nicolaus de Telegd*, Vice-Wajvoda & Siculorum Vice-Comes, 1531. 53. *Franciſcus de Kend*, 1538. 54. *Ladislaus Mikola* de Szamosfalva, in Regno Transſilvaniæ Vice-Locumtenens Regius, 1544.

D. *De Patriis ſive Domeſticis Transſilvaniæ* PRINCIPIBUS.

§. CII.

Transſilvania, quam 538. annorum intervallo Regno Hungariæ adnexam, Regibusque Hungaricis ſubditam fuiſſe diximus, (§. XCV.) poſt fata Regis Joannis Zapolya, Anno 1541. penitùs ab eodem, manu Turcicâ, avulſa ac viduæ Reginæ *Iſabellæ*, infantique pupillo *Joanni Sigiſmundo*, Regiâ Hungariæ Budâ excluſis, cum nonnullis Hungariæ Partibus huicce Transſilvaniæ applicatis, tradita eſt.

Mortuo Joanne (§. 96. *n.* 15. *c.*) Rex Ferdinandus, juxta tabulas fœderis (§. 96. *n.* 15. *a.*) Sceptrum, juraque Hungariæ per Nicolaum Salman expoſcebat: at Iſabella tutelæ Solimani Turc. Imperatoris à Joanne moriente commendata eique confiſa, regno decedere nolebat. Ferdinandus igitur ad arma concitatus, exercitum, Duce Rogendorfio, in Hungariam miſit, Budamque obſideri juſſit: ſed eodem 1541. Anno, Turca, nihil aſperitate hiemis motus, ſuppetias Reginæ miſit, Germanosque repulit. Poſtea ipſemet quoque Solimanus, cum ingentibus copiis, Budam uſque pervenit; ubi paucos dies quieti indulgens, ſuo & filiorum Selymi ac Bajazetis nomine, Iſabellæ & pupillo, regalia offerri curavit munera *Vid. Iſtvánfi Lib.* 14. humaniterque per Legatos petebat, vt puerum Regem Regina, cum Proceribus, in caſtra mitteret. Miſit Regina, at pro affectu materno, anxia & non ſine lacrymis, cum nutrice, nonnullis matronis ac proceribus, qui cum Martinuſio eum comitarentur: puerum Solimanus perblanda fronte inſpexit, laudavit; nutricemque aureis numis donavit. Poſt hæc Purpurati, juſſu Imperatoris, proceres Hungaros prandio excepêre, intereaque per ſimulationem viſendæ Urbis cohortes certis Ducibus, quibus antea negotium datum erat, manipulatim immiſêre; itaque aſtu ſingulari Budam occupavêre. Poſtea Solimanus puerum, carpento, quo erat in caſtra vectus, impoſitum, ad matrem remiſit. Reginam deinde monuit, vt æquo animo Urbe, quam contrà Germanos hoſtes tueri non poſſet, excederet; Transſilvaniam & Partes Hungariæ

ultra

ultra Tibiſcum, tanquam pacatam & opulentam provinciam, haberet; Budam inſuper, ubi pupillus adoleverit, ſe reſtituturum juravit. Datis adeoque curribus & ſarcinariis jumentis, quibus omnis Reginæ gaza & ſupellex Lippam uſque deferatur; Regina Anno 1541. 26. Aug. Buda excedit, cumque Martinuſio & Petrovitſio, tutoribus, Lippam ſalutat ac conſidet, inde Transſilvaniam petitura: Buda vero præſidio Turcico firmata, Purpuratorum diu ſedes fuit. Ingreſſa dein Transſilvaniam Regina, cum Filio & Tutoribus, ſedem ſibi *Albæ-Juliæ* cumprimis fixit. Ex hoc tempore Transſilvania à Regno Hungariæ abſciſſa eſt.

§. CIII.

Imperantes igitur, qui abſciſſæ taliter abs Hungaria Transſilvaniæ clavum ab Anno 1541. ad A. 1690. tenuerunt, Hungarà de gente oriundi [1], PRINCIPISque nomine [2] omnes fermè inſigniti, Turcarum Imperatoribus (injuſtè [5] licet) Clientelares [3] & Tributarii [4], paucis exceptis, fuêre.

1. Præter Auſtriacos, *Ferdinandum* v. I. & *Rudolphum*; Hungari, & quidem ex *Hungaria*, poſt Joannem Sigismundum Principes *Báthorei*, *Rákótzii*, *Steph. Botskai* & *Franc. Rhédei*; reliqui ex *Transſilvania*, fuêre.

2. *a.* Filius Joannis Szapolya (§. 96. *n.* 15. *c.*) cui nomen *Joannis Sigismundi*, (vt in eo avi materni ſimul & patris memoria repeteretur) ſic volente matre, inditum erat, cujusque capiti, dum patris exſequiæ Albæ Regali celebrarentur, Sacra Hung. Corona, jubente matre, à quibusdam proceribus, impoſita fuiſſe, apud quosdam, legitur, *Regis Hungariæ* titulum uſurpavit: quod, præter ejus Diplomata aliasque Literas, teſtantur Numi, hac Inſcriptione cuſi: *Johan. Sigism. Rex Hung.* 1557. Item, *Joh. II. Elect. Rex Hung.* Hinc dicit *Köleſéri p.* 134: „ *Joh. Sigismundus*, „ prout inter viciſſitudines, ſpem potiendi Co„ ronâ & Regno Hungariæ, non prius depoſuit, „ quàm mors finem vitæ poneret: ita in numis, „ quâ argenteis, quà aureis, in quorum medio „ ab una parte, Sigilli inſtar impreſſum erat „ gentilitium inſigne (*quod Lupum cum Stellâ & cre*„ *ſcente Luna complectebatur*,) cum Literis: *Joh.* „ *II. El. Reg. Hung.* alterâ verò parte calvâ & „ levigatâ, id teſtatum voluit. Sed fuit *Ex-Rex*, ſive Rex exul ab incunabulis, aut, ſi quod res eſt dicamus, *Princeps* ſucceſſoribus ſimilis, immò quibusdam impar. *Principis*, ipſemet quoque, morti vicinus, *titulum* amplexus erat, teſtante *Köleſério p.* 134. „ Conventum, *inquit*, erat Aug. „ Imperatorem felicis record. *Maximilianum* in„ ter & *Johannem Sig.* paulo ante hujus obitum, „ pactorum conventorum tabulis ne quidem per„ mutatis; vt hic depoſito *Regis* titulo *Principis*; „ *Vajvodæ* verò *Transſilvaniæ Siculorumque Comitis*, „ qui poſt eum ſuccederent, tanquam Fiducia„ rii Aug. Domûs Auſtriacæ, Præfecti Provin„ ciæ, uterentur.

b. Ste-

b. *Stephanus, Christophorus & Sigism. Báthorei*, re quidem vera, fuerunt incliti Transsilvaniæ *Principes*: eos tamen titulum *Vajvodæ Transsilvaniæ & Siculorum Comitis* gessisse, numi testantur, quos *Köleserius p.* 135. 136. 137. exhibuit. Sunt ibi Inscriptiones numales: *Stephanus Báthori de Somlyó Vajvoda Transsilvaniæ & Siculorum Comes.* &: *Christophorus Báthori de Somlyó, Vajvoda Transsilvaniæ & Siculorum Comes.* nec non: *Sigismundus Báthori Vajvoda Transsilvaniæ & Sicul. Comes.*

3. Quum moriens Joh. Zapolya, uti beneficiarium & clientem decebat, tam viduam suam & pupillum, quàm Regnum, in tutelam Solimani testamento commendasset: is regni quidem tutelam suscepit, Reginæque maturam opem tulit §. 102. *n.* 1. at mox præcipuam Hungariæ partem sibi rapuit, Transsilvaniamque tributariam subjecit. Sic occasio data est, ut ex Transsilvania, ab aliquot retrò Seculis Sacræ Regni Hungariæ Coronæ Membro: (quod tamen tunc quoque pro seorsiva & distinctæ ab eodem Regno jurisdictionis Provincia habitum fuit, Wajvodisque paruit) Regnicolæ Principatum facerent liberum & avulsum. Ex hoc itaque tempore, augescente Portæ Ottomanicæ potentiâ Principes Transsilvaniæ, ex illorum temporum seque conservandi rationibus, ejusdem Portæ Ottomanicæ Clientelam & Protectionem suscipere, inevitabili necessitate fuerunt adacti; hincque Principatus noster, super adhæsione ad Portam, præstandoque eidem obsequio, varias tulit Leges & Constitutiones, juramento Principum firmatas, ut testantur *Articuli Approb. & Compilat. Constitu-*

tio-

tionum. Nec Principes, ſine Turcico Diplomate (*Athname* ipſis dicto) Sceptro, Vexillo, Clavâ, ſimilibusque Principalibus Inſignibus, à Porta Ottomanica donatis, confirmationem in Principatu conſecuti fuerunt. Exeunte denique ſuperiore Seculo, pulſo victricibus Leopoldi Magni armis Turcâ, Protectioni Ottomanicæ ſollemnibus Comitiorum Articulis renunciatum eſt. *Vid. Art. I. An.* 1744.

4. *a.* Principes noſtros, Turcis *tributarios*, & *Contributionis* Transſilvanicæ *adminiſtratores* fuiſſe, præter Hiſtoricos, Articuli paſſim Diætales docent, ſimulque oſtendunt, quantam Transſilvania Tributi ſummam Turcis, pro diverſis temporibus, præſtiterit. Nos ſolùm ſpeciminis ergo hic quædam commemoramus ex iisdem Articulis. Annis 1548, 1564. & nonnullis aliis *Denarii* 99. pro Turca Portatim (de *Portis* vid. inf. §. 139. *not.*) contribuebatur. Anno 1551. 12000. Flor. hung. in ſumma ſoluta ſunt. Quoties verò offenſum ſe à Transſilvanis Turca aſſerebat, aut expeditionem pro Provincia ſuſcipiebat; ſimul & Tributum, absque miſericordia, augebat. Hinc, Anno 1658. 6. Novembris *Art.*3. quia Status Transſilvaniæ, ad mandatum Turcæ, expeditione Polonicâ offenſi, (§. 119. *n. d.*) receſſum à Rákótzio & electionem novi Principis, tamdiu diſtuliſſent, donec Turca in bellum milites contra ipſos eduxerit; ideo extraordinaria, eaque nimia Contributio eidem Turcæ præſtanda imponitur; & quia Plebs ſolvendo non erat, ſic in eam ſolvunt: 1.) *Nobiles Comitatuum*, alias à Contributione immunes, à

Por-

Portis ſuorum ſubditorum *Fl. hung.* 20. quam ſi quis præſtare non poſſet, Bona ejus in pignus ſolventi tradantur. 2.) *Siculi Nobiles* & *Primipili Poſſeſſionati* à decem ſubditis Flor. 20. 3.) *Nobiles unius Seſſionis* & *Viduæ*, tam in Comitatibus, quàm inter Siculos, nec non *Parochi Hungarorum* & *Valachorum*, Siculi item *Primipili* & *Pixidarii*, *Molitores* liberi, vt & *Cives* inter Siculos, *Taxaliſtæ*, præter Agropolitanos, capitatim Fl. hung. 2. *Agropolitani* portatim Fl. 20. 4.) *Saxones* portatim Fl. 20. 5.) Eorum *Parochi* grandem ſummam, eam ſcil. quam *Taxa* eorum *Cathedralis* annua conſtituit. 6.) Servi denique & Officiales omnes inpoſſeſſionati, vt & Satellites Nobilium (*Darabontok*) capitatim Fl. 2. Tantum tamen abeſt, vt Turca contentus hac Contributione fuiſſet, vt potius Transſilvaniæ Ablegatis in Jediculam (carcerem) conjectis, extraordinaria rurſus Contributio impoſita ſit, qua Barbaro de Expenſis belli ſatisfieret. Hinc ſolverunt; 1.) Nobiles Comitatenſes pro Portis eorum non combuſtis Flor. 5. & Saxones pro combuſtis partem tertiam. 2.) Reliqui omnium Statuum homines, in Art. Anni 1658. recenſiti, ſummæ tunc inpoſitæ mediam partem. Grandibus his & extraordinariis Tributis demulſiſſe Turcarum animos Transſilvani videbantur; cum & ordinaria Contributio, quæ ante hos annos 15. millibus Ducatorum plùs minus conſtabat, inſigne augmentum cepiſſet: nihilo tamen minùs, Año 1666. Tributum Barbarus in triplum auxit. Cum proinde nec Nobilium immunitati indulgeri potuiſſet; Nobiles unius Seſſionis ſive Fundi præſtitêre capitatim

Ta-

Taler. 1. Porta quælibet Tal. 16. Siculi Tal. 5000. Comitatus Máramaros Tal. 5000. Districtus Fagaras Tal. 5000. Abrud-Bánya 200. Vizakna 200. Kézdi-Vásárhely 100. Bereczk 40. Ilyefalva 20. Sepsi-Szent-György 10. Csik-Szereda 15. Ignobiles extra Portas constituti Fl. 3. Den. 20. Parochi Saxonum Tal. 500. Popæ sive Valachorum Parochi 500, Officiales Camerales, & Tricesimatores, alibi. 20, 15, 10, 5, 3, 2. *cet. Vid. Art. A.* 1666. 1. Febr. *Art.* 12, & 15. Sed nec sic Turcæ satisfactum est, verùm eodem Anno 18. Sept. *Art. I.* denuò pro eo Contributio imposita est, portatim Tal. 1. Nationi Siculicæ Tal. 500. Máramaros 300. Fogaras 200. Popis 200. Taxalistis Tal. 183. Annis 1674, 1675, 1676. portatim pro Turca impositi fuêre Tal. 18. Annis 1678 & 1679 iterum auctum Tributum solutum. His omninò temporibus vix aliquid, ex ingenti Tributo, Principi Transsilvaniæ, Præsidio, Provinciæque necessitatibus cedebat; immò acceptâ mutuè pecuniâ ipse Princeps Barbarum quandoque cicurabat; *testibus Articulis.* Certè felicioribus quoque Seculi XVI[ti] annis, plus sæpè pro Turca; ac pro Principe publicisque necessitatibus contribuebatur. Sic, Anno 1575. 25. Jul. *Kolosvárini*, Año 1577. 21. Apr. *Tordæ.* Año 1582. 27. Apr. *Albæ-Juliæ*, Año 1584. 25. Apr. *ibidem*, pro Turca impositi leguntur portatim Denarii 99. at pro Principe Den. 50. Anno 1578. pro Turca Den. 150. pro Principe 99. Anno 1589. 20. Apr. *Tordæ*, pro Turca Den. 99. pro Principe 66. An. 1590. 26. Apr. ut & An. 1591. 21. Apr. *Tordæ*, pro Turca

Den.

Den. 99. pro Principe 75. Insuper, pro Honorario Turcæ nonnunquam Tributum præstitum fuisse, testatur *Art. I.* Anni 1656. 20. Febr.

b. Præter Censum Imperatori Ottomanico propriè præstitum, varias nexus Turcicus Contributiones secum vehebat. Talis erat *Contributio ad ædificationem Domûs Constantinopolitanæ* pro Legatis Transsilvanis positæ, pro qua Anno 1616. 17. Apr. tribus Nationibus Flor. 4000. injuncti fuerunt. Pro eadem domo Anno 1653. Nobilibus unius fundi, & Popis Valachorum, capitatim Denarii 25. impositi leguntur. Item, Anno 1655. Parochi Saxonum dant Flor. 300. Græci & Judæi 300. Popæ viritim Den. 25. Nobiles Comitatuum unius fundi Den. 15. Sic & aliis quibusdam annis. Pro *Legationibus* similiter sæpiculèque contribuebatur; sic Anno 1682. 25. Apr. jussu Turcæ Insurrectio mandatur & suscipitur, quod per Ablegatos, *Balthasarem Matskási*, *Sigismundum Boër*, & *Judicem Regium Nagy-Sinkensem*, Supremo Vezirio significatur: in hujus Legationis expensas 5000. Taleri repartiuntur. Pro *Exercitu Turcico*, ex 6000. Janitzaris & 4000. Equitibus, constante, Anno 1661. 20. Novembris *Art. I.* Contributio Naturalium imponitur, ex quâ Nobiles unius Sessionis, Parochi Saxonum & Hungarorum, Officiales Camerales, Molitoresque viritim Tritici *Cub.* 1. Avenæ pariter *Cub.* 1. præstant. Similiter Anno 1683. 24. Apr. *Art.* 5. Naturalia in rationem Exercitûs Turcici sub Chamo eorum transeuntis in Hungariam, magnâ summâ repartiuntur. Reliqua tacemus.

c. Ha,

c. Hæ, ſimilesque Contributiones Turcis debitæ, inauditum antea exigendi modum pariebant. Exempli cauſa: Anno 1660. 5. Jul. Contributio portatim in Taler. 25. ſive Flor. 50. impoſita, eo modo exigi decernitur, vt ſi cujus Jobbagiones (ſubditi) ſolvendo non ſint, pecora eorum, ſi habeant; ſin minus, pecora Dominorum Terreſtrium, ſcil. Bos in Tal. 2, inferior Tal. 1, Vacca melior Tal. 1, duæ inferiores in Tal. 1, adimantur; quæ ſi Poſſeſſor intra 8^{vum} diem non redimat, vendantur. Si verò nec ipſemet Nobilis, nec ejus homines pecora habuerint; Bona eorum immobilia, divendantur. Ibidem etiam definitum erat, vt Nobiles unius Fundi, Parochi Hungarorum & Popæ Fl. 5. Ludi-Magiſtri Fl. 2. Primipili 4. Parochi Saxonum tantam ſummam, quàm *Cenſus Cathedraticus* conſtituit, Capellani Saxonum Fl. 5. &c. Officiales Fiſci quisque ab Officiis grandem ſummam, contribuant. Zingari Taler. 1. Ibid. Art. 16. ſtatuitur, quodſi Poſſeſſores aut ipſimet, aut medio Jobbagionum Tributum non ſolvant, Bona in perpetuum; Nobiles unius fundi & Cives univerſi libertatem amittant, inque ruſticitatem redigantur, quibus nec Gratia Principis ſuffragari queat. Anxiis his temporibus, Anno 1688. 24. Jan. Art. 4. ſtatuitur, vt è Nobilibus unius Seſſionis nullus contributione eximi poſſit; ſi ſolvendo non ſit, captivetur, & uſque ad Fl. 40. redemtibiliter ad Jobbagionatum obligetur: ſi aufugerit & Fundum habuerit, pro Flor. 40. impignoretur.

d. Cum nec tam duris legibus, Turcis ac Provinciæ necessitatibus satisfieri potuisset; eo animum Status Transsilvaniæ attenderunt, vt mutuam pecuniam & Naturalia à Proceribus colligerent, felicioribusque annis refunderent. Quia verò exhausta Provincia vix creditorem dando parem sinu suo haberet, legibus cogentibus actum est. Hinc decretum est Anno 1671. 9. Mart. vt Proceres grandem summam præstent, donec repartita Contributio colligi, eisque refundi queat: quam si præstare nollent, duplum exigatur. An. 1683. 24. Apr. *Art.* 1. Magnatibus, potiori Nobilitati, & Communitatibus quibusdam singillatim, grandis aureorum summa, titulo *Mutui*, ea lege imponitur, vt si quis solvere nollet, vel solvendo non esset, Bona ejus occupentur, & ei, qui præstiterit, ad annos 5. irredemtibiliter, dein deposita summâ, sub pœna Flor. 200. redemtibiliter adsignentur; Jobbagionem quemvis in decem Aureis computando. Qui verò Bona non habuerit, captivetur. *Papæ! Dura lex!* Anno 1686. 8. Maji, Nomine Statuum, Ordini Ecclesiastico, grandis summa imponitur, sub spe refusionis solvenda: signanter, Helveticæ Confessioni addicti præstant Taler. 1000. Catholici Tal. 100. Unitarii Tal. 600. Saxones 1400. Anno eodem, 19. Octob. Art. I. statuitur, vt si quis mutuum eodem anno bis impositum præstare nollet, ex Bonis ejus, media summæ pars, pro cassa, loco pœnæ, desumi debeat. Leges his similes in *Articulis* legere, rarum non est; prout nec eas, quarum virtute Creditoribus satisfieri jubetur: at omnibus satisfactum fuit nunquam.

4. Ad hæc, Contributione Transſilvano-Turcicâ augeſcente, contribuentium numerus minuebatur: Turca enim, parte Hungariæ nobis vicina occupatâ, etiam contiguas eidem, Transſilvaniæ partes pedetentim ſubjugabat, ac à noſtra Provincia quadantenùs avellebat. Talia ultra Samoſium fuêre loca, Comitatuum *Kolos*, *Doboka*, & *Szólnok Interioris* partes, quarum Pagi Turcis per hunc modum *dedititii*, *ac in utramque partem*, Turcicam v. l. & Transſilvanicam, *ſervientes*, Hungaris *Hódoltság*, i. e. locus ſubjectus ſive tributarius (ex *Had*, h. e. Bellum, quaſi *Hadoltság*, quod bello ſubactus ſit) dicebantur; vt videre eſt in *Articulis* An. 1666, 1667, aliisque paſſim; nec non *Compilat. Conſtit. Edicto* 32 & 46.] Dedititii hi pagi, aliàs ſub Jurisdictione Transſilvanica exiſtentes, media ſolùm proportione in Caſſam provincialem contribuebant. *Conſ.* §. 123. *n. g.*

5. Occupatam injuſtè Provinciam §. 102. *n.* 1. injuſtè Barbarum poſſediſſe, docent ea, quæ nunc *n.* 4. diximus. Qui verò fuerint Imperatores Ottomanici, illegitimi Transſilvaniæ poſſeſſores, ab inſtituto noſtro alienum non putamus, nominare. Undecim numero ii fuêre: 1. *Solimanus II.* natus Anno 1496. Imperator creatus An. 1520. mortuus Anno 1566. 4. Sept. Hic *Albam-Græcam* expugnavit, Inſulam *Rhodum* ditioni ſuæ ſubjecit, & Anno 1526. victoriâ ad Mohácſum potitus eſt, (§. 96. *n.* 14.) quibus præclarè geſtis anteceſſoribus palmam præripuit; at obſidionem Viennæ Auſtriæ, poſt 70. impetus, ſolvere coactus fuit Anno 1529. 2. *Seli-*

mus

mus II. ab Anno 1566. ad 1574. 3. *Amurath III.* ab Anno 1575. ad 1595. 4. *Mahomet III.* ab Anno 1595. ad 1603. 5. *Achmet I.* ab An. 1603. ad 1617. 15. Novemb. 6. *Mustapha I.* creatus Anno 1617. exutus 1618. iterum Anno 1622. ſublimatus, cuſtodiæ mancipatus 1623. ſtrangulatus Anno 1639. 7. *Oſmannus II.* ab Anno 1618. ad 1622. 8. *Amurathes IV.* ab 1623. ad 1640. 9. *Ibraim* ab 1640. ad 1648. 17. Aug. 10. *Mahometh IV.* ab Anno 1648. ad 1687. 11. *Solimanus III.* ab 1687. ad 1691. 22. Jun. Cui *Achmet II.* eodem anno ſucceſſit.

§. CIV.

Principes patrii ſeu populares (§. CIII. *n.* 1.) hi Transſilvaniæ faſces tenuerunt: 1. *Joannes Sigismundus.* 2. *Ferdinandus.* 3. *Stephanus Ba'thori.* 4. *Chriſtophorus Ba'thori.* 5. *Sigismundus Ba'thori.* 6. *Rudolphus.* 7. *Andreas Ba'thori.* 8. *Stephanus Botskai.* 9. *Sigismundus Ra'kótzi.* 10 *Gabriel Ba'thori,* 11. *Gabriel Bethlen.* 12. *Catharina Brandeburgica.* 13. *Stephanus Bethlen.* 14. *Georg. I Ra'kótzi.* 15. *Georg. II. Rákótzi.* 16. *Franciſcus Rhédei.* 17. *Achatius Bartſai.* 18. *Joan. Kemény.* 19. *Michaël I. Apaſi.* 20. *Mich. II. Apaſi.* Quorum hiſtoriam carptim exhibemus.

1. Suis quemque locis pariter commemorabimus eorum, qui Principatum quidem Transſilvaniæ involarunt; at legitimorum Principum numerum intrare non potuerunt. Tales fuere: *Michaël Wajvoda*, *Moſes Siculus* & *Emericus Tököli*.

2. *Ferdinandus* & *Rudolphus* AVSTRIACI fuêre.

§. CV.

1. JOAN. SIGISMVNDVS (§.CIII. n. 2. a.) *Rex*, aut potiùs *Princeps*, in cunis adhuc, Anno 1541. clavum Transſilvaniæ adeptus, cum matre ISABELLA ſub Tutoribus, *Georgio Martinuſio* & *Petro Petrovitſio*, Provinciæ præfuit uſque ad An. 1550; quo puer Princeps, è tradito per Martinuſium *Ferdinando* Principatu, in Sileſiam, cum matre, ad habitandum iter inſtituit: at inde An. 1556. ad Transſilvaniæ gubernacula revocatus, ad An. 1559. 15. Septembris, quo ISABELLA obiit, *Sex-Virali*, poſt mortem verò matris, cum *XII-Virali Conſilio*, ad annum uſque 1571. Provinciam rexit.

a. *Iſabella* Transſilvaniam ingreſſa, §. 102. n. 1. pacatam eam diu tenere minimè poterat: *Martinuſius* namque *Locumtenens*, (de quo §. 106. n.

c.

c. plura referemus) ſpretis, Reginâ, Petrovitſio, & iis Proceribus, qui Anno 1542. Feria 4ta poſt Dominicam *Judica*, Tordæ, è tribus Nationibus Conſiliarii, penes Locumtenentem officio functuri, electi fuerant; in publica adminiſtratione, ſolo ingenio ſuo uti cœpit. Hinc crebræ Reginam inter & Martinuſium diſcordiæ, utrique perniciosæ, atque imprimis Chriſtiano *nomini*; & quo ſæpius reconciliati, eo ſuſpectior alter alteri. Interea Martinuſius dominandi cupidiſſimus, ſe inparem cernens Turcicæ potentiæ, à qua parata auxilia ad Reginæ nutus videbat, clàm cum Ferdinando agere cœpit, Reginamque Provinciâ amovere conſtituit: Reginam verò multis adgreſſus rationibus, immò inſtigationibus, eo adducere conabatur, vt filii nomine, Ferdinando Transſilvaniam, quam Turcicæ potentiæ impar tueri non poſſet, in rei chriſtianæ commodum, cederet. Hinc diſſidiæ denuò inter Martinuſi. & Reginam, majoribus, quàm antea odiis & viribus, recruduerunt. Horum exempla ſunto: Martinuſius Reginam cum Petrovitio Cibinium ire volentem, Urbe excludendam curavit, ne munitiſſima Urbe occupata, ſibi detrimenti aliquid inferretur; Proceribus Martinuſio armis obſiſtere volentibus, is quoque exercitum extemplò conſcripſit, Siculosque & Saxones, quos largitione ſibi conciliaverat, in auxilium convocavit: poſt ad arma deventum fuit; ſed iterum Martinuſius cum Regina in gratiam rediit. *Item* Anno 1550. Comitia Agnatetii (*Szent-Agóta*) Regina indicit, in quibus ope Procerum, Georgio ob nimiam potentiam infeſtorum, ſe conſecuturam ſperabat, vt illi

Imperium abrogaretur; cui rei, homo ſagax, qui tum Váradini erat, ut obicem poneret, confeſtim Provinciam ingreſſus, ejus adventu Comitia ſolvuntur. Georgius proinde apertus jam Reginæ pupillique hoſtis, Urbes oppugnare, ſecum Váradino adductis copiis incepit, Albamque Juliam poſt viginti dierum obſidionem expugnavit.

b. *Caſtaldus* interea à Ferdinando per Martinuſium expetitus, cum exercitu Germanico in Provinciam venerat; cumque ejus adventu, & Urbium expugnatione territam Reginam Martinuſius ſciret, ipſam Sabeſii convenit, vt ad componendum cum Ferdinando hortaretur: indictis igitur Claudiopoli Comitiis, Caſtaldus coram Georgio Martinuſio & Provinciæ Statibus, adventûs ſui cauſas exponit, vt v. I. cum Regina, de conditionibus, jam antea Joanni, ejus marito, oblatis ageret. Actum etiam de iis eſt, vt §. 106. *n. b.* videbimus. Poſt, Regina flens, ſe pactis aſſentiri reſpondit; pacta conventa utrinque juramento confirmata ſunt, Reginaque Coronam Hungariæ, Sceptrum, & reliqua Regni Inſignia, quæ à Solimano Ioannem accepiſſe §. 96. *n.* 15. *a.* retulimus, Ferdinando tradidit. Dein Iſabella cum pupillo, Zilahum uſque à Martinuſio comitata, Transſilvania, convaſatis rebus ſuis, exceſſit, Caſſoviam venit, ibique nonnihil morata, Sileſiam versùs profecta eſt.

c. Traditis Ferdinando Inſignibus Regni & Transſilvaniæ Provinciâ, prolixâ oratione Caſtaldus Proceres ad Ferdinandi fidem traduxit: poſt, Martinuſius, ante omnes, in fidem Ferdinandi, tam-

tamquam legitimi Regnorum hæredis, juravit; quem Saxones, Siculi, aliique ſequuti ſunt. Sed non diu, nec pacatè, Provinciam Ferdinandus tenere potuit: Solimanus enim ex ſuorum Literis, ac Reginæ Petrovitſiique querelis, ea, quæ in Transſilvania acta fuerant, cognoſcens, expeditionem in Hungariam & Transſilvaniam mandavit, vt Reginam cum filio reſtitueret; vnde bellum ingens exarſit. Dum igitur & á Germanis & à Turcis Transſilvania malè mulctatur, Provinciæ Proceres Legatione ad Ferdinandum decretâ, vt ſibi de pace cum Turcis agere liceret, impetrarunt. Poſthæc, mandabat Solimanus Anno 1555. 20. Dec. vt Transſilvania *Joanni II.* traderetur, isque revocaretur; vel ſi is intrare nollet, manus tamen Ferdinandi Principatu amoveretur: ſignificabat ſimul, Achmeti Purpurato negotium dediſſe, vt conſcripto valido exercitu, expeditionem ſuſcipiat; inſuper ad Tartarorum Principem, & Valachiæ Moldaviæque Wajvodas ſcripſiſſe, vt vires ſuas cum Achmete conjungentes, Transſilvanis auxiliarentur. Quibus Literis Procerum animi valdè commoti, Turcicæ potentiæ probè gnari, vel artificioſiſſimis Caſtaldi perſvaſionibus induci haud quaquam potuerunt, vt ſpreta ſalute, tot ſimul copiis ſe objicerent. Acceſſit Germanorum & Hiſpanorum militum exorta ſeditio, diu fruſtra ſtipendia ſua urgentium; qui nullis Caſtaldi precibus aut minis retineri poterant, quin arreptis Signis, & novis Ducibus creatis, injuſſi per Pannoniam, Viennam versùs iter cœperint; quos cum aliud non poſſet, brevi ſubſecutus Caſtaldus. *Toppelt. p. m. 220. ſeqq.*

d. Quamobrem Transſilvani, Anno 1556. *Dom. Oculi*, indictis Sabeſum Comitiis, Ioannem Sigismundum in actualem Principis dignitatem aſſumſerunt, illoque tunc abſente, Petrum Petrovitſium Locumtenentem declararunt, & à Ferdinando ejusque Wajvodis receſſerunt: ibidem, *Conſilium* Principis è tribus Nationibus conſtituendum decretum eſt; & tunc ex parte Comitatuum, *Balthaſar Patotſi*, *Nicol. Forró*; ex parte Siculorum, *Nicol. Kornis*, *Martin. Andráſi*; ex parte Saxonum, *Conſul Cibinienſis*, & *Judex Coronenſis* electi ſunt. Interea, Regina cum filio revocatur, cui, (poſtquam An. 1556. 23. Septem. Leopoli Ruſſiæ moviſſet Iſabella) Statuum decreto, Melchior Balaſſa, facto per Maramaruſium itinere, uſque ad Huſztum Oppidum, cum DC. equitibus, obviam proceſſit: excepta taliter à Transſilvanis & auxiliaribus copiis Regina, tum ingenti comitatu, immò exercitu, Moldavorum, Transalpinorum, Polonorum, Ungarorum, Raſciorum & Transſilvanorum vallata, 22. *Oct* Claudiopolim deducta eſt. Celebratis poſt 25. Nov. Claudiopoli Comitiis, ſtatutum eſt, vt ſi quis ſpatio unius Menſis ad fidelitatem Reginæ filiique juramento ſe non ſtrinxerit, Bona ejus Fiſco adplicentur. *Item*, vt Regina filiusque, omnia Officia, Dignitates & Donationes, cui maluerint, liberè conferant. Reſtituta in Principatum Regina, decem millia aureorum Conſtantinopolim quotannis miſit; quæ benevolentia, in importunum excrevit tributum.

e. Anno 1557. *Franciſcus Bebék*, obtendens Iſabellæ imbecillum ingenium, & Joan. Sigismundi in-

immaturam ætatem, Conſtantinopoli, à Solimano Gubernatoris Transſilvaniæ titulum ea obtinuerat auctoritate, qua olim Ludovicus Gritus habuerat, (§. 96. *n.* 15. *a.*) Moldavusque & Tranſalpinus Wajvodæ, ei parere juſſi: is Valachorum tectus præſidio, in Provinciam revertit; verùm ſimul ac eam tetigit, in cuſtodiam datus eſt; vix multis Wajvodæ Moldavi precibus libertatem ad breve tempus conſecutus. Iſabella enim ſuſpicione plena, ejusque auctoritate indignata, ſequenti anno, eum atque duos *Kendios*, *Antonium* v. l. & *Franciſcum*, vt & *Petrovitſium* è medio tollendos decrevit. Petrovits, deſtinatæ cædi, naturali morte ereptus, quod tota vita cælebs vixerat, Bonorum omnium hæredes Reginam & Filium, cui ſanguine junctus erat, reliquit. *Bebék* verò ac *Kendii*, graviſſimarum rerum prætextu *Albam* vocati, & *Cal. Sept.* convivio, quod in multam noctem protractum erat, accepti, poſt mediam noctem, in ſuo quisque hoſpitio, fruſtra Deum hominesque & omne jus appellantes, opera Melchioris Balaſſa, ad omnia flagitia promtiſſimi, interfecti ſunt. Horum cæde magna ab Regina animorum alienatio facta eſt: quamvis in Comitiis Tordæ celebratis, in favorem Reginæ, jure cæſos eſſe, pronunciatum fuerit. Bona denique eorum, quæ erant ampliſſima, Fiſco addicta. Ipſa deinceps Regina ſemel in publico viſa variis doloribus contabuit, ac An. 1558. 15. Sept. ex vita *Albæ* demigravit. Notatur denique in *Articulo* Comitiorum anno eodem 29. Sept. celebratorum, quod Sicarii, qui *Iſabellam* & *Joannem II.* tollere nitebantur, deprehenſo facinore, interemti, ac notorii declarati fuerint.

f. Mortuâ Iſabellâ, paceque fruſtra cum Ferdinando tentata, quum *Joh. II.* per ætatem adminiſtrare Provinciam non poſſet, placuit ipſi & Statibus eligere 12. Conſiliarios, è tribus Nationibus quaternos, Rempublicam moderaturos. An. 1662. Siculi plebei illegalibus oneribus gravati, fruſtra Saxonibus Coronenſibus, Schæsburgenſibus & Medienſibus in auxilium ſollicitatis, Jo. Sigismundo rebellarunt; quorum exercitus, cum incolis Sedis Marus manum juncturus, versùs Száſz - Kézd, Schæsburgum, Ebesfalvam, Bonyham *cet.* iter promovens, inter fluvium Nyárád & Forum Siculorum caſtra locavit. Fruſtra à Joanne per Legatos admoniti, vt ab armis diſcederent, infelicem belli aleam experti fuêre. Miſſo enim, cum mille prætorianis equitibus & totidem peditibus Ladislao Radák, ad Forum Siculorum, cum Siculis pugnatum eſt. Victor Radák, maximam Siculorum partem, quæ nullo ordine, nulloque certo Duce, temerè confluxerat, partim cædendo atque inſtando diſſipavit, partim captam in triumphi ſpeciem Tordam ad Comitia perduxit, ubi de nonnullis, qui ſe duces ſeditioni præbuerant, capitale ſupplicium ſumtum eſt. Paulò poſt, die 20. Jun. (non Novembri, vt vult *Miles p.* 87.) frequentior Schæsburgum indicta eſt Diæta, quo Primores & Primipili (*hi Seditionis participes non erant*) perſonaliter omnes, Plebei autem (*Plebs rebellionem concitaverat*) è Sede quavis ſedeni comparent, excepta Sede *Aranyas*, quæ ſe maleſanis conſiliis non miſcuerat. Scriptores plerique hallucinari hìc videntur, dum totam Siculorum Nationem libertatem, propter hanc rebellionem, ami-

amiſiſſe, memoriæ prodiderint: cum tamen ſola plebs ſeditionem moverit, ſolaque pœnam incurrerit; ſi aliqualem Legum, Privilegiorum & conſvetudinum factam ibi inmutationem exceperimus, quæ totam reſpiciebant Nationem; vt infra § 150. *n.* 2. docebimus, ex Actis quidem eorundem Comitiorum exceptione majoribus. Idem judicium eſto, de duabus illis arcibus, quibus in medio Siculorum exædificatis, veluti frenis & retinaculis Siculos contineri voluiſſe Principem, Hiſtorici tradidêre. Vid. de iis §. 111. *n. b.* His denique in Comitiis ſupplicio dati ſunt Siculorum ſeditioſorum è plebe non pauci, quos inter *Georgius Nagy* eum fermè in modum, ac de *Georgio Doſa* §. 99. *n.* 18. *a.* retulimus, excruciatus eſt. *Miles p.* 87. *V. Wolfg. Bethlen p.* 220.

g. Eodem 1562. anno, octennales Ferdinandum inter & Solimanum, induciæ, quibus & Joan. Sigismundus comprehendebatur, initæ ſunt: nihilo tamen minùs, non adeo cum Ferdinando Anno 1664. vitâ functo, quàm cum ejus ſucceſſore Maximiliano renovatum bellum, non citò extinctum eſt. Joan. Sigism. Anno 1564. relictis, pro moderamine Transſilvaniæ in provincia *Stephano Csáki* Præſidente, & quibusdam Conſiliariis, in Hungariam cum exercitu movit, primùmque Caſtellum *Hadad*, quod *Mathias Sennyei*, vir fortis & militaris, cum Cæſareanis tuebatur, obſidione cœpit; vt narratione lectu digna memoriæ tradidit *Iſtvánfi Lib.* 22. Poſtea multis Hungariæ Civitatibus & Oppidis ſuam in poteſtatem redactis, victor in Transſilvaniam re-

redux, maximo provincialium plausu exceptus, immò paulo post ab ipso quoque Turcarum Imperatore collaudatus est. Sed ludente fortunâ, exercitus Maximiliani Transsilvaniam ingressus, loca hujus usque Oppidum Dés & Civitatem Bistricium, ejus potestati subjecit: his rerum vicissitudinibus pax inter adversarias partes inchoabatur, nullum sortitura effectum. Turcis enim Joan. Sigismundo opem ferentibus, Desino aliisque locis paulò antea occupatis Germani repressi sunt.

h. Anno 1566. initio Junii Solimanus Byzantio movens, Belgradum venit, ad quem Joannes Sigismundus cum splendido comitatu & muneribus inusitati pretii profectus, antea licet adcusatus, benigno animo exceptus, muneribus auctus, ac Hungariæ ditionis promissione (sed hac frustrà) cumulatus est.

i. *Joan. Sigismundus* denique post molestissimos reipublicæ fasces ac intempestivas epulas debilitatus, cum planè de pace cum Maximiliano operâ Casparis Békési ageret, mortalitatis attigit metam. Ante tamen quam fabulam ætatis peregisset, eo planè tempore, quo Békésius pro conditionum Spiræ transactarum confirmatione apud Cæsarem ageret, morbo aliquantùm remittente, Sigismundus in silvas venatu se oblectaturus discessit. Vnde primò ad arcem Véts ventum est, inde Görgényum; ubi ex nimia agitatione corporis, quod gracile & imbecillum erat, si non ex intempestivæ compotationis interventu, morbus recruduit. Postremò, quum post 54. dies, remit-

mittente iterum morbo ſe revehi poſſe ſentiret, lento itinere Albam Juliam reverſus eſt, ibique recurrentibus ſubinde morbis vitam cum morte 14. Mart. permutavit, & ſtirpi Szapolyánæ finem fecit. Sepultus 17. Maji Albæ. De hoc Principe, aut ſi mâvis Rege, rebusque eo vivente in Hungarorum provinciis geſtis, prolixè egit, *Iſtvánfi Lib.* 14 - - - 24. *Toppeltinus p. m.* 220. *ſeqq. Wolffg. Bethlen.* Articulo denique Diætæ Anni 1571. Feſto B. Eliſabethæ, Claudiopoli, celebratæ, notatur: *Qui Principem defunctum injurioſis verbis laceſſiverunt, re per Inveſtigationem Officialium comperta, à Directore evocentur, cunctique Flor.* 200. *puniantur.*

§. CVI.

2. FERDINANDVS, in ſerie Hungariæ Regum ac Imperatorum *Primus*, Iſabellæ ac Joan. Sigismundi imperium, ab Anno 1550. ad An. 1556. (§. CV. *n. b. c.*) jure ſuo dominandi interſecavit, intereaque Transſilvaniam per Wajvodas (§. XCIX. *n.* 23. 24.) adminiſtravit.

a. Ferdinandus quidem non cum titulo Principis Transſilvaniæ, ſed Regis Hungariæ, Provinciam, tanquam membrum antea Regni Hungariæ, tenuit: nihilo tamen minùs avulſam abs Hungaricâ regiminis formam, vti prædeceſſor ejus ſervavit. Legitimum verò eum fuiſſe Transſilva-

ſilvaniæ Dominum, præter juramentum in fidem ejus præſtitum, publicaque Comitia nutu ejus celebrata, teſtatur indubiè *Articulus* Anni 1556. 25. Novembris, poſt exutum Ferdinandi imperium, conditus, quo ſtatutum fuit, vt *Literæ Cauſales Ferdinandi Regis in vigore maneant, Sententiæque, licet penes Iſabellæ Reſuſcitatorias, exſequi poſſint.*

b. Conditiones, quibus Transſilvaniam Ferdinando Iſabella ceſſerat, erant, vt: 1. Sacram Coronam Hungariæ ceteraque Inſignia, Budâ ſecum huc delata, Legatis Ferdinandi tradat, Caſſoviamque Civitatem in Hungaria reſignet. 2. Traditâ Ferdinando Transſilvania, centum millia aureorum numorum *Dotis nomine*; vnà cum patrimonio Joan. Sigismundi in Hungaria opulentiſſimo; & Ratiboriæ Opuliæque in Sileſia Ducatibus, quorum annuus reditus 25000. aureorum conficeret, *conpenſationis loco*, accipiat. 3. Arctioris amicitiæ causâ, Joannem filiam Ferdinandi minimam, Joan. Sigismundus, dum ambo ad nubiles ætatis annos pervenerint, in conjugem habeat. Pactis conventis juramento utrinque confirmatis, Regina migravit Caſſoviam, quæ ei & filio, quousque omnia præſtarentur, pignoris loco, ad habitandum conceſſa erat; Dote verò perſolutâ, Anno 1551. in Sileſiam iter promovit.

c. Diſcedente Reginâ, rumoreque expeditionis Turcicæ (§. 105. *n. c.*) in provinciam advolante, Martinuſius, qui Reginam variis artibus Transſilvaniâ exgurgitaverat, apud Portam Ot-

toma-

tomanicam, culpam omnem in Reginam derivare, ſicque belli incendia, quantum in ſe erat, á patriâ avertere moliebatur; quod ſecùs ejus inimici interpretati, occaſionem arripuerunt conſilia in ejus perniciem agitandi. Cum igitur is, velut Transſilvaniæ Gubernator, præter Caſtaldi voluntatem non pauca ageret; *Joan. Baptiſta Caſtaldus* Ferdinandi Dux poſteaque Locumtenens, eidem Ferdinando denunciavit, eum, ſalvo Martinuſio, quietâ Transſilvaniæ poſſeſſione nunquam potiri: à quo accepit reſponſum, vt ſi ſublato Martinuſio, res in tranquillo futuras cenſeret; ageret, quod è republica fore videretur. Quum adeoque Martin. & Caſtaldus, Lippâ (pugnis cum Turcâ actis) in Transſilvaniam veniſſent cum copiis, eas in hiberna diſtributuri, ad Caſtellum Alvintz perventum eſt. Ubi Caſtaldus opportunitatem rei gerendæ ſe nactum videns, *Sfortiam Pallavicinum*, cum quo antea conſilium communicaverat, ad ſe vocatum, vt rem perficiat, hortatur. Adeoque, dubia adhuc matutinæ diei luce, conjuratis caſtellum, in quo Caſtaldus quoque hoſpitium habebat, ingreſſis, Martinuſius à Pallavicino & Marco Antonio Ferrario, qui Caſtaldo ab Epiſtolis erat, quique primus pugione jugulum transadigerat, & aliis decem numero conjuratis, glande trajectus, multisque vulneribus confoſſus, A. 1551. 13. Dec. quo ad comitia Marus-Váſárhelyum indicta proficiſci volebat, è medio ſublatus eſt. Quo nuncio Siculi ad M-Váſárhelyum perterriti, tantùm non in Caſtaldi caput conjuravêre. Cadaver multis fœdè confoſſum vulneribus, inhumatum in veſtibulo ejus cubiculi ad meridiem ſiti,

in

in quo erat occisus, iacuit, nec nisi ad initium Martii, tumultuario funere, à Sacerdotibus Collegii Albensis in Basilica D. Michaëli sacra tumulatum est. Vide prolixiùs *Istvánfi Lib.* 17. & conf. §. 105. *n. a.* Variâ post cum Turcis vicissitudine bella gerebantur. Ferdinandus interea, vt Provincialium animos demereretur, Andream Báthori Transsilvaniæ Wajvodam constituit.

d. Anno 1550. Ferdinando cum Turcis bellum in Hungaria gerente, *Elias Moldavus*, per angustias alpis *Ojtoz*, cum suis & Turcicis copiis, quæ è tumultuario militum & agrestium numero constabant, in Siculiam irrupit, ac castra ad pagum *Torja* locavit; è quibus repentè equites prædatorios, in Sedes Kézdi, Orbai & Sepsi misit, & eas longè latèque depopulari jussit. Prasmarum quoque Oppidum, & Melimontem (Hung. *Szász - Hermány*) pagum, Districtûs Barcensis, injectis ignibus concremari, ac ex eorum agris, pecorum atque hominum haud contemnendam abigi curare ausus est. Jussu proinde Castaldi, quibusdam provinciæ partibus celeriter ad arma convocatis, ac *Baptista* & *Felice Comitibus ab Arco* (quos Castaldus cum suis Legionibus Germanicis in Civitatem Coronam miserat, si Valachi in ejus fines irrumpant, vt eos reprimerent) vt è Coronâ cum militibus adcurrerent, admonitis, hostes cum prædâ antecedentes prosecuti sunt. Ii præcipiti fugâ transcendere alpes contendebant; sed quum variarum rerum prædâ onusti, ac viarum quoque & alpium asperitate impediti, lentiùs, quàm volebant, iter facerent,

magna

magna eorum pars, qui in postremo erant agmine, interfecta est, prædaque ab iis omnis recuperata. Vid. *Istvánfi* Lib. XVII. ad An. 1552; at *Annales Templi Coronensis*, propiores scil. testes, ad An. 1550. referunt.

e. Anno 1552. Jussu Ferdinandi, *Paulus Bornemisza* Episcopus, & *Georg. Verbner* Consiliarius, de proventu Cameræ Transsilvanicæ Inquisitionem peregêre; qua, res memoriâ dignæ haud paucæ comprehenduntur. *Conf.* denique §. 105. *n. d.*

§. CVII.

3. STEPHANVS BÁTHORI *de Somlyo*, An. 1533. die Divi Cosmæ natus (§. CIII. *n.* 2. *b.*) & *pedo* à magnis pedibus dictus, Transsilvaniæ Wajvoda antea à Maximiliano, cum Joan. Sigismundo bellum gerente, designatus, ac An. 1571. 25. Maji, Wajvoda Transsilvaniæ, Comes Siculorum & Partium Regni Hungariæ Dominus salutatus, Principali potestate Provinciæ dominatus est, ad An. 1576. 28. Jan. quo in Comitiis Megyesensibus faces reipublicæ posuit, solium Polonicum conscensurus.

a. Joan. Sigismundo mortalitatem exuente, ne quis Provinciam turbaret, *Christophorus Báthori* interimalis Gubernator constitutus est, dum defunctus humaretur. Variæ interea de successore eligendo disceptationes; quæ dum Christophoro Báthori nullam de successione spem facerent, omnem eo intendit curam, vt frater suus, *Steph. Báthori*, supremus tum Capitaneus Váradensis Princeps nominaretur. Die proinde 24. (non 23. vt *Ann. Temp. Coronensis* habent) *Maji* tumulato Jo. Sigismundo; luce sequenti *St. Báthori*, formæ ac staturæ dignitate, rebusque domi & foris præclarè ac prudenter gestis facilè omnibus anteferendus, publicis omnium suffragiis, *titulo* Wajvoda, *re* Princeps, renunciatus est. Mox ejus electio ab utroque Imperatore, Romanorum ac Turcarum confirmata est; à Maximiliano II. quidem ea conditione, vt se pactis nuperrimè initis accomodaret, quibus erat conventum, vt qui Joanni Sigismundo succederet, fiduciarii quidem Wajvodæ titulo, sub Cæsaris clientela esset, sed absoluta rerum omnium potestate fungeretur. Conf. quæ habet *Timon*, *Imag. Nov. Hung.* Cap. X. de Bathorio & Joanne Sigismundo. Item §. 270. *n.* 1.

b. *Caspar Békési* legatione Joan. Sigismundi apud Maximilianum II. agens, audita Principalis sui morte, in Transsilvaniam properavit, cum Literis Cæsaris ad Provinciæ proceres nonnullos datis, quibus, ut datæ fidei memores essent, admonebantur. Omnem Békésius lapidem movebat Principatûs consequendi gratia, quum eum, velut dilectissimum suum Consiliarium, & Joan. Sigsmundus

dus ſucceſſorem denominaſſet. Ille igitur, ingentis repulſæ, quam tulerat, dolore, & iracundiâ exæſtuans, novoque Principi ſemet opponens, in arcem *Fagaras*, proprii ſcil. juris, quo theſauros ſuos, & multo maximam partem eorum, quæ Joan. Sigismundi fuerant, comportatos condiderat, locumque commeatu ad multum temporis ſuffecturo, ac non contemnendo egregiorum militum numero, munitiſſimam reddiderat, ſe recepit. Princeps interim diverſis injuriis ac æmulatione irritatus, arcem Fagaras, qua ſe Békéſius continebat An. 1573. tormentis verberari juſſit. Obſeſſus igitur, poſt aliquot dierum oppugnationem, cedendum arce duxit, & aſſumto in fugæ ſocium Stephano Rátz (Thrace) cujus virtuti & fidei plurimùm confidebat, conditisque in marſupium maximi pretii unionibus & gemmis, quæ Joannis Regis fuerant, ac alia pretioſiore ſupellectili, ſuis, vt arcem, quamdiu poſſent, omnibus viribus ſervare niterentur, juſſis, in tutum evaſit, quumque Bathorius fugæ ejus ignarus, neminem, qui perſequeretur, ſubmiſiſſet, per varios viarum errores, ad Cæſarem Pragam contendit. Paucis poſt diebus, obſeſſi, vitæ ac rerum ſuarum immunitatem pacti, arcem dediderunt. Békéſius verò, rebus fortunisque ampliſſimis exutus, aliquamdiu in aula Cæſaris exilium toleravit, ſeque certiore ſpe ſuſtentavit fore, vt ejus benignitate auxiliisque adjutus, in ſuam ditionem reduceretur. *Iſtvánſi Lib.* 24. 25.

c. Anno 1575. Békéſium Maximilianus cum exercitu in Transſilvaniam reducere ſtatuit, vt Bátho-

thorius ab instituto occupandi Regni Polonici (quod Cæsari quoque ab alterâ Polonorum parte delatum erat) revocaretur; occultatis tamen consiliis, vt quasi Cæsare nequaquam conscio, solus Békesius, tumultuario irruptionis genere, expeditionem adversus illum suscepisse videretur. Békésius igitur in Transsilvaniam penetravit, & relicto Albæ (vbi Bathori tutus manebat) invadendæ consilio, ad Radnotum deflexit, ubi plurimi, qui clam ejus partes fovebant, ad eum armati convenerunt. Báthorius hostium irruptione auditâ, celeriter copias comparat; ad Fratrem Christophorum, vt præsidiarios Váradenses ad se dies & noctes properare jubeat, perscribit *cet.* Mehemetes Cunovitius pariter, Lippæ Præfectus, Báthorio quadringentos equites submittit. His auxiliis exercitum Békésii dissipat, fugat, interimit, capit, impedimentisque potitur. Partâ victoriâ, tantam in captos Transsilvanos severitatem Báthorius exercuit, vt multos Turcis in servitutem rapiendos permitteret; in Siculos verò perfidiâ notatos, eosque benè multos, partim suspendio ac capitis supplicio, partim aurium & narium mutilatione adimadvertit. Postea, publicis in Comitiis, Békési, & omnes ejus factionis homines, vt fuerunt: Balthasar Bornemisza, Paulus Csáki, Petr. Andrási, Fr. Alárdi, St. Dobrai, aliique complures, in *Nota perpetuæ* infidelitatis convicti fuerunt.

d. Anno 1576. 28. *Jan.* è Comitiis Megyesini celebratis, Steph. Báthori in Regem Poloniæ excitur; ideoque Provinciâ Christophoro fratri traditâ, cum 4000. militibus, quorum dimidia pars

ex

ex equitibus, altera ex peditibus ſelectiſſimis conſtabat, tranſitis alpibus Ajtoſſiis (*Ojtoz*) in Poloniam iter ſuſcepit, paucosque poſt dies, prodeuntibus ſibi cum exercitu obviam ſuis ſuffragatoribus, Cracoviam pervenit, Regiumque faſtigium 1. Maji attigit, & matrimonium poſtea cum *Anna Jagellonia* iniit. *Vid. Iſtvánfi Lib.* 25. Oratione in Conventu Polonico habitâ, hæc & ſimilia fatus eſt: *Neque antequam à vobis in has terras invitatus veniſſem, victus & amictus mihi defuit unquam: honeſto loco natus, libertatem meam ſemper amavi, quam nunc etiam tueri eſt animus; volo itaque regnare, volo eſſe Rex, non fictus, pictus; ſed verus, bonis bonus, malis malus.* Nec ſic denique Transſilvaniæ curam exuit; at titulo *Wajvodæ* Chriſtophoro relicto, ipſe *Principis Transſilvaniæ* nomen uſurpavit, imperiumque tenuit, teſtibus *Statutis Saxonum* (§. 154. *n.* 1.) á Stephano jam Poloniæ Rege, Anno 1583. confirmatis.

e. Steph. Princeps & Rex clariſſimus, Stephani Palatini Hungariæ filius, & Stephani itidem, qui A. 1444. ad Varnam occubuit, nepos, A. 1586. 13. Dec. naturæ conceſſit. Fuit vir ſcientiis optimè imbutus, quas potiſſimùm hauſit in Academia Patavina, ubi amicitiam cum Joanne Zámoſci Polono, cujus opera Coronam Polonicam adeptus eſt, contraxerat. Ejus orationes Epiſtolæque à *Menkenio*, A. 1703. in 8. Lipſiæ editæ ſunt. Hujus inventum fuiſſe fertur pyrobolus (*Bombe*) bello Moſcovitico expugnandis ligneis arcibus adhibitus. Hiſtoricus Principis fuit *Joannes* Michaël *Brutus. Vid. Iſtv. Lib.* 31.

§. CVIII.

4. CHRISTOPHORVS BÁTHORI de Somlyó Wajvoda ſive Princeps Transſilvaniæ ab Anno 1576. ad An. 1582. quo vivis exceſſit.

Anno 1576. 28. Jan. Megyeſini, *Chriſtophorus* fratri in Wajvodatu, Statuum votis & Stephani commendatione, ſucceſſit, ea auctoritate, vt tam Expeditiones alias, quam Donationes, ſub proprio ſigillo conferre poſſit. *Art.* Chriſtophorus, Stephano Regi auxiliatrices contra Moſcovitas copias, non ſine magna earum diminutione miſit. Societatem Jeſu A. 1579. in Transſilvaniam introduxit. *Sigismundus*, Chriſtophori ex *Eliſabethâ Botskai* filius, nono ætatis ſuæ, Chriſti verò Anno 1581. 1. *Maji*, ad interceſſionem Patris & Stephani Regis Poloniæ, in Wajvodam ſive Principem Claudiopoli eligitur, ea conditione, vt adulta ætate juramentum præſtet, ſimulque id eidem per Status præſtetur. Chriſtophorum denique inclementioris podagræ ac articulorum dolores An. 1582. 27. Maji è vivis exemerunt; cui Albæ Juliæ ſepulto, Stephanus frater, è Polonia advectus, magnificentiſſimis exequiis parentavit, tutoresque ex Proceribus puero educando ac Provinciæ adminiſtrandæ, *Alexandrum Kendi*, *Lad. Sombori* & *Wolfg. Kováſotzi* conſtituit. Symbolum Principis fuit: *Virtus unita valet.*

§. CIX.

5. SIGISMVNDVS BÁTHORI, Christophori filius, An. 1572. M. Apr. natus, in ipsa puerili ætate Patre quidem est orbatus; Tutore tamen *Joanne Gétzi*, Litteris elegantissimè excultus adolevit: sed quia puerili ætate gubernacula Provinciæ An. 1588. capessivit, pueriliter quoque Rem gessit publicam ternis vicibus animo inconstantissimo adsumtam; donec An. 1602. Transsilvanos in perpetuum deseruit.

1. Memoriæ proditum est, Sigismundum nascentem, volam sanguine plenam ex vtero Genitricis eduxisse; & insuper, ipsa nativitatis illius hora fastigium Turris Váradensis se acclinasse: quæ portenta prodigiaque multi interpretati sunt in præsagium bellicosæ, sangvinolentæ mutabilisque naturæ & vitæ Sigismundi, vt & mutationum Transsilvaniæ. Vid. plura apud *Wolf. Bethlen*, pag. 296. Puerum, Patres Societatis Jesu, Scientiis & cumprimis Lingvâ Latinâ, diligentissimè imbuerunt.

2. Cùm Tutores Sigismundi (§. 108. *n. a.*) inter se diffiderent, & frequenter abessent, differendoque & in mutua consilia rejiciendo, rebus expediundis moram injicerent; abdicatis tribus iis, in Comitiis An. 1585. 9. Maji Albæ habitis,

Joannes Getzi, qui poſt amiſſam Gyulam ſe in Transſilvaniam receperat, *Gubernator* conſtitutus eſt. *Art.* Ille concreditam ſibi Transſilvaniæ curam ac pupilli tutelam, ad An. 1588, regiâ auctoritate adjutus, egregia fide administravit: accitis ex Italia viris eruditis, literis Sigismundum imbuendum curavit, (Hinc Lingvæ Italicæ peritis, ejus ille peritus, non modicum favebat) & ad futuras ejus neceſſitates ingentem pecuniæ vim in ærarium repoſuit. At An. 1588. 8. *Dec.* in Comitiis Megyeſum vocatis, Sigismundus jam ex ephebis egreſſus, depoſito juramento, actualis Princeps creatur; Getzius officio renunciat, & Generalis Regni Capitaneus ac Supremus Conſiliarius, ſed belli ſolum tempore auctoritatem habiturus, declaratur, (*Art.*) annoque 1589. 7. Jan. moritur.

8. *Mortuo Getzio*, Viro optimo, non diu Transſilvania halcedoniis uti potuit: Sigismundus enim à Turcica ſocietate deſciſcere laborans, & Romanorum Imperatoris protectionem ambire volens, multos è Procerum ordine repugnantes invenit. Princeps proinde, vt ſecuritati ſuæ conſuleret, ab Alberto Huttero Judice Regio Cibinienſi admonitus, ideoque metu perculſus, peregrinationem, experientiæ gratia, in Italiam ſuſcipiendam decrevit, & in Comitiis Tordam indictis, relicto pro *Gubernatore* Provinciæ *Balthaſare Báthori* patruele ſuo, ac Statibus vale impertito, Novam Arcem indeque Kövárum, cum pretioſiore ſupellectili diſceſſu fugæ fermè ſimili, conceſſit. His cognitis, Steph. Botskai, Principis avunculus, Supremus Capitaneus Vára-

ra-

radensis, cum aliis Proceribus (*Vid. Mikó*) Principem convenit, ac eum ad reditum hortatus est. Princeps igitur animum mutavit, & de communi sententia Kővára reductus, juxtaque Szamosfalvam a cohorte splendidè instructa exceptus, Claudiopolim, vbi Comitia habebantur, 28. Aug. An. 1594. intravit, ibique sollemniter acceptus est.

4. Sequente die Dominico, cum se ad Sacra profecturum simulasset, Proceres complures non quidquam mali suspicantes, in Domo Senatoria, intercipi jussit, & de iis, paucis interpositis diebus, capitale supplicium sumsit; de iis scilicet Viris primariis ac eruditis, qui prudentiâ ac dexteritate singulari, pacatam inter utrosque Imperatores Transsilvaniam moderabantur. Publicis tandem Comitiis An. 1595. 16. Apr. miro præposteroque judicio, jure cæsos fuisse pronunciatum, idque publicis Comitiorum decretis insertum est. Extractus *Articuli* sic habet: „*Stephanus Bátori*, *Balthasár Bátori*, *Wolf. Kovásótzi*, „ *Alexand. Kendi*, *Franc. Kendi de Radnót*, *Joan.* „ *Forró*, *Joh. Gerendi*, *Albertus Lónai*, *Balth.* „ *Szilvási*, *Dionys. Tamásfalvi*, *Joh. Isiu*, *Gregor.* „ *Deák de Sz. Enyed*, *Joh. Bornemisza*, *Ladisl.* & „ *Georg. Szalántzi*, *Nicolausque Pávai*; eo, quod „ Principem Sigism. Bátori proditoriè in „ manus Turcæ assignare intendissent, deque „ alio Principe (*Balt. Bátori*) eligendo consul„ tassent; nec non *Andr. Bátori* Cardinalis (*Si„ gismundi patruelis & Balthasaris frater*) eo, quod „ illis consensisset, Literasque diffamatorias con„ tra Principem promulgasset, Notam & Pœ-

 „ nam

„ nam infidelitatis incurrunt. „ Ex iis *Balthasar Bátori* in Nova Arce Samuſiana (Alii Huſztini volunt) ſuſpenſus. *Wolf. Kováſótzi*, & *Fr. Kendi* Gyaluini; ſequenti verò ſtatim die Lunæ, *Al. Kendi*, *Jo. Iſu*, *Joan. Forró* & *Gr. Deák*, in foro Claudiopolitano, decollati ſunt, ante ſolis aſpectum. Hæc omnia conſiliis Stephani Botskai, Chriſtophori Deák, Caſparis Sibrik, Franciſci Geſzti, Caſparis Kornis, Steph. Jóſika, Alb. Hutteri, aliorumque, Principem patraſſe *Mikó M. S.* teſtatur. *NB.* Gerendi, Lónai, Szilváſi, & Szalántzi ex iis vitâ donati fuêre.

5. An. 1595. Sigismundus, per Stephanum Botskai & Legationis ejus ſocios, fœdus ſolemne cum Rudolpho Imperatore iniit, ſub Januarii finem. Præcipua fœderis puncta his abſolvuntur: 1. Sigismundo *Illuſtris Principis* titulus, cum *Aurei Velleris* torque; & Transſilvania omnis cum ea parte Hungariæ, quam ei attiguam hactenus poſſediſſet, ac Moldavia & Tranſalpina, quarum Wajvodæ à Turcis receſſerant, ſeque Sigismundo ſubdiderant, abſoluto jure ei concedebantur, ſic, ut decedente eo absque hæredibus eæ provinciæ rurſus ad Hungariæ Regnum absque omni controverſia redigerentur. 2. Conjux illi dabitur ex Aug. Domo AVSTRIACA. 3. Si fors Sigismundo ab hoſtibus, quod Deus avertat, ejecto, ſolum foret vertendum, Cæſar locum certum ſecurumque, cum reditibus, quibus cum dignitate ſe ſuſtentet, dabit. 4. Cæſar Conſilio, pecuniâ, armis, exercitu juvare eum non deſinet. *Vid. pleniùs Iſtvánfi Lib.* 29. Hanc confœderationem, Status Transſilvaniæ,

An.

An. 1595. 16. Apr. in Comitiis Albensibus, ea lege acceptant, vt tunc solùm Conditiones vim obligandi habere possint, dum *Maria Christierna* Caroli Archiducis filia in Transsilvaniam deducta fuerit. *Art.* Scilicet, fœdere memorato peracto, Stephanus Botskai, Græcium profectus, Christiernam, filiam Caroli in Stiria dominantis, singulari elegantiâ virginem, ac latinæ lingvæ peritam, Sigismundo desponsavit: quæ M. Augusto in Transsilvaniam deducta, 5. ejusdem, sollemni pompâ Principi juncta est. Princeps dein sub finem Augusti socrum viduam, quæ, cum præcipuis viris, (*Vid. Timon Imag. N. Hung. Cap.* 16.) filiam in Transsilvaniam comitata erat, excultam donis dimisit; cum ipse eam Enyedum usque. nova verò nupta Tasnadum comitata fuisset. *Istv. Lib.* 29.

6. Sigismundus interea, cum Valachiæ & Moldaviæ Wajvodis in suam Clientelam vocatis, vt jugum Turcicum excutiant, persvaserat, ipseque bellum Turcæ circa Lippam intulerat. His rebus auditis, Sinanus Bassa rebus in Asia & Africa gestis clarus, magno coacto exercitu, animo Transsilvaniæ & Valachiæ provinciis pristinum jugum imponendi, Constantinopoli se movit. Sigismundus igitur, post peractas nuptias, *Benedicto Mindszenti* Siculorum Prætori, Balthasari Bogáti & Wolfgango Kornis, in mandatis dat, vt omnes Siculos ad *Fekete - Halom* (Zeiden) Oppidum Barcense convocent, amissasque libertates pristinas (§. 105. *n.f.*) suo nomine ipsis promittant, si quàm promtissimos se se ad communem Reipublicæ defensionem præstiterint. Si-

Sigism. 27. Aug. motis Albâ castris, ad *Fekete-Halom* sextis castris initio Septembris pervenit, eoque plures Duces cum turmis & cohortibus, Germanorum, Hungarorum, Cosacorum, Valachorum, *cet.* advolarunt; Siculi quoque dulcedine libertatis illecti 24000. (17000. W. Bethlen scribit) ad castra venerunt: tanta eorum promtitudine collaudata, libertatem eorum restituit. *Vid. Istvánfi Lib.* 29. *Timon l. c.* Postea ad castrum *Törts*, indeque superatis alpibus, 4. Octobris ad Ruccam, vicum Valachiæ, perventum est: ibi copiæ, in 9. agmina divisæ, recensitæ, 20000. equitum & 32000. peditum constituebant. Sinanus metu perculsus, Tergovistâ Bucurestum cum exercitu se recepit: Tergovistum Siculorum multis promissis animatorum virtute expugnatur. Sinanes Bucuresto Girgionem (*Giergyo* Valachiæ) versùs fugit, quæ pariter expugnatur. Eodem tempore arx quoque *Jenö*, inter Lippam & Váradinum sita, ordinum ductoribus *Georgio Király*, *Georg. Borbely*, & *St. Békési*, expugnata; unde magnus gaudii cumulus ad lætitiam Sigismundi accessit. Hæc ea est arx, quam sæpe postea à Transsilvanis Turcæ repetebant. Sinanes re malè gesta Constantinopolim mœstus rediit; ibi à Mahomete asperè tractatus, præ ira in morbum mortiferum incidit. Sigismundus verò præliis ex sententia gestis spoliisque convasatis domum repetit; M. Novembri Coronam pervenit, ibique paululùm recreatus, Albam petit: priusquam domum suam intravit, in æde D. Michaëlis Deo O. M. gratias debitas persolvit. Eodem 1595. anno, 3. Dec. in Comitiis Albensibus, „ Sta-

„ tus

„ tus Transſilvaniæ Sigismundo de excuſſa Tur-
„ cæ tyrannide, & novo fœdere cum Chriſtia-
„ nis inito, ſuæque Ditionis glorioſa extenſio-
„ ne congratulantur. *Art.* His Comitiis, liber-
„ tas Siculorum plebeorum à Sigismundo ante
„ expeditionem reſtituta, denuò ſublata eſt.
„ *Summa Articuli*: „ Controverſia inter *Donata-*
„ *rios* & *Plebem* (Siculorum) quæ antea in Job-
„ bagionatum Nobilibus collata fuerat, ſed Sigis-
„ mundus Báthori Nova Donatione conditiona-
„ tè reddiderat ipſis libertatem, coram Principe
„ ſuborta, & per Principem in præſentiam Sta-
„ tuum, vt judicialiter definiatur, remiſſa, eo
„ modo deciſa fuiſſe declaratur, quod Donatio
„ *Nobilium* velut prior, & per Principes legiti-
„ mos facta ſubſiſtere, *Plebis* verò, quæ poſte-
„ rior eſt, invalidari debeat, ipſique Plebei in
„ priſtinum ruſticitatis ſtatum redigantur, & Do-
„ minis ſuis Terreſtribus reſtituantur, maximè
„ eo, quod Conditiones Libertatis per Novam
„ Donationem obtentas multifariam violaſſent;
„ Domos, Hortos, Molendina, Piſcinas, Sil-
„ vas vetitas *cet.* Nobilium invaſiſſent, deva-
„ ſtaſſent & occupaſſent. *Vid. Iſtvánfi*, *Timon*, ll.
cc. & *Mikó M. S.* qui victoriam de Sinane re-
portatam exilem admodùm fuiſſe prædicat.

7. Similibus præliis in Hungariæ finibus Sigismun-
dum Turcas ſuperaſſe quidam tradunt, quibus
fidem conciliat Articulus An. 1596. 21. Apr. in
Conventu Albenſi conditus, quo *Principi*, *de
profligato Turcæ exercitu*, *& de ſuſcepto Viennam fe-
lici itinere & reditu Status & Ordines publicè denuò
congratulantur.* Hoc enim anno Sigismundus ad
Cæ-

Cæſarem venerat, & licet variolis adfectus Pragæ decubuerit, Miniſtrorum tamen operâ, de bello adversùs Turcas gerendo cum Cæſare tractavit. Fertur præterea duo difficillima negotia Cæſari inſinuaſſe, *unum* de permutanda Cæſarique reddenda Transſilvania; *alterum* de inſperato conjugis divortio: non diu enim eam in oculis tulit; licet & formâ & moribus lectiſſimis excelluerit. Sed à Cæſare ab incepto graviſſimis verbis dehortatus fuit. Abſente Sigismundo, Siculi plebei in priſtinam ſervitutis conditionem relapſi (§. 105. *u. f.*) arma ceperant; quos Steph. Botskai, antequam omnes convenire in caſtra poſſent, coactis copiis, Duce *Georgio Ravaſzdi*, ad Oppidum Csik-Szereda prælio fudit, variisque ſuppliciis adfecit, & plures auribus ac naſo mutilatos dimiſit. *Iſtv. Lib.* 30.

8. Principio anni 1597. Sigismundus è Transſilvania cum ſplendido comitatu Pragam venit, quem licet Cæſar à tradendæ Transſilvaniæ conſilio modis omnibus dehortatus fuerit: quum tamen nullis rationibus expugnari poſſet; Cæſar, ne inſignis Provincia in exterorum, cum quibus ſe transacturum Sigismundus adfirmabat, poteſtatem deveniret, ad conditiones deſcendit. Harum præcipua erat, vt Cæſar Sigismundo Oppolitanum Ducatum, pro Transſilvania, traderet, ac 50000. aureorum numorum duabus penſionibus ſupperadderet. *Reliquas vid. apud Iſtv. l. c.* Cæſaris proinde Legati, *Steph. Zubai* Epiſcopus Vacienſis, *Barthol. Petſi* & *Nicol. Iſtvánfi* Albam Juliam venêre, ubi initio Aprilis Anni 1598, publicis in Comitiis, *Steph. Botskai* & *De-*

me-

metrius Náprádi Antiſtes Albenſis, cum Proceribus Provinciæ, & Hungaris, Siculis, Saxonibusque Transſilvanis, Sacramentum Cæſari, & quem ſui loco principem ſtatuerit, ſollemni more præſtiterunt. Legati dein Cæſaris in hæc fere puncta, nomine Auguſti, jurarunt: 1. Omnia jura, libertates, privilegia, donationes, *cet.* ſarta tectaque conſervabuntur. 2. Ritibus quatuor receptarum Religionum (§. 222.) Superos colere fas erit. 3. Bonis Fiſcalibus è patriæ civibus Proviſores præficiuntur. 4. Conſilium XII-Virale ex Indigenis, nequaquam immutabitur. Poſtea Sigismundus exiguo comitatu ſecum ſumto, conjugeque Kövárini relictâ, in Sileſiam ivit, non diu ibi permanſurus. Dum enim Maximilianum Archiducem Auſtriæ, in Transſilvaniam bello Turcico imminente perterritam repetitis vicibus vocatum, Provinciam intrare velle cognoviſſet: protinùs mutata veſte, ac diſſimulatâ perſonâ, Sileſiâ Transſilvaniam, ejus repetendæ avidus, de improviſo venit, conjugem reditum ad matrem parantem ſimulatis blandimentis ad ſe allexit, Principatum operâ Botskaii aliorumque iterum ſibi vindicavit, & paulo poſt in Conventu Tordenſi, denuò ad regendam Provinciam juravit.

9. Anno 1599. Sigismundus, cum Cæſare, quibus poſſet conditionibus, in gratiam redire conſtituit, miſitque ad Cæſarem Legatos Pragam; ſed ipſis munere fungentibus, mutatâ ſententiâ, Andream Bathori Cardinalem & Epiſcopum Varmenſem, patruelem ſuum, cum quo antea capitalibus odiis diſſidebat, per occultiores nuncios

ad

ad ſe ſub fide evocat, & Provinciam certis conditionibus ei offert. Is ſimulato mercatoris habitu Menſ. Februar. in Transſilvaniam pervenit, cum quo Sigismundus his conditionibus tranſegit, vt: 1. Cardinalis ei quotannis, ubicunque gentium foret, 24000. aureorum exſolveret. 2. Urbs *Biſtricia* (ſed de hac controdictum à Saxonibus jure meritoque, vt videre eſt *in Hiſt. Wolf. Bethlen*, p. 689.) cum territorio ac decimis fructuum, præterea *Véts* & *Sajó*, cum Decimis locorum *Buzd*, *Aſzſzonyfalva*, *Bogáts* & *Ekemező* Sigismundo cederent. Acta ſunt hæc in Comitiis 21. *Mart. Megyeſini* celebratis; quorum *Articuli* docent, Sigismundum, ex eo, quod rebus Regni inter duos Cæſares (quorum gratia is ceciderat) arduè vertentibus præeſſe amplius impar fuerit, Principatum reſignaſſe, & *Andream Bátori* in locum ejus electum. Sigismundus igitur conjugem ſterilem à ſe ad matrem dimiſit, & ipſe itinere per Moldaviam facto ad Samoſcium, apud quem antea ſoror ejus in matrimonio fuerat, in Poloniam ſe ſubduxit.

10. Occiſo Cardinale, pulſoque Michaële Wajvodâ, An. 1601. 21. Jan. Comitia fuêre habita Claudiopoli, & Articuli conditi ſub confirmatione *Stephani Csáki* de Kereſztſzeg, Generalis Capitanei Transſilvaniæ, quibus nullâ habitâ ratione Legatorum Pragam miſſorum, per quos Transſilvani debitum Clientelæ obſequium Cæſari offerebant, Sigismundum Principem denuo tertiùm proclamant. Is proinde ex Moldavia in Transſilvaniam venit cum Polonis & Moldavis ad occupandam Provinciam, & ingreſſus Claudiopolim,

lim, IV. Nonas April. Sacramentum dixit. Sed brevi inquietoque Principatu usus est. Rudolphus enim, expeditis adversus eum Georgio Basta & Michaële Valachiæ Wajvodâ, ad vicum *Goroszló* (*Doroszlonem* Istvánfi vocat) acerrimo prælio vicit: 10000. ex parte Sigismundi occubuêre, vexilla 130. amissa & 45. tormenta currulia. *Vid. Istvánfi. Lib.* 32. *Mikó ad An.* 1601.

II. Postquam Basta, expugnatis Transsilvaniæ fortalitiis, Sigismundum pluribus rerum difficultatibus fatigasset, is 1. Mart. 1602. nuntios ad Bastam Desii in castris morantem misit, per quos inducias duorum mensium impetravit, vt interea Legatum ad Cæsarem pro renovanda pace mitteret. Quo facto, Sigismundus & Basta Claudiopolim convenêre, & in Conventu publico, ille Provinciâ cessit, hic verò eam accepit nomine Cæsaris gubernandam. Sigismundus adeoque, 26. Jul. Provinciâ egressus, in arce Lobcovitia Bohemiæ, quam cum 50000. aureorum pensione à Cæsare acceperat, sedem constanter fixit. Obiit An. 1613. 27. Mart. postquam ingentes calamitates inconstantiâ suâ & vario mirè animo in patriam invexisset.

§. CX.

6. RVDOLPHVS II. Rom. Imperator, ante & post *Andream Bátori* Cardinalem, Transsilvaniam jure legitimo possedit à *Sigismundo Bátori* sibi traditam:

anni, quibus Provinciæ dominatus eſt, 1598, 1602, 1603 & 1604. at nec ii integri, fuêre. Cæſaris verò in Provincia Locumtenentes GEORG. BASTA & MICHAEL Valachiæ Transſalpinæ Wajvoda, crudeles ambo, functi ſunt. Vitæ ſuæ amiſſione MOSES SZEKELY Principatum An. 1603. involare tentavit.

a. Rudolphum legitimum Transſilvaniæ Imperantem fuiſſe, præter homagium An. 1598. eidem Auguſto per Provinciales præſtitum, teſtantur Articuli Diætales, ſub nomine & confirmatione Cæſarei Locumtenentis Georgii Baſta conditi; vt videre eſt in *Articulis* Anni 1602. 23. *Auguſti* & 10. *Dec.*

b. An. 1598. dum Sigismundus Rudolpho Transſilvaniam tradidiſſet, Legati Cæſaris Transſilvaniam per aliquot hebdomadas adminiſtrarunt §. 109. *n.* Poſtquam verò Michaël Wajvoda tyrannidem occupaſſet, vt infra dicetur, preſſi innumeris malis Transſilvani Georgium Baſtam Commendantem Cæſaris Caſſovienſem in auxilium vocavere: quo audito, ad arma ſe Michaël parare cœpit, adſcito etiam in ſocietatem Siculorum plebeorum, quos ad libertatem convocaverat (§. 111. *n. b.*) exercitu, caſtraque ſupra Oppidum Enyed ad pagum *Miriſzló*, penes rivulum Ola-Lapadino in Maruſium decurrentem collocavit. Baſta interea cum 6000. armatorum Tordam pervenerat,

rat, & cum copiis Transſilvanis 6000. circiter armatis conſtantibus, Ducem belli Stephanum Csáki ſequutis, ſuos conjunxerat, & ſupra ſalis emporium Miriſzloenſe in extremo campo pagi Détse caſtra poſuit. Baſta igitur, 18. Sept. An. 1600. in conſpectum hoſtium exercitum duxit, vt hoc modo copias Michaëlis, in queis 22000. militum è diverſis nationibus collecta eſſe dicebantur, ad patentiores campos eliceret; pedemque ſimulata fugâ pedetentim referre cœpit. Ea re visâ, hoſtes retrocedere, non exſpectato tentamine, exiſtimans Michaël, inſiſtere fugientibus equitatum jubet. At ii citius opinione, poſtquam versùs Détse fugiſſent, frontem obvertunt. Fit pugna acerrima; magna Valachorum pars concidit, pars ſe in Maruſium præcipitat, Michaël quoque ab iratâ fortunâ deſertus, cum paucis equitibus Albam Juliam verſus effugit, ubi paululum moratus, donec alium equum conſcenderet, resque ſuas quasdam cariores ad ſe reciperet, fugâ continuatâ ad Fagaras, indeque Coronam ſe recepit, & paulo poſt Tergoviſtiam pervenit. Pulſo Michaële, Comitia 25. Octob. Létzfalvæ habita ſunt, quibus ad Imperatorem Rom. Legati deputabantur, fine ſuſcipiendæ adminiſtrationis Transſilvaniæ, quod Michaël ejus auxilio pulſus fuerit. Ibidem decretum eſt, vt vniverſi regnicolæ diem 18. Sept. quo Michaël debellatus eſt, pro ſollemni feſto annuatim celebrent, ſub pœna flor. 12. *Vid. Art.* Bello feliciter geſto, remunerationem laboris, & fidem Provincialium Cæſari obligandam, Baſta poſcebat; at, cum nihil præter Devam, nec ea aliter, niſi Sigismundo Bátori Principi reducendo fidelem ſe fu-

turum sponderet, promitteretur, exacerbatus Hungariam rediit. *Vid. Istv. Lib.* 32. & *Mikó.*

c. Sigism. Batori ex Moldavia in Principatum A. 1601. reductus est, §. 109. *n.* 10. Interea Michaël Wajvoda Pragam ad Cæsarem A. 1600. venerat, cujus excusationibus acceptis, ei muneribus exculto in mandatis Cæsar dedit, vt communicato consilio cum Basta, quo antea diffidebat, recuperandæ Transsilvaniæ operam darent. Detersis proinde odiis, Cassoviâ moverunt, & adversùs Sigismundum progressi sunt, victoriamque de eo ad Goroszlonem (§. 109. *n.* 10.) reportarunt. Ventum deinde est Claudiopolim, vbi veteres inter Bastam & Michaëlem simultates recruduerunt. Tordam usque deinde delati; jussu ibi Bastæ, Michaël in suo tabernaculo 7. Sept. transfoditur. *Istvánfi l. c.*

d. Solus jam Basta, à parte Cæsaris, exercituum Imperator, in Transsilvania rem administrabat, cumque Sigismundo aleam belli tentabat, sed tantis licentiæ militaris & avaritiæ corruptelis, vt graviora ab ipso Duce & militibus, quàm à barbaro quovis hoste, omnes ætates & sexus pati viderentur. Claudiopoli omne aurum & argentum, ac quidquid pretiosi erat, extorsit. Bistricium, quo se complures Nobiles, eorumque conjuges & liberi, cum cariore supellectili, receperant, contra deditionis puncta, à militibus Bastæ expilatum; Nobiles Vrbe excedentes omni substantia crudeliter spoliati, quidam vulnerati, quidam cæsi. Sig. Batori interim Coronæ se continebat. Crudeliùs omnia acta, quàm dici cre-

credique possit. Hac rapinarum feritate, adeo omnium animi á Germanorum Imperio abalienabantur, vt eorum vel nomine exhorrescebant. Dura sanè & miserabilis adeo Transsilvaniæ facies erat, vt justas omnibus lacrymas excuteret. Ita enim alimenta omnia ac pecora direpta erant ac agricultura cessaverat, vt brevi post frumenti modius 25. & ampliùs aureis veniret, & miseri homines, equorum, felium, *cet.* immò & hominum cadaveribus vesci cogerentur. *Vide & illacrima apud Istvánf. Lib.* 33. vt & *Betlenium aliosque ejus temporis Historicos.* Sigismundus adeoque his pressus difficultatibus ultimò cum Cæsare transegit. §. 109. *n.* 11. *Vid. Mikó ad An.* 1602.

t. Fuêre, qui conditionibus Sigismundi cum Cæsare pactis non adsenserunt, quos inter *Moses Siculus* præcipuus exstitit. Is ex Siculis aliisque gentibus collectis ad 5000. copiis, inter Albam & Portum Marusinum, certamen conseruit, sed 3000. suorum amisit, Marusio imprimis hausta. Moses, amissis copiis, ad Turcas, cum conjuge, liberisque se ex fuga recepit, quem Gabriel Betlen & alii exules sequuti sunt. An. 1603. diplomate Turcico munitus, ac à Purpurato *Bektes*, Turcisque ac Tartaris comitatus, & per Portam Ferream ingressus MOSES SZÉKELY sive Siculus intrusit se in Principatum, quem magna Nobilium Michaëlis Bastæque crudelitate fatigatorum pars extemplò secuta est. Moses taliter firmatus, Albam in suam potestatem redegit. Inde Claudiopolim deditione subegit, milites Germanos præsidiarios indemnes Szathma-

marinum, quo Basta excesserat, ire permisit, PP. Soc. Jesu expulit, *cet.* Pariter Bistricium, Mediam, Tordam, Enyedum, reliquasque ferè omnes Civitates & Oppida sibi asseruit. Itum deinde est Cibinium, quæ absque cunctatione portas aperuit. Interea *Radul* aliàs *Sorbán* Valachiæ Wajvoda, à Basta requisitus, ummum suum erga Cæsarem studium testaturus, summa celeritate ac silentio copias collegerat. Cum igitur Moses juxta Corońam Civitatem, ad officinam chartariam, quæ ab oriente est, castra haberet, Radul cum 4. equitum ac 6. peditum millibus, in Mosem ejusque Turcas, Tataros ac Hungaros 22. Quintilis irrupit. Non se Moses animo demisit, sed dum omnia tumultu miscerentur, à *Pana* Græco globo bombardæ interfectus est. Magna exercitûs pars periit. Hanc cladem vitiose quidam ad Cibinium evenisse existimant. Bectes post multos errores cum Tataris per Portam Ferream exiit; quem multi Proceres ac Nobiles Transsilvani, quos inter Gabr. Betlen eminebat, secuti sunt. Betlenius ab exulibus Princeps electus est, quem Supremus Turcarum Vezirius 16000- Taleris donatum confirmavit; ast invidiâ Balthasaris Szilvási, plerisque Proceribus à Betlenio abstractis, is Principis titulum abjecit, nec cum auxiliaribus Turcarum copiis Transsilvaniam intravit. *Vid. Mikó.*

f. Sublato è medio Mose, Basta in Transsilvaniam venit; Claudiopolitanos, qui PP. Soc. J. Collegio ejecerant, pecuniâ mulctavit: sed non minori, quàm antea, crudelitate, in omnes omnium facultates sæviit, An. 1604. è Transsilva-

ſilvania accitus, exercitui Superioris Hungariæ præfectus eſt. Abactis è Provincia pecoribus, homines ipſi Birotum vehere cogebantur, quod ex eo *Báſta Szekere*, i. e. currus Baſtæ, audiebat.

§. CXI.

7. ANDREAS BÁTHORI S. Romanæ Eccleſiæ Cardinalis, cedente Sigismundo patruele ſuo, (§. CX. *n.*) Princeps ſalutatus, inter imperium Rudolphi, ſeptem menſium intervallo Provinciam rexit, & poſt fuſum à *MICHAELE Valachiæ Wajvodâ* Transſilvanum exercitum, in fuga An. 1599. 3. Novembris, in Sede Tsik, ſupra pagos *Szent-Damokos* & *Szent-Tamás*, occiſus eſt.

a. Cardinalis initio ſui Principatûs, officioſi leviri functus munere, Mariam Chriſtiernam (§. 109. *n.* 5.) Provinciâ excedentem, curru eleganti & equis donatam, ad Oppidum uſque Tövis (*Tuis-ſum* Iſtvánfi ſcripſit) comitatus eſt, ſeque pro iis Bonis, quæ ipſa à marito donativi nomine in Transſilvania obtinebat 15000. aureorum quotannis ſoluturum promiſit. Poſtea, Legationem tam ad Michaëlem Transalpinæ Wajvodam, quàm Baſtam Caſſoviæ agentem, miſit. Interea venit in Transſilvaniam *Germanicus Malaſpina* Epiſc.

Episc. Casertanus à Clemente Pontifice M. missus, qui Cardinalem ad fœdus cum Cæsare feriendum cohortaretur. Michaël interim fraudis plenus, dimissis cum bona spe pacis Andreæ Legatis, copias, belli Turcis inferendi prætextu, coëgit.

b. Quum Cardinalis res Transsilvanicas per hunc modum in tuto collocatas existimasset, Comitia ad D. Lucæ festum Albam indixit, vt in iis fœdus cum Cæsare & Pontifice initum publicaret. Intento in hanc curam, subito à Coronensibus & Nobilibus Siculis nunciatur, Michaëlem cum magnis copiis Provinciam invasisse, castraque sua ad *Prasmarum*, Oppidum Barcense, locasse & *Bodolam*, vicum Joannis Béldi in Comitia profecti inflammasse. Accidit hoc circa 23. Octob. Michaël enim citra Cæsaris Rom. mandata, vt Transsilvaniam ejus Imperio in speciem, re autem vera, vt exitus docuit, sibi subjicere satagebat. Is proinde copias suas aucturus, per Legatos, ad castra sua, Siculos plebeos, cum amissæ libertatis (§. 105. *n.f.*) promissione invitavit. Paratos eos in Tribus Sedibus invenit; at Tsikenses & Gyergyoenses una sub conditione. Scilicet, Joannes Sigism. duas Siculis plebeis tumultuantibus arces opposuerat, unam *Udvarhelyensem*, *Székely-bánnya* (quasi dicas: *Siculum pœnitet*, aut convenientius, *Siculorum dolor*) irridenter nuncupatam. *Vid. Wolf. Bethlen Hist. p.* 220; alteram *Székely Támadt*, (h. e. Siculorum seditio) sic dictam in eorum ludibrium, (vid. §. 105. *n. f.*) in cujus ruderibus nunc *Várhegy*, vicus Sedis Sic. Sepsi conspicitur. Non priùs

igi-

igitur hi Michaëlis castra sequuti sunt, quàm ipsis facultatem demolitionis Arcis *Székely-Támadás*, abolendæque ignominiæ Siculorum plebeorum indulsisset: hoc verò impetrato & confecto, promptos se præbuêre. His auditis, tumultuario exercitu ad Cibinium Cardinalis pervenit, quo & Michaël castra sua promovit. Commisso 27. Octob. Cibinium inter & Schellenberg, in Borgenwiesen, prælio, quod a 7ma matutina ad 3^{tiam} pomeridianam duravit, copiæ Cardinalis novem circiter millium, ab hoste duplici ferè numero aucto, fusæ sunt. Cardinalis hora tertia pomeridiana, belli aleam metuens, saluti suæ fugâ consuluit, relictis in pugna suæ parti addictis; qui tametsi fortiter pugnaverint, postremò terga vertere coacti sunt, amissis 3027. ex suis; cum ex Valachis non ultra 200. desiderati fuerint. Cardinalis, qui cum centum circiter armatis fugæ se commiserat, ad Oltzinam, vicum Sedis Löschkirchensis, equum suum rebus pretiosioribus oneratum, in cœno lapsum, amisit, nonnullisque rusticis ingentes divitias reliquit. Inde ad Oppidum Udvarhely, postque Sedem Tsik pervenit. Valida interea Siculorum plebeorum manus, Bulgaris & Valachis sese aggregans, (edictum enim *Michaël* de perdendo Andrea promulgaverat) juga, per quæ Cardinalem Moldaviam petere velle innotuerat, instigante *Blasio Ördög*, obsederat. Cardinalis jam, famem sitimque tolerando, ad locum *Naskalat* dictum (non ad Ajtossii montis radices, vt habet Istvánfi) pervenerat, & ad opiliones quosdam diverterat, seroque lactis sitim extinxerat. Vix inde pedem movit, cum Blasius Ördög Sicu-

lus Tsikienſis, ab opilionibus edoctus, veſtigiis Andreæ inſtitit, & eum, quia luna pernox erat, confeſtim adſequutus eſt. Solus *Nicol. Mikó*, ceteris fuſis fugatiſque, ex 100. comitibus, cum Principe erat: hunc Blaſius ejusque ſocii interfecêre. Princeps, quum ſibi cum atrocibus belluis rem eſſe vidiſſet, hoſtiles ictus ſtricto latiore gladio excepit; ſed inter pugnandum vulnus ei lethale in fronte illatum eſt, ac cum in humum exanimis corruiſſet, caput ei præciſum eſt, An. 1599. 3. Nov. (Ortelius perperam 9. habet) Abſciſſum Cardinalis caput, 9. Nov. ad Michaëlem à Blaſio delatum eſt Albam; cui *Florica* Michaëlis conjux ex vera commiſeratione, Michaël verò more crocodilino, his verbis illacrimati ſunt: *Szerakul Popa*! *Szerakul Popa*! i. e. miſer Popa. Blaſius nihil laudis, nihilque doni, quod non vivum intercepiſſet, retulit. Poſtea, truncus quoque corporis, quod in memoratis alpibus intactum repertum eſt, Albam adlatus, ſvaſu *Theodoſii Logofet* Cancellarii Michaëlis, magnificentiſſimo ſepulturæ honore, in Templo S. Michaëlis, 17. Nov. conditus eſt, non ſine multorum mortalium gemitu, qui illum vix 33. annorum juvenem, tam ſævo infortunio prorsùs indignum judicabant. Id ſanè memoratu dignum, quod Cardinalis, paucis ante prælium ſeptimanis, ſepulcrum ſua manu fabricaverat, quo oſſa fratris Balthaſaris, 4. antea annis, juſſu Sigismundi trucidati (§. 109. *n.* 4.) reponerentur; at id ſuo ipſius funeri inſerviit. Vnicus ejus digitus, quem annulo aureo adamantem gerente ornatum, Blaſius abſciderat, ſepulturæ honore caruit. Sed ad Michaëlem revertamur.

c. Poſt

ε. Poſt adeptam victoriam, Michaël Albam 1. Nov. occupavit, ibidemque habitationem fixit; vbi & Comitia 20. Nov. celebravit. In his juramentum per præſentes pro fidelitate Vajvodæ præſtatur, per abſentes verò Nobiles præſtandum eſſe decernitur. Item, Donationes omnes, præter Sigismundi Báthori, Michaël confirmat, contributionemque tam Naturalium, quàm pecuniæ imponit. Teſtantur hæc omnia *Articuli* ibidem conditi, quos Michaël, ſub titulo, *Wajvodæ Transalpinæ*, *S. C. Regiæque Majeſtatis* (ſcil. Rudolphi) *Conſiliarii per Transſilvaniam Locumtenentis*, *ac cis per Transſilvaniam & Partium ei ſubjectarum fines Exercitús Generalis Capitanei*, confirmavit. Cæſari ſcil. Transſilvaniam adquiſiviſſe jactitabat, Baſtamque Equ. Aur. Cæſaris Caſſoviæ Commendantem in Provinciam arceſſebat: at eo ingreſſo, reſtituere Transſilvaniam Cæſari abnuebat; ſed avarè & crudeliter imperitabat, inſolenterque provinciam expilabat. Ejus è ſævitia compacti milites, non ætati, non ſexui parcebant; Donationes, libertates, privilegia, provincialium nihili pendebant; Parochos quosdam ſuſpendebant, vt actum eſt, cum Matthia Heintio Paſtore Groſz-*Auenſi* in Sacrario Templi à Valachis ſuſpenſo; ſepulcra Principum manu ſacrilega violabant. *O tempora*! Surdo verò Michaëli querelæ canebantur; cum is, Poſſeſſiones Procerum & nonnullorum Nobilium, cum eorum Uxoribus & Donationibus, militibus ſuis donare non exhorruerit. Subditi quoque Valachi Nobilium, undique Dominos ſuos malè mulctarunt. Triſtiſſimum hunc Provinciæ ſtatum, alius non abſimilis, ſub Baſta, de quo §. 110.

n.d.

n. d. diximus, excepit. Cuncta ſanè, quæ pati poterant, ſe perpeſſos Transſilvani meritò credebant. Vid. *Thuan. Hiſt. Lib.* CXXXI. CXXXIII. An. 1600. Provinciâ pulſus fuit Michaël, ejus autem uxor & Petraſco filius, quem unicum habebat, vincti in arcem Fagaras ducti. *Conf.* §. 110. *n. b.* An. deinde 1601. 7. Sept. in campo Tordenſi (non ad Miriſzló, prout Köleſéri p. 139. exiſtimat) in ſuo tentorio, à duobus Vallonum præfectis, ingentis alabardæ cuſpide, per ventrem transfoſſus, Michaël concidit. Multa exanimato addita ſunt ludibria; vt caput ejus detruncatum, ſupra mortui equi albi cadaver poneretur *cet.* quod tamen poſtea, permiſſu Baſtæ, ſimul cum corpore tumulatum eſt. Eidem non nemo, tale, (quod ſalvis auribus recitandum) Epitaphium poſuit:

Hic jacet ille ferus, latro merus & Nero verus,
Atque malus Dacus, ſcelerum lacus, ille Valachus:
Hic qui tranſibis, bis terque cacabis & ibis.

Res ejus & Caſtrenſis ſupellex, diffugientibus Valachis, Baſtæ ceſſerunt.

l. De Principe Andrea vid. *Purpura Pannonica*; de eo verò & Michaële Wajvoda, rebusque ſub iis in Transſilvania geſtis, legi poſſunt *Iſtvánfi, Bethlen*, *Miles* à p. 231. ad 254. *Huſzti Dacia, alii. Toppeltinus* autem, in hoc corrigendus, quod Andreæ exercitum juſſu Turcæ attritum, Cardinalem verò à paſtoribus ovium occiſum fuiſſe,

ſcri-

ſcribat. Andreas denique, ad exemplum Sigismundi patruelis, *Valachiæ* quoque & *Moldaviæ* Principem ſe ſcripſit, teſte ejus numo aureo, cum hac circulari Inſcriptione: *Andreas miſer. div. Card. Trans. Mol. & Val. Princeps, Epiſc. Varmienſ. Sic. Com.*

§. CXII.

8. STEPHANVS BOTSKAI de Kis-Marja 1605. 14. Sept. in Civitate Media Principatum adeptus, vitâ ſimul & imperio, A. 1606. 29. Dec. Caſſoviæ functus eſt.

a. Botskai, antiquâ ſcriptione *Bochkai*, An. 1600. Comitiorum ſuffragiis, propter factiones (quas Steph. Csáki Generalis Capitaneus Transſilvaniæ adfinxerat*) contra Domum Auſtriacam, & introductionem Sig. Báthori ex Opulia, Articulariter proſcriptus, in ſuis arcibus circa Váradinum exilium toleravit, Cæſareanarumque partium ſe ſectatorem oſtendit. Aſt dum ab exulibus Transſilvanis, quos poſt cædem Moſis Székely ad Turcas fugiſſe diximus, ad reſtituendam Transſilvaniæ libertatem, excutiendum Germanicum imperium, ambiendamque Principalem dignitatem aſſiduè ſollicitaretur, & ſuam ſimul aliorumque libertatem ac jura à Miniſtris Regiis eripi cauſaretur; armis agendum cenſuit, & *Barbiano* Commendanti Caſſovienſi minimè audiens fuit. An. 1604. igitur, allectis primò omnium in belli ſo-

ſocietatem *Hajdonibus*, (fuêre milites pedeſtres in Hungaria nominatiſſimi initio 17. Seculo orti) cum eorum Ducibus, *Blaſio Lippai* & *Blaſio Németi*, ac collectis copiis, inſignes de Germanis victorias reportavit. Felix armorum ſucceſſus mox plures ad caſtra Botskaii allexit; atque præcipuæ ſuperioris Hungariæ Civitates ei deditionem fecerunt. Gabriel quoque Bethlenius, cum exulibus Transſilvanis, manum cum eo ad *Kereki* in Hungaria junxerat: hoc tamen anno in Transſilvaniam, quæ poſt diſceſſum Baſtæ, *Joanni Belgioſæ* commiſſa erat, penetrare, Transſilvanosque ad ſuas trahere partes haud poterant. Anno verò 1605. paſſi graviora ſub Baſta incolæ, Germanis renunciarunt. Joannes Petki de Ders fuit, qui convocatis Szitás-Kereſzturinum Siculis, eos ad fidem Botskaii traduxit. Horum Dux *Ladislaus Gyulaſi* Köpetzini è vita migravit, cujus in Locum *Steph. Csáki* miſſus, ad Schæſburgum pervenit; quem non longe poſt Botskai ſubſequutus eſt. Turcarum quoque Imperator non contemnendam militum manum in Transſilvaniam expediverat; cum *Georg. Rátz* quidam, parti Botskaianæ moleſtus nimiùm videretur. D. 14. Sept. Botskai Princeps Transſilvaniæ, in Comitiis Medienſibus, renunciatus, Sigismundum Rákótzi Gubernatorem Provinciæ creandum juſſit, ipſeque in Hungariam remeavit.

b. Eodem An. 1605. á Mehemete Rex Botskai nuncupatus eſt. Idem Mehemet Supr. Vezirius Turcarum, Coronam (quæ Deſpotarum Thraciæ fuiſſe fertur) ejus capiti inpoſuit; quam Botskai accepit quidem, ſed præfatus, ſe loco mu-

muneris, non ad regiæ dignitatis ſignum & uſum accipere. Nec Regis Hungariæ titulum uſurpavit; ſed *Regnorum Hungariæ & Transſilvaniæ Principis* contentus vixit, vt videre eſt in numis ejus, apud *Költeſérium*, p. 141. Poſt hæc Botskaius, Hungariæ tantis cladibus bellorum adflictæ miſertus, An. 1606. poſtridie Iduum Junii, *Viennæ* cum Rudolpho Imperatore, per Legatum *Stephanum Ilyésházi*, pacem concluſit, *Corpori Juris Hungarici*, ſub titulo *Pacificationis Viennenſis* innexam. Hujus virtute, Transſilvania, cum eximia Hungariæ parte, Botskaio, tanquam legitimo Transſilvaniæ Principi, adjudicata eſt.

c. Ad breve tempus pacis hujus fructibus uti potuit; 50-mum ſiquidem ætatis annum excedens, nullo hærede relicto, extinctus fuerit. Vxor ejus fuit *Catharina Hagymáſi*, Euſtathii filia, paulò priùs, quàm ipſe Caſſoviam occupaſſet, fato functa; antea Nicolai Varcoczi conjux. Ante lucem *Botskai* è vita migravit; & continuò *Michaël Kátai*, ejus Cancellarius, quem ob toxicum ſibi propinatum, in ſuſpicionem vocatum, cuſtodiæ mancipaverat, ſummo diluculo 29. Decembris, in foro Caſſovienſi, inſtigante Georgio Szétſi Capitaneo Aulico, fruſtillatim ab Hajdonibus diſcerptus eſt; ita, vt miſera conjux diſciſſa minutatim membra linteolis caniſtrisque ægrè colligere poſſet. Corpus verò Botskaii Albam delatum in æde Michaëli Archangelo ſacra, propè Sororis, quæ Chriſtophoro Báthori conjunx fuerat, monumentum, tumulatus eſt. Primus fuit Transſilvaniæ Principum Helveticæ Confeſſioni addictus; quem ejusdem Religionis

Im-

Imperantes ad D. Leopoldum usque sequuti sunt. Symbolum Princeps habuit: *Dulce est pro Patria mori.*

§. CXIII.

9. SIGISMVNDVS RÁKÓTZI de Felsö Vadász, è Præfecto sive Capitaneo Agriensi Rom. Imperatorum, Transsilvaniæ Gubernator, An. 1607. die 8. Febr. (*teste Artic.*) Princeps creatus, & á Turcis receptus, An. 1608. 3. Mart. in Templo majore Claudiopolitano D. Michaëlis, in quo assumtus erat, provinciam deposuit, eodemque anno, 5. Dec. in *Felsö Vadász*, pago Comitatûs Abaújváriensis in Hungaria fato functus est.

a. Botskaius mortis præludio admonitus, *Valentinum Homonnai*, cujus dexteritati multum confidebat expertus, testamento in Principem commendaverat. Sed Transsilvani, denato Botskaio, Sigismundum Rákótzi, antea Principis loco totius Provinciæ moderatorem (§. 112. *n. a.*) usque dum Princeps sepelli & alius eligi posset, Gubernatorem constituunt; posteaque non expectato Principis funere, eundem Sigismundum exire è Provinciâ volentem, eumque, quod singulis artubus ob sævos articulorum dolores captus sellâ gestaretur, reluctantem, & cum lacry-

crymis recuſantem, ſacramentum præſtare coë-gerunt. Cum taliter, Sigismundus Princeps crearetur; Gabriel Béthlen de Iktar, (§ 110. *n. e.* §. 112. *n. a.*) Gabrielem Bátori in Principem eligere ſatagens, ferro vinctus, at brevi poſt dimiſſus fuit. Proceres interim Hungariæ ſuperioris, ſub Transſilvano Principatu exiſtentes, ſollemnem funeris Botskaiani Caſſoviâ in Transſilvaniam comitatum adornantes, Albæ Homonnaium Principem conſtituendum intenderant. Quo audito, novus Princeps Rákótzi, expeditis actutùm Legatis, ab ingreſſu in Provinciam dehortatus eſt. Homonnaius igitur, relicto ad funus deducendum exiguo comitatu, à pago Goroſzló, ad arces Kövár & Huſzt iter ſuum flexit. Arcem *Huſzt* *Joſephus Deák*, ejus Præfectus; *Kövárum* verò *Gabr. Pernyeſzi* (qui hanc ob rem, notam infidelitatis An. 1607. 10. Jun. incurrit) Homonnaio tradidêre. Is Bona Botskaiana, quæ in iis reperit, occupavit; easdemque arces tenuit, donec cum Sigismundo Rákotzi, cujus filiam Eliſabetham in matrimonio habebat, pacem Albæ compoſuit. *Mikò*.

b. Pacatam jam quidem Sigism. habebat Provinciam; aſt ſenio affectus, ac imperandi difficultatis pertæſus, Gabrieli Báthori Principalem dignitatem enixè ambienti, per quoddam concambium, ſceptrum conceſſit; vt docet *Art*. An. 1613. 27. Octob. & *Mikó ad An*. 1608; & ingentibus theſauris, quos brevi tempore corraſerat, in ſuas ditiones Hungariæ exiſtentes ablatis, Transſilvaniâ exceſſit, ætatisque ſuæ An. 64. in loco nativitatis ſuæ denatus eſt, ac Szerent-

R ſini

fini sepultus, relictis Georg. Sigism. & Paulo filiis. *Vid. Hung. Tymbaules p. 75.* Symb. *Non est currentis, neque volentis; sed miserentis Dei.* Addimus denique in gratiam Curiosorum Diplomatis Turcici, quo Sigismundus confirmatus fuerat, quodque in Musæo Celeb. Rectoris Coronensis D. Paulli Roth adservatur, subscriptionem, quæ sic habet: *Chan Achmet Bin Mustapha El Musapher daima.* Hoc est: *Imperator Achmet Filius Mustapha Victor semper.*

§. CXIV.

10. GABRIEL BÁTHORI de Somlyo, Stephani filius, affectatos Principatûs honores An. 1608. 3. Mart. in Conventu Claudiopolitano obtinuit; iis 8. Conditionibus, quæ *Approb. Const. P. II. T. I. A. II.* expressæ leguntur: An. 1613. 27. Octobris, paucis antea diebus exauctoratus à Turcis, Váradini interfectus est.

a. Gabriel, Etsedino Hungariæ, ad Principatum sollemniter per Balthasarem Kornis & socios invitatus, Claudiopolim, vbi & inauguratus est, venit; unde Albam, sedem Principalem deductus est. Postea Provinciam, non antea sibi visam, perlustraturus, Cibinium, Fagarasinum & Coronam salutavit: hinc Legatum ad Portam Ottomanicam expedivit Gabrielem Bethlen,

qui

qui eodem anno, M. Sept. impetratis ab Imperatore, Diplomate, Vexillo, Clavâ, aliisque Principalibus Insignibus ac equis phaleratis, adulto autumno, ad Principem rediit.

b. Princeps animi corporisque dotibus & fortitudine militari præpollens, sed lascivus nimiùm, & in soluti pudoris sentinam delapsus, passim Magnatum matrimonia involabat, & cælebs ipse, ad speciosæ formæ feminas expugnandas suos emissarios habebat; hincque multorum in se odium concitabat. Simili cumprimis de causa, in ejus ad Comitia Bistriciensia tendentis necem, An. 1610. *Stephan. Kendi* Cancellarius, *Balth. Kornis*, *Pancratius Senyei*, *Geor. Keresztúri*, *Geor. Torma*, *Steph. Basa*, *Steph. Kovásotzi*, *Joan. Pataki* alias Borbely & *Petr. Szilvási* consenserant; qui ob id 25. Mart. Articulariter Notam incurrerunt, & Bona tàm sua, quàm liberorum amisêre.

c. Consilio *Joannis Imresi* Statuum Præsidentis, Gabriel An. 1610. cum specie Principalis gratiæ Cibinium ingressus, suo præsidio militari commisit Civitatem custodiendam, clavesque portarum civibus eripuit, omnia eorum arma ad Forum congerenda jussit, eos ære privato emunxit, Magistratum in captivitatem conjecit, viros quos numero suorum superaverat, vrbe ejecit, ipsorum vxoribus ad abusum retentis, & plurima alia Principe indigna egit; vt testantur *Toppeltinus*, *Frank*, *Mikó*, aliique. Theologis illum, ob suam & concessam militi libidinem, crepantibus, prætexuit injurias Andreæ Báthori, quem

acie fusum Cibinienses intra moenia recipere recusaverant. Clemens, inquiens, vindictæ genus est, propter desertum & trucidatum fratrem, multiplicare Urbem.

d. Relicto Cibinii præsidio, Princeps cum copiis per Passium Törtsvarensem, exeunte Decembri anni 1610. Valachiam invasit, Wajvodam Radulium *aliàs* Sorban Sede (Tergovistâ) expulit, miles ejus trium mensium spatio ingentem prædam congessit: his, Princeps Cibinium remeavit. Post reditum Principis, Radul profugus, conscripto exercitu in Valachiam è Polonia rediit, & acceptarum à Gabriele injuriarum memor, omnem conatum adversus eum intendit. Secretum proinde fœdus cum Judice Coronensi Michaële Weisz contra Gabrielem iniit. Nec mirum, promptos Cives Coronenses cum Weiszio, ad hoc pangendum fœdus fuisse repertos: Cibiniensium si quidem oppressio meritò eorum animum alienaverit; suorumque privilegiorum ac libertatum violationem, Civitatis expilationem, & similia incommoda cum ratione metuerint, fœdam denique Gabrielis spurcitiem exhorruerint. Simulac Gabrieli Radulis conatus suboluissent; actutum militem omnem convenire jussit. Tumultuario igitur exercitu in Districtum Barcensem venit, & inter Zeidinum ac Heltzdorffium substitit; unde mox ad Prasmarum castra promovit. His taliter constitutis, Radul alpes invias cum exercitu nec opinatò superavit, ac juxta 7. Pagos Coronam versus iter continuavit. Suburbia ingressus, à Coronensibus acceptus est: tunc secreta Coronensium con-

silia

ſilia Principi innotuêre. Poſtea Princeps ad Petrimontem (*Sz. Péter*) caſtra movit, nihil de pugna eodem die ineunda cogitans: aſt Valachus cauſatiùs agere ſatagens, eadem luce ad arma canere juſſit; Coronâque egreſſus, prælium inchoavit. Coronam ac Petrimontem inter 10000. ſuorum Gabriel amiſit; teſtibus Faſtis Coronenſibus. Deſertus à Marte Princeps Cibinium fugit, præſidiumque quod ibi reliquerat, ampliùs firmavit; ac Gabrielem Betlen pro exorando Turcico auxilio miſit.

e. Simul ut ad aures Matthiæ II. Regis Hungariæ pugnæ Coronenſis rumor pervenit: *Sigismundum Forgáts* Generalem Caſſovienſem, adverſus Gabrielem, à quo antea offenſus fuerat, cum exercitu miſit. Is Claudiopolim, Albam, Caſtellum Bartſa aliaque loca quædam nullo firmata præſidio occupavit. Ad Cibinium tandem venit, quo & Wajvoda Radul interea lento gradu pervenerat. Exercitus Forgátſii 15000, Sorbanis ſive Radulis 12000 armatorum continebat: ſed congruis deſtituti tormentis ac munitionibus, Tractatu, quam armis Gabrielem ad deditionem compellere malebant. Interim, de ingreſſu Gabrielis Bethlen per Portam Ferream cum auxiliaribus Turcarum ac Tatarorum copiis, Princeps certior factus & non mediocriter animatus, Siculos datis ad eos literis ad arma hortatur; qui dicto audientes ſine mora ſe accinxêre. His animadverſis, Forgáts ac Wajvoda Mediam atque Schæsburgum versùs copias duxêre, & mox per Paſſum Törtſvárenſem Valachiam petierunt; poſtquam ſcilicet Mediæ, aliisque locis haud

pauca damna intulissent. Per varios viarum errores milites Forgatsiani, at multis amissis, in patriam rediêre, per Moldaviam cumprimis & Poloniam; vt docet *Mikó*, testis oculatus. Hujus rei memoriam sic non nemo expressit:

Perge domùm Forgàts, terget tua tergora Korbáts.
(*Korbáts*, Hung. *Scutica.*)

f. Princeps Gabriel, pulsis hostibus, Varadinum exierat, finemque anni 1611. ibidem absolverat, & cum Palatino Hungariæ discordias sopierat: inde Claudiopolim, Albam ac tandem Cibinium remeavit initio An. 1612. Cibinio, M. Martio in Barcensem Districtum venit, defectionem Coronensium vindicaturus. Castellum Zeidense obsedit; ubi Vice-Capitaneum exercitûs aulici amisit globo trajectum: eo exacerbatus, postquam deditionem obsessi facere coacti fuissent, horrendam in milites pedestres è juventute Coronensi huc expeditos crudelitatem exercuit. Huc scil. Mich. Weisz Judex Coronensis 32. juvenes militares expediverat, qui deditionem renuebant, ac V. Capitaneum trajecerant: horum Gabriel, 20. palo infigi jussit, 11. suspendio mulctavit, 32.dus tortoris officio, invitus functus est; qui tamen Coronam remissus, jussu Weiszii Judicis interfectus est. Postea, Rosnavia & Törts Castrum fecêre deditionem, vt & Marienburgum. Dum tandem Siculos ad Coronam includendam ordinasset, Princeps Cibinium repetivit. Celebratis deinde 15. Maji Comitiis, multi in iis Optimatum, Articulariter proscripti sunt, nec non universi incolæ Coronenses, propter rebellionem contra Principem; ita, ut tam propria, quàm

Libe-

Liberorum Bona amittant. *Vid. Art.* Ea scil. contra Notorios lex est, vt vitam ac Bona amittant.

g. Quum concepta in se provincialium odia Gabriel sensisset, *Andream Gétzi* ad Portam Ottomanicam ablegavit, qui ibidem eum excusaret: sed is eum incusavit, partesque Coronensium tuitus est. Getzius Coronam, cum comitatu remissus est. Interea Gabrielem quoque Betlen Princeps à se alienavit, & necem ejus in animo decrevit. Betlenius saluti suæ consulens ad Turcas transfugit; quod ejus transfugium, ac Bistricensium etiam defectio, Gabrielem tenebat anxium. Coronenses quoque hoc tempore Urbe egressi, Duce Andrea Gétzi, exercitum ducere ad Schæsburgum adversus Principem firmandum conabantur: ast ad Marienburgum à copiis Principis fusi sunt. Hic, *Michaël Weisz* Judex, & *Georg. Heltner* Quæstor, cum pluribus Civibus & Studiosis prostrati sunt. *Accidit hoc Mens. Octob.* Gabr. Bethlen & Andr. Gétzi cum universis complicibus (vt habet *Artic.* 20. *Nov.* conditus) Notam incurrunt, propter meditatam rebellionem, & aufugium ad hostes. Hoc non obstante, eo Betlenius apud Turcam rem deduxit, vt Princeps Báthori exauctoraretur.

h. Rejectus à Turca Báthori, ad Matthiam II. Regem Hung. confugit, & cum eo, medio Legatorum suorum An. 1613. 1. Maj. confœderationem iniit: nihilo tamen minus tenere Principatum haud potuit; status siquidem Transsilvaniæ, ab eo, ob parvos mores & malè tra-

ctatam gubernationem recesserint. *Artic.* Metu ideo perculsus Varadinum se recepit, auxilium ibi à Matthia II. mittendum præstolaturus, & contra Turcam, denominatumque ab eo Principem Bethlenium exercitum paraturus: hìc, extra arcem carpento vectus, à duobus Nobilibus *Joanne Szilasi* & *Greg. Ladányi*, quorum uxores per vim stupraverat, interfectus est, & post illaudatus Etsedini tumulatus. *Atque sic, ignobili clausula nobilissimam & illustrem Báthoriorum familiam finiit.* De eadem Familia *vid. Wolfg. Bethlen Hist. Transs. p.* 282; de ejus Insigni Gentilitio tribus dentibus Draconis constante, *Köleséri p.* 135. *Conf.* §. 275. *n.* 2. NB. 1. Gabriel Báthori fuit circa An. 1595. Supr. Com. Comitatûs Kraszncnsis. 2. Catholica sacra deseruit, & Helveticam Confessionem amplexus fuit.

§. CXV.

11. GABRIEL BETHLEN de Iktar, An. 1580. in Oppido Illye natus, ac An. 1610. Supremus Capitaneus Sedium Csik, Gyergyó & Kászon creatus, Principales honores An. 1613. 27. Oct. rita inauguratione obtinuit (*Art.*) quos cum insigni undique Provinciæ emolumento & felici armorum successu gestos, An. 1629. 15. Nov. hora 12ma, hydrope sitienter urgente, Albæ Juliæ deposuit.

a. G.

a. *G. Bethlen*, Hiſtoricis plerisque, ex Hungarismo nomen proprium cognomini poſtponente, *Bethlen* (vitiosè *Betlehem*) *Gábor* dictus, poſt toleratum apud nonnullos Turcarum Purpuratos exilium (§. 110. *n. e.*) Transſilvaniam remeaverat; at evecto ad Principatum Sigismundo Rákotzio (§. 113. *n. a.*) in Hungariam ſe contulit: vbi à Gabriele Báthori, prædia ceteraque vitæ ſuæ, conjugis ac familiæ ſuſtentandæ neceſſaria præſidia impetravit. *Mikó.* Báthorio tandem in Principem electo, redux in Transſilvaniam factus, fideliſſimum ſe ei præſtitit, uſque quo is indignis Principe facinoribus omnium à ſe Bonorum animos alienavit. Tum ad Turcas profugus (§. 114. *n. g.*) ac à ſupremo Vezirio, exeunte Aprili, Princeps nominatus, Ottomanico ſtipatus præſidio, Transſilvaniam, cum Skendere Paſſa, repetivit, & à Provinciæ Statibus, quibus Turca novum Principem eligendum demandaverat, faſces Principatûs, cùm decem Conditionibus, (*Approb. Conſt. P. II. T. I. Art. III.*) expreſſis, accepit; & ab Achmete Turc. Imperatore, Diploma, Sceptrum ac Vexillum mittente, confirmatus eſt. Interea, *Interregnum exiguum, à dimiſſo Bathorio, ad electum Bethlenium, ſub XII-Viratu duravit*, vt habet Art. An. 1613. d. 22. Oct. Quo quidem die Gabriel in Principem electus, ac à Nota (§. 114. *n. g.*) abſolutus fuerat, teſte *Art.*

b. Rempublicam, quam reperit turbulentam, in rectum redactam ordinem, legibus temperavit; captivos Transſilvanos, quos ad 16000. Turcæ Gabrielem in Principatum introducentes, citra

Vezirii voluntatem abduxerant, libertati reſtituit. Fortalitia Hungariæ, *Lippa*, *Jenö* & *Arad* nuncupata, Ottomano, ut promiſerat, tradidit, eidemque fidelem ſe ſemper præſtitit: quamvis, ſi auſus fuiſſet, cum Chriſtianis, adverſus Turcam, lubentiſſimè arma convertiſſet. Provinciales militiam docuit. Proventus Bonorum Fiſcalium in publicos uſus convertit. Scholas ſuæ Religionis florentes reddidit. Litteralia Inſtrumenta Saxonum, ipſis violentiâ Bathorianâ (§. 114. *n. c.*) ſubtracta, reſtituit. *Frank.* Unionem Trium Nationum renovari juſſit. His, & ſimilibus, internam Transſilvaniæ quietem, Princeps magnanimus adſtruxit. An. 1614. Comitia Megyeſinum indixit, ubi fautoribus Gabrielis Báthori urgentibus, *Joan. Szilaſi* & *Greg. Ladányi* (§. 114. *n. h.*) ex arcis turri præcipites dati ſunt.

t. Cum Ferdinando II. Rom. Imperatore, tribus in Hungaria vicibus, bellum felici ſucceſſu geſſit, & 42. præliis interfuit. Scilicet, An. 1619. religionem cauſatus, lectiſſimis 18000. armatorum copiis ſtipatus, Hungariam petit, Caſſoviam, Tyrnaviam, Poſonium, *cet.* cum ſacra Hungariæ Corona & Clenodiis, occupat. Hujus Anni 11. Octob. Poſonii Princeps Regni Hungariæ eligitur, & 24. Articuli ibidem, ſub Palatino Sigismundo Forgáts, conditi, eidem Principi, pro confirmatione, Caſſoviæ offeruntur; quos 18. Febr. An. 1620. confirmat. *Art.* Hoc anno, *Gabr. Mogyla*, Valachiæ Tranſalpinæ Wajvoda, à Principe Bethlenio, in certis punctis, confœderationem impetrat; ubi mutua de-

defensio & succursus, liber quæstus, & temporibus tumultuum transmigrandi, meandi remeandique facultas utrinque spondetur. *Art.* 5. *Maj.* *Albæ Juliæ.* Eodem 25. Aug. in Comitiis Hungariæ Neosolii (*Besztertze-Bányæ*) celebratis, ab una Procerum parte, Rex Hungariæ proclamatur; Coronam tamen sibi imponi abnuit. An. 1622. Nicelsburgi paciscitur; Coronam Hungariæ restituit; Pacificationem Viennensem (§. 112. *n. h.*) pro Hungaria renovat; titulum S. R. I. Principis, Opuliæque & Ratiboriæ Ducatûs, obtinet; 7. integri Comitatus Hungariæ, vt pote, Szathmár, Szabólts, Ugotsa, Beregh, Zemplin, Borsod & Abaujvár, simul cum Civitate Cassovia, jure Dominii, ad dies vitæ, ei ceduntur: quæ omnia Regni Hungariæ Constitutionibus, An. 1622. Art. 29. & 30. continentur. Iterum, An. 1623. contracto exercitu, auxiliaribusque Turcæ & Tatari copiis, Hungariam invadit, Moraviam & Austriam clade replet; immò exercitum & terrorem ad Viennæ usque moenia ducit: sed dato sibi Dominio Etsedensi, & renovatis præteriti anni pacificationis conditionibus, rursùs pacem admisit, non diu duraturam. Sollicitatus enim à Protestantibus, tertium arma cepit, An. 1627. exuenda.

d. Mortuâ interim, An. 1622. 2. Jun. *Susanna Károlyi*, priori Principis Conjuge, & Albæ humatâ, Catharinam Brandeburgicam, Frid. Wilhelmi Electoris Sororem, An. 1626. duxit. Morti denique vicinus, 40000. aureos numos, cum equo splendidè ornato, filio Ferdinandi Imperatoris testamento legavit. Simile Turcarum Impera-

peratori munus obtulit. Catharinæ Conjugi 50000. aureos, 50000. Taleros, multaque dissimilium numorum millia & Clenodia, cum Dominiis Munkáts, Tokai & Fagaras reliquit. Collegio Academico Albensi recenter à se fundato 74000. Thaleros & Medaliam 9000. Thaler. valoris, donavit.

e. Sacrorum æquè ac profanorum scriptorum lectionibus vel in castris maximè fuit delectatus; sexies ac vicies sacrum Codicem perlegit; commercium litterarum cum Eruditis exercuit; Bibliothecâ instructissimâ Albam Juliam ornavit, cet. Albæ, in æde S. Michaëlis An. 1630. sepulti Epitaphium est: " Sereniss. ac Celsiss. Princ. „ GABRIEL BETHLEN, D. Gratia quondàm „ S. R. I. & Trans. Princeps, Part. R. Hung. „ Dom. Sicul. Comes, ac Opul. & Ratib. Dux, „ postquam rebus augustè gestis in Regem Hung. „ eligi meruisset, & tali titulo, salute Patriæ „ sic poscente, abdicato, remque pacemque red- „ integrasset, inita tandem cum Augustissima „ Domo Brand. affinitate, res Transsilvano- „ rum marte & arte florentissimas reddidisset, „ aqua intercute placidè hic in Regia sua ob- „ dormivit, An. 1629. 15. Nov. ætatis suæ 49.„ *Symb. habuit è Psal. 27. ℣. 1.*

f. *Caspar Bojti*, Principis sumtibus Hejdelbergæ sublimioribus Disciplinis imbutus, & in Patriam redux, Scholæ M-Vásárhelyensi, ac post Tabulario Capituli Albensis præfectus, acta Gabrielis eruditè litteris latinis mandavit: ast Historiæ ejus pars maxima intercidit, pars reliqua non-

dum

dum prælium fubiit. *Joannes quoque Princeps Keměny* in Hiftoria fua MS. multa de hoc Principe cumprimis, & Catharina, Stephano Bethlen ac Georgio I. Rákótzi, Principibus, memorabilia notavit. *Conf.* §. 275. *n. g.*

§. CXVI.

12. CATHARINA BRANDEBVRGICA (§. 115. *n. d.*) An. 1626. 24. Maji, Albæ, *in cafum mortis Bethlenii, Princeps* (non Principiffa) eligitur. (*Art.*) Cui XIII. Conditiones, *Approb. Conft. P. II. T. I. A. IV.* præfcribuntur. Poft fata igitur Mariti, An. 1630. 15. Jan. Albæ Juliæ, cum Gubernatore STEPHANO BETHLEN & XII. Confiliariis Rempublicam regendam capeffivit, à Turca quoque ftabilita. Sed nec integrum annum Provinciæ præfuit.

a. Ea lege, An. 1630. in Comitiis Albenfibus, (quorum Articuli fub Catharinæ confirmatione prodiêre) Principatum obtinuit, vt *Infurrectiones indicere, Bona conferre, vel collata confirmare, ad Inftantias refolvere, nonnifi Confiliariorum & Gubernatoris confenfu, ac fubfcribente Cancellario, poffit.* Idem Articulus denuò corroboratus eft 10. Jul. ejusdem anni, in Comitiis Megyefenfibus; ubi etiam fimultates inter Catharinam & Gubernatorem exercitæ, fopitæ fuiffe leguntur.

b. In-

b. Indictis, eodem iterùm anno, Claudiopolim Comitiis, Femina Princeps, tanquam tantæ impar moli (vel potiùs, quod nubere *Stephano Csákio*, eumque ad Principatum promovere voluisse, Status Provinciæ intellexissent) Principatu cedere jubetur: *paret illa non monentibus, sed jubentibus, & in Bona peculiaria, per dispositionem decedentis mariti sibi legata, recessuram se spondet*, tandemque Tokajum petit. *Vid. Jo. Bethlen Lib. I. Rer. Trans.* Anno denique 1640. cum altero Conjuge, FRANCISCO CAROLO, Saxoniæ Duce, divenditis in Hungaria & Transsilvania Bonis, revertit in patriam. Sic verò se in publicis Instrumentis scribebat: *Catharina, Dei Gratia nata Marchionissa Brandeburgica, S. R. I. & Transsilvaniæ Princeps, Partium Regni Hung. Domina, Siculorum Comes, ac Borussiæ, Cliviæ, Juliæ, Montium, Ducissa.*

§. CXVII.

13. STEPHANVS Comes BETHLEN, germanus Gabrielis frater, per decem annos Transsilvaniæ Gubernator eximiâ pietate; vix unius Mensis Princeps, *Rákótzio* cessit, & demum An. 1648. 10. Januarii, ætatis suæ 66. Etsedini in Hungaria mortuus, atque 29. Mart. Albæ Juliæ tumulatus est.

a. Anno 1619. *Gabriele Bethlen, in Regnum Hungariæ, pro ferendo Confœderatis succursu, exeunte*, suum in Transsilvania Locumtenentem *Stephanum*

reli-

reliquit; docentibus Articulis An. 1620. 5. Apr. Albæ, sub nominibus *Stephani* & *Simeonis Pétsi* Cancellarii exaratis. Idem *Stephanus*, jussu Gabrielis, An. 1620. 29. Sept. in Diæta Albensi, *pro Transsilvaniæ Gubernatore Articulariter acceptatur.*

b. Stephanus, Catharinâ recedente, de Principatu obtinendo, Statuum suffragiis non satis fidebat: *ne itaque cuipiam invitus subesset, quin potiùs alteri ipse conferre videretur imperium, Davidem Zolyomium generum ac Stephanum filium, in Hungariam, ad Georg. Rákotzium, Sáros-Patakini in propriis degentem Bonis, cum occultis mittens mandatis, suam suorumque in obtinendo Principatu opem ei offert.* Interea Stephano hactenus de favore Statuum dubitanti, concordibus eorum suffragiis Principatus oblatus est, ipseque inauguratus. *Legati insuper, qui Rákocium in propria redire, Zolyomiumque & Stephanum Bethlen juniorem, intermissa legatione ad complexus novi Principis redire juberent, missi.* Horruerunt hac legatione, tam Rákótzius, qui Váradinum jam penetraverat, quàm ejus comites. *Tandem, vt Princeps Steph. Bethlen ac Rákotzius inermes in certo convenirent loco, placuit;* quo facto, *vt altera indicerentur Regni Comitia, cunctorumque denuò suffragiis Principatus submitteretur, cautum ab utrisque. Indicuntur itaque (largitioribus ac promissis Rákocii multis jam occupatis) 1630. Generalia Schæsburgum Comitia. Princeps Stephanus Bethlenius ipse Vrbem ingreditur; Rákocius eventum rei Váradini præstolans,* ac variis promissis Optimates obruens, *per legatos causam suam agit.* Dum itaque suffragia colliguntur, legatus

Ca-

Catharinæ Brand. per Stephanum & ejus Clientes principali dignitate exutæ, Joannes Kemény, Rákócium multis cum laudibus commendatum, Bethlenio præposuit: *acclamatum continuò ab iis, qui suffragia sua venundantes, promissis se opulentos somniabant; nec à reliquis in tanto illorum ardore contradictum. Sic Stephanus, dignitate per proprios imprimis exutus filios, per Legatos Literasque Rákócii juramentales, se pro Patre ab eo honorari, nullisque unquam damnis ipsum suosque affici assecuratus, in propria secedere cogitur.* Jo. Betl. Lib. I. Rer. Trans.

§. CXVIII.

14. GEORGIVS I. RÁKÓTZI, Sigismundi (§. 113.) filius, & Gabrielis Bethlen in Hungaria Superiore Dux Belli haud obscurus, Váradino Albam deductus, & habitis ibidem An. 1630. 20. Sept. Comitiis, præscriptis 15. punctis Capitulationum, (*Approb. Const. P. II. T. I. A. V.*) inauguratus, ac A. 1631. 24. Apr. per Literas Ottomanicas stabilitus; Provinciam, quam ab externi hostis populatione intactam servavit, usque ad An. 1648. diem 11. Oct. quo rebus humanis exemtus est, administravit.

a. Rákotzius (idem est dicere: *Rákóczius*, *Rakocius*, *Rákötzi* & *Rákóczi*; perperam verò quibusdam *Rágotzi* & Frölichio *Rakvicius*, Kantemirio, *Ra-*

Ragotski dicitur;) ab antiquioribus ſcribebatur *Rákóczi*, Decreta verò Comitiorum paſſim habent *Rákóci*; propriæ denique Principum Rakotziorum ſubſcriptiones, *Rákóczy*. Peracta inauguratione, *Davidem Zólyomi de Albis*, Aulicæ antea Militiæ & Trium Sedium Siculicalium, *Sepſi*, *Kézdi* & *Orbai*, Capitaneum Supremum, tanquam præcipuum ſui Principatus auctorem, amplis Bonis donat, & mox tam Aulicis, quam Campeſtribus Exercitibus Generalem præficit; *Stephanum Bethlen* juniorem, ipſius pariter promotorem ac itineris comitem, multis verborum honoribus laudatum, benè de ſe ſperare jubet. Non diu Zólyomi donatis frui potuit Bonis. Naturâ enim inquietiſſimus, favore Principis abuſus, ac vicinos Nobiles opprimens, vi Articuli VIti. Anni 1633. 21. Aug. Notam incurrit, ac Kövárinum in captivitatem mittitur, ubi exactis 18. annis, ſepulcro libertatem obtinuit. Stephanus verò Bethlen junior, omnium, quos Transſilvanos tunc ſol vidit, prudentiâ, magnanimitate, reique tam bellicæ, quàm politicæ peritiâ præſtantior, repentino jam morbo è vivis ſublatus erat. Sed revertamur ad propoſitum. Congratulata erat Principatui Rákótzii *Catharina Brand.* ejusque filio in ſuum adoptato, arcem Munkátſenſem legaverat; quam non diu poſt Rákótzius occupavit; immò mox *Fagaraſum* quoque invitæ Cathrinæ ademit.

b. Continuata inter Stephanum Bethlen Principem deturbatum & Rákotzium aliquamdiu concordia, paulatim elangveſcere, ac in apertas inimicitias, aſſentatoribus utriusque ſuſpiciones augentibus,

prorumpere cepit. Stephanus fatali filii sui Petri casu (qui Administratorem quendam Bonorum suorum bacello vulneraverat, ex quo is paucos post dies mortem obiit) nataque inde Rákotzii persequendi intentione motus, ad Purpuratum Budensem, in ditionem Turcicam, se contulit, auxilia Ottomani imploraturus. Nec fuêre ejus preces irritæ, à Mose quodam Székely Magnate, à Rakotzio offenso & Constantinopolim profugo adjutæ. Rakotzius proinde audito Bethlenii discessu, vehementer animo perturbatur, & Comitia An. 1636. Mens. Febr. Claudiopolim cogit, in quibus non sine lacrymis queritur, ac Status Provinciæ rogat, vt tam tributo, quàm armis justæ suæ causæ deesse nolint. Hinc Articulo horum Comitiorum in gratiam Principis condito, *declaratur, qualiter Comes Steph. Bethlen spontè Georgium Rákótzi ad Principatum invitasset; tamen ab ejus fidelitate recedendo, Bona in Transsilvania Liberis, suis distribuisset, ipsemet in Regnum Hungariæ, Ditionemque Austriacam se recepisset, inde ad multos, sine corruptionis & concitationis contra Principem, Literas misisset. Immò, circa Huszt etiam hostilitates contra Transsilvanos exercuisset, nonnullos è Marmatis* (Máramarosensibus) *trucidando; dein ad Vezirium Budam venisset, vt Principem, quasi is oppressor esset libertatis incolarum ibidem proderet. Hinc statuitur, vt nisi consilium mutare, à ceptis desistere, & in gratiam fidelitatemque Principis reverti velit; contra ipsum Legationes ad Turcarum Imperatorem & Vezirium mittantur, & manutentio confirmati per ipsum Principis exoretur. Sed si nec id succederet, etiam contra Turcam, pro Principis fidelitate insurgatur, adque ultimum halitum pugne-*

pugnetur. Die 21. Maji, Articuli rurſus componuntur Albæ, de ſimultatibus inter Principem & Bethlenium ſedandis; *ad quem etiam Legati mittuntur cum Literis, & monetur, ne Turcam interpellet; ſed revertatur Budâ ad priorem ſtatum & dignitatem, quâ inter Magnates erat.* Sed ingratiis. Purpurato namque Budenſi, vt confeſtim Bethlenium in Transſilvaniam reduceret, armisque Rákoczium ejiceret, à Turca (fruſtra precibus ac promiſſis Rákóczii tentato) demandatum erat. Is itaque Váradinum versùs, cum Bethlenio, & exercitu ultra 7000. armatorum, movit, habuitque juxta Szalonta, ſub Generale Sigismundo Kornis obviam partem exercitûs Rákóczii; (qui 23tia Sept. Albâ moverat) cum quâ circa occaſum ſolis congreſſus 6ta Octobris, multis utrinque, ſed pluribus à parte Turcæ, cæſis, tragicum habuit pugna exitum; utrisque tamquam victis, unde venerant, ingenti cum pavore, refugientibus. Purpuratus Budenſis, recollecto exercitu, juxta Lippam caſtra metatur, Rakoczio cum Transſilvano exercitu juxta arcem Boros-Jenö caſtra figente. Unde per legatos, ex annuentia Ottom. Portæ, mutuo tractatu inito, tandem renovatum inter Principem Rákóczium & Bethlenium fœdus, (*Aſſidatoriis Bethlenio ſub privatis 50. Magnatum & Procerum nominibus conceſſis*, vt docet *Art. An.* 1636. 6. *Nov.*) ac reddita omnia eidem ſuisque Bona: ita tamen, vt ſemper alter alteri diffideret, nec unquam uſque ad deceſſum alterutrius amicitia inter eos coaleſcere poſſet. *Jo Bethlen l. c.* & *Haller in Diario.* Vi Articuli An. 1637. 1. Maj. in Comitiis Megyeſenſibus exarati, tributum anni

ſuperioris ad Turcam miſſum eſt, & eo Confirmationales pro Principe ipſi exoſo ſollicitatæ.

c. Anno 1644. abs Hungariæ Proteſtantibus, fidei ſuæ cognatis oratus, fœdere cum Svecis, contra Rom. imperatorem Ferdinandum III. inito, die 2. Febr. Albâ iter inſtituens, bellum Hungariam, ac illinc Moraviam verſus movet, maximam Hungariæ ſuperioris partem deditione capit, *cet.* An. 1646. Svecis in Moravia relictis, paciſcitur, fitque, vt de Hungariæ ſacris & Profanis Libertatibus concluderet: quæ omnia in Diætæ An. 1647. Coſtitutionibus Hungariæ, ab Art. 5. ad 20. uſque incluſivè enumerantur. Inter cetera, Rákóczio, pro contentatione perſonali 7. Comitatus Hungariæ, qui Gabrieli Bethlen dati fuerunt, (§. 115. *n. c.*) ſimilibus planè conditionibus, ad dies vitæ ceduntur; arces Tokaj & Regetz ſibi filiisque traduntur; 90. Templa Proteſtantibus, Benignitate Regia, reſtituuntur. Interea, habenis Transſilvaniæ, filius Georg. II. Rákóczi, præfuerat.

d. Optatam hanc pacem, novæ à Portá Ottomanicâ ſunt ſubſequutæ difficultates, ſcil. vt non amplius decem, ſed 15. millia numorum aureorum annuatim pro Principatu Rákoczius ſolveret: cum & anteceſſores Principes, præter Gabr. Bethlen, cui propter fideliſſima obſequia, quinque iſta millia relaxata fuiſſent, tantum ſemper perſolviſſe aſſereret. Rákoczius, vel ab univerſis Provinciæ ſtatibus oratus, nunquam ſe perſoluturum, per SS. Trinitatem jurat: unde apertæ jam Turcarum comminationes, detenti ejus legati, bellumque Rákóczio, non Provinciæ, de-

denunciatum. Nec ultio longè dilata fuiſſet, niſi Turc. Imperatorem mors præpropera A. 1647. rapuiſſet.

e. Defuncto Uladislao Poloniæ Rege, dum Regnum ejus, per Franciſcum Bethlenium Conſiliarium, cum grandi ad redimenda Magnatum ſuffragia, argenti ſummâ Varſoviam miſſum, ambit, An. 1648. 11. Octob. ætatis 55. fato fungitur Albæ; vbi ab vxore Suſanna Lorándfi & filiis, ſollemnibus exequiis honoratus, in Templo S. Michaëlis, An. 1649. 10. Januar. reconditus eſt. Struxit ac reædificavit ſuæ fidei Templa, ornavit Scholas, donavit Eccleſiis campanas multi valoris, *cet.* fuiſſetque Princeps omnium dignus laude, niſi Bonis Privatorum licentiùs inhiaſſet. *Bethl. l. c.* *Symbolum* Patris (§. 113. *n. b.*) ſibi adoptaverat. Vitam Georgii deſcriptam dedit *Jo. Szalárdi*, publica hodiedum luce carentem. *Cfr.* §. 275. *n.* 52.

§. CXIX.

15. GEORGIVS II. RÁKÓTZI, prioris filius, è Capitaneo Váradenſi & Generali Hajdonum (liberorum militum) in Ditione Transſilvanica, Anno adhuc 1642. 19. Febr. concordibus Nationum ſuffragiis, præſcriptis XIV. Conditionibus, (*Appr. Conſt. P. III. T. I. A. VI.*) nominatus, 4. Mart. in primario Albenſi Templo inauguratus, ac à Turcis eodem

anno confirmatus; An. 1649. 23. Jan. Albæ in actualem dignitatem ſuccedit: ſed itidem à Turcis, expeditione Polonica offenſis, An. 1657. Magiſtratu movetur, & ex accepto vulnere in prælio cum Turcis An. 1660. 22. Maji commiſſo, Váradini 8. Jun. moritur, hora prima ante lucem; vnde per filium FRANCISCVM, electum Transſilvaniæ Principem, Etſedinum indeque Sáros-Patakinum deductus, ibi An. 1661. 24. Apr. ſepultus eſt.

a. An. 1642. Georg. I. Rákóczi, indictis Albam Comitiis; ac Conſiliariis, Comitibus, Regaliſtis, *cet.* in ſecretius ſuum conclave arceſſitis ſingillatim, filium Georg. II. formâ præſtantem & erecti (o ſi recti!) ingenii virum ac bellicoſum, in Principem eligendum enixè commendavit: is igitur, *vt mala Interregni & periculum liberæ electionis vitentur, ea lege Princeps electus eſt, ne vivente Patre, Gubernationi ſe immiſceat. Art.* Miſſi Conſtantinopolim Legati, *Steph. Serédi, St. Sulyok, Thomas Baſa*, & *Judex Regius Száſzvároſenſis* cum Literis 8. Mart. expeditis. Igitur Mehmet Kapueſi Paſſa, cum clavâ & vexillo à Turca miſſus, 8. Jul. (non IV. Nonas Mart. vt vult *Timon*) Albam adpulit, electum recenter Principem confirmaturus. *Halleri Diar.* An. 1643. duxit Georgius in vitæ ſociam, SOPHIAM BÁTHORI *de Somlyó*, cum eaque, 3. 4. & 5. Febr. die

diebus, sollemnes Albæ nuptias celebravit; quas in *Hall. Diar.* probè descriptas legimus.

b. Offensos austeritate tenacitateque Patris Provinciales, multos muneribus plures promissis deleniit. Tributum quoque 15000. aureorum, per tres annos à genitore suo neglectum, regalibus superadditis muneribus, Portam Ottomanicam placaturus. sine tergiversatione persolvit. Adplaudebant igitur cuncti regimini ipsius, & supra prædecessorum gloriam, ac opes, feliciter omnia, tam domi, quàm foris ipsi adfluebant. Transalpinæ & Moldaviæ Wajvodæ annuum ipsi pendebant Tributum, & Legationibus cunctorum fermè Principum Europæorum decorabatur. Tot obsequiis fortunæ delinitus Princeps, vix secundam poterat temperanter ferre fortunam; quin potiùs compotationibus ac luxu tota personabat ejus aula. *Betl. l. c.*

c. An. 1652. 4. Febr. ætatis suæ 29. *Sigismundus Comes Rákótzi*, germanus Principis frater (qui è Sereniss. Rheni Palatinorum Familia, *Henriettam*, nonnullos ante menses vxorem duxerat, eandemque tres post nuptiarum menses mortuam ac Sáros Patakini humatam amiserat) juvenis magnanimus & sapiens, variolorum morbo correptus, in humanis esse desiit, & 28. Apr. Albæ sepultus est. Anno sequente 1653. bellum inter Georgium & Basilium Moldaviæ Principem exarsit: Georgius, exturbato Basilio, Stephanum hujus Cancellarium substituit, qui ab Ottomanica Porta confirmationem accepit. Postea, Constantino Valachiæ Transalpinæ Principi, confœderato suo, à Szemeniis (hi fuêre ex Natione Tra-

cum collecti pedites, audax & expeditum, verùm inconstans ac seditiosum militiæ genus) in vincula conjecto opem fert, Szemeniisque prædâ per scelus parta ditatis An. 1655. profligatis, & pseudo-principe ab iis imposito capto ac palo infixo, restituit.

d. Bello inter Polonos, ac Chamum Tatarorum Præcopitarum Principem, & ipsi, contra proprium Regem adhærentes Kozakos, exorto; Polonis auxilia non rogatus mittit: Transsilvani, confecto bello, non indonati rediêre; *Franciscus* præterea Principis filius, compluresque, è Magnatibus Transsilvanis, Polonicæ Nobilitatis Albo inserti. Gliscebant interim, turbantibus cuncta rebellibus Cosacis, á finibus autem Prussiæ Svecis irrumpentibus, denuò in Polonia bella; auxilium ac societatem armorum Rákóczii utriusque ambientibus, Polonis insuper, nomine Regis sui, adoptionem filio ipsius sub certis conditionibus offerentibus. Rákóczius desiderio Coronæ Polonicæ ardens, dum inter eum ac Polonos conveniri nequivisset, invitatum ac tandem delusum se expostulans, injuriam illatam (vt prætendebat) armis ulcisci decrevit; ideoque Carolo Gustavo Sveciæ Regi ac Kozacis opitulatur. Ad Polonicum itaque Bellum, An. 1657. Januario, intensa bruma, se, cum exercitu 25000, superante, accingit. A Porta Ottomanica & Chamo Tatarorum *Mehemete Gira*, qui ex hoste amicus Polonorum factus erat, missæ & iteratæ Literæ prohibitoriæ; sed surdas ex pulsarunt aures. Frustra à Rom. quoque Imperatore dehortatur. Incassum etiam á signis infaustam expeditionem præsagientibus monetur. *Vid. Jo. Bethl.*

Lib.

Lib. 2. §. 3. Suum enim fatum Principem trahebat. Obſtinatus itaque, adjunctis Kozacis ac Svecis, longè latèque diu graſſatus, *Cracoviam*, tradentibus Svecis, occupat, præſidioque 3000. militum, ſub Commendante *Joanne Betlenio*, munit; Briſtiam deditione captam, *Andreæ Gaudi*, Colonello ſuo cuſtodiendam tradit: qui confecta tandem pace, incolumes dimiſſi, in Transſilvaniam rediêre. Vlteriùs progreſſus, confœderatis ejus, tanquam cautioribus, ad tutiora regreſſis, ſolus cum ſuis relictus, diu per avia oberrans, exercitu fame fermè confecto, circumvolantibus Polonis, juxta præſcriptas ab ipſis conditiones pacem facere cogitur, indecora pactione, grandi pecuniæ ſummâ promiſſâ, vadibusque velut in pignore, *Stephano Apafi* & *Georgio Gyeröfi*, uſque ſummæ præſtationem relictis. Tum inminentis cum toto ſuorum robore Chami Tatarorum rumore perterritus, *Joanne Keményio* (quem fruſtra pro itineris comite ſollicitaverat, exercitum Transſilvanicum incolumem ſervare volentem) ſupremo ſuo Generali, in Podolia, cum exercitu relicto, cum 300. circiter comitiva, Máramaroſinum, tandemque Etſedinum (ubi conjux filiusque ejus erant) inglorius redit. Exercitus verò ad 5000. circiter redactus, cumque *Joanne Kemény* relictus, ac à Polonis & Kozacis proditus, á 60000. circiter Tatarorum multitudine, cum Chamo exiſtente, circumventus, fameque ac innumeris malis enervatus, & à Szemeniis Rákoczii ſtipendiariis non ſolùm deſertus, ſed & proditus, 30. Jul. univerſis aut cæſis, aut captis, profligatur. Legi de his, ſed non ſine lacrimis, poteſt *Epiſtola Apologetica Joannis Kemény*; ejus-

ejusdemque *ad Principem* A. 1657. 6-Aug. datæ in Castris Tataricis in Moldavia positis *Literæ*; & quæ habet *Jo. Bethl. Lib.* 2. §. 3. Interea, Polonorum nonnulli, Dominium Rákoczii Munkátsiense in Hungaria invadentes ac deprædantes, hæc muris adscripsêre: *Vicem pro vice reddo tibi bone vicine.*

e. Transsilvaniam redux invenit viduam, lacrimantem, confusam & Turcarum indignatione perterritam. Generalibus Comitiis *Szamos - Ujvárinum* indictis, vt tot miserorum, quorum captivitatis causa exstitisset, misereretur, & Turcæ ulterius contra eum sævire volentis furorem, nullis parcendo sumtibus lenire satageret, orabatur: sed ne tot quidem malis edoctus, obstinato animo, se ad utrumque negotium ultra 30000. Imperialium non habere juramento confirmat. Legatus *Matthæus Balog* ad Tatarorum Chamum expeditur. Superveniunt paucos post dies, cum Mandatis Imperatoris Turcici propria manu subscriptis, (quorum Hungaricam versionem possidemus) Literis præterea Chami Tatarorum ac Budensis Purpurati, Legati; quibus Transsilvanis imperabatur, vt in locum Rákotzii, propter inobedientiam, motumque contra Polonos Turcæ amicos bellum, damnati, alium patrio ritu Principem eligerent. Superadditæ interim, nisi parerent, atroces minæ extremaque pericula. His se explicare Rákóczius desperans, Comitia Albam indixit, doloresque supprimens, in FRANCISCI RHÉDEI, novi Principis electionem mox assensit. Sed à Statibus, in eam itum est, 1. Nov. An. 1657. sen-

ten-

tentiam, vt pro Rákotzio in Porta Ot. intercedatur, vbi veniâ impetrata, *Rhedeius* ad pristinum redeat parendi statum. Interea Rákóczius, in Bonis sibi vi pactorum concessis, tanquam privatus vivat, directioni reditibusque publicis percipiendis nullo se modo inmisceat, neque Principis titulum usurpet; omnibus Principatûs exercitiis in Rhédeium translatis. Hæc bona fide ex utraque parte sancita. Status verò Transsilvaniæ Rákóczio *Assecuratorias concedunt*, vbi inscribuntur Bona, *Görgény pro Thal.* 22000, *Gyalu* 40000, *Csanád*, *Soroſtély*, *Monoſtor*, *Hóld-világ & Csergöd utraque* 24000. *Fagaras in ea summa, qua Regnotenus fuerat inscripta. Insuper in Bonis propriis*, *Balásfalva*, *Radnót*, *Székelyhid*, *Tasnád*, *Bábolna*, *Kódor*, *Örményes & aliis, quæ possidebat, contra universos illegitimos impetitores tuitio assumitur.* Art. An. 1657. 1. Nov.

f. Dissolutis Comitiis, & Rákótzio in privata sua Bona secedente, promovendis ejus negotiis, extraordinarius ad *Portam* Legatus *Franciscus Keresztesi*, (quo jam ante *Franc. Sebesi* ex ejus voluntate iverat) & ad Purpuratum Budensem *Sigism. Bánfi* mittuntur: sed iis, ne proferre quidem nomen Rákóczii apud gentem Turcicam, odio ejus mirum in modum flagrantem permittebatur. Interea Rhédeius milites præsidiarios in arcibus finitimis fiscalibusque in nomen suum & Provincialium jurare mandat: sed ii, instigante Rákóczio, juramentum præstare recusarunt, auctore imprimis Francisco Gyúlai Vice-Capitaneo Váradiensi. Eum sequutus Ladislaus Ujlaki, Vice-Capitaneus Boros-Jeneiensis. Argumentum verò

rò totius Tragœdiæ à Jeneiensibus sumtum. Post electionem enim Rédeii, præter spem omnium, Boros - Jenö cum pertinentibus ad eam pagis postulari à Turcis incipit. Lætus arripit occasionem Rákóczius (non suam, sed Transsilvaniæ causam jam acturum præ se ferens) & Jeneiensibus auxilium promittit, tituloque Principis uti incipit; tum ad omnes Status, Comitatus, Sedes & Civitates, vt Princeps scribit, eosque ad arma secum contra Turcam capienda hortatur. Rhédeius, ex consensu Consiliariorum Generalia Comitia Megyesinum ad d. 9. Jan. 1658. indicit: sed jam factionibus plena erant omnia, & nonnulli manifeste Rákóczium sequuti. Exarantur Literæ & è Comitiis per *Dionysium Bánfi* mittuntur ad Rákóczium in Gyalu commorantem, quibus rogatur, vt Principatu cedat, Turcamque ad excidium Patriæ ne provocet. Rediit Legatus, promissa ab eo varia, si recipiatur, sin minus, varias minas, immò exitium Provinciæ reportans. Offerebat inter cetera, vt si ipso recepto, hostis Transsilvaniam ingrediatur, in publica congregatione, flexis genibus, tale, quod Statibus placuerit, mortis subire genus se paratum futurum. Cujus promissi nulla vel apud infimos fides erat. Achatius Bartsai, cum comitibus legationis denuò ad eum mittitur, sed duriore successu: retentis namque Legatis, contractum interea temporis exercitum, contra Comitia Megyesinum celeriter ducit, nocteque supervenit. Tum, quia aliter facere non poterant, (contra sentientium enim oculis præsentissima obversabatur mors) tamquam volentes, Legatione in campum missa, ita tamen, vt nun-

quam se arma contra Turcam capturos apertè declararent, 24. Jan. Principem receperunt, Articuloque, jubente Rákótzio, inseruerunt, *ex eo eum receptum, quod Turca per ejus amotionem, non tam Principem ulcisci, quàm Regnum, cujus finitimum propugnaculum in Jenö sibi dari poscebat, in partes ruptum, jugo suo penitus subdere compertus sit.* Sic, Princeps *Rhédei* in propria Bona incolumis dimissus est.

g. His in Porta Ott. auditis, novi à Budensi & Tömösvárensi Purpuratis Legati, novæ missæ litteræ, ostenditur admissa culpa, jubentur status deserere Principem: nisi obedierint, adduntur minæ, & quod non amplius culpa soli Principi, sed totius Provinciæ fraudi, dolosisque mendaciis imputatur. Perterritus his Rákóczius, Comitia Albam M. Apr. indicit: ad hæc venerunt à *Joanne Keméný* ex vinculis Crimensibus Literæ ad status, per Reverendum *Stephanum Selyei* ex eadem solutum captivitate, quibus de apparatu minisque Tatarorum regnicolas præmonebat. Movebantur interim in perniciem deplorandæ Transsilvaniæ, ex Europa Asiaque exercitus Turcici: hinc extremum ferè Patriæ excidium proximè præcedanea Comitia ad M. Majum Albam à Principe convocantur. Primaria Comitiorum causa erat, adventus Tatarici Budensisque Legatorum, qui ex superabundanti, priùs gratiam, quàm pœnam offerebant. Sed jam exercitus Turcici finitimis imminebant; Transsilvani etiam, jussu Principis, in armis erant. Vniversi tamen Status 29. Maji declarabant, impares se esse ad gerendum contra Turcas bellum;

&

& 30. Maji finem Comitia habebant. Rákótzius interim, versùs Jenö exercitum suum, contra Purpuratum Budensem (*Chinan Passa*) hominem mollem, nihilque ea de re, ut Rákótzius eum invadere præsumeret, cogitantem, ac vix tertiam militum sibi subjectorum partem secum habentem, duxit, facilemque victoriam adeptus est.

h. Sed moverat jam molem Asiæ Europæque Supr. Vezirius, arcique *Jenö*, cum centum circiter armatorum millibus imminebat; ex parte altera, Chamus Tatarorum, Purpurato Silistriensi, Principibusque Transalpinæ & Moldaviæ, aliquot item Kozacorum millibus adjunctis, innumerabilem penè in ruinam exiguæ hujus Provinciæ trahebat exercitum. Timore perculsi Transsilvani, *Acatium Bartsai* cum sociis, deprecaturi per eos extremum Patriæ excidium, Legatos ad Supremum Vezirium destinant. Ii Vezirium juxta Jenö adeunt. Totam interea Transsilvaniam innumera Tatarorum ipsisque adjunctarum Nationum colluvie igne ferroque vastante. Quis hic (*inquit Jo. Betlen Lib.* 2. §. 7.) innumeras Transsilvaniæ clades, ruinas, excidia Castellorum, Oppidorum, captivata vel crudeli data neci utriusque sexûs centum (ad minimum) Christianorum millia, [*Toppeltinus* 40000. *Transsilvanorum habet*] integras Regni regiones uni quasi igni involutas, irritas fugas, deprehensos recessus, ardua montium ac scopulorum indagata, innumeraque alia belli mala, animo complecti aut calamo depingere posset? Majorem melioremque Transsilvaniæ partem periisse in

fa-

favillasque redactam dixisse sufficiat. *Ita ille*, & Tractatus sub titulo : *Innocentia Transsylvaniæ*, in 4to plag. $3\frac{1}{2}$ editus, quo excusantur Status Transsilvanici, omnisque culpa perditæ Transsilvaniæ transfertur in Rákótzium. Dum hæc gererentur, & cum arce *Jenö*, Oppida *Káránsebes* ac *Lugas* circumjacensque regio occuparentur, Rákóczius ipse latibula ac recessus silvarum cum suis pro salute quærebat. Post hæc Transsilvani misericordiam à Supr. Vezirio per Legatum Bartsaium implorant, & ita Chamus Tatarorum evocatus, vastatioque Provinciæ prohibita : sed non secùs, nisi ingenti inposita summâ, scilicet 50000. Thalerorum, vt docetur *Compil. Const. P. IV. T. XII. A. IV.* quorum tamen postea 200000. Apafio Principi, ob fidelitatem ad Portam, condonata. *Ibid.* & annuo Tributo cum 50000. Thaleris aucto; imposito insuper (contra observatam hactenus liberam electionem) in Principem *Acatio Bartsai.*

i. Postquam Rákóczius cum Bartsaio, manutenentibusque eum Turcis, aleam Martis aliquoties tentasset, ad extremum An. 1660. 22. Maji, non ad Cibinium, vt putat *Horatius Tursellinus in Epist. Histor.* sed inter *Gyalu* & *Fenes* vltra Claudiopolim, cum exercitu Turcico, quem Szejdi Purpuratus ducebat, manum conseruit, ubi fortissimi militis munia strenuè obiit, ac acceptis 4. vulneribus, (quorum unum lethaliter cerebrum læserat) carpento impositus, Váradinum deductus est, ibique, postquam fato suo, ac calamitatibus Transsilvanorum, totam Europam commovisset, mortuus. Status Transsilvaniæ, Bona

Rá

Rákóczii privato in Transſilvania jure tenta conſiſcarunt, partimque redemtioni captivorum ex Polonia & Tataria (imputato meritò illi illegalis & vetitæ expeditionis Polonicæ crimine) deſtinarunt, partim autem bene meritis Proceribus donarunt; (*Hiſt. Diplom.*) quæ tandem An. 1665. *Sophia Báthori* Principis Vidua, inter 4. ſua poſtulata incaſsùm per Legatum ſuum *Matth. Marczibán* ſibi reſtituenda urſit, docente *Jo. Betlen in Hiſt. MS.*

k. FRANCISCVS RÁKÓCZI, Georgii II. filius, An. 1645. natus, An. 1652. (non 1655, vt multi habent) 18. Febr. in immatura ætate Princeps eligitur, *& de præſtanda juramenti depoſitione aſſecuratur; cum ſumma tamen cautione, ne liberæ electionis jure Regnum recedat; ipſique 17. Conditiones præſcribuntur, cui Joannes Kemeny pro Gubernatore declaratur. Art.* Sed ob adverſam Patris fortunam in Hungariam migravit. Fuit igitur Princeps titulo tenus ad An. 1677. quo in Hungaria (*Munkátſini* aliqui, alii *Makovitzæ* An. 1676. mortuum ſcribunt) vitam poſuit; liberis *Juliana* & *Franciſco* (*Vid.* §. 126. *n. a.*) ex *Helena Zrini*, Petri Croatiæ Bani filia, relictis. Hic Franciſcus, Rebellibus, *Petro Zrini*, *Franciſco Nádaſdi* aliisque, contra Leopoldum Imper. ſe ſociaverat: quamobrem vitam amiſiſſet, niſi intercedente matre, certis conditionibus, á Rege Benigniſſimo incolumitatem impetraſſet. A. 1665. apud Rom. Imperatorem Status Transſilvaniæ urſerunt, auditique ſunt, vt *Franciſcus Rákótzi* Principis titulo, quo hactenùs ſub Rege Leopoldo in Hungaria gaudebat, amplius uti interdiceret;

ret; cum talium titulorum inane nomen, multis plerumque præbere ſoleat anſam Regnorum periculis.

§. CXX.

16. FRANCISCVS RÉDEI, Vir pius & mitis, Supremus antea Comes Máramaroſienſis, An. 1657. 3. Nov. urgentibus Turcis, 20. Conditionibus præſcriptis, in locum Rákótzii ſublectus, trium ſolummodò menſium interludio Principatum tenuit: anno enim 1658. 24. Jan. (non 29. Dec. ut vult *Timon*) miſſos fecit honores, ac in Hungariam conceſſit.

a. Erat Princeps claris Natalibus, vtpote cujus Proſapia ſex ſeculorum orbes inſigni jam Nobilitatis ſplendore emenſa erat, & quæ etiam tertio Hungarorum Regi, ABÆ, Natales dederat. Ortus verò eſt *Franciſcus* ex ea Linea, quam inchoavit *Nicolaus Rédei* (benè etiam ex antiquâ conſvetudine *Rhédei*; minùs rectè autem *Rhédai*, ſcribitur) *de Kis-Rhéde* & *Szent-Márton-Rhéde*, Genitor *Nicolai Rhédei*, qui vulgò *Mikótza* dictus eſt, Avus *Petri Mikótza Rhédei*, Proavus *Jacobi*, Abavus *Nicolai Dóſa Rhédei.* Atavus *Nicolai*, Tritavus *Ladislai Rhédei.* Ladislaus hic, ex Conſorte Tori, *Elizabeta Retski*, ſuſcepit Filium natu minorem, *Paulum Rhédeï de Kis-Rhéde*, cui nati ſunt Filii duo: 1) *PAULUS RHÉDEI de Kis-*

Rhéde, Transſilvaniæ Theſaurarius, qui hanc uſque ad ætatem ſe propagavit, in *Transſilvania* per *Joannem* Filium, natu majorem, cujus Poſteri ſunt *Illuſtriſſimi DD. Comites RHEDEII de Kis - Rhéde*; in *Hungaria* per *Stephanum Rhédei*. 2) *FRANCISCUS RHEDEI de K. Rhéde*, Comitatuum Bihar & Máramaros Comes Supremus, Genitor *FRANCISCI* Transſilvaniæ Principis: cujus vnicus Heres, *LADISLAVS RHEDEI de Kis - Rhéde*, Comitatûs Máramaros Supr. Comes, in juvenili ætate fatis conceſſit, hancque Propaginem terminavit. Suſceperat Ladislaum, Princeps Franciſcus, ex *Druſiana Bethlen*, Principis *Stephani Bethlen* Filia.

b. Vide §. 119. *n. f.* quæ de Franciſco noſtro, longiori Principatu digno; imò, vt habet *Betlenius*, L. 2. §. 4. *omnium Judicio, reliquis Regni Magnatibus hoc Honore digniore*, notavimus. Nummi ejus, cum conſvetis & Illuſtr. Rédeianæ Familiæ Inſignibus cuſi, rariores ſunt.

§. CXXI.

17. ACATIVS BARTSAI, Statuum Præſes & Supremus Comes Húnyadenſis, ex Illuſt. ac perantiqua Familia BARTSAIORVM *de Nagy-Bartſa* oriundus, non ſpontaneâ Provincialium electione, ſed juſſu Turcæ, An. 1658, Princeps recipitur, cum XXI. Conditionibus, *Compil. Conſt. P. II. T. I. Art. I.* inſertis; at An. 1661, M. Jun. innocens interficitur.

a. Prin-

a. Princeps Bartſaius duxerat originem ex pervetuſta Proſapia Bartſaiana de N. Bartſa, quæ circa An. 1216. *Marcum Bartſai* Banum Croatiæ dedit; poſt quem ea de Gente floruerunt *Thomas* & *Petrus Bartſaii*, tandem, circa 1370, *Saul*, *Sombracus*; *Rubin* & *Helena* Bartſaiades. Uno ferè dein ſeculo, anno videlicet 1454, conſpicuus fuit MICHAEL BARTSAI, pater JOANNIS, avus pariter JOANNIS, proavus ANDREÆ, abavus CASPARIS circa 1572. florentis, atavus ANDREÆ, tritavus STEPHANI, qui genuit ALEXANDRVM BARTSAI, patrem *Abrahami*, ACHATII noſtri Principis, *Andreæ*, *Caſparis*, *Alexandri* & *Annæ*, Conjugis Petri Budai, ex *Anna* Palatitz; nec non *Petri*, *Michaelis* & itidem *Abrahami*, ex Ruſoriana.

b. Non occultis largitionibus, vt putarunt nonnulli, à Vezirio Principatum obtinuit; ſed metu mortis compulſus eum ſubiit, dum Legatione fungeretur. §. 119. *n. b.* Tum igitur præſidio 2000. Turcarum, *Haczi Muſtaphæ Bego* commiſſorum ſtipatus & Transſilvaniam ingreſſus, Comitia Schæsburgi celebravit; quibus receptus quidem eſt à Statibus, ſed tandem An. 1658. 6. Nov. M. Váſárhelyini Articulariter Princeps declaratus. Ibi ſimul concluſum eſt: *Quicunque Transſilvanorum ſervitio Principis Rákócii addicti erant, ſub amiſſione omnium Bonorum, ad præfixum redeant diem.* Bartſaium interim aperto Marte Rákótzius perſecutus eſt. Hinc in Comitiis, An. 1659. 24. Maji Sabeſi celebratis, *Art. XI.* interdicitur, ſub pœna amiſſionis Capitis & Bonorum, ne quisquam ad Aulas Principum Georgii & Franciſci

Rákótziorum veniat, mittat aut nunciet. *Art. XIX.* Donationes Georgii Rákotzi, post cessionem regiminis, & electionem Rédeii emanatæ, cassantur. Item, *Art. XXIII.* Articuli A. 1657, 17. Jan. in *Visk* Hungariæ, sub Expeditione Polonicâ conditi, & Insciis Statibus, nomine Francisci Rákótzi impressi, abrogantur; & Transsilvania in Expeditionem illam nunquam consensisse declaratur.

c. Persequente Rákótzio, Temesvárinum, ad *Csengi Zádé Ali Passam* Bartsaius An. 1659. se contulit. Interea Rákótzius (ex Hungaria intraverat) 24. Sept. in Comitiis Maros-Vásárhelyensibus armis coactis, à Statibus vi adactis, denuò in Principatum restituitur. *Art.* (Sed Articuli horum Comitiorum An. 1660. 5. Jul. in Conventu Schæsburgensi invalidantur) Bartsaius An. 1659. M. Nov. à Purpurato Budensi, *Szejdi Ameth*, & exercitu Turcico, per *Portam Ferream* introducitur: Rákótzii exercitus ad Várhely vincitur, posteaque versùs Dés expellitur. Tum, cum mille peditibus, quingentisque equitibus, expedito Cibinium Bartsaio, Purpuratus Tömösvárinum regressus, in hyberna exercitum distribuit. Rákótzius absentiâ Turcarum animatus, obsidione strictâ Cibinium cingit; ubi dum 6. Menses hæret, missus est Szejdi Passa, cum exercitatissimis Turcis liberatum obsidione Bartsaium atque Nobiles. Adpropinquante eo, Rákótzius nocte obsidionem solvit, moxque inter Gyalu & Fenes vincitur. §. 119. *n. b.* An. 1660. 14. Jul. obsidione cinctum est Váradinum, & d. 30. Aug. sub 8. deditionis punctis, Turcis traditum.

d. Bar-

d. Bartſaius, morte Rákótziana non diu felix, invenit æmulum *Joannem Kemény*, Generalem Armorum Georgii II. Rákótzi Præfectum, nuper è vinculis Tataricis liberatum; vt mox referemus. Kemènyio in Principatum ſuccedente, Bartſaius in arcem *Görgény*, quam cum adnexo Dominio & Szent-Péter ac Suk, vi pactorum, in ſuſtentationem, vita durante, irredemtibiliter, acceperat, ac inhabitabat, Præſidium Keményii admiſit, paucosque poſt dies, Princeps Bartſaius, (cujus fratrem Andream Bartſai, arcis Fagaraſenſis Commendantem interficiendum Keményius curaverat) ſecluſâ à ſe vxore, cuſtodiæ commiſſus eſt. Menſe Junio An. 1661, Purpuratus Budenſis per *Ferream Portam* ingreſſus Provinciam, igne ac ferro crudeliſſimè ob electum Keményium, graſſari incipit. Keményius, exercitum Turcicum ad liberandum ex areſto Bartſaium veniſſe putans: *Franciſcum Kövér* Siculum, Dapiferorum Magiſtrum ac *Jonam Váradi* Capitaneum cum certis expedit equitibus; qui eductum Görgényino (tanquam in arcem Kovár translaturi) Bartſaium, in itinere innocentem (non ob tyrannidem, vt quidam falsò putant) occidunt. Poſtea in pago *Répa* per ruſticos humili funere tumulatur. An. 1684. 8. Mart. Art. 17. Fagaraſini, *vniverſæ Donationes, Collationes & Privilegia Bartſaii invalidantur.* Reliqua de hoc Principe fusè legi poſſunt apud *Jo. Betlenium.* Symb. *Deus providebit.*

§. CXXII.

18. JOANNES KEMÉNY *de Ma-*

gyar - Gyerö - Monoſtor, filius *Balthaſaris* ex *Sophia Tornya*, An. 1607. M. Dec. Bükköſini natus, An. 1660. 24. Dec. (teſte Articulo; non verò 1661. 1. Jan. vt vult *Timon*) in Conventu Száſz-Régenenſi, (non Biſtricenſi) Bartſaio ſpontè Principatui renunciante, Princeps eligitur, & præſtito utrinque juramento, ſuo XXI. punctis Conditionum, *Compil. Conſt. P. II. T. I. A. V.* inauguratur: qui apud *Nagy-Szölös*, An. 1662. 23. Jan. in prima impreſſione à Turcis facta, pedibus equorum obteritur.

a. *Keményius*, poſt diuturnos carceris Crimenſis ſqualores, (§. 119. *n. d.*) Tranſalpinam adpulit ad Principem *Mihne*, qui armis Principem Bartſaium invadere parabat, ſed à Keményio placatus eſt: Batſaius tamen longiorem ejus apud Mihne Wajvodam moram, in malam interpretatus partem, Principatuique ejus inhiare, ſe verò tot, vt putabat, corrivalibus, imparem, credens, ipſi in Tranſalpina adhuc moranti, per Literas, Principatum obtulit. Keményio in Transſilvaniam reduce, eidem multis laudibus commendato, iterum Principatum, in campo Kereſztes, coram univerſis Provinciæ copiis confert. At Keményius, ſimultates Rákóczium inter & Bartſaium gliſcentes pervidens, in Hungariam egreſſus, nunquam vivente Rákóczio in Transſilvaniam regreſſus eſt.

b. Rá-

b. Rákóczio vitam & Principatum ponente, Magnatibusque ac quibusdam Siculis, imprimis autem exulibus Transſilvanis, qui Rákóczianas ſequuti partes, reditum in patriam deſperarant, continuis Keményium legationibus urgentibus, & ipſomet Keményio donati ſibi in Campo Kereſztes Principatûs non inmemore, tot ſe offerentes occaſiones arripuit; & aſſumtis exercitûs Rákócziani antea profligati (§. 119. *n. i.*) reliquiis in Hungariam deliteſcentibus, Transſilvaniam petit ac Principatum obtinet. Qua ex ratione Siculi Keményium ad Principatum ſollicitaverint, patet e *Jo. Betlen. Rer. Trans. L. II. ʃ. X.* Scilicet, An. 1660. Siculi Sedis (cumprimis) Csik, vt & Sedium Sepſi, Kézdi ac Orbai; *Ca pare Bartſaio* germano Principis Acatii fratre & Locumtenente, auſteritate ſua violationeque Legum, ſeditioni anſam præbente; debitum Principi Bartſaio obſequium exuerunt; & Csikienſes *Michaëlem Kálnoki*, incolæ verò Sedium Sepſi, Kêzdi & Orbai *Stephanum Dónát*, Capitaneos à Principe Bartſaio ſibi præpoſitos in vincula conjecerunt, immò *Donatum* & ſtrangularunt. Princeps Bartſajus interea ex Hungaria ab Ali Paſſa redux, ad ſedandam rebellionem, exercitum ſub Generali *Caſpare Bartſaio* (qui hoc anno in Curia ſua Örményes à militibus Keményii interfectus eſt) mittit: is multis Siculorum in Sedibus Sepſi, Kézdi & Orbai ſuſpendio mulctatis, pluribus naſo ac auribus amputatis, priſtini eos memores fecit officii. Magna tunc miſeræ plebis multitudo etiam inter *Baróſ* & *Köpetz* vicos, in prato *Cseme* dicto, (ad cujus marginem etiamnum cæſorum tumulus conſpicitur) cæſa; complu-

res naſo auribusque mutilati dimiſſi. Hoc facto alienati à Bartſaio Siculi ad Keményium facilè inclinarunt.

c. Iſmaël Purpuratus Budenſis, contra Keményium, tanquam invita Porta Ottomanica Principatum adeptum, Transſilvaniam invaſerat §. 121. *n. c.* quem per eos dies Ali Baſſa (*Crudele ſemper Transſilvanæ nationi Ali Paſſæ nomen!*) exercitu ſubſequitur numeroſiſſimo, inque Diſtrictu Hátſzeg caſtra figit. Tataris Butſákenſibus inde ad intercipiendum Keményium præmiſſis, lentiori ipſe gradu procedit, & iteratas (vt etiam extra limites Tranſilvaniæ fecerat) ad Status Provinciæ transmittit Literas, quibus liberam Principis alterius electionem ejusque confirmationem offert, & ab incendiis ac populationibus deſtiturum ſe promittit. Verùm interceptæ à Keményio Literæ, ad quos deſtinatæ erant, non pervenêre. Keményius, inſiſtente ejus veſtigiis Tatarorum exercitu, in Hungariam, alpes Máramaroſenſes ſuperans, ſe contulit, cum exercitu Germanico, quem expetitum à Rom. Imperatore in ſuccurſum ſuum venientem ſperabat, ſe conjuncturus; Tataris interim multis hominum millibus in captivitatem aſſertis, cædeque & incendiis graſſantibus.

d. Subſequutus interea Ali Paſſa, per longitudinem Transſilvaniæ, antecurſores ſuos, cuncta clade complevit; Száſzvároſo & Sabeſo Civitatibus, metu ipſius deſertis, in itinere incenſis, Albam Juliam, An. 1658. deſolatam, amplius evertit. Poſt reliqua facinora, quæ Transſilvani & vicini Hungari centum annis luxêre, locatis in-

inter Oppidum Dés & arcem Bethlen castris, Tatarisque & universo equitatu Bistricium ac M. Vásarhelyinum versus emissis, integras regiones in favillas redegit, centenos & amplius vicos uni quasi igni involvens; cœsisque potiori ex parte adultis, imbellem utriusque sexûs Christianorum multitudinem in captivitatem adserit. Missis præterea ad Saxonicales aliasque Civitates Literis, resistentibus exitium, se dedentibus incolumitatem promittit: quæ tot cladibus admonitæ, missis Legatis, deditionem fecêre. Principatum postea *Stephano Petki*, Consiliario Keményii Sediumque Siculicalium Csik, Gyergyó & Kászon Capitaneo Supremo, sed renuenti, offert: quo Ali in furorem conversus, Sedes Maros & Udvarhely Vulcano tradit. Paucis post diebus *Michaëli Apafi*, in castris ad M. Vásárhely positis, Principis imposuit munus.

e. Interim, Imperator Rom. exercitum 20000. armatorum, sub Generali *Montecuculi* misit, cui Keményius, juxta Majtin Hungariæ, conjungitur; lætique & alacres versùs Transsilvaniam iter continuant: sed cognito Turcarum numero majore, impositoque præsidio Claudiopolim (quæ, cum Szamos-Ujvár, Görgeny, Fagaras & Déva, nondum se Ali Passæ dediderat) mœsti & victis similes, 5000. circiter suorum fame morboque absumtis, Hungariam versùs retrocessêre. Nihil Ali de regressu Keményii, nec hic de illius intentione quidquam scientes; eodem plane die Novembris, An. 1661, quo Keményius Hungariam versus iter reflexit, Apafius per Ali Passam Transsilvaniæ Princeps declaratus est.

f. Post hæc, motis Ali Radnotino castris, admonitos frustra Siculos adgreditur, ferroque & flamma, crudelissimè in Sede Udvárhely grassatus, eam ad obedientiam cogit. Fixis dein ad Oppidum Udvarhely castris, adversùs Siculos Csikenses, selectos ex toto exercitu tam pedites, quàm equites, unà cum Tataris expedit; ipse cum Apafio juxta Udvarhely eventum rei exspectans. Qui eo penetrantes, totam regionem ense & igne vastarunt; ipso Stephano Petki non sine difficultate versus Gyergyó evadente. „Quis „hic (*verba sunt Joannis Betlenii*) tot Christia„norum millia cæsa vel capta, stupra cædibus', „cædes stupris intermixtas, incendia, popula„tiones, aliaque grassantis barbari facinora ani„mo complecti, multò minus describere posset?

g. Sub idem tempus, Princeps Keményius certis à *Montecuculi* (*n. e.*) cohortibus impetratis, Transsilvaniam ingressus erat; qui juxta Szamos-Ujvár castra habens, ingentis hujus cladis rumore perculsus, arci *Fagaras* non satis munitæ, qua regressurum Passam conjectabat, muniendæ, quadringentos armatos misit. Passa proinde Fagarasinum versùs tendit; sed propinquæ forte hyemis angustia exclusus, post levem arcis obsidionem, Cibinium versùs se confert: quo juxta Civitatem castra tenente, *Mich. Apafius* Generalia Comitia *Kis-Selykinum* indicit, quibus in Principem inauguratus est.

h. Imminente hyeme, *Ibraimo* Passa cum præsidio ad defensionem Apafii relicto, Ali ipse Temesvarinum redit, & exercitum in hyberna distribuit. Apafius verò, vxore Cibinii relicta, Megyesinum,

cum

cum memorato præſidio, ſe confert. His cognitis, certisque Germanorum ſubſidiis obtentis, Kemènyius An. 1662. 3^{tia} Jan. Transſilvaniam versùs, de *Bikſáda*, ubi hybernaverat, movit. Quibus patefactis, Apaſius Schæsburgum cum ſuis tranſiit; quem dum Keményius obſidet, *Kutsuk Membet Paſſa*, ab Ali Paſſa ad requiſitionem Apaſii miſſus, duobus, ſed lectiſſimis equitum millibus, in ſuccurſum venit. Keményius itaque versùm vicum *Hétur*, indeque *Nagy-Szőlős* d. 22. Jan. progreditur; Kutſuk Paſſa interim cum Apaſio Schæsburgi conjungitur. Die ſequente, imminente prandii hora, Paſſa, cum exercitu, Keményium nihil de prælio cogitantem, (putabat enim Paſſam quietem aliquamdiù capturum) juxta Nagy-Szőlös adgreditur. Princeps Keményius, Heros fortiſſimus, lapſu equi á ſuis obtritus perit; cujus cædes tunc vel filio Simoni incognita, ex ſpoliis tandem ejus, relationeque ſuorum innotuit. Corpus nec tempeſtivè quæſitum, nec deinceps repertum eſt uſquam.

i. *Simon Kemény* Principis filius, cum aliquot Proceribus An. 1662. 10. Mart. Art. 17. in Nota convictus, An. 1663. 24. Sept. Art. 9. à Nota abſolvitur, & Bona ipſius privatis collata reſtituuntur. Reliqua, quæ ad vitam & res geſtas Keményii pertinent, traduntur, in *Jo. Betl. Rer. Transſilv. Lib. III.* & in *Vita Joannis Keményii*, ab ipſomet lingua Hungarica conſcripta; nec non in *Stephani Gyöngyöſi* (Hungaricorum Poëtarum facilè Principis) verſibus vernaculis, ſub titulo: *Kemény János Hiſtoriája. Conf. §. 275. n.* 30.

k. An-

k. An. 1662. 10. Mart. Comitiis in *Görgény-Szent-Imre* inſtitutis, Articulo 16. *Collationes Principis Keményii, eo, quod vi Principatum invaſiſſet, nec à Turca Confirmationem obtinuiſſet, in perpetuum caſſantur: at Articuli libertatibus Regnicolarum non præjudicantes in loco relinquuntur.*

§. CXXIII.

19. MICHAEL I. APAFI *de Apa-Nagy-Falu*; ab Ali Paſſa, Boſnenſi Vezirio Princeps adpellatus, An. 1661. 20. Nov. inauguratus, multùm bello Rom. Imperatorem inter & Ottomannum ardente, innumerisque adverſitatibus fatigatus, poſtquam à Turcis inſolentiſſimè Transſilvaniam tractantibus receſſiſſet, & AVSTRIACÆ PROTECTIONI Provinciam ſubmiſiſſet, An. 1690. 15. Apr. mortalitatem exuit.

a. Rejectus à Stephano Petki *Ali* Paſſa (§. 122. *n. d.*) ſciſcitari tandem à Legatis Civitatum & Circulorum incipit, in caſtris ad Maros-Váſárhely ſitis, utrum quempiam è Magnatibus Transſilvanis Principatu dignum in locis ſibi jam ſubjectis degentem ſcirent? Qui poſt longas meditationes, Magnatem quendam *Michaëlem Apafium*, grandi non pridem ære è captivitate Crimenſi (§. 120. n.) redemtum, in proprio Caſtello Ebesfalvenſi degentem referunt. Lætus Paſſa audit hæc dicentes, certaſque, cum Magna-

gnate quodam, ad eum arcessendum mittit cohortes. Qui nihil unquam de tali meditatus dignitate, audito Passæ nuncio, extabescit; conjux verò partui vicina, utrum se vel maritum (de cujus salute desperabat) defleret, planè ignorat. Egressus itaque ingenti animi angore, ne territorium quidem proprii transierat Castelli, dum citato eques cursu superveniens, primogenitum peperisse vxorem suam *Annam Bornemisza* (præter quam, quòd Mulierem Turcicam, quæ summam redemtionis ejus è captivitate præstitisset, eadem adhuc in captivitate duxisset, falsa est criminatio: vt evicit indubiè *Franc. Páriz Pápai* in Epistola ad *Hoffmannum*, qui in voce *Transsilvania*, ab inimicis Apafii doctus, eandem consignaverat criminationem) Hilarius annunciat: quo, utrum lætus aut tristis audiret, hærente, comites Turcæ felicem fortunatumque eum futurum Principem ominati sunt. *Jo. Betl. Lib. III.* §. 17.

b. Apafius castra Ali Passæ ingressus, honorificè, tanquam Princeps excipitur, in tentorium sollemniter erectum deducitur, certusque Janizarorum numerus eidem adjungitur. Ne verò facultas eligendi Principem penitùs ademta Statibus videretur, *Thomam Basa* Consiliarium, *Franciscum Kassai*, Nobilesque ac Legatos Civitatum in castris præsentes, Principem è suorum numero eligere jussit; nomine Imperatoris Turcici solita se daturum promittens Insignia: à quibus facile de Apafio consensum. Subsecutis dein Comitiis Kis-Selykensibus, (§. 122. *n.g.*) jussu Turcæ, sollemniter à Statibus receptus & inauguratus est, juxta XXIV. Conditiones, *Compil. Const. P. II.*

T.

T. I. Art. V. insertas. Ibi simul, vt ad 30^mum ab expiratione Diætæ, diem, Transsilvani, qui hactenùs Principi Keményio adhæsêre, sub amissione omnium Bonorum redeant, cautum est.

c. Keményio sublato, arces Transsilvaniæ, præter *Bethlen*, *Szamos-Újvár*, *Kövár* & Civitatem *Claudiopolim*, præsidio D. Leopoldi Imperatoris suffultas, Principi Apafio deditionem fecêre. Claudiopolim longo postea temporis intervallo *Kutsuk Passa* cinctam tenuit: inhumanis interim ille quoslibet tractabat verbis; rusticis præterea ingentem extorquebat commeatum; sed nec his contentus, torquebantur & omnibus plerique Bonis exuebantur. Divisi in tota Transsilvania Turcæ, vbi vel meticulosos, vel debiles nanscisci poterant, equis aliisque rebus exuere pro nihilo ducebant, & paulatim vires sumente audacia, humilium quoque thoros involabant. Exutas denique Bonis omnibus regiones, tributum tale, quod impossibile erat, præstare *Kutsuk Passa* cogebat; dumque inexplebili ejus desiderio satisfieri non poterat, verberibus miseros homines afficiebat crudelissimis. Impositum præterea Transsilvaniæ erat 80000. Imperialium Tributum, quod Ottomanica Porta non sine minis administrari jubebat. Extraordinaria proinde Comitia Princeps An. 1663. M. Febr. in Oppidum *Szász-Kézd* cogitur indicere, vbi propositis rerum extremitatibus, non rusticis, (vti alias moris erat) sed prærogativa nobilitari hactenûs usis Tributum impositum est. Exeunte Majo, *Kutsuk Passa*, per *Ali* Passam, cum potiori exercitûs parte in Hungariam evocatur. *Jo. Betl.*

d. Su-

d. Supremus Turcarum Purpuratus *Ambet Passa*, cum ducentis circiter millibus armatorum, bellum Rom. Imperatori An. 1663. infert, & Budam versùs movet. Chami quoque sive Principis Tatarorum Præcopitarum filius, cum decem circiter suorum millibus, utriusque præterea Valachiæ Principes, per Transsilvaniam transeuntes, Budam versùs properant, rapinisque ac cædibus in transitu grassantur. Non sine minis, Porta Ottom. etiam Apafio & Statibus Transsilvaniæ suscipiendam hanc expeditionem mandaverat: at mutatis rerum circumstantiis, expeditioni huic militia Transsilvanica minime interfuit. Supremus verò Purpuratus, datis ex obsidione Arcis Novæ (*Ersek-Újvâr*) ad Apafium Literis, in Hungariam venire jubet, Hungariæque deditionem facturæ Regem eum creaturum promittit. *Jo. Betlen in MS. Hist. Continuatione.*

e. Apafius igitur, vnica, ante præfixum Comitiorum *M-Vásárhelyensium* terminum, die discedere coactus, puncta á Statibus ruminanda, Magistro Prothonotario *Martino Sárpataki* in scriptis tradit, Menseque Sept. demandatum suscipit iter, (prodigiis infaustum illud portendentibus, *Vid. Jo. Betl. MS.*) *Stephano Nalátzi* V. Mareschallo, & Nobili Matthæo, Balog sibi adjunctis. Maros-Vásárhelyini deinde, 24. Sept. Articuli conditi sunt, sub confirmatione trium Consiliariorum & Principis Locumtenentium, scil. *Stephani Petki* de Királyhalma, Comitis de Küküllö, *Pauli Béldi* de Uzon, Comitis Szólnok Interioris, Sedisque Háromszék Judicis Regii ac Exercituum Generalis Supremi, nec non *Andreæ Literati*

Flei-

Fleiſcher Judicis Regii Cibinienſis & Comitis Nationis Saxonicæ.

f. Ad Arcem Novam Apafius pervenerat, ſplendidèque ac munificè acceptus erat à Supremo Purpurato; cujus juſſu datis An. 1663. 22. Oct. ad Status & Comitatus Hungariæ Patentibus, ſpontè ſe Turcæ ſubmittentibus immunem malorum belli vitam offerebat. At Comes *Franc. Veſelényi* Hungariæ Palatinus d. 31 Octob. & *D. Leopoldus* Rom. Imperator 10. Nov. contrariis evulgatis Literis, eosdem Status à Turca alienarunt. Poſtea Apafius à Turca dimiſſus, Danubio non ſine vitæ diſcrimine trajecto, in Transſilvaniam ſe retulit. Poſt reditum, præſidiarii gregarii arcis *Székelyhid* (ſubſecuto tempore demolitæ) in Hungaria, ab Imperatore Rom. ad Apafium, ſub certis conditionibus, defecêre; quos Milites quoque gregarii Claudiopolitani, Officialibus ſuis, An. 1664. M. Febr. ejectis, ſub 5. Conditionibus ſequuti ſunt.

g. Pro recuperatis proximè memoratis arcibus laudes quidem & ſplendida promiſſa à Turcis Apafius reportavit: aſt contrarium expertus eſt. Scilicet, in punctis deditionis arcis Váradienſis An. 1660. 3. Aug. cautum, juramentoque *Ali* Paſſæ confirmatum erat, ne præter arcem Váradienſem, ab antiquoque eidem adjunctas poſſeſſiones, vllæ arces, Caſtella, Oppida, Villæ aut poſſeſſiones partium Hungariæ Transſilvanis adimantur, *Betl. Lib. III. §. 8.* quibus tamen violatis, præter *Váradinum*, atque *Jenö*, *Káránſebes*, *Lúgos*, immò Bihar, Karaſzna & Szólnok Me-

Mediocrem Comitatus, Comitatuum quoque Kolos, Doboka & Szolnok Mediocris posteriores partes, aliaque loca, (quibus omnibus dimidia Transsilvaniæ contribuentis pars abstrahebatur) armis Turcæ ad deditionem cogebant & possidere satagebant. *Conf.* §. 103. *n.* 4. incursionesque in Transsilvaniam faciebant, & Tributum (quasi provinciarum accessione ditata fuisset. *Conf.* §. 103. *n.* 4. *e.*) extorquebant. Sic, Principe Claudiopoli commorante, Turcæ Præsidiarii Váradienses per decem fermè dies Tributum in vicinia Vrbis extorquere, eosque, qui solvendo non erant, captivare haud verebantur. Exacerbatus tot eorum facinoribus Apafius, *Dionysium Bánfi* cum 5. Cohortibus ad abigendos eos expedit; qui dicto parens, in Oppido *Bánfi - Húnyad* deprehensos, solis verborum minis, (nam, nisi extrema necessitate urgente, armis uti prohibitum erat) redire Váradinum compellit. Pariter pagus *Kájántó* dimidio Claudiopoli distans milliari à Turcis Váradino irrumpentibus depopulabatur: sed *Georgius Vér* cum certis cohortibus à *Stephano Ebenio* Vrbis Claudiopolitanæ Supremo Capitaneo expeditus, captivos fermè omnes, sub radicibus alpium Zilahensium, tumultuaria pugna initâ, in libertatem adseruit. Imminuto his rerum difficultatibus tributo, alienum aliquoties æs à potentioribus Magnatibus mutuari Princeps inopia ærarii pressus, ad explendum Turcæ graviter comminantis desiderium, sicque tutandam Transsilvaniam, coactus est, teste *Articulo I. Tit. IX. & Art. VII. Tit. XII. Part. IV. Compil: Const.* aliisque. Pro occupatis interea injustè pagis ac locis, Transsilvaniæ re-

U sti-

ſtituendis, incaſſum iteratis toties vicibus Legationes multo argento inſtructas, largitionesque Sultano & Purpuratis profuſas, expedivit, vt prolixe docet *Jo. Betlen in Hiſt. MS.* Augebat miſeram Principis & Transſilvaniæ ſortem, quod aliquamdiu Vrbs Claudiopolis, nonnullæque aliæ arces & regiunculæ, à milite Auſtriaco occupatæ, nihil huc contribuerint, *Art.* & quod aliquoties iidem milites Germani, vt & Hungari, Duce cumprimis *Georgio Kökényesdi*, ex Hungaria in Transſilvaniam irrumpentes, grandem pecorum numerum abegerint, ſtupraque cædibus & cædes ſtupris miſcuerint, *cet. Jo. Betl. l. c.*

h. Princeps leniſſimus, tam eorum, quos Principatui inhiare videbat, quàm eorum, quos eundem ambire, à ſimulatoribus adductus, putabat, intuitu, multum inquietabatur. Horum, *Gabriel Haller*, ad Turcas Legatus, falsò apud Principem proditus fuerat. *Paulus* quoque *Bêldi* incuſatus, & Articulariter proſcriptus, licet à nonnullis diſertè excuſetur: in Porta tamen Ottomanica fruſtratus ac ibidem cum ſociis An. 1678. 22. Apr. in vincula conjectus, miſere vitam finiit. *Nicolaus Zôlyomi*, Davidis (§. 117. *n. b.*) filius, poſt varias viciſſitudines ſuique honoris & bonorum jacturas, ad Turcas profugus, arcium nunquam hactenus à Turcis poſſeſſarum, tributisque duplo majoris promiſſione Principatum quærebat; quem vix non obtinuit. Quantas expenſas, quantos metus, Apafius ſupportârit, ne Zolyomius (brevi poſt fato functus) inveſtiretur, docet abundè *Jo. Betl. MS.*

i. Apa-

i. Apafius à quibusdam Hungariæ Magnatibus turbulentis diù ſollicitatus, An. 1677. *Michaëlem Teleki*, cum mediocri exercitu adverſus Rom. Imperatorem in Hungariam expedivit; qui non diù, nec feliciter, ibi moratus, rediit. Nec mens unquam Apafio fuit, bellum contra Rom. Imperatorem gerendi; ſed potiùs confœderationes cum Eo fovebat continuas: eas quidem occultas; ne à Turcis deprehenſus, ſe ac Transſilvaniam in diſcrimen vocaret. *Jo. Betl. MS.*

k. Prævaleſcentibus tandem in dies AVSTRIACORVM armis, ac *Turcis* pedetentim pluribus Hungariæ regionibus pulſis, Protectionem D. LEOPOLDI pro ſecuritate Principis & Provinciæ, Status Transſilvaniæ amplexi ſunt; vt docet TRACTATVS, An. 1686. 28. Jun. *Viennæ* ſub XXI. Punctis, in ſecreto, à Commiſſariis Cæſareis & Legatis Transſilvanis, exaratus; quorum vnicum erat, *ne idem Tractatus unquam Turcis, etiam poſt factam pacem, reveletur.* Apafius verò in actuali ſuo Principatu confirmatur, & electio Michaëlis Apafii junioris rata habetur. Hoc Protectionis Inſtrumentum, Legati *Joan. Haller*, *Matthias Miles*, *Sigismundus Pernyeſzi* & *Mich. Intzédi*, ſub propriis, & Cæſareorum Commiſſariorum, *Ferdinandi* Principis *à Dietrichſtein*, *Hermanni Marchionis Badenſis*, & Comitis *à Stratman* ſubſcriptionibus expeditum, 28. Jul. reportarunt. An. 1687. 27. Oct. Tractatum denuò, ſuper Protectione Transſilvaniæ, iniit Sereniſſ. Dux Lotharingiæ CAROLVS, cum Celſiſſimo Principe Apafio & Inclitis Provinciæ Statibus, in XXX. Puncta, duorum Capitum; hoc pera-

cto, idem Dux Lotharingiæ, cum exercitu Cæsareo, Transſilvaniam intrat, inque hyberna militem (cui præter annonam & victualia 700000. Flor. promittuntur) diſtribuit, ac eo præſidia munit. Porro, An. 1688. 9. Maji. Declarationem Status Transſilvaniæ D. LEOPOLDO Rom. Imperatori, operâ Exc. Dñi Comitis *Antonii Caraffa* Generalis in Transſilvania Commendantis Cæſarei, ſubmiſêre; qua ſe à Protectione Turcica, *ad Regem Hungariæ, à quo fatorum invidiâ ſegregati erant*, redire promittunt, in Privilegiis & Libertatibus, ſignanter libero Religionis exercitio ſe conſervandos poſtulantes. Quam Declarationem atque poſtulata, Divus Imperator, Reſolutione An. 1688. 17. Junii Viennæ emanatâ, benigniſſimè confirmavit. Sic hyberna Cæſareanorum in Transſilvania, intacta Principatûs Apafii dignitate, continuantur.

I. Apafius morbis debilitatus, morteque conjugis quæ An. 1688. obierat, in acerbiſſimos luctus & melancholiam converſus, A. 1690. 15. Apr. Fagaraſini, vbi Comitia celebrabat, annum ætatis agens 58vum, de vita migravit, & *Alma-Kerékini* ſepulturam invenit. Hæredem unum, reliquis fato functis, reliquit, *Michaëlem II. Apafium.* Princeps, à teneris ungviculis leniſſimus neminique moleſtus, & tam naturâ, quam propter diuturnas carceris Crimenſis moleſtias, ad dexteram uſque patientiam demiſſus erat: ſed ipſius bonitas, in privata perſona forſan encomiis celebranda multis in Transſilvania contentionibus & innoxiis cædibus (exemplo in longam erit ætatem magnus Heros *Dionyſius Bánſi*, tali cæde in-

indignus, An. 1674. nocte concubia, licet nunquam legitimè convictus, in arce Bethlen capite minutus) anſam præbuiſſe, & Fiſcum ad extremam redegiſſe paupertatem viſa eſt; quum levibus ſubinde ex cauſis integros vicos & eorum portiones poſſeſſionarias nonnullis donaſſet. Hinc nihil eſt, cur mireris Articulum XVI^tum Ann 1667. 20. Apr. Albæ conditum, quo *vniverſæ Donationes* (pauciſſimis exceptis) *Apafii, poſt Cancellariatum Joannis Bethlen emanatæ, niſi & Cancellarius vel Secretarius ſubſcripſerint, caſſantur.* Inter Principis laudes non ultimum eſt, eum *Theologiam Vendelini* Lingva hungarica donaſſe, & An. 1674. 4. Claudiopoli, typis commiſiſſe. Inſuper memorat D. Felmer *Vehiculum vitæ Mich. Apafii*, ab eodem hungaricè conſcriptum.

§. CXXIV.

20. MICH. II. APAFI, An. 1681. in inmatura ſua ætate, à Provincialibus, in Templo Albenſi, Princeps (ſed non ante 20^mum ætatis annum ad gubernationem admittendus) inauguratus, ac poſtmodùm ſollemniter à Turcis receptus fuit: ſed dum anno ætatis 14to Patre orbatus, Principatum ab EMERICO TÖKÖLI actùtum invaſum, variisque difficultatibus preſſum, gerere haud poſſet; D. LEOPOLDO Imperatori, an-

nuentibus Transſilvaniæ Statibus, tradidit, domiciliumque Viennam, vbi An. 1714. defunctus eſt, transtulit.

a. Erepto humanis Apaſio patre, belli claſſicum in Transſilvania intonuit. EMERICUS namque TÖKÖLI, unus Hungarorum* malecontentorum, multarumque in Hungaria turbarum faber ac ad Turcas transfugus, exercitu Ottomanico, è Turcis, Tataris, Valachis, Gallis, Germanis, Hungaris & Transſilvanis conflato ſtipatus, juxta Paſſum *Törtsvár* (§. 16, *n*. 2.) impreſſionem per invia alpium molitus, adligatis equorum caudis arborum ramis frondoſis & arbuſculis, quibus miles inſidens, ſe equumque dirigeret, per præcipitia nunquam hominum veſtigiis notata Alpium *Zerneſtenſium* (& nominanter, locum *Padina Lupuluj* Valachis dictum) in Diſtrictum Barcenſem, miranda in ævum audaciâ, clanculùm penetravit; tormentis & impedimentis per ſcopulos transvectis. Factum An. 1690. M. Aug. Hærebat interea *Sigebertus Heisler Generalis* Cæſarearum Legionum (quarum 4. tunc ſecum habebat, 3-bus ad Portam Ferream relictis) Director, cum exercitu Germanico & Transſilvanico ad Paſſum Bozza §. 16. *n*. 2. Audito Tökölii adventu, ad campum Zerneſtenſem ſine mora exercitum duxit, aciemque hoſti obpoſuit. Alam *dextram* Marchio *Doria* moderabatur; *ſiniſtram* Generalis *Magni*, Aciem *mediam* (*Corps de Bataille*) Colonellus *Nord - Kermer* dirigebat; toti denique exercitui *Heisler* præerat. Pugnatum eſt An. 1690. 21. Aug. poſt medium ſolem

lem, inter *Tobán* & *Zerneſt* fortiter. Primum impetum hoſtis in Cæſareanos & Transſilvanos fecit, (Siculis primam pugnæ aleam vehementi conatu experiri volentibus non ſatis conſultè retentis) tanto à Germanis igne exceptus, vt protinus 9. vexilla & 200. circiter equites amiſerit. Nihil tamen eo Turcæ territi, ſed quaſi in rabiem acti, Marte crudeli noſtros adgreſſi, eos in fugam convertêre. Magnam Germanorum ac Transſilvanorum cladem vel inde conjicias, vt omnes fermè Generales vel cæſi, vel capti fuerint. Capti fuêre, *Doria*, *Magni* & ipſemet *Heisler*, qui An. 1691. cum vxore Tökölii, *Helena Zrini* Viennæ detentâ, & 7000. aureis, redemtus eſt. Cæſus inter ceteros, Heros inmortalis memoriæ, Generalis & S. R. I. Comes MICHAEL TELEKI de Szék, cujus corpus exanime vix inter cæſos cognitum, candida involutum veſte, ſepulcroque impoſitum, *Tökölius* in arcem Görgény, Heroinæ *Judithæ Vér*, conjugi doloroſæ, transmiſit humandum.

b. *Tökölius*, adepta tam memorabili victoria, Cibinium versùs exercitum duxit, adque Pagum *Groſz - Au*, (Hung. *Kereſztyén - Sziget*) quo Comitia indixerat, pervenit. Ad inſtituta ibidem die 12. Sept. Comitia, non ſolùm miles fermè omnis Transſilvaniæ, ſed & Magnates numeroſi metu perculſi, paucis cum juvene Principe Apafio Claudiopolim ſe recipientibus, ſe adgregabant. Emericus proinde Tököli, Inſignibus Principalibus (§. 103. *n.* 3.) à Turca ornatus, ab eodemque in locum Apafii ad Rom. Imperatorem deficientis ſublectus, Princeps ſollemni pompa

inauguratus est; vacantibus interea longè latèque per Transsilvaniam Turcis, Tataris & Valachis, excursionibus atque prædis. At, merito *Kölesérius* Tökölium *Umbratilem Principem* nominavit: *Ludovicus* enim *Marchio Badensis*, Belgrado in Transsilvaniam properavit, & 24. Sept. per Portam Ferream ingressus, vestigiis Tökölii institit; quem nusquam aciem opponere ausum, Mense Octobri, non paucos Transsilvanos prædasque secum ducentem, per Passum Bozza expulit. Incassum tandem Tököli omnem movit lapidem, quo Principatum raperet, in Imperio Turcico mortuus. Vide hæc omnia fusiùs in *Hist. MS. Michaëlis Cserei de Nagy-Ajta*, qui pugnæ ad Zernyest interfuit. Non longo post tempore, *Lud. Marchio Bad.* Viennam iturus, Transsilvaniæ Cæsareo Præsidio munitæ defensionem Generali *Friderico Véterani* commendavit.

c. Rejecto Tökölio, successio ad Principatum, Apafio II. retenta est: sed, quod annum ætatis 20^{mum} nondum attigisset, ex eoque, per Leges, Provinciæ administrandæ impar esset, de Tutoratu ejus ac educatione, ab Augustissimo provisum est. Ne verò interea Status Transsilvaniæ suspenso essent animo; *Diploma Leopoldinum*, An. 1686. (§. 123. *n. k.*) promissum, ad preces Statuum An. 1690. 16. Octob. datum est: quod, donec Princeps adolesceret, certis ordinationibus, 18. Articulis comprehensis, omnimodam Provinciæ securitatem promittebat. Hanc igitur Clementiam & in restituta pace, Imperatoris Rom. Benignitatem Status Transsilvanici recognoscentes, non modò Diploma acceptant, sed promta volunta-

te in Imperatoris fidelitatem, coram Comite *Friderico à Falkenstein* Commissario Cæsareo, homagium præsentes deponunt An. 1691. 10ma Jan. absentibus verò in Congregationibus Circulorum (h. e. Comitatuum & Sedium) 1. Mart. deponendum, sub pœna amissionis Bonorum & Nobilitatis injungunt *Artic.* In eodem Conventu, GEORGIVS BÁNFI de Losontz, consensu Imperatoris in Transsilvaniæ *Gubernatorem* eligitur. Eodem 1691. anno, d. 4. Dec. paulò aliter (sicque aliud) *Diploma* pro Transsilvanis expeditum est, quod vulgò *Diploma Leopoldinum minus* vocari consvevit. An. 1692. 15. Mart. in Conventu Publico, Diploma memoratum, Status Diætaliter & gratulabundi acceptant. Eadem Congregatione, Gubernator *Georgius Bánfi*, Generalis Militiæ Transsilvanicæ *Gregorius Bethlen*, Cancellarius *Nicolaus Bethlen*; Thesaurarius *Joannes Haller*, & Consiliarii, per Comitem à Veterani, vi Diplomatis, publicè ad Officia introducuntur, quibus certæ per Status Provinciæ Conditiones præscribuntur. *Vid. Art.* Anno autem 1693. 29. Apr. Viennæ, *Instructiones & Formulæ Juramenti* (quas possideo) pro Gubernatore, Cancellario, Generali, Thesaurario & Consiliariis Gubernialibus, expeditæ sunt. An. 1693. ad Aulam Imperatoriam, cum quibusdam Postulatis, Religionis aliaque negotia complectentibus, missus erat *Petrus Alvintzi*; qui *Resolutionem* (*Alvintzianam* dictam) eodem Anno, 14. Maji Laxemburgi Benignissimè à Clementissimo Imperatore datam retulit. His similibusque abundè de Transsilvaniæ securitate prospectum erat.

d. Mich. II. Apafi, An. 1694. matrimonium cum CATHARINA, *Gregorii BETHLEN* Filia inivit, eodemque anno, devotionem in Aug. Imperatorem testaturus, cum Generali Militiæ Cæsareæ in Transsilvania Præfecto, Comite *Frid. Veterani*, ad Aulam citato, Viennam petivit: redierunt eodem anno ambo. An. 1696. venit rursus ad Aulam Apafius, quem sequuta mox est conjux, amboque Viennæ, quoad vixêre, manserunt. An. 1697. facta est Propositio nomine Cæsaris ad Apafium; qui Transsilvaniam Eidem Augusto tradendam esse, cum certis conditionibus, annuit. Et dum res hæc pendet, Anno 1699. facta inter Romanorum & Turcarum Imperatores, *Carlowizii* in Sclavonia, pace, Apafius Diploma Turcicum An. 1681. sibi datum, cum Principatu Transsilvaniæ Cæsari reddidit, ab Eademque Sacratissima Majestate, Titulum S. R. I. Principis, & annuatim 10000. Flor. pensionem, cum nonnullis aliis Cæsaris Beneficiis, accepit, taliterque Viennæ domicilium fixit, donec An. 1713. vitam cum morte permutavit, insequente Viennæ itidem mortem ejus An. 1724. conjuge sua *Catharina Bethlen*. Exsangvia eorum corpora in Transsilvaniam (vt vivis placuerat) delata, in Pagi Apafiani, *Almakerék*, (Comitatus Albensis superioris) dicti, Templo, in loculis sepulcralibus super facie terræ jacent hodieque inhumata; at digna sepulturâ nunciante publica famâ, ab Illustrissima Comitum de Bethlen Familiâ, propediem honoranda. Sic, Rempublicam nunquam gessit.

E.

E. De (Hæreditariis Transſilvaniæ) Principibus AVSTRIACIS.

§. CXXV.

Principes AVSTRIACI, h. e. Auguſtiſſimi Romanorum Imperatores & Apoſtolici Hungariæ Reges, qui Transſilvaniam, poſt mortem *Ludovici II.* abs Hungaria avulſam, ſed denuò cum ea, reliquisque Auſtriacis Ditionibus connexam (non tamen more antiquo eidem incorporatam & quaſi ſubjectam, vt putant nonnulli) poſſederunt, ſunt: 1. LEOPOLDVS. 2. JOSEPHVS I. 3. CAROLVS VI. 4. MARIA THERESIA cum CORREGENTE Marito AVGVSTO FRANCISCO I. felicis recordationis. 5. JOSEPHVS II. CORREGENS & Rom. IMPERATOR AVGVSTISSIMVS.

§. CXXVI.

1. LEOPOLDVS MAGNVS, Rom. Imperator, An. 1687. pedem tulit in Transſilvaniam (§. 123. *n. k.*) An. 1692. firmiùs fixit, & demùm An. 1699. Principatum integrè adeptus eſt: quem licet in

in turbis à *Francisco II. Rákóczi* excitatis ſat moleſtum tenuit; futuræ tamen ejus felicitati tranquillitatique Diplomatibus, Decretis, Reſcriptis & Inſtructionibus Benigniſſimè adèo conſuluit, vt meritò alter Principatûs Transſilvaniæ Fundator dici queat. An. 1705. 5. Maj. æt. 65. Regnorum 47. ingentem Animam cœlo maturam Datori ſuo reddidit. Symb. *Conſilio & Induſtriâ.*

a. Quæ Divus Imperator geſſerit, clari tradiderunt Hiſtorici; qua autem occaſione quoque modo Transſilvaniæ Principatum adeptus fuerit, §. 124. monuimus. Jam quæ *Franciſcus Rákóczi* contra Leopoldum geſſerit, qualiterque is Princeps dici voluerit, breviter referamus. *Franc. II. Rákóczi*, prioris (§. 119. *n. k.*) filius, genitore orbatus, genitricis ſuæ ac Vitrici *Emerici Tököli* (§. 124. *n. a.*) auſpiciis, in arce Munkátſenſi, educatus fuerat; quâ a Rom. Imperatore occupatâ, Viennam cum Matre & Juliana Sorore, An. 1688, ductus fuit. Ex ephebis excedens, ac Academicis è peregrinationibus in Hungariam redux, è Principali HaſſiacaDomo connubium impetravit. Hoc imprimis conjugio, & ex denegato ſibi (tali toro aucto) à Rom. Imperatore, S. R. I. Principis titulo, motus, oppreſſam Hungariæ libertatem obtendens, dum abs Hungaris malè contentis & Aulæ Gallicæ Legato, ſpe adipiſcendi Principatûs lactaretur, armis titulum quærendum exiſtimavit. Anno igitur

tur 1700. 1ma Nov. dedit ad Galliæ Regem Literas illas infeliciſſimas, quibus Legato ſuo *Longuevalio* creditis, Gallorum ſubſidium ſollicitabat. At Longuevalio (Centurione Badenſis Legionis in Saroſienſi Comitatu Hungariæ hybernantis) Aulæ Viennenſi hanc (& alteram poſt) Legationem aperiente, Rákoczius An. 1701. in Hungaria captus & Neapolim Auſtriæ (al. Neogradium, Germ. Neuſtadt) deductus, cuſtodiæque arctiſſimæ incluſus eſt. Dum ibi actum ferè de vita ſua eſſe ſentiret, promiſſâ 20000. Fl. ſummâ, *Lehmannum* Capitaneum Cæſareum, tum cuſtodiæ Præfectum expugnavit: is Rákócium vili indutum veſte, ſaccumque avenâ plenum humeris bajulantem, elabi & in Poloniam (vbi *Nicolaus* Comes *Bertſéni* eum præſtolabatur) fugere ſivit; at ipſe capite diminuto & corpore in 4. partes ſecto Rákóczii crimen expiavit, Vid. *P. Timon Epitom. Chronolog. ad An.* 1700-1702. & *P. Franc. Car. Palma Notit. rerum Hungaricar. Part. III. p.* 251. In Hungaria interea ſeditio in dies clam gliſcit; cujus auctores An. 1703. ſeneſcente Junio, Rákóczium & Bertſénium ex Polonia evocant, univerſamque Hungariam uni quaſi belli flammæ involvunt. Serpſit idem eodem anno malum in noſtram quoque Tranſſilvaniam, magnamque Rákócziani de Cæſareanis, tam in Comitatu Húnyad, quàm ad vicum Bontzida, victoriam reportarunt. Sed An. 1704. Colonello *Barone de Tige* (Baron Tiſch) Cæſareanum ducente exercitum, ad vicum *Hóldvilág* juxta majorem Küküllö ampliùs mille Siculos una dies perdidit. Parem, Menſe Sept. victo-

riam

riam *Generalis Rabutin* juxta Cibinium reportavit. *Vid. Mich. Cserei Hist. MS.*

§. CXXVII.

2. JOSEPHVS I. Augustus, Leopoldi Magni filius, immortalis gloriæ Princeps, Provinciam, quam procellis *Rákóczianis* reperit jactatam, falce mortis inmatura, An. 1711. 17. Apr. in florentissima sua ætate demessus, Matri Augustæ, ELEONORÆ MAGDALENÆ THERESIÆ, Divi Leopoldi Viduæ reliquit pacandam. Symb. *Amore & Timore.*

a. JOSEPHO Rempublicam capessente, pacatiora videbantur tempora, ideoque plures ad Imperatorem redibant: unde An. 1705. 15. *Dec. Art.* 10. præstandi homagii necessitas Diætaliter illis imponebatur, qui à Ràkoczio ad Imperatorem deficiebant. Sed versa protinùs belli aleâ, *Malecontentorum* in Transsilvania prævaluerunt arma. Sic igitur, 1707. Franc. Rákóczi Transsilvaniam ex Hungaria ingressus, in Comitiis ad d. 28. Mart. Maros-Vásárhelyinum indictis, Articulariter, sub XIX. Conditionibus, Princeps creatur. Acta horum Comitiorum, XXVI. Articulis comprehensa & typis mandata legebantur, eorumque vigore, IX. Consiliarii, II. Prothonotarii & XIII. Tabulæ Judiciariæ Adsessores creati conspiciebantur. Eosdem Articulos, illegali-

galiter emanatos, Gubernium Regium Cibinio inclusum, vt & Magnates Nobilesque Cæsaris adhærentes partibus, cassarunt, carnificique traditos, jussu Baronis de Tige, Vulcano dederunt, electionem Rákóczii invalidam declararunt, *cet.* Rákóczius postea, M. Majo, in Hungariam revertit, ibique *Ónodensibus* in campis famosum celebrat Conventum, quo iterum Transsilvaniæ Princeps declaratur. Sed quo eventu? Cæsareanus in dies exercitus evadit superior, reprimuntur Rákócziani, Principatu exuitur Franciscus, potitur Provinciâ Domus Augusta; sed proh dolor! JOSEPHVS Augustus humanis eripitur priùs, quàm pax consumaretur optatissima.

b. Compacta è ferro & flamma ætas, qua Rákóczii asseclæ Augustissimam Domum Austriacam fatigabant, & Hungariam æque ac Transsilvaniam calamitatibus complebant, lingvâ Hungarica, *Kurutz Világ* i. e. Cruciatus Mundus dicebatur, & *Malecontentus* quisque *Kurutz* audiebat. Non quod cruce fuisset signatus, quemadmodum Christiani adversus Turcam *sacrum bellum* instituentes cruce in vestibus signabantur, indeque *Cruciati* dicebantur §. XCIX. *n.* 18. sed quod (eorundem instar,) libertatis vindices jactantiùs se se dicerent. Tantum verò abest, vt nomen factis responderit, vt potiùs libertatis eos oppressores jure meritoque dixeris. Luxerunt acerbissimè præteriti, sed centum adhuc anni venientes eorum facinora lugebunt. Hinc Rákóczianus, illinc Germanus miles (*Laboncz* dictus ab ejaculatione bombardarum; *lobbantás* siquidem

dem Hungaris *inflammationem* & *ejaculationem* notet) prædas exercebat. Non hospes ab hospite tutus erat, nemoque honestus decenti incedere vestitu, propter prædatores, audebat. Quo quis erat opulentior, eo infestiores ab utraque parte milites experiebatur. Ea certè erat ætas, de qua non indigniùs, quàm Auctor Libelli, *Magni Manes Transylvaniæ Principum* inscripti de infelici dixit tempore, exclamandum mihi videtur: *Si qui adhuc supersunt gemitus, si quæ in corde lacrymæ, quas superiorum temporum effera barbaries nondum elicuit, Bonorum omnium digni lacrymis Transylvani effundite.* Plura de hac revolutione legi possunt in *Chronicis P. Andreæ Spángár S. J.* & *Joannis Kováts* Lingva Hungarica editis; & cumprimis in *Hist. MS. Michaëlis Cserei*; nec non in Libello quodam Gallico *de Turbis Rákocianis* exarato.

c. JOSEPHO Augusto è numero mortalium evocato, inter Francisci Rákóczi asseclas *ab una*; ac Comitem *Joannem Pálfi* ab Erdöd Croatiæ Banum & Campimarschallum, atque *Carolum Locher* de Lindenheim, quà Imperatoris Josephi Plenipotentiarios, *ab altera* parte, ad Oppidum *Szathmár* certa *Conventio* decem Punctis (quæ multi possidemus) absoluta, An. 1711. d. 29. Apr. initur, eâque Rákóczio & Asseclis *Gratia Amnestialis* datur; quam d. 26. Maji, Imperatrix Vidua *El. M. Theresia*, qua Filii sui *Caroli* (§. 128.) Hispaniarum, Indiarumque Regis, *cet.* Regnorum & Provinciarum p. t. Rectrix, sollemniter confirmat. Eamdem etiam *Carolus VI. Imp.* An. 1712. 30. Mart. confirmavit. Rákóczius contemtâ Gratiâ Cæsarea, multo auro

& argento, in Poloniam, inde Galliam secessit, ac post varios tandem errores ad Portam Ottomanicam confugit, An. 1732. 27. Oct. tabulam testamentariam in Rodosto condidit, nec multo post, anno v. l. 1735. 8. Apr. Christianè obiit, æt. suæ 59. Vid. *P.PALMA l.c.p.* 287. "Filios Rákotzii, *Franciscum* & *Georgium*, commutato nomine in gratiam recepit Carolus Cæsar: Ille S. Caroli; hic S. Elisabethæ Marchiones, appellati sunt, uterque citra sobolem exstincti" *P. Palma l c. p.* 288. *Josephus* verò *Rákoczi*, Francisci natu major filius, paterni criminis exemplo, ad partes Portæ Ottomanicæ se receperat, ab ea protectionem obtinuerat, Manifestumque seditiosum (in quo Principem Transsilvaniæ & Ducem Hungariæ proterva jactantiâ se nominabat, Titulosque paternos, per sententiam criminalem sub dato 30. Apr. 1703, & Articulum 49^{num} 1715. abolitos usurpabat) publicè sparserat, imo copiis quoque Militaribus Turcicis stipatus, contra Legitimum Principem arma sumserat; ut docent clarè, *Litteræ Patentes* Aug. Caroli VI. An. 1738. 6. Maji Laxemburgi exaratæ, quibus pretium in caput Josephi Rákoczii constitutum erat: sed Sisyphi saxum volvit, vitamque cum spe Principatus posuit. Sequuti erant Rákoczium, in oblatæ Gratiæ Regiæ rejectione, Comes Nicolaus Bertsényi, nonnullique alii Malecontenti, qui Actis pacis Szathmárensis roboratis, hostes Reipublicæ declarati sunt, & bona eorum Fisco addicta. Bertsényii tamen Posteri, Anno 1761, notâ omni absoluti, atque

in gratiam ab Aug. MARIA THERESIA sunt recepti. *P. PALMA l. c. p.* 297.

§. CXXVIII.

3. CAROLVS VItus hoc Nomine Rom. Imperator, Leopoldi Magni Filius, jure Patrio ac Provincialium suffragiis ab An. 1711. Princeps Gloriosissimus; Principatui Clementissimè summoque subditorum emolumento administrato, An. 1740. 20. Oct. ad Superos arcessitus, renunciavit. Symb. *Constantia & Fortitudine.*

a. Meritò quidam, CAROLVM, *Optimum Principem & Restitutorem Daciæ* dixit: gloriosissimis enim Ejus auspiciis, Transsilvania & vicina Hungaria, hoste gemino, domestico nimirùm ac extero, felicissimè liberata est, An. 1717, 20000. circiter Tatarorum per alpes Radnenses furtim Transsilvaniam invaserant, dieque 22. Aug. Districtum Bistricensem & vicinas regiones igne ac populationibus vastantes, versùs Szathmár & Ugocsa Comitatus Hungariæ iter promoverant: verùm, ad sua, versùs Máramarosum (*Marmatiam*) ingenti præda ac captivorum multitudine reversis, & à tumultuario incolarum valde exacerbatorum grege in alpe Borsensi circumdatis, potior captivorum ac prædarum pars, nec non equi Tatarici, rarâ Christianorum audaciâ eripiuntur. Ex hoc tempore felix adeo fuit estque Transsilvania, vt Tataros, quorum sæpius antea

tea præda erat, non ampliùs in ſolo ſuo viderit, alis *Aquilæ* AVSTRIACÆ obvoluta. Præter innumera Fortitudinis, Clementiæ & Juſtitiæ monumenta CAROLI, tanto Cæſare Digna, perpetuam Sacratiſſimi Ejus Nominis memoriam conſervabunt, *Arx Carolina* §. 260, & *Via Carolina*, quam per anguſtum Paſſum *Veres - Tornyenſem* §. 16. *n.* 2. juxta Alutam fluvium, inter rupes petraſque, curante Comite *Steinville* Generali, 1716,, aperiri juſſit.

§ CXXIX.

4. MARIA THERESIA, Caroli VI. Auguſti Filia Primogenita, An. 1717. 13. Maji nata, vt omnium AVSTRIACÆ Ditionis Regnorum & Provinciarum, ita etiam Principatûs Transſilvaniæ *ex aſſe Heres*, cum Auguſtiſſimo quondàm Romanorum Imperatore cet. Domino Domino FRANCISCO I. Marito SVO Dilectiſſimo felicis recordationis, & Ditionis AVSTRIACÆ CORREGENTE, Transſilvaniam usque ad An. 1765. Clementiſſimè rexit. Nunc eam cum Romanorum Imperatore ſemper Auguſto & CORREGENTE, Domino Domino JOSEPHO II. glorioſiſſime tenet.

a. Sacratiſſimæ Majeſtati, MARIÆ THERESIÆ, An. 1741. 2. Mart. Cibinii, Generalibus in Co-

mitiis, à Statibus Provinciæ, Homagium sollemniter præstitum est. Hujus rei memoriam exhibet *Moneta* Insignibus Hungariæ & Transsilvaniæ notata, in qua leguntur:

Coelo Numen habes, Terras Regina tuetur;
Sic Coelo & Terris Hungare tutus eris. Item:
Sub Cruce jam gemina, gemina est Patrona
MARIA. Nec non:

Nec sævos metuent armenta leones. Item:

REGNANTI MARIÆ THERESIÆ, VT PRINCIPI SVÆ VOTIS SE IVRATI OBSTRINXERE DACI. Porro: *Inventore Libero Barone Joanne Lázár de Gyal. T. R. I. As.* (hoc est, de Gyalakuta, Tabulæ Regiæ Judiciariæ Assessore.)

b. Anno sequente, ad sacratissimam SUAM Majestatem, deputati Viennam ablegantur, v. l. Comes *Ladislaus Gyulafi de Rátót*, Sedis Udvarhely Supremus Judex Regius, Lib. B. *Georgius Pungrátz*, S. R. I. Comes *Michaël Teleki* de Szék, L. B. *Joannes Lázár* de Gyalakuta, *Petrus Binder* Senator Cibiniensis, & *Michaël Schüler* Consul Mediensis; qui demissa Statuum Transsilvaniæ Postulata AVGVSTISSIMÆ submittunt, *Resolutionesque* An. 1742. 20. Jul. impetrant Clementissimas. 1.) *Circa Jurisdictionalia.* 2) *Circa Politica & Oeconomica.* 3) *Circa Aulico-Provincialia.* 4) *Circa Siculorum Postulata*; quæ An. 1743. 21. Aug. Cibinii, in Generalibus Comitiis, publicè perleguntur.

c. Eo-

c. Eodem Anno, Aug. Rom. Imp. FRANCISCVS I. Dux Lotharingiæ & Barri, Magnus Dux Hetruriæ, *cet.* ad *Corregimen* à Statibus & Ordinibus Trium Nationum Principatûs Transſilvaniæ invitatur, quibus his reſpondet:

" Illuſtres, plurimùm & admodùm Reveren-
" di, Spectabiles, Magnifici, Generoſi & Egre-
" gii Domini! Recipio cum ſingulari conſola-
" tione Literas ſub 2da Octob. ad me datas,
" per quas prætitulatis Dominationibus Veſtris
" libuit me ad *Corregimen* Principatûs Transſil-
" vaniæ invitare: accepto offertum gratiſſimo
" animo, & quemadmodùm Sua Regia Maje-
" ſtas proſperitatem & incrementum hujus fide-
" lis Principatûs ſummopere cordi habet; non
" minùs & ego eo inclino, & ſalubrem Regi-
" næ intentionem omnibus viribus promovere
" conabor, qui de reliquo prætitulatis Domina-
" tionibus Veſtris ſpecialiter omni benevolentiæ
" ſtudio propenſus permaneo
Prætitulatarum Dominationum Veſtrarum

Viennæ 15. Dec. A. 1742. Benevolus
Franciſcus
m. pr.

d. An. 1743. 21. Aug. in Comitiis Cibinii habitis, Articuli conduntur, quorum IVto, Status & Ordines hujus Principatus, *Benignum & in ſuos Subditos ſuaviſſimum Auguſtæ Domûs Auſtriacæ Imperium* grata mente recolentes, *ſummè-fatæ Regiæ Majeſtatis Hæreditario Jure Succeſſionem, pro juſta, legitima, & ex SANCTIONIS PRAGMA-*

TICÆ dispositione Eidem debitâ, agnoscunt, declarant & inarticulant, cum inserta *Formula Juramenti*, quod An. 1741. depositum erat. Tunc & ibidem, *Articulo Vto*, Imperatoria Majestas, Serenissimus Dux Lotharingiæ, in casu, quo Augustissimam M. THERESIAM præmori contingeret, Prolesque Regia, quam Successio Principatûs concerneret, inter minorennes esset, pro Gubernatore jure Tutorio & Paterno usuro declaratur, *cet.* Cui Articulo *Formula Juramenti*, quod, qua CORREGENS præstitit, inseritur.

e. AVGVSTISSIMA denique, Cujus *Symbolum* æquè ac Naturam constituit *Justitia & Clementia*, quæ gesserit providentissimè, loquitur Orbis universus, intelliget grata posteritas; at noster nunc sileat calamus tantæ materiæ impar, sufficiatque dicere, nunquam tam florentem, ac sub Umbra THERESIANA, Transsilvaniam extitisse. Conferri verò possunt §. XI. *n.* 3. §. XX. *n.* 2. CLXXXI. *n.* CLXXXII. *n.* CLXXXVIII. CXCI. *n.* 1. CCVII. 1. CCIX. 1. CCXVI. CCXXIII. *n.* CCXLIX. *n.* CCLIV.

§. CXXX.

5. JOSEPHVS II. Romanorum Augustus, Orbis Amor, Austriacarum Provinciarum Salus & Deliciæ, Regnorum omnium Hæres & Matris Augustæ CORREGENS, meliore, quàm olim *Trajanus*, jure, PRINCEPS DACICVS, nobis di-

dicendus. Anno ſi quidem 1773. 20. Maji hanc ingreſſus *Daciam*, fines ejus oculatiſſimè circumivit, Civitates & Oppida illuſtriora perluſtravit, loca ſtatumque omnem perſpexit clementiſſimè, pulcrèque, quantum videant oculi Domini, docuit, & 16ta Julii, pedem, non oculos, nec ſvavem SVAE Majeſtatis Sacratiſſimæ memoriam, retulit, omniumque animos ſecum traxit. *Principis eſt virtus maxima noſſe ſuos*. Martial. *Epigr.* 15. *L.* 7. De cæteris, Cæſaris optatiſſimi, per Hæreditarias ſuas Provincias, itineribus, vid. *P. Palma Notit. Rer. Hung. P.* 3. *p.* 425-429, Parcæ! Tanto IMPERATORI parcite!!!

NB. His, quæ à §. XCIV. hucusque habes, *Bone Lector*! præpone ea, quæ à §. CXLI. ad §. CLXVII. incluſive ſcripta reperies, & *Lineamenta Hiſtoriæ Transſilvanicæ* obtinebis.

CAPVT V.

DE IMPERANTIS SVCCESSIONE, JVRIBVS, PROVENTIBVS ET EXPENSIS.

A. *De Imperantis Succeſſione.*

§. CXXXI.

Olim, poſt avulſionem Transſilvaniæ à Hungaria §. 102. PRINCIPES ejus, ab Inclitis Statibus ac ordinibus Trium ejusdem Principatûs Nationum, Principes eligendi Jure gaudentium, publicis ſeu generalibus in Comitiis, eligabantur, & à Porta Ottomanica, cui adhærebat Transſilvania, vt plurimùm confirmabantur.

Luculentiſſimè hæc docentur *Parte II. Tit. I. Approb. Conſt.* atque *Compilat. Conſt. P. II. T. I.* quibus locis, varias quoque Principibus præſcriptas Conditiones Lector avidus inveniet.

§. CXXXII.

Poſtquam verò AVG. Rom. Imperator LEOPOLDVS, felicibus Turcam ar-

armis vicino Hungariæ Regno expulisset, Transsilvania etiam, ubi jam antea, An. videlicet 1685. suum paternam, ac validissimam illius protectionem amplectendi studium, per Legatos felici eventu confecisset, rediit eo, unde fatorum vi, & ambitiosis nonnullorum ausibus segregatum erat.

1. Copiosè clarèque hæc omnia traduntur in *Diæt. Art. I. & II*, Anni 1744. Vbi, *Art. I.* deducitur, quod & *Tractatibus* An. 1687 ac 1688. & acceptatione Diplomatis, (§. 124. *n. c.*) An. 1691. & subsecutis Articulis, licet defectu potestatis plenam vim non habentibus, Transsilvania non solùm Leges de Protectione Turcica latas penitus abrogasset, sed etiam Serenissimo Regi JOSEPHO, tunc Legitimo Magni Parentis Successori, *Hæreditario Jure* regnaturo, spontè ac ultroneè semet subdidisset: pro majori tamen Fidelitatis contestatione, voto omnium, Leges omnes, Constitutiones & Statuta, sive in seriem Legum relata, seu aliter qualitercunque condita, Consvetudines item & Vsus antea habiti, quæ adhæsionem ad Portam Ottomanicam quoquomodo saperent, ejurantur, abrogantur, abolentur, & è Corpore Juris Transsilvanici, vigore articuli, expunguntur *Articulo* autem II^do^, omnes Articuli, Leges, Tractatus, Transactiones, Diplomata, aliaque Instrumenta, Liberam Principum Electionem, ejusdemque eligendi Juris reservationem, oblationem aut concessionem, tacitè vel expressè

 con-

continentia, omnesque Consvetudines & Vsus antea existentes, quæ Liberam Principes Eligendi facultatem ac jus concedunt, tribuunt, statuunt & reservant, vel quocunque colore & prætextu id saperent, aut aliter qualitercunque prædeclarato HAEREDITARIO Altè dictæ DOMVS AVSTRIACÆ Juri & Successioni præjudicarent, tanquam publicæ securitati exitiosa, abrogantur, annullantur, abolentur, & è Corpore Juris Transsilvanici expunguntur, ac pro nullis, non scriptis, nec statutis, neque tractatis & transactis declarantur."

2. Hæreditaria successio exigit, vt Principatus quoque Transsilvaniæ, cum aliis Regnis Austriacis indivisibiliter possideatur; & *primo loco quidem à Cæsarea Regiaque Majestate CAROLO VI*to*; dein in Hujus defectu, ab Augustissimo quondam Imperatore JOSEPHO; His quoque deficientibus, è lumbis Augustissimi olim Imperatoris LEOPOLDI Descendentibus.* Vid. Art. III. Anni 1744.

§. CXXXIII.

Hæreditarium hoc *Successionis Jus*, ad SEXVM etiam FEMINEVM, Anno 1722. communi Statuum ac Ordinum Trium Transsilvaniæ Nationum consensu derivatum est; servato tamen hoc ordine, vt 1. Masculi Heredes Feminis præferantur. 2. Primogenituræ ratio semper cum in Masculis, tum in Feminis habeatur.

1. Rem

1. Rem totam pulcrè docet *Art.* 3. *Anni* 1744. quo declaratur, quod Aug. quondam Imp. CAROLVS VI. non solùm Titulum *Principis Transsilvaniæ* ceteris Coronarum Insignibus annumeraverit & assumserit; sed An. 1722. 30. Mart. (in Comitiis Generalibus ad diem 19. Febr. anni ejusdem indictis & continuativè celebratis) in casu defectûs Virilis Sexûs, Feminei quoque successionem, unanimi Statuum voto, motuque proprio viva voce ac uno ore, pro se ac successoribus suis, omni Contradictione, Exceptione, Dispensatione ac Absolutione aliisque beneficiis contrariis in perpetuum exclusis, à Transilvanis acceptatam, ac à sacratissimo Imp. CAROLO An. 1723. 30. Dec. confirmatam, postmodum An. 1724. d. 24. Febr. sollemniter pro Lege perpetua & *Pragmatica Sanctione* habendam in Generalibus hujus Principatûs Comitiis publicasset; & simul eadem *Sanctio Pragmatica* confirmatur, eique Articulo verbotenus inseritur, hoc tenore:

" Nos Sacratissimi, Potentissimi & Invictissimi „ Principis, D.D. CAROLI VI. Dei Gratia Electi Rom. Imperatoris semper Augusti &c. &c. „ *Principis Transsilvaniæ* &c. Regium Transsilvaniæ Gubernium, cæterique Universi Fideles „ Status & Ordines trium Nationum ejusdem „ Principatûs Transsilvaniæ, & Partium Regni „ Hungariæ eidem annexarum, ad moderna „ Generalia Principatûs hujus Transsilvaniæ Comitia solenniter congregati:

" Ad perpetuam Rei memoriam significamus omnibus, quorum interest, aut interesse quoquo „ modo posset, Nostro & charissimæ Posterita-

„ tis

„ tis nostræ nomine, per Præsentes: Quod
„ posteaquam intelleximus ex Illustrissimo &
„ Excellentissimo Sac. Rom. Imp. Comite Domino
„ *Damiano Hugone à Virmont* Majestatis Suæ Sa-
„ cratissimæ Actuali Intimo, & Aulico Bellico
„ Consiliario, Peditatûs Supremo Magistro,
„ unius Legionis Pedestris Tribuno, nec non
„ Armorum in hoc Majestatis Suæ Principatu
„ Hæreditario, & Valachia Cis-Alutana Præfe-
„ cto, in hac item Directore Supremo, & ad
„ moderna Generalia Comitia Deputato Suæ
„ Majestatis Cæsareo-Regiæ, Domini Domini
„ Nostri Clementissimi Commissario Plenipoten-
„ tiario, non sine singulari animorum exultatio-
„ ne, & inde concepta Consolatione, non mo-
„ do in Nos, sed in seram quoque Posteritatem
„ nostram redundatura Sacræ Cæsareæ Regiæque
„ Majestatis, D. Domini & Principis Hæreditarii
„ Clementissimi, in omnia Regna & Provincias
„ suas Hæreditarias Divinitus Sibi concreditas,
„ & subjectas, eum amorem, & juxta Pater-
„ nam curam, & sollicitudinem, qua Augusto-
„ rum Majorum more, in præsentiarum iis præ-
„ cipuè malis, quæ futuris ætatibus, dictis Re-
„ gnis & Provinciis Suis Hæreditariis, calamitates
„ & pericula insuperabilia accersere possent,
„ quantum Omnipotens Deus conatibus salu-
„ taribus, pro liberrima sua in Reges, & Regna
„ Terræ Dispositione Clementer adesse voluerit,
„ providentius occurrendum benignè statuerit,
„ vt Divorum majorum Suorum solidis Institu-
„ tis insistendo, ea, quæ de Primogenituræ ra-
„ tione, in vim Legis perpetuò valituræ, & San-
„ ctionis Pragmaticæ constituêre, tum verò in-

„ ter

„ ter alia ſingillatim decrevêre, vt Stirpe Sua
„ Maſcula extincta, Feminæ etiam eodem Pri-
„ mogenituræ ordine in Hæreditate ſuccedant,
„ itaque Deo benedicente fore, vt Regna & Pro-
„ vinciæ, tam hodie ab Auguſtiſſima Sua Cæſa-
„ rea Regiaque Majeſtate poſſeſſæ, quàm in fu-
„ turum quoque, opitulante Deo, Ditioni Suæ
„ acceſſuræ, ad mutuam & reciprocam defen-
„ ſionem, majoremque cum dignitate, & inde
„ ſecuturo terrore Hoſtium, ſecuritatem in omne
„ ævum nexu indiſſolubili coaleſcere & cohærere
„ valeant atque poſſint; Id quod totum uberi-
„ us & lucidius præfatus Ill. & Excell. Dñus
„ Commiſſarius Regius, & Plenipotentiarius
„ Majeſtatis Suæ Sacratiſſimæ, Nobis omnibus
„ ſimul congregatis, apertè & planè vivaque &
„ intelligibili voce, atque argumentis prorsùs
„ convincentibus declaratum teſtatumque reddidit.
„ Sacratiſſimæ Cæſareæ Regiæque Majeſtati, D.
„ Dño Noſtro Clementiſſimo ſuum huncce Prin-
„ cipatum Sibi Hæreditarium, immenſis labori-
„ bus & impenſis, multoque ſangvine, è gravi
„ Ottomanorum jugo plùs vice ſimplici vindica-
„ catum ſingulariter ſibi eſſe charum, eamque,
„ & planè diſtinctam, ejus rationem habere
„ ut inde cuivis ſenſato & cordato perſpectum,
„ exploratumque eſſe poſſit, quantum Principa-
„ tui huic Hæreditario, cum Partibus eidem an-
„ nexis, tanquam Antemurali furori jurati Chri-
„ ſtiani nominis hoſtis, præ ceteris obnoxio,
„ ſibique ſuis viribus tuendo minimè pari, ex
„ hac perenni Regnorum, Provinciarumque Suæ
„ Majeſtatis Sacratiſſimæ Hæreditariarum Unio-
„ ne, firmatoque in utrumque Sexum Primoge-

„ ni-

„ nituræ ordine, & Publicæ Rei ornamenti ac
„ ſecuritatis, & privatis etiam Patriæ Civibus
„ emolumenti acceſſurum ſit, indeque nihil
„ dubitavimus, Nos præfatum Regium Suæ Ma-
„ jeſtatis Sacratiſſimæ D. Dñi Noſtri Hæredita-
„ rii Gubernium, cæterique univerſi Fideles tri-
„ um Nationum Status & Ordines, Ordinatio-
„ nem tam ſalutarem alacriter & fideliter, prom-
„ ptè, planè ac ſpontè unanimibus votis accep-
„ tare, nec non ex amore & zelo in ſacram
„ Suam Majeſtatem D. Dnūm Noſtrum Clemen-
„ tiſſimum, Benigniſſimum, univerſamque Au-
„ guſtæ Domus AVSTRIACÆ Poſteritatem,
„ Succeſſioni Nobis propoſitæ, vt videlicet in
„ Caſu (quem Divina Bonitas pro ſua in Gen-
„ tem Chriſtianam miſericordia avertere clemen-
„ ter dignetur) Maſculæ Stirpis Auſtriacæ ex-
„ tinctæ, Feminea quoque eodem, quo Maſcu-
„ li, Primogenituræ ordine, ſecundum Inſtru-
„ menta à Sua Majeſtate Sacratiſſima, & Glo-
„ rioſiſſimis Prædeceſſoribus Suis eatenus confe-
„ cta, nobisque hic communicata, in Principa-
„ tu hocce Auguſtæ Domus Auſtriacæ Hæredi-
„ tario Partibusque ei annexis ejusque Hæredi-
„ tati & Dominatui indubitato Jure ſuccedant,
„ quàm humillimè & fideliſſimè, voluntateque
„ gratiſſima ſubſcribere, atque de ſuper hocce
„ ſolenne & publicum Inſtrumentum, tum tri-
„ bus Nationalibus Sigillis, tum verò pro ma-
„ jori firmitate, & obſequii in hocce paſſu No-
„ ſtri, & Principatûs hujus perenni gloria, ſin-
„ gulorum quoque in Comitiis hiſce congrega-
„ torum Patriæ Civium Auguſtiſſimo & invi-
„ ctiſſimo Imperatori, Regi & Principi Noſtro,

„ Dño

„ Dño Dño CAROLO SEXTO, Dño D. Noſtro
„ Clementiſſimo, Regnorumque & Provincia-
„ rum Suarum Hæreditariarum Patri providen-
„ tiſſimo, Ejusque Utriusque Sexûs Hæredibus
„ & Poſteris, veluti & Auguſtiſſimo Dño, Dño
„ Noſtro Principi, & ipſi Patriæ decorum, uti-
„ le & perneceſſarium, in duplici authographo,
„ ritè & legitimè confectum, publicisque Prin-
„ cipatûs hujus Conſtitutionibus articulariter In-
„ ſertum, alterum prædicto Illuſtr. ac Exc. Dño
„ Commiſſario ad hæc Comitia Regio Plenipo-
„ tentiario, in teſſeram fidelitatis noſtræ, ea,
„ qua par eſt reverentia & obſequio exhibere;
„ alterum verò in Archivo Principatûs hujus
„ ſumma curâ & cuſtodia aſſervandum, vim &
„ robur Sanctionis Pragmaticæ, Legisque per-
„ petuæ, ac nullo unquam tempore, aut mo-
„ do, à quibuscunque mutabilis, ſortiturum
„ deponere, omni quorumlibet contradictione,
„ exceptione, diſpenſatione & abſolutione, aliis-
„ que beneficiis contrariis quibuscunque perpe-
„ tim excluſis, ea ſpe, & fiducia Vaſallari, imo
„ propè filiali, freti, Suam Sacratiſſimam Cæ-
„ ſareo Regiam Majeſtatem, Dñum Dñum No-
„ ſtrum Clementiſſimum, Benignitatem Suam
„ Auſtriacam, & ſvaviſſimum in Subditos ſuos,
„ uti hucusque cum ſumma animi noſtri Con-
„ ſolatione ac Devotione experti ſumus, & actu
„ experimur Imperium ad omnes Maſculos & Fœ-
„ mineos Hæredes, quam clementiſſime transmiſ-
„ ſurum eſſe, pro quo etiam atque etiam quàm
„ humilliinè ſupplicamus, ac felix & perenne Im-
„ perium ardentibus ad Cœlum votis precati, ad
„ Utriusqne Sexûs Auguſtæ Domûs Auſtriacæ Po-
„ ſte-

„ steritatem permanebimus omnes, prout Nostro,
„ & Posteritatis nostræ nomine subscribimus æ-
„ ternum Fideles Subditi, & respectivè Servi.
„ Datum in Civitate Saxonicali Cibiniensi, die
„ 30. Mensis Martii, An. Dom. Millesimo Sep-
„ tingentesimo Vigesimo Secundo.

L. S. Comitatuum. | L. S. Nationis Siculicæ. | L. S. Nationis Saxonicæ.

Præsens Instrumentum, præter hæc Sigilla Nationalia, etiam 125. Sigillis & subscriptionibus, Supremorum Officialium Comitatuum, Sedium, cet. nec non Regalistarum ac Deputatorum Comitatuum, Sedium Siculicalium ac Saxonicarum, Civitatum, & Oppidorum Privilegiatorum, firmatum conspicitur; & ab Aug. Imp. CAROLO VI. An. 1723. 30. Dec. confirmatum.

2. Sic, postquam, *ob immortalia Augustæ Domûs Austriacæ in hunc Principatum, tanquam Christianitatis Antemurale, beneficia, innumeris curis & sollicitudinibus impensa*, Electitius Transsilvaniæ Principatus Hæreditarius factus est; opulentiorum quorumlibet Principatum ambientium factiones, emanatæque ex iis Provincialium discordiæ & mille Transsilvaniæ pericula, propitio Numinè, sublata sunt.

B.

B. *De Juribus Imperantis.*

§. CXXXIV.

Jura Principalis *Majeſtatis* duplicia ſunt: partim *Reſervata*; partim cum Principatûs Statibus ac Ordinibus *Communicata.*

§. CXXXV.

I. *Jura Reſervata* Principis ſunt vel *Eccleſiaſtica*, vel *Secularia.*

§. CXXXVI.

α. Ad *Eccleſiaſtica Jura* præcipuè referuntur: 1. *Beneficia Eccleſiaſtica*, puta: Epiſcopatum, Præpoſituram, *cet. conferendi* 1, ſolo Jure Confirmationis Beatiſſimo Pontifici Maximo relicto. 2. *Vacantium Beneficiorum* Eccleſiaſticorum Fructus & *Proventus* percipiendi. 3. *Cauſas Religionis revidendi*, ſubòrta diſſidia componendi. 4. *Matrimonia* in Gradibus prohibitis *diſpenſandi.* 5. *Structuram Sacrarum Aedium concedendi.* 6. *Jus decernendi in Matrimonialibus* Religionum Proteſtantium *Cauſis*: eſt enim Princeps *Indiſputabilis Supremus Judex in Cauſis Matrimonialibus ſubditorum ſuorum Religionum Proteſtantium.* Decret. An. 1731. 4. Dec.

1. Fundamenta *Collationis Beneficiorum Ecclesiasticorum* in Hungaria, & consequenter in Transsilvania, *Imperanti*, non autem P. M. competentis, discimus disertissimè, è *Decreti Tripartiti Part. I. Titulo XI^mo*, ubi ea declarantur; 1mo. *Ratione Fundationis Ecclesiarum.* Quia Reges Hungariæ, cum soli fuerint omnium Ecclesiarum & Episcopatuum, Abbatiarumque & Præpositurarum in Regno Hungariæ (*cujus pars erat Transsilvania*) Fundatores; per ejuscemodi fundationem, omnem facultatem, juris patronatûs, nominationis, electionis, ac collationis beneficiorum, sibi ipsis adquisierunt & vendicarunt. 2do. *Ratione susceptæ Christianitatis.* Quia Hungari, & *Transsilvani*, per Institutionem proprii Regis eorum, Sanctissimi videlicet Stephani Regis, (§.96. n.2. §. 223.) conversi sunt ad Catholicam fidem, qui primus omnium, Episcopatus, Abbatias & Præposituras hoc in Regno fundavit, & harum omnium Ecclesiarum Prælaturas ac Beneficia viris idoneis contulit. Hinc *Rex & Apostolus* juste dici meruit, & per collationem Summi Pontificis, duas Cruces, pro Insignibus Hungariæ, obtinuit. *Conf.* §. 223. 3^tio *Ratione legitimæ Præscriptionis.* Quoniam Reges Hungariæ, à tempore S. Stephani I. Regis ad hæc usque tempora, semper in reali possessione Collationis hujusmodi Beneficiorum Ecclesiasticorum persistentes, tempus præscriptionis Jurium Ecclesiasticorum iteratis vicibus dudum transcenderunt. 4to Quia hoc Jus, tempore Sigismundi Imperatoris & Regis in Concilio Constantiensi corroboratum fuit.

§. CXXXVII

§. CXXXVII.

β. Ad *Secularia Jura* Majestatica pertinent: 1. *Jus Nobilitandi* singulares personas; Comitesque & Barones creandi; vt & illegitimè natos legitimandi * 2. *Jus Succedendi in Bonis* deficientium universorum Magnatum, ac aliorum Nobilium possessionatorumque hominum ** 3. *Jus adgratiandi* capitis damnatos, Bonaque in Fiscum redacta Benemeritis conferendi. 4. *Jus indicendi* & dimittendi *Comitia*. 5. *Jus Indicendi Bellum*, *aut Pacem* condendi; Militem scribendi; Insurrectionem mandandi; Legatos Belli aut Pacis causa mittendi. 6. *Jus Cudendæ Monetæ* *** aut in valore augendæ, exteræque legitimandæ. 7. *Jus Gladii* alicui Communitati *concedendi*. 8. *Nundinarum* & Fori hebdomadalis *Privilegia largiendi*. 9. *Jus novi Judicii* gratiam, *Privilegiorum* ritè & legitimè emanatorum *confirmationem*, novasque *donationes largiendi*, à *solutione tributorum* de præsenti *eximendi*. 10. *Tricesimas & Vectigalia constituendi*. 11. *Publicos Cursores* seu Postas *ordinandi*. 12. *Jus Magistratus* & Officiales *cet.* ordinandi, & respectivè, aliquem è candidatis confirmandi.

 * Ho-

* Horum omnium *Taxæ*, in exhibito ab Imperante *Normali* consignatæ reperiuntur.

** *Jus succedendi Principis* in Bonis deficientium Nobilium, &c. eam habet vim, ut ultimus deficiens, sine Principali Consensu, de Bonis aviticis & per se non adquisitis, Testamentum condere non possit. Expresse hoc docetur *in Decreti Tripart. Part. I. Tit.* XXIII^tio. Quo *Regia Majestas cunctorum Dominorum, Baronum, Magnatum, Procerumque & Regni Nobilium in Semine deficientium verus & legitimus Successor* declaratur.

*** Constat ex Articulis Diætalibus, ante centum annos, *cudendæ Monetæ libertatem* Incolis Provinciæ fuisse concessam, ast propter damna inde in publicum emanata sublatam. Testem introduco *Articulum* XXVII^mum Anni 1674. sic sonantem: *Bizonyos ideig fel szabaditottuk vólt ez Hazában, az* Usualis Moneta *verettetésit, melyből nem haſznát; hanem kárát láttuk lenni ez Hazának. Végeztük azért, hogy ennekutánna*, sub pœna Decretali, *senki pénzt ne verettessen. Paraszt ember penig ha veretne, 's rajta kapnák, halállal büntessék; melyreis minden helybéli Tiszteknek légyen szorgalmatos vigyázások, hogy a' kik valahun találtatnának a' hamis pénz verésen*, vigore præsentis Articuli, *érdemek szerént büntethessék meg. Az Arany, Tallér veretést ide nem értvén. Aztis penig tsak ott verhessék, az hol az* Articulus *meg-engedi.*

§. CXXXVIII.

II. *Jura* cum Statibus ac Ordinibus Trium Transsilvaniæ Nationum *Communica-*

nica-

nicata, praecipua ſunt: 1. *Jus Leges ferendi aut abrogandi*, & hoc quidem in Generalibus Comitiis. 2. *Tributum* ſeu Cenſum *augendi*. 3. Extraneos in Civitatem Statumque Transſilvanorum admittendi *.

* Admiſſio Extraneorum, *Indigenatus* dicitur, fitque dum Perſonae Nobiles bene de hac Patria meritae, earumque in Linea recta Deſcendentes, in Concivitatem Transſilvaniae cooptantur, ac pro veris & indubitatis Indigenis declarantur; poſtquam juxta Formulam Novellaribus Transſilvaniae Articulis Anni 1744. expreſſam, Juramentum deponunt, Taxamque mille aureorum niſi remittatur, ſolvunt. Multos Indigenatu donatos Articuli exhibent.

C. *De Proventibus Imperantis.*

§. CXXXIX.

Princeps Transſilvaniae, *Proventus* ſeu *Reditus* habet: I. *Ex Tributo* ſive Cenſu, ſummam 1300000. Rh. Florenorum annuatim conſtituente [1]. 2. E *Tricesimis* & *Vectigalibus*. 3. *Ex Metallorum* & *Minerarum Fodinis*. 4. E *Salis Fodinis*. 5. E *Bonis Regiis*, ſive Principis Fiſco adſcriptis, quae vulgò *Dominia Fiſcalia* adpellantur. 6. Ex *Decimis* inter Saxones, qua-

rum quarta pars eorundem Saxonum Parochis obvenit. 7. Ex *Arendis* Decimarum in Comitatibus.

1. *a*. Quoniam *modus* & *finis Contribuendi* antiquus, longè ab hodierno fuerit diverſus: non me operam perditurum, ſed laborem potius gratiſſimum, pro curioſis rerum patriarum inveſtigatoribus facturum reor; ſi, ex vetuſtis hujus Principatûs Tranſſilvaniæ Articulis Diætaliter concluſis, expoſuero antiquam Tributum ſolvendi formam, eamque cum hodierno compoſuero.

b. Tributum olim, pro numero *Portarum* (*Kapu-ſzám* & *Rovatal* vernaculè) exigebatur. Poſt Tranſſilvaniæ ab Hungaria ſeparationem, & notabiliter ab An. 1545. ad An. 1578. Contribuens quisque aut Cenſitus Paterfamilias pro integra ſive *una Porta* habebatur. Vna verò Porta An. 1545. non plus, quàm 60. Denarios, i. e. 30. crucigeros, pro eodem anno præſtabat; ſed mox annis ſubſequentibus Den. 85, & poſtea, augeſcente ſenſim Tributo, ultra ſolvere debebat, docente *Art. I. Tit. II. Part. III. Approb. Conſt.* Dicto anno 1545. 25. Apr. in Conventu Tordenſi ſtatutum erat, vt cum una omnibus ſit Patria, & quæ ex ejus conſervatione reſultat utilitas, ad omnes æqualiter pertineat: hinc omnia onera, quæ conſervationem patriæ reſpiciunt; ſive defenſionem, ſive pecuniarum ſolutionem, ſive aliquid aliud temporis conditio poſtulaverit, tres Tranſſilvaniæ Nationes æqualiter perferant. *Art.* Sed an quispiam Libertinorum & Colonorum, uſque ad An. 1555. exemtus è Contributione fuerit, non conſtat. Eo-

dem

dem verò An. 1555. juxta Conclusionem Statuum, in Conventu Maros-Vásarhelyensi, Festo S. Georgii factam, *nova fit Connumeratio*, ubi eximuntur à Censu: 1) Libertini Nobilium. 2) Allodiatores (*Majorosok*,) Mercenarii (*Béresek*) & reliqui servitores Nobilium, qui victu & amictu à Dominis Terrestribus sustentantur. 3) Domus noviter facta intra annum; combusta verò & reædificata intra 3. annos. 4) Mulier vidua, quæ vel orphanos parvulos habet, vel prole aut mercenario, rebusque sex florenos valentibus caret; at, quæ filium annor. 16. habuerit, dicatur. Modus denique colligendi Tributum erat, vt Magnates & Nobiles, à subditis quisque suis, ipsimet colligant, & singuli Tordam, ad fixum terminum, Exactori Regio administrent: qui non fecerit, executionaliter, cum taxa Executorum, è Bonis ejus desumatur. At Comitatus *Húnyad*, more veteri, proprium Exactorem in medio sui habeat. *Art.*

e. An. 1578. 27. Apr. in Comitiis Claudiopolitanis 2da decernitur *Connumeratio*, quæ his peragitur conditionibus: 1) Vt *non capita* Contribuentium, *sed facultas*, pro Calculo adsumatur, & duo Boves (qui sex Flor. Hung. æstimabantur) inter Libertinos, quatuor verò inter Colonos (subditos sive Jobbagiones) pro una integra Porta censeantur; Portæque unius Taxa sint Den. 99. 2) Oves solum 32. habens, nisi & pecora majora habuerit, ne conscribatur; sed qui simul tanta pecora, quæ quatuor aut plures jugales adæquent, possideat, conscribatur; & Facultas mobilis sex florenorum pro una Porta re-

reputetur. 3) Qui oves 50. habet, licet aliis destitutus, censum intret. 4) In quolibet Pago Judex unicus sit exemtus. 5) Darabontones, Mercenarii, Villici, Molitores & Curialistæ præbendarii à Censu liberi sint. 6) Inquilini sive sint in Fundo Nobili, sive Rustico, sic & Popæ Valachorum, sint extra Censum. 7) Combusti Censum intrent, sed ad tres annos ne præstent. Nova domus ne dicetur intra annum. *Convenit hoc cum Lege Mosaica.* 8) Cælibes, servi conducti, & qui distinctam Dominis Terrestribus servitutem non præstant, ne censeantur. 9) Omnes Civitates, Oppida, Pagi, hactenus non censita, seu Fisci, seu Privatorum sint, Censum intrent. 10) Dominorum & Nobilium subditi (Coloni) separatim conscribantur, separatimque onera portent; nec Homo unius ad juvandum alteri adigatur. 11) Census, ad Fassionem trium hoc fine Juratorum fiat; at Conscriptoribus duo Supremi Judices Nobilium ad latus sint. 12) Bona tam Fisci, quàm Dominorum, in Partibus Hungariæ; sic etiam Liberæ Civitates, parem Censum habeant. Siculi simili modo cum Comitatensibus conscribantur. Saxones summam illam, quæ ex Connumeratione Comitatuum cum incremento proditura est, more suo præstent. Hac vice, præter 99. Denarios in rationem expensarum Principis præstandos, pro Turca Den. 150. Portatim impositi erant. Hæ Conditiones, instar normæ Contributionis, ad An. 1608. observabantur quidem; àt pro diversis annorum circumstantiis, pro Principis & Patriæ necessitatibus, pro bellicis expeditionibus, renovandis Fortalitiis &c. summa Tributi Portarum va-

variabat. *Exempli gratia*: An. 1580. 17. Apr. *Albæ Juliæ*, Turcæ portatim *Denar*. 150. expensis Principis *Den*. 25. inter omnes Nationes æqualiter imponebantur. Anno eodem 1ma Novemb. Principi *Den*. 99. pro erectione domûs in Várad *Denarii* 50. penduntur. Anno. 1595. 16. Apr. Albæ Juliæ decernitur, vt Præsidio *Den*. 150. subsidio Curiæ Principalis *Den*. 99. inter Hungaram & Siculam Nationem æqualiter (quod & Saxones in summa æquali, sed non Portatim, verùm more suo solvant) præstentur. Eodem Anno 1595. 3. Dec. excusso Turcæ Tributo (§. 109. *n*.) Principi *Den*. 174, in subsidium Præsidii *Den*. 125. Portatim imponuntur. In *Articulis* Comitiorum An. 1599. 21. Mart. *Megyesini* celebratorum notatur, quod licet Contributio Præsidii Articulariter sublata fuisset: denuò tamen, sed ea solùm vice, adsumitur Portatim in *Denar*. 175. Non raro, (vt An. 1599. 20. Nov. & An. 1602. 10. Dec.) Contributio etiam Naturalium Transsilvanis imponebatur, scil. Farinæ, Avenæ aut Hordei, pecoris, vinique. Postquam *Bastæ*, *Michaëlis Wajvodæ* & *Mosis Székely* tempestatibus submersa Transsilvania (§. 109 & 110.) non amplius Leges Contributionis observare potuisset; Anno 1606. cautum erat, vt à Bove uno *Denarii* 32. solvantur; Patresfamilias autem pecore carentes *Denarios* 12, Viduæ *Den*. 6. ac quilibet vinitor à vase vini *Den*. 20. contribuat. Eadem fermè ratio fuit Anno 1607. vt & Anno 1608. 3. Mart. dum Contributio à Bove jugali, Vacca lactifera & equo helciato *Den*. 29, à Vacca sterili & juvenco trienni *Denariis* 10. ab ove, capra

Y 5 vel

vel porco *Den.* 1. &c. præſtabatur. Sed innumeris ſubortis difficultatibus.

d. Anno 1608. 21. Sept. *nova (tertia) Connumeratio* inſtituenda decernitur, fitque ea lege, vt *decem Patresfamilias*, ſeu habeant pecora, ſeu minus, *Portam unam ſeu Calculum conſtituant*; ſingulorumque Magnatum & Nobilium Jobbagiones ſeorſim cenſeantur, & ſi cujus Jobbagiones duobus aut tribus numerum denarium ſuperent, Portæ ſeu Calculo eius adjumento ſint. (*Conf. Approb. Conſt. Part. III. T. II. Art. III.*) Exemti ſunt: Judices pagi, Darabontones, Molitores, ſervi Curiales, Viduæ attenuatæ, & Juvenes cælibes. Quantum verò, juxta normam recentem, Porta una contribuerit, pro An. 1608. non reperi; ſed An. 1609. (vt docet *Art.* diei 26. Apr.) pro ſuſtentatione Curiæ Principalis & pro neceſſitatibus publicis Portatim *Flor. Hung.* 9. præſtiti ſunt, quod & Incolæ Partium Hungariæ æqualiter præſtitêre: at Saxones grandem tunc ſummam extraordinariè dediſſe notantur. Statutum ſimul legitur, vt demùm & ipſi Saxones Portatim, vel ſecùs, ad inſtar aliarum Nationum contribuant. *Art.* Eodem Anno 1609. 9. Octob. Portatim Flor. 8. *Comitatibus* inponitur; (ſed numerus Portarum inter hos non conſtat) *Saxones* verò à Portis 2000. præſtant, ſcilicet, Portatim Flor. Hung. 8. *Siculi* nihil. *Obſervandum bene, bis, annuatim, Portas, circa hæc tempora contribuiſſe.* An. 1610. Portatim 10. Floreni fuêre ſoluti pro anni ſemeſtri priore, totidem pro ſemeſtri poſteriore, præter extraordinariam 3000. Flor. ad expenſas Legationum, Contri-

butionem, cujus unam *Siculi*, secundam *Comitatenses*, tertiam denique partem *Saxones* præstitêre. An. 1611. 23. Apr. 10. Floreni iterum Portatim imponuntur; sed anno eodem, 10. Octob. propter Legationem Turcicam Contributio augetur, & posteriori pro semestri *Flor.* 12. Portatim imponuntur, inter duas Nationes (exceptis *scil.* Siculis) æqualiter. An. 1612. 15. Maji, Contributio pro semestri priore Portatim à Flor. 10. inponitur; die verò 20. Nov. Portatim Flor. 11. determinatur. Articulariter simul tunc statuitur, ne ampliùs præter publicam consvetam Contributionem, titulo Legationum, aut munerum mittendorum, quidpiam repartiatur. Annis quoque subsequentibus, pro utraque, h. e. *vernali* & *autumnali* Contributione Floreni 20. (aut nunc paulò plures, nunc pauciores) exigebantur, usque ad An. 1666. quo Tributo per Turcam in triplum aucto, ne Nobilium quidem immunitati indulgeri potuit; Portis verò Thaleri 17. binis vicibus impositi fuêre. Thalerus autem valebat *Denarios* 180. id est, 90. Crucigeros (Ducatus *Den.* 360.) vt docet *Art.* 14. Anni 1666. 1. Febr. Augebatur postea plerosque in annos Tributi summa, testibus *Articulis*. Anno 1686. 12. Apr. *Articulo I.* ordinaria Contributio pro Turca & Præsidio, Portatim Flor. 60. præstita est; sed nec hac sufficiente, juxta *Articulum I.* ejusdem Anni, d. 12. Aug. denuò Floreni 40. Portatim soluti fuêre. Nobiles unius sessionis præterea, & Parochi Saxonum, Officiales Fisci, &c. grandem summam præstitêre. *Hoc anno Flor. Hung. 4. & Den. 50. Ducatus unus valebat.* An. 1687, Mens. Novembri, ad

ad intertentionem Militis Austriaci Tributum imponebatur Portatim Flor. 200. Tritici Cubuli 15. Avenæ Cub. 20. Vini Urnæ 80. pecora majora pro carne ñro 4. Fœni currus 15. Stramina ab omnibus Transsilvaniæ Portis in concreto Curr. 2000. *Loca* insuper *Taxalia*, tam Pecuniam, quàm Naturalia, magna omninò quantitate administrarunt. Anno 1689. 5. Jan. Articulo 2do, Contributio aucta est, & cuilibet Portæ, *Flor.* 250. personis extra Portas positis seu non censitis *Flor.* 25. impositi sunt. Statutum insuper, vt Nobiles integræ Sessionis & Aratri *Flor.* 25. mediæ Sessionis *Flor.* 10. Pecoribus & Bonis carens *Flor.* 2. solvant. Naturalia prætcrea Portatim repartita, scil. Tritici *Cub.* 6. Avenæ *Cub.* 10. Vini *Urnæ* 25. Carnis *Centenarii* 3. Fœni *cur.* 5. Personæ denique antea non Contribuentes ad Tributum adstrictæ sunt; v. l. 1) *Parochi* & *Ludimagistri* Hungarorum, vt Proventuum partem vicesimam solvant. 2) *Servi* & *Ancillæ* Nobilium, mercedis partem decimam; quam Heri debeant administrare. 3) *Molitores* universi, capitatim, super Marusio *Flor.* 2. super minimis fluviis *Den.* 50. Super mediocribus *Flor.* 1. Den. 50. 4) *Pastores* pecudum *Flor.* 1. 5) Zingari cujusque status *Den.* 50. 6) Officiales Camerales, v. l. Tricesimatores, Provisores, &c. duplum summæ, quam juxta *Compil. Const.* deberent.

e. Beneficio quidem *Articulorum* facile esset, at longum, per singulos annos, modum & summam Contributionis Portarum, connotare; sufficit quoque in genere hæc scire: *a*) Post emana-

na-

natum *Diploma Leopoldinum* (§. 124. *n.c.*) *Tributum* seu *Quantum Diplomaticum*, An. 1692. in *Rhn. Flor.* 400000. imponebatur, vocabaturque *Militaris Contributio*, quòd pro intertentione *Militiæ Cæsareæ* penderetur; sed præter *Militarem* hanc *Contributionem*, Extraordinaria quoque semper (aliquando semel, nonnunquam bis terque, uno anno) imponebatur, pro necessitatibus publicis, pro sallaristis &c. testantibus passim *Articulis*. Hoc verò, quod adsero, non pro Seculi XVII^mi fine solum, & præsentis initio, sed etiam pro annis subsequentibus, intelligendum volo. Cum ante An. 1754. præter Bellicam seu *Militarem*, etiam in Cassam *Provincialem*, pariter & *Domesticam* Tributum pensum fuerit. Sed & Quantum Militare Diplomaticum, ob bella gravissima & necessarium Patriæ tutamen, ex pacto Imperatoris cum Transsilvaniæ Statibus, insigne incrementum accepit. *Ex. c.* An. 1698. ad integrum millionem auctum est, sed ea lege, vt omnes expensæ ordinariæ & Contributiones Naturalium summam intrent. Pro Annis 1700, 1701 & 1703. *Rh. Fl.* 800000, pro An. 1702. *Rh. Fl.* 750000. impositi fuere. *b*) *Contributio Militaris*, nunc parata *pecuniâ*, nunc Naturalibus seu *Victualibus* pensitabatur; nonnunquam autem utrisque simul, vt exemplum habemus (inter plurima) Anni 1714. 6. Jan. *Art. I.* quo in Tributum Militare, in *Rh. Fl.* 600000. inposisitum, pependerunt: *Comitatus Rh. Fl.* 163300. Tritici *Cubulos* 13483, Avenæ *Cub.* 19567. Fœni *Currus* 10333. *Siculi*: Rh. Fl. 86000. Trit. Cub. 5834. Avenæ *Cub.* 8866. Fœni *Curr.* 4334. *Saxones*: Rh. Fl. 181700. Trit. *Cub.*

13583.

13583. Avenæ 20367. Fœni Cur. 10383. *Taxalistæ*: Rh. Fl. 24546. Trit. *Cub.* 1002. Avenæ 1500. Fœni *Cur.* 750. Restabant tamen Rh. Fl. 100000. quæ Summa partim anticipatis præstationibus defalcabatur, partim Trit. *Cub.* 30000. compensabatur. *Articulo* 2do ejus anni, Extraordinaria Contributio pro salaristis & necessitatibus publicis imponitur, & præstant, *Comitatus*: Rh. Fl. 15321. *Vasa* Vini 51. Carnis *Centenarios* 24. Pecora mactabilia 20. Trit. *Cub.* 1032. Avenæ *Cub.* 1669. Fœni *Cur.* 555. *Siculi*: Rh. Fl. 8387. *Vasa* Vini 20. Carnis *Cent.* 10. Pecora mactabila 10. Trit. *Cub.* 439. Avenæ 689. Fœni *Cur* 235. *Saxones*: Rh. Fl. 20087. Vini *Vasa* 51. Carnis *Cent.* 24. Pecora mactabilia 20. Trit. *Cub.* 1033. Avenæ 1670. Fœni *Cur.* 555. *c*) Ad *Portas* Tributum pensitatum fuisse diximus, sed quot Portæ in Transsilvania numeratæ fuerint, per Paucos annos mihi innotuit. Quot An. 1667. numeratæ fuerint, docet Edictum 45. *Compilat. Const.* Anno verò 1692. 15. Mart. *Articulo* 4. constat 2550. Portas fuisse, præter Loca Taxalia. *d*) *Loca Taxalia* dicebantur Civitates & Oppida, quæ non ad Comitatum aut Sedem, in cujus medio aut territoritorio erant, contribuebant, sed seorsim & plerumque sine connumeratione ad Portas, per proprios Regios Perceptores administrabant. Taxalia Loca fuêre: *Claudiopolis*, *Forum Siculorum* (hodie Maros-Vásárhely) *Alba Julia*, *Abrud-Bánya*, *Vizakna*, *Kézdi-Vásárhely*, *Sepsi-Szent-György*, *Vajda-Húnyad*, *Bereczk*, *Ilyefalva*, *Csik-Szereda*, *Hátszeg*, *Udvarhely*, [Item: *Egeres*, *N. Almás*, *M. Szereda*, *Kis-Marja*, *Bán-*

fi-

ſi-Húnyad, *Szék* & *Kereſztur*, quandoque his adnumerabantur] quibus noſtra fermè ætate, *Armenopolis* & *Eliſabethopolis* acceſſerunt. Loca hæc hodieque peculiares ſuos habent Perceptores Regios, nec cum circumjacentis Circuli incolis Tributum ſimul penſitant. *e*) Variæ viciſſitudines Patriæ *novas* nonnunquam, at eas temporarias, *Contribuendi normas*, introduxerunt. *Exempli cauſſa*, An. 1663. 24. Sept. Articulariter Statutum erat, vt omnis Venditor in Foris à merce Flor. 1. valente *Den.* 5. à merce *Den.* 20. valente *Den.* 1. ſolvat, ſed infra nihil. Sic etiam in Triceſimis ab omni Re & Pecore ex *Flor.* 1. præter conſuetum vectigal *Den.* 5. ſolvantur, etiamſi pecunia parata eſſet, *cet.* Hæc Conſtitutio intra annum duret. *f*) Nobiles ordinariam quidem Contributionem nunquam præſtiterunt, in extraordinariis tamen concurrere, & ſæpiculè ſubditos ſuos adlevare, debuerunt *g*) Ruſtici *in Comitatibus* degentes Tributo obnoxii ſemper fuerunt, ſicut & libertini atque Cives. *Siculi militares*, temporibus antiquis ab omni immunes Tributo, ætate Principum ſæpiùs tributarii fuêre. *Saxones*, inſtar Civium omnes habiti, ſæpè ſanè ad Portas non connumerabantur, ſed integram ſummam ipſis obvenientem & collectam, more ſuo præſtabant. Parochi quoque eorum, quia Decimas poſſederunt, non raro magnam ſummam, aut tantam, quisque eorum, quanta *annua Taxa* ſeu *Cenſus Cathedraticus* erat, pendebant. Sæpè etiam Valachorum Popæ. Raro Hungarorum Parochi, pauxillis gaudentes proventibus. Exordio Seculi ſuperioris, vice haud ſimplici, acris erat contro-

ver-

versia, inter Hungaros & Saxones de numero *Portarum*. Durum enim Nationi Saxonicæ videbatur, quod plures in 11. ejus Circulis Portæ numerarentur, quàm in 7. Comitatibus Transsilvanicis. Scilicet, in memoratis Comitatibus 1300. circiter, in 11. Circulis (i. e. Sedibus & Districtibus Saxonum) 2400. Portarum numerus, usque ad An. 1669. erat. Et licet circa annum 1665. defalcatis ex parte Saxonum 400. Portis & An. 1691. Portis 500, discordiam sublatam Hungari putarent: nihilo tamen minus Alma Natio Saxonica contenta haud exstitit. Anno proinde 1692. 21. Jul. Claudiopoli, *Accorda inter universos Trium in Transilvania Nationum Status & Ordines super repartitione Contributionis & numero Portarum inita* est, sub conditione Confirmationis Regiæ; & determinatum, vt Saxones à Portis 1400, Comitatenses à Portis 1000, contribuant. Accorda seu Contractus hicce, eodem Anno, die 25. Sept. Articulariter à Tribus Nationibus adprobatus est. Eadem occasione simul conclusum erat, ne amplius Parochiis Saxonum, (imò nec Valachorum in Regio Fundo habitantium) separatim amplius Contributio imponatur; *sed videat ipsa Universitas Saxonica, quomodo dictos Pastores in suarum Portarum sublevationem adplicabit.* *Græci* denique & *Armeni*, *Judæi*, separatim ab olim Tributum pependerunt. *b)* Fines Tributi erant, vt Princeps intertenea-tur, Militia alatur, Fortalitia curentur, Legati instruantur, *cet.* & cumprimis, vt (ante An. 1687.) Turcarum iræ ac arma avertantur. Vide quæ §. 103. *n.* 4. *a. b. c. d. e.* hanc in rem connotata sunt.

f. Post-

f. Posteaquam Aug. Domus Austriaca pacatis in Transsilvania rebus uti cœpisset, licet ad An. 1754. usque, parùm à norma priore modus Contribuendi discedebat; si quidem universa Transsilvaniæ Contributio *in tres* dispertita, juxta Nationum unitarum numerum, *partes*, denuò per *Comitatus Hungarorum* & per *Sedes Siculorum* ac *Saxonum*, Oppidatim atque Vicatim Tributariis imponebatur incolis, modusque ille *Calculus* vulgò adpellabatur: at, An. 1750. facta totius Principatûs hujus *Conscriptione domesticâ*, cum ejusdem Combinatione opus Institutum est præclarissimum, quo *Contributionis peræquatio* conficeretur. Hoc proinde scopo, An. 1754. *M. Oct.* Ill. Comes D. D. GABRIEL DE BETHLEN Actualis Camerarius & Aulicus Consiliarius; atque Regius Commissarius Plenipotentiarius venit Viennâ Cibinium, cum *Propositione Regiâ*, sibi ab Augustissima Aulâ demandatâ, & in publico Statuum Conventu *novum Contributionis Systema*; quod *Bethlenianum* dici consvevit, compositum est: Hoc hodieque Systema essentialiter obtinet, antiquis omnibus contribuendi modis longè longèque præstantius. Tecum, Bone Lector! amabò, reputa: Dum *Colonus & Tributarius quisque*, ab Anno 1545. ad An. 1578. pro *integra* censebatur *Porta*: tum Tributi non plus opibus valens, quàm angusta pressus pauperie, pendebat: Dum, ab An. 1578. ad An. 1608; *duo* Libertinorum, & *quatuor* Colonorum Rusticorum *Boves unam* constituebant *Portam*; eoque modò nullæ aliæ Contribuentium facultates in censum veniebant: eveniebat omninò rursùs, vt inæquales personæ æqualem Censum subirent: Dum; ab

An. 1608. plurimos in annos, *decem Patresfamilias*, ſeu habuerint pecora, ſeu minus, pro *Calculo* ſeu *Porta una* determinabantur, ſi propriis diſtinctis Seſſionibus & agris inſtructi fuiſſent: (licet plerumque plures, non nunquam pauciores ad unam Portam pertinuerint) hæc quoque norma, onus unius in alterum transferebat; Articulorum ſi quidem vigore ſtatutum fuerit, vt *Contributio, ſi cujus* Domini Terreſtris *Jobbagio ſolvendo non ſit, per alios ejus Jobbagiones potentiores; ſi tales non habeat, per ipſummet Poſſeſſorem deſumatur. Sed ſi nec is ſolvendo ſit, cum præmonitione Fratrum & Vicinorum* (quos præemtio concernit) *Conſenſu Supremi Commiſſarii, Jobbagiones tales, ad annos 10. irredemtibiliter oppignorentur.* Nec minus hac in Norma incommodum erat, vt ſterilium incolæ regionum, cum cultoribus terrarum frumenti vinique feracium æquipararentur. Quamobrem in controverſiis ſuper numero Portarum, An. 1692. Comitatenſes Saxonibus opimâ plerumque terrâ gaudentibus, conſiderandas proponebant Comitatuum partes in *Campeſtribus* ſitas, ſilvis, vineis, molis bonaque aqua carentes; vt & Loca omnia ſubalpenſia & alpenſia ſterilia & vineis deſtituta. Quod & de Siculia tota intelligendum volebant. Has & ſimiles omnes difficultates litesque, ſuſtulit feliciſſimè *Syſtema Contributionis*, Clementiſſimis Auguſtiſſimæ M. THERESIÆ auſpiciis An. 1754. concinnatum. Juxta hoc enim, ſolvitur Tributum. I. *De Capite*, quod vulgò CAPITIS TAXA vocatur; ita quidem, vt ſi Cenſus *Contribuentis pagani* conſtituat in ſumma 7. Florenos Rhenenſes, aut infra, tum duos Rhenenſes de capite præſtat; ſi

verò

verò 7. florenos ſuperet, creſcit etiam Taxa Capitis. Alia in *Civitatibus Artificum*, & *Opificum eſt ratio*; e. g. Cives Coronenſes facultatibus probè inſtructi 10. Florenos, qui dicuntur *Taxa Civica*, pendunt. II. TAXA FACVLTATVM, & quidem 1) *Immobilium*, vt ſunt: Agri, & Fœneta. At hæc pro diverſitate Locorum, quæ Contribuentes inhabitant, variat: in conſiderationem enim venit agrorum fertilitas æquè ac emporiorum proxima aut remota diſtantia; hinc ſunt Claſſes, prima, ſecunda, &c. In Claſſe prima uni jugero Agri imponuntur 40. cruciferi, jugero verò Fœneti crucif. 20. 2) *Mobilium*; ita, vt ſic taxa annua unius Bovis jugalis aut Equi helciati crucif. 24. Juvenci cruc. 15. Porci cruc. 5. Ovis ac capræ cruc. 3. unius alvearii apum cruc. 3. Cucurbitæ deſtillatoriæ, (vt Chymici loquuntur) qua Spiritus Vini ac frumenti coquitur, circiter 60.

a. De Proventibus Fiſcalibus, Vid. §. 199.

D. *De Expenſis Imperantis.*

§. CXL.

Expenſa ſive *Impenſa* Principis multiplex eſt: nullum ſi quidem Magiſtratum, nullamque Perſonam in ſervitio Imperantis conſtitutam, in triplici Adminiſtrationis Statu, v. l. *Provinciali*, *Militari*, & *Camerali* reperias, cui non proprium à Principe ſalarium impendatur.

a. Juxta triplicem in M. T. Principatu Statum seu Administrationem, tres *Cassæ* numerantur, *Provincialis* v. l. *Bellica* & *Cameralis*.

b. Habent verò Solutionem, 1) E *Cassa Provinciali*: Incliti Status Provinciales, v. l. Exc. ac Ill. D. Domini Consiliarii Excelsi Regii Gubernii, vt & Secretarii Regii, Registratores, Expeditor, Protocollistæ, Concipistæ, Jurati Notarii & Actuales Cancellistæ Provinciales, omnesque Personæ ad Excelsum R. Gubernium pertinentes. Inclitæ Tabulæ Regiæ Judiciariæ Præses, Proto-Notarii, Adsessores, Protocollistæ. Continuarum Tabularum Judiciariarum in Comitatibus & Sedibus Siculicalibus, Præsides, Adsessores & Officiolantes. Sedium, Civitatum & Oppidorum Saxonicalium Officiales, Senatores & Officiolantes. Oppidorum Nobilium (*Thorda* & *Dees*) Locorumque Taxalium & Oppidorum Privilegiatorum Officiales, Senatores & Magistratuales. Ante erectas An. 1764. *Tabulas Continuas Judiciarias* Comitatuum & Sedium Siculicalium, nullam in iis Circulis Pensionem Adsessores Judiciorum habuêre. At ex eo tempore, Adsessores majorum Comitatuum & Sedium Rh. Flor. 200. (minorum quorundam pauciores) obtinent. Supremi verò Comites & Judices Regii Rh. Fl. 1200. (antea 1000.) habent, Supremi Judices Nobilium Rh. Fl. 300, totidem & Perceptores Regii, Vice-Comites & Notarii 250. Scribæ 60. Janitores 40. *cet.*

c. 2) E *Cassa Bellica*, Militaribus omnibus solutio præstatur. Per Cassam Provincialem, *Quantum*

Mili-

Militare æquè *ac Provinciale* percipientem, in Cassam Cæsareo-Regio-Bellicam pecunia subministrari solet, vt patet copiosiùs è *Puncto* V^to^ *Regulamenti Militaris An. 1759. 1. Nov. emanati.* In casu verò, quo remotioribus à Cassa Militari locis Miles excubaret, ex mutua inter Provincialem & Militarem Commissariatus cointelligentiâ, pecuniaria competentia Militis in Cassam Circuli adsignari potest, occasione Generalis Computûs in sortem Quanti Militaris acceptanda. *Ibid.*

d. *Camerali* seu *Thesaurariali e Cassa* solutiones obveniunt Cameralistis omnibus, seu Magistratibus & Personis, Camerali in Statu, servitio fungentibus. Pensionistis. Personis bene meritis. Patribus Plebanis quibusdam. Nonnullarum Ecclesiarum Helveticæ Confessionis addictarum Parochis. Aliis denique nonnullis. Sic Imperantis Clementia, *Proventus* Principales, maximam partem, *convertit in Impensas.*

SEGMENTUM II.

DE SVBDITIS M. P. TRANSSILVANIAE.

§. CXLI.

Subditi M.P. Transsilvaniæ, 1. Quoad *Nationum*, 2. Quoad *Prærogativarum* differentiam, distinctè nobis considerandi veniunt.

CAPVT VI.

DE SVBDITIS TRANSSILVANIS QVOAD NATIONEM.

§. CXLII.

Nationes Transsilvanicæ, aliæ dicuntur *Unitæ*, aliæ *Toleratæ*, hoc est, sollemnis illius Unionis, quâ priores connexæ sunt, minimè participes. De *his* posteriùs, nunc de illis, pauca commemoremus.

A. *De Nationibus Unitis.*

§. CXLIII.

Hungarorum, *Siculorum* & *Saxonum*, *Nationes*, *Unitæ* dicuntur, à celebri *Unione* & Societate, quam, ad mentem Conventionis trium Nationum An. 1545. 25. Apr. Tordæ initæ, (§. 139. *n.* 1. *b.*) anno cumprimis 1613. tres hæ Nationes, præeunte Gabriele Bethlen Principe, inter se pepigerunt imò renovarunt, & Annis sequentibus non confirmarunt solum [1], sed An. 1653. etiam inter Leges (Approb. Const. P. III. Tit. I.) retulerunt.

1. *Unio*

1. *Unio* Trium Nationum, An. 1630. 25. Jan. *Albæ Juliæ* Art. I. cum expressis Conditionibus & Formula Juramenti confirmatur, & decennio quovis renovanda decernitur. Anno 1649. denuò confirmatur. Eodem modo An. 1653. quo *Approbatis Constitutionibus*, cum *Conditionibus suis*, *& Juramenti Formula* ad mutuam conservationem directis inserta. Iterùmque An. 1681. 10. Jun. *Art.* 5to cum Natione Saxonica renovata fuit, statutumque, ut Instrumentum super ejusmodi renovatione sub tribus Sigillis confectum, in Capitula reponatur. Et nunc fata quidem Natio An. etiam 1686. 12. Aug. *Art.* 12mo, duas alias in vim hujus Unionis assecurandas habuit, super eò: *Quod homines illarum in extremis, quæ tunc Patriæ imminebant, causa mutuæ tuitionis intra muros receptura esset, appromissa ex earundem quoque parte mutua Unionis observatione. Conf. §. 155. n.* Et vt reliqua taceamus, Lex illa de Unione sub gloriosissime regnante Majestate etiam per *Art.* 6^tum^ Diætæ Anni 1744. abrogatis tamen iis, quæ in ea Juri Majestatis derogabant, & Religioni Romano Catholicæ præjudicabant, salva perstitit in sequentibus. Quod porrò *Approbatarum Constitutionum Partis III. Tit. I.* Articulum unicum subsequentemque super Unione Juramenti Formulam, huicque subnexas Unionis Conditiones attinet: non est, neque fuit Consilium Statibus Articulum hunc in moderna litera relinquere, sed adhuc sub initio Diætæ conventum jam super eo fuerat, ut in parte Juri Majestatis derogante, inter præmissos de Majestaticis Articulos abrogarentur; quas nunc etiam in tantum hisce pro sublatis declaramus. In quantum verò

Religioni Romano Catholicæ præjudiciosi in iisdem recapitulari videntur, in tantum inter Articulos eidem Religioni præjudiciosos abrogari statuimus; reliqua parte, *qua libertatem liberi exercitii receptis Religionibus permitterent, & Nationum receptarum mutuam Jurium, & Legum conservationem spectarent cet.* in salvo relictis. Qua hac Lege se se conservarunt dictæ Nationes, & ad hæc usque tempora durârunt. Illudque Institutum à Divo etiam Leopoldo hac in parte laudem meruit, ut sic Regium servitium, & Publicum hujus Principatûs, Civitatemque solidante illa Constitutione, quæ ipsa Lex fundamentalis est, in vigore relicta, singulis vi huius vinculi convivere liceat; & in præattactæ Juramenti Formulæ locum subinsertam substituimus, *juxta quam teneatur quivis, legitimam ætatem assecutus, vel Indigenatum, votumve in publico sortitus, aut Officium quodvis gesturus, Juramentum deponere.*

FORMULA JURAMENTI.

„ Ego N. N. Juro per DEVM vivum & æternum, quod Sacræ Regiæ Majestati MARIÆ THERESIÆ, Hungariæ & Bohemiæ Reginæ, Archiduci Austriæ, Principi Transsilvaniæ Hæreditariæ, & Siculorum Comiti, Ejusque Hæredibus & Successoribus Regibus Hungariæ, & Principibus Transsilvaniæ, nec non Serenissimo Principi Domino Dño FRANCISCO STEPHANO Duci Lotharingiæ & Barri, Magno Duci Hetruriæ, Suæ Sacræ Regiæ Majestatis Conjugi, tanquam Corregenti, sincerus, re-

„ ctus,

„ ctus & fidelis ero; si quid contra Sacræ Regiæ
„ Majestatis, Ejusque Hæredum ac Successorum
„ sacras Personas, vt & summè fatum Serenissi-
„ mum Principem, Suæ Sacræ Majestatis Regiæ
„ Conjugem, & Corregentem, Juraque & Do-
„ minatum, quempiam moliri, machinari, vel
„ attentare viderem, audirem vel intelligerem, id
„ nullo modo celare, vel occultare, sed tempe-
„ stivè revelare, detegere, omnibusque modis
„ prævenire, ac pro viribus meis præpedire tene-
„ bor & volo; omnia etiam Jura, Indulta, Im-
„ munitates & Privilegia Trium Nationum Prin-
„ cipatûs Transsilvaniæ in communi, vel particu-
„ lariter indulta, Legesque & Constitutiones re-
„ ceptas & approbatas, absque Nationum & Re-
„ ligionum receptarum respectu conservare anni-
„ surus, neque palàm, neque occultè machina-
„ tionibus, aut consiliis, Statum, Formamque
„ Reipublicæ hujus intervertere, immutare ten-
„ taturus, in Comitiis vel Diætis, quidquid pro
„ servitio Principis, emolumento Publici, & Pa-
„ triæ hujus tranquillitate, postposito cujusvis pri-
„ vati commodo, utile aut commodum visum
„ fuerit, meo votô viribusque secundaturus; quin
„ vel unius privati oppressionem, precibus & vo-
„ to coram Instantiis, debitâ reverentia, respective
„ verò demississimis, coram etiam Augustissimo
„ Principis Throno promoturus, omniumque &
„ singulorum justis causis pro æquo & justo, suc-
„ cursurus ero; Ita me DEUS adjuvet.

 §. CXLIV.

§. CXLIV.

I. HUNGARORUM NATIO Transſilvanica, *Unitarum* ſive *Receptarum prima*, ejusdem cum Hungaris Pannoniæ originis, circa An. 962, in Daciam hanc & Pannoniam è Scythia immigravit, ex eoque terram armis occupatam poſſidet.

a. Quo curatiùs, Nationis Hungaricæ origo, avitæ ſedes, & has in terras adventus, è latebris protrahantur; triplex nunc, Gentis ejusdem originis, è Scythia egreſſus, breviter, pro inſtituto noſtro, repetendus eſt. *Primus* v. l. HUNNORUM, à quibus Siculi Transſilvani propagati ſunt; ſecundus, HUNNO-AVARUM; tertius HUNGARORUM: cum tres hæ Gentes, nominibus quidem diverſæ, ortu tamen & genere unæ eædemque fuerint; quamvis *BEYERUS in Epiſtola ad MATTHIAM BELIUM*, & *FISCHERUS in Quæſtionibus Petropolitanis*, Göttingæ An. 1770. 8. editis, diverſas adfirment.

b. 1. De HUNNORUM origine, multa apud Scriptores falsâ nituntur auctoritate; plurima inficetis fabulis ſcatent. Eos, qui Hunnos à Germanis profectos eſſe ſibi perſvaſerunt, vt & JO. ECCARDUM, Sclavicæ illos nationis populum fidenter adfirmantem, convulſos eruditè apud *R. P. GEORGIUM PRAY S. J.* p. 5. 6. reperimus. Non abſimiliter *JORNANDEM*, cum ſuis ſequacibus, qui Hunnos á ſpiritibus inmundis

dis exortos perhibet ex feminarum consuetudine, quas Filimer Gothorum Rex, quod incantationibus deditæ fuissent ex suo exercitu ejecerit. Refellit etiam, quem cum laude memoravimus, PRAY, THUROCZIUM vehementer fluctuantem, & nunc ex genere *Japheti*, mox ex prosapia *Chami* Hunnos exortos tradentem. Nos, hoc in argumento, ea cumprimis amplectimur, quæ felix & castigatissimus Scriptor PRAY in *Annalibus veteribus Hunnorum*, *Avarum & Hungarorum*, complexus est.

2. HUNNOS, ex Japheti nepotibus progenitos, unam ex primis Coloniis fuisse, qui post lingvarum confusionem campum *Senaar* deseruere, dubitandum non est. Hi, per Armeniæ & Georgiæ montes eluctati in Tatariam penetrarunt, & Imperium Sinis coævum, circa An. ante nat. Christi 2207, testibus Annalibus Sinicis, fundarunt, plagasque Sinis ad septemtrionem expositas coluerunt, atque incursionibus suis muri Sinici exstructioni ansam præbuerunt. Certiora tamen Hunnici imperii initia ad An. ante nat. Christi 210. referuntur, quo *Teumanus* primus omnium Imperatoris nomine apud Hunnos claruisse, & bello Tataros adortus memoratur. *Teumano* ante Chr. An. 209. à filio Meteo cæso, idem *Meteus* in regno succedit; qui Tataros profligat, finitimas gentes superat, & titulum *Tan-Jo* (quasi *Coeli filium* dicas) sumit, quo deinceps Hunnorum Imperatores usi sunt. Post varias Hunnos inter ac Sinas vicissitudines, Meteo rebus humanis erepto, filius ei *Laochamus* anno 174. a. n. Chr. succedit, isque Imperatorem Sinarum tri-

tributarium sibi reddit. *Laochamo* An. 158. a. n. Ch. *Kiuntchingus* successit. Quæ ille, & successores gesserint; qualiterque armis Sinarum & turbis civilibus, Imperium Hunnicum distractum, ac Sinarum clientelæ deditum sit, disertè laudatus PRAY. pag. 22 -- 43 litteris consignavit.

3. HUNNORUM res, à nato Christo sensim labascere cœperunt, & Imperium eorum, quod nunquam deinceps coaluit, anno Christi 48. in Septemtrionale ac Meridionale divisum est; suisque seorsim *Tanjois* utrumque submissum. *Hunni meridionales* Sinis, quorum sub clientela fuerunt satis felices, se dediderunt. *Septemtrionales* contra, ægrè se, soluto quotannis, ex fœdere, tributo, tuiti sunt. Anno verò 61. Hunni meridionales odio armisque in Septemtrionales commoti, eo funesta consilia promoverunt, vt Sinæ bellum illis indicerent, ita feliciter An. Chr. 90. & 91. gestum, vt victi memorabili clade Hunni septemtrionales, finem Imperio in Asia fecerint, &, magna eorum parte *Tataris Sienpiis* se permiscente, & sub Tribuum præfectis in occidentem progressi, multos post errores, in provincia *Baschiriæ* sedes collocaverint. Hunni iidem septemtrionales, a convulso in Asia imperio, suas licet in eadem Asia res aliquamdiu tuiti, à *Sienpiis* tamen *Tataris* penitùs in occidentem propulsi, Europæ pedetentim adpropinquarunt, & postea à *Tataris Topais* rejecti sunt ad Volgam fluvium: quo transmisso, Alanos ad Tanaim sedes habentes vicerunt, & terras, quæ à Volga ad Tanaim porriguntur, insederunt, indeque nominis sui famam Europæ primùm intulerunt. Hinc;

Hinc; nec ex *Juharia* Moſcoviæ, vt perperam nonnulli re tur; poſtquam aliquamdiu morati fuiſſent, ſive à Tataris orientalibus à tergo itidem urgerentur, vt Sinici Scriptores perhibent, ſive copia, quod annales noſtri contendunt, tanta jam eſſet, quæ ditione illa, ſterili aliàs quoque, commodùm capi non potuerit, conſcripto decies centum & octoginta millium exercitu, BELAMBERIS (quaſi dicas *Bal ember*, i. e. ſiniſter homo) *Regis*, non ſex Ducum, vt Annales patrii volunt, auſpicio, Tanaim, & in Europam Anno Salutis 374. transmiſêre.

4. An. 375. Alanos Hunni domuerunt; Anno verò 376, communi cum Alanis, velut armorum jam ſociis, conſilio & viribus in Gothos (qui *Oſtro-Gothi*, i. e. Orientales Gothi nuncupantur) Daciam colentes (§. 10. *n.* 1.) moverunt, ac prælio victos in poteſtatem redegerunt: pars tamen ad *Wiſi-Gothos*, i. e. Occidentales in Thraciam *Valentis* gratia receptos, conceſſit; ceteri ſub Hunnorum arbitrio fuêre, manſeruntque incorruptâ propemodùm fide deinceps conſtantes, quoad diſſidentibus Attilæ filiis, jugum excuſſiſſent; hoc fidei præmio, quod victorum Hunnorum venia, regulos ex gente ſua legendi jus, ad Attilana ferè tempora, haberent. Defuncti hoc bello Hunni, Pannoniam An. 377. occupant, & Gothis in Thracia An. 378. adversùs Romanos ſe conjungunt; ſed An. 379. ab iis vincuntur. Bellum celebre ad An. 380. à patriis Scriptoribus literis conſignatum legimus, inter Hunnos & Romanos geſtum, ad Vrbem *Potentianam*, primam, vt perhibetur, Romano-

manorum in Pannoniis Coloniam, quam HIDIUS S. J. in Libello *de Celebrioribus Pannoniæ Urbibus*, Tyrnaviæ An. 1701. edito, ad pagum *Adony*, haud procul *Budâ* dissitum, locat. Et Sanè BONFINIUS, ac cum eo NIC. OLAHUS in *Hungaria cap.* 2. post hoc prælium, quo ex Hunnis 125000. ex Romanis 210000. trucidatos THUROCZIUS perhibet, rursùs pugnam Hunnos inter & Romanos coortam narrant, in qua illi interfecto *Matrino* Duce Romano, & in fugam conjecto *Detrico* Veronensi, victores fuerint. Multa quidem in narrationibus hujus argumenti, nec tempori, nec veterum testimoniis congruunt: non videtur tamen bellum id penitùs fictitium; sed ad posteriora, quæ post Attilam consequuta sunt, tempora, verisimiliter figendum. Vide PRAY p. 75. Hunni, qui, ubertate soli allecti, suas jam sedes stabilierant, An. 383, à Gratiano Imperatore in Galliam contra Maximinum evocantur: sed morte Gratiani interveniente, à Valentiniano juniore auro deleniti, in Pannoniam, nunc fœdere quoque sibi concessam, non attactis Gallis, per Germaniam revertunt, ac in Gothos rebelles movent, eosque profligant.

5. *Balambero* A. 387, vt crdibile est, vitâ functo, CHARATON honore Imperii ornatur, quo regnante, circa An. 397. per *Nicetam* & *Theotinum* Religionis Christianæ apud Hunnos initia quædam facta memorantur. Post *Karatonem*, ULDINUS, aliis *Vldus*, circiter An. 400. rerum apud Hunnos potitur; quem circa 411. BENDEGUZ, Græcis MUNDZUCHUS dictus, Attilæ genitor, in dignitate sequitur. Hic, magnam

gnam Hunnorum manum, duce *Rugilâ* (Ruga, Rouga, Rhoilo) An. 426. ad obſidendam Conſtantinopolim, adversùs Theodoſium mittit: ſed Rugas fulmine icitur, & peſtis ſubſequuta maximam Hunnorum partem conſumit. An. 428. fratres OCTAR ſeu *Uptar* & RUAS Mundzucho ſucceſſêre; ſed An. 431. Octare mortuo. tota imperii moles in Ruam recidit. Poſt Ruam, germani fratres ETHELE ſeu ATTILA & BLEDA ſeu BUDA Theophani *Bdela*, filii Mundzuchi, An. 434 regni poſſeſſionem adeunt; quorum opera pax inter Hunnos & Romanos, penſo Hunnis in ſingulos annos tributo, conciliatur. An. 445. Attila fratrem Bledam perimit. An. 449. à THEODOSIO ad Attilam, in Pannoniam adornatur legatio, cui caput MAXIMINUS conſtituitur, addito Legationis ſocio PRISCO RHETORE, qui eam legationem in litteras retulit: verùm Hiſtoria ejus, præter Excerpta quædam, aut in Archivis latet, aut, quod proniùs eſt, periit. Ideoque ingens ubique in ipſis Attilæ rebus eſt perturbatio ac temporum negligentia, & quidquid in iis eſt lucis, debetur id Scriptoribus alienis, qui calamitates gentis ſuæ litteris commendarunt. Quanta, *Attila*, cum ſuis Hunnis bellicæ virtutis ac fortitudinis, ſed & ſeveritatis, in oriente & occidente, dederit documenta, peregrinus in faſtis Europæis ſit oportet, quem ea fugiunt. Compoſité complexus eſt laudatus aliquoties, ſed & donec ſcientiæ erunt laudandus, PRAYUS, *Annal. P. I. Lib. IV.* Prælium Attilæ anceps & omnium fuit cruentiſſimum, in campis *Catalaunicis* Belgicæ ſecundæ, cum Aetio Romanarum Legionum Magiſtro,

giſtro, circa An. 451. commiſſum; in quo 180. pugnatorum circiter utrinque millia deſiderabantur. Relicto *Catalauno*, plurima incendii inſtar loca permeavit, totque gentium onuſtus ſpoliis, in Pannoniam rediit. Hoc, vt CALLESIUS in *Annal. Eccl. Germ. T. I. Lib. V.* perhibet, reditu, nec Anno 383. Hunni, quos Catalaunica urebat clades, *D. Urſulam* & ingentem cum ea *Virginum* multitudinem, quæ metu Attilæ, *Coloniæ Agrippinæ* refugium quærebant, trucidarunt: unde *undecim millium Virginum martyrio coronatarum* memoria nata eſt. An. 452. Attila, reparatis copiis, in Italiam, majore quam antea exercitu, profectionem ſuſcipit; caſtra ad *Aquileam* defigit, qua captâ, per reliquas Venetiarum Urbes Hunni graſſantur: *Ravennatibus* tamen Attila pepercit, & Romanis, *Leone* P. M. eum placante, clementem ſe præbuit, nec Urbem attigit. An. 453. in Daciam exercitum reduxit, ſuasque in orientem convertit curas, & tributa à Martiano exegit. An. 454. dum nuptias cum *Hildegunda*, Herrici Francorum Regis filia (Sponſam hanc *Hildeconem* aliqui, alii *Mykoltham*, Regis Bactrianorum filiam fuiſſe perhibent) celebraret; ipſâ nuptiarum nocte, copioſo è naribus ſanguine in fauces exundante, quinquagenario vix major; licet domeſtici propemodùm omnes ad 124. annos ætatem ejus addacant, ſuffocatur. Uxoris, etſi plures eum habuiſſe conſtet, unius duntaxat, cui *Crecæ*, aut *Reccæ* nomen fuerit, memoria conſignata eſt. Filios tres ſuperſtites reliquit, quibus hæc nomina, ætatis ordine, fuere: *Ellak*, natu maximus, vivo patre Acatziorum ad Pontum Euxinum Rex; *Dengizich* & *Ir-*

nach:

nach. *Chabam* enim & *Aladarium*, nec non 60. filios a nonnullis memoratos, pro ſuppoſititiis, cordatiores Scriptores habent: & quidquid Annales de *Chaba* conſignarunt, accipiendum eſt de *Dengizich* ſive *Dengezits*, quem *Chabam* vel potiùs *Kabam*, quod nomen *fatuum* apud Hungaros ſonat, Hunni nominarunt, propter inprudentem cum Romanis & Gothis conflictum, quo Hunni victi, & ipſe *Dengezits* capite minutus eſt.

6. Regnum Hunnorum, à morte Attilæ, filiorum ejus ſeorſim regnandi libidine primùm adflictum, tum penitùs perditum eſt. Licet enim nusquam filii manum inter ſe conſeruerint: ſed eorum diſſidio Reges, qui famoſiſſimo Attilæ paruerant, utendum rati, jugum excuſſêre. Hos inter *Ardaricus* Gepidarum Rex, primus fuit; qui conſerto in Pannonia prælio, cæſò *Ellako*, Hunnos profligavit, & Valachiam, Moldaviam, Transſilvaniam, Hungariamque Tibiſcanam, quæ Danubium inter ac Tibiſcum Jazigia dicebatur, Gepidarum poſſeſſioni ſubjecit. Tum Gothi Pannoniâ potiti ſunt. Poſt *Ellakum*, *Dengezich*, (*Denzik* quibusdam, *Dintzic* Jornandi) Hunnis regiâ poteſtate præfuit, qui cum Gothis infeliciter ad Sirmium An. 455. confligens, ultra Iſtrum à Valemiro rejectus eſt. Latebant poſtea Hunni, partim in *minore Scythia*, h. e. eâ, vt opinari licet, regione, quæ ad Danubii oſtia Peucen inſulam reſpicit, (*P. Faſſching* Mœſiam fuiſſe ex Jornande putat) partim in veteri Gothorum ditione, aleamque belli cum Romanis, An. 457. exitu parùm felici tentarunt. Anno denique 469. *Dengizich*, collectis Hunnis ſuper-

ſtitibus, & adſcitis nonnullis gentibus, eos adverſum Gothos duxit extremùm fortunam periclitaturus. Venit ad *Baſſianam*, cui *Báts* hodie fortaſſis nomen eſt, Pannoniæ Civitatem; quam *circumvallans*, *fines ejus cœpit prædari* teſte *Jornande*: ſed rejecti à Gothis Hunni & inglorii pulſi ſunt; cumque per Thraciam redirent, in *Anagaſtum* militiæ magiſtrum inciderunt, à quo *Dengizich* victus & cæſus, finem occupatis à Belambero in regionibus Hunnorum Imperio, poſtquam ſeculum prope integrum ſtetit, impoſuit. Poſt hoc prælium, Attilanæ Hunnorum reliquiæ, ſparſæ in varias partes fuêre. Pars in Thracia, in Dacia Aureliana ſeu Mœſia §. 9. *n.* 1. & in Illyrico ad caſtrum *Martenam* teſte *Jornande* conſedit; pars major in Scythiam minorem rejecta fuit, ubi rerum potiti, in *Cuturguros* & *Uturguros*, à duobus *Cuturgur* & *Uturgur* (Syllaba terminalis *Ur*, hodiedum lingvâ noſtra *Dominum* ſignificat) Principibus, fratribus illis germanis, regnum inter ſe partitis, diviſi ſunt. *Uturguri*, cum ſuo, cujus nunc meminimus, in avitas ſedes, hoc eſt, trans Paludem Mæotidem, unde Hunnos primùm in Europam inmigraſſe, pro certo habetur, rediêre. Quæ forſan migratio occaſionem patriis Scriptoribus præbuit, vt Hunnos, convulſo Attilano imperio, penitus in patrias ſedes, duce *Chaba*, rediiſſe, ſibi perſvaſerint. Vid. *Thuroczius P. I. Cap.* 23. Sed, ut eruditiſſimè PRAY advertit, multiplex in *Thuroczii*, claſſici ferè in hac ſententia auctoris error cubat: cum *Chaba*, quem *Dengizichium* fuiſſe ſuperiùs innuimus, neutiquam ex Honorii filia naſci potuerit; nec regno ejectus à morte

At-

Attilæ, cum 15. millibus illis Hunnorum, qui de ipsa cæde residui perhibentur, ad Honorium in Græciam fugisse quiverit, tanquam multo ante, quam Attila regno potiretur, mortuum; nec Honorius Orienti, sed Romæ imperaverit; nec denique in Scythiam redux, avum suum *Bendeguz* vivum invenerit: tantum enim abest, vt is avitam sedem repetiverit, vt potius, teste *Prisco* & *Jornande*, in Europa è vivis excesserit. Sed redeundum ad *Uturguros*, quorum Rex *Gordas*, icto cum Justiniano fœdere, Christianis Sacris Constantinopoli initiatus, ubi domum rediit, à fratre *Muagere*, regno & vitâ exutus est. Quantum ad *Cuturguros*; ii in *minore Scythia*, vbi *Irnachus* filius Attilæ natu minimus, post fata *Dengizichii*, partim bona Romanorum orientalium veniâ, partim sua industria, sedes sibi & Hunnorum reliquiis, in Cuturgos & Uturgos postea, ut diximus, divisis, stabilierat, resederunt. Uturguri denique & Cuturguri, obortis inter se dissidiis, circiter medium Seculi VI^ti^, ab *Avaribus* ex Asia prorumpentibus, primùm quidem nonnihil profligantur, sed protinùs cum iisdem in unam gentem coalescunt: unde gens coalita, *Hunno-Avarum* nomen induit.

7. Non hic omittendum, *Hunnos*, Sinis olim *Hiong-nu* dictos, ex *Honn* vel *Houny*, quod nativa eorum lingva Domum, vel Patriam sonat, vt reor, nuncupatos; quod fortè se hæreditariarum terrarum possessores profiterentur. *Japheti* vero posteros esse, extra dubitationem eruditis positum est: cum ex eo Scythiæ populi descenderint. Unde, delendum profectò *laterculum genealogicum* censemus, in quo

congeſtis, ex caſſis cerebris, nominibus, progenies Hunnorum, immò & *S. Stephani Regis*, uſque ad *Chamum*, filium Noë, producitur, vt videre eſt apud *Thuroczium P. II. Cap. I.* ex quo eam *Bonfinius* in Decadis I. Lib. 9. transtulit. A *S. Stephano* uſque ad *Almos* ſive *Almum*, maneat tamen genealogia inviolata. Nec Attila unquam, aut ſanè inſcienter, titulum famigeratum, dum viveret, uſurpaverit: *Attila, Bendeguz filius, Magni Nemrod nepos, in Engaddi nutritus; Dei Gratia Rex Hunnorum, Medorum, Gothorum, Dacorum; Metus Orbis, Flagellum Dei.* Nemrodum namque à Chus, Chami filio, prodiiſſe conſtat.

c. 1. AVARES, ſeu ABARES (Hungaris: *Abár-Magyarok*, è quibus *Abaris Scytha* ortus creditur) *Hunno-Avares* poſtmodùm dicti, nomine *Geougenorum* olim in Aſia cogniti, & ex eodem, quo Hunni, Japheti genere prognati, atque à Gothica & Sclavica origine remoti, primordia imperii ſui Aſiatici, *Mokolio* auctore, Sinis ad ſeptemtrionem poſiti, ad annum Chriſti 310. in Sinicis Scriptoribus, referunt. Fuêre aliquamdiu in clientela *Tatarorum Topaorum*; qua excuſsâ, miris incrementis ditionum fines, per partem Siberiæ ac omnem Tatariam protulerunt, Regesque ſuos, abrogato *Tanjoi* titulo, *Chaganos* ſeu *Chanos* dixerunt. Sed diſtingvendum eſt inter *Veros* & *Pſeudo-Avares*: *illi* à Turcis devicti, magis introrſum ad orientem, aut ſeptemtrionem, non item in Europam receſſêre; hi, *Ogoricæ* potentiſſimæ Hunnorum gentis tribus, à ſuis *Var* & *Chuni* principibus *Varchuni* nuncupati,

pati, quos *Simocatta* Pſeudo-Avares vocat, ſunt noſtri *Avares*, Latinis Annaliſtis *Hunno-Avares*, quorum res in Pannonia, Illyrico & Dalmatia geſtas Scriptores conſignarunt. *Avarorum quoque Hiſtoria, ex laudato toties PRAYO repetenda.*

2. Avarorum potentia ſenſim in Aſia labaſcente, circa medium Seculi VI[ti], à populis preſſi, Europæ adpropinquant, & cum Hunnis Attilanis in unam gentem conflantur. An. 553. cum rege Longobardorum ALBOINO, bellum adversùs CUNIMUNDUM Gepidarum regem gerente, perpetuum fœdus pepigerunt, & devictis Gepidis, ex icto cum Longobardis fœdere, Daciâ potiti ſunt. Sic Gepidæ ſuperſtites eorum imperio ſubjecti. Evocatis An. 566. in Italiam ex Pannonia, à NARSETE Longobardis, Pannoniæ quoque poſſeſſione, An. 568. ex percuſſo fœdere, Avares potiuntur. Hoc, vt videtur, anno, Hunnorum Attilanorum reliquiæ, quæ in Illyrico ad Martenam conſederant, Avaribus ſe ſe junxêre. Occupatâ Pannonia, primùm in Romanorum provincias incurrunt; bellum poſtea cum JUSTINO Orientis Imperatore gerunt cruentum, quod fœdere, An. 575. confecto, terminatur. An. 578. tam *Kagano*, quàm JUSTINO, vitam terminantibus, *hic* TIBERIUM, ille KAGANUM II. habuêre Succeſſores. KAGANUS II, *Kurs* ille Hiſtoricis, de quô in terra Jazygum Hungariæ hodieque, locus quidam *Kárſz Király árka* nominatur, An. 579. *Sirmium* Romanis eripuit. Poſt, cum MAURITIO Imperatore funeſtiſſimum geſſit bellum, Conſtantinopolim uſque ferro ac flamma vaſtans omnia,

 atque

atque 12. captivorum millia à Mauritio non redemta, uno interfici jubens die. An. 610. novus Avaribus imperare cœpit *Chaganus*, quem, Imperium orientis tenente *Heraclio*, incaſsùm A. 626. Conſtantinopolim obſidione cinxiſſe legimus.

3. Poſt hæc, Avarorum inclinaſſe potentiam, claris docemur Hiſtoricorum teſtimoniis; propria tamen de gente ſuos habuerint Chaganos, quales fuêre: IRINGUS & JUGURRO An. 779. THEODO ſive THUDUNUS An. 795. cui CHÁJA, eique mox THUDUNUS II. ſucceſſit; quo regnante, ferunt, CAROLUM M. quandam Pannoniæ partem occupaſſe, annoque 803. Avarum nationem ſubjugaſſe; popularem tamen iis Regem, THUDUNUM III. Chriſtianis initiatum ſacris permiſiſſe; immò Evangelii Miniſtros ad eos miſiſſe haud paucos, & eorum curis Chriſtianam ibi propagaſſe fidem. Memoriæ denique proditum eſt, Galliæ Regi Avares ſubfuiſſe, quoad vice tertia, Hungari ex Aſia boreali erumpentes, & Avarum fratrum ſocietatem ineuntes, jugum gallicum excuſſerint.

d. 1. HUNGARI, ex eadem, cujus meminimus, Scythica Japheti proſapia orti, eademque ferme patriâ uſi, non à caſtro Hungariæ *Hungu*, vt quidem anonymus Belæ Regis Notarius contendit, ita dicti ſunt: cum iidem, jam tum, cum adhuc in Aſia morarentur, à Latinis Scriptoribus ſub *Hunugarorum* nomine cogniti fuerint; poſtea etiam *Ugri*, Græcis *Ungri*, perperàm vero *Hepidano Agareni*, dicti. Græcis quidem & Sinicis Scriptoribus paſſim *Turci* cognominati:

ti: cum & Turci Hunnicum genus fuerint. Hungarorum imperii in Aſia limites fuerunt ampliſſimi. Dividuntur in *orientales* & *occidentales*. Hungari *occidentales* rursùm in Aſia dividuntur, cumque Sinis alterna fortuna & bellum habent, & pacem colunt. Ab Cattiba Arabum Duce cladem accipiunt. Inteſtinis motibus agitantur. Ab Arabibus ſæpiùs profligantur. Ab Hunnis Hoeikeis versùs Volgam protruduntur. Fluvium transgreſſi, à Patzinacitis vincuntur. Pars ad orientem, versùs Perſidem, pars in occidentem ad Daciam defertur. NB. Hungari occidentales ſive Dacici, longo ſatis tempore cum iis, qui versùs Perſidem abierunt, conſvetudinem foverunt. *Vid. PRAY. p.* 312.

2. Hungari noſtri, licet nullum Ducem ſupremâ præditum poteſtate ante *Arpadum* habuerint, ſi quid teſti *Porphyrogenitæ* deferendum: at, quod ſuis Ducibus & agminum ductoribus, tanto in exercitu, carere haud potuerint, certiſſimum eſt. Circa illud tempus, quo juxta Volgam agerent, eos, æquata poteſtate, habuiſſe Duces, quos *anonymus Belæ Regis Notarius Cap.* 2. nominat, non repugno quidem, ſed liberum unicuique eatenus judicium relinquo. Fuerint verò illi, quos memoratus Notarius *ſeptem principales perſonas* nuncupat, & *Hétumoger* (quaſi dicas *Hét Magyar*, i. e. ſeptem Hungaros: cum Hungarus vernaculè *Magyar*, fortè à *Magogo*, aut à *Magore* quodam, vt quidam volunt, dicatur) vocatos perhibet: *Almus*, *Eleud*, *Cundu*, *Ound*, *Toſu*, *Huba*, *Tuhutum*. Sed veriſimillimum eſt, hos in continuata pedetentim migratione, aut vita functos; aut

ſenio nimiùm confectos: & conſequenter in locum eorum, dum intenſis viribus Dacia, & mox Pannonia, debellanda erat, novos Duces ſublectos fuiſſe. Eos, hoc ordine nobis Annales domeſtici ſiſtunt: *Arpâd*, filius *Almos*, *Gyula*, *Kund*, *Szabólts*, *Urs*, *Leel* & *Verbóltz*. Ab his tandem Pannonia poſſeſſa legitur, ita quidem, vt *Arpâd* in tractu Albæ Regalis, *Verbóltz* ad lacum Balaton, *Urs* in ora Savienſi, *Kund* & *Szabólcs* ad Tibiſcum, *Lebel* ad Galgotzium, *Gyula* in Transſilvania, conſederint.

3. Hungari Ducum nominatorum ſigna ſequuti, à Volgâ moverunt, & anno Chriſti 862. aut non multo poſt, in Daciam, h. e. Moldaviam & Transſilvaniam adpulerunt, eodemque Anno *Arpadum*, qui ſuprema toti genti præeſſet poteſtate, Ducem elegerunt. Hungaros eo tempore 210000 numeratos in caſtris fuiſſe Faſti vulgares adſerunt. Poſt ſumtam in Dacia quietem, An. 889. noſtri Tibiſcum ac Iſtrum versùs pedes promoverunt. Poſtmòdum bellicis undique virtutibus famam nominis per Europam diffuderunt. Opem *Leoni*, cognomento Sapienti, Orientis Imperatori, contra Simeonem Bulgariæ Principem; ac *Arnulpho* Occidentis Imperatori, An 892, contra *Svatoplugum*, (qui aliis *Svates*, item *Sventopulcher* & *Swentibaldus* cluit) Maroti filium, Moraviæ Principem, ſumma fortitudine tulerunt. Pulſo, quem nunc diximus, Svatoplugo An. 892, ac ad vitam monaſticam, ſi verum eſt, redacto, (in monte namque *Sober* Comitatûs Nitrienſis, trium Eremitarum conſortio, omnibus ignotus vixiſſe fertur. *Vide variam*-

riantes de ejus morte opiniones apud PRAYUM p. 331. 332.) ampliùs Hungari ſuam in Pannonia poſſeſſionem promoverunt. His peractis, horrendâ Carinthiam, Italiam ac Bavariam clade An. 900. affecerunt; donec Imperator Ludovicus, Arnulphi filius, magna ab iis pecuniæ ſummâ pacem emit non diu duraturam: anno ſiquidem 902. denuò Bavariam, ubi Dux celebris Hungarorum *Cuſſal* prælians occidit, vaſtaverint. Sub idem tempus, *Arpado*, primario Hungarorum Duci vitâ functo, filius ZOLTÁN ſuffectus eſt; binique ſimul exercituum Duces, *Durſák* & *Bugát* creati: quot hi quantasque reportaverint victorias, tanquam alienum à noſtra narratione prætermittimus. *Zoltanum*, Filius TOXUM ſeu TOKSUS in Imperio ſequutus eſt, cujus iterùm facinora recenſere noſtri non eſt inſtituti. *Tokſo* Patri filius GEJZA (aut rectiùs *Geyza* ſive *Gyejza*, cum nomen ſit hungaricum ex *Gyö'zö'*, i. e. *Vincens* ſeu *victor*) An. 972. ſucceſſit: is fœdus cum Ottone Imperatore coluit, Evangelii precones ejus conſilio, miſſos illos à *S. Piligrino* Patavienſium Antiſtite prædicatum, in Hungariam recepit; quorum curis, brevi tempore, 5000 nobilium Hungarorum Chriſtianam, cum ſacro fonte, fidem amplexi ſunt. Poſt jacta Chriſtianæ Religionis inter Hungaros fundamenta, mortalitatem An. 997. explevit, ſuum ſibi filium relinquens Succeſſorem, longè ſe glorioſiorem, ſanctum v. l. Stephanum I. (§. 96. *n.* 2.) *Regem* ſimul *ac Apoſtolum* Hungarorum, An. 969. à S. Adalberto baptizatum. *Conf.* §. 136. Habes, L. B. Originem Hunga-

rorum, 3tia ſcilicet vice e Scythia egreſſorum, quorum Hungari Tranſſilvani veri poſteri ſunt.

§. CXLV.

Hungarorum ſedes ſive loca habitationum IN TRANSSILVANIA ſunt ſeptem hi COMITATUS: 1) *Albenſis*, cum 13. Oppidis & 239., Pagis. 2) Comitatus *de Küküllö*, cum Oppidis 2. & Pagis ſeu vicis 117. 3) C. *Thordenſis* cum Op. 6. Pag. 167. 4) Com. Koloſienſis, ſive *de Kolos*, cum unica Libera Regiaque Civitate, v. l. Claudiopoli, Opp. 5. Pagis 197. 5) Com. *Doboka*, cum Opp. 1. Pag. 163. 6) Comit. *Szólnok Interior*, cum Oppid. 4. Pág. 192. 7) Comit. *Húnyad*, cum Opp. 5. Pag. 294. IN HUNGARIÆ PARTIBUS Tranſſilvaniæ reaplicatis tres COMITATUS: 1) Comit. *Szólnok Mediocris* cum Opp. 2. Pag. 144. 2) Com. *Kraſznenſis* cum Opp. 2. Pag. 69. 3) Com. *Zarándenſis*, cum Opp. 2. Pag. 92. DUO DISTRICTUS. 1) Diſtr. *Fagaras*, cum Op. 1. Pag. 62. *in Tranſſilvania.* 2) Diſtr. *Kövár*, cum Op. 1. Pag. 89. in Partibus Hungariæ.

His

Hi omnes dicuntur *Comitatus* & *Districtus Hungarorum*, non quod eorum Incolæ Hungari in universum essent; *Toleratæ* si quidem *Nationes* segrex territorium minimè habentes, in his, juxta ac Siculorum, Saxonumque Sedibus mixtim habitent: sed quod Possessores sive Domini Terrestres, sicut & Cives ac Oppidani plerique, in Comitatibus, natione Hungari sint. Sed de hoc argumento in *Parte Speciali* dicendi locus erit. Nota verò incidenter, Hungaros partim *Nobiles* partim *Ignobiles* esse.

§. CXLVI.

Multa ex antiqua *Indole* 1. Natio Hungarica retinet; nec *Vestem* penitùs exuit Hungaricam 2.; *Lingvam* verò, diversam eam à reliquis Europæis 3., & Asiaticis adfinem 4., nonnullis licet peregrinis, velut Germanicis 5., Sclavonicis 6., Gallicis 7. *cet.* ex mutuo cum vicinis gentibus commercio 8. mixtam, incorruptam tamen & intemeratam sinceritatique antiquæ parissimam 9. recitat.

1. Non ineptè equidem *Barclajus* Cap. 8vo *Iconis Animorum*, prout de Hungaris Hungariæ similiter & Hungaris Transsilvaniæ dixerit: " Indolem gentis (*Hungaricæ*) ideo magis arduum scire, quod hoc Seculo horribili clade perculsa est, suisque moribus vix relicta, hinc

„ ur-

„ urgentibus barbaris, potitisque magna parte „ provinciæ, hinc milite ex omnibus Europæ „ populis ad auxilium lecto, moraque & multitudine, aliquid ſuorum morum ſenſim in illam regionem transfundente:„ *priſcam tamen Hungarorum ſinceritatem, fuci expertem, & nativam quandam bonitatem, ad virtutes proclivem* & Litteris aptam facilè in iis reperias, & *ad amicitiam facillimos putes.*

2. *Veſtitus* Hungarorum peculiaris, nec omnibus Europæis notus, i[illegible]ò plurimis mirificus eſt. *Veſtes marium* ſunt; 1. CAPITIS: *Pileus.* (*Süveg*) ex pelle marturina, agnina *cet.* pro hiemali conſutus tempore. *Petaſus* (*Kalap.*) à Germanis mutuatus æſtivis diebus. 2. THORACIS, VENTRIS AC DORSI veſtimenta ſunt: *Induſium*, (*Ing*, ſive *Ineg*) quod nunc *Subuculâ* (*Lájbii*) nunc *Tunicâ*, (*Dolmány*) nunc his utrisque Induſio adſtringitur; tum *Toga brevis* vulgò *Chlamys* (*Mente* Hung.) ſuperiùs geſtatur Tunicâ longior, pelleque ſubducta ac fimbriâ circumcircà ornata, fibulis denique ſive nodulis ac aliis ornamentis inſtructa. 3. PEDUM ſunt: *Femoralia lintea*, ſive ex telis lineis ac cannabinis facta: laxa veſtis, vix Germanis, Gallis, *cet.* nota, ab inferiori abdomine ad talum dependens. Huic ſuperinduuntur *Femoralia pannea*, vulgò *Caligæ* (*Nádrág*) non modò ad genua, ſicut Germanorum, ſed uſque ad talos pariter defluentes. *Calceamenti* genus, nigri communiter, at etiam purpurei, luteique coloris, cum Polonis & Turcis commune habent, quod ex lingva Turcica *Csizmæ* vocatur. Hæ ſcilicet Hungaricæ veſtes Nobilium

ſunt.

ſunt. Sed ignobilium & infimæ plebis longè ſunt viliores. Multorum *Petaſus* è triticeo cerei coloris ſtramine vincitur. *Induſium* , *Femoraliaque* cannabina ex telâ viliori. *Subuculæ* paucis, *Tunicæ* nullis. Pro *Chlamyde* amiciuntur *Sago* (Hung. *Zeke* , *Tzedele*, *Tzondra*, *Szokmány*) vulgò *Bracca* dicto, ex panno viliori, at tenaci, & proprio labore texto, plerumque atro aut ex atro caneſcente, rariùs albo. Ex albo, *Femoralia pannea* conficiunt. *Calceamento* viliſſimo. (*Botskor* dicitur) gaudent: extremum namque pedem pannis vel telis involvunt; deinde corio, at eo rariſſimè præparato, ſemper verò quadrangulari formà ſecto, anterioreque parte ad pedis digitos conflexo, obducunt plantam ac digitos; funiculis demùm aut loris tenuioribus per metacarpum colligant. *Veſtes Femineæ* ſunt:

CAPITA mulieres (nolo mihi hoc loco ſermonem eſſe de Magnatum Feminis, quarum veſtitum galliciſſantem & germaniſſantem vix integer complecti poſſet liber) telâ ſubtiliori, ad calcem ſæpe propendente tegunt; puellæ vix ſuum infra caput demittunt tegumentum; immo ridente aëre, præter corollas nihil in capite gerunt. Collaria ornamenta putes velim varia. Nec Inauris ad unam reſtricta eſt formam. *Induſia* ex Lino, Goſſypio & Cannabe pro fortuna perſonarum. Exomis ſive Subucula pelle plerumque ſubducta & fimbriis ornata. Toga ſeu Chlamys virilium hujus generis veſtium imitatrix. *Stola* ſive Tunica muliebris (*Szoknya*) ex telis, pannis, materiis variis, varii coloris. *Calceamentum* non multum differens á marium cothurnis, & ſicut illi, hoc quoque *ad calcem ſo-*

lia-

liatum ferro ; colore plerumque rubro ſive purpureo.

Veſtitum ſanè Hungarorum Scythicum, pauperiores magis retinent; ii ſcilicet, qui pelliceis teguntur togis, quique duas lacinias pelliceas à tergo, juxta chlamydis longitudinem, demittunt; quod tamen jam viſu rarum eſſe cœpit: veteres enim noſtri majores ſimplici admodùm veſtitu uſi fuêre; quod actu teſtantur nonnulli Hungariæ incolæ, detractam ovibus pellem, vix aliquid mutatam, togæ inſtar geſtantes, eamque *Katzogány* vocitantes. Eſt quidem & Nobilium veſtitus brumalis laxus ac totum corpus pænulæ inſtar tegens, qui his ex luporum, illis agnorum exuviis fit. Corporis denique geſtus Nobilium eſt ſat cultus, plebejorum plerorumque ferum quid ſpirans. *Capillos olim decenter Hungari nutriebant; poſtquam verò Uladislaus Polonus Hungariæ Regno potiretur, raſio capitum, excepto vertice, introducta creditur* : at noſtra hac ætate capilli Hungarorum, juxta & Siculorum ac Saxonum, exceptis ruſticis, novaculam fugere cœperunt.

3. Vltrò, quàntum ſcio, Europææ gentes fatentur, nihil ſibi cum indole Lingvæ Hungaricæ habere. Dic, quæſo, quod ſit Europæ Regnum, ex quo non aliquem, in Inclito Militari Statu Transſilvania alat? & idem omnes mecum ſentiunt. Vnde difficillimam omnium in Europa Lingvarum, illis diſcentibus, Hungaricam videri, mirum ſit nemini.

4. Ex Aſiaticis Hebraicæ cumprimis, quoad primitiva, modumque conſtruendi, ſuffigendi *cet.*

ma-

maximè cognatam eſſe. *Jo. Detzius Berneggerus*, *Franc. F. Otrokotſi* in *Originibus Hungaricis*, ac, præſertim, *Jo. Gottfr. Oertelius* Antiſtes Sopronienſis in *Harmonia LL. Orientis & Occidentis*, *ſpeciatim Hungaricæ cum Hebræa. Viteb.* 1746. aliique, pulcrè perſpéxerunt. Sexcenta ſanè vocabula Hungarica reperias cum Hebræis communia. Talia ſunt:

HUNG.	HEBR.	LATINE.
Dob.	Tof.	Tympanum.
Álom.	Chalom.	Somnus.
Szakál.	Zakan.	Barba.
Kints.	Ginze.	Theſaurus.
Koſár.	Kasár.	Corbis.
Madzag.	Mezach.	Zona.
Gedelye.	Gedi.	Hædus.
Szóra.	Zaráh.	Ventilavit.
Pajta.	Bajtha.	Horreum.
Pazérla.	Pazár.	Diſſipavit.
Én.	Eni.	Ego.
Ő, vel *Ü*.	Hu.	Ille.
Gázola.	Gazál.	Diripuit.
'Sak.	Schak.	Saccus.

Omnes tamen voces Hungaricas, origine Hebræas eſſe, vt *Oertelio* viſum fuit, nunquam nobis perſvaderi poteſt. De vocabulis Græcanicis nihil attinet dicere.

5. Ex Europæis, nulla nobis gens, ac Germana, tot ſuggeſſit vocabula. Cum noſtræ hæc ſit felicitas ætatis, vt Transſilvanorum Hungarorum ac Siculorum plures Germanicam in dies Lingvam ex-

excolant, &, ipſimet, quod dixi, in comperto habeant; pauca ſolùm vocabula, pro ſpecimine, proponimus:

HUNG.	GERM.	LATINE.
Lajtorja.	Leiter.	Scala.
Pléh.	Blech.	Lamina.
Tzérna.	Zwirn.	Filum duplicatum.
Kotſi.	Kutſche.	Rheda.
Korbáts.	Karbatſche.	Scutica.
Hébel.	Hechel.	Carmen.
Iſtálló.	Stall.	Stabulum.
Láda.	Lade.	Arca.
Mo sár.	Mörſel.	Mortarium.
'Sendely.	Schindel.	Scandula.
Sonka.	Schincke.	Perna.
Sólja.	Sohle.	Sandalium.
Vintzellér.	Winzer.	Vinitor.

6. Vocabula cum Sclavis, (*Tótokkal*) vltra, credi quàm poſſet, communia poſſidemus. En aliquot eorum:

HUNG.	SCLAV.	LATINE.
Bárány.	Berán.	Agnus.
Deſzka.	Deska.	Aſſer.
Kaláſz.	Klas.	Ariſta.
Szalonna.	Szlanina.	Lardum.
Rák.	Rák.	Cancer.
Petſét.	Pečet.	Sigillum.
Szalma.	Szláma.	Stramen.
Abrak.	Obrok.	Pabulum.
Mendentze.	Medenice.	Pelvis.

HUNG.

HUNG.	SCLAVONICE.	LATINE.
Ősztön.	Osten.	Stimulus.
Pára.	Pára.	Vapor.
Pásint.	Paziti.	Cespes.
Motsár.	Močar.	Lacuna.
Szomszéd.	Sansed.	Vicinus.
Tsemer.	Csemer.	Fastidium.
Széna.	Seno.	Fœnum.
Szemét.	Smeti.	Sordes.
Kasza.	Kosa.	Falx.
Korhel.	Korhel.	Comissator.
Szita.	Syto.	Cribrum.
Pozdorja.	Pazderj.	Stupa.
Eszterha.	Strecha.	Tectum.
Határ.	Chotár.	Territorium.
Takáts.	Tkáč.	Textor.
Moly.	Mol.	Tinea.
Szán.	Sane.	Traha.
Ontok.	Autek.	Trama.
Ruha.	Raucho.	Vestis.
Vetsernye.	Wečernj.	Vespertinus.
Kurva.	Kurwa.	Meretrix.
Vatsora.	Večere.	Cœna.
Kolbász.	Klobása.	Farcimen.
Kovász.	Kwas.	Fermentum.

Si quis ex me quærat; vtrum Hungari à Sclavis, aut hi ab illis, hæc & complura vocabula mutuati fuerint? Acu rem tetigisse videtur *P. Joan. Mólnár* S. J. in Libro, cui titulum fecit: *A' Régi Jeles Épületekröl való IX. Könyvek*, (i. e. de antiquis præcipuis Aedificiis Libri IX. *Tyrnaviæ* 1760. 4.) ei subscribens sententiæ, qua vo-

 cabu-

cabula Sclavis, Bohemis; & Croatis communia, etiam apud Hungaros civitatem obtinentia, Hungaros à Sclavis; contra verò, ea, quæ cum Hungaris, aut ſoli Sclavi, aut ſoli Croatæ, uſurpant, Sclavos ab Hungaris accepiſſe ſtatuitur. Libentiùs verò vocabula Sclavis retribuimus, quæ ab illis, quarundam in Hungaria regionum Hungari, nulla urgente neceſſitate arripuerunt, ſic ex. gr. dum pro Hungarico *Fazékas*, (Figulus) dicunt *Gerentzér*; pro *Rakás* ſive *aſztag* (Acervus) *Gromada*, *cet.* quæ mera Sclavica ſunt: ſede hoc mixtæ cum Sclavis Hungarorum habitationi tribuendum. Nolim denique mihi cum Sclavis quidquam litis intercedere: dico tamen plura longè vocabula illos abs Hungaris, quàm hos ab iis adſciviſſe.

7. Quantum Gallia à Transſilvania diſtet, metiatur, cui volupe eſt: rarum tamen non eſt dictiones Gallicas vel plebejos inter in Transſilvania auditare. Nonne hæc nativa Gallica vocabula ſunt?

HUNG.	GALL.	LATINE.
Bágá'ſia.	Bagage.	Sarcinæ.
Manér.	Maniere.	Modus.
Botos.	Botte.	Ochrea.
Tupé.	Toupe.	Cincinnus.
Paróka.	Perruque.	Coma adſcititia.
Krépin.	Crepine.	Reticulata fimbria:
Kamizol.	Camiſole.	Subucula.
Bakatſin.	Bocaſſin.	Linteum ſubactum.
Mazkoru.	Ex Maſquer.	Perſonam induere.

HUNG.

HUNG.	GALL.	LATINE.
Medály.	Medaille.	Symbolicum numiſma.
Pántofel.	Pantouffle.	Crepida.
Troket.	Droguet.	Panni ſpecies.
Tafota.	Taffetas.	Bombycina multitia.
Kanaváſz.	Canevas.	Tela cannabina.

Quibus tamen, & ſexcentis aliis, promiſcuè Transſilvani utuntur.

8. Hoc quemadmodum evenerit, facillimè, cui mens non læva obtigit, perſpiciet. Quis enim non cenſeat Hungaros Scythiam incolentes plurimis deſtitutos fuiſſe Utenſilibus, Inſtrumentis, conſuetudinibus, *cet.* ab Europæis gentibus ad uſum adplicatis: quæ non aliter, niſi cum nomenclaturis, Hungariam ac Transſilvaniam ingreſſi, ab iisdem acceperint, neceſſe eſt.

9. Vetus ſcilicet nonnullorum Hungaricorum verborum interiit ætas, & pro quibusdam nativis Hungaricis, quæ communis lingvarum omnium conditio eſt, adſcititia vocabula ſubſtituta, technica cumprimis Latina: Lingva tamen Hungarica antiquam prorſus retinet indolem, & *altiſſimos conceptus habet. Eam* noſtri *Latinis ſcribunt Literis, utunturque præter Romanam conſuetudinem frequentibus K & Y*; ſed Y. in diphthongis ſeu duplicibus tantùm obtinet, adeoque poſt, *g. l. n. t.* tantum valet, ac ſi *j* illis ſubnecteretur. De poteſtate quarundam Literarum, non ſine operæ precio, notari hæc velim: *Hungarorum S.* æquivalet Germanorum Sch. Hung. *Z*, Germ. S

Hung. *Ts.* ſive *Cs*, Germ. Tſch. Hung. *Cz.* ſeu *Tz*, Germ. Z. ſive Tz. Hung. *V.* Germ. W. Item Hungaricum Ö. Gallico *Eu*, Hung. *Ü*, Gall. *U.* Hungaricæ porrò vocales Longæ à brevibus diſtingvuntur per accentus, hoc modo: *á*, *é*, *í*, *ó*, *ú*. Latinum denique *X*, per *Ks.* Lat. *Qu.* per *Ku* enuntiatur. Exteris harum ignaris poteſtatum, nomina pleraque Perſonarum & Locorum Hungariæ Tranſilvaniæque prolatu erunt duriuſcula; immò, nunquam rectè pronuncianda.

Hæc de *Hungaris*, quos aliis *Ungaros* appellare præplacet.

§. CXLVII.

II. SICULI, ſive *Siculorum Natio* (Hung.) *Székely*) Hunnorum (§. *CXLIV. n. a. b.*) progenies, Terrâ, quam An. Chr. 376. per eorum Majores occupatam diximus, hodiedum, aliqua ex parte, potiuntur.

a. Gravis certè nunc de Siculis quæſtio nobis expedienda venit. Utrum *ſcil.* illi, Hunnorum, An. 374. è Scythia egreſſorum Reliquiæ ſint, aut minus? Communis Hugaricorum Scriptorum ſenſus ſtat pro Siculorum in Tranſilvania antiquitate; de qua JOAN. PISTORIUS in Genealogia Regum Hungariæ, ſic habet: " Siculi (*h. e.* „ *Hunni*) ad tria millia in Pannonia ſubſtite- „ runt; ubi, occupatâ Transſilvania, mutave- „ re nomen, & *Siculos* ſe fecerunt. „ Pene ſi-

„ milia

milia THUROCZIUS prodidit, cujus hæc eſt de *Siculis* narratio: " Hos etiam præter Hunnos, „ qui Chabam (quem *Dengezits* fuiſſe ſuperius „ innuimus) comitati ſunt, tria millia virorum „ eadem de Natione prælio de prædicto per fu- „ gæ præſidium erepti, in Pannonia remanſiſſe; „ & quam primùm in campo *Csigla mező* voca- „ to, ſibi ſedem feciſſe; tandem occidentales „ Nationes, quibus vivente Attila infeſti erant, „ metuentes, ad *Erdeelew*, (i. e. Transſilvaniæ) „ Confinia videlicet Pannonicæ regionis ſe „ transtuliſſe, & non *Hunnos* ſive *Hungaros*, „ ſed ne illorum agnoſcerentur eſſe reſidui, SI- „ CULOS, ipſorum autem vocabulo SZÉ- „ KELY, ſe denominaſſe perhibentur.„ *Ita ille*, & paſſim *Hungarici AA.* At Recentiores ad fabulas hunc eorum ortum rejicere adnituntur. Juvat hac de re *P. Franciſcum Faſching* S. J. audire, *Vet. Dac.* p. 78. ſeqq. hæc refert: " Res diffi- „ cilis creditu eſt, tria millia hominum potuiſ- „ ſe occupare Daciam, quam vix Romani ſubi- „ gere, diu poſſidere certè non poterant. Et „ quis indicavit *Piſtorio* & *Turoczio*, ex Antiquis, „ numerum trium chiliadum? - - - Si autem „ omnibus tunc finitimis gentibus infenſos ſe eſſe „ intelligebant, cur in medio Gepidarum conſe- „ derunt? à quibus facile internoſci poterant; „ cum promiſcuè in Dacia cum Hunnis ſub At- „ tila vixerint; ac Ardaricus, poſtea Gepida- „ rum Rex, Attilæ ſemper à Conſiliis fuerit - - - „ Non poterant igitur tria millia remanere mu- „ tato etiam nomine, ne pro Hunnis agnoſce- „ rentur: quaſi verò Gothis & Gepidis non „ fuiſſet recens Hunnorum memoria & cogni-

 „ tio?

„ tio ? - - - quomodo in medio hoſtium fere
„ 100. annos latere poterant ; ad ſecundum
„ nempe Hunnorum egreſſum ? - - - - Vix inſu-
„ per credibile eſt, eos poſt ſecundum Hunno-
„ rum regreſſum in illa terra permanſiſſe, ſed
„ probabilius Seculo Dominico Chriſti Decimo
„ Tertio, quo Tartari Transſilvaniam ſepten-
„ nio, & Hungariam triennio fermè afflixerunt
„ & propè deleverunt, iis excedentibus, à Bela
„ IV. ex Jaſſis ſeu Philiſtæis - - - ad cuſtodien-
„ dos limites, eo translatos fuiſſe; quoniam ve-
„ rò in maximis periculis durarunt in Dacia,
„ magnas inmunitates, quarum potiſſimas jam
„ amiſſas videmus, merito obtinuerant. Diſcedit pariter *P. Georg. Pray*, in *Annal. Vet. Hung.* ab eodem *Thuroczio*, vt videre eſt p 179. & 180. & *Faſſchingio* ſubſcribit antiquitatem Siculorum neganti, in eo ei contrarius, quod, cum *Faſſchingius* Siculos ex *Jaſſis* ſeu *Philiſtæis* originem ſuam duxiſſe contendat; *Pray* ex adverſo *veros* illos *Paczinacitas ortu ſuo eſſe*, *planè perſvaſus ſit*; Patzinacitas autem veros Cumanos eſſe, extra omnem dubitationem habeat: quamvis ſuſpicetur vehementer *Jaſſos* ſive *Jazyges*, a terra Jazygibus olim habitata ſic compellatos, ſed *Cumanos* eos revera fuiſſe. Notandum incidenter, hodiernos Jaſſos, Hungariæ, circa Oppidum *Jáſzberiny*, incolas, qui Hungaris *Jáſzok*, & eorum terra *Jáſzság*, dicuntur, *Jazyges* haud recte vocari, quum non à Jazygibus originem ſuam acceperint, benè verò *Jaſſos* à *Jaſſo*, qui ante 500, & quod porro eſt, annos, *Jaſſorum* Pater fuit; adeoque nomen *Jazygum* in Hungaria novum eſſe. Et certè populus, qui hodie Jazygum nomine inſignitur,

tur, *Ismahelitarum* olim nomen intelligebat, teste *Cap.* 9no *Libri I. Decretorum S. Ladislai Regis Hung.* Ismaelitæ verò alias *Philistæi* nominabantur, nec non *Saraceni*, vt clare perhibet *P. Szegedi* in *Decr. Colmanni*; qui, cum promiscuis aliis gentibus, Belgradum, contra Salomonem Regem fortiter propugnarunt, docente *Thuroczio* P. 2. c. 50. quo expugnato, multi *Saracenorum*, partim bello capti, partim dedititii, abducti sunt in Hungariam, & per matrimoniorum contractus Hungaris inmixti, nobilitatemque adepti. Perspicuum denique est ex *Decr.* Colomanni *eos Judaizasse*; at in reliquo à Judæis diversos fuisse, ac postmodum ad christiana Sacra accessisse, habitumque Hungarorum, cum Lingua, induisse, Decretorum ac Scriptorum auctoritate constat. Quantum ad Patzinacitas: Nullo Veterum testimonio probari, vt reor, potest eandem cum Cumanis seu Cunis (sunt *Cumani* in Hungaria *Kunok* appellati, & *Kunság* eorum territorium) gentem fuisse; nec, si illud probaretur, sequeretur tamen, Cumanos aliquando Jazyges compellatos. Sed ex discursione ad propositum. Multum sanè, tam *Veteris Daciæ* Auctori, quàm, & maximè quidem, P. PRAY deferendum duco in suis lucubrationibus immortali dignis laude: sed in origine Siculorum, conjecturam Laudatorum, locum habere nequaquam posse, evincam sanctissimè, ex Diplomate *Ladislai IV.* Hung. Regis, An. 1289. 17. Sept. emanato; quo hæc, in nostrum argumentum leguntur: " Considde-
,, ratis fidelitatibus & meritorum servitiis Siculo-
,, rum nostrorum - - -, quæ primo Domino Re-
,, gi Stephano Patri nostro carissimo, & per

„ consequens nobis cum summo ardore fideli-
„ tatis laudabiliter exhibuerunt, - - - nam, cum
„ Comani versi in perfidiam ausu temerario ele-
„ vato vexillo, crimen læsæ Majestatis non for-
„ midantes in Houd (forsan pro *Had*, quod
„ Hungaris *Bellum* sonat) contra personam no-
„ stram insurrexerant, convenerant; iidem Si-
„ culi dubios eventus fortunæ non verentes, nobis
„ cernentibus, contra ipsos Comanos, & aciem
„ eorundem, se viriliter & laudabiliter opposue-
„ runt, & in eodem prælio nobis multipliciter
„ meruerunt complacere; præterea cum perfida
„ gens Tartarorum regnum nostrum hostiliter,
„ & crudeliter adiisset, & maximam partem regni
„ nostri vastibus diris, & spoliis peragrasset, ac
„ infinitam multitudinem regni nostri in sua fe-
„ roci captivitate abduceret, & iidem Tartari
„ spoliis bonis, & rebus regni nostri onerati ad
„ propria remearent, prædicti Siculi contra in-
„ sultum & rabiem eorundem Tartarorum, pro
„ libertate Patriæ, gentis suæ, castro Turuz-
„ kon se viriliter objecerunt, & contra eosdem
„ Tartaros laudabiliter dimicarunt, & eodem
„ conflictu plus quàm mille homines de misera-
„ bili & enormi captivitate eorundem Tartaro-
„ rum liberarunt, *cet.* Viden', quàm tradunt dilucidè verba Diplomatis, Siculos, non post discessum Tatarorum, ex Jassis, in Transsilvaniam translatos, sed jam antea suis sedibus positos, & contra Cumanos Regnum tuitos fuisse. Ac porro, si Siculi, Cumani, sicque, quod *P. PRAY* contendit, Patzinacitæ fuerint: tum Siculus adversùs Siculum pugnaverit, necesse est. Sed redeat sermo de vero Siculorum ortu.

b. Quid-

l. Quidquid memoratis non ſine laude Scriptoribus, eorumque ſectatoribus videatur: mihi inter comperta ponere placet, Siculos, *Hunnorum Attilanorum Poſteros*, adfirmare; Attilanorum, inquam, cum nec alii eos *Hunnici generis* negent, ſed Attilanæ proſapiæ eſſe inficiantur. Paululùm proinde verba *Thuroczii* excutiamus. Credibile haud videtur contrariæ ſententiæ patronis, exiguum numerum, *tria* ſcilicet *millia Hunnorum*, cum ceteri, divulſo in partes Attilano Imperio ad Boryſthenem regnum ſibi ſub Irnacho conſtituerent (§. 144. *n. b. 6.*) ab reliquo Hunnorum corpore ſe abſtraxiſſe, vt ſponte Gepidarum, qui Hunnorum priùs ſervi erant, imperio ſe ſubjicerent, *P. Pray p.* 180. Sed dum *Thuroczio*, hanc ob cauſam, fides denegatur; cur eſt quod *Jornandi*, pari in re, tuto creditur, adſerenti, Hunnorum partem aliquam in Dacia Ripenſi remanſiſſe, qui ſe poſt commiſſum cum Ardarico Gepidarum rege prælium iſtuc receperint, *P. Pray p.* 182. Et veriſimile videatur, eam Hunnorum partem, An. 568. Avaribus ſe conjunxiſſe, *P. Pray p.* 208. Prout hi, ita certè & Siculi Hunni a reliquis ſe abſtrahere Hunnis facile poterant; præſertim, quod Dengizichum & magnam Hunnorum, qui cum eo diſceſſerant, partem, jactari vidiſſent. Et hanc ob rem, plane inducor, ut credam, maluiſſe Hunno-Siculos in Gepidarum arbitrium concedere, quàm migrationis & itinerum erroribus periclitari; & hac ora ſedem figentes, ſibique immunem periculi Dengizichei & Hunnici vitam gaudentes, proverbium inde deſumſiſſe, quod hoc eſt: *Tunc redeas, dum Chaba* (i. e. *ſtultus*; quo *Dengizichum*

chum, quod ſupra innueramus, deſignant) *de Græcia revertetur.* Quidni porrò potuiſſent *tria Siculorum millia* in Dacia noſtra remanere more dediditio; quod & decem, immo uni perſonæ permitti mirum non erat; quodque etiam Hunnorum in Daciam Ripenſem receptorum parti conceſſum erat: per *tria* verò Hunnorum *millia*, ii ſolum Siculi, procul dubio, exprimuntur, qui armipotentes cenſebantur, quique quintam gentis ſuæ partem, vt mihi quidem videtur, non excedebant; vt adeo 15000. univerſim fuiſſe potuerint. Nonne inſuper, *tria millia*, ſcriptoribus pro definito numero ſumi, vt ſæpe uſu venit, poterant; etſi Hunni tres chiliades, armatis ſuis, ſuperaverint? Ridiculum porrò aliis videtur, Hunnos noſtros, cum in Transſilvaniam delati eſſent, metu hoſtium, ne pro Hunnis agnoſcerentur, Siculos ſe appellaſſe, quaſi mutato nomini tantum momenti ineſſet, vt non ampliùs Hunni, probè eos noſcentibus viderentur. Admiſerim *Thuroczium* circa hæc, in quibusdam terminis, at non in re, aberraſſe: nonne enim Hunnis conſultum videri potuerit, ipſa quoque re, vt mox dicetur, exigente, nomen ſuum gentilitium variare? tanto ut magis Gepidarum, quibus nomen Hunnorum exoſum erat, animos ad ſe flecterent, ſicque vitam agerent metu liberiorem. Cetera, quæ ad ſalvandum *Thuroczii* ſenſum adduci poſſent, jubet brevitatis ſtudium reticere. Nec hæc ſecùs, quàm bona, Virorum præſtantiſſimorum, à quibus receſſi, veniâ, candidè protuli. Et certe, niſi *Thuroczio*, licet minùs aptè in ejus narratione quædam cohæreant, tam momentoſa in re, vt æquum eſt, aliquid deferamus;

ramus, Viro scilicet, cujus *simplicitas & fides* singularis est: de maxima Historiæ ejus parte dubitandum erit. Quæ omnia, si in unum complectamur; aut Siculos Hunnorum Attilanorum progeniem esse nobis persvadebimus, aut eorum originem inter ignota numerabimus. Siculi igitur, circa fontem Marusii, Alutæ, *cet.* quæ hodie possident loca, perseverarunt, quoad *Hunno-Avares* in has terras eruperunt; quorum fœdere & cognatione usi quidem fuerunt, sed retentis propriis sedibus. Hinc fortassis *Lazius*, Siculos ab Avaribus (de quibus *Landulphus Sagax* pluribus agit) defluxisse opinatus est. Hungaris demum Daciam & Pannoniam inmigrantibus, circa An. 962, se in gentem non modicam excretas, *magno cum gaudio* sociarunt, eandem rursus terram, *quam antea propriis pro sedibus elegerant*, *Hungaris volentibus*, *sortiti.* Id unum adhuc quærendum: Quibus sub ducibus Hunno-Siculi, reliquorum Hunnorum consortio valedicentes, in terrâ Siculicâ consederint? Sunt, qui *Emedzur* & *Ultzindur*, eorum Duces volunt: at hi, cum quadam Hunnorum manu, Daciæ Ripensis partem, si Jornandi fides sit, insederant; nisi hos ad Pannoniæ confinia, in hodiernam Siculorum terram, se mox transtulisse, contra *P. Pray*, eruditam ceteroquin, opinationem, admittamus, Siculorumque parentes faciamus: quod tamen, auctoritate destituti, adfirmare non auserimus. *Ranzanus* denique, quem Bongarsius *negligentem* non de nihilo dixit, confutatione non est dignus, cum vocabuli *Siculos* sono magis, ac aliorum Scriptorum testimonio inductus, *Siculos* ex Sicilia Insula oriundos

dos putat. Reliqua de Siculis commenta, fabularum amatoribus relinquenda.

c. Ad etymon vocabulorum *Székely* & *Siculus*, jam in ſerie narrationis attendendum. *P. Timon*, *Imag. Nov. Hungariæ Cap. X.* hanc de hoc argumento adornavit ſententiam : " Joan. Hortylius, *inquit*, „ apud Joan- Maginum putat, Siculos appellatos ex compoſito vocabulo Ungarico *Székely*, „ in qua opinione quosdam eruditiores quoque „ Siculos eſſe cognovi. Verba enim disjuncta „ *Szék hely*, valent *locum Sedis* vel Judicii, ac proinde ſignificantur iis habitatores Sedis. At hoc „ etymon non ſatis eſt apertum ac planum, „ quando etiam Saxones territoria ſua, Hungari judicia, imo & terrena quædam *Sedes* nuncupant ; neque tamen idcirco aliqui ipſorum „ Siculi ſunt. Rectiùs fortaſſe ſenſerit, qui *Székely* antiquum vocabulum eſſe dixerit, quod „ cuſtodem ſignificet. Usque hodie namque in „ quibusdam Satrapiis Ungariæ, veluti in Regenſi, cuſtodes montium ac Silvarum *Sekelii* „ vocantur. „ Hoc etymon, à *Timone* detectum, maxime probavit *Lib. Baro. PETRUS Apor.* de Al-Torja, vt patet ex prima Epiſt. *Timonis* ad *Aporium* reſponſoria, quæ ſic habet : „ Gratum mihi accidit, cum intellexi, ſententiam meam de etymo vocabuli hujus, *Székely* „ quod nimirum cuſtodem ſignificet, teſtimonio quoque *Michaëlis Eay*, in quadam parte „ Scythiæ ante complures annos nuncii, firmari. „ Certum eſt, lingvâ Hungaricâ, quæ etiam Siculorum eſt, *Sedem Szék*, *Locum* verò *Hely* vocari, quæ ſi componantur, fermè *Székely*

ſo-

ſonant. Pari certitudine nititur, territoria quoque ſive circulos pagorum Saxonum, nec non Territoria & Judicia Siculorum *Sedes*, Hungarorum verò in Transſilvania Judicia *Sedrias*, vocata fuiſſe, ante erectionem *Continuarum Tabularum*. Sed an Hungari Comitatenſes, & Saxones noſtri, à Siculis noſtris, *Sedium* nominationem mutuati fuerint; & an Hunni Transſilvani, de Sedibus aut Judiciis *Székely*ii nominati? affirmare, at neque negare, auſim. Me tamen, ad amplectendam *Timonis* ſententiam eſſe proniorem, non diſſimulo; ita quidem, vt ſimul aperiam, vocabuli *Székely*, Cuſtodem Timoni notantis, primitivum ſive radicem *Szék*, quod Sedem & ſcamnum propriè denotat, mihi videri, certè & eſſe. Congruenter profectò Cuſtodes, certis locis & ſedibus vigilias agentes, ita adpellati. Ex *Székely*, ſucceſſu temporis, Scriptores noſtri, *Siculos* in Latium detorſêre. Perperam autem *Hornius* in Arca Noë *Skekelios* nominavit. Germanis *Székely* per Zeckel effertur (unde quidam *Ciculum* pro *Siculo* formarunt) Ortelio verò *Zaikel* dicitur. Antiqui Hungari, *Zékel* & *Zekul*, *Sz* hodiernum, veteri ſcriptione, per Z. exprimentes, Siculum, in literas referebant. Nolo mihi hoc loco cum illis ſermonem eſſe qui de *Sykej* Scyhiæ montibus *Szekelyios* nuncupatos putant aut Scythulos nominant, itemque Szeyculos. Sed notandum potiùs duco, ex *Székely*, Latinum *Sekelius*, & poſtmodùm *Siculus* formatùm, novum in Lingua Hungarica non eſſe. In *Decretis Regum Hungariæ* complures audimus voces Latinâ formâ donatas, quæ origine merè Hungaricæ ſunt, &

qua-

quarum nonnullas etiam *Fresne* collegit. Sic, *Udvarnicalis*, h. e. Curialis vel Aulicus, ex Hung. *Udvar.*, i. e. Curia: *Mega*, h. e. Comimitatus, ex Hungarico *Megye*, idem sonante; inde etiam *Magalis*: *Ewrii*, ex Hung. *Örök*, vetusto more *Ewrewk*, h. e. Custodes; quasi *Orii*: *Jokergech*, ex Hung. *Jót kergető*, quod *Boni disquisitorem* significat: *Pristandus* ex Hungar. *Perest öldö*, quasi *litis diribitor*, *Cet.* Restat, vt de tempore, quo Hunni nostri *Székely*iorum nomen adepti sunt, paucis differamus. Si ex eo *Székely* vocabulum enatum sit, quod Siculi *limitum* fuerint *custodes*; id quod verisimillimum supra concessimus: tum dicendum, Hunno-Siculos *Székelyios* nominatos fuisse circa An. Chr. 470. quo paulo vel ante vel post cædem Dengizitsii (per *ts.* pro *ch*, hoc nomen scribere placet, quod veterum *ch* per *ts* hodie exprimimus) in Transsilvania perstiterunt; Gepidarum enim jugum amplexi, eorum illico fines, qui & sui jam erant, ab externis hostibus, ut conjicere fas est, tuiti sunt, ideoque Custodes, i. e. *Szekelyii* vernaculè dicti. Eorum, circa memoratum tempus, custodiam his oris concedit & *Timón* in *Addit. Ep. I.* sed pro se se, non Gepidis, vigilasse eos suspicatur: " Quamvis concedam à co-„ gnatis Irnachi, in Ripensi Dacia consistentibus, „ constitui potuisse in agro Tschikiensi vigiles, „ persvadere tamen mihi non possum, eos, ut-„ pote non multos, & exiguis finibus constri-„ ctos inter incursiones variarum gentium in „ statione permanere quivisse, nisi forte omni-„ bus se submisissent.„ *P. Pray* p. 388. ad tempora Belæ IV. Hung. Regis, nominis *Székely* or-

ortum rejicit. Juvet integrum hac de re ejus locum audire; ſic vero habet: " Triennium in-
„ tegrum vaſtato nobiliſſimo regno, cum ad ſua
„ reverſi eſſent (np. Tatari, de quibus ſermo-
„ nem inſtituerat) rurſum deinceps redituri,
„ partem Cumanorum in eorum poteſtatem,
„ partem in Hungarorum arbitrium conceſſiſſe
„ noſtri inter comperta ponunt. Veriſimile eſt
„ ea occaſione bonam quoque Cumanorum partem
„ in finitimam Transſilvaniam abiiſſe, & mon-
„ tanis plagis ad Maruſii & Alutæ fontem oc-
„ cupatis, eam ditionem adversùs hoſtes tuen-
„ dam ſuſcepiſſe ſeu ſpontè ſive ex eorum, ad
„ quos ſe contulerant, imperio. Atque hinc
„ evenerit, quod *Timon* detexit, vt veteribus
„ Hungaris *Sékellii* dicerentur. „ Sed quemadmodum ex ſuperius jam dictis perſpicuum eſt, Siculos non ex Cumanis ortos fuiſſe: non diſſimiliter conſtat, eos ante Tatarorum irruptionem, titulo *Székelyiorum* ornatos; cum jam in Diplomate Andreæ II. Regis Hung. Saxonibus Transſilvanicis dato nomen *Siculorum* occurrat. Nomen proinde *Székely*, tam antiquum in Transſilvania eſſe videtur, quàm ipſa Natio Siculorum.

§. CXLVIII.

Poſſident enim Siculi noſtri in orientali & ſeptemtrionali Transſilvania terram in certos Diſtrictus ſive Circulos, quos *Sedes*, ipſi nominant, diviſam; ſunt verò eorum *Sedes*, dictæ Siculi-

culicales: 1. Sedes *Udvarhely*, cum Filiabus *Keresztur* & *Bardotz*, quæ in universum Oppida 2. Pagos 126. complectuntur. (In Bardotz separatim Pagi 9.) 2. Sedes *Sepsi*. 3. Sedes *Kézdi*. 4. Sedes *Orbai*; tres hæ, generali nomine, *Tres Sedes* & *Trisedes*, Hungaricè *Három-Szék*, quod unitæ & sub uno Supremo Judice constitutæ sint. 5. Sed. *Miklósvár*, à Supr. Regio Judice *Trium Sedium* in Politicis & Juridicis dependens; vt adeo *Quatuor Sedes* apprimè dici queant. Trium Sedium Oppida numerantur 4. Pagi 83. (In Sede Miklosvár Pagi 9.) 6. Sed. *Csik*, Superior & Inferior, cum Fliabus *Gyergyó* & *Kászon*, quibus Oppida 2. Pagi 51. obtigerunt (separatim in Gyergyó Opp. 1. Pagi 9. In Kászon verò Pagi 5.) 7. Sedes Siculicalis *Marus* sive *Maros*, cum *Marus-Vásárhely* Libera Regiaque Civitate, & Oppido 1. Pagis 126. 8. Sed. *Aranyas*, i. e. Aurata, cum Oppidis 2. & 20. Pagis.

Ager Siculorum, *Siculia*, Latinè loquentibus, nuncupatur, non autem *Szeckel*, nec inde incolæ *Szekelyii* dicti, ut putavit *Joh. Francisci*, Saxo Coronâ-Transsilvanus, in *Memorabilibus Transsilva-*

ſilvaniæ, hanc in ſententiam ſcribens: "Vocan-
„ tur iſti Hungaricè *Szék-helyi*, Dacicè *Zeckeli*,
„ à quibusdam *Ciculi*, à campo & diſtrictu *Szec-*
„ *kel*, *cet.* Has quoque Sedes Siculorum, hos præter, Valachi complures promiſcuè incolunt, at non juribus ac prærogativis Siculorum gaudentes. Sed de his Sedibus, earumque inhabitatoribus, poſtea nobis, *Parte ſpeciali*, ſermo redibit.

§. CXLIX.

Mores 1, Veſtes 2, Lingva 3, modusque vivendi 4, Siculorum, vix aliquid ab Hungaris, cum & illi germaniſſimi ſint Hungari, differunt. Antiquitate certè ceteros Transſilvaniæ populos antecellunt; utpote, quorum Majores Attilæ commilitones fuerint. Nec quoad libertates ac immunitates, quas ex rebus bellicis ſibi comparaverant, pares ſibi in tota Dacia, ſuperioribus Seculis, habuerunt. Nunc, magna eorum pars, militari potiſſimum conditione, à reliquis Transſilvaniæ gentibus, diſtingvitur.

1. Siculi *Thuroczio* (P. I. Cap. 24.) *in moribus ſeveriores, & in diviſione agri ceteris Hungaris multum differre viſi ſunt*: at eos eſſe vel fuiſſe ſeveriores, nec audimus libentes, nec id adſerentes

facilè suspicimus. Utut enim concedamus Siculos armigeros, quod Marti à teneris famulati fuissent; vt infra patebit, continuis bellorum injuriis, redditos nonnunquam debito asperiores: doceri tamen, aut armatos semper, aut reliquos domi se continentes ac ab armis alienos aliquando, ceteris promiscuis populis fuisse severiores, nequaquam posse, existimamus. Qui non in Siculia affabiles, liberales & hospitalissimos reperiet: tales sanè incassum (sicut diversoria inter Siculos; quanta ergo hospitalitas!) uspiam quæsiverit. Indoles quoque Siculorum præcipua, ingenium acerrimum. In divisione agrorum, quid abs Hungaris differant, vix video: at in eorum jure discrepant non parùm.

2. Vestitus Siculorum ordinarius, (de militari enim nunc mihi sermo non est) prorsus Hungaricus est. Cingulum, quo ex loro facto, Hungari ignobiles (certè olim & Nobiles Magnatesque) & Siculi ad militiam non adplicati se vinciunt, cuique ad lævum latus vaginam cultro ac furcilla instructam inserunt, jam Siculi militiæ addicti, nec tamen omnes, resolverunt. Focalia, quibus veteres Siculi Hungarique abstinebant, indusiis more germanico consutis in collo adligant. Sexus sequior, ab erecta militia, quàm antea, vestitior. *Conf.* §. 146. n. 2.

3. Non desunt, qui Lingvam Siculorum, quamvis eam cum Hungaris communem, incultam putent, sicque suam hoc in argumento ignorantiam prodant. Unum pro omnibus memoro *Timonem* hæc proferentem: " Nisi tamen paga-

„ ni

„ ni (np. Siculi) ſermonem expoliant, riſum „ movent audientibus. „ Non equidem negaverim, nonnullos, at paucos dari pagos, eosque obſcuros, & ſilvarum quaſi umbris in finitimis obtectos, quorum ſermoni ac pronunciationi nitor deſit, licet & iis lingva ipſa incorrupta maneat, quod nec *Timon* inficiatur: ſed maxima Siculorum pars lingvæ Hungaricæ laude digniſſima eſt. Si qui ore diducto loquantur, ſyllabasque vocum extremas, aut finales potiùs commatum, communem præter morem producant: anne igitur totius ſermo Nationis deludendus? Sunt & quibus vocabula quædam Siculica diſpliceant, aut ſaltem mira videantur. En quædam, *Calendario Jaurinenſi Titulari & Politico An.* 1747. adnexa.

VOCAB. SICUL.	HUNGARICA.	LATINE.
Taporján féreg.	Medve.	Urſus.
Livu.	Töltſér.	Infundibulum doliarium.
Tege.	Tegnap.	Heri.
Laposka.	Téſzta patzal.	Placenta ductilis.
Ünö.	Tehén.	Vacca.
Kártya.	Kanna.	Culigna.
Üſt.	Vas fazék.	Caldarium.
Oſztovát.	Szövö ſzék.	Textoria tabula, *ſive* Textrinum.
Rokolya.	Váſzon ſzoknya.	Stola è telâ.
Laska.	Metélt.	Laganum.
Guſaly.	Rokkának ſzára.	Colus.
Koſolya.	Koſár.	Corbis.
Hoppa.	Lakadalom.	Nuptiæ.

VOCAB. SICUL.	HUNGARICA.	LATINE.
Tzondra.	Szür.	Gauſape.
Murok.	Sárga répa.	Carota.
Gúnya.	Ruha.	Veſtis.
Koloſma.	Ümög *vel* Ing.	Induſium.
Vatzkor.	Vad körtvély.	Pyrum ſilveſtre.

Horum quidem nonnulla, v. l. *Taporján ſerég* (hoc tamen jocaliter quibusdam finitimis tribuitur, quod fortaſſe antiquitus apud eos valuerit) *Hoppa*, *Koſólya*, *Koloſma* Siculis ignota ſunt, niſi ſpeciatim pagi alicujus incolis uſitata concedamus. Rariſſime *Tege*, ſed pro eo *Tegnap*, auditur. *Ünö* & *Tehén*, ſic & *Vatzkor* atque *Vad Körtvély* alternatim uſurpantur. *Livu* ſive *Liu* Hungarorum Comitatenſium vocabulum eſt. *Guſaly* verum Hungaricum, at *Rokka* Italicum eſt. Fateor interea nonullas in Siculia reperiri voces, quas alibi non audias; immo hac Sede unam alteramque, quæ aliis Sedibus ignoti ſonus ſunt. Sed an hoc in vitio ponendum? Nonne hoc communis populorum error eſt, ſi tamen error dicendus? Eadem certe gens, pro variis incolatûs locis & plagis, peculiaria nonnulla vocabula frequentat. Hoc nec Germani, nec Galli negabunt. Propterea tamen honos Lingvæ manebit. Hungari ii ſunt, qui Siculorum Lingvam taxant: ſed meminerint, amabò, quantas in diverſis Hungariæ Comitatibus voces reperiant, ſalva tamen manente Lingvæ hungaricæ indole, quas vix vicinus pagus intelligat. Hoc cumprimis in pagis Poloniæ & Sclavoniæ proximantibus certiſſimum eſt. Talia ſunt: *Putok* (Cervical) pro *Párna*:

Kóráſzó

Kóráſzó féreg (Lupus) *pro Farkas*, quod cum *Taporján féreg* congruit: *Paprika* (Pſeudo-capſicum) pro *Török bors*: *Kandalló* (Orbita) pro *Kerék vágás*; *Kandalló* tamen alium quoque ſignificatum habet. *Pete* (Ovum) pro *Tojás* ſive *Tojomány*, ſeu *Tikmony*; quod apud Nagy-& Felsö-Bányenſes obtinet: *Szilke* & *Porſoló* ſive *Röſtölö* (Sartago fictilis, ex germanico Röſten ſive Röſt-Pfanne) pro *Lábas* Siculorum: *Tsóré* (Juſculum ex Caſeo cocto ſive ſecundario, quod aliis Tyroſis dicitur) pro *Ordás leves*; *Tsóré* auautem Siculis *nudum* notat: *Ereſzkedö* (Deſcenſus) pro *Lejtö*: *Rög* Hungariæ, ſive *Göröngy* Transſilvaniæ (Grumus) pro *Gaj* Siculorum: *Bunda* (puteus) pro *Kut*; quod ridiculum eſt, Transſilvanis ſiquidem & reliquis Hungariæ incolis, *Bunda* ſignificet Veſtem hiemalem pelle ſubductam; quam Puteum per *Bunda* exprimentes, ridiculè itidem *Ször hintó* (quaſi dicas *Carpentum ex pilo*) nominant) ſed hoc Sclavorum tantùm vicini: *Rikkants* (Paſtor) pro *Páſztor*; rectius forſan, quàm *Paſztor*, quod ex Latino formatum, à *rikóltok*, i. e. intensè clamo, qualiter ſcil. paſtores ſolent: *Lótza* (ſcamnum) pro *Pad*: *Pad* verò (Tectum) pro *Hiju. cet.* Nonne porrò apud quosdam Hungariæ *Oma*, *ſziva*, *cet.* pro *Alma*, *Szilva* enunciatur? Nonne allii Sclavonizantes *Adi*, *hozi*, *üti cet.* ex *Adok*, *hozok*, *ütök*, abrodunt? ſed is error nec totius gentis eſt, nec adeoque tantus, vt Lingvæ hungaricæ eſſentiaca turbet. Complura inter Siculos audiuntúr vombula ſignificantiſſima; vnum pro ſpecimine, nec illud tamen omnium, conſigno, np. *Kegyelet* (Iris) pro *Szivárvány*, ex *Kegyelem*, quod

Gratiam ſignificat. Quæ dum conſidero, reor ſanè, *Michaëlem Libétz de Wilman*, occaſione editionis Chronici Stephani Székely (§.271. n. 23.) Cracoviæ 1558. non inficetè, cetera inter, ceciniſſe:

At ſi conſpiciat Librum nova forte ſonare
Nomina, Pannoniis vix celebrata viris.
Protinus hic repetat Siculos ab origine priſcæ,
Quos penes eſt Patrii regula vera ſoni.

4. Modus ſive media vivendi ſunt: *Agricultura*; nam vineæ extra Sedes *Aranyas*, *Maros* & nonnullos Sedis Udvarhely pagos non coluntur; *Pecuaria*; *Textura* ſeu Lintearum confectio, quà Sedium cumprimis Sepſi, Kèzdi, Orbai, Bardotz, omniumque maximè Miklósvár, incolæ, vitæ ſubſidia quærunt; *Vectura* ſive *Aurigatio*: transportant namque vina, & Salia ex Fodina Parajdenſi; datum enim eſt Siculis & Saxonibus horum viciniam tenentibus, vt dum Comitatum, ſedisque Aranyas incolæ, penes ſolutionem ordinariæ taxæ, ſal devehere ad emporia ſalis Regia, ex reliquis Fodinis debeant; hi liberè, ſal Parajdenſe, Oppidatim vicatimque in Siculia, & quibusdam Locis Saxonicis, v. l. Schæsburgi, Mediæ, *cet.* eo cum emolumento divendant, vt cum centenarius illis, 50. crucigeris venerit, remotioribus in locis. 100. circiter crucigeris venundent. Sunt & alia media, quibus vitam ſuſtentent, obvenientemque ſibi Contributionem levent. Mercatores & Opifices in pagis pauciores; in Civitate & Oppidis Quæſtus ac Mercatus exercentur.

5. Li-

5. Libertatem Siculorum, *Novæ Daciæ* auctor *pag.* 5. his non ſine ſarcaſmo, innuit: " Siculi - -
„ de ſua libertate ampliùs gloriantur, quàm ea
„ fruantur; paucis enim ab hinc annis, nemo
„ inter Siculos ignobilis audiit, quamvis aratro
„ novaret ſolum, aut ſub patula fago, caprini
„ ageret Tityrum gregis.

§. CL.

Libertates ac Immunitates Siculorum, utpote è tribus Transſilvaniæ Nationibus antiquiſſimorum, tales tantæque olim erant, vt de Lege, omnes *Nobiles Privilegiati* 1. cenſerentur, adeoque Contributionis 2. Oneris quartiriorum 3, Decimarum, amiſſionis Bonorum 4, captivationis 5, ſimiliumque onerum, immunes 6. eſſent, inque *Primorum*, *Primipilorum* & *Plebeorum* (qui poſtmodum *Pixidarii* dicti ſunt) Ordines 7. ſive Genera diviſi, nonniſi Armis 8 & Signaturâ Boum 9. Regibus Hungariæ, ſervitium præſtarent: at poſt Principatûs Transſilvaniæ ab Hungaria ſeparationem, plerisque ſuis Prærogativis ac Immunitatibus, ſenſim per patrios Principes (§. CII. ſeq.) exuti, jam denuò Clementiſſimis DOMUS AUSTRIACÆ auſpiciis erigi cœperunt 10.

 1. No-

1. Nobilitatem Siculorum indubitatam, teſtis omni exceptione major, Codex Legum Hungaricarum, *Decreti Tripartiti Part. III. Tit. IV.* his verbis declarat: " Sunt præterea Transſylvanis in „ partibus *Siculi Nobiles privilegiati*, ab Scythico „ populo in primo eorum ingreſſu in Panno- „ niam propagati, quos nos corrupto quodam „ vocabulo *Siculos* appellamus, *cet.* „ Hanc verò Nobilitatem, non à Regibus, inſtar Hungarorum, acceperint; ſed quia & Regibus & Regno Hungariæ erant antiquiores, terramque ſuam jure Belli occupaverant, Nobiles univerſim, & ſinguli æqualiter immunes olim fuerint. Hinc *Nobilitatio*, ſeu per *Donationem*, ſeu per *Armales*, ante tempora *Joannis II.* locum inter Siculos vix habuit unquam; nec erat, cur Nobiles nobilitari amplius cupiverint. Nam *Jus Regium* (quo mediante Imperans in Bonis Magnatum & Nobilium ſemine deficientium, & Notam infidelitatis incurrentium legitimus eſt ſucceſſor) in Terra Siculica; *nec* per SEMINIS DEFECTUM unquam emerſit, vt locupletiſſimus teſtis eſt *Articulus Diætalis* An. 1597. 17. Apr *Albæ Juliæ* conditus, ſententiaque ibidem de Succeſſione Siculorum, & Præfectione filiali lata; uxta quam, Hæreditates Siculicæ, per defectum Seminis Maſculini nunquam in Fiſcum Regium, ſed ad ſexum femineum transferri deberet; & antiqua *Conſvetudo*, vi cujus, ſi quis Siculorum filio (quem hæreditas Siculica concernebat; filiam ſola honeſta emaritatione concernente) deſtituebatur, tum filia inſtar filii erat; absque autem hæredum utriusque ſexus ſolatio decedentium Bona cognatos, nec iis exſiſtentibus, vicinos concernebant.

nebant. *Nec* per NOTAM INFIDELITATIS, ad mentem *Decret. Trip. Part. III. Tit. IV.* juxtaque *Legum Consvetudinarium* Siculicæ Nationis. *Punctum* 14, quo *Hæreditas Siculi nec in casu Notæ nec in casibus aliis amittendus* declaratur. Idem testantur *Articuli* An. 1557. Festo Dorotheæ, 1562. 20. Jun. Schæsburgi, lati, quibus omnium ferè primùm statuitur, *vt etiam Siculi Bona in casibus Notæ infidelitatis amittant.* Quæ Lex etiam An. 1571. Festo B. Elizabethæ in Comitiis Claudiopolitanis confirmata legitur. Ante tempora proinde *Joannis II.* Jure Regio inter Siculos non vigente, vix unquam Siculus ex Donatione nobilitari, & inter membra Coronæ referri potuit. Rarus consequenter antea Siculus *Armalista* erat; *tum* quia ubicunque Status Siculorum in Articulis vel Constitutionibus recensetur, nuspiam ante An. 1571. *Nobilitatis*, qua distincti Statûs mentio fit; seû memorantur semper tria Genera Siculorum: *Primores*, *Primipili* & *Plebei* liberi, vt patet e Constitutione Anni 1555. & Articulis annorum 1559. ac 1562; *tum* quod rarissimè *Armales* hodie observantur, quas Regum quispiam Siculo contulisset; & quod *Verbötzius Decr. Trip. l. c.* absque distinctione, singulos & universim *Nobiles privilegiatos* appellat. Ergo Siculorum Nobilitas antiquissima, utpote Seculo Chr. V^{to} in Transsilvania nata. Mirare proinde, oportet, Homagium Siculi, quàm reliquorum Siculorum, minus esse. §. 171.

2. Siculos, ante An. 1527, quo Transsilvaniam *Joh. Zapolya* ab Hungaria abstraxit, nunquam pecuniariæ Contributionis solutionem præstitisse,

extra dubitationem positum est. Qualiter verò ab An. 1527, ad An. 1545, intuitu Tributi se habuerint, ob defectum Articulorum ejus temporis, non constat. At *dum sub Regina Isabella, novo regimini fundamenta jacerentur, signanter annis 1542. & 1545. tres Nationes Principatûs spontanea & publica voluntate, in hujusmodi perpetuæ Unionis & Conventionis Systema coaluerunt, vt pro defensione patriæ, Tributi & Militiæ onera æqualiter omnes perferrent.* §. 139. *n. b. Onus tamen istud Contributionis, Siculis tertii Ordinis solùm, i. e. PLEBEIS, usque ad An.* 1599. *inhæsit. PRIMORES & PRIMIPILI, ad instar Nobilium Comitatensium sive Hungarorum immunes Tributi habiti sunt, demtis expensis Comitiorum, quas Primipili præstare debuerant.* Siculi quoque Plebei, Anno 1559. immunitatem tributi flagitabant, varias ad Comitia Generalia querelas d. 12. Jun. deferentes, & *in priscis suis Libertatibus conservari supplicantes: Siculi enim, relictis Articulis Tordensibus, super impositione Taxæ* 12000. *Florenorum, quam solita consvetudine præstabant, Primores eorum, Inquilinos proprios sublevarunt, & promiscuam Plebem Contributione integra Flor. 1. Den.* 50. *faciente, viritim onerarunt.* Vid. *Art.* Certæ igitur Leges tum conditæ; quibus malè contenta Plebs Siculorum, utpotè Tributo & Decimis obnoxia, exitiosissimum concitavit tumultum, vt §. 105. *n. f.* retulimus. Quem, vt duæ Nationes aliæ, cum Principe, componere possent, ad d. 20. Jun. An. 1562. Diæta in Civitatem *Segesvár* indicitur; & quia, partim fiduciâ non amissionis Bonorum per Notam, partim propter oppressionem, per Primores & Primipilos Plebi illa-

tam,

tam, rebelliones eveniſſe conſtaret, Conſtitutiones nonnullæ conditæ ſunt, quarum præſentem in materiam facientes, has referimus: 1. *Per Notam infidelitatis Siculi etiam Bona amittant.* 2. *Primores & Primipili à Decimis ſint ſemper immunes; & omnia Bona, Hominesque ſuos in Bonis legitimè poſſeſſis, eo jure, vt Nobiles Comitatuum Jobbagiones, poſſideant. Plebs verò, ut antea, una cum Terrigenis* (*Földön lakok* vernacule dicebantur) *Primorum & Primipilorum, Contributionem præſtet.* 3. *Plebs libera Dominio Principis ſubjaceat; Primores & Primipili, ſub pœna homagii, ab injuriis ejus abſtineant: quos, ſi quem è Plebe læſerint, ad informationem Judicis Regii, Director in Tabulam evocabit.* 4. F*odinæ Salis, quæ antea inter Siculos* (nec in Comitatibus ante An. 1575. Approb. Conſt. P. III. Tit. XV.) *nunquam ad Cameram pertinebant, pro neceſſitatibus Principis, eidem adplicantur: at Primoribus Siculorum, velut Comitatuum Nobilibus, ſal gratis dari debeat.* Horum occaſione Comitiorum, magna Siculorum Plebeorum pars, in Jobbagionatum Primoribus collata fuit: reliqui manſerunt Plebei liberi; ſed tam hi, quàm ad Jobbagionatum redacti, æqualem cum Primorum & Primipilorum Terrigenis ſive Jobbagionibus, Contributionem, ad An. 1599. uſque præſtitêre. An. 1595. equidem, ſuam Plebei libertatem recuperare nitebantur; ſed quàm feliciter, §. 109. *n. 6.* commonſtravimus. Fortunâ benignâ, ſed vitrea erat, dexteriùs uti videbantur An. 1599. 20. Nov. dum *Michaël Wajvoda* Siculis Martem ejus adjuvantibus, in Comitiis Albæ Juliæ habitis, priſcam planè libertatem, vt promiſerat, (*§.* 111. *n. b.*) reſtituit, eaque reſtitu-

ſtitutio, *articulariter* eo modo confirmatur, vt præter *Taxam Boum* (quæ *ſignatura Boum* dicebatur) Regum temporibus uſu valentem, nihil penitùs in publicum contribuant: *Jobbagiones tamen avitici, qui etiam ante primam Siculorum rebellionem in illo ſtatu erant; nec non, quos Domini Terreſtres, ex Valachis, Saxonibus & incolis Comitatuum ad terram Siculorum transpoſuiſſent, libertate non gaudeant, ſed Poſſeſſoribus conſerventur.* Hanc eorundem libertatem *Art.* An. 1600. 7. Mart. in hanc ferè ſententiam exprimit: *Michaël - - - Siculis in HÁROM-SZÉK exiſtentibus Plebeis, antea ſub Joanne ad Jobbagionatum redeuntibus Libertates illas, quibus eos Matthias Rex ornaverat, reſtituit: Fundos tamen per Nobiles, à Plebe, ſeu perenaliter, ſeu in pignore emtos, apud Nobiles relinquit, cum libertate migrandi ex iis, ſi Plebs vellet.* Non diu hæc Lex valuit. Anno namque 1600. poſt profligatum *Michaëlem*, (§. 111. *n. c.*) rursùs Siculis *ad æqualem cum ceteris Nationibus Contributionem adiguntur; arma ipſis adimenda decernuntur, & ne præter Hungaros ac Saxones aliis arma portare liceat, ſtatuitur;* teſte Artic. ejus Anni d. 25. Oct. in Comitiis Generalibus *Letzfalvæ* celebratis conditus. Sed An. 1602. 10. Dec. ſub *Geo gio Baſta*, (§. 110. *n. b. d.*) *Siculi iterum Contributione immunitantur, ſimulque ſtatuitur, vt Jobbagiones ſolùm Avitici, qui ſe ſe aut ſponte obligarunt, aut emti ſunt, per Nobilitatem poſſideri queant.* Ab hoc tempore, vel Plebei Siculi, præter Oppidanos, nihil Tributi Turcæ, Principi & Præſidio ſolverunt; immò, ne Primorum quidem & Primipilorum Jobbagiones, uſque ad An. 1650. ſed ad Expenſas duntaxat extraordina-

dinarias Provinciæ, *quinque*, aut ſi amplius, *ſex* annis, nonnihil contulerunt. Hi autem fuêre anni 1.) An. 1603. ult. Febr. quo *Nobilibus* Siculorum *vnius Fundi Denar.* 32, Primipilis *Den.* 10. Plebeis *Den.* 5. imponebantur. 2.) Anno 1607. 21. Septembris, tam *Nobiles unius Fundi*, quàm *Primipili* & *Plebei* viritim *Den.* 6. ſoluturi declarantur. 3.) An. 1610. 25. Mart. definitur, vt Siculi, pro *Gabriele Bethlen* tertiam 1000. Florenorum partem; & eodem anno 29. Septemb. in Expenſas Legationum Flor. 1000. præſtent. 4.) An. 1616. 17. Apr. ad ædificationem *Domûs Conſtantinopolitanæ* (quàm *Solimanus* Turc. Imperator, ſitu loci commendabilem, pro Reſidentia Oratorum Transſilvanicorum, cum ſpecialibus privilegiis, ſingulari Diplomate donaverat, teſte *W. Bethl. Hiſt. p.* 260.) *Flor.* 1333. *Den.* 33. Vid. *Art.* 17. Apr. 5.) An. 1626. 24. Maji, Donarium Principiſſæ Bethlenianæ Flor. 2000. 6.) An. 1621. aliquid Siculos contribuiſſe, *Articulus Originalis* non memorat. Dixi, hoc intervallo, nec Jobbagiones Siculicales quidquam contribuiſſe: *miles enim Siculus è Nobilibus Nationis ſuæ Poſſeſſionatis, ut plurimùm Officiales, ſignanter Capitaneos, Ductores, Vexiliferos, olim habuit, quos ſtipendio potitos nuspiam in Articulis memoratur; ſed quoniam eorum Jobbagiones pari cum Militaribus Contributionis immunitate gaudebant, hoc ſolùm beneficio videntur ſalaria compenſata fuiſſe.* Dixi ſimul Siculos Oppidanos, tanquam non armatos, Contributioni fuiſſe obnoxios; docet Lex An, 1559. 12. Jun. lata, Punćto 4to de Siculis, ſic ſonans: *Oppida, quoniam Contributionem Excelſæ Portæ præſtant, alio onere premi non debent; ſed*

ſed in iſta libertate conſerventur. Hinc, vel Miles, Fundum Civilem ſive Oppidanum poſſidens, de eo Contribuere obligabatur, vt habet *Art.* 9. An. 1678. 1. Oct. *Siculi Ordinis Militaris in S Sz. György, qui Fundum Civilem tenent, vecturas poſtales non præſtent; ſed ita Contributionem cum Oppido publicam.* Oppida hæc *Ottomanicæ Portæ* ſolvebant; quod de quibusdam expreſſe habetur, *Art.* An. 1595. 16. Apr. Albæ condito, vbi notatur, *quod Oppida Siculorum, UDVARHELY, KERESZTUR, CSIK-SZEREDA, TUSNÁD, MARUS-SZEREDA, antea ſolùm Turcæ contribuiſſent; ſed jam Principi SIG. BATHORI, qui Ottomanicum jugum excuſſerat, pro ſuſtentatione Præſidii, una cum tota Sede Káſzon, contribuere debeant.* Tuſnád quidem vix Oppidi jus habuerit; hodie certè pagus eſt: at, præter memorata, fuêre Oppida inter Siculos Taxalia dicta, (§. 139. *n. e. d.*) Marus-Vásárhely, Kézdi-Vásárhely, Sepſi-Szent-György, Beretzk, Ilyefalva, quorum nunc hoc, nunc illud excludebatur, & mox denuò adnumerabatur. Quo adfectu, Hungarica ac Saxonica Natio, hanc, quam prolixiùs expoſuimus, Siculorum Immunitatem tulerit, *Art.* An. 1608. 3. Mart. Claudiopoli pronunciatus, hunc ferè in modum tradit: *Siculi Plebei in Congregatione Nationis ſuæ Feſto S. Georgii, in Udvarhely celebrandæ, requirantur per Principem, ne contra puncta Unionis Nationum ſe ſe à publicis oneribus ſubducant, ſed ceterorum Regnicolarum ſortem commiſerando concurrant.* Hanc omnino Immunitatem, etiam *Approb. Conſt. P. III. T. LXXVI. A. II.* confirmatum legimus. Sed dum A. 1658. onus Tributi publici in alterum tantum auctum fuiſ-

ſet,

ſet, ſenſimque annis ſecutis augeretur; Siculi quoque ſubinde, intuitu oneris illius, quod, ſupra ordinarium Tributum impoſitum eſt, (& ex eo *extraordinarium* appellari cœpit) ad æqualem penè, cum duabus aliis Nationibus, Contributionem, Articulariter compulſi ſunt, vtque hanc proportionem abinde obſervent, Lege perpetua ſtatutum eſt, vt edocent tam alii Articuli, Annuales ab An. 1658. ad 1691. emanati, quàm ſignanter *Compil. Conſt. P. 5. Ed.* 44. & 45. vbi è Tributo 15. Thalerorum juxta Portas, præter eorum Taxaliſtas, Siculorum Thal. 5000. contribuere, hæcque proportio & norma contribuendi demùm quoque, obſervanda eſſe ſtatuitur. *Conf. Art. An.* 1669. Juxta eam igitur normam, increſcente Tributo, etiam Quotta Siculorum magis magisque aucta eſt, teſtantibus locupletiſſimè *Articulis.* Anno equidem 1691. 4. Dec. ſollemne Diploma Leopoldinum expeditum eſt cujus Puncto 14to, Immunitas Siculorum reſtituitur in hæc verba: " Siculi genus, hominum bellicoſiſſimum, ab omni Tributo, " Hybernorum aut Æſtivorum moleſtia, à Decimis & Præſtationibus, ratione Bonorum, " quæ cum onere inſurgendi poſſident, velut " hactenùs, ita in poſterum ſint penitùs exemti. E contra, pro tuenda Patria, propriis impenſis militare, obſtricti permaneant; non tamen " ſubintellectis Ruſticis vel Jobbagionibus Siculis. " At dum ad ejus tenorem An. 1692. 25. Septemb. Tributum in Flor. 400000. imponitur; Siculi 22000. in ſe ultrò adſumunt, Naturalibus deducendum. Anno 1693. 19. Dec. Siculi inhærent quidem Diplomati; ſortis tamen

alia-

aliarum Nationum miserti, offerunt cum Taxalistis suis Rh. Fl. 35000. Sic, ad An. 1705. usque, quo *Fr. Rákóczi* Rempublicam turbavit, censum non levem præstitêre; quamvis non sine protestatione. Anno demùm 1711. dum omnis Militia Transsilvanica, Rakoczio adhærens, adeoque & Siculi, exauctorarentur; Siculi iidem ad Oeconomiam ultrò regressi sunt: non tamen æquale Contributionis onus ultrò statim, sed successivè, post An. 1714. adsumserunt. Jam coronidis loco notandum, Siculos de Bonis suis in Comitatibus habitis, temporibus quoque immunitatum aliàs, Tributo obnoxios fuisse.

3. Quum nullum antiquitùs militis extranei inter Siculos hospitium fuerit; hinc An. 1555. *Stephano Dobó* & *Fr. Kendi*, Wajvodis Transsilvaniæ & Siculorum Comitibus, in Comitiis Nationalibus *Udvarhelyini* celebratis, supplicatum est, vt militem Ferdinandi amoveant, eosque in priscis juribus conservent. Vecturæ par ratio fuit.

4. Qui inter Siculos decumani existerint; & quo modo, per *Notam infidelitatis* Bona Siculorum amittenda decreta fuerint, ex dictis satis constat.

5. Quis Siculorum, & quando, capi detinerique quiverit, *Lex Consvetudinaria* (*n. 6.*) Inclitæ Nationis, docet *Puncto* 18vo, hoc sensu: *Natus Siculus, in Tabula Wajvodali, extra casum sententiæ mortem inferentis, non detineatur; at homicida, contra gratiam Wajvodæ & etiam Regis, jure convictus, moriatur.* Et Punc. 36: *Siculus, nisi super sangvine, aut pecore furtivo, deprehensus,*

citra

citra convictionem capi non potest; sed & convictus tunc solùm, si nec substantiam, nec hæreditatem habuerit.

6. Nullum est dubium, de antiquis Siculorum Immunitatibus. At quia illi, vt pluribus locis insinuavimus, & Regibus & Regno Hungariæ erant antiquiores, sedesque suas armis obtinuerant, nulla in scriptis Privilegia conservabant, nec ea, præter ensem, necesse putabant habuisse. Cum igitur An. 1555. sua jura demonstrare cogerentur; Libertates suas Consvetudinarias, circa Officia, Processus causarum, gubernationem Bonorum, *cet.* observatas, in simplicem Scripturam referunt, & 28. Aprilis, 1555. *Wajvodis, Stephano Dobó & Francisco Kendi* (§. 99. *n.* 24.) in Comitiis Nationalibus Székely-Udvarhelyini habitis exhibent. Hæ hodiedùm *Leges Consuetudinariæ* nuncupantur, & Linguâ vernaculâ, qua scriptæ erant, in Tabulario primariæ Sedis Siculicalis Udvarhely adservantur.

7. Omnes in universum Siculos, æquali, quoad essentiam, nobilitate, gavisos olim fuisse, negabit fortè nemo: nec miretur tamen, distinctos eos in tres Ordines sive tria Genera, atque nuncupatos; *Primores* (Fö Népek,) *Primipilos* (Lófüek sive Lófejek,) & *Plebeos* (Köznépek.) Nisi enim Ordine, & accidentali saltem conditione Cives distingvantur: inter omnimode æquales Civitas laborabit.

a.) PRIMORES, qui nusquam antea, sed An. 1571. *Fö Nemesek*, quasi dicas *Primarios*

 No-

Nobiles, vocari cœperunt; ceteris fuêre hæreditatibus & opibus valentiores. Ex iis potiſſimùm *Militares* & *Provinciales* Officiales delecti. MILITARES: 1.) *Generalis* Siculorum, quem tamen hi non ſemper planè, proprium habuêre; ſed totius Provinciæ Generalibus Miles Siculus, in Luſtratione annua, & Expeditionibus bellicis quandoque parebat, vt docent, tam Diſciplina Militaris Anni 1616, quam patrii Annales, juxta quos, à tempore Pauli Béldi, qui An. 1679. 27. Maji. *Art.* 11. proſcriptus eſt, nunquam Siculis proprius Generalis erat. 2.) *Capitanei* (*Hadnagyok*, quo nomine nunc Locumtenentes compellamus) ex arbitrio Principis creati. An. 1660. 20. Oct. *Art.* 3. decretum eſt, *vt Capitanei Siculorum etiam ex aliis receptis Nationibus creari poſſint.* 3.) *Ductores*, *Vexilliferi*, cet. PROVINCIALES: 1.) *Judices Regii* (Király-Birák) in qualibet Sede ambo: (ſicut in Comitatibus Hungarorum bini olim Supremi Comites) hos Sedis Incolæ eligebant, communique conſenſu mutare quotannis poterant. Absque horum, aut ſaltem unius, præſentiâ, Sedriæ Judiciariæ, quas in quavis Sede Primaria (*Fö Szék*) Judices Regii & Sedis, cum Adſeſſoribus, qualibet Quindena ſemel celebrare obſtricti erant, nullam vim obtinebant; *Artic.* Priſca *Lex Conſvetudinaria* (*n.* 6.) jubebat: *Judices Regii*, *in loco*, *ubi Sedes* (ſive Sedriæ) *celebrantur*, *continui*, *pro teſtimonio ſolùm*, *Judicibus adſint*, *ab iis exſpectent*; *inter annum ter à Judicibus rationem exigant*, cet. At Judicii moderatio his poſtea commiſſa eſt. Hi tandem *Supremi Judicis Regii* nomen induerunt, intuitu *Vice Judicum Regiorum*, qui An. 1594. 2. Feb.

2. Febr. in Comitiis Albensibus, primùm memorantur, & loco *Sedis Judicum* considerari mihi videntur. 2.) *Judices Sedis* (Szék-Birák) pariter bini: hi, jam exoleti nominis officiales, Sedriam olim Judiciariam moderabantur. *Adsessores* sive Jurati Sedium 12. ex Primoribus æquè ac Primipilis fiebant, & *Szék ülök* cluebant. Coram *Provincialibus Judicibus*, præter causas militares, Lites serebantur, & ordinario Sedis judicio Miles Siculus subjacebat, innuentibus passim Articulis: hinc Adpellatio, olim ad Sedriam Wajvodalem (§. 100. *n.* 3.) post ad Tabulam Regiam fieri poterat. Fuit etiam, quo *Mixtum* inter Siculos *Judicium* obtinuerit, vt habet Art. An. 1607. 8. Febr. Claudiopoli, in hunc sensum, exaratus: *Siculi, non coram Judicio Militari, sed coram Capitaneo & Judice simul Juri stet.* Sed Primores, cum quibus nobis res est, adloquamur. Eorum servitium prorsus fuit militare, non Regum solùm, sed & Principum tempore. Haud obscurè traditur Articulo anni 1559. 12. Jun. *Albæ* condito, qui hunc in modum sonat: *Primores universi, una cum Primipilis, illis v. l. qui juxta veras radices, ex Avis Atavisque Primipilis descenderunt, & quorum Majores, tempore Divi Matthiæ & aliorum Regum probè militarunt, nec in posterum dicentur; imò in antiquis libertatibus illæsi Militiæ & Belligerationibus serventur, quos Principes certis temporibus perlustrari facient, & illorum militares apparatus pernoscent. Decimas tamen Primipili, quas olim & Primores Siculi ab iis exigebant, NB. Principibus præstent.* Sed Decimæ hæ, paucis annis, præcipuis ex rationibus, nobilitatis eatenus prærogativâ reservatâ, præstitæ, An. 1562

20. Jun. (*Vid. n. 2.*) prorſus abolitæ ſunt; ſimul-que ſtatutum: *Primipilus quisque equo uno ſit in-ſtructus; Primores à proportione facultatum, tribus quatuor aut quinque equis inſurgant. Hi à ſingulis equis annuatim Flor. 8. & portionem oralem menſe quovis in Flor. 2, à Principe ſtipendium accipient. Primipili menſe primo ſumtu ſuo militabant, per ſe-quentes ſtipendio unius floreni juvabuntur.* Hodier-ni in Siculia, *Nobiles Poſſeſſionati* dicti, militiæ minus addicti, partem maximam Primorum ſunt Poſteri; reliqui Armalibus poſtea impetratis (quæ tamen & Primorum progenies poſſidere debet) immunitatem obtinuêre.

b.) PRIMIPILI fuêre *Milites*, ordinariè qui-dem, *Equeſtres* (Art. Anni 1559. 12. Jun.); unde vernaculâ lingvâ, Siculus Primipilus, *Lo fö Székely*, (*Ló* enim equum, *fö* caput ſignificat) quod capitatim, hoc eſt viritim, equo quisque uno, Primipilorum, inſtructus caſtra ſequi de-buerit, nuncupatus eſt. Immunes Contributio-num eos fuiſſe jam indicavimus. Ad Expenſas tamen ſive Collectam Comitiorum, cenſus ſubſi-diarios, An. 1580. 9. Nov. ad petitionem Pri-morum, ipſis fuiſſe inpoſitos, *Articulo* docemur. Dum igitur, ab his & nonnullis, communibus cum Plebe, immò & Nobilitate unius fundi in-ter Siculos, oneribus, An. 1612. 15. Maji, li-berare ſe ſe vellent, & nova quidem penes Pri-vilegia; oneri denuò ſubjiciuntur, & Privilegia caſſantur. Immunes quoque Judicatûs Pagenſis, & deportationis cuſtodiæque captivorum oneris erant. Sed poſtquam, per aggregationem Ple-beorum, majorem in modum multiplicarentur;

non

non ratione tantum Contributionis ad Comitia, abalienationis Fundorum, emigrationis prohibitæ, Contributionis pro Turca, Judicatûs pagani, custodiæ captivorum, Pixidariis æquati sunt; (Vid. Artic. Anni 1612. 15. Maji. *Approb.* Part. 3. Tit. 76. Art. 3. & 18. An. 1656. 20. Febr. Art. 17. An. 1662. 20. Oct. Art. 11. A. 1665. 1. Maji, Art. 18. *Compil.* Part. 3. T. 4. A. 3. & T. 8. A. 11.) verùm etiam ad Pedestrem Militiam, eorum saltem nonnulli, obligati, vt patet ex Art. 24to, anni 1670. 1. Dec. ubi statuitur: *Nobiles attenuati inter Pedites Primipilos militent.* An. 1643. 24. Apr. Art. 10. vt, juxta usum antiquum, Milites Siculi, Pascua equorum (*Ló-kötö-hely* dicta) Pago quovis separatim habeant, statutum fuerat.

c.) PLEBEI liberi quorum non paucis in superioribus meminimus, & tempore Regum, & à recuperata libertate sua (*n.* 2.) *Milites* fuere *Pedestris Ordinis*; *Pixidarii*, (Pyxidarii) & Lingvâ hungaricâ *Darabant*, ex Germanico Trabant, dicti, & ob habitum uniformem, in *Rubros* atque *Virides* (*Veres* és *Zöld*) distincti. *Ex itum* etiam *Primipilorum* nonnulli fuerunt *Pixidarii* dicti, tempore Georgii II. Rákoczi, & quidem à *Pixidibus*, hoc est sclopetis, quibus more Peditum Pixidariorum ad bellicas expeditiones eundum illis erat; reliqui verò *Hastati* exstitere. Testes hujus rei sunt Litteræ Primipilares, Anno 1655. in expeditione Transalpinensi plurimis Siculis Libertinis (*n. b.* sæpius in Litteris Primipilaribus dicuntur *Libertini*, ipsi Pedites Pixidarii, quod amissam An. 1562. Libertatem recupera-

verint) seu Peditibus, in numerum Primipilorum adscriptis, datæ, sic habentes: *Equitibus nostris Pixidariis Primipilis*, &c. sed de hoc Argumento alias plura. His, *Lex Consvetudinaria* (*n.* 6.) Puncto 24to, sic olim favebat: *In pago, ubi Primores vel Primipili hæreditatem aliquam non possident, invitis Plebeis emere non possint; si quis emerit, intra annos 32. redimi possit.* Albæ Juliæ, An. 1592. 19. Apr. Articulariter consignatur, quod, inter Siculos, multi è plebe, per Capitaneos, nulla de causa, qui nec armaturâ, nec personis essent isti Ordini pares, Primipili fuerint creati, jubenturque ad diem 15^{tum}, per Capitaneos & Judices Regios lustrari, ac inhabiles reduci. Plebeorum olim erat *Judicatus pagensis* onus perferre, sed cum tempore, quibusdam quoque Primipilis illud impositum. En *Art.* A. 1656. 20. Febr. Albæ conditum, cujus summa est: *Quoniam inter Siculos*, Pixidarii Rubri, *qui onera Judicatûs gerebant, per Principem, Equitibus, cum prærogativâ Primipilorum, magno numero assumti, nec non numerus Peditum fuisset valdè imminutus; hinc statuitur, vt Primipili; non solùm vt antea fiebat, Pedites Pixidarii, æqualiter Judicatum sustineant.* Immò, ex ea ratione, etiam Nobilibus Armalistis unius Sessionis, salvâ ceteroquin permanente nobilitari prærogativâ, *Art.* 3. An. 1678. 1. Oct. & *Art.* 11. An. 1680. 18. Maji. Decimarum quoque onus Plebeis olim incumbebat, vt docent Artic. An. 1562. 20. Jun. Schæsburgi emanati; quibus etiam statutum fuerat, *vt Detentores vel Impeditores Decimarum* (quæ Proventus Cameræ ibi audiunt) *in præsentiam Principis evocentur.* Item: *Decimæ Plebis*, (Siculicæ)

ex

ex agnis, apum examine, porcellis, & pullis anserum, in natura præstentur; ubi numerus (denarius scil.) *deficeret, pecuniâ redemtio fiat*: sed ab An. 1602. immunes earum sunt. Fuêre & quartæ in Siculia conditionis homines, ii nemque, quos Jobbagiones & Inquilinos, natione nequaquam Siculos exstitisse, non pridem retulimus. Vertentibus verò annis, quemadmodum ex nativis quoque Siculis, haud pauci in Jobbagionatum devenerint, n. 8. exponemus.

Cum ex dictis clarum sit, per Siculos *trium Generum*, non trium, *Sepsi* v. l. *Kézdi* & *Orbai* Siculos intelligi, sed Siculos trium ordinum; patet oppidò *P. Timon* hallucinatum fuisse, *Additam. Epist.* 2. hæc scribentem: " Sigillum nu-
„ per in lucem prolatum, cui verba hæc incisa
„ sunt: *arma trium generum Siculorum*, habet-
„ que pro stemmate manum gladio cor transfi-
„ gentem, existimo factum esse circa An. 1500.
„ Trisedis illud potius fuisse, quàm totius Sicu-
„ licæ Nationis, sapienter judicat Amplitudo tua.
n. 6.

8. Jure meritoque, Siculi, in Codice legum, sæpe, *Homines bello servientes*, & *Ordo Militaris*, nuncupati sunt: (Vid. *Approb.* Part. 3. Tit. 76. Art. 8. & 16. §. 3. 4. Item Partis ejusdem, A. 20. P. 5. Edict., 59. 70.) eorum si quidem armis, in propulsandis hostibus Reges Hungariæ

haud rarò usi sint. Quamvis verò post separationem Transsilvaniæ abs Hungaria, ita Anno 1545. inter tres Nationes conventum fuerit (§. 139. *n.* 1. *b.*) vt æqualia Tributi & Militiæ onera portent: nihilo tamen minus Siculi, etiam dum eorum Plebei liberi, æquè ac subditi Inquilinique æqualiter contribuissent, inter annos 1555. & 1597, supra duas alias Nationes onus militare sustinebant. Extra generales namque Insurrectiones *Nobiles Comitatuum*, ab A. 1545. 25. Apr. ad 1573. 24. Jun. à 10. Colonis unicum Equitem; dein usque An. 1575. 25. Jul. à 16. Colonis, unum Equitem & unum Peditem; postea usque ad An. 1599. 21. Mart. unum Equitem, unumque Peditem à 20. subditis in promptu habere obligabantur. *Saxones* verò, juxta *Art.* An. 1575. 25. Jul. mille solùm Pedites Officialibus provisos speciatim conservabant. At *Siculi*, quintam gentis suæ partem, ab An. 1555. 23. Dec. ad 1597. 16. Apr. armis instructam, in omnemque semper occasionem expeditam habere debebant: hoc anno Articulariter indultum est, vt ad instar Comitatensium, extra generales Insurrectiones, à vicesima gentis parte parati sint; quòd omnia onera æqualiter cum Comitatibus præstarent, ac etiam in futurum se præstituros promitterent. A restituta Plebeorum libertate, militaris Siculorum status in meliorem successivè ordinem redactus, eoque modo emendatus est, vt *Primores* & *Nobiles* eorum *Possessionati* Comitatensium instar Nobilium insurgere, & paratos habere Stipendiarios debeant; *Nobiles* verò *unius Fundi*, *Primipilique* & *Plebei liberi* omnes, viritim, juxta Regestum, præsto sint;

quo-

quoties insuper tempore pacis jubebitur, in Armilustriis, bene semper instructi, se sistant, & ad bella, quo Princeps jusserit numero, sub pœna capitis, compareant. Sed præter casus Insurrectionum, continuum quoque Siculus servitium militare exsequutus est. Quemadmodùm enim Hungaris & Saxonibus, præter Generalem & Particularem Insurrectiones, & Tributum Turcæ Principisque ordinarium, necessitas quoque continui Præsidii intertenendi imposita erat: non dissimiliter Siculi, præter Insurrectiones, pro continuo Præsidio militem in Fortalitiis, & excubitores in Finibus sistere adigebantur. *Præsidiarios*, juxta Art. An. 1606. 17. Maji, bis mille Equites, & totidem Pedites conservabant. Et licet An 1653. juxta *Approb.* P. 5. Ed. 64. hæc ipsis obligatio, quod Fortalitium Albense, in quo Principis erat aula, remissa sit: Edictum tamen illud non diu vigorem habuit; si quidem An. 1688. 10. Maji, *Art.* 13. expressè statuitur, vt Siculi, qui in aula Principis continuo pro Præsidio constitui solent, biennio quovis mutentur, & alii per Officiales surrogentur; nec, quamdiu in servitio sunt, contribuant. Porro, ne Nationalis hæc Militia detrimentum pateretur; & Fundorum perennalis abalienatio severè interdicta est, & abitus è terra suæ Nationis Siculo cuilibet in Regestum militare relato prohibita. Operæ precium est, nonnullas hanc in rem confectas Leges huc transferre. An. 1633. 24. Apr. *Art.* 6. edicitur: *A Pixidariis, sub pœna Flor.* 500. *emere Fundos perennaliter non liceat: urgente tamen necessitate usque tertiam partem, justi valoris pignori dare possint.* An. 1650. 20. Mart.

Art. 29. *Nobiles* (quia non ita ſtrictè, ac reliqui, militiæ addicti erant) *perennaliter Bona vendere poſsint; at non ceteri Siculi, ne ordo militaris patiatur: impignoratio tamen etiam militibus licita ſit; ſed juſto tantum valore, quem Officiales definiant. Secùs ſi quis emerit, Flor. 500. puniatur. Quæ tamen libertas* (vendendi) *& Conſtitutio, uſque ſolùm duret, donec militi derogare non fuerit obſervatum.* Hic *Art.* A. 1648. etiam pronunciatus erat. Id quoque non parùm Militiæ Siculicæ detrimenti pepererat, quod haud pauci Militum, Jobbagionatu ſe eidem Statui ſubduxiſſent. Igitur An. 1619. 5. Maji, Art. 17. ſtatuitur: *Siculi Plebei, ante An.* 1614. *ſe ad Jobbagionatum obligantes, maneant in eo ſtatu; ex poſt facti reſtituantur: nec demùm, ſub pœna Flor.* 400, *tales obligare liceat; demtis ſolùm iis, qui ob deſertionem, vel non comparitionem in Bellis, ad juſtam expoſitionem, collati fuiſſent.* Sed & antea, An. 1608. 21. Sept. *Qui ſe aliis ſponte ad Jobbagionatum, damno publico, obligarunt, per Generalem Siculorum inveſtigentur, à Dominis reoccupentur, priori ſtatui reddantur; & ſi denuo adtentarent, capite plectantur.* An. 1635, Princeps GEORGIUS I. RÁKOTZI, ad vota Siculorum Primipilariorum & Pixidariorum, qui per Nobiles non mòdo injuriis adficiebantur, ſed variis ad Jobbagionatum inductionibus numerus quoque eorum imminuebatur, perſonaliter Inveſtigationem inſtituit; Jobbagiones, qui præter jus per Nobiles obligati fuerant, reſtitui jubet, cum univerſis Primipilaribus & Pixidariis Fundis: Regeſtum confici dein curat, cui nomina omnium, etiam puerorum, qui ad ſtatum militarem pertinerent, infert; & ſimul Officialibus,

libus, vt omnes in Regeſto contentos, cum eorum fundis, ſub amiſſione Officii, contra Nobiles, defendant, injungit. Hanc denique ſuam *Reſolutionem*, in forma perpetui Edicti, vt ſucceſſivis ſemper temporibus, tota Natio Siculica ſe eidem conformet, publicat. *Vid. Approb.* Conſt. Part. 3. Tit. 76. Art. 1. - - - 16. An. 1638. in Comitiis ad d. 23. Apr. edictis, concluditur: *Siculi Ordinis militaris ab An.* 1623. *è gremio Nationis ad alia loca profugi* (ad Comitatu v. l. Civitates *cet*) *ſi nomina in Regeſto contineantur, regredi debent.* An. 1659. 26. Febr. Biſtricii: *Ex eo, quod Contributionem extraordinariam, pro excontentatione Portæ* (n p, Ottomanicæ) *& redemtione captivorum, bis repartitam, Siculi ſolvendo non ſint; facultantur tam Primipili, quam Pixidarii, ut ſe uſque ad ſummam iſtam, pro Jobbagionibus obligare poſſint; & ſumma hæc annuatim per Flor.* 1. *deducatur, & obligati, per Officiales, dein priſcæ libertati reſtituantur,* An. 1670. 1. Dec. *Art.* 34: *Qui militiæ ſunt apti, ad ſervitia privatorum, extra caſum neceſſitatis, ne admittantur.* Articulo 35to Reſolutio Rákocziana confirmatur, *iis* in Jobbaginatu relictis, *qui in redemtionem capitis, ſemet pro ſumma pecuniaria obligaſſent; ſed & hi, ad ſui redemtionem, ſi ſolvendo ſint, per Officiales compellantur.* Anno 1679. 27. Maji, Art. 16: *Pixidarii nimium attenuati ſervitiis aliorum ſe applicare poſſint.* Anno 1684. & ſucceſſivis *Mich. Teleki, Clemens Mikes, Ladislaus Székely, & Joh. Sároſi* Protonotarius, Regeſtum, ſicut An. 1635. Rákoczius curaverat, confecerunt; ne Siculi militares diminuerentur. Reliqua, quæ antiquum Siculorum ſtatum mili-

tarem illuſtrant, in *Articulis Diætalibus*, & Codicibus Legum Patriarum *Adprobatis* atque *Compilatis*, diligens Lector paſſim reperiet.

9. Conſvedo, immo Lex, erat, vt Siculi Tributo olim minùs obligati (*n.* 2.) ternis occaſionibus, v. l. 1.) *Tempore Coronationis* novo Regi, 2.) *Occaſione matrimonii* Sponſo Regi. 3.) *Dum Regina maſculum peperiſſet* aulæ regiæ, Taxam quamdam pecuariam, h. e. ſextum quemque bovem (puta quadrimatos & grandiores) conferrent. *Vide* §. 96. *n.* 13, & *Articulum*, An. 1599. 20. Nov. Albæ ſcriptum, quo, *ſub Michaële Wajvoda conſignantur*, *Siculis priſcam libertatem fuiſſe planè reſtitutam; aſt quia à memoria hominum, vi iſtius libertatis id ſemper inter illos fuerit obſervatum, vt occaſione mutationis Principum, novo Principi, & tempore matrimonii ſponſo Principi, è ſex* (non 4. vt apud quosdam reperio) *Bobus unum dare debuerint; obligantur idem etiam Michaëli Wajvodæ præſtare.* Hæc Taxa, idiomate vernaculo, *Ökör - Sütés* (*Ökör*, Bos, & *Sütés* aduſtio) Latinè *Signatura Boum*, dici conſveverat: bobus enim ſorte Regi obvenientibus ſtigma fuit inuſtum. Patresfamilias tot numeros non habentes, ſe ſe, pares ſcilicet cum paribus, ſociabant, bovemque, quem ſors ex coadunatis contigit, Regi dederunt. Forum boarium, quotiescumque boves pro Regibus ſignabantur Agropoli, (*Maros - Vásárhely*) inſtitutum fuit frequentiſſimum: unde idem Oppidum, jam Libera Regiaque Civitas, *Forum Siculorum* nuncupari conſveverat.

10. An. 1711. exauctoratus miles omnis Siculus (*n.* 2.) pendebat Tributum integrum, hyberna æſtivaque militi Campeſtri præbebat, vecturæque premebatur onere, ad An. 1764. quo Militiam Siculicam, Sereniſſima Princeps D. D. MARIA THERESIA inſtauravit, erexit, ornavit. Sed narrationem de hoc argumento §. 209. pertexemus.

Quæ de Siculis, *D. Stephanus Csiki de Nagy-Ajta*, ad Incl. Tabulam Reg. Judiciariam Advocatus, in *Opusculo MS.* doctiſſimè commentatus eſt, ad *alteram* Operis noſtri *Partem* reſervanda duximus.

§. CLI.

III. SAXONES, ſive *Saxonicam Nationem*, Germanicæ originis, *Geyza II.* Rex Hungariæ, An. 1142. è Saxonia & Hungaria evocavit, àc magnis donatos Privilegiis in Tranſſilvaniam duxit.

1. Tres, aut, ſi placet, quatuor ſunt, de *Saxonum Tranſſilvanorum ortu* opiniones, veritate nullâ nixæ, & vi quintæ opinionis, veriſſimæ ejus, evaneſcentes. *Prima OPINIO*: *Martinus Schœdelius*, *Johannes Nadányius*, *Laurent. Toppeltinus*, *Mart. Siglerus*, *Georg. Hanerus*, paucique alii, Saxones non è Germaniâ oriundos, ſed veterum Dacorum Getarumque & Gothorum reliquias ad hoc uſque tempus in Tranſſilvania perduratas contendunt. Quinque rationibus, at imbecillis

iis,

iis, hanc probare aſſertionem nititur *Toppeltinus* in *Ortu & Occaſu Transſylvanorum.* Primam capit ex nomenclatione, dum dicit: *A vocabulo* Daci *ſive* Deci, *ad* Detſen, Decen *ſive* Detſchen *facilis lapſus: ita enim Saxones Transſylvani ſe vocant. Germanos autem appellant* Mueſer, *quam dictionem à Gallico* Monſieur *derivamus*) *quod nunquam feciſſent in contemptum ſuorum Majorum.* Verum quidem eſt Milites Germanos, à Saxonibus noſtris, *Mooſer*, *Mueſer* & *Moaſer* vocari, ex *Monſieur* forſan, quod hoc gallico ſe compellaſſent ſæpiùs, aut, ut vult *Tröſterus*, à *Mazara*, quod genus gladii eſt, vulgò Pratſpieß, quod tali ſemper accinctos gladio incedere Germanos vidiſſent: ſed noverunt certè optimè etiam Deutſch Germanum & Deutſchland Germaniam dicere; ipſoſmet verò vernacula lingvâ frequentiùs Sachſen, ac Deutſchen nominare. Hinc igitur firmum peti argumentum non poteſt. Reliquas ejus rationes, vt non ſatis firmas, prætereo ſilentio. Hanc opinionem, quas ejus auctores & patroni Saxones in Transſilvania Siculis & Hungaris oſtendere longè antiquiores eſſe adnituntur manifeſtè jugulat *Timon*, in *Additam. Epiſt. I: Scriptor ille*, inquit, *qui negat Saxones veniſſe* (ex Germania) *in Transſilvaniam*, *confutatione non eſt dignus*, *& meritò perſtringendus*, *quando falſi arguit Ungariæ Reges*, *qui illis populis*, *tanquam ſtirpe Saxonica*, *ſatis immunitatem largiti ſunt.* Et certè, vt habet *Novæ Daciæ auctor p.* 9. *Longè à vero alienum videtur*, *tantam Gothorum multitudinem*, *quantam Saxonici fundi pomœria*, *in mediteranea Daciā capiunt*, *remanere potuiſſe; cum clarorum ſignatum ſit Hiſtoricorum teſtimonio*, *Gothos ſive Dacos*, *pri-*

primùm ab Attila, deinde à Gepidarum populis, ac iterum à vasta Hunno-Avarum potentiâ penitus excisos fuisse; unde ab eo tempore, Gothica memoria, hic loci tota evanuit. Vid. Nicol. Olahi Attila c. 7. & Aventini Lib. 2.

2. *Secunda Opinio.* Sunt auctores, quorum è numero puta, *Joh. Tröfterum*, *Mathiam Miles*, (sive Militem) *Mart. Kelpium*, *Mart. Schmeitzelium*, qui reliquias *Dacorum*, *Gothorum*, immò etiam *Gepidarum* & *Longobardorum*, fundamentum Nationis Saxonicæ in Transsilvania posuisse adfirmant; augmentum verò à Coloniis Germanorum per Reges Hungariæ evocatis cepisse contendunt. Adstipulatur huic opinioni *P. Joh. Szegedi*, in *Notis ad Synopsin Vitæ Geyzæ II.* hanc adornans narrationem: *Accitis* 1143. *in Transsilvaniam Saxonibus, Privilegia concessit - - - Residuas adhuc fuisse quasdam veterum Gothorum in Transsilvania reliquias, cum novi isti hospites è Sáxonia advenirent, evincunt argumenta TOPPELTINI, quæ pro antiquitate gentis suæ, Cap. 3. eruditè ac copiosè congerit. Non item veteres omnes Getas (qui à Romanis Daci, & quandoque Sarmatæ, à Græcis Sauromatæ dicebantur) quod Author contendit, inter Majores suos numerandos.* Nec aliter *Timon* sentit, *Addit. Epist. II.* his mentem exprimens suam: *Neque ego prorsus negaverim, ex Gothis potuisse aliquas tribus mansisse in hac Dacia, quibus postmodùm Saxones se adjunxissent.* Sed rectiùs mihi quidem, sentire videtur, Doctissimus *Felmer*, in *Primis Lineis Historiæ Transsilvanicæ* MS. §. 129. eorum populorum in Transsilvania reliquias, inter Valachorum plebem late-

re

re adſerens. Nec non *Valent. Franck* in *Brevicu-lo Originum Nationum, & præcipuè Saxonicæ in Transſilvania* p. m. 10. his loquutus: *Neque è ratione Status erat, vt Saxones alteri Genti miſcerentur, cum juxta Diploma Regium, unus populus eſſe debuerit: cui uti antiquitùs, ita hodieque firmiter inhærent, nimiùm ſolliciti, ne quisquam alterius ſanguinis & generis, in eorum communionem veniat, cet.*

3. *Tertia Opinio*, cujus authores cum Bonfinio ſunt plurimi, cenſet Saxones intraſſe in Tranſilvaniam ſub Carolo Magno Imperatore. Optimus hic Cæſar, quanquam perſæpè Saxones in Germania vicerit; eorum tamen rebellioni frenum aliàs injicere non potuiſſe, niſi vires illorum diſtrahat, fertur: quo conſilio factum eſſe, vt eos è patriis ſedibus abſtraxerit, variisque provinciis, & pariter Transſilvaniæ, ne ullum deinceps bellum moliri poſſent, inſperſerit. Sed hæc Saxonicæ gentis in Daciam migratio, à Carolo M. facta, apud ejus ætatis Hiſtoricos non reperitur. Et quomodo poterat Car. M. tutò colonias mittere in hoſticum, ubi ſtabilis juris nihil habuit; nec evinci queat arma ejus ultra Tibiſcum perlata fuiſſe? Incredibile inſuper eſt, ab octavo ſeculo, in quo laudatus Imperator bellum geſſit, uſque ad duodecimum, Saxones iſtos, nullius hominis memoriam ſubiiſſe.

4. *Quarta Opinio*, Saxonum in Transſilvania ortum Hiſtoriæ (inſigni fabulæ) Hamelenſi tribuit. Ea apud *Kircherum*, *Muſurg. univ. l.* 9. c. 3. & in *Exodo Hamelenſi*, P. 3. *Samuelis Eri-*

chii

chii ſignata, fere talis eſt : " Quum An. 1284.
„ in Oppido Germaniæ Hamlenſi, murum in„ gens copia prodiret, eſſetque ab ipſis tutum
„ nihil, & haud leve civibus immineret pericu„ lum; Tubicen (Sathanam fuiſſe ferunt)
„ qui miris modulationibus ſciebat mira, operam
„ ſuam locandam Oppidanis promittit; mox Ur„ be mures fidibus ſuis & cantu educit, & in
„ proximo illos amne ſuffocat. Quo perfecto
„ mercedem ſtipulatam poſtulanti Hamlenſes ne„ gabant. Ea propter injurias ulturus, dum iſti
„ ſacris operantur, tibicinio ſuo non exiguum
„ puerorum numerum colligit, ac moderato re„ ceſſu in propinquum montem *Koppen* ipſos
„ deducit. Atque exinde pueri Hamlenſium
„ non apparuêre ampliùs. Hos jam ſubter ter„ ram in Transſilvaniam deductos dediſſe ajunt,
„ originem noſtris Saxonibus. „ Eo impudentiæ quidam proceſſeruut, vt dicant Hamelenſes hinc Epocham ſuam inchoaſſe; eo verò tempore multos in Transſilvania pueros ignotæ lingvæ viſos fuiſſe, qui nempe è ſpelunca Almaſenſi in Sede Siculicali Udvarhely prodiiſſent. Hæc nemò Janus credit; (cum & jam An. 1143. Rempublicam heic Saxones conſtituerint) niſi quispiam fortaſſe eorum Scriptorum, infantibus illis in Transſilvaniam migrantibus, per meatus terræ facem prætulerit. Operæ porrò nullum erit precium, vt memorem *Albertum Hutterum* Regium Judicem Cibinienſem, in Oratione coram *Sigismundo Bathori* Principe, An. 1591. Menſ. Jun. Albæ, habita, hanc Nationem à *Sacis*, gente vetuſtiſſima, bene ſi memini, derivantem: Saxones ſiquidem, ſi Kelpio fides ſit,

à voce *Sachs* vel *Sahs*, quæ veteribus Saxonibus & Frisonibus *Gladium* vel *Cultrum oblongum*, quo in bellis utebantur, notabat, nomen acceperint. Originem Fabulæ decantatissimæ, quæ tradit *pueros Hamelenses* à præstigiatore, itinere subterraneo fuisse in Transsilvaniam deductos, ex illisque Saxones nostros progenitos, explicuit concinnè CHRISTOPHORUS FRIDERICUS FEIN in Tractatu: Die entlarvete Fabel vom Ausgange der Hämelschen Kinder, eine nähere Entdeckung der dahinter verborgenen wahren Geschichte. Hannover 1749. 4. plag. 6. Scilicet, Oppidum Hamelense, & Advocatiam in illud, quam eo usque Comites Eebersteinenses, in modum feudi, tenuerant, Abbas Fuldensis vendidit Witekindo Mindensium Episcopo. Comes Eebersteinensis, ne jure suo excideret, Oppidanos ad repugnandum Episcopo impulit. Advolat adversùs seditiosos Witekindus An. 1259. die 28. Jul. & egressos ad bellandum Hamelenses, juxta villam Sedemundi, ad radices montis Coppenberg vicit, partim cepit, partim occidit. Evocaverat Hamelenses è Templis Fistulator (en præstigiatorem!) quidam cum Tympanotriba. Mixta prolabebatur, juvenum senumque & puerorum, è valvis Templorum Oppidique portis, turba, cædi gravissimæ exposita. Diem infaustum anniversaria deinceps, tristitiane an sollemnitate? celebrarunt Hamelenses, eumque dixêre sacrum *Egressioni liberorum* suorum. Quos in prælio ceperat Witekindi miles, libertate tandem donati, non versùs Sedemundum, sed tractum Sevenberge dictum, patriam repetiverunt suam. Quum adeoque Sevenberge & Siebenbürgen, lo-

co-

eorum licet dissitorum nomina, parum inter se differant; nata est fabula juventutem (militiæ aptam) Hamelensem, per specum montis *Koppenberg* abductam, perque cavernas terræ in *Siebenburgum*, id est Transsilvaniam, delatam fuisse.

5. *Quinta Adsertio*, omni exceptione major ea, Saxonum in Transsilvaniam adventum, ad tempora Geyzæ II. Hungariæ Regis refert; in qua non quæritur de particulari aliqua Teutonici sive Germanici sangvinis familia, sed de toto populo Transsilvano-Saxonico, quomodo nempe is & quando in Transsilvaniam concesserit? Certum quidem est, amore cumprimis Fidei Christianæ, quosdam Alemannos, adhuc à Geyza I. è Germania accitos, è quibus Geyzæ filius Stephanus S. adversùs rebelles & Cupam, Ethnicismum defendere satagentem, exercitui suo Vencellinum præfecit. Constat etiam, vt ea occasione, qua S. Stephanus I. Rex Hung. Henrici II. Imperatoris Sororem Giselam in vxorem sollemniter duxisset, simul cum eadem, complures familiæ Germanicæ Hungariam & ex eadem Transsilvaniam intrarunt. Commemorat in iis *Thuroczius*, *Volphgeri* & *Hederici* familiam P. I. c. 11. *Hunti* & *Paznani* c. 13. *Herrmanni Norimbergensis* c. 18. Herrmannus ille de Norimberga Patricius, Stephani cum Gisela nuptias celebraturi aulam secutus, atque cupidine lustrandæ Transsilvaniæ incensus, eam intravit, & antiqua traditione, primam hic loci domum fundavit, quæ Cibinii Zeug-Hoff hodie vulgò dicitur, sicque Cibinio, ab eodem Hermanstadt dicto fun-

damenta posuit, ita, vt successu temporis, multiplicatis familiis, ac advenientibus potissimùm Saxonibus, in amplam Civitatem abierit. Testantur hæc Annales patrii, & insignis Stephani Regis favor, quo Germanos advenas, pro Religione Christiana & artibus mechanicis, complexus est, quoque etiam filio suo *Emerico* commendavit, vt luculentissimè docetur in *Corpore Juris Hungarici Lib. I. Cap. 6. seqq.* Complures successivè, Saxones præsertim & Thuringos Sanctus Rex allicuit, vt patria relictâ, in Hungariâ sedes figerent, & hinc ad partes usque illius Transsilvanas extenderentur. Hinc, & illorum Saxonum seu Germanorum, qui in Hungaria præsertim Szepusiensi Comitatu adhucdum commorantur, & eorum etiam, qui in Transsilvania, à pluribus retrò Seculis, Nationem privilegiatam constituunt, prima omninò origo tutissimè repetenda est. *Vid. Felmer §.* 128. Nequedum tamen, in nostra Transsilvania, & erant tunc Teutones multitudine, vt Rempublicam componere possent. Sed An. 1141. solium conscendente Geyza II, is, nihil ad publicam tranquillitatem, & usum communem, ampliùs deesse perspexit, quàm, sedatis jam motibus vicinis, vt inculta & incolis vacua loca, ob præteritorum injuriam temporum, aliis, iisque cultioribus, ac mechanicarum artium gnaris, quibus Hungari bello adsveti prorsùs carebant, adlectis multiplici promissione, & bonitate agrorum, populis, vasta illarum terrarum spatia implerentur. Providus itaque Rex, malo huic medelam allaturus, tam ex Germania numerosos artifices excivit, quàm ex Hungaria, (quo non solùm à *Geyza I.* & *Stepha-*

no

vo I. ſed, & maximè quidem, *Petro* Rege, qui *ſangvinis ſui Alemannis plus æquo credebat, eosque ſummis honoribus & magiſtratibus cumulabat*, evocati & recepti erant:) in ſeptemtrionalibus ejus partibus, & Comitatu imprimis Szepuſienſi, limitaneis, degentium Teutonum magnam copiam, evocavit, & in Transſilvaniam mortalibus exhauſtam deduxit; quos, ſicut & eos, qui antea Transſilvaniam ſalutaverant, ab jurisdictione Hungaricorum Comitatuum exemtos, iis, quibus nunc inſident locis, & immunitatibus maximis, clementiſſimè donavit. Hæc Natio in vexillo ſuo & veteri ſigillo hanc habuit Epigraphen: AD RETINENDAM CORONAM. Saxones igitur iſti, quo nomine Teutones in genere inde à Caroli Magni temporibus ab Hunnis compellari ſolebant, Germanis antea in Transſilvaniam ingreſſis juncti, civitates quasdam veteres injuria temporum deſolatas ex ruderibus ſuis excitarunt, alias e novo condiderunt; & jam An. 1146. *Mediæ*, An. 1150. *Sabeſo*, An. 1160. *Cibinio*, 1178. *Claudiopoli*, 1198. *Schæsburgo*, An. 1200. *Mercurio* & *Saxopoli*, An. 1203. *Coronæ*, 1206. *Biſtricio*, formam munitorum locorum muris dederunt. Hanc de ortu Transſilvano-Saxonum ſententiam is non probabit, qui præter Hiſtoricorum magni nominis, vt ſunt, *Caſp. Ens*, in Tractatu de Regibus Hungariæ, *Nicolaus Iſtvánfi* & *alii*, fidem; in dubium vocabit Privilegium fundamentale. Almæ hujus Nationis ab Andrea II. largitum, & reliqua authentica Regum teſtimonia, quæ etiamnum Cibinii in urbico Archivo aſſer-

vantur. Ceterùm, videantur in hoc argumentum, *Bomelii* & *Sigleri* Chronographia; *Mart. Kelpii* Annales Saxonum in Transſylvania; *Valent. Franck.* Origines Nationum & præcipue Saxonicæ in Transſilvania; *Laurent. Toppeltini* Ortus & Occaſus Transſilvanorum; *Mart. Schmeitzelii* opera; *Andr. Heltmanni* Diſſert. de Origine Septem Caſtrenſium Germanorum, An. 1726. *Upſaliæ* edita; *Belii* Notitia Hungariæ novæ, *Tom. I.* pag. 51. *Franc. Faſſching* Nova Dacia p. 8 - - - 17. & *Annales patrii.*

§. CLII.

Terram, quâ Saxones Transſilvanos Rex Geyza II. donavit, eadem Alma Natio Saxonica, cum *Andreano* 1. & aliis præclaris æquè ac plurimis Privilegiis 2. poſſidet; immò & extra eam nonnulla Transſilvaniæ loca obtinet 3.

1. Privilegium *Andreanum*, eſt fundamentale Saxonum; de quo, cum *Valentino Franck* hæc notemus: Rex Hungariæ *Andr. II* cognomento *Hieroſolymitanus*, exemplum aliorum Principum Chriſtianorum imitatus, infeſtum in Palæſtinam exercitum, *adverſus Turcam*, duxit, Gentemque Hungaram, ſolenni in monte Sinai Privilegio decoravit. Poſtquam verò e longinqua iſta expeditione rediiſſet, è re ſua id eſſe rati Saxones, ad thronum Suæ Majeſtatis accedunt ſupplices, eâ, qua decebat, humilitate atque ſubmiſſione poſtulantes, vt Rex Sereniſſimus, pro innata ſibi Clementia, labefacta quadantenùs ſua Privilegia, quorum vigore illecti, relictis patriæ ſedibus, in Trans-

ſilvaniam venerant, poſtliminio revocata, redintegraret & confirmaret: quod quidem S. Rex, ſolito pietatis motu ductus, ultronea quadam voluntate præſtitit. Privilegium verò, documentum Saxonicæ originis exhibens, hoc eſt:

" In Nomine S. Trinitatis & Individuæ Uni-
„ tatis. Andreas Dei Gratia, Hungariæ, Dal-
„ matiæ, Croatiæ, Ramæ, Serviæ, Galiciæ,
„ Ludomiriæque Rex in perpetuum. Sicut ad
„ Regalem pertinet dignitatem, ſuperborum
„ contumaciam potenter opprimere; ſic etiam
„ Regiam decet benignitatem, oppreſſiones hu-
„ milium miſericorditer ſublevare, & fidelium
„ metiri famulatum, & unicuique ſecundùm ſua
„ propria merita, retributionis gratiam imperti-
„ ri. Accedentes itaque Fideles noſtri *hoſpites*
„ *Teutonici* ultrà Tranſſylvani univerſi ad pedes
„ noſtræ Majeſtatis, humiliter nobis conqueren-
„ tes, ſua queſtione ſuppliciter nobis monſtra-
„ verunt, quod penitùs à ſua libertate, qua *vo-*
„ *cati* fuerant à piiſſimo Rege Geyſa, avo no-
„ ſtro, excidiſſent, niſi ſuper eos Majeſtas Re-
„ gia oculos ſolitæ pietatis noſtræ aperiret, un-
„ de præ nimia paupertate, nullum Majeſtati
„ Regiæ ſervitium poterat impertiri. Nos igitur
„ juſtis eorum querimoniis aures ſolitæ pietatis
„ inclinantes, ad præſentium poſterorumque no-
„ titiam volumus devenire, quod nos anteceſ-
„ ſorum noſtrorum piis veſtigiis inhærentes, pie-
„ tatis moti viſceribus, priſtinam eis reddimus
„ libertatem. Ita tamen, quod univerſus po-
„ pulus incipiens à *Varoſs* uſque ad *Boralth*, cum
„ *terra Siculorum*, terra *Sebus*, & terra *Daraus*,
„ unus ſit populus, & ſub uno judice cenſea-

„ tur, omnibus Comitatibus, præter *Cibiniensem*,
„ cessantibus radicitùs. Comes verò quicunque
„ fuerit Cibiniensis nullum præsumat statuere in
„ prædictis Comitatibus, nisi sit infra eos resi-
„ dens, & ipsum populi eligant, qui meliùs vi-
„ detur expedire. Nec etiam in Comitatu Ci-
„ biniensi aliquis audeat comparare pecunia;
„ Ad lucrum verò nostræ Cameræ quingentas
„ marcas argenti dare teneantur annuatim: nul-
„ lum prædialem, vel quemlibet alium volumus
„ infra terminos eorundem positum ab hac ex-
„ cludi redditione, nisi qui super hoc gaudeat
„ privilegio speciali. Hoc etiam eisdem conce-
„ dimus, quod pecuniam, quam nobis solve-
„ re tenebuntur, seu dignoscuntur, cum nullo
„ alio pondere, nisi cum marca argentea, quam
„ piissimæ recordationis pater noster Bela eis-
„ dem constituit, videlicet quintum dimidium
„ fertonum Cibiniensis ponderi, cum Coloniensi
„ denario, ni discrepent in statera, solvere te-
„ neantur. Nunciis verò, quos Regia Maje-
„ stas ad Dicam colligendam statuerit, singulis
„ diebus, quibus ibi moram fecerint, tres lot-
„ tones pro eorum expensis solvere non recu-
„ sent. Milites verò quingenti intra Regnum
„ & regni expeditionem deputentur; extra ve-
„ rò Regnum centum, si Rex in propria perso-
„ na iverit. Si verò ex Regno Jubagionem mi-
„ serit, sive in adjutorium amici sui, sive in pro-
„ priis negotiis, quinquaginta tantummodo mi-
„ lites mittere teneantur. Nec Regi ultra præ-
„ fatum numerum postulari liceat, nec ipsi etiam
„ mittere teneantur. Sacerdotes verò suos libe-
„ rè eligant, & electos repræsentent, & ipsis

„ deci-

„ decimas perſolvant, & de omni jure Eccle-
„ ſiaſtico, ſecundum antiquam conſuetudinem,
„ eis reſpondeant. Volumus, etiam firmiter
„ præcipimus, quatenus illos nullus judicet, ni-
„ ſi nos, vel Comes Cibinienſis, quem nos eis
„ loco & tempore conſtituemùs. Si verò co-
„ ram quocunque Judice remanſerint, tantum-
„ modo judicium ordinarium reddere teneantur.
„ Nec eos etiam aliquis ad præſentiam noſtram
„ citare præſumet, niſi cauſa coram ſuo Judice
„ non poſſit terminari. Præter ſupra dicta, ſil-
„ vam *Blacorum* & *Biſſenorum*, cum aquis, (uſus
„ communes exercendo, cum prædictis ſcilicet
„ Blacis & Biſſenis) eisdem contulimus, ut præ-
„ fata gaudentes libertate, nulli inde ſervire te-
„ neantur. Inſuper eisdem conceſſimus quod
„ unicum Sigillum habeant, quod apud nos &
„ Magnates noſtros evidenter cognoſcatur. Si
„ verò aliquis eorum aliquem convenire in cau-
„ ſa pecuniali, coram Judice non poſſit uti te-
„ ſtibus, niſi perſonis infra terminos eorum con-
„ ſtitutis, ipſos ab omni jurisdictione penitus
„ eximentes, ſalesque minutos, ſecundum anti-
„ quam libertatem, circa Feſtum Georgii octo
„ diebus, circa Feſtum D. Regis Stephani, &
„ circa Feſtum B. Martini ſimiliter octo diebus,
„ omnibus liberè recipiendos concedimus, quod
„ nullus Tributariorum, nec aſcendendo, nec
„ deſcendendo, præſumat impedire eos;
„ Sylvam verò cum omnibus appendicibus
„ ſuis & aquarum uſus, cum ſuis meatibus,
„ quæ ad ſolius Regis ſpectant donationem,
„ omnibus, tam pauperibus, quàm divi-
„ tibus liberè concedimus exercendos. Vo-

„ lumus etiam, & regia authoritate præcipimus,
„ vt nullus de Jubbagionibus noſtris, Villam vel
„ prædium aliquod à Regia Majeſtate audeat po-
„ ſtulare: ſi verò aliquis poſtulaverit, indul-
„ ta eis poteſtate à nobis, contradicant. Sta-
„ tuimus inſuper dictis fidelibus, vt cum ad ex-
„ peditionem ad ipſos nos venire contigerit,
„ tres deſcenſus tantum ſolvere ad noſtros uſus
„ teneantur. Si verò Vayvoda ad Regalem uti-
„ litatem ad ipſos, vel per terram ipſorum trans-
„ mittetur, duos deſcenſus, unum in introitu,
„ & alterum in exitu, ſolvere non recuſent. Ad-
„ jicimus etiam ſupradictis libertatibus, quod
„ mercatores eorum, ubicunque voluerint, in
„ regno noſtro, liberè & ſine tributo vadant &
„ revertantur, efficaciter jus ſuum, Regiæ Ma-
„ jeſtatis intuitu, proſequentes. Omnia etiam
„ Fora ipſorum ſine tributis præcipimus obſerva-
„ ri. Vt autem hæc, quæ antea dicta ſunt, fir-
„ miter & inconcuſſa permaneant in poſterum,
„ præſentem paginam duplicis Sigilli noſtri mu-
„ nimine fecimus roborari. Datum anno ab in-
„ carnatione Domini, Milleſimo, Duceenteſimo
„ Vigeſimo Quarto, Regni autem noſtri Vige-
„ ſimo primo.„

a. Sic ſe habet Privilegium Andreanum; quod tamen tam *Laurent. Toppeltinus*, quàm *Georg. Haner* in Hiſt. Eccl. Transſylvaniæ, mancum & immutatum dedere: hi namque, Transſilvano-Saxones, Dacorum progeniem demonſtrare ſatagentes, vocem *vocati* per *donati* expreſſerunt, vocem verò *hoſpites* penitùs omiſerunt. Unde non immeritò eos *Val. Franck* reprehendit; cui cum-

cumprimis vapulat Toppeltinus, de quo ſic habet: *Nec debe at Dñ Laur. Tepeltinus, ex adulterato aliquo Privilegio, pro termino* Vocati, donati *ſubſtituiſſe; ſed potius à ſuis Patronis, qui quotidianis (vt ſic dicam) manibus originale terebant, genuinum vocabulum poſtulaſſe.*

b. Limites Fundi Saxonici ſic Andreas definivit: *Univerſus populus, incipiens à* Varoſs, *uſque ad* Boralth, (*plerique* Baralt *ſcripſère*) *cum* terra Siculorum, *terra* Sebus, *&* *terrâ* Daraus, *unus ſit* populus. Quorum explanationem verborum, *Timon Imag. Novæ Hung. Cap.* X. his tradit verbis: " Deſignationem finium eorum, *Mich. Si-*
„ *glerus*, vel alius quispiam eruditus Saxo Daci-
„ cus in hunc modum eſt interpretatus: *Inci-*
„ *piens à Varoſs uſque ad Baralt*, hoc eſt à Saxo-
„ poli [*Száſz-Varos*] uſque ad Barciam; ſiqui-
„ dem veteres, Baraltiam pro Barcia dicebant.
„ Cum Rex nominat terram *Sebus*, indicat at-
„ que includit in ea, territoria, Sabeſienſe,
„ Reismarkenſe & Cibinienſe. Cum verò me-
„ minit terræ *Daraus*, & terræ Siculorum, at-
„ tingit Sedem Rupenſem, quia *Draus*, Hun-
„ garis *Darócz* eſt in Sede Rupenſi. Per *terram*
„ verò *Siculorum* exprimit Sedem Schegeſchva-
„ rienſem, qui eſt in vicinia Siculorum, *cet.* „
Sed in hac explanatione manifeſti errores cubant. Licet enim, per *Varoſs*, hodiernum Oppidum Száſz-Város ſive *Saxopolim*, Germanis Broß dictum, tamquam terræ Saxonicæ limitem incluſum ab occidente, intelligi debere certiſſimum ſit: non tamen ſequitur, etiam per *Boralth*, limitem incluſum, hoc eſt, locum ad agrum Saxonicum pertinentem, qualis erat Bar-

cia,

cia, esse intelligendum. Nec putem *Barciam* aliquando *Baraltiam* dictam fuisse, cum nulla, quod sciam, auctoritas suffragetur. Dicam ergo, quod sentio. Ego sanè, ob rationes firmissimas, planè inducor, vt credam, tam per *Boralth*, quàm terras Siculorum, terram scilicet *Sebus* & *Daraus*, limites fundi Saxonici exclusos, hoc est loca quidem Saxonum terram attingentia, sed Siculorum juri adnumeranda intelligenda esse; quasi sic verba Privilegii connecterentur: *Usque ad Boralth, cum terra Siculorum Sebus & Siculorum Daraus.* Qui enim quæso, *terra Siculorum nominari*, attamen re ipsa *Saxonum esse*, atque Sedes Segesvárienfis intelligi quiret; nisi Saxones Segesvarienses Siculos fuisse, quod absurdum est, dixerimus. Nec *Boralthum* Barciam notare priùs crediderim, quàm celebris & amplus pagus *Barólt* (dicitur & *Barót*, *Baróth*que) Sedis Siculicalis Miklósvár Alutam amnem (§. 28. *n.* 3.) tranaverit, Districtumque Barcensem insederit. Sed dicet forsan aliquis, *Baroltum* pagum, utpote terram Saxonum non contingentem, intelligi nequaquam posse. Et verum est, agrum Baroltensem ad hanc Alutæ ripam decurrere, solum verò Barcense alteram ejusdem amnis ripam obtinuisse quidem, at non in directa oppositione. Nam adversam ripam campus *Agostonfalvensis* Comitatûs Albensis tenet, quem ager *Ürmösensis* ejus itidem Comitatûs excipit; &, quod difficultatem exaggerare videtur, constat ex Codice Legum patriarum, Approb. Part. 3. Tit. 82. vicum quoque *Apátza* (Gieſt) nunc Barciæ Districtui adnexum, ad Albensem olim Comitatum pertinuisse; vt adeo præter Alutæ alveum, campi

pi Agostonfalvenses, Ürmösenses & Apáczenses, Baroltum à Barcia removerint, cujus pagus hoc itinere, supra vicinam Apáczam, *Magyarós*, (Nußbach) primus est. Sed respondemus, fieri facillimè potuisse, vt olim, memorati Agostonfalva, Ürmös & Apácza vici, Saxonibus attributi fuerint, & ad Albensem denuò Comitatum reciderint; quemadmodùm hoc factum etiam est, cum pago *Szúnyogszeg* in territorio Barcensi existente, aliisque, vt suo loco referemus. Quidquid verò sit, exiguo admodùm, unius v. l. milliaris intervallo, ager Magyarosensis, adeoque Barcensis, à Baroltensi distat. Prout igitur vox ipsa sonat, *Boralth* seu *Baralth* Privilegii Saxonici, mihi certè *Barólt* Sedis Miklósvár esse videtur; nec ab hac adsertione facilè me amoveri patiar.

c. *Terram* quoque *Sebus*, Sabesum sive Sabæsum (*Szász-Sebes*) Saxonum denotasse, tantùm fermè à vero distat, quantum occidens Fundi Saxonici, ab ejusdem oriente: *Sabesus* siquidem occidentalibus terræ Saxonum finibus proximet; *Sebus* verò ab oriente limitem agro Saxonico ponat. Scilicet terra *Sebus* certè non alia est, quàm terra, aut potiùs Sedes Siculica *Sepsi* hodie nuncupata. Hæc adsertio licet, nullis, quod norim, qui ante me scripserunt in mentem venit: non tamen est fictitia, sed tam certa, quàm quæ certissima; magnamque Privilegio Saxonum Andreano lucem, & insigne, procul dubio, gaudium rerum antiquarum investigatoribus adfundens. Nam in Donationalibus Belæ IV. Hung. Regis Literis, quibus An. 1252, terram *Zék*,

sive

ſive *Szék* vocatam, in qua nunc *Erösd*, *Árapataka*, *Hidvég*, *Nyáras-patak* & *Liget* conſpiciuntur, *Vincentio* Comiti donavit, Sedes *Sepſi* non ſemel *Sebus* nominatur. Quomodo autem hoc formatum ſit, facilè pervident Hungaricæ gnari lingvæ, qua adjectiva patria ſolent in *i* terminari: ſic, ex pago *Málnás*, *Málnáſi*, i. e. Málnáſenſis; ex *Demſus* fit *Demſuſi*, ex *Sebus Sebuſi*, molliorique pronunciatione *Sepſi*. Sed, ne, quæ diximus, fide careant, placet pretioſas eas Donationales, quæ apud *Excellentiſſimum Dominum Comitem ac Conſiliarium JOANNEM NEMES de Hidvég* (§. 184. *n.* 8.) tanquam memorati territorii primarium Poſſeſſorem adſervantur, huc transferre, quæ ſic habent:

" Bela Dei Gratia Ungar. Dalmatiæ, Croatiæ „ Ramæ, Serviæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Cu- „ maniæque Rex Univerſis præſentes Litteras „ inſpecturis Salutem in vero ſalutari. Circum- „ ſpectio Regum provida, condignis premiis „ ſibi obſequentibus ſic debet occurrere, ut & „ alii exemplo conſimili ad fidelitatis opera for- „ tiùs accedant: Proinde ad univerſorum no- „ titiam pervenire volumus, Præſentium per te- „ norem; Quod accedens ad nos Fidelis noſter „ *Vincentius* Comes, Filius *Akadás*, Siculi de „ *Sebus* - - - genter poſtulando, quod Terram „ *Zék*, quæ quondam Saxonis *Fulkun* fuerat, ſed „ per devaſtationem Tartarorum vacua & habi- „ tationibus carens remanſerat, inter Terras „ Olahorum de *Kirtz*, Saxonum de *Baraſſu* & „ Terras *Siculorum de Sebus* exiſtentem ſibi con- „ ferre dignaremur. Et Nos juſtis petitionibus „ inclinati, conſideratis m - - - quæ à primæ-

vis

„ vis pueritiæ ſuæ temporibus in Regno Noſtro
„ & extra Regnum in Legationibus deferendis
„ ſtuduit commendabiliter exhibere, memora-
„ tam t - - - - utilitatibus & pertinentiis ſuis
„ ſibi & per eum ſuis hæredibus, hæredumque
„ ſucceſſoribus duximus perpetuo conferendam.
„ Quam per dilectum & fidelem noſtrum Ladis-
„ laum Vajvodam Tranſilvanum & Comitem
„ de Volku ſibi fecimus aſſignari. Metæ autem
„ ſive Termini ipſius Terræ, quemadmodum
„ nobis per eundem Vincentium conſtitit, hoc
„ ordine disjunguntur; Prima meta incipit ab
„ oriente ſuper quodam monte nomine *Vékul*,
„ & venit ad fluvium *Ólth*, uſque partem meri-
„ dionalem; & per memoratum fluvium *Ólth*,
„ deſcendit ad *indagines* uſque ſeptemtrionem,
„ & per quendam rivulum vadit diu uſque ad
„ caput ipſius rivuli, & inde aſcendit ad mon-
„ ticulum, qui vulgariter Berkh dicitur, à quo
„ conſignatur prædicto monti Vékul versùs orien-
„ tem, & ſic terminatur. Vt autem prædicta
„ liberalitas ſeu Donatio robur obtineat perpe-
„ tuæ firmitatis, Præſentes eidem conceſſimus
„ Literas, duplicis Sigilli noſtri munimine robo-
„ ratas, Aô Dni M° CC° L° ſecdo, tredeci-
ma Kl Septembris, Regni autem nri Septimo
„ Decimo.

Inſtrumentum certè, tribus licet lacunis labo-
rans, at quoad eſſentiam integerrimum, lucu-
lentiſſimè exhibet, in terra Szèk olim vocata,
pagos Comitatûs Albenſis, *Árapataka*, *cet.* hodie
ſituatos, conſequenter, per terram *Sebus*, Sedem
Sepſi, quæ juxta Barciæ pagos Hermány & Práſ-

mir

már eidem Barcensi Districtui contigua est, intelligendam esse. Circumeat, avarus quisque fidei, idem territorium, & cœcus surdusque sit oportet, si easdem metas hodie non reperiat. Nonne, quæso, *Vékul* aut *Vécul* mons, juxta pagum Erösd, sub nomine *Vécel* sive *Véczel*, hodieque fines ejus terreni agit? Numquid vicinitas Saxonum Barcensium, Barassoviam Civitatem, suam metropolim habentium, hodiedum, cum Alutæ, *Hung.* Olt sive Olth, fluminis alveo obtinet? Nonne indaginis, per quam citra dubitationem, saltus sive silva intelligitur, sat magna pars, in septemtrionali limite, infra pagum *Liget*, in hunc usque diem, ad decursum Alutæ, conspicitur? Nonne rivulus *Kollátpataka* dictus, agrum pagi *Bölön* ab agro prædii *Liget* secernens, & e fonte suo finibus Sedis Sepsi in ipsis silvis accedens, eundem tenet cursum? Terra denique Olahorum de Kirtz eadem fuerit, quam Siculi successivè occuparunt, & hodie, ubi *Bölön* situatus est, possident. *Sebus* ergo exclusissimus limes fundi Saxonici. Litteras Metales sive Reambulatorias Capituli Albensis, An. 1349. confectas, & ad Regem Hungariæ, Ludovicum I. directas, quas ex patrimonialibus Litteris *Illustrissimi Domini Comitis NICOLAI MIKÓ de Bodok*, Tabulæ Reg. Judic. Adsessoris, deprompsimus, *Parte altera* producemus, iisque rursus evictum dabimus, Terram *Sebus* esse Sedem Siculorum Sepsi, & Terram *Zeek* terrenum Hidvégense, Árapatakense &c. quod dicto 1349 anno, ad Comitatum de Küküllö (quod vix credi posset) pertinuit.

d. Per *Darans*, Darotzum, Draaß Germanis dictum, (Vide §. 99. n. 18. *h.*) intelligendum

esse

esse quamvis non negaverim: haud tamen reor, tempore emanationis Privilegii Nationalis ad terram Saxonum eum pertinuisse. Scilicet, *Darótz*, pagus est Sedis Saxonicalis Rupensis extremus, in finibus Siculiæ, vnde proverbium de eo (Districtui Barcensi Frölichius meliori quadantenùs jure adplicuit) est: da das teutsche Vater unser ein Ende hat: sed olim fuisse eum Siculorum vicum, aut quod verisimiliùs est, Oppidum, non obscurè innuit ly: *Cum terra Siculorum*, *terra* v. l. *Sebus* & *terra Daraus*. Quemadmodùm enim terram *Sebus*, Siculorum fuisse evidenter docuimus: ita certè connexio verborum luculentissimè nos monet, per *Daraus* quoque locum Siculicalem intelligi debere. Quod enim generali termino Privilegium enunciavit: *terra Siculorum*; id specialibus verbis hunc in modum explicat: *terra Sebus* & *Daraus*, scil. *Siculorum*. Crediderim proinde, vertentibus annis, *Darocinum* in jura Saxonum transiisse. Mirumne cuipiam videatur? Non est quam ob rem. Quædam sanè loca Hungarorum Saxonibus attributa, ex adverso, nonnulla Saxonum ad Hungaros, & fortè etiam Siculos, devenisse, extra dubitationem est. Hoc de Saxonibus, quorum terram emendam Privilegium Andreanum prohibuerat, difficilius est statuere: constat tamen, quædam eorum quoque loca Hungaris postmodùm attributa fuisse. Dabimus cum locus nos admonuerit, hujus adsertionis exempla. Nunc unicum Oppidum *Al-Vintz* memoramus: hoc antiquitùs Saxonici juris, nunc Comitatûs Albensis Hungarorum membrum est. §. 225. *n*. 5.

e. Conclusam his terminis, australi Transsilvaniæ parte, terram, Saxones licet insederint: in eodem tamen territorio, alios etiam, præter Saxones, populos habitasse, in comperto habemus. Sicut enim ante Saxonum in Transsilvaniam adventum, incolis, ad paucum licet numerum redactis, loca ea non penitus erant vacua: ita sanè, ingressis Saxonibus, priores inde incolæ pulsi non sunt; sed ad definita, inter agrum Saxonibus adsignatum, loca revocati. Possessores hi, Saxonibus antiquiores, qui fuerint, Privilegium Andreanum, præter *Blacos* & *Bissenos*, non exhibet. *Blaci* sunt nostri Valachi, omnium consensu Scriptorum. *Bissent* sive *Bessi*, corruptè *Biceni*, fuerunt, priscus Russiæ, (vt vult *P. Szegedi in Synopsi vitæ Belæ IV.*) aut Thraciæ (*Rev. Hanero* in Königlichen Siebenbürgen) populus; (Conf. §. 96. *n.* 2.) qui multas Transsilvaniæ regiones coluerunt, suamque memoriam in nonnullis pagis *Bessenyö* vocatis reliquerunt. At præter hos, alios quoque populos in penitiore Saxonum agro fuisse repertos, dubitandum non est. Fuêre profectò Hungari non adeo pauci, qui tantum abest, vt priscis sedibus exturbati fuissent, vt potiùs in iis pagis, quos hodiedum inter vicos Saxonicos sparsim possident, pacificè relicti fuerint. Tales sunt pagi, in valle *Bolya* dicta: *Mártonfalva*, *Rovás*, *Bolya*, *Mihályfalva*, *Hidegviz*, & extra eam: *Szász - Veszöd*, *Szász-Ujfalu*, *Szász - Zalakna*, *Keresd*, *Bürkös*, *Kövesd*, *Sárpatak*, *Völdorf*, *Moha*, *Királyhalma*, aliique, ad Albensem omnes Comitatum pertinentes. Probè quidem novi, aliquos ex iis Saxonici juris fuisse olim; sicut nec desunt pagi Hungarici, qui

qui ex Comitatu Albensi ad Saxones transiere. Sunt etiam vici, quos Hungari simul & Saxones, in Comitatu, inhabitant: sed eo Saxones postmodum transmigrasse jurisdictionique Comitatensi se submisisse, inter comperta habemus. Quibus perpensis, facilè conficitur, his Privilegii verbis: *unus sit populus*, & *sub uno Judice censeatur*, non id significari, vt in circumscripto à Vaross ad Boralth territorio, nulli mortalium, praeter Saxones fuerint, aut quod habitantes mixtim in fundo Saxonico Hungari, Valachi, *alii* Saxonico juri subjecti exstiterint: sed quod Saxones universi & singuli, in ea terra, quae *Regius* est *Fundus*, habitantes, unus usque sit populus, vt Comitatuum, qui antea, ignotis jam hodie nobis nominibus viguerant, vel nomina cessent, praeter Cibiniensem; nec diversis, sed unicus eis Comes sit. De Judicatu rectè *Franck*: " Sub Divis,
,, *inquit*, antiquis Regibus Hungariae, à quibus
,, immediatè dependebant, remoto omni judicio
,, & imperio Vajvodali: ita, vt solius Regii Judi-
,, cis Cibiniensis, & Regis judicio subfuerint...
,, ut sublatis & cessantibus reliquis omnibus Co-
,, mitatibus in Saxonica Natione existentibus,
,, unicus Comitatus, scilicet Cibiniensis, à sola
,, Majestate dependens supermanserit. Hinc est,
,, quod Fundus Saxonicus, Provincialis, ejus-
,, demque Officiales passim in Privilegiis Pro-
,, vinciales dicti fuerint, vt Consul Provin-
,, cialis, Notarius Provincialis. ,, *Et paulo antea*: " Modus, *inquit*, administrandi est Ari-
,, stocratico - Democraticus. Superior Magi-
,, stratus, cui praecipuè cura justitiae incumbit, est
,, Judex Regius Cibiniensis, qui est totius Na-

„ tionis Saxonicæ Comes, vitâ durante confir-
„ matus, cui accedunt alii quoque Judices, (*post-*
„ *quam v. l. Comitatus Cibiniensis in aliquot Sedes*
„ *divisus est*) sive Primarii illi sint, sive Regii.
„ Curam verò Oeconomiæ Consules exercent,
„ aut ubi illi desunt, Judices vel Villici. Consul
„ verò Cibiniensis, qui cum Regio Judice Ci-
„ biniensi, sive Comite Nationis, *Universitatis* (sic
„ vocatur Alma Natio Saxonum sæpius in Ar-
„ ticulis quoque Legum) respectu, Duum-
„ Viratum constituens, Oeconomiæ totius Uni-
„ versitatis, seu Saxonicæ Nationis præest. „
Sed revertamur. Loca antiquiorum possesso-
rum, Fundo Saxonico mixtorum, cessantibus
ibi Comitatibus, Albensi Comitatui adplicati fue-
rê, simul cum Districtu Fagaras (qui dein ab
eo quoque avulsus est) & pagis nonnullis inter
Siculos existentibus; quemadmodùm hoc quo-
que tempore videmus. Sed Seculis subsecutis,
plurima, Valachorum præsertim, loca, ab Al-
bensi Comitatu avulsa, & Saxonibus donata,
vendita, *cet.* fuêre; prout hoc, de *Thalmáts*,
Boitza, *Törtsvár*, *Hétfalu*, *Apátza*, aliisque con-
venienti loco referemus. In reliquis pagis, ut-
pote ad Comitatum Albensem ex antiquis Co-
mitatibus adplicatis, nihil statuere, nihil juris
habere, Comes Cibiniensis quivit.

f. Quoniam Comites Nationis Sax. à populo
eligi debebant; putant ideo nonnulli nunquam
alium, nisi natione Saxonem, eo honore ma-
ctatum fuisse: sed contrarium docere videntur
Instrumenta apud *P. Szegedium* in *Synopsi vitæ Be-
læ IV.* in quibus *Thomas* Wajvoda Transsilvaniæ
etiam *Comes de Cibinio* scribitur An. 1324. quem
origine Hungarum fuisse constat. *g.* Sil-

g. Silvæ *Blacorum* & *Bissenorum* nomine, veniunt silvosi montes, Valachiam excludentes, qui Cibinium, Districtusque Fagarasensem & Barcensem ex austro despectant: ea namque alpestria & subalpestria Valachi potissimum atque Bisseni tenebant, immò tenent hodieque. Indultum itaque Saxonibus fuit, vt tam ratione pascuorum, quàm lignationum, montana alpestriaque loca cum iis communia possideant. Sed hanc indulgentiam de penitioribus Saxonici fundi terrenis minimè intellexerim; in quibus scilicet ager cujusque communitatis metalibus distingvebatur.

h. Terra Nationis Saxonicæ, de qua tot sermones seruimus, quia ad unum Comitatum fuerat redacta, non statim in diversas sedes, quas nunc complectitur, abiit. Nam *Carolus I.* Rex Hung. dum An. 1317. Privilegium Andreanum confirmasset, nullius Sedis fecit mentionem; sed tanquam de uno Societatis corpore stilum instituit, in hæc verba: " Accedentes ad nostram „ præsentiam Comites Blanz & Henningh, pro „ tota Universitate Saxonum de Cibinio *&c.* & „ *in Clausula*: Nos igitur petitionibus dictorum „ Blanz & Henningh, Comitum, ac totius Universitatis Saxonum prædictorum, *cet.* Ex quo simul sequi videtur, duos eodem tempore Almam Saxonum Nationem Comites habuisse. Notatione etiam dignum, his Confirmationalibus omnium primùm *Saxones* publicè appellatos fuisse Germanos nostros, quos Privilegium Andreanum communi ejus Seculi usu *Teutones* dixerat, & *hospites* simul, quia aliunde accersiti erant.

Hungari æquè ac Siculi ſolebant olim, immò ſolent hodieque Saxones frequenter *Szomſzéd*, id eſt *vicinum* (ſignificantiſſimo vocabulo, ex *Szóm*, i. e. vocem, & *Szedö*, h. e. colligens; vt eſt natura lingvæ Hungaricæ) adpellitare; quod terram his contiguam, indigenæ ex hoſpitibus facti, hæreditario jure poſſideant, vocemque ſuam invicem audiant, h.e. mutuum quotidie commercium exerceant. Ludovicus quoque Rex (cujus antea fremum non ex nihilo Saxones Transſilvani mordebant, utpote illegaliter à Perſonalibus Regis tractati; vid. *Rev. Haner.* §. 218.) Confirmationalibus A. 1366. d. 21. Jun. exaratis, Privilegium roboravit; quæ terram Saxonicam in diſtinctas jam tum diviſam fuiſſe Sedes teſtantur; cum in iis ſeptem Sedium Saxonum Transſilvanienſium mentio fiat. Onus enim moderationis totius Univerſitatis Saxonicæ pluribus viris competebat. Ad hoc itaque tempus referenda ſunt verba Franckii: " Ipſimet, *inquit*, (*i. e. Saxones*) inter ſe „ invicem diſtribuerunt, ac diſtributione peracta, „ metales literas, ſuper omnibus terris, quæ Co„ mitatus non habebant conterminos, formarunt. „ Ubi verò fundum nobilitarem habent vici„ num, ibi juncto cum Comitatenſibus judicio, „ definitæ metæ, de quibus Principum Literæ „ territoriales paſſim proſtant. „ Sed hæc ſufficiant in Privilegium Andreanum, quod peculiari Libello illuſtravit *P. Szegedi.* J. S. ſub titulo: *Andreas II. Saxonum in Transſilvania Libertatis aſſertor*, *Jaurini* 1751. Nec hic mihi libellus viſus, nec *Reverendi GEORG. JEREM. HANERI Aſſertiones de Privilegio Saxonum Nationali.*

2. Non immeritò *Töppeltinus*, Saxones immunitatibus & privilegiis omnes alias Transſilvaniæ Nationes ſuperaſſe dixit. Cum enim Hungari & Siculi, jure belli terrarum ſuarum poſſeſſores fuerint, hæreditariosque earum ſe incolas probè noverint; vix de Donationibus & Privilegiis Nationalibus fuêre ſolliciti: at Saxones ſe hoſpites, h. e. ex aliis oris huc vocatos animo volventes, à plerisque Hungariæ Regibus, & Transſilvaniæ Principibus, aut nova Privilegia, aut confirmationem veterum impetravere. Tantis nixa Privilegiis Alma Natio Saxonica, fundo ſuo liberè, ceu proprietate fruitur. Dicitur quidem eadem terra Saxonica *Fundus Regius*, & certè eſt: non tamen *peculium* (qui terminus in antiquis Inſtrumentis, Saxonibus nunquam attributus legitur. *Franck*) nec *Regibus Fiſcalis*, in uſitata horum vocabulorum ſignificatione, dici poteſt. *Peculium dici* concedimus, quatenùs Divis Hungariæ Regibus peculiare quaſi clenodium, Coronæque Bonum, vt plurimi exiſtimant, fuerit: non autem, quod Jobbagionum more, ejus incolæ & poſſeſſores Saxones, ſubjecti fuiſſent: cum ii veri ſemper Cives, (vt Siculi Milites, & Hungari Nobiles) habiti ſint. Hinc An. 1664. 31. Jan. in Generalibus Patriæ Comitiis, *Art.* 26. ab ipſis Statibus, terminus *Peculii* aboletus eſt. Pariter in Codice Legum, *Compil. P.* 3. *T.* 13. *A.* 6. eandem æquivocationem ſublatam legimus. Nec *Fiſcalitas*, eo ſenſu, quo reliqua Bona Fiſcalia, dici terra Saxonica poteſt: ſed eatenùs ſolùm, quòd immediate, ut liber populus, ab Imperante, non à Terreſtribus Dominis, regatur. Decimarum tamen tres partes, (quartâ Saxonum

Parochis relictâ) in Fiscum Principis inferuntur. Insuper, Seculo superiore, Glandium quoque fructum, & Piscinarum usum, sæpe non sine abusu, Fiscus Regius, è Fundo Saxonico, percepit. Hinc intelliguntur quidam Legum Articuli; e. gr. An. 1664. *Art.* 22. 23: *Dum Fiscus porcos saginandos, ad Fundum Regium mittit, aliorum ne inmisceantur; imò, dum Fiscus glandes habuerit, Saxones ne graventur. Denique ligna a Fundo Regio ad usum Fisci vehi solita, cum scitu officialium pro meliori devehantur.* An. 1669. 25. Jan. *Art.* 6. & 7. *Piscinas in Fundo Regio Officiales Fisci, citra Principis necessitatem ne piscentur. Porcos dum in silvis Fisci glandes sunt, ne ad Fundum Regium pellant.* An. 1674. 17. Nov. *Art.* 13. *Piscinæ Universitatis, in rationem Fisci, per incolas loci piscentur, ne prævaricatio fiat; Fiscus tres solùm homines mittat.* An. 1678. 1. Octob. *Art.* 22. *Incolæ Fundi Regii, Piscinas in medio sui habitas annuatim reparent.* Vide etiam *Compil. P.* 3. *T.* 13. *Art.* 2. 3. De his Franckius scripsit: " Glandium verò & Piscinarum abusum, ex Inclytorum Statuum consensu, Sacratiss. Cæs. „ Regiæque Majestatis confirmatione, juxta con„ tractum, speramus correctum. „ Et factum „ est ita. Porrò, abusuum præcipui, maximè inter Saxones, erant: *Gratuiti*, ad Fortalitia aliaque loca *labores. Cursorum* seu *Postarum intertentio*, cet. (Status enim Postalis in Transsilvania, Principum Austriacorum tempore, & speciatim An. 1722. in justum ordinem revocatus est) de qua Toppeltinus sic scribit: *Cursores Transsilvaniæ, laminam argenteam, Principis insignia referentem, corrigiâ ad collum suspendunt: Quâ*

notâ

notâ celeriter diſcurrunt, & *deficiens jumentum*, *quovis alio permutandi privilegia habent.* (Ad modum nempe §. 1. Cap. 28. Lib. 3. Decretor. S. Ladislai Hung. Regis) *Aluntur que gratis ubique*, *publici Boni cauſa.* *Gratuita* indeſinenter viatorum *victitatio*; quâ dum Principes patrii, hoſpitalitatis in extraneos jura, ſanctiſſima eſſe voluerunt; miſeram plebem bonis emunxerunt, exteros que ad otiandum allicuerunt. Suſtulit benigniſſimè D. LEOPOLDUS M. tam victitationem eam, quam Curſorum inſolentiam, vi Diplomatis An. 1691. 4. Dec. exarati (§ 124. *n. c.*) cujus *Puncto* 18vo ſic ſtatuit: "Tollimus à Saxonicæ Nationis, & „ totius ubique miſeræ Plebis cervicibus, per ab- „ uſum inveteratum gratuitam viatorum cujus- „ vis generis vel conditionis victitationem, equo- „ rum ac omnis generis jumentorum angariatio- „ nem; & Quartiriorum, aliosque ſimiles, præ- „ ſertim in dictam Nationem Saxonicam à via- „ toribus hactenus exercitos abuſus; Clementiſ- „ ſimè ſvadendo & jubendo, vt Poſtæ, remiſ- „ sâ priùs ad Aulam noſtram informatione, à „ Conſilio Statûs, Diverſoria verò, pro bene- „ volè recipiendis, juſtâ pecuniâ & pretio ci- „ bandis, itinerantibus, à Dominis Terreſtribus „ & Civitatibus conſtituantur. „ Nec Statuum Transſilvaniæ animus defuit, ad abolitionem eorum abuſuum, innuentibus locupleter *Articulis Compil. P.* 3. *T.* 1. & 2: ſed effectu Articuli, ob afflicta tempora, caruerunt plurimùm. Abolitus pariter *gratuitus labor*, de quo *Punct.* 9. *Regulamenti Militaris*, Militiæ in Transſilvania ſtativa haben is, An. 1759. emanati, ſic habet: "*La-* „ *bores* - . *currules*, cum curru, qualem miſer

 „ Ru-

„ Rusticus hisce laboribus aptum habet, 4. bo-
„ bus aut equis juncto, & uno famulo, pro 1.
„ Rfl. & 15. xf. *Manuales* verò unius hominis
„ pro 12. xf. ad rationem *duntaxat Servitii no-*
„ *stri*, & Præsidiorum reparationem, *non* autem
„ *ad privata* aut alia quæcunque *servitia* præsten-
„ tur. Verum tamen tempore messis, quæ
„ 27. Jun. incipit, & usque 20. Aug. inclusi-
„ vè durat; vindemiarum item à 29. Septem.
„ usque ad finem Octob. ejusmodi labores erga
„ etiam mercedem exigi non poterunt. - - Mi-
„ seræ cæterùm Plebi, pro suis laboribus, ad
„ finem cujuslibet Septimanæ, solutio indilatè
„ præstetur. „ Nunc sanè, Natio Saxonica, præter dictas Decimarum partes, soli ordinario Tributo, in Fundo Regio, subest: pro hospitio enim militari, vecturisque & præjuncturis, ordinariam (sic & aliæ Nationes) solutionem accipit. Onus verò Tributi, miserioris conditionis hominibus, eo videri potest levius; quo magis Cives omnes, & Armalistæ Nationales, vi Privilegii Nationalis, ad contribuendum sunt obstrictiores.

3. *a.* Quando, & qua occasione, Saxones nostri, etiam ad terras extra Fundum Regium sitas, colonias extenderint, *P. Szegedi* in *Synopsi vitæ Belæ IV.* hac narratione tradit: " *Saxones*, tempo-
„ ri servientes, post modicam resistentiam, Tar-
„ taris se subdidêre, (*scil. tempore Belæ IV. vid.*
„ §. 96. *n.* 8.) sicque Urbes, & Colonias suas,
„ penè indemnes servavêre: imo ultra *terram*
„ *Regiam*, quam Andreas II. eis colendam defi-
„ nierat; etiam ad terram Nobilium, in Comi-

„ ta-

„ tatibus ſitam, & cultoribus penè vacuam (poſ-
„ ſeſſione, uſu etiam hodierno firmata) Colo-
„ nias extenderunt: Haud invitis, imò lætanti-
„ bus Fundorum Dominis, qui cladem evaſe-
„ rant; vt refertos ſentibus agros (Vix enim
„ his annis, quidquam ab Ungaris ſeminari po-
„ terat) induſtria Cultorum manus fructuoſos
„ redderet. Qua occaſione, migrantes è ſub-
„ alpeſtri, ac minus fertili regione, in Comi-
„ tatum præſertim Albenſem & Küküllöjenſem
„ Saxones; *Blacis* ut tunc vocabantur, ſeu *Va-
„ lachis*, locum ampliorem ad culturam, & plu-
„ res Colonias evocandas fecêre. - - - Neque
„ *militarem gloriam*, quam ſub dicto Andrea,
„ Alma hæc Natio, in Expeditione Hieroſoly-
„ mitana ſibi comparavit, imminutum ibimus.
„ Contra quam ſi opponas: Non paucos ex ea,
„ Tartaris arma, & adverſus Ungaros, cum iis-
„ dem militaſſe; (*vid. Tim. Immag. Nov. Hung.
„ c.* 10.) Repono: idem conſtare, ex *M. Ro-
„ gerio*, etiam de Ungaris, ad eosdem Barba-
„ ros deficientibus: Quos præ Tartaris, crude-
„ les & impios evaſiſſe; idem *Nobilis captivus* ex-
„ pertus eſt, deploratque juſtis lachrymis non
„ unô locô narrationis ſuæ. „ Sit ita, de Al-
benſis ac Küküllöenſis Comitatuum, plerisque ſaltem, pagis Saxonicis; quamvis Domini eorum Terreſtres, quorum agrum colunt, Inſtrumentis ſuis, ſi quæ ſuperant, certiora nos docere poſſent: ſed quid de Saxonibus Comitatuum, Thorda, Kolos, Doboka, & Diſtrictûs Biſtricienſis ſtatuendum? Horum enim multos, ſi non omnes, ante Tatarorum irruptionem, loca, quorum meminimus, poſſediſſe, teſtantur,

inter

inter cetera, Civitatum, Claudiopolis & Biſtricii initia à Saxonibus ſumta: nam Claudiopolim An. 1178, Biſtricium An. 1206. ſtructuram accepiſſe ſuam, concordiſſima Auctorum ſuffragia teſtantur. Opinio hoc in argumento mea, quam tenuem ſimultatione procul fateor, hæc eſt: Saxones Comitatenſes, nulli Domino Terreſtri ſubditi, quales fuêre cumprimis Claudiopolitani; Fiſcalem, procul dubio, terram, Fundo Regio quadantenus incorporandam, à Geyza aut alio quopiam Hung. Rege impetrarunt, libertateque Nationis ſuæ gaudentes, ad *unum populum* antiquiſſimis temporibus pertinuerunt. At Saxones in Fundis Jobbagionalibus reſidentes, Domini Terreſtres in territoria ſua receperunt. Aliquas verò horum Familias poſt vaſtationem Tranſſilvaniæ per Tataros factam, ad eas terras cultoribus fermè vacuas, à fundorum Dominis admiſſas quamvis non negaverim: arbitror tamen complures, in ipſo primo adventu ex Germania & Hungaria, in Comitatibus ſubſtitiſſe; Fundo Regio omnibus *hoſpitibus* non ſuppetente. Poſtquam enim Familias Teutonicas, Fundum in Tranſſilvania Regium, opimum & frugum fertiliſſimum, quietè poſſidere, reliqui Germani comperiſſent: aliqui eorum, Soli (quod pluribus barbaris frequentatum antea forſan reformidabant) bonitate allecti, hanc, vt reor, provinciam ſalutarunt, ſedesque in Comitatibus fixerunt. *Nunquam enim natio Ungarica implevit terram, quam præſidiis occupârat.* Huic, quod dixi, ratione Biſtricienſium, eruditus Saxo, apud Timonem, *Imag. Nov. Hung. Cap. X.* adſtipulatur, in hæc verba: " Biſtricienſem (*Sedem*) ortam eſſe ex

„ Sa-

„ Saxonibus, qui ex Scepusio in Transsilvaniam „ demigravissent. Hosque non multo post, con„ cessu Regis Emerici, vel Andreæ, eversâ ar„ ce vicinâ, excussisse jugum quorundam Nobi„ lium, constituisseque Civitatem, inchoato Bi„ stricio Oppido An. 1206. Progrediente tem„ pore, ceteris Saxonibus consociatos esse.„ Hæc narratio interim evertit adsertionem *Franckii*, quam sic instituerat: " Bistricienses etiam, quà „ originem homines, velut nunc sunt, ita libe„ ri Regiique erant à primo ingressu; Potentio„ rum tamen vi subacti, formatus erat ex eo„ rum Districtu peculiaris Comitatus, cujus Do„ minus erat Johannes Huniades. Ubi verò Mat„ thiæ Corvino, communi justitiæ assertori Hu„ niadis filio, justum gravamen, de violenta sui „ oppressione proposuerant, manumissi sunt, „ specialique indultu, ac solenni Privilegio ita „ instructi, vt citra infidelitatis, notam, vi re„ pellere possint eos, qui Regiam eorum liber„ tatem, potentiâ lacesserent. *Brevicul. p. m.* 39, „ 40. „ Hanc sanè Bistriciensium *Manumissionem*, sic *Novæ Daciæ* Auctor docet: " Depen„ sa Saxones (*Bistricienses*) ingenti æris summâ, „ Civitatem in jus suum & municipium adsci„ verunt, tum verò muris ac turribus circum„ datam ampliùs ornarunt, quàm firmarunt. „ *Vid. P. Spec.*

b. Distinctio itaque inter *Saxones Regios* (sic adpellantur Fundum Regium colentes, tam alibi, quàm Art. Anni 1616.) & *Comitatenses* est maxima. *His* namque in Comitatibus jus dicitur: *illis* Sedium suarum Magistratus leges dant;

habent

habent insuper morem celebrandi quotannis, circa Festum Catharinæ, *inter se Cibinii Congregationem publicam*, *habent item propria jura municipalia*. Vid. §. 154. *n.* 1. Saxones *Comitatenses*, exclusis paucis Civibus & Oppidanis, Jobbagiones sunt Magnatum atque Nobilium: *Regii* verò omnes Civium instar considerandi.

c. Saxonibus Regiis transitus in Comitatus non amplius conceditur. Seculo quoque superiori, magnæ sanè id Comiti Almæ Nationis & Sedium Saxonicarum Officialibus curæ fuit, ne in Comitatus ulli transmigrent, aut qui migrassent reducantur. Requisiti ideo Status, non semel Articulos, ea de re, in Comitiis, tulerunt. En pro specimine; An. 1608. 21. Sept.: *E Saxonibus, qui ob penuriam frumenti Siculis semet ad Jobbagionatum obligarunt, ea lege liberantur, vt quod perceperant, refundant.* An. 1616. 17. Apr: *Saxones Regii, loca Nobilium antea emigrantes, nisi ad Jobbagionatum se obligassent, regredi permittuntur.* Idem *Art.* An. 1618. 12. Apr. in priorem vigorem revocatus est. Id unum adhuc, licet præter ordinem, memorandum censemus: superiori Seculo, erat de more, vt malefactores investigarentur, omnibus in Comitatibus & Sedibus. Investigatio ea vulgò *Circalás* dicebatur. Circa eam, respectu Saxonum, hæc statuta fuêre; *Articulo* An. 1616. 17. Apr. *Vice Comites, in Fundo Regio malefactores prosequendi facultatem nunquam habuerunt, nec habeant.* An. 1620. 5. Apr. statuitur, *Comitatuum Comites etiam in Fundo Regio Malefactores investigare prosequique posse; at non executiones alias peragere.*

§. CLIII.

§. CLIII.

Terra, quam Saxones Regii inhabitant, *Fundus Regius* dicta, Sedes & Districtus complectitur sequentes: 1. *Sedem Cibiniensem*, cum Libera Regiaque Civitate Cibinio, & 57. pagis. Huc præterea pertinent Sedes incorporatæ; *a.) Selistye*, cum sex pagis. *b.) Talmáts*, cum sex vicis, & 5. locis particularibus. Nec non *Bona septem Judicum* 1., cum 9. pagis. 2. *Sedem Schæsburgensem*, (Schäsburger-Stuhl) cum L. Rque Civitate Schæsburgo Opp. 1. ac 14. pagis. 3. *Districtum Coronensem*, cum L.R. Civitate Corona, 4. Oppidis, 9. pagis Regiis, 10. pagis Civitatis Coronensis, 3. pagis Militaribus, & Arce Törtsvár. 4. *Sedem Mediensem*, cum L. R. C. Media, 3. Oppidis & 23. pagis. 5. *Districtum Bistricensem*, cum L. R. C. Bistricio & 16. pagis. 6. *Sedem Sabesiensem*, cum L. R. C. Sabeso, & 10. pagis. 7. *Sedem Mercuriensem*, cum 1. Oppido & 11. pagis. 8. *Sedem Nagy-Sinkensem* sive *Grosz-Schenkensem*, cum 2. Oppidis & 20. pagis. 9. *Sedem Rupensem*, cum 1. Oppido & 17. pagis. 10. *Sedem Leschkirchen-*

chensem five *Ujegyházienfem*, cum 1. Op. & 11. pagis. 11. *Sedem Szász-Várofenfem* five *Brooszenfem*, cum Op. 1. & 14. pagis. Quorum omnium cognitionem *Pars specialis* tradet 2.

1. *Bona 7. Judicum* dicuntur pagi, quos jure Nobilitari Alma Natio poffidet, quique fub infpectione & judicio Magiftratûs Cibinienfis exiftunt; funt verò ii: Michelsberg, Reuffen, Bulkesch, Seiden, (media parte) Klein-Probsdorff, Groß-Probsdorff, Kreutz, Meschendorff, Klosdorff. Ut ut verò plures fint Circuli Saxonum atque eorum Judices, numero feptenario: feptem tamen Iudices hic nominantur, quod Fundus Regius in feptem Sedes & Judicatus primitùs partitus fuerit. *§. 152. n. 1. b.* Habent quidam Saxonum Circuli particularia quoque fua Bona, vt videre eft apud *Franckium.*

2. Aperiet *Pars specialis*, in ambitu horum Circulorum, h. e. Sedium & Diftrictuum nomina plurium locorum merè hungarica effe: quod, vt benè *Timon* advertit, maximo argumento eft, pofteriores eorum locorum incolas Hungaris effe Saxones.

§. CLIV.

Hanc licet Terram, à fex Seculis & quod porro eft, Transfilvano-Saxones, ita à fua gente Germanica remoti, colant: non tamen à virtute, induftria, mo-

moribus & inſtitutis majorum degenerarunt 1., nec lingvam abjecerunt 2., veſtes tamen ſuas 3., ad Hungaricas conformarunt.

1. Placet, huc verba Auctoris *Novæ Daciæ p. 15.* transferre: "Teutones, *inquit*, (*vocantur Saxones*) quia cum Germanis & Saxonibus in Saxonia Germanica habitantibus communem Patrem Tuiſconem agnoſcunt: communem juris-dicundi regendique formam profitentur. Atque ſi verum dicere fas ſit, genus eſt hominum laboris patientiſſimum; idcirco cæteris ſunt locupletiores, inque ſua lucra valdè oculati, *cet.*" Addidit his *Val. Franck. Brevic. p. m.* 20: "Imo ordines etiam Civitatum, ad formam Saxonicarum aliarumque Urbium Imperii, conſtituerunt. *Item pag.* 49. "Antequam autem Saxones *Statuta* (*i. e. Codicem Jurium municipalium*) ſua haberent, in ferendis Legibus, antiquo Codice manuſcripto Noribergenſi (qui adhuc in Curia Cibiniana viſitur, & uſque ad noſtra tempora noviter inaugurati Senatores, impoſitis ſuper eo digitis, juramento Reipublicæ obligantur) & conſvetudinario jure uſi ſunt." Habent ſcil. propria Jura municipalia, ſub titulo *Statutorum*, à Matthia *Fronio*, Notario Coronenſi compilata, & per celeberrimum Dñum Albertum Hutterum Judicem Regium Cibinienſem, & quosdam aliarum Civitatum Officiales ſocios, Divo Stephano Bathori, Regi Poloniæ (*qui Transſilvaniæ Principem ſe ſcripſit, jam Rex Poloniæ*;

 Trans-

Transsilvania etiam dominium ejus ita observabat, vt quoad vixit, nihil ardui ipso inscio & inconsulto adgrederetur; imò Diplomata quoque majoris momenti ipse corroborabat, Wolffg. Betl. p. 352. Vid. §. 270. *n.* 1.) ad ratificandum exhibita, tunc (A. „ 1583.) ab Eodem, nunc etiam à Sua Maje- „ state (*D. Leopoldo Imp.*) Sacratissima confir- „ mata.„

2. Qui Saxones, gentem Gothicam putant, ejus etiam originis eorum Lingvam esse contendunt. Sat copiosus hac in materia est, *Joh. Tröstерus, Cibinio-Transylv. SS. Th. & Philosoph. Medicæ Studiosus*, qui in Alt- und Neu-Teutsche *Dacia*, 1666. 12. Norib. edita, Lib. 1. Cap. 8. & 9. legi potest. Adserit is Regum quoque Gothicorum nomina, Germanica fuisse, vt adeo *Valamirus*, quasi Wald-Mayr, i. e. Silvarum Dominus fuerit, voce Mayr, Dominum significante; *Widimirus*, quasi Weld-Mayr; *Cotison*, quasi Gottesohn. Idem *Tröstерus*, pro scopo suo, componit Lingvam Gothicam & antiquam Saxonicam, utriusque convenientiam probaturus. Orationem Dominicam sic Gothicè sonasse refert: *Atta unsar thu in himina. Weihnai namo thein, Vimai thiadinassus theins. Vairthai vilga theins, sue in himina, gah ana airthai*, cet. antiquâ Saxonum lingvâ: *Feadar ure, thu the carton heofenum. Si thin nama behalgod. To cume thin Ricke. Gewurthe thin Willa on carthan swa, swa on heafenum cet.* Hæc & plura ille l. c. ex *Vulcanii Tractatu.* Transsilvano-Saxones communi cum Germanis scriptura utuntur, idiomate à Vestphalica dialecto parum discrepante, *Franck p.* 21. Cer-

tum

tum omnibusque extra dubium est, scripturam communem cum Germaniæ populis habere; at enunciatio vocum qualis sit, aliquot vocabulis commonstro. Dicunt nostri Saxones: *Kripes* pro Krebs: *Bum* pro Baum: *Woszer* pro Wasser: *Meckter* pro Mutter: *Pfärd* p. Pferd: *Bärg* p. Berg: *Flisch* p. Fleisch: *Deiwel* p. Teuffel: *drenken* p. trinken, *cet.* Orationem Dominicam, apud *Tröſterum* Lib. 2. c. 8 hunc in modum recitant: "Foater auser dier dou best em Hemm l „ geheleget verde deing numen, zaukomm aus „ deing rech, deing vell geschey aff ierden, „ als vey em hemmel, auser däglich briut gaff „ aus heigd, ond fergaff aus auser Schuld, vey „ mir fergien auser en Schuldigern. Feir aus „ nèt en fersechung, saunderen erläs aus von „ dem üwell. Denn deing ess dat rech, dei „ krafft, ond dei herrleget, von ieveget, „ zau ieveget. Amen. „

8. De Vestitu Saxonum longam narrationem adornavit *Tröſterus* Lib. 2. c. 9, 10, 11, 12. & *Toppeltinus* *Cap.* 12. nos in compendio quædam referimus. *Indusium* habent germanicum, quod v. l. etiam collum ambit: hoc à Germanis ac Saxonibus, Hungari Siculique mutuarunt, nondum tamen omnes; cum sint magno adhuc numero, (vt omnes quoque Valachi) quorum indusium ad ingvina defluens, collum nudum relinquat, nisi focali (sed & eo nonnulli carent, olim caruerunt forte omnes,) tegatur. *Tunica* atque *Toga* prolixior, ac Hungarorum. Tunicam tegit Toga pellibus subducta. Supra Tunicam medius homo cingitur cordis infinitorum ordinum,

 aut

aut *Zonâ* pannea. Pro Tunica tamen & Zona ſæpe exomis induitur. *Tibialia* ſive *Caligæ* Femoralibus cohærent, & contigua à lumbis ad talos uſque ſtrictim dimittuntur. Plebeis paganis inter Saxones, æque ac Hungaros quosdam, ſunt paſſim *Caligæ linteatæ*, diebus æſtivis. *Calcei* nigri nitidi, pedem & crus univerſum ambiens, uſque ad genua. Sunt paganis etiam tales, quibus femur, dum oportet, involvatur: at hæc pars circa genua plerumque plicata ſervatur. *Feminæ* Saxonum veſtiuntur *Interulâ* ſtriatim manuleatâ, *exomide*, aliisque. Habent & *Colobia* lintea, ex byſſo ſæpe vel carbaſo conſuta, undique rugoſa, ſinuoſa & ampla. *Calceus* coriaceus (quali & Hungaræ Siculæque ante 17^{mum} Seculum inſtruebantur) excreſcit à planta peraltè, vt etiam femora poſſent inmitti; niſi in plicas ornatiſſimas collectus, ſuris duntaxat vinciendis aptaretur. Puellæ rediminiunt capita corollis nigris ſericeis villoſis; ditiores argenteis, inauratis, gemmis & unionibus exornatis. Plura videſis apud cc. *AA.* at cum unicus adſpectus centum deſcriptionibus hac in re præſtet; curioſus quisque oculatus experiatur. Quam Saxones avi barbam alebant, nepotes detonderunt, myſtace contenti; quem pariter multi à Germanis docti deradunt. De ritibus convivialibus, de ſollemnitatibus funerum, *cet.* conſule memoratum toties Toppeltinum.

§. CLV.

Alma Natio Saxonica augetur in dies incremento, novis ex Germania advenien-

nientibus Familiis : *Germanis* siquidem jus Civitatis in Fundo Regio pateat.

1. *Mart. Kelpius* memoriæ prodidit : Jam dudum, *inquit*, omnes Saxones in Hungaricos mores, linguam, forsan & gentem, facile fuisse transmigraturos, nisi Urbes ipsorum hoc vallarentur privilegio : quod nulli etiam potentissimo Nobili (quantominùs ignobilibus) ex Hungarico genere concedatur in Saxonum Urbibus comparare domos ; cum tamen germanis omnibus, quicunque ex Germania vel Hungaria eo commigrant, aut casu feruntur, Civitatis jus inter ipsos pateat, *cet. Ita ille.* Antequam de Germanis quædam adnecterem, ex occasione in verba Kelpii nonnullos adfero *Articulos.* An. 1614. 23. Febr. Diætaliter *statuebatur*, *vt Cives tempore motuum ac bellorum, universam Nobilitatem, intra Urbem, cum rebus mobilibus, & etiam pecoribus, absque taxa admittere, & rursus cum Bonis regredi permittere debeant; Bona eorum hosti ne extradent ; nec si deditio fiat, aut pax ineatur, hos è Conditionibus negligant. Taxa tamen hospitii præstetur.* An. 1625, 1. Maji, *Art.* 1. *Statuitur, in Urbes & Civitates muratas* (Hungari enim & Siculi proprias non habebant) *Principem & Nobilitatem (non ut ante fiebat) temporibus motuum & belli recipi debere ; quin Princeps libere inter eos resideat, & Præsidiarii ejus, cum Præsidiariis Civium, Portis æqualiter excubent; & utraque Natio, fundos domosque Civiles liberè emere possit : quo tamen nihil Privilegiis eorum derogatur.* An. 1661. 2. Jun. *Art* 3 : *Saxones de admittendis intra Urbes*

Hungaris Assecuratorias dant; & simul à duabus Nationibus assecurantur, nihil per hoc eorum Privilegiis derogari; quin ingressi in Urbes suis expensis vivant. Valeant hæc, quantum valere possunt; sed certum est, perpetuum incolatum, nonnisi Germani sangvinis familiis, vi privilegii, concedi. Utuntur tamen, plurimi Hungarorum, domibus in Civitatibus Saxonum conductitiis. Imò complures præsertim Coronæ in Suburbio, perpetuum quadantenùs incolatum obtinuerunt: domos enim & fundos emunt ac inhabitant; non soli verò Hungari, sed & Valachi, Bulgari, aliique: hac tamen lege: vt Saxones deposita emtionis summâ, turbare Hungaros è fundo possint, Hungari æque Valachos. Hungari interim prærogativis Civilibus inter Saxones non gaudent. At Germani, de quibus sermonem instituimus, coalescunt cum Saxonibus, sicque artes, ritus & habitus abinvicem mutuantur. Hinc fortè Lingva Saxonum, propiùs ad verè Germanicam dialectum sensim accessitat. Et vestitus, Saxonum complurium, æstivus, pelles (quas eorum Hungarorumque togæ commodè hieme adnexas gerunt) abolevit, habitum Germanicum imitaturus. Erit ergo, quo fortè *Frölichium* dicti pudebit: *Nec pudet*, inquit, *quosdam per totam æstatem calidissimam, vestes pellibus vulpinis subductas gestare.* Germani novi adventûs omnes, *Német* (singulari nominativo) Hungaris, à *Nemetibus*, prisci Germaniæ populis, nomine speciali in generale transeunte, dicuntur. Et quemadmodùm Germani Hungaris per jocum objiciunt: Der Hunger ist ein Unger; ita hi Germanis: *Német*, *Nem ett.* Nem ett verò Hungaris significat; *Non comedis.*

2. Hæ,

2. Hæ, de quibus prolixè egimus, ſunt *Unitæ* ſive *Receptæ Nationes*, h. e. quæ jus Civitatis habent, Ordinesque Statuum conficiunt. Ordine politico, *Hungari*, reliquis Nationibus, vel ex eo antecellunt, quod omnes Transſilvaniæ Principes patrii, ex eorum Natione fuerint electi. Eos excipiunt *Siculi*, qui cum Hungaris vnius licet originis & lingvæ ſint homines; politicè tamen & reſpectu Status publici, vt duæ Nationes meritò conſiderantur. Siculos ſequuntur Saxones, paria Vota & Civitatis jura cum Hung. ac Sic. habentes. Eo moderamine harum Vnio Nationum colitur, *quod etiam ſi Nationes ſuper re indifferenti concludant, pluralitas omninò votorum prævalere debeat. Quod ſi tamen injuriam & damnum tertiæ feriant, jus illius indemne, ſartum tectumque habeatur; imò juxta Inſtrumentum concordiæ, Art. Faſſionis* 4. *An.* 1459. *emanatum, memorati duo Status, tertii privilegia & jura manutenere teneantur; quod ſingulis tribus Nationibus commune eſt.*

B. DE NATIONIBUS TOLERATIS.

§. CLVI.

Toleratarum in Transſilvania *Nationum* numerum ingrediuntur: *Valachi*, *Armeni*, *Græci*, *Judæi*, *Moravi*, *Poloni*, *Ruſſi*, *Bulgari*, *Servii*, *Sclavi* & *Zingari*; quorum confluxus miſcere orientem occidenti videtur. De ſingulis ſuccinctim.

1. *Toleratæ* dicuntur hæ *Gentes*, quod jus Civitatis, & accessus ad honores politicos Principatûs publicos non habeant; sed ex gratia saltim tolerari præsumantur. *Receptæ* tamen eatenùs dici queunt, quatenùs pleræque earum, & imprimis Valachi, non admissi solùm sunt ad territoria Dominorum Terrestrium, sed ita etiam obligatione Jobbagionali obstricti, vt vel volentes, potestate migrandi destituantur. Sunt tamen etiam Valachi liberæ conditionis, non ita pauci, §. 214. Nec carere Valachis, sine irreparabili damno, Nobiles Transsilvani possent: eorum siquidem servitiis Jobbagionalibus utantur potissimùm. Tantus namque est numerus Valachorum; vt reliquorum omnium Transsilvaniæ populorum personas non modò adæquent, sed & multo superent. Hoc vel inde conjicias, vt Valachorum An. 1761. connumeratorum (exclusis quidem Districtûs Barcensis incolis. numerosis iis,) animæ, summam 547243. constituerunt. Anno autem 1766, conscriptione religiosâ per Seniores & Decanos Dioecesium factâ, sunt reperti: *Romano Catholici* 93135. *Reformati* sive Helvet. Conf. addicti 140043. *Lutherani* 130365. *Unitarii* sive Sociniani (præter eos, qui remotè a suæ Religionis Ecclesiis sparsim, at non multo numero, degunt) 28647. En! Hungari, Siculi, Saxonesque & Germani, imò etiam Armeni, Poloni & Russi nonnullique ex aliis gentibus Transsilvaniæ, his quatuor Religionibus complectuntur, summam tamen 392190. personarum, non longè relinquunt. Adde his Græcos, Judæos, Moravos, Zingaros, & si qui sunt, alios: non usque multi hi sunt. Nec sic ergò nume-

numerum Valachorum peræquabunt. Notandum tamen, Valachos inter censeri etiam Bulgaros & Servios.

2. *Valachorum* equidem & *Armenorum* populi, sunt inter *Gentes Toleratas*, generatim loquendo: at speciatim, sunt ex iis, qui Unitis Nationibus adnumerentur. *Armeni* enim, Religionem Romano-Catholicam amplectentes, Jus Civitatis, ab August. quondam Imp. & Principe CAROLO VI. impetrarunt, duoque Oppida Privilegiata & Taxalia, *Armenopolim* v. l. & *Elisabethopolim*, ad incolendum obtinuerunt. *Valachorum* verò nonnulli superiori adhuc Seculo Nobilitari prærogativâ donati, jus Unitarum Nationum accepisse videntur. Hoc, quod dixi, innuit *Art.* An. 1678. 1. Oct. conditus, quo statuitur: *Græci & Popæ Valachici, nobilitari in posterum non possint, nec Bona possidere*; (nempe hæreditario jure) *hactenus nobilitati Armales producant & Regno incorporentur. Si qui Bona adquisivissent, ab iis hæres aut vicinus, juxta Art. anni* 1671. *revindicet.* An. 1680. 18. Maji, *Art.* 7: *Nobiles Rasciani & Valachi in Tövis, Borbánd & alibi, æqualia onera cum plebe in Birsagiis Communitatem tangentibus supportent.* Præsenti verò Seculo, & An. 1744, Articulo 6to ejusdem anni, declaratum est, Parochos Valachorum Græci Ritûs Unitorum, (cum & illi Romano-Catholici sint) aliosque Valachos nobilitari prærogativâ gaudentes, vbi per adeptionem Bonorum sedem sibi fixerint, reliquis Patriæ Civibus adnumerandos esse. Hoc autem factum est *absque Quartæ Nationalitatis Erectione*; nec ad plebeos vel filios Poparum è

plebea ſorte aſſumptorum extenſum : ne Syſtema hujus Principatus è Tribus Receptis Nationibus conſtitutum everteretur, neve Plebs Valachorum, aliorumque Advenarum, numerum inter Nationes faceret, ac vel ulli Trium Nationum, earumque Juribus, Privilegiis, immunitatibus & Prærogativis, præjudicio eſſet. *l. c.*

3. Toleratarum Nationum cognitioni inſerviunt AA. ſequentes: 1. *P. Andr. Illiæ S.J. Ortus & Progreſſus variarum in Dacia Gentium ac Religionum*, edit. Claudiopoli 12. & 8vo. 2.) *Toppeltini, Ortus & Occaſus Tranſylvanorum.* 3.) *Valent. Franck, Breviculus Originum Nationum.* 4.) *Mart. Schmeitzel, Diſſert Epiſtolica de Statu Eccl. Lutheranæ in Transſilvania.* 5.) *Andr. Huſzti, O és Uj Dacia M. S.* 6.) *Franc. Faſſching S. J, Nova Dacia.* 7.) *Articuli Diætales Transſilvaniæ.*

§. CLVII.

I. VALACHI 1. à Romanis oriundi 2., è Coloniis, à Trajano & ceteris Imperatoribus, in Daciam deductis promanarunt, (§. *VIII. n.* 2. & *IX.* 7.) & ad facienda Nobilibus Transſilvanis officia ſervilia 3. devenerunt; non tamen penitùs, tot ſeculorum curſu, ab avita linguâ 4., & majorum ſuorum conſvetudinibus 5. defecerunt.

1. De *Valachis* usque ad Cinnami Græci Historici (qui Sec. 12mo floruit) scriptiones, literis, quod sciam, nihil traditum est. Ille bellum Manuelis Græcorum Imperatoris & Hungarorum, circa An. 1168. perscribens, *Blacos* nominat; quam eorum appellationem retinuit *Andreas II.* in Privilegio Saxonibus dato, §. 152. *n.* 1. Innocentius P. M. quoque apud Reynaldum, An. 1203, & sequenti, Valachiam dixit *Blachiam.* Saxonibus nostris Valachus inde *Bloch* audit, sed Germanis Walach. Aliis dein appellabantur *Valachi* sive *Vlachi*; & rectiùs quidem, quàm *Blachi*: *B.* enim pro *V.* in Latino, Interpretes Zonaræ, Cedrini & aliorum Historicorum vitiosè usurparint, contra molliorem pronunciandi rationem Græcorum: quos imitantes Turci, non *Iblach*, sed *Islach*, dicunt. Sed unde hæc Romanorum fragmenta *Valachorum* sive *Walachorum* nomen obtinuerunt? *Filstich*, cujus mox cum laude meminerimus, à Germanico Wallen derivari putat: " Nobis, *inquiens*, vero similior „ illorum videtur sententia, qui Valachos, cum „ *Carione*, *Tepeltino*, aliisque, à Germanico ver- „ bo Wallen, i. e. peregrinari, denominatos „ volunt; eo, quod Genti Teutonicæ usitatum „ fuerit, omnes ex Italia venientes populos no- „ minare *Valcos* sive *Valones* aut Wanderer, à „ qua voce temporum lapsu nomen Valachorum „ videtur exortum. „ *Jo. Leonclavius* quoque in *Pandect. Hist. Turc.* hoc nomen à Germanis profectum arbitratur. Aliqui, auctore *Ænea Sylvio*, ex his Ovidii:

Præ

Præfuit his Græcine locis modo Flaccus, *& illo*
Ripa ferax Istri sub Duce tuta fuit. Lib. IV.
de Ponto.

putant à *Flacco* Duce Romano, qui Colonias Romanas in Transsilvaniam introduxerit, dictos fuisse *Flachos*, & molliori postmodum pronunciatione *Falachos* atque *Valachos.* Alii, fabulosa origine, à *Volga* Moscorum fluvio quasi *Volgachos*, quidam ab Angliæ *Vallia* Valachos dictos esse augurantur. Sed valeant hæc & similia figmenta! Valachi enim nec ex Wallia, nec à Volga Transsilvaniam immigrarunt. Nec Valachorum ulla fuit in Transsilvania Natio, Ovidii de Flacco canentis ætate. Rectissimè omnium, ut mihi quidem videtur, *Timon.* ex vocabulo Sclavonico *Wlach*, quod Italum significat, *Valachos* nuncupatos retur. Quam sententiam plures probant; tam quod ipsimet Valachi Italorum sint soboles, quàm quod sæpè cum Sclavis commercium vincinitasque iis fuit. Hungaris Valachus *Olá* (parvo admodum ab *Olasz*, quod iisdem Italum significat, discrimine) & in quibusdam scriptis *Voláh* vocatur. Ex hocque hungarico, Carolo I. Regni Hung. gubernacula tenente, quibusdam Hungaris, in Latinis quoque scriptis, *Olachi* & *Olahi* appellabantur. Nonne *Nicolaus* etiam *Olahus*, natione Valachus, Archi-Episcopus Strigoniensis?

2. Valachos, genus quidem hominum satis obscurum & incultum, at majorum suorum splendore celebre, *Joh. Samosius* Romanorum cognatos esse nullâ auctoritate negat. Graves quippe Scriptores, exteri iuxta & domestici, nihil magis in com-

comperto habent, quam Valachos promanasse à Romanis, qui ex remotioribus suæ ditionis provinciis, infinitas ferè Colonias in Daciam devictam transtulerunt; non quod agros colerent modò, sed & Urbibus toties devastatis pristinum splendorem darent. Romanis autem pluribus, An. Chr. 274. demigrantibus, (§. 9. *n.* 1.) non extincta in Dacia fuit Romana memoria: sed multæ eorum reliquiæ, cum Dacis indigenis retro manserant. Cave tamen putes, omnes hodiernos Transsilvaniæ Valachos ab his Romanis remansisse, quos primum Trajanus in Transsilvaniam sparserat. Hunnorum, Avarum, Hungarorumque armis, multi eorum Dacorumque fuerunt deleti: reliqui ad montana, quæ hodiedum in posteris retinent, è continente se se receperunt, subditique vixerunt. Sed insuper fuerunt numerosæ Romanorum coloniæ, in Mœsia, Bulgaria, Servia, & locis circa Danubium sitis; quæ cum Thracibus, Liguriis, & multorum populorum fece commistæ ac auctæ, magis magisque in dies, à lingvâ & moribus parentum recedentes, mox Orientalibus Imperatoribus facti sunt subditi, sub iisque latuerunt. Progrediente verò tempore, septemtrionem versus, ad Podoliæ Russiæque fines, & mox in Transsilvaniam semet pedetentim diffuderunt, pecuariæque magis, quàm agriculturæ operam dederunt. Gens hæc robusta, firmo & carnoso corpore, temperie sangvinea maximam partem, in multiplicationem generis sui mirum in modum propendens, fœcunda adeo fuit, vt Hungaris in Transsilvania, huicque finitima Hungaria excisis, terras implevit. Imo in vicinam quoque Valachiam Trans-

alpi-

alpinam & Moldaviam examina emisit. Seculo namque 12mo, è Districtu Fagarasensi, maximus Valachorum numerus, sub Duce, qui *Niger* sive *Negrouot* vocabatur, cum familiis & reculis, per alpes Barciæ conterminas emigravit. Seculo pariter 14to, fertilissimâ & ferè deserta Moldaviæ terrâ ansam emigrandi præbente sub Ludovico I. Hung. Rege, Nobilis Valachus (*Bojerones* inter eos Proceres vocantur gentis suæ in Moldavia & Transalpina) sive Bojero, cui *Bogdan* erat nomen, multis in tractu Máramarosensi collectis, & è Transsilvania conscriptis Valachis, alpes finitimas Transsilvaniæ transgressus, Cumaniam diu desertam occupavit. De eo Turcis Carabogdania, id est nigra Bogdania dicta, nobis Moldavia à fluvio Moldau. Sed in Transsilvaniam revertamur. Nec miretur quispiam, quod partitè Valachos in Transsilvaniam immigrasse dixerim: evolvat, enim, cui licet, Articulos Diætales; & non solùm antiquioribus, verum patriorum quoque Principum temporibus adventasse ex vicinis ab austro regionibus pulcrè intelligit. Hoc sanè docet, Art. 11. An. 1666. 1. Febr. Fagarasini conditus, speciatim de Valachis & Rascianis in Oppidum *Tövis* advenientibus. Conf. Compil. P. 3. T. 11. A. 10.

3. Aspera rupibus & alpibus loca inter antiquiores revolutiones Valacha gens incolebat; at mitioribus Seculis plana jam Transsilvaniæ etiam insedit. Valachi enim sic satis in Sedibus Siculicis sunt frequentes; in Sedibus Saxonum frequentiores, in Comitatibus Hungarorum frequentissimi; ubique verò servili in Statu. Hinc *Fasching*

sching apposite dixisse videtur: " Gens hæc soli „ nunc nata servituti, nihil fermè aliud est, quàm „ Davorum turba, vt non temerè, veterum Da„ vorum terras unà cum fortunâ occupasse vi„ deatur. „ Ad servilem eorum conditionem „ pertinet *Art.* An. 1628. 9. Apr. latus, qui talis est: *Valachi & Rutheni, Dominis Terrestribus destituti, in cujus fundis reperiuntur, liberè per Dominum Terrestrem captivari & ad Jobbagionatum obligari possint.* An. 1685. 24. Octob. *Art. 6*: *Jobbagiones* (Valachos præcipuè) *Statûs Inquilinaris* ('Sellér Jobbágyok) *nemo cum migrandi facultate in terra sua patiatur, sed juxta* Appr. P. 3. T. 41. A. 2. & P. 5. Edict. 30. *ad absolutum Jobbagionatum obliget, vt tanto magis malefactores coërceri queant.* Conf. §. *156. n.* 1. Patet ex his, quàm verè dixerit Reichesdorfius: *Valachi in quibusdam desertis possessionibus & villis resident.* Fassching: *Gurgustiola duntaxat mapaliaque in montium faucibus, si paucos excipias, habitant.* Joh. Francisci in Memorabilibus Transsilvaniæ §. 13: *Valachos sparsim & sine certa sede incolere*, cet. Sparsim licet habitent, sed certè certis Sedibus, ad Dominorum nutum; in gurgustiolis licet vt plurimùm & in montanis, sed etiam in mediterraneis, inque Oppidis & Suburbiis.

4. Lingvas, Latinam & Valachicam, conferenti, pronum erit dijudicare, hanc ex illa prognatam esse. Veniant in exemplum vocabula,

VALACHICA.	LATINA.
Carnye.	Caro.
Vin.	Vinum.

VA-

VALACHICA.	LATINA.
Csercure.	Circulus.
Domnu Zeu.	Dominus Zeus
(*nomen Dei*)	(*i. e. Dñus Jupiter.*)
Beſzerica.	Baſilica.
Szpune.	Expone, *i. e. dic.*
Pamunt, *i. e. terra.*	Pavimentum.
Pacular.	Pecuarius.
Szárá.	Sera, *i. e. veſpere.*
Lapada.	Dilapida.
Fuſzulye.	Phaſeolus.
Koraſzte.	Coloſtra.
Cumai dormit.	Quomodo dormiviſti.
Bineam dormit.	Bene dormivi.
Mujere.	Mulier.
Dregetor.	Director.
Tomná.	Autumnus.
Silbatic.	Silvaticus.
Derept.	Directè.
Szenetate.	Sanitas.
Lunye.	Luna.
Kirilla.	Cyrillus.
Kratſun.	Gratianus.
Urſzul.	Urſus.
Lupul.	Lupus.
Vulype.	Vulpes.
Jepure.	Lepus.
Saire.	Sal.
Ginske.	Ganſa.
Scroefe.	Scrofa.
Kal.	Caballus.
Fun.	Fœnum.
Chertia.	Charta.

VAL-

VALACHICA.	LATINA.
Pepere.	Piper.
Maſa.	Menſa.
Foc.	Focus, *h. e. ignis.*
Mune boj.	Mone bovem.
Szingur.	Singulus.
Foame.	Fames.
Járbá.	Herba.
Nyebun.	Nebulo.
Jeſit.	Exiit.
Bleſztemát.	Blaſphematus.
Currund.	Currendo.

Et ſexcenta alia, quæ tanto propiùs ad Latina accedunt, quanto convenientiùs ęnunciantur. Complura etiam vocabula à Dacis, Sarmatis aliisque populis, quibus miſti ſunt, accepêre. Sclavonica certe deprehendimus non pauca, qualia ſunt: *Owes*, hungarica pronunciatione *Ovez*, Avena: *Temnice*, carcer: *Plug*, aratrum: *Miloſztinie*, gratia: *Szlusba*, famulatus: *Szluga*, famulus: *Nyewáſzta*, glos, ſive nova nupta: *Szlanina*, lardum: *Brána*, porta: *Szeráts*, pauper: (apud Sclavos *edacem* notat) *Ulice*, platea, *cet.* Facilè gens rudis voces peregrinas à quibusvis vicinis arripit. Multa etiam abs Hungaris mutuata eſt, quibus non in Transſilvania ſolùm, ſed & contermina Valachia utitur, e. gr. in Libro Valachico, cui titulus eſt: *Kezanie*, legitur *Vameſu*, id eſt publicanus, ex Hung. *Vámos*: *Pilda*, i. e. exemplum; ex Hung. *példa*: *Fitſor kurvaru*, i. e. filius prodigus, ex Hung. *Kurvas*: *Engeduit*, i. e. obedivit, ex Hung. *engedett*: & ſic porrò.

§. *a.*) Integer de moribus, conſvetudinibus & ritibus Valachorum liber adornandus eſſet, quo Valachorum Romanitas doceretur. *Mart. Opitius*, à Principe Gabriele Bethlen, è Sileſia ad docendas bonas litteras An. 1621. *Albam Juliam* vocatus, Poëta inſignis, in ſua *Slatna*, ſive Itinerario Transſilvanico, vel ex choreis Valachicis, *Horra* nuncupatis, ſangvinem eorundem Romanum, ſequentibus verſibus monſtravit:

So ſteckt manch edles Blut in kleinen Bauren-hütten,
Das noch den alten Brauch, und Art der alten Sitten,
Nicht gänzlich abgelegt. Wie dann ihr Tanz anzeigt,
In dem ſo wunderbar gebückt wird und geneigt,
Geſprungen in die Höh, nach Art der Kapriolen,
Die meine Teutſchen ſonſt aus Frankreich müſſen hohlen,
Bald wird ein Kreis gemacht, bald wiederum zertrennt,
Bald gehn die Menſchen recht, bald auf der linken Hand
Die Menſcher die noch jezt, faſt Römiſch Muſter tragen,
Zwar ſchlecht, doch witzig ſind, viel denken, wenig ſagen, *cet.*

b. In multis tamen à Romana indole diſceſſerunt, quod literis exculti non fuerint. Ideo *Reichersdorffius* his eos notavit: *Genus hominum duriſſimum, nec niſi armentis ac pecoribus præficiendum*:

(Oves

(Oves & capras imprimis alunt, ac eas, fustes nodosos, *Matsuka* ipsis dictos, manibus gestantes, pascunt) *plerumque ex furtivo animalium abigeatu se alere: pilosis caprarum amiciri pellibus, pectore semper aperto: equos promiscuè viri feminæque absque stragulis æquitant: humanis legibus ægrè obsequuntur.* His, quoad furtum, adstipulatur *Articulus 2.* Diætalis An. 1667. 5. Jan. promulgatus, qui talis est: *Vbi pecoris furtivi cadaver excoriatum reperitur, Valachi loci ejusdem incolæ damnificato pretium pecoris solvant; eo, quod gens ista simili furto præ cæteris notoria sit.* Sed exspectandum à tempore, vt litteris, quarum cultura inter eos vigere cœpit, aliquando emolliantur. Quæ *Barclajus* de Hibernis dixit, hisce: " Qui ab Oppidis, cultuque recesserunt, mira *iis* cujusvis aëris cibique patientia, paupertatis longò usu. Victu parabili - - satiant famem - - - - incommoda ex ea barbarie frequentia, patientiâ quàm laboribus, malunt repellere, tantaque est ignoratio deliciarum, ut nec sentiant mala. Simplici veste imbrem & frigora tolerant - - - fessis, vel nocte deprehensis humus sufficit; contectosque nivibus, vel imbre diffluentes, priùs saties quietis, quàm cœli injuriæ, excitant, *etc.* *Cap. IV. Icon. Animorum.* Hæc, inquam, apprimè Excell. & Celeber. D. CHENOT in *Tractatu de Peste* p. 56. similem ferè in modum Valachis adplicuit: " Opiliones, *inquit*, sunt aut mercenarii. Vestitus est præcisè, qui tegendo corpori sufficit, apud plerosque laneus; tamen & frequentissimè pelliceus. Calorem, frigus omnesque aëris injurias tanto commodiùs ferunt, quod jam velut ab incunabulis

 „ as-

„ assvescant, nudipedes & solo tecti indusio col-
„ ludant sub dio infantes & pueri rigida hyeme,
„ qua paucum habent domi focum, propè quem
„ noctu cubant dura super humo, diurnis oper-
„ ti vestibus, aut tenui tamen lodice. Mira
„ certè apud hanc gentem, in victu, amictu,
„ totaque supellectile simplicitas, *cet.* Gens pacis, quàm belli cupidior. Parentes ac charas sibi personas vitâ functas, detecto plerumque incedentes capite lugent. De Religione Valachorum §. 249. *seq.* de Literatura §. 266. videsis. Valachorum denique Transsilvanorum historiam, licet brevem, reperies in Opusculo *Joh. Filstich*, Gymnasii Coronensis Rectoris, cui titulum præfixit: *Schediasma Historicum, in quo de Valachorum Historia, Annalium Transsilvaniensium multis in punctis magistra & ministra, disserit J. F.* Jenæ 1743. 4to, philyr. 3. & apud AA. §. 156. *n.* 3; nec non, *Tröstlerum*, Lib. IV. Cap. 1. - - 7.

§. CLVIII.

II. ARMENI Transsilvani, ex Armenia oriundi, à Persis & Turcis pressi, per Chrimiam & Moldaviam pedetentim sedes suas promoventes, anno demùm 1672. Transsilvaniam ingressi sunt, ex eoque tempore mercium quæstum periclitantur.

1. Scilicet, Rex Armenorum Leo III. duos superstites reliquerat filios, *Oscin* & *Hagagh*, quorum dissidio Armeniæ Regnum discerptum est.

Ha-

Hagagh enim regnandi accensus cupidine, suæque penitùs immemor gentis, ea lege adversùs fratrem, Persica ac Turcica implorat auxilia, vt hi, eo decedente, succedant. Malum hocce consilium consultori exitium adtulit. Nam Persæ ac Turcæ, postquam Hagagho solium stabilivissent, moram longiorem aversati, eo per insidias sublato, populationibus ac ferro sui securos Armenos invadunt, injuriis divexant, denique partito inter se Regno, cæsis potentioribus Civibus, finitimam Urbem *Ani* dictam, de qua illis minimè conveniebat, communi consilio diruunt. Hac patriæ eversione superstites à cæde cives, pars in Persiam, pars in Crimeam, pars autem (3000. plùs minùs familiæ) in Moldaviam & Poloniam concessêre. Pacta subinde cum Moldaviæ Dynastis conventione, in 7. recepti sunt Civitates, quas Templis, ædificiis, mercibus, *cet.* nobilitarunt. Anno dein 1668., exorta, auctore Henculo, adversùs Ducam Moldaviæ Principem seditione; jam exciti Turcæ, ad oppugnandam munitissimam Podoliæ arcem *Caminiecum* proficiscebantur. Perculsi eorum metu Armeni, (desolationem undique intuentes) suisque rebus consulturi, in alpes montesque profugerunt; ubi in tertiam hiemem delitescentes, tandem mutato consilio, & desertâ Moldaviâ, in finitimâ Transsilvania sedes quæsivêre. Gubernabat id temporis Transsilvaniam Princeps Mich. I. Apafi, qui domicilium extorribus, ac unà mercaturæ libertatem, per quàm facilè concessit. Multi proinde hospitum Armenorum, *S. Nicolaum*, Sedis Gyergyó Oppidum, alii pagum *Szépviz* Sedis Csik, alii *Bistricium*, *Görgény*, *Fel-*

Felſalu, *Petele*, *Ebesfalva*, & quosdam alios pagos delegerunt, parere omnes juſſi Armeno Judici, qui Officialibus locorum, quæ incolerent, obſequeretur. Poſtmodùm Leopoldus Imp. jus exſtruendæ Armenopolis (Hung. *Szamos-Ujvár*) in Transſilvania eis conceſſit; deinde *Eliſabethopolim* quoque (Hung. *Ebesfalva*) ad habitandum impetrarunt. Locus tandem uterque, Armenop. v. l. & Eliſabethop. Oppidi Privilegium obtinuit a Carolo VI. Imperatore & Transſilvaniæ Statibus, & quidem Armeni *Armenopolitani* A. 1726; id quod teſtatur Diploma 17. Octob. ejusdem anni exaratum. Privilegium verò *Eliſabethopolitanorum* quo jura Oppidi impetraverant, publicatum eſt An. 1738. 10. Maji; ſed illud nonnullis punctis auctum ac confirmatum, denuò publicatum eſt An. 1747. 27. Febr. Armenique Incolatum non tamen nomen & privilegium Liberæ Regiæque Civitatis, vt putavit *P. Andr. Illia*, *in Ortu & Progreſſu Nationum*. Armeni igitur, relictis priſtinis ſtationibus, & excuſſo Comitatuum ſediumque jugo, maximam partem, in memorata Oppida commigrarunt; ea ædificiis ornarunt, populo auxerunt, fortunis locupletarunt. Degunt tamen ex iis, in *Szépviz*, *S. Nicolao* Gyergyoenſi, aliisque Oppidis & Civitatibus ſparſim, mercaturæ dediti. Armeni noſtri, memoratam ſuperiùs gentis ſuæ jacturam, gemebundi, in Libello ſupplici, Comiti quondam *Rabutin*, Generali per Transſilvaniam Commendanti porrecto exponunt, qui ſic habet: " *Ex-*
" *cellentiſſime Domine Comes & Generalis; nobis*
" *Domine*, *Patrone Gratioſiſſime*! Poſteaquam ex
" arcano Dei Conſilio, per potentiam Barbaro-

" rum,

„ rum, patriâ pulſi, & diverſas ad hujus mun-
„ di plagas dilapſi fuiſſent infeliciſſimi hominum
„ *Armeni*, nos etiam communis naufragii ſocii,
„ Regnum Transſilvaniæ intravimus, & quo
„ quisque noſtrum ſe recipere potuit, variis in
„ locis conſedimus; ita tamen, vt domos Pa-
„ triotarum, annuali mercede (*nondum enim pro-*
„ *prias ſedes impetraverant*) pro hoſpitio condu-
„ centes, neque ullam externam Oeconomiam
„ exercentes, unius ſolummodò quæſturæ, tot
„ caſibus & infortuniis expoſitæ ſubſidio, noſ-
„ met & familiam ſuſtentare cogamur. Et qui-
„ dem, anteactis temporibus erat nobis aliquod
„ reſpirium; annuatim enim in Contributionem
„ Regni, *centum Thaleros*, à nobis exigebant;
„ poſtmodùm creverunt ſucceſſivè onera (*e. gr.*
„ *An.* 1687. *Flor. hung.* 400.) in tantum, vt
„ in repartione 800000. Florenorum mille &
„ trecenti floreni ad nos repartiti ſunt - - - - -
„ - - - Excellentiæ Veſtræ Servi humillimi, uni-
„ verſi Negotiatores Armeni, diverſis in locis
„ per Regnum Transſilvaniæ inhabitantes. *Vide plura in Ortu & Progr. Nat. P. Andr. Illiæ.* Ve-
ſtes Armenorum Hungaricas imitantur.

2. Quod adtinet Religionem: Ante adventum in Transſilvaniam, Eutychianæ plerique hæreſi adhærebant. Anno tandem 1684. *Oxendius Verzireski*, gente Armenus, Româ, ubi 14. annis moribus & literis excultus erat, redux in Transſilvaniam, ad Romana ſenſa Armenos convertere conabatur: verùm potentiores nonnulli, cum Præſule ſuo *Minas* vocitato, à Romana lege alieno, conatus ejus præfocatum ibant. Poſtea ta-

men ii quoque ad communionem Ecclesiæ Romanæ accedentes, & Oxendium Episcopali insignitum honore reverentes, in ejusdem gremio Ecclesiæ permanere videri poterant. Ast gentilium recens ex Armenia & Moldavia advenientium persvasione inducti, Romana rursùs odisse sacra occœperunt. Hoc ubi Transsilvaniæ id temporis Episcopus, R. GEORG. MARTONFIUS, cui ab Oxendii obitu Armenorum cura concredebatur, innotuit: virum ex eorum numero Catholicis imbutum sacris *Michaëlem Theodorovicsium* Sacerdotio initiavit. Is nihil licet, quo populares suos ad Ecclesiæ Rom. authoritatem revocaret, intermisit: sed gravior tunc res fuerat, quàm medelam admitteret. Subsequentibus tamen temporibus Ecclesiæ Romanæ se addixerunt Armenopolitani; quorum exemplo ceteri quoque eidem Ecclesiæ sese reddiderunt. Hoc inter Armenos peculiare est, vt nativa suâ lingvâ illis *S. Missam* celebrare liceat.

§. CLIX.

III. GRÆCI, Imperio Græco sive Orientali à Turcis vastato subjugatoque, sedes sibi tutiores atque commodiores quæsivêre in Transsilvania, hicque nunc quæstui intenti vivunt.

1. Græcanica quædam vestigia, in Dacia antiquissimis adhuc temporibus fuisse suspicati fuimus *§. 7. n. 3.* Nec desunt, qui credant, ex Thracia fuisse in Daciam traductas, Græcorum Literas

teras & Leges, quibus Daci uſque ad Trajani adventum uſi fuerint. Et veriſimile eſt, ex hoc commercio olim Græcam lingvam his oris viguiſſe, adeò quidem, vt hodieque nonnullorum locorum & pagorum nomina merè græca ſint. Sic, *Libaton* ex Græco ΛΙΒΑΔΙΟΝ, quod herboſum locum ſignificat; *Paſzmos* ex ΒΑΣΜΟΣ, quod gradum denotat; *Bátos* ex ΒΑΤΟΣ, i. e. rubus. Parte Speciali plura exempla dabimus. Hodierni tamen Græci noſtri, non ſunt ita antiquæ in Transſilvania originis; ſed rebus Turcicis increſcentibus, in Transſilvaniam, ex Macedonia aliisque locis, & quidem partitim, devoluti ſunt. Dum verò hæc Græcorum gens, variis ad vitam rebus neceſſariis, quibus deficit Transſilvania, adeo undique adfluere Imperium Græcum, aut Turcicum obſervaſſet; inde, quantum opinari licet, in primo ſtatim adventu, animum mercaturæ dedidit, utpote non ignara regionum itinerumque orientalium: quamvis antea quoque aliquos eadem de gente ſvavi lucri odore huc allectos fuiſſe non inficiemur.

2. Uſque adeo Græci noſtri quæſtùi operam navant, vt vulgus Hungarorum & Valachorum in Transſilvania, mercatores cujuslibet gentis Græcos appellet. Fuêre eorum Seculo ſuperiore, qui eo cupidinis lucri devenerint, vt pecuniâ privilegia emerint, quò certis in locis nulli præter eos, merces ſuas venundare liceret: ſed quod immani merces ſuas pretio diſtraxerint, eorum privilegia monopoliaque, ſublata fuêrunt. *Vid. Compil. P.* 3. *Tit.* 10. *Art.* 1. Tractu temporis, hæc Natio in peculiarem *Compagniam* ſive Socie-

tatem pro commodiori mercatura coaluerat; cui nunc quoque addicti vivunt. Non indignum reor, quosdam Legum Articulos, paucis ſcilicet cognitos, ad illuſtrandam Græcorum his oris mercaturam, producere. An. 1588. 8. Dec. Statuebatur: *Græci & alii Quæſtores extranei, contra Privilegia Saxonum, inter illos quæſtum ne exerceant.* Sua namque damna jam inde Saxones ſentiebant. An. 1600. 25. Oct. *Létzfalvæ* concluſum: *Græci, Valachi, Turcæ, Dalmatæ & Armeni, extranei v. l. Quæſtores è regno penitus excluduntur, eo, quod revolutiones ſub Michaële Wajvoda ipſi cauſaſſent: nihilominus loca Depoſitoria pro ipſis circa confinia ordinantur, vt: Káránſebes, Tolmáts, Roſnyó, Práſmár & Radna. Valachi extranei uſque Braſsó, Szeben & Beſztertze, ſed non interiùs intrent.* Anno tamen 1609. 26. Apr. Græci denuò ad quæſtum liberum admiſſi ſunt. An. 1664. 31. Jan. *Art.* 8: *Græci quæſtores menſurâ inſolitâ, merces ne diſtrahant, ſub pœna Articulari*, cet. An. 1668. 15. Jul. *Art.* 2: *Quæſtores Græci Cibinii reſidentes, præter Taxam, quæ Fiſco penditur, capitatim Thal. 6. contribuant, & alia onera publica in futurum ſupportent.* An. 1670. 1. Dec. Art. 31. *Græci Cibinienſes plures non ſint, quàm 60. nec admittant inter ſe, ſub pœna Articulari.* An. 1672. 10. Dec. *Art.* 2: *Compania orientalis inter Quæſtores ea lege admittitur, vt omnes, mercem Turcicam; item à Germanis, Venetis, Polonis, liberè importent, at nundinatim ne diſtrahant; ſed Albæ Depoſitoria habeant, ubi Regnicolis ſimul vendant*, &c. Vides ex his, L. B. principales ſeu receptas Transſilvaniæ Nationes negligentes nimium in ſua lucra olim fuiſſe; oculatas contrà

con-

convenas. In ſola pellium quæſtura, Principem monopolium habuiſſe, docet *Art.* An. 1578. Sed Gabriele Bethlen clavum tenente, An. 1625. 1. Maji, *Art.* 4. *Interdicitur, ne quispiam, niſi Nobilis, aut cui Princeps annuatim dederit, quæſtum quemlibet exerceat, ſub pœna confiſcationis omnium Bonorum: equorum tamen & pellium bovinarum quæſtura ſolius Principis ſit.* An. 1630. 25. Jan. *Art.* 14: Liber quæſtus omnibus Regnicolis in forma perpetui Statuti conceditur; quod & An. 1649. 23. Jan. *Art.* 2. confirmatur. Ea verò ætate, Limitatio omnium rerum & mercium in Generalibus Provinciæ Comitiis fiebat, quæ ad obſervandum exhibebatur: utinam is mos revocaretur noſtro quoque tempore, quo Opifices & Mercatores pro ſuo ferme velle pretium rerum definiunt.

3. Græcorum Natio, peculiarem ab antiquo in Re Tributi conſtituit Cœtum, (Hung. *Görög Compania* dictu, ſummamque Contributionis per proprium ſuæ gentis Judicem adminiſtravit. Anno 1669. eique proximis, ſumma 2000. Thalerorum obvenit, *Compil. Part.* 5. *Edict.* 45. vnde patet Græcos ſatis fuiſſe numeroſos, cum hoc tempore, decem patresfamilias ruſtici aliarum Nationum, 15. Thaleros præſtiterint. Anno tandem 1672. 10. Dec. *Art.* 2. Contributio Quæſtorum Græcorum, quæ, vt diximus, in 2000. Thaleris fixa erat, 500. Thaleris aucta eſt.

4. Græci, cum agris deſtituantur, Oppida Civitatesque, Cibinium imprimis & Coronam inhabitant,

bitant. Veſtes partim Hungaricas, partim ſemi-Turcicas gerunt. Religionem ab Orientali acceptam Eccleſia retinent. Lingva eorum, à veteri Græcanica multùm diſceſſit.

§. CLX.

IV. JUDÆI, mercatui ſimiliter addicti, tàm circa tempora Decebali, & ſequentibus centuriis; quàm, & præſertim quidem, poſt factam An. 1453. per Turcam, Conſtantinopolis expugnationem, Transſilvaniam immigrarunt: hic ſuæ penè lingvæ obliti, Carolinæ, & quibusdam pagis, ſedes obtinent.

1. *P. Andr. Illia*, in Libello, *de Ortu & Progr. variar. in Dacia Gentium ac Relig.* hanc de Gente recutita adornavit narrationem: Anno à reparata mortalium ſalute ſupra ſeptuageſimum ſecundo, ab Imperatoribus ultæ Chriſti necis nomine glorioſiſſimis, Tito & Veſpaſiano, imminente Hieroſolymis excidio, Judæorum profugorum coloniæ poſt longas tandem ambages in Daciam mediterraneam, quæ Transſilvania eſt, appulerunr. Daciam eo tempore univerſam gubernabat Decebalus Rex, prælio contra Romanos, à quibus demùm devictus fuit, inclytus. Is, vt in tempore Romanis reſiſtendo eſſet, exteras in regnum Nationes ultrò admittebat, eas præſertim, quæ mercaturæ operam impendebant

ſuam.

ſuam. Has inter primi omnium fuêre Judæi, quibus ad perangustum è Valachia Tranſalpina in Transſilvaniam ingreſſum civitatis erigendæ poteſtatem conceſſit, eo cumprimis nomine, vt negotiationi, aut auro ex aquis Transſilvaniæ aurum ferentibus corradendo operam darent. Urbem propriis erectam impenſis *Thalmum* dixêre; quæ deinde Armenorum, Græcorum, Thracum, Mœſorum ac Triballorum acceſſu in florentiſſimum evaſit Emporium, celeberrimo *Rubræ Turris* propugnaculo à Templariis exſtructo munitum ac decoratum. Multiplicabantur ſubinde Judæi non in Transſilvania modò, verum etiam in Ungaria adeo, vt variis Regum Apoſtolicorum coërcendi fuerint ſtatutis, quorum è numero tria commemoraſſe ſufficiat. *Primum* D. Regis Ladislai *L. 1. Decr. c. 26.* de Judæis Feſto Die laborantibus ita decernentis: " Si in „ die Dominico, aut aliis majoribus Feſtivitati- „ bus Judæum laborantem inveneris, (*alii legunt:* „ *aliquis invenerit*) ne ſcandalizetur Chriſtiani- „ tas, cum quibus inſtrumentis laboraverit, illa „ amittat. „ *Alterum* Andreæ II. Judæis Ungaria, Zabolcs, Regétz & confinibus exceptis, ſeverè interdicentis. *Noviſſimum* denique Ludovici I. „ Hebræos, ſi deficerent à ſuis erroribus, pro „ Ungaris, cum uſu privilegiorum, agnoſcen- „ dos, ſin minùs ex Ungaria omnes pellendos ſtatuentis. *Hactenus Ille.*

2. Neque ego negaverim, priſcis illis temporibus, Apellarum aliquos huc adveniſſe; ſed in comperto eſt, plures longè poſt ſubactum à Turcis Imperium Orientale, tutioris manſionis

&

& negotiationis cauſa Transſilvaniam, à quâ, Regum ſtatutis, vt dictum eſt, vetuſtiores arcebantur Judæi, ſalutaviſſe. Nunc plures Carolinæ, pauciores Náznánfalvæ, Bethlenii, nec ſcio an alibi, mercaturæ & Spiritûs frumenti cocturæ ſive deſtillationi diligentem operam impendunt. Medio Seculi ſuperioris incolatus eorum, iſque inquilinaris, ad Albam Juliam (Carolinam nunc dicimus) ſolùm adſtringebatur, ſimulque liber iis quæſtus concedebatur; ſalvis tamen aliorum privilegiis, vt habet *Approb. Edict.* 82. Carolinæ, vbi extra Urbem domicilium obtinuerunt ſtatas in dies obeunt cerimonias. Nec inter res fidei aut cerimonias quidquam apud illos differt; pro ſuæ tamen lingvæ varietate duas diverſas habent Synagogas, ſive Oratoria. Scilicet, pars eorum *Judæi Turcici* vulgò nominantur, quod Lingvam ſuam, cum Ottomanico & aliis orientalium populorum idiomatibus ferè commutarint, veſtesque Turcicas induerint; hi unam obtinent Synagogam: alteram habent *Judæi Germanici*, ſive lingvâ ſua (quod ex Germania, vt videtur, venerint) Germaniſſantes; hi veſtes quoque vel germanicas vel hungaricas geſtant; de hac licet, An. 1650. 20. Mart. *Art.* 28. Statutum audiverint: *Judæi & Græci veſtes ſui ritûs portent, ab Hungaricis & Militum abſtineant, ſub pœna flor.* 200. Sacerdos, idem, utriusque gnarus lingvæ, hic ibique ſacra peragit.

§. CLXI.

§. CLXI.

V. MORAVI, five *Anabaptiſtæ* a Religione dicti, Hungaris *Uj-Kereſztyének*, (quaſi dicas *Novos Chriſtianos*) à Principe Gabriele Bethlen, pro ſingularibus artibus mechanicis, è Moravia in Transſilvaniam transportati, inque Oppidum Al-Vintz collocati, ſuis in poſteris, paucis iis, jam Fidem Romano-Catholicam amplectentibus, vivere nondum deſierunt.

Originis Anabaptiſtarum hiſtoriam apud Florimundum Raymundum, aliosque, qui avet, reperiet: nobis nunc de Transſilvano-Moravis Anabaptiſtis paucula delibanda. Beata ſanè hos Fortuna in Transſilvania exceperat; quod vel ex Articulo Diætali Anni 1622. 1. Maji colligas, quo ſic ſanciebatur; *Anabaptiſtæ in Al-Vintz, & Artes ſuas, & Religionem, liberè exerceant; à Contributione ſint immunes, & Privilegia ſerventur.* Quare verò artium emolumentum fecerint, teſtatur *Art.* An. 1627. 24. Oct. exaratus, quo *Anabaptiſtæ in ſerie Limitationis Articularis, in Arte mechanica ceteris Regni Artificibus potiores exſtitiſſe commemorantur: fuerunt autem inter eos Pannifices, Cultrifices, Lorarii, Fabri ferrarii, Serarii, Cerdones, Funifices, Textores, Pelliones, Doliatores & Figuli.* Morte Principis Bethlenii ſunt experti paululum deteriora; nam An. 1631. 5. Jun. Articulariter *probibiti ſunt Opificia inter Saxones vendere,*

vendere, etiam in publicis nundinis. Adflictis postea temporibus, quorum in vita & gestis Principum Franc. Rhedei, Acatii Bartſai, Joannis Kemény & Mich. Apafi, fusô ſatis calamo meminimus, tributi quoque oneri ſubjecti fuêre; & An. 1660. 5. Jul. Communitati Anabaptiſtarum 1000. Floreni impoſiti ſunt. Eodem Anno 20. Oct. 2000. denuò Thaleri. Ánno 1662. 20. Oct. *Art.* 19. definitum: *Anabaptiſtæ contribuant capitatim Thaleros* 2. His igitur gravaminibus ordinariis, & Barbarorum inſolentiâ, priore ſua fortuna exciderunt. Tractu denique temporis decreverunt adeo, vt hodie viginti plus minus Patresfamilias numeres in Fundo Al-Vintzenſi ſibi per Gabrielem Bethlen exciſo.

§. CLXII.

VI. POLONI tempore Joan. Sigismundi, (§. CV.) ob Religionem Socinianam, è Polonia in Transſilvaniam influxerunt: ſuperſunt etiamnum quidam eorum poſteri, præſertim Claudiopoli; ibique peculiare in platea Monoſtor Oratorium obtinentes, Religionem Unitariam profitentur.

Hi in dies more quorundam ſuorum parentum, Nationi Hungaricæ ſe inſerunt; nec diverſas ab iis veſtes uſurpant. Eſt pagus in Sede Siculicali Udvarhely *Lengyel-falva* id eſt *Polonicus vicus* dictus; Polonus enim Hungaris *Lengyel* audit: at ejus incolæ nunc Siculi ſunt.

No-

Notandum benè, Polonos in Transſilvania duplices hactenus fuiſſe, *antiquos* v. l. & *recentiores*. Antiqui aut in Hungaram vel aliam aliquam gentem tranſierunt, aut penitùs exſtincti ſunt. Recentiores, propter Religionem à *Fauſto Socino* acceptam, Poloniâ emigrare juſſi, An. 1660. in Transſilvaniam (multis eorum in varias Europæ regiones tum ſe recipientibus) venerunt, & Claudiopoli nonnullisque aliis locis, ſedem habitationis fixerunt. De his *Parte Speciali* paulo plura.

§. CLXIII.

VII. RUSSI ſive RUTHENI, Seculo octavo, è Ruſſia Alba, novas Sedes quæſituri, egreſſi, Bulgariam, Serviam, vicinasque regiones & utramque Danubii ripam implerunt: eadem occaſione pars eorum Transſilvaniam intravit, quam nec in hodiernum diem defecit.

Hac inmigratione pagos Bungárd, Raiſsdörflein & Csergöd inſediſſe conſtat; ſed & vicos *Oroſz-Falu*, *Oroſz-fája*, *Oroſz-begy* aliosque, Ruſſos tenuiſſe, ipſa nomina (*Ruſſus* enim Hungaris *Oroſz* cluet) produnt. Fides ipſis potiſſimùm Lutherana & Helvetica eſt.

§. CLXIV.

VIII. BULGARI, Turcarum populatione vexati, ex Bulgaria huc commi-

migrant, hodieque Albæ Juliæ, Alvinczini & Devæ manſionem retinent.

Duplices in Transſilvania Bulgaros habemus, *veteres* nempe & *novos*. *Veteres*, ad Coronam Civitatem conſtiterant, ubi etiamnum ſtatio ipſorum *Angulus Bulgaricus* (Hung. *Bolgár Szeg*) vulgò verò die obere oder walachiſche Vorſtadt, audit. Hi Valachis (à quibus parùm differebant) permixti, nomen ferè amittunt, aut etiam amiſerunt. *Novi*, poſtremo bello, quod LEOPOLDUS Cæſar feliciter cum Turcis geſſit, in Transſilvaniam venerunt. Erat quippe in Bulgaria propè Sophiam, Chriſtianorum regiuncula Turcis tributaria, quaternis, v. l. *Cziprovacz*, *Copilovacz*, *Zeleſnâ* & *Cliſinâ* ſive *Cliſzurâ*, exculta Civitatibus, quas opulenti Bulgari & Arnauti negotiatores incolebant uſque ad annum 1688. Quo glorioſis Leopoldi Imperatoris armis, erepto Turcis Belgrado, quatuor Arnautorum Centuriones Copilovaczio egreſſi, Friderico Veterani Cæſariano Peditatûs Ductori ſe ſe conjunxerunt, *Emericum Tökölium* Hungarorum Turcis fœderatorum Ducem intercipere conſtituerunt. Verùm unde incrementum ſperabant, inde perniciem ſuis acciverunt. Elapſa namque prædâ, Turcis illi proditi Paſſorovicii intercepti, primùm Vezirio, poſtmodùm Turcarum Imperatori, velut Turcici Imperii proditores, delati, dirè mulctabantur. Univerſi ſubinde dictarum Civitatum incolæ, qui fugâ ſalutem non quæſiverunt, parem experti ſunt fortunam. Suam ceteri prævidente, depopulationem, cum vxoribus

&

& liberis, relicta veteri ſtatione, in Valachiam Tranſalpinam, per occultas palantium Tatarorum inſidias, multis ſuorum amiſſis, ſunt delapſi. In Tranſilvaniam inde, An. 1690. cum Cæſareano exercitu commigrarunt, hicque per villas ac pagos quosdam diſtributi degebant ad An. usque 1700, quo LEOPOLDUS Imperator, egeſtate tot advenarum motus, iis *Al-Vintzii*, Oppidi deſolati in emporium erigendi, ſedisque perpetuæ ibi collocandæ poteſtatem dedit, magisque immunitatibus auxit. Et jam rebus Bulgaricis adſpirare fortuna cœperat, cum mutato tranquillo Reipublicæ ſtatu, immani velut turbine everſa iterum ſunt omnia atque diſſipata. Excitata quippe in Hungaria ſeditione Transſilvaniam quoque depopulante, pars in Transalpinam abire, pars in munitiora loca, vitam ac fortunas ſervaturi, recipere ſeſe ſunt coacti. Hac tempeſtate Albæ Juliæ quoque nonnulli Bulgarorum ſedem fixerunt. Seditione demùm An. 1711. compoſita (§. 127. *c.*) in ſtationem nonnulli remigrarunt ſuam, quorum poſteri in eodem *Alvinczio*, 14. fundos poſſident. Non mirum proinde eſt, venerabilem Epiſcopatum Transſilvanienſem (cui Caſtellum & Dominium Al-Vinczenſe An. 1715. adſignatum fuit) non pridem, *in Repræſentatione Damnorum & Præjudiciorum Bonorum Epiſcopatus Transſilvanienſis* ſic queſtum fuiſſe: " - - Bulgari
„ nec ipſimet ulla onera communia, præter
„ Contributionem, ſupportant; atque inſuper
„ cum Loca olim pro 500. Patribus familias ex-
„ ciſa nunc pauciſſimi poſſident, multos illoca-
„ runt diverſæ Nationis inquilinos, pariter, præ-
„ textu Privilegii ſibi pro ratione temporum da-

„ ti, ab omnibus oneribus publicis, puta: Quartiriorum, Condescensionum Militarium, refectionis viarum, & similibus violentè immunes servant.„ Ceteri Vinczium temporis hostiumque injuriis expositum causati, *Cibinium* ac *Devam* se se contulerunt. Multi verò ipsorum superioribus annis, in Temesiensem Banatum, novas facturi colonias concesserunt. Religionis Catholicæ, quam prioribus quoque sedibus professi fuerant, sunt observantissimi. Apud hos habent PP. Franciscani Observantes, vulgò PP. Bulgari, (Hung. *Bolgár Barátok*, & in quibusdam Scriptis, *Olá-Barátok*) tria Domicilia, unam Albæ Carolinæ, aliam Al-Vinczini, tertiam Devæ. Bulgari ac Bosnenses vix à Valachis differre videntur, si eorum originem ac commixtionem respicias. *Vid. de Bulgaris P. Andr. Illia.*

§. CLXV.

IX. SERVII sive RASCIANI pariter, adigentibus Rerumpublicarum sub Turcicæ potentiæ propagatione conversionibus, iteratis in Transsilvaniam migrationibus, Seculis decimo sexto & septimo, penetrarunt; & Valachis commixti, agrum Comitatuum atque Sedium Saxonicarum colunt.

Servii sive *Serbii*, *Sirbii* & *Sorabi*, in Actis Concilii Constantiensis *Sirfi* appellati, alias *Ratzii* sive *Rascii* & *Rasciani*, nostris verò vulgò *Thraces*, & Lingva vernaculâ *Rátzok* vocantur. Hi ex vicinis Mæotidis Paludis locis, regiones Albim Salamque & Istrum contingentes salutarunt. Ex Danu-

Danubii poſtmodùm ripis in Transſilvaniam irrepſerunt. Sed ingrati hoſpites; anno enim 1583. in publicis Provincialium Comtiis ſic decretum legimus: *Raſcianorum ingreſſus Articulariter in futurum interdicitur; at qui eorum manſiones fixerant, Legibus Regnicolarum uti, Comitibus & Vice-Officialibus ſubeſſe debeant: qui dehinc admittere attentarent, centum marcis puniantur.* Mitiùs paulo An. 1601. 21. Jan. hanc in ſententiam: *Raſciani intra limites regni nuspiam; aſt in confiniis admittantur: ſi ſint habiles & compertæ fidei, inter milites; ſi verò inhabiles, pro incolis confinium, ſed in ſtatu Jobbagionali.* Querelas dominorum Poſſeſſorum Oppidi Tövis, adversùs Raſcianos, Vide *Compil. P.* 3. *T.* 11. *A.* 10.

§. CLXVI.

X. SCLAVOS in hac Provincia, præteritis temporibus, ſat frequentes degiſſe, infallibile indicium perhibent nomina aliquot pagorum, vt ſunt: Tót-falu, Tót-telke, Tót-háza, Tót-ſzálláſa, Tóti, Tót-ör, (qui nunc quidem Tötör, at nuper admodùm Tót-Ör, fide priſcarum literarum, vocabatur) ſiquidem *Tót* Hungaris *Sclavus* ſit: nunc vix eorum veſtigia ſuperſunt.

§. CLXVII.

XI. ZINGARI, extrema hominum fæx, quando in Transſilvaniam advolarint,

rint, in obſcuro eſt: nulli verò ignotum, eos aranearum inſtar Transſilvaniam perreptare, & aurilegulos, fabros ferrarios, tornatores, Symphoniacos, Cribrarios, Mangones ac Carnifices agere, vixque aliquam Religionem, ſi cultiores paucos excipias, tenere.

1. *Zingari* ſive *Cingani*, Hung. *Tzigány*, Germ. Zigeuner, unde nomen & ortum traxerint, nobis non conſtat. Spondanus refert, quod mentiantur ſe deſcendiſſe ex Urbis Singaræ in Meſopotamia Incolis, quos à Juliano Apoſtata inde pulſos poſtmodùm vagabunda ejusmodi vita diſtrahi oportuerit. *P. Joan. Molnár* (§. 146. n. 6.) opinatur, & nomen & genus accepiſſe à regione *Sinhar* Genes. XI. 2. quaſi hi, ex diſperſis a Babele gentibus, ſoli ſedem ſibi deligere neglexiſſent, vt continuâ ſuâ vagatione, luculenti Babelicæ confuſionis ac diſperſionis toto orbe indices dignoſcerentur. Vaga hæc hominum colluvies ex inferiori Ægypto aut Nubia ſe ortam profitetur, atque ad erraticum hoc vitæ genus divinitus damnatam, quod majores ſui olim B. Virginem cum Infante Jeſu hoſpitio excipere recuſaverint, referente *Aventino* Hollandis quoque Ægyptii, h. e. *Heydens ende Egyptenaeren*, nominantur. Sed cumprimis in Regno Hungariæ pro Ægyptiacis reliquiis habentur, & ſæpe Pharaones vocitantur; quod etiam Decretum Uladislai Regis, A. 1496. exaratum locupletiſſimè teſtatur apud *P. Fridwaldskium p.* 33. *ſeq.* quo *Pharaones*, h. e. Zingaros, *ſub* 25. *tentoriis*, *ab aliorum vagantium Pharaonum ſocietate ſegregatos*,

pro

pro faciendis globulis pixidum sive aliis instrumentis ad belli usum necessariis, ad servitia P. Sigismundi Episcopi Quinque-Ecclesiensis deputavit. Transsilvanis saepè *Farabó népek*, i. e. populi Pharaonis audiunt. Vulcanio vocantur Nubiani, & voces idiomatis hujus ab ipso adductas fidem mereri colligit *Kelpius* in *Natalibus Saxonum*, ex vocabulis Zingaricis: *Dadé*, pater: *Manron* panis: *Yag*, ignis. Zingari porrò vocantur etiam *Móre*, procul dubio quasi Mauri sive Mori, quo nomine Graeci nigros in genere dicunt sive sint Ægyptii, vel Aphri, vel Arabes vel Æthiopes: Zingari verò nostri sunt nigerrimi. Cuidam ex hac appellatione *Amoritae* videbantur. Quorum quidquid sit, vt *Becmannus in Historia Orbis Terrarum* concludit, potuit fieri, vt hi errones, calamitatibus bellicis primùm ex Nubia & conterminis regionibus expulsi, & jam ante erroneo vitae generi adsveti post longas ambages, in circum Danubianas Regiones se effuderint, ibique ad tempus erraverint, & inde per Europae regna se propagaverint, variarum regionum erronibus aucti. Sub initium Seculi quinti primùm his oris innotuisse creduntur; quamvis *P. Illia* in *Ortu & Progr. Nat.* contrarium docuerit, dum scripsit: *Verior est conjectura ingressos esse sub Decebalo Daciae Rege, qui seu divitiarum corradendarum spe illectus, seu comparandarum adversus Romanos virium studio facilem peregrinis gentibus aditum in ditionem suam concedebat.*

2. Duplices in Transsilvania visuntur Zingari, alii *Linteati*, alii *Ordinarii* dicti. *Linteati* (Hung. *Lepedös Czigányok*) dicuntur ii, qui nusquam habitant, sed continuò errant: horum mares vestium paulùm comtiorem, ac mulieres, habent,

reliquasque veſtes penulis Hungaricis (*Köpenyeg* ex Turcico *Gepenek* dicitur) vt plurimùm velant. At ſequior ſexus ſtragulis villoſis, lodicibus ac gauſapis, laceris plerumque, & adcumulatis propendulisque, atra corpora tegunt, & cucullis ſimili ex centone conſutis ac de interſcapulo ſuſpenſis infantes inponunt, vagientesque circumferunt. Horrendum adeo hominum genus, vt qui non antea oculis uſurpaverint, facile ſpectrum putent, & metu perculſi diffugiant. Jurares hos Linteatos, in ludibrium humani generis eſſe conſociatos totoque habitu deformatos. Vel intensâ bruma & nive alta, ſub dio noctem tranſigere diurnis ſtragulis opertos, novum non eſt. Sunt mortalium ab artis Autolycæ notitia celeberrimi: vix non oculos aliorum furantur. Donum impudentiæ his reliquisque Zingaris contigit ea menſura, vt impudentiſſimos quosque non rarò eorum nomine inſigniri audias. *Ordinarii* ſive *vulgares* Zingari alii dicuntur, quod Linteati rarò quidem Transſilvaniam peragrent; aſt hi ita ſunt frequentiſſimi per omnem Provinciam, vt vix pagum reperias absque Zingaro; ad Civitatum autem & Oppidorum extrema complures pullatas familias conſediſſe conſpicias. Sed duplices hi itidem ſunt, alii *Domigenæ*- alii *Tentoricolæ*. *Illi* (Hung. *Lakós Czigányok*) tam in pagis, quàm, & cumprimis quidem, in Civitatum & Oppidorum ſterquiliniis ſive locis ignobilioribus, tuguria incolunt, & perpetua malleorum tunſione, Cyclopum inſtar Vulcanum circumſidentium, non malè fabros imitantur; nonnulli ſymphoniacos agunt nullis in Transſilvania ſecundos, ſuntque hi plerumque reliquis, ex crebra

bra diversarum gentium conversatione, cultiores. Tam hi verò, quàm in tentoriis degentes, vestes gestant potissimùm Hungaricas, quæ ita sæpe cohærent; vt pileus puniceus, chlamys item ex panno rubro aut alio, satis habeatur ornamenti, etiamsi caligarum & calceorum rimæ & assumenta vel Heraclito risum moveant: vix tamen sub sole est natio, hâc superbior. Magnatum ac Nobilium amictu, postquam illis usus ejus exolevit, delectantur. *Tenoricolæ*, sive quibus sub papilionibus degere proprium est, portatiles suas domos æstivas è rarioris texturæ panno, quem non mola calcatoria densavit, conficiunt, earumque in umbris alii ad incudem desudant, faciunt alii torno fusos, cochlearia & excavant pelvim; alii cribrum aptant frumentarium, cantu fidium alii famem pelliunt. Sunt etiam complures horum aurileguli, qui arenas periclitantur §. 29. *n.* 9. & §. 57. *n.* 4. *vid. Fridwaldsky Minerolog. p.* 33. *seq.* In more his positum est in serum autumnum tentoria observare, tum defossam in terra domunculam aliquot palis & stramine tectam, ad cujus fores equus, æstivæ domûs è loco in locum vector indefessus, sub nubilario fimo stramentoque obsepto stabulatur, incolere; at hanc priore vere, quàm ranæ coaxaverint, liberiorum hospitiorum desiderio, deserere.

3. Pluribus Europæ Regnis Zingari haud tolerantur. Gallia, Ordinum Edicto An. 1561. exclusi fuerunt. Hispaniæ finibus Edicto Ferdinandi Regis excesse jussi. E Brabantia Decreto Caroli V. sub pœna capitis & Bonorum in exi-

lium amandati. Ex Hollandia Decreto Curiæ pulsi. Sed felicius illis Transsilvaniæ clima; & cum suos habeant Heros sive Dominos Terrestres, nec volentes patriæ fines excedere permittuntur. Dominis suis non levia dant commoda. Ii qui Fiscales sunt, proprium habent Inspectorem, eumque Nobilem Hungarum: hos scias cumprimis aurilegulos. Privatorum Zingari non mechanicis artibus modò, quas tractant, sed & falce messoria, famulantur. Reliqui cum papilionibus errantes, sua venundant opificia. Qui non aliud possunt, acus à mercatoribus emtas domatim circumferunt, non tam vendendas, quam monstrandas: vt sic saltem victualia, quæ gratis rogitare a teneris adsveti sunt, cogant. Pro recensitis commodis tutas Zingari hac Provinciâ sedes obtinuerunt. An. 1558. Articulus talis de iis conditus fuerat: *Vajvodæ Ciganorum, juxta veterem consvetudinem, à singulis Ciganis non nisi florenum unicum intra annum exigant; ad Georgii Festum Den. 50, ad Michaëlis totidem.* Anno 1588. 8. Dec. *Universa eorum Contributio in perpetuum remissa fuit:* sed cum hæc immunitas eorum, injuria reliquis nationibus patriæ videretur, denuò censiti sunt, hodieque pro tenui sua sorte Tributo obnoxii sunt, quod eorum Decuriones, *Wajvodæ* dicti, colligunt & administrant. Universæ Nationi huic, antiquioribus temporibus, unus præerat Moderator sive Director, quem Wajvodam dicebant, cuique Taxam annualem pendebant: Officium illud Lege publica sublatum legimus, *Approb. P. 3. T. 58. A. I.* & Diætalibus Articulis An. 1588. 8. Dec. atque An. 1600. 20. Jul. Id commemoratione dignissimum

nostra

noſtra ætate accidit, vt Auguſtiſſima Transſilvaniæ Princeps, Altiſſima Sua Ordinatione, omnibus Provinciæ incolis, non ita pridem injunxit, ne ampliùs hæc gens *Zingarica* & *Tzigány*, (illudi enim ſibi hoc nomine putant, præſertim aurileguli, qui ſe *Aranyáſz*, i.e. aurilegos dici amant) ſed *Új paraſztok*, h. e. *Novi Ruſtici*; dicatur.

4. Indolem gentis depinxit *Töppeltinus Cap.* 7: *Iracundi ſunt*, inquit *ad ſtuporem*, *verſuti*, *agiles*, *ſuperbi*, *garruli*, *ebrioſi*, *fures*, *mendaces*, *præcipites*, *diſcordes*, *ac in jurgiis inſani*. *Adeo fæcundi ſunt*, *vt non ſine riſu aſpicias feliciſſimas matres liberis ſeptas*, *veluti ſtipatas gallinas pullis* - - - *pueri & minorennes plerumque ſequuntur parentes*, *eo ſolum veſtimento*, *quod ab ipſis & à natura acceperunt*. - - - *Per univerſam Transſilvaniam carnifices ſiunt horrendi*, *crudeles*, *cet*. Idem eorum de Religione dixit: *Zingari* - - - *de Reſurrectione ſciunt nihil* - - - *Religioſos habent nullos*. *Infantes in Caupona ſacris ſuis initiant*, *quem actum nefarie Baptismum vocant*. (Hodie non ita fit) *Sæpe uxores ducunt vix pubertatem egreſſi*; *quas iterum levi de cauſa repudiant*. Recte verò P. Illia: *Religionem*, inquit, *aut ſectam*, *vt plurimùm arbitrariam profitentur*, *ac ferè quam Heri*, *aut ii*, *quorum ope ac patrocinio fruuntur*. Sunt Romano - Catholici, Helveticæ Confeſſionis, Græci Ritûs: ſed, vt omnium ſunt ignorantiſſimi, ita nullo ferè Zelo imbuti. Pauciſſimos reperias vel inter Seniores eorum, qui erraticum vitæ genus ſequuntur, Orationis Dominicæ cognitione pollentes. Plures fronte (loquor cum Appulejo) quàm animo litteratos inter eos obſervaveris; hinc nullus ex hac Gente

Sa-

Sacerdos, ex quo in proverbium abiit: *Tot* (i.e. nullas) *habeas fortunas, quot Zingaros Popas videre mihi datum est.* Lingvâ, quantum Viri Eruditi cenſent, haud multùm ab Ægyptiâ diſpari utuntur. *Camerarius* in *Horis ſucciſſivis* obſervavit, ubicunque locorum degentes unico fundamentali idiomate uti, dialecto ſingulis locis attemperatâ. Nos comperimus Zingaros noſtros plurima vocabula hungarica & Valachica (ſunt etiam, qui vix vernaculam, benè vero Valachicam callent linguam) ſuis miſcuiſſe, lingvamque ſuam, ei quam *Aurelius Paraſtratus Paracelſus*, ab *Auguſto Pfeiffero* reprehenſus, (*Vid. Præf. Introduct. in Orientem*) ex omni genere lingvarum, fabricavit, ſimilem fermè reddidiſſe. Vocabula Zingarica ſunt: *Pâtu*, i. e. lectus: *Ogyéſz*, Sol: *Câſt*, lignum: *Pâni*, aqua: *Rom*, Zingarus: *Romni*, Zingara: *Szcamin*, ſcamnum: *Gatſô*, vir: *Gatſi*, mulier: *Ra'ſâj*, Sacerdos: *Raſani*, Sacerdotiſſa, &c. Hæc ſcripſiſſe ſufficiat de *Toleratis* Transſilvaniæ *Nationibus*; quarum *Valachicam*, *Joh. Petrus* & *Paulus Manucii* haud rectè inter tres Nationes, loco Hungarorum, poſuerunt.

CAPVT VII.

DE TRANSSILVANIS QUOAD PRÆROGATIVAM.

§. CLXVIII.

Nationes Transſilvaniæ, ratione Prærogativæ, in NOBILES & IGNOBILES diſtribuuntur.

§. CLXIX.

§. CLXIX.

A) NOBILES sunt Membra Coronæ ab omni rusticitatis & ignobilitatis servitute exemta, & præcipuis Libertatibus prædita.

1. Origo Nobilitatis ex Militia repetenda est; quam luculentissimè docet Codex Legum Hungaricarum, *Decreti Tripartiti Part. I. Tit. 3.* Hunni enim atque Hungari è Scythia egressi, tamquam militiæ omnes addicti, nativâ æqualiter Nobilitate gaudebant; non hic Dominus, ille servus; non hic Nobilis, ille Ignobilis censebatur. Ii verò, Capitaneis inter se ordinatis, & uno præterea Rectore, ad lites dissidentium sopiendas & malefactores castigandos electo, decrevêre, vt dum aliquæ res communitatem æquâ sorte tangentes occurrerent, aut generalis expeditio exercitûs incumberet, tunc ensis sangvine tinctus per Hunnorum habitacula deferretur, iique armati, vel qualiter posset convocarentur. Hæc consvetudo inter Hungaros, usque ad tempora Geyzæ, Patris S. Stephani inviolabiliter exstitit observata. Et quia statutum erat, vt transgressores ejuscemodi mandati, nisi rationabilem adsignarent excusationem, cultro media per viscera scinderentur, aut communem & perpetuam in servitutem redigerentur: hæc sanctio plurimos Hungarorum redegit in rusticitatem sive plebeam conditionem. *l. c.*

2. Modi deinde aliquot Nobilitatem acquirendi enati sunt. Præter generationalem enim, quæ per nativi-

tivitatem acquiritur, quando nempe ex patre nobili, matre licet ignobili (sed non è converso) quis procreatur, acquiritur quinque modis: 1. Per *collationem Bonorum & Jurium possessionariorum*, dum Princeps cuipiam ignobili ob præclara facinora, ac servitia, jus quodpiam possessionarium donat; mox enim ille per hujusmodi Donationem, statutione ligitima subsequente; in verum Nobilem creatur, & ab omni rusticitatis jugo eripitur. *Decret. P.* 1. *T.* 7. Et ii quidem, qui hoc modo nobilitantur, *Donatarii Nobiles* appellantur. 2. Per *Literas Armales*, dum Principes quemcumque plebejæ conditionis hominem à rusticitatis & ignobilitatis servitute segregando & eximendo, in cœtum ac Collegium, numerumque Regni Nobilium per speciale Diploma aggregat, & adscribit. *Ibid. I.* 6. Et hujusmodi Nobiles, *Armalistæ* vocantur: quod in literis super Nobilitate confectis *Arma gentilitia*, seu *Insignia* exprimi soleant. 3. Per *Præfectionem*, dum Princeps mulierem seu puellam aliquam non existentibus filiis, in Bonis Paternis vel etiam fraternis (si frater ipse hæredibus careat, & præfectioni consentiat) masculinum duntaxat sexum concernentibus, in verum hæredem, & successorem præficit; hoc enim modo filii ipsius præfectæ etiam ex ignobili patre progeniti (quia præfectio naturam, vimque donationis sapit, atque repræsentat,) veri nobiles reputantur. *Ibid. I.* 7. 4. Per *Adoptionem*, dum quis dominorum vel nobilium legitimis hæredibus, destitutus rusticum, seu ignobilem quempiam in filium, sibi adoptat, & successorem hæredemque Bonorum suorum substituit, acceden-

dente consensu Regio, tandem & statutione legitima eorundem Bonorum subsequente. *Ibid. Tit.* 8. 5. Per *Indigenatum*, dum extraneus aliquis Magnas, aut Nobilis ob merita Regno præstita in indigenam recipitur & juxta *Appr. Const. Part. III. Tit.* 41. *Art.* 1. Statibus incorporatur.

3. Præcipuæ Nobilium Libertates & Prærogativæ sunt: 1. Quod ipsi, nisi citati vel vocati, ordineque judiciario condemnati fuerint, in eorum personis, ad quorumvis instantiam vel clamores aut preces, nusquam & per neminem detineri possint. Violatur tamen hæc libertas in factis causisque Criminalibus, puta: Homicidio deliberato, villarum combustione, furtoque & rapina sive latrocinio, atque etiam violento adulterio, in quibus honorem, titulumque & libertatem Nobilitatis quilibet amittit; & si fieri poterit, etiam per rusticam manum in loco criminis commissi liberè detineri & puniri potest; sed si de loco delicti aufugerit, processu postea juridico adgravari debebit. 2. Quod solius Principis potestati subsint, qui via juris cum iis agit. 3. Justis suis juribus, & omnibus proventibus, intra terminos territoriorum suorum adjacentibus liberam semper, prout volunt, fruendi habent potestatem, ab omnique conditionaria servitute, ac Datiarum & Collectarum, tributorum, vectigalium tricesimarumque, ac Decimarum solutione, ac Militarium condescensionum onere immunes & exempti babentur. 4. Veram alicujus Nobilitatem in Foro Judiciario temerè negans in homagio illius defacto convincitur, & aggravatur. Vide has omnes prærogativas No-

bilitares aliasque Libertates, *Decr. Trip. P.* 1. *T.* 9. *P.* 2. *Tit.* 38. & in *Articulis Comitiorum passim;* quas confirmatas legimus in Diplomate Leopoldino aliisque Benignissimis Augustiss. Domûs Austriacæ Resolutionibus, Sanctionibus *cet.* & postmodùm Articulo VI^to Diætali, anni 1744. 5. Sed & Nobiles, Principe contra hostem insurgente, intra fines Patriæ, proprio stipendio & apparatu militare tenentur. Conf. §. 150. n. 8.

§. CLXX.

Nobiles sunt *Seculares* & *Ecclesiastici.* *a*) NOBILES ECCLESIASTICI sunt omnia Venerabilis Cleri sive Statûs Ecclesiastici Membra, puta: Episcopus, Præpositi, Abbates, Canonici, Archi-Diaconi, Parochi & Religiosi Ordines.

Omnes sanè V. Cleri Personæ singularibus gaudent juribus & prærogativis. Gaudent Immunitatibus (§. 169. n. 3.) recensitis, & insuper in Caussis Personalibus liberi sunt à Judicio Civili, ac nonnisi intuitu Bonorum temporalium, coram eo juri stare tenentur. *Decr. Trip. P.* 1. *Tit.* 12.

§. CLXXI.

b. NOBILES SECULARES duplices itidem sunt, MAGNATES v. l. & NOBILES simpliciter ita dicti.

Magna-

Magnates & Nobiles propriè dicti, una eademque libertatis, exemtionis & immunitatis prærogativâ gaudent, nec habet Dominorum Magnatum aliquis plus, nec Nobilis quispiam minus de libertate; hinc etiam una eademque lege & consvetudine, ac uno & eodem juridico processu in judiciis utuntur. *Decr. Trip. P. I. T.* 2: Magnates tamen Nobiles (nisi eminentis Officii ratio aliud svadeat) in incessu præcedunt. Opes non destingvunt Magnates à Nobilibus; & certè Nobiles nonnullos, Opibus quandoque valentiores, quibusdam Magnatibus, facilè reperias.

§. CLXXII.

α. Magnates duûm ordinum numerantur: alii enim COMITES, LIBERI BARONES alii sunt.

1. *Comites* à comeando (ex *con* pro *cum*, & *eo*; quasi qui *simul it*, *Becm. Orig. Lat. Lingvæ*) ita dicti, duplicis sunt status: alii namque sunt *Comites Supremi Comitatuum*, & ab Officio, *Comitis* titulo ornantur, sed de his postea dicendi locus erit; alii *Comites* (Hung. *Grofok* ex Germ. Grafen dicti) simpliciter ita nominati, qui hoc titulo, etiamsi nullo gaudeant Officio, tamquam sangvinis & prosapiæ charactere fruuntur; de his nobis nunc sermo est. *P. Szegedi*, in Notis ad Decr. Andr. II. Regis, hanc de Hung. & Transs. Comitibus reliquit observationem: " Neque *olim* Comitum „ Titulus ad filios transibat, cum is fuerit Of- „ ficii & Dignitatis, non verò sangvinis & pro-

„ ſapiæ. Fuerunt quidem plurimi Comites ra-
„ tione Officiorum, vt Præfectus Palatii, &
„ Curiæ Regiæ ac Reginalis: Caſtrorum item
„ Regalium & Reginalium: Comites præterea
„ Salinarii, Tributarii, & Camerarii Moneta-
„ rum; denique Comites Provinciarum, ſeu
„ Comitatuum Gubernatores & Adminiſtri. (*hi,*
„ *vt diximus, Supremi Comites, Hung. Fö - Iſpányok,*
„ *hodie vocantur*) Sed uſque ad tempora Ludo-
„ vici I. incluſivè, rariſſimi ſanè fuerant Comi-
„ tes, quibus hic titulus, demto Officio com-
„ petiiſſet. Unde imitatione Germanorum &
„ Bohemorum, aliarumque Nationum, *Comi-*
„ *tum Titulus* multiplicari cœpit reipſa, ſub Si-
„ giſmundo Imperatore & Rege Ungariæ ac
„ Bohemiæ. Quanquam non ignoremus, Ca-
„ rolum I. Ludovici I. Parentem, vt Hungaros
„ magis ſibi devinciret, complures, quos opi-
„ bus præpollere & ſplendidius veſtiri conſpexe-
„ rat, *Italica libertate*, Comitum honore digna-
„ tum fuiſſe *cet.*

2. a.) *Baronum* vocabulum antiquum, quod pridem mihi mortuum videtur, multum ſanè a recentiore *Baronis* nomenclatione differt. *Baro* Ciceroni erat Philoſophus ineptus & muliebris, qui non acutior, ac femina quædam *Baro* dicta & Philoſophiæ addicta, in philoſophicis fuerit. *Petronio*, homo nequam & Baro idem erat. Non longo à Ciceronis ævo intervallo, milites, qui à præſidiis Ducibus erant, Barones adpellati ſunt, apertè quod legitur apud Hirtium de Bello Alexandrino. At verò hæ vocis ſignificationes, ſimul cum ætate, ita interciderunt; vt Baronis tan-

tandem nomen, quaſi nunquam antea auditum, media ætate, cum aliis ſignificatibus, natum ſit. Clariſſ. *Mich. A. Ajtai* Profeſſor Lingvarum & Hiſtoriarum Enyedenſis, in Oratione Exſequiali, quam ſuper funere *Illuſtr. L. B. Moſis Joſika* Vice-Colonelli, *de Baronibus*, An. 1756. 13. Jun. Aranyas-Lonæ recitavit, eruditè vocis *Báro* primos natales, ad Hunnorum Hungarorumque lingvam & conſvetudinem retulit: *Caſtellum*, inquit, *nobis Vár dicitur, mox levi mutatione Bár; Hungaris Váron erat is, qui Caſtellis à Rege donatus erat, quæ ſita in medio terragii fuerant, inde Varonia, & mox Baronia.* Hanc recentiorem vocis notionem, quamvis, propter Lingvæ Hungaricæ, quæ Scythica eſt, ignorationem, non plane perfectam, agnovit *Cl. Wachterus*, dum ſcripſit: *Bar*, inquit, *vox perantiqua & Scythica, quæ Scythis olim enunciabatur* Vαορ: *quæque Latinis eſt & effertur* Vir, *Cambris* Gwr & Wr, *Gothis* Wair, *Anglo-Sax.* Wer, *Legibus antiquis Francorum & Alamanorum & Longobardorum* Barus & Baro, *Hiſpanis* Varon, *Gallis aliquando* Gvaron. Vox Scythica, vt diximus, *Vár* eſt. Gallia itaque & aliæ Europæ Provinciæ, ex Hungaria, in terras intulerunt ſuas. Nec mirum, cum conſtet Gallos aliosque, militaris præcipuè eruditionis cauſa, in Aulis Regum Hungariæ frequentes comparuiſſe. Ad Baronatum interim, non antiquitas generis, nec ſplendor natalium adeo expedita erat via, ac virtus militaris. Qui bellicæ expeditionis laude inclaruit, is revera, data occaſione, Baroniam accepit, & tandem ſua cum Baronia Regem ad bellum ſequutus eſt. Hac ex conſvetudine factum, vt Epiſcopi quoque, Ba-

ronias in Hungaria obtinentes, armis ad bellum præcincti esse debebant. Talium Investitura Baronum, Regio confirmabatur Diplomate, & datis Insignibus, fortitudinis & victoriæ emblemata exhibentibus, augustior reddebatur. Investituræ verò sollemnia in confertissimo olim Procerum agmine fiebant, quum summus Imperans, porrecto gladio, declarabat illum relatum jam verorum in Catalogum Baronum, cujus Jura & Privilegia sarta esse gratiosè vellet. Sic præmio virtus acuebatur. Fuerunt plura etiam in Transsilvania Terragia, benè de Patria meritis cum privilegio Liberi Baronatûs collata, puta: Districtus Fagaras, Districtus Kövár, Bona Episcopatûs Transsilvaniensis, Deva, Arx & Territorium Görgényense *cet.* Meritò horum possessores, *Liberi* Barones dicti fuêre: quisque enim eorum, cum exemtione à Jurisdictione Wajvodarum & aliorum Officialium, plena auctoritate Baroniam possidebat, juraque suprema, unica ad Regem vel Principem appellatione exceptâ, exercebat, nec rationibus reddendis, nisi in causa perduellionis, obnoxius erat. In foro itaque Baronis, omnes, intra fines suæ Baroniæ natæ, causæ & capitis & rerum Civilium decidebantur. Ex his intelligere queas complures Legum Transsilvanicarum Articulos, quibus declaratur, *Generalem Malefactorum Inquisitionem*, *Czirkálás* vulgò dictam (quæ omni saltem trienio semel omnibus locis peragi per Officiales debebat, *Approb. P.3. T.46.*) omnibus in territoriis, præter Baronias & Oppida Privilegiata ac Civitates, sub pœna flor. 200. & post 500. admittendam fuisse. At ipsi L. Barones, suis in Baroniis, per subditos sibi Offi-

cia-

ficiales, idem peragebant. Propria, hi L. Barones, ſigna militaria ſive Vexilla habuerunt, ſub quibus tempore bellorum, plebs circulo Baroniæ concluſa, debito numero, ſuum Baronem, Baro Regem aut ejus Perſonalem, ſequi debebat. Hinc Barones Hungaris *Záſzlós Urak*, i. e. Vexillarii Domini vocari conſveverant. Barones hodierni non ex antiquorum ſunt Ordine. Anno enim 1607. 10. Jun, & 1609. 9. Oct. Liber Baronatus per univerſam Transſilvaniam, publico Comitiorum Edicto ſublatus fuit; idem confirmatum legimus ſequentibus quoque annis de Baronatibus, præter Fagaraſenſem, qui in favorem Principiſſarum, quibus peculiari jure poſſidebatur, antiqua libertate utendi poteſtatem obtinuit, uſque in exodum periodi patriorum Principum. Si cui tamen voluptas eſt, quædam vetuſta Liberorum Baronatuum indicia conſpicere; is Templa quarundam Civitatum & majorum Oppidorum adeat, in quibus (cumprimis Claudiopolitano Helveticæ Confeſſioni addictorum) dum Vexilla ſuſpenſa intuebitur, ſciat oppidò, majores Nobilium Familiarum, quarum ea ſunt propria, Liberos olim Barones fuiſſe.

b.) Certum eſt, vocabulo Baronis in Aulas demigrante, etiam Viros quosque Nobiles Principum obſequiis & ſervitiis addictos, imò Viros Militares, & qui in Aulis Regum primas tenebant, notare incepit; unde Aulici & Barones, pro Synonymis habebantur. At in Regno Hungariæ & Transſilvania, in præcipuam & primariam Dignitatem Baronis notio pertranſiit: ubi quia duo ſunt Ordines, Eccleſiaſticus, & Secularis, qui

Reipublicæ adminiſtrandæ ab antiquo præficiebantur; hinc *Eccleſiaſtici* Adminiſtratores *Prælati*, quia Politicis præferuntur; *Seculares* verò, primariis Regni Officiis fungentes, *Regni Barones* dicebantur. Qui autem, in Hungaria, Regni Barones fuerint, docet luculenter *Decr. Trip. P. I. Tit.* 94.; quorum v. l. ab antiquo nomina Decretis & Literis Confirmationalibus Regiis inſeri conſveverunt: Palatinus Regni Hungariæ, Judex Curiæ Regiæ, Regnorum Dalmatiæ, Croatiæ & Sclavoniæ Banus, Waywoda Transſilvaniæ & Siculorum Comes *cet.* Hodie (quod incidenter notemus) Barones Regni, in Hungaria ſupremas dignitates tenentes, cenſentur: 1. *Primas Regni*, qui Archi-Epiſcopus Strigonienſis eſt. 2. *Palatinus*. 3. *Judex Curiæ Regiæ*. 4. *Banus Croatiæ*. 5. *Tavernicorum Regalium Magiſter*. 6. *Pincernarum Reg. Magiſter*. 7. *Dapiferorum R. M.* 8. *Agaſonum R. M.* 9, *Curiæ Reg. Mag.* 10, *Janitorum R. M.* 11. *Cubiculariorum R. M.* 12. *Duo Sacræ Coronæ Conſervatores.*

c. Hodierni noſtri *L. Barones*, ab iis, quos recenſuimus, ſunt diverſi, huncque Titulum non ab Officio, ſed ex Sangvine & Proſapia habent: eoque, tamquam honorario, à Nobilibus ſimpliciter ita dictis diſtingvuntur; & quemadmodum Comites, Hi quoque *Illuſtrium* ac *Illuſtriſſimorum*, vt & *Magnificorum* Titulo inſigniuntur. Reliqua de Baronibus, apud Artis Heraldicæ Scriptores legenda.

§. CLXXIII.

§. CLXXIII.

COMITUM in Transſilvania, hoc tempore, Familiæ ſunt: Sacri Romani Imperii Comitum *Teleki*, Comitum *Bánffi*, *Béldi*, *Bethlen*, *Bránkován* Principis, *Csáki*, *Eſzterházi*, *Ferrati*, *Földvári*, *Gyulai*, *Haller*, *Kálnoki*, *Károlyi*, *Kemény*, *Kendeſſi*, *Kornis*, *Kun*, *Lázár*, *Mikes*, *Mikó*, *Nemes*, *Petki*, *Rhédei*, *Székely*, *Tholdalagi*, *Tóldi*, *Torotzkai*, *Was*.

1. Illuſtriſſimas Comitum Familias, ſerie, nec ab opibus, nec à pluralitate Dominorum alicujus Proſapiæ, ſed ab Alphabeto, deſumta, ex *Titulari Dacico* Anni 1770 huc transtulimus. Sunt harum nonnullæ, quæ juræ Civitatis Transſilvanicæ & Hærediis gaudent: rariſſimè tamen aliquid in Transſilvania temporis tranſigunt. Sic Familiæ totâ Hungariâ celebratiſſimæ, *Eſzterházi* & *Károlyi* vix Transſilvaniam incolunt. Wajvodalis in Valachia Tranſalpina Familia *Bránkován* ſive *Canthachuzena*, ob ſingularia in hanc Patriam merita, An. 1679 27. Maji, vi Articuli Diætalis 22^{di}, Indigenatum obtinuit, Bonaque in Diſtrictu Fagaras poſſidet, at in Tranſalpina ut plurimùm degit. De hac Familia, lectu ea ſunt digniſſima, quæ *Demetrius Kantemir* Moldaviæ quondam Wajvoda, in Geſchichte des Oſmaniſchen Reichs (Edit. An. 1745. in 4. Hamburgi) litteris conſignavit; *pag.* 606. dicit: Er (Brarkován) iſt in Europa unter den Namen Kantaku-

zenus, Brankovan und Bassaraba bekannt geworden. Ejusdem vero *Kantemiri* Beschreibung der Moldau, apud Celeberrimum Büschingium, Magazini T. III. à pag. 537. ad. 574. multa de Valachis, eorumque lingva, *cet.* contient, quibus Transsilvani quoque Valachi illustrantur.

2. Tanta, in materia Familiarum Magnatum, est Scriptorum penuria, vt præter *Historiam Genealogico - Transsilvanicam*, *Ladislai Mikola Lib. Baronis*, frustra scriptum aliquod publicum quæsiveris: & memorata quoque Historia, nec omnium Familiarum meminit, nec omnes eas, in quarum mentionem incidit, plena scriptione prosequitur. Orationes & Conciones Exsequiales publicè recitatæ in hoc argumento nonnihil juvabunt. Nos, *Parte Speciali*, Hæredia Illustr. Comitum ac Baronum passim descripturi, Familias Pocerum digito saltem monstrabimus.

§. CLXXIV.

Baronum Familias ordo alphabeticus sic exhibet: *Alvintzi*, *Andrási*, *Apór*, *Bálintith*, *Bánffi*, *Bartsai*, *Bornemisza*, *Bruckenthal*, *Dániel*, *Dietterich*, *Dioszegi*, *Dujardin*, *Györffi*, *Henter*, *Huszár*, *Intzédi*, *Josika*, *Josintzi*, *Kemény*, *Korda*, *Miske*, *Möringer*, *Nalátzi*, *Orbán*, *Pelnitz*, *Prinyi*, *Révai*, *Radák*, *Seeberg*, *Szent-Keresztí*, *Sztójka*, *Toroczkai*, *Vesselényi*, *Vaji*.

§. CLXXV.

§. CLXXV.

β. *Nobiles* Transſilvani, omnium jurium, prærogativarum & libertatum Nobilitarium (§. 169. n. 3.) integerrimi participes, ſunt numero prolixiſſimo; omnesque veri nobilis Sangvinis, multum licet conditione facultatum & opum inter ſe differant, unam tamen eamdemque Nobilitatis immunitatem habent.

1. Ne Siſyphi ſaxum volvam, omnes Transſilvaniæ Nobiles & eorum familias enumerare non intendo: poſteriore tamen operis mei parte, non planè Nobilium memoria mihi excidet. Sunt certè Florentiſſimæ & Spectabiles eorum Familiæ complures. Multas verò Seculis ſuperioribus Celeberrimas & nominatiſſimas jam defeciſſe videmus; tales cumprimis fuerunt: *Alárdi* de Kerelö-Szent-Pál, *Alia* de Serke, *Ártándi*, *Apafi* de Apa-Nagy-Falva & *Báthori* de Somlyó (Familia Principum,) *Baladſi* de Kis-Kend, *Baláſi* de Caſtro Szent-Demetrienſi, *Baſa* de Zabola, *Bornemiſza* de Kolosvár & Petrelin ac Kápolna, *Darlatzi*, *Erdélyi* de Somkerék, *Füzi*, *Folthi*, *Gávai*, *Gétzi*, *Haranglábi* de Eadem, *Harinnai*, (magni nominis,) *Iſju* Principibus Báthoriis ſangvine juncta, *Kamuthi* de Szent-Láſzló & *Drág*, *Kendi* de Szarvas-Kend, *Kereſzteſi*, *Kereſzturi* de S. Benedicto, *Kováſótzi*, *Lépeſi*, *Majláth*, *Mind-Szenti* de Vitze, *Napolyi* de Fel-

Ör, *Patzolai*, *Perusithi*, *Radvántzi*, *Ravaszdi*, *Serédi*, *Sigeri*, *Zólyomi* de Albis, *Havasalyi* de Papfalva, *Mikola*, *Vitéz*, *Almádi*, *cet.* quæ omnes in sexu virili, multæ etiam in fœmineo extinctæ sunt.

2. In Articulis Diætalibus prioris Seculi, *Nobiles* ante An. 1657. tempore quolibet creati vocantur *Nativi*, postea verò Nobilium Catalogo adscripti dicuntur *Nobiles Novitii.* De illis, An. 1595. 16. Apr. Statutum in Comitiis erat: *Nobilis ante An. 1593. se ad Jobbagionatum obligans, maneat ibidem; at dein pro effugio Militiæ se obligantes, restituantur; nec unquam Nobilis in Rusticum & Jobbagionem redigi possit, sub pœna amissionis Bonorum omnium ejus, qui se obligaret, capite in gratia Principis relicto.* Sed ea illorum ad Jobbagionatum obligatio sequentibus temporibus ratione pœnæ dissimulabatur. Scilicet, vt sunt hac ætate, fuerunt priscâ quoque, Nobiles Primicerii, quibus quum opibus valerent, Nobiles tenuiores obligare ad Jobbagionatum, adflictis temporibus, haud multùm difficile erat

§. CLXXVI.

Fuerunt verò, & sunt hodieque homines, à Rusticorum conditione certis terminis remoti, ac pro Nobilibus sub peculiari schesi habiti; qui plebeis servitiis subjacent.

1. Tales sunt fueruntque *Nobiles unius Sessionis* sive *Fundi*, lingvâ vernaculâ *Egyházi Nemesék* nuncupa-

cupati, i.e. qui (docente *Art.* 7. Anni 1689. 24. Nov.) Jobbagionem hæreditarium in loco portatim censito non habuerunt, etiamsi inquilinum in fundo suo Nobili, aut terra pagi communi habuerint. *Nobiles unius Sessionis* & Militiæ & Tributo fuerunt obnoxii. Princeps igitur, An. 1569. Festo Purif. B. Mar. Virg. contra Nobiles unius Sessionis in Comitiis *questus est*, *quod sæpe pauci & serò*, *cum insurgitur*, *comparere soleant.* Status horum intelligitur ex Articulis Diætalibus; en eorum unum alterumque; An. 1680. 12. Dec. Art. 2. *Nobiles residentiati*, *aliique Incolæ Liberi*, *qui se Militiæ Campestri addixerunt Principis*, *Contributionem præstent*, *eo*, *quod pro stipendio serviant.* An. 1682. 17. Febr. Art. 3: *Vidua Nobilis unius Sessionis*, *pecora & seminaturas non habens*, *sit immunis; si habuerit*, *mediam Contributionem Articularem præstet.* An. 1687. 26. Jul. Art. 11. *Nobiles in Fundo censito residentes*, *ad manus Judicis pagi*, *i.e. Portatim contribuant*; *demtis tamen Nativis Nobilibus* (unius nempe Sessionis) *qui à Contributione Portali exemti sunt.* An. 1688. 27. Sept. *Fundi Nobilium ab An.* 1657. *in Fiscalitatibus*, *per Donationes creatorum*, *è numero Census Portalis defalcantur; & hi quoque ad instar aliorum Nobilium unius fundi*, *solùm capitatim contribuere jubentur: licet antea à capite seorsim*, *& Portatim*, *contribuissent.* An. 1671. 25. Octob. Art. 34. *Nobiles nativi unius Sessionis etiamsi in Fundo juxta Portas censito resideant*, *solùm à capite contribuant Thal.* 1. *à Fundo & Bonis nihil; at contra Nobilis*, *ab An.* 1657. *creatus à capite Thal.* 1. *à Fundo censito*, *quod obvenerit*, *præstet.* An. 1697. 9. Mart. Art. 10: *Si plures Nobiles unius Sessionis*

Fun-

Fundum unum inhabitent; ad æqualem cum ceteris Contributionem singillatim ne cogantur, sed juxta facultates sit inter ipsos æqualis repartitio. Porrò, cum hi Nobiles, Militari quoque servitio addicti fuerint; à quartiriis, præjuncturarum & victualium præstatione, à teloniis item & vectigalibus (nisi quæstum exercuerint) immunes fuisse eos, docent Articuli An. 1588. 8. Dec. An. 1613. 1. Maji, & An. 1649. 23. Jan. Art. 13,

2. *Sclopetarii* sive *Venatores*, Hung. *Puskások*, qui è statu Jobbagionali, pro Principum beneplacito, exemti, vanationibus in rationem Principis factis, onera Jobbagionalia compensabant, & Libertini habebantur: portali nihilominus Contributioni subjacebant. Nam Art. 11. Anni 1670. 1. Dec. statutum est: *Viginti tres Sclopetarii in Dominio Dévensi juxta Portas contribuant.* Anno 1691. 1. Dec. Art. 11: *Nobiles Sclopetarii jubentur ad instar Rusticorum portatim contribuere; non obstante, quod Dominum suum Terrestrem* (i. e. Electum Principem) *solùm ut Sclopetarii serviant.* Tenore Articulorum, Sclopetarii per universam Transsilvaniam 200. immunitari debeant; unde An. 1678. 1. Oct. Art. 46. conclusum est omnes, qui numerum ducenarium superarent, ad priorem Rusticitatis conditionem, reducendos esse. Denique, *Compil. P.* 3. *T.* 1. *Art.* 11. sancitum, ne Sclopetariis in rationem Principis venantibus, vinum, & equi cursorii à plebe suppeditentur. Hi ergo fuerunt *Semi-Nobiles temporarii.*

3. *Cives* h. e. Liberarum Regiarumque Civitatum incolæ eorum in homagiis Nobilibus Regni æqui-

quiparantur. *Trip. P.* 3. *T.* 9. & Titulo *Prudentium* ac *Circumſpectorum* gaudent, nec Domino Terreſtri ulli ſubjiciuntur: at Tributum, Quartiria, & alia plebea ſervitia præſtant. Imò in Lib. Reg. Civitatibus ne ipſi Magnates Poſſeſſores quidem Tributi immunes ſunt. De Siculorum Nobilitate alibi dictum.

4. *Armaliſtæ*, recenter quoque creati, ſi Jobbagiones ſive ſubditos congruo numero non habuerint. Opere pretium erit, Reſcriptum Cæſareo-Regium, Auguſtiſſimæ Imperatricis, Sereniſſimæ & Hereditariæ Noſtræ Principis, hanc in rem transferre, ſic ad Excelſum Reg. Gubernium exaratum:

„ MARIA THERESIA &c.

„ Illuſtres, Reverende &c. Quid de illis, „ quos ab An. 1753. per Collationem Armalium, ad gradum Nobilitatis evexìmus, ſtatuere „ dignatæ ſimus, è Benigno Noſtro de 15ta Febr. „ anni ejusdem, ad Vos emanato Reſcripto in„ tellexiſtis quidem; cum nihilominùs obſerva„ retur, Altiſſimam hanc Intentionem Noſtram, „ eo quod ſufficienter explicata Vobis nos fuiſſet, „ adæquato ſuo effectu deſtitui, hanc ad genuinum „ ſuum ſenſum ſequenti modo Vobis duximus „ interpretandam: Nobiles quippe tales bifariam „ conſiderandos eſſe; alii enim ſunt, qui è re„ ceptis in Transſilvania Nationibus jure Indige„ natûs gaudentibus Armales impetrarunt; alii „ autem, qui ex Advenis & Peregrinis Hono„ rem Nobilitatis conſecuti ſunt. Enimverò

„ quem-

„ quemadmadùm prioribus Jus Indigenatûs
„ præ Advenis & Peregrinis præcedentiam con-
„ ciliaret : ita hos inter & illos , in præcitatæ
„ Altiſſimæ Reſolutionis Noſtræ applicatione
„ hanc obſervandam eſſe diſtinctionem , vt In-
„ digenæ à Contributione tum eximantur, quan-
„ do ſe ad minus decem Subditos Contributio-
„ nis bajulos habere demonſtraverint ; eousque
„ verò Honoris ſaltem gratia habeant Nobilita-
„ tem. Nobilitati ex Advenis & Peregrinis è
„ converſo , habeant quidem ad inſtar Nobilium
„ aliarum Noſtrarum Hæreditariarum Provincia-
„ rum Honorem Nobilitatis; eo tamen , quod In-
„ digenæ non eſſent , peculiarium & propriorum
„ Nobilitatis Tranſylvanicæ Privilegiorum partici-
„ pes haud reddantur: & hinc, tam Contributio-
„ nem , quàm Triceſimas & Telonia , hisque
„ ſimilia , quibus præſtandis ante adeptam Nobi-
„ tationem obnoxii fuerant , præſtare obligati
„ ſunto. Id quod Vobis , pro Veſtra directio-
„ ne & diſponendorum diſpoſitione hiſce inti-
„ mamus. In reliquo Gratia Noſtra &c. Da-
„ tum Viennæ Auſtriæ, Die 14. Apr. A. 1766.

MARIA THERESIA
m. pr.

CAROLUS COMES BRAINER
m. pr.

Ad Mandatum &c.
VOLFFGANGUS CSEREI
m. pr.

§. CLXXXVII.

§. CLXXVII.

B. IGNOBILES in Transsilvania adpellantur Libertaribus & Prærogativis Nobilitaribus destituti homines, suntque ii: 1. Cives & Oppidani (§. LXXVI. n. 3.) 2. Libertini. 3. Subditi. De Subditis quædam nunc nobis strictim persequenda.

De *Civibus* jam §. 76. n. 3. dictum. *Libertini* sunt à Dominis suis Terrestribus manumissi. *Subditi* sunt vel *hæreditarii* (*örökös Jobbágyok*) vel liberæ migrationis sive *Inquilini*, (*Sellérek*) gaudentque Titulo *Providi*.

§. CLXXVIII.

Subditi, vulgò *Jobbagiones* dicti, servi sunt Magnatum & Nobilium, tam ex Receptis Nationibus, quàm & præsertim ex Toleratis Gentibus Transsilvaniæ facti, qui communiter & de Lege *Rustici* nominantur.

1. Subditi, vernaculâ nostrâ *Jobbágyok*, per antiphrasin, vt arbitror, dicti sunt. Vetustissimis enim temporibus, *Jobágio*, *Jobbágio*, *Jobbágyio* & *Jubágio*, idem erat, ac Baro Regni, §. 172. *n.* 2. *b.* vt proinde, doctè observante *P. Job. Szegedi in Decr. Andreæ Regis*, Jobagionatus Re-

gni

gni, pro Baronatu Regni ſumtus fuerit. Hoc ſenſu *Jubágio*, in Privilegio Andreæ, Saxonibus dato §. 152. *n.* 1. comparet. Filii verò primariorum Regni Jobagionum, vt vetuſtiora docent Diplomata, Titulo *Magiſtri*, velut honorificentiſſimo ea tempeſtate, ornari ſolebant: Eodem v. l. quo Minores Regni Barones, putà, Magiſtri Tavernicorum, Janitorum &c. Scilicet, Hungaris *Jobb*, meliorem; *Ág*, ramum, ſignificat; unde *Jobbág*, hominem ex *meliore* ſive excellentiori *proſapia* ortum, quales Regni Barones fuiſſe oportebat, denotaverit. Hoc profectò ſenſu, *Articulo X. Decreti Andreæ II. Regis Hungariæ*, vbi de Remuneratione filiorum Baronum in bello occumbentium ſermo eſt, verba accipienda ſunt: *Si quis* Jobágio *habens honorem in Exercitu fuerit mortuus; ejus filius vel frater, congruo honore ſit donandus.* Hodie autem Jobbagionem(*Jobbágy*) vocamus ſolùm ſubditum aut Colonum hæreditarium; quaſi dicamus, eum Jobagionis, h. e. Magnatis aut Nobilis eſſe hominem ſive ſervum. Hac ſignificatione, præſens vocabulum, *Art.* 19. *Decr. Andr. II.* uſurpatum legimus. *Jobbágy* igitur non dicitur à Leibeigen vel Laibaigen, vt vult *Tröſterus*, nec à Jochbar, vt aliqui putant. Nec rectè *Kelpio* Jobbágy *Jobgáyi* nuncupatur. ingens etiam olim talium *Servorum*, in Hungaria & Transſilvania multitudo fuit; & hinc *de Servis*, plurimæ in vetuſtioribus Regum Decretis Leges.

2. Sunt omninò Subditi è gente Hungarica, ſunt & ex Saxonica ii, quos in Hungarorum Comitatus commigraſſe §. 152. *n.* 3 memoravimus, ſed

ſed ſunt prolixiore longè numero è Valachica natione §. 156. *n.* 1. Plebs tamen Valachica, triplici, *Libera* nimirùm, *Inquilinali* & *Jobbagionali*, conditione diſtincta eſt. Valachi *liberæ conditionis* ſparſim in hoc Principatu, & cumprimis Saxonicis Sedibus habitant. His longè longèque, ex eadem gente, numeroſiores Inquilini & Jobbagiones, maximam Subditorum partem, per univerſam Magni hujus Principatûs extenſionem conſtituunt.

3. Ruſtici hi, Litem contra Nobiles movere non poſſunt, ſed nomine eorum Dominus Terreſtris activè litigat. Dum verò Nobilis in jus vocatur ſive citatur, etiamſi propriam illius perſonam lis ſpectet, non Nobili, ſed Subditorum ejus alicui, qui Domino referat, Citatio denunciatur. Apud quemque Dominorum Terreſtrium Forum Judiciarium habetur, eſtque Jobbágionum prima Inſtantia: in eo, quoties neceſſitas exigit, certi Nobiles conſident, Judiciumque ferunt. *Dominale Forum* nuncupari conſvevit. Vid. §. 195. Hinc parti litigantium, ſi quæ fortè ſententiâ ſe gravatam ſenſerit, datur poteſtas, cauſam, maturioris reviſionis gratia, ad Forum Comitatûs aut Sedis, provocandi. Dicam planiùs: Jobbagio injuriam cuipiam inferens, ſuo coram Domino lite perſequendus. Is proinde in majorem incidens culpam, ad Dominum ſuum protinus confugit, vltròque in vincula ſe committit, nec ſecùs, quàm conſtituto Vade, qui, occaſione poſcente, in vadimonium veniat, dimitti cupit: vel ſine tali etiam ipſius cautione per Dominum Terreſtrem in vincula conjicitur, ſecus enim per

 præ-

præventionem Officialis Circuli, in quo incolatum habet incaptivatur, Judicioque Continuæ Tabulæ ſubiicitur: nec ei, in eadem cauſa, à Domino Terreſtri Jus dicitur. Notandum & illud: Nobilitatis eſt proprium, poſſidere Subditos; at Subditi, quamvis numeroſiſſimi Nobilem reddunt neminem. Ad comprobandam autem Nobilitatem literæ Armales cum nobilitatione exaratæ, aut Donationales, vel Statutoriæ cum declaratione poſſeſſionariæ collationis, editæ; immo illis non habitis, litteræ duntaxat expeditoriæ ſuper ſolutione quartalitiorum (dummodo tempus præſcriptionis Jurium Regalium tranſcendiſſe dignoſcatur) confectæ, abundè ſufficiunt. *Trip. p.* 1. *T.* 6. prout etiam juxta *Ap. Conſt.*, *P.* 5. *Ed.* 28. fide digna teſtimonia humana, vel alia litteralia.

§. CLXXIX.

Sicut Domini Terreſtres, de Subditorum & Inquilinorum fundis habitationis, nec non agris & fœnetis providere tenentur: ita Subditi, Inquilinique hebdomarium præſtitutis diebus ſervitium præſtare lege inviolabili obligantur.

1. Quantum qualeque ſervitium Ruſtici Dominis ſuis debeant, ex Articulis Legum diſcimus copioſè; omnium verò luculentiſſimè ex Altiſſima Cæſareo-Principali Ordinatione, A. 1769. 12. Nov. ad tenorem Articuli Diætalis anni 1714. & Mandatorum Principalium An. 1742. ac 1747. emanata, poſteaque linguâ hungaricâ, Cibinii typis editâ.

editâ. Juxta quam, 1.) *Subditus*, labores manuarios, qualibet hebdomade quatuor diebus; curru autem aut aratro sufficientibus bobus aut equis juncto, tribus diebus præstare tenetur. 2.) *Inquilini* Fundo & Adpertinentiis debito modo provisi, sive manuarios sive currules duobus tantum diebus: Adpertinentiis verò carentes die unico laborem manuarium perficere obstringuntur. 3.) Subditi cujuslibet uxor, quatuor libras cannabis, aut lini, aut lanæ, annuatim nere obligatur. 4.) Victu proprio, subditi, Dominorum servitio incumbunt: si tamen eos remotiùs ab Oeconomia Dominorum habitare contingat, ideoque ultra quatuor dies uno termino retineantur, pane muniendi erunt. 5.) Decimas proventuum, frumenti v. l. vini, agni, apumque solvunt. 6.) Volente Domino, redimere argento servitia possunt. Reliqua ex citato fonte haurienda. Hæc denique servitiorum Norma, non ubique obtinet: In Sedibus siquidem Siculicalibus Decimæ non præstentur; & à Festo S. Michaëlis ad F. S. Georgii, dies duos, alia anni parte, tres, quavis hebdomade, impendere Subditi servitio soleant, cibatione quidem plerumque à Dominis subministrata.

2. Fungentes tali servitio *Subditos* fulcire Fundis & Pertinentiis, Dominorum est obligatio: hinc, è Fundorum & Agrorum Fœnetorumque habitatione & pacifico usu nequaquam Subditi turbantur, sed possessio eorundem ad successores quoque & filios hæreditario quasi jure transmittitur. Quod ad *Inquilinos*, qui liberæ migrationis sunt homines; iis, docente Rescripto Regio - Principali,

24. Mart. anni 1774. dato, indultum fuerat, vt dum in Fundo Dominali durabiliores domos è solidis materialibus, propriis ſumptibus ædificarent, de conſtanti in illis permanſione, per Dominos Terreſtres taliter aſſecurentur, ne pro arbitrio ex illis turbari poſſint; verùm in caſu etiam, quo inevitabilis neceſſitatis ratio, Dominum Terreſtrem, ad amotionem ejusmodi Inquilini commoveret, hæc non aliter, niſi indagato priùs per Tabulam concernentem genuino inpulſivæ neceſſitatis ſtatu, inſtituendaque deſuper Magiſtratuali deliberatione, neque ſecùs, quàm poſt præſtitam à Domino Terreſtri Sumptuum bonificationem admittatur. *l. c.*

§. CLXXX.

Exceſſibus, ſi fortè quibus Subditi, gravari per Dominos Terreſtres comperirentur, in conſideratione Boni publici, vt profugia nempè & emigrationes illorum è provincia, ipſaque adeò Ærarii diminutio & alia nociva conſectaria evitentur, Clementiſſimè per Altiſſimas Regio-Principales Ordinationes obex poſitus eſt.

1. Rem totam docet clariſſimè, *NORMA Procedendi in Cauſis Subditorum ad removenda gravamina tenore Benigniſſimi Reſcripti Cæſareo-Regii die 6-ta Menſis Julii, A.* 1774. *emanati præſcripta*; quam typis mandatam, per univerſum M. Transſilvaniæ Principa-

cipatum, Excelſ. Reg. GVBERNIVM, diſtribui vicatim juſſit. Tenore ejus *Judicium* ordinatum eſt, cujus Objecta ſunt: 1.) *Exceſſivæ Robottæ* (hoc eſt, *Labores ſerviles*, ita dicti ex hungarico *Rab*, quod captivum ſignificat) & aliæ indebitæ Exactiones, quæ vel contra Legem, vel contra Vrbaria Legi non adverſantia, vel contra Regias Ordinationes fiunt. 2.) *Sævities*, quæ conſiſtit in duriore Subditos tractandi modo, vt ſunt: immodica verbera, vinculationes, carceres, & aliæ immeritæ afflictiones corporales. 3.) Subtractio eorum, quæ Subditis de antiquo uſu, vel expreſſa Lege, aut Inſtitutis Regiis, ſeu in alimentorum, ſeu in neceſſariorum Fundorum ſubminiſtratione debentur. Si ergò contingat, Subditos in aliquo ex præmiſſis caſibus injuſtè gravari, *Actores* in hujusmodi cauſis erunt, in Comitatibus *Vice-Comites*, in Diſtrictibus *Vice-Capitanei*, in Sedibus Siculicis *Vice-Judices Regii*; quibus Subditos contra oppreſſiones tuendi obligatio ex Lege, vel Regia Ordinatione incumbit. *Rei*, in hoc Judicio erunt, vel *ipſi Domini* Terreſtres, ſi gravamen ab ipſis, aut ex mandato ipſorum proceſſit; vel *Bonorum Præfecti* aut *Proviſores*, quatenùs nempè Subditos ultra juſtum & æquum gravaſſent. De querelis autem, quæ ex præattactis gravaminum cauſis emanarent, cognoſcere pertinet, ad Continuam Tabulam Circuli, in quo gravatus Subditus incolatum habet; *Judex*, inquam, his in cauſis, *Continua Tabula eſt*. Si Subdito non per Dominum Terreſtrem immediatè, ſed per ejus Proviſorem, injuria fiat; querela ab ipſo ad Dominum ſuum Terreſtrem, tanquam primam Inſtantiam deferenda primò eſt: qui ſi ſatisfactionem

 impen.

impendere nollet, aut ultra octiduum procrastinaret, vel absens esset, aut injuriam ipsemet Dominus fecisset, recurret Subditus ad Vice - Officialem Circuli, qui illud Tabulæ Continuæ, propter satisfactionem proponet. Tabula summario Processu causam cognoscet, & satisfactionem læso impendi curabit. Cavetur verò diligenter, ne Rusticus, durante processu, vel à laboribus suis avocetur, vel expensis gravetur. Si autem injustam fuisse querelam compertum fuerit, expensas quidem & fatigia, quæ liti querulatus (Dominus) insumsisset, ne per refusionem Subditus Contribuens, cum ipsius etiam damno enervetur, tolerabit; injuriam tamen querulans, Domino suo injusta delatione illatam, pœnâ corporali, secundùm prudens Iudicis arbitrium, compensandam habebit; nisi forsan per Dominum Terrestrem relaxaretur. Complanatio denique litis, seu ante cursum, seu per ejus decursum, permittitur, sed præsente aliquo Circuli Officiali, à Continua Tabula exmissone Subditos ad complanationem metu induci contingat. Plura, qui volet, habessit, è citata *Norma*, quâ isthic usi sumus.

2. Subditus fugitivus & vagus ad Fundum Dominalem reducitur. Qui ad Fundum Domini alieni, inscio & invito Hero migrat, per Scribas Regios (Cancellistas) repetitur; reddere nolens evocatur, pœnamque subit Legalem, & simul Jobbágionem restituit. Subditi verò in Valachiam Transalpinam & Moldaviam fugam parantes, à Militibus Limitaneis arcentur; nec Miles, emigrare volentem intercipiens, aut fures & malefactores in finibus

finibus Provinciæ detinens, ſpem præmii fruſtratam habebit.

3. Non plura de Ruſticis dicere conſtitueram: eorum nihilominus in veſtibus & armis geſtandis circumſcriptionem, pro hiſtorica eruditione, ex articulis Legum depromo. Anni 1683. 10. Febr. Art. 8. ſic habet: *Ruſticus Arma & Veſtes ex panno & ſyndone* (gyólts) *exotica geſtare non poſſit.* Anni 1714. *Art.* 14: *Ruſticus Arma, Sclopos, Gladios; Veſtes item è panno exotico* (ſed quem ſuis manibus fabricat.) *Penulas, Pileos marturinos, & Cothurnos ne portet; à Venationibus abſtineat, ſub pœna confiſcationis: quam Officiales, ſub amiſſione Honoris & officii peragent. Excipiuntur tamen, Servi Curiales, Paſtores Vinearum, quamdiu iſti ſervitio incumbunt. Nec non Venatores Dominales; qui tamen à Dominis, quod in rationem eorum venari velint, teſtimonia habeant.* Praxis hodierna ab his Legibus receſſit.

SVP-

SVPPLEMENTA.

Ad pag. 8. *De Lingva Dacorum.*

Dacos non modò uſurpaſſe lingvam Sarmaticam, (quæ eadem cum Slavonica eſt,) ſed revera Sarmatas fuiſſe origine, *P. Sam. Timon*, *P. Steph. Kaprinai Hung. Diplom. P. I. p.* 23, aliique, apertè perhibent, ducuntque argumentum: 1.) E compluribus locorum in Transſilvania nominibus, ipſam Sarmatiam redolentibus, ut ſunt: *Dobra*, *Branitska*, *Hari*, *Tseſztve*, *Koronka*, &c; quæ à quibus, niſi à Sarmatis, eorum incolis, quondam impoſita fuiſſent? 2.) Ex hodierna lingva Valachorum, qui idioma ſuum, Sarmaticis vocibus partim integrè retentis, partim corruptis, vel parum per deflexis, non reſperſum, ſed planè innumeris refertum habent; unde? quàm ex mutuo Sarmatarum, una illic viventium, convictu, uſu, commercio, familiaritate. „ Nunquam enim (*ut ait P. KAPRINAI*) „ Romani ſuum in Dacia ſermonem ſarmaticis tam „ fœdè vocibus depravaſſent; ſi Daci, quibus de„ victis Romani primùm permixti vixêre, Sarma„ tici generis populi non fuiſſent. „ 3.) E vetere Romana Inſcriptione, in lapide, ex Vlpiæ Traianæ ruinis eruto, reperta, in qua, quædam Romanorum Colonia (quam putant plerique fuiſſe *Apulum*) nuncupatur *Dacica Sarmatica*; cur? *reſpondent*: Quia Daci, inter quos fuerat excitata, Sarmatæ fuerunt. Inſcriptionem iſtam, à Comite Arioſtio, Huſztio, Lazio, & Bonfinio Dec. I. L. 1. recitatam, D. JOAN. SEIVERT, *Inſcript. Monum. Rom. p.* 88.

p. 88, hocce modo legit: „Lucio Annio Fabiano
„ Trium Viro Capitalium, Tribuno Legionis Se-
„ cundæ Auguſtæ, Quæſtori Turbantium, Tribu-
„ no Plebis, Prætori, Curatori Viæ Latinæ, Le-
„ gatus Legionis Decimæ Fretenſis, Legato Augu-
„ ſtali, Primo Præfecto Provinciæ Daciæ, Colonia-
„ rum: Ulpianarum, Traianarum, Sarmaticarum.
„ Dis Manibus! Civis (*niſi*: *Caius Julius*) Sabinus
„ Miles Legionis XIII. Geminæ Librarius eius a Ra-
„ tionibus, Vixit Annis XXX. Cajus Julius Valens,
„ Duum Vir Coloniæ, & Comminia Florentina,
„ Parentes Jnefficaciſſimi (*i. e. omnibus liberis orbati,*)
„ Publio Furio Saturnino, Legato Auguſtali, Præ-
„ poſitoque Conſulari Coloniæ Dacicæ Sarmaticæ.
„ Locus Liber Datus Decreto Decurionum. „ Vide
ſimilem huic Inſcript. *Seivert. p.* 43. Ex his ſanè
evidentiſſimum videtur, Dacos, circa ea tempora
viventes, quibus Romani Daciâ potiti ſunt, lingvam
Sarmaticam calluiſſe, atque, ſi non Sarmatici generis
populum fuiſſe, mixtim ſaltem cum Sarmatis vixiſſe.

Pag. 15. *lin.* 12. poſt vocem *Cenſet*, adde:

Judicio verò D. Seivert, Inſcriptio iſta Aurarias Dacicas celebrat. *Inſcr. p. 6.*

Ad pag. 18, 19. *De Colonia Vlpia Traiana.*

Hanc Romanarum in Dacia Mediterranea Coloniarum metropolim, cujus in Pandect. Juſtiniani mentio facta eſt, in meridionali Transſilvaniæ plaga, non longè à Paſſu *Porta ferrea* dicto, olim ſitam, victor Traianus, Colonis Romanis implevit, amplo Senatu ornavit, ſplendidisque ædificiis, fanis, & turribus magnificis, amphitheatro, coloſſis, hortis, mœnibus, viis lapidibus ſtratis, aquæ ductibus, balneis ex petra exciſis, aliisque romanæ magnificentiæ monumentis inſtauravit, & ſuo de nomine

Vlpiam Traianam adpellari voluit. Dicta verò fuit, nominibus coacervatis: *Colonia Vlpia Traiana Augusta Dacica Sarmizegethusa*; ut loquuntur plurimi lapides, quorum Inſcriptiones videſis in præclaro, Opere D. JO. SEIVERT, cui titulum fecit: *Inſcriptiones Monumentorum Romanorum in Dacia Mediterranea*; *Viennæ* 1773 4; & quo, Inſcriptiones, non tantùm à Scriptoribus editas, ſed & ineditas nonnullas, diligenter collegit & pulcro ordine diſpoſuit. Vide, *inquam*, apud eum, de hac Colonia, *p.* 6, 7, 11. 25, 29, 43, 53, 127, &c. Vir hic Doctiſſimus, Coloniam, nobis *Sarmiz*, *Sarmizægethuſam* ſeu *Sarmizegetuſam*; legit ubique per TZ. *Sarmitz* & *Sarmitzegethuſam*, quòd Inſcriptiones habeant paſſim SARMIÆ: at nos, combinatas litteras Æ, non TZ, ſed ZE, legimus; cumque poſt Æ, aliud quoque E ſimplex nonnunquam compareat, ut videre eſt *l. c. pag.* 14, 22, 53, 59, ubi SARMIÆEGE -- legitur; duo EE, pro diphthongo Æ, legenda eſſe, cum aliis Viris Eruditis, nihil ambigimus: ſciamus licet non inſolitum eſſe, ſcribi etiam per E ſimplex: SARMIZEG.

Porrò, non modo laudatus Scriptor p. 128, ſed alii quoque ſæpiùs, putarunt, in ruinis Sarmizægethuſæ, præter vicum Valachicum, Hungaris *Várhely*, Valachis *Gradistya* nuncupatum, exſtare locum *Veczel* aut *Vecel*: ſed ſciamus, locum & vicum valachicum *Veczel* (al. *Viczel*, *Vitzel*, *Vicel*) nominatum, non admodùm procul quidem a *Várhely* remotum eſſe, quatenus in eodem Comitatu Hunyadenſi, cum priore jacet: diſtat tamen ab eo duobus milliariis hungaricis; nec eſt in *Diſtrictu Hátſzeg* ſed in *Vallem* fluminis *Maros*, ubi pagus nominatiſſimus *Maros-Németi* conſpicitur, diſcedit.

Ager

Ager Vici *Vitzel* monimenta Romana adcolis ſæpe offert eruenda. Si in Dacia noſtra unquam exſtitit *Sergidava*, quam Zamoſius in valle Hátſzegenſi proximam Sarmizægetuſæ fuiſſe credidit: non alibi, quàm hoc loco floruiſſe exiſtimarem; & vetuſtiſſimis illis temporibus, juxta Vetzel ac Németinum, Pontem, navalem, aut lapideum, in Maruſio fluvio exſtitiſſe; quem bellorum iniuriâ & amnis violentiâ diruptum, *Aulus Criſpus* reſtituiſſet, juxta Inſcriptionem Oſtrovienſem, apud D. Seivertum numero LXXIII[tiam], quæ ſic legitur: „ Aulus Criſpus è „ Tribu Volteia, Præfectus Legionis XIII. Geminæ, „ Pontem Bellorum injuria & Amnis violentia di- „ ruptum, Populo Plebique Sergidavenſi reſtituit.„ Potuerit verò & *Sergidávæ*, & corrupto *Decebali* nomine, alternatim, ab accolis vocari.

Ad pag. 22.

In locum Coloniæ *Perendaneſiorum*, quam ad *Zalatnam* locavimus, D. Seivert p. 77, poſt Kölefcrium, ponit *Patroiſſam*, eamque *cum* Paraliſſo *vel* Paraiſo *Sponii eandem eſſe*, *ex ſitu & diſtantia*, *ruderumque alibi haud extantium conſideratione*, cenſet, aut *Soterium* ſic cenſentem adfert. Köleſerius autem Paroliſſum ad *Salinas*, ſive *Tordam* Oppidum, floruiſſe, ſuſpicatur, *Aurar. Rom. Dac. p.* 22. Nos, Paraliſenſium Civitatem & Municipium in Provincia Dacica exſtitiſſe, ſvadentibus etiam Inſcriptionibus Seivertianis p. 71, 77, 108, non dubitamus; locum tamen illius determinare nequimus.

Ad pag. 23.

Apulenſis Coloniæ, ab Apulo ſeu Apulia Vrbe ac Municipio ſic dictæ, memoriam, præter citatam Inſcriptionem, plures aliæ quoque conſervant. Vid. *Seiv. p.* 32, 74, 75, 76, 99, 105, 106, 111, *cet.*

Hanc

Hanc autem Coloniam, fuiſſe ab hoſtibus, aut infortunio aliquo, vaſtatam vel deletam, à Decio verò Imperatore, ſeculo Chriſti 3^{tio}, reſtauratam, & novis civibus auctam, demonſtrare videtur Inſcriptio apud Seivertum XXXVII^{ma}, quam Idem ſic legit: „Imperatori Cæſari, Marco Cneo Meſſio „Quinto Traiano Decio, Pio Felici Auguſto, „Pontifici Maximo, Tribunitia Poteſtate ſecun„dum, Conſuli ſecundum, Patri Patriæ, Reſtitu„tori Daciarum, Colonia Nova Apulenſis ſolvit.„

Ad pag. it, 23.

Vrbs antiqua Romana *Salinarum*, ſita erat in colle, occidentem inter ac meridiem Oppido *O-Torda* proximante, & communiter *Vár* (Arx) vocato, ubi hodieque foſſæ veſtigia in ſuperficie terræ conſpiciuntur; è terra verò, licet ſegetibus lætâ, lapidea murorum fundamenta, urnæ ſepulcrales, &, cetera Romana monimenta, eruuntur Lateres magni pulcrique, quibus ſtructus fuerat Canalis ſeu aquæ ductus, quo fons ſaluberrimus è territorio pagi *Koppánd* in Vrbem derivatus erat. Tales lateres in pavimento Bibliothecæ Collegii Ref. Nagy-Enyedenſis calcabis. Vid. de hac Vrbe Ill. WOLFFGANGI *de* BETHLEN *Hiſt. Lib.* 8. *p.* 509; & *Köles. p.* 22.

Ad pag. it. 23.

Coloniæ Romanorum, in agro Claudiopolitano, *Sextæ Traianæ* olim dictæ, memoria ſuperat in Inſcriptione, quam ex lapide Claudiopolitano, *Lazius* in Republ. Romana p. 930, Tröſter in Alt- und Neu deutſchen Dacia p. 454, ediderunt, quamque Seivert, malè deſcriptam nihil dubitans p. 129, hoc modo reſtituendam putat, „Imperatoribus Opti„mis: Severo Maximo Pontifici; Antonino Pio „Divi Hadriani Filio; Marco (*Aurelio*) Auguſto,

„Co-

„ Colonia Sexta Imperatoris Cæſaris, Traiani Par-„ thici, Divi Nervæ (Filii.) „ Eamdem Inſcriptionem, ſed multùm detritam, in Comitatu Hunyad, ad Templum pagi *Peſtyén*, ante fores turris, in marmore albo exſiſtentem tradit Seivert, ſeque neſcire ait, quare eam Lazius Vrbi Claudiopolitanæ adſcripſerit. Negare itaque videtur, *Sextam Traianam*, ad Claudiopolim aliquando floruiſſe. Sed, nonne, quæſo, una eademque Inſcriptio in duos lapides referri potuit? aut Lapis Claudiopolitanus ad *Peſtenum*, ab aliquo loci Poſſeſſore, deferri? Nos itaque Gravium Scriptorum ſententiæ non contraimus, ſed admittimus *Coloniam Sextam Traianam* eo loco, quo nunc Claudiopolis floret, viguiſſe; quæ, ſcilicet in ordine militari *Colonia Sexta* dicta fuerit, vulgò autem *Cluſa* ſeu *Cluſæ*, à *cluſis*, hoc eſt, anguſtis per petras viis, quo nomine Romani interpoſitiones locorum difficillimas vocare (à verbo *claudo*) conſveverant, quodque huic Caſtro, tamquam primo ad alpes Kalatenſes, conveniebat. Hinc Valachi, romanæ originis homines, dixère & dicunt hodieque Civitatem Claudiopolim *Clus*, Hungari *Kolosvár*, latinè demùm à medio circiter Seculi 16^ti^ *Claudiopolim*, pro *Clauſopoli*: non enim à *Claudio* hoc nomen venit. *Vid. plura Part. II.* Ptolemæus tamen, qui ſeculo Chriſti 2do, imperante Antonino Pio vixit, non his nominibus inſignivit, ſed *Patroiſſam* vocavit, quo videlicet nomine, Daci lingvæ græcæ gnari, qui ante Romanos hoc loco degebant, Caſtrum ſuum nominabant, ex vocabulis, vt credibile eſt: Πετρος, quod ſaxum, & οὖς, quod aurim, impropriè verò aperturam, ſignificat.

Petroſz, nomen vici Valachici, intra Paſſum Vulkányenſem, in Diſtrictu Hátſzeg, cujus Huſz-

tius

tius meminit, non è *Patroissa* natum est, sed ex voce *Petrosa*; quam, Coloniæ Romanæ in eo loco petroso sitæ, nomen fuisse, ex erudita relatione Spectabilis & Doctissimi D. SAMVELIS BALIA *de Felsö Szilvás*, ad Tabulam Continuam Incliti Comitatûs de Hunyad Notarii, accipio.

Inscriptionem Claudiopolitanam quam, ad Portam, Samusium respicientem, *Hid-Kapu* Hungaris dictam, esse memoravimus, Jo. Seiv. p. 18. hoc modo legit: „ I. O. M. Taviano, pro Salv. Imp. „ Antonini & M. Aureli Cæs. Milites Consistentes „ Municipio posuerunt. „ Dicitque, p. 19: Dii gentilium nonnunquam Vrbibus, Populisve, ubi præcipuè, vel peculiari more colebantur, cognomina sua debent. Sic *Jovem Cantabricum* legimus in nummis Gallieni; *Herculem Argivum*, *Cretensem*, *Lybicum*, *Deusonniensem*, *Macusanum*, in numis Posthumi patris. Hinc crederem *Jovem Tavianum*, à Castello *Tavium*, quod emporium metropolisque Trocmorum in Gallo-Græcia, sive Galatia, fuit, sic dictum fuisse. *Hæc ille.*

De hac denique Colonia, Georg. Huszti, in sua *O és Uj Dacia*, adfert opinionem quorumdam, qui putassent supra Abbatialem pagum *Kolos-Monostor* (antiquè *Klus-Monostra* & *Clus-Monostra*, seu *Clws-Monostra.*) Civitati Claudiopolitanæ proximum, exstitisse Castellum Dacorum, *Zeugma* nuncupatum, quod milite præsidiario Trajanus firmasset, successores verò Imperatores neglexissent, usque ad Claudium; cujus Præfectus quidam militaris, sub montem *Kö-mál*, ubi nunc Claudiopolis splendet, lapides murales transferre, Arcemque Veterem Claudiopolitanam exstruere iubens, primùm quidem *Zeugma*, dein verò *Claudiam* aut *Claudiopolim* nominasset; unde etiam hodie in eadem Arce Vetere, quædam platea *Zeugma*, altera

altera autem *Claudii*, vocarentur. Quid ad hæc? Sciſcitatus Claudiopoli, & non ſemel extra eam à Claudiopolitanis, harum platearum nomina (figmenta) reperi nunquam. Et certè nomen *Claudiopolis* reſpectivè recens eſt, utpotè, quod ducentorum annorum ſpatium vix excedit: cum antea in latinis quoque litteris *Kolosvár* & *Klvsvár* ſcriberetur.

Ad pag. 26.

Quid ſi *Prætoria Auguſta* dicta fuit pars præcipua Vrbis Sarmizægetuſæ, in qua Pro-Prætoris & ſummorum Officialium palatia auguſtè eminuerint; Si ita; tamen ad *Forum Siculorum*, aut Caſtellum *Véts* (cum & hàc via romana tendat,) nunc juribus Illuſtr. Domini Lib. Bar. SIMONIS KEMÉNY *de M. Gy. Monoſtor*, Supremi Comitis Comitatûs Albenſis Inferioris adnumeratum, aut ad utrumque, Coloniæ Romanæ exſtiterunt. Scio quidem Civitatem *Marus-Váſárhely* (quæ olim *Székely-Váſárhely*, lat. *Forum Siculorum*, recentioribus Agropolis ex *αγορα* & *πολις*) è pagis Siculicis: *Nagy-* (alias *Felsö-*) *Sásvári*, *Kis-* (ſive *Alſó-*) *Sásvári*, *Székelyfalva*, *Gurdásfalva*, *Bene-falva* & *Kis-falud*, in Oppidanos militiam peroſos (Oppida namque Nobilia caſtra ſequi tenebantur,) Jus Liberæ Regiæque Civitatis, cum conſveto Civitatibus onere Tributi, à Principe Gabriele Bethlen, An. 1616, impetraſſe, atque adeo non è vetere Civitate aliqua Romanorum inſtauratam fuiſſe: in hoc tamen agro, Romanorum, & Dacorum fortè antea, Civitatem ſtetiſſe, præter viam illam romanam, quæ etiam verſus Mikhazam deflectebat, teſtari videtur nomen fontis in territorio Civitatis, *Király kutja*, i. e. Regis puteus, ab antiquo aliquo Rege Dacorum, in cujus honorem hoc nomen nactus fuerat, ſic nuncupati; quod nomen,

anti-

antiqui Siculi noſtri, à prioribus loci incolis acceptum, retinuerint.

Ad pag. itid. 26.

Napocenſem Coloniam, ſi ad *Szamos-Ujvárum*, e ruderibus veteris arcis, locare vellemus: ea ſanè reperiremus in terreno ejus, juxta Vineam Gerlaienſem, à prædio ſeu viculo *Gerla*, Novæ Arci proximo, ſic dictam; ſed hæc non probant, quod probandum eſſet. Seivert p. 108, de hac ſcribit: „ Colonia *Napocenſis* tertia eſt, quæ in Jure Romano occurrit; ſed ubi locorum olim fuerit, pro certo affirmari vix poteſt. Lapis enim iſte Claudiopolitanus ſententiam eorum, qui *Claudiopolim* Coloniam Napocenſem eſſe putant, minimè evincit, aliunde forſan illuc allatus. In orientali Transſilvaniæ regione, haud procul à Maruſii ripa ſupereſt pagus *Poka* dictus; quid ſi hocce ſuum nomen Civitati *Napucæ* deberet, atque Colonia Napocenſis olim hìc conſtituta fuiſſet? „ Sed abs Hungaro *Pouka* (hodierna ſcriptione *Póka*,) nomen hoc huic loco, in Comitatu Tordenſi ſito, atque pago *Póka-falva*, in Comitatu Albenſi Inferiori locato, adhæſit. Si quis non adſentiatur; videat, utrum pago *Poka* magis, quàm *Pokafalvæ* Coloniam adtribuat?

Ad pag. 27.

Patavicenſium Vicum, cujus mentio fit in *Pand. Juſtin. Lege* 1. *§.* 8, 9, *de Cenſibus*; &, qui à Septimio Severo Jus Coloniæ impetravit; Zamoſius p. 34. idem fuiſſe putat cum *Petovio*. Inſcriptiones hactenùs duæ ſunt, quæ Petovii mentionem faciunt. *Vna* eſt Saxopoli reperta, quam Seiv. p. 168, ſic legit: „ Dis Manibus. Marco Aurelio Creſcenti, Auguſti Liberto. Vixit Annis LXI. Et Aureliæ Floræ, Filiæ ejus defunctæ Petovii. Vixit Annis

XXIII,

„ XXIII, Menſibus XI, Diebus XX. Ælius Julia-
„ nus Socero, & Conjugi Pientiſſimæ, Benè Me-
„ rentibus Poſuit. „ *Altera*, Tordæ reperta, p. 89,
cum interpretatione, ſic habet: „ Dis Manibus.
„ Publio Ælio, Titi Filio, Quæſtori Reipublicæ,
„ Auri Luſtralis Coactori, ac Civitatum Volmerii
„ & Petovii Curatori, Quintus Lælius Æſopus
„ bene merenti Monumentum poſuit. „

P. Timon, *Imag. Ant. Hung.* Cap. XV, hanc in rem hæc ſcribit: „ An autem revera *Petovium* quod-
„ dam, itemque *Volmerium* fuerit in Dacia, du-
„ bium controverſumque eſt, ſi quidem ex Inſcri-
„ ptionibus illis id non videtur confici. Idem enim
„ Vir poterat eſſe *Auri luſtralis Coactor* in Dacia, &
„ Curator Civitatum Volmerii & Petovii in alia pro-
„ vincia, atque adeo Tordenſis Inſcriptio imbecil-
„ la eſt ad probandum: epitaphium autem Creſcen-
„ tis & Floræ apertè contra Zamoſcium facit, quia
„ Floram Petovii eſſe defunctam declarat. Non
„ enim moris erat Romanorum, ut in epitaphiis ex-
„ primerent locum, ſi in eo ipſo quis fato conceſ-
„ ſit, in quo vitam tranſigebat. „ Porrò, idem Timon, Petovium, eandem eſſe Civitatem cum Petovio Styriæ Inferioris, exiſtimat. Sit ita. Non tamen deſunt Viri Eruditi, qui fati locum in Epitaphiis expreſſum, non indignum Romanis cenſeant, & *Volmerium* locent in eam terram Comitatûs Hunyad, ubi pagus *Balamir* iacet; quem à *Valamiro* priſco Rege Daciæ ſic nuncupatum judicant; indeque juga montium ſilveſtrium, Saxopolim verſùs vergentia, *Valamiri juga* Scriptoribus audiunt. Zamoſius verò putabat ibi Volmerium fuiſſe, quà Sargetia ſive Strigius (Hung. *Sztrigy*) amnis, ex Vlpia

Traianæ claustris, per angustias montium elapsus, in Marusium sese mergit. *Petovium* autem, quidam quærunt in pago *Pata* Comitatûs Kolosensis, alii in vico *Klopativa* Comitatûs Hunyad: sed nihil certi adfirmari potest.

Rever. ac Eruditiss. Vir, D. JOAN. KEREKES, Illust. D. Comiti GREGORIO *Seniori de* BETHLEN à Sacris Aulicis; Amicus Dilectus; quasdam mecum Schedas Inscriptionum Romano-Dacicarum communicavit, Viri alicujus Eruditi, Pastoris Helv. Confess. addicti (cujus tamen nomen nos latet,) qui Petovium ad Saxopolim (Hung. *Szász-Város*) Oppidum locat, scribens: „ Non possum silentio præter„ ire, hìc etiam Saxopoli, me deprehendisse an„ tiquitatis Romanæ vestigia, a nemine hactenus re„ lata, penes Fornicem (forsan *Fornacem*) latera„ riam; crebri & ingentes rivi vulgò Bétz dicti elu„ viones, anni 1739 & 1740, aperuerunt ac de„ nudarunt nobis fundamentum arcis, ex lateribus „ ad formam Sardiensium (*vid. infra*) longis & la„ tis inceptum, verùm aliqua de causâ interruptum; „ rudera prope fundamentum in cumulos sparsa & „ spinis obsita, fuisse aliquam Romanorum ope„ ram loquuntur. Conjectare licet, fuisse *Petovium*, „ cujus titulum, in Templo Saxopolitano superesse „ monet Fassching *p. m.* 40. Ad vicum Sebesély, „ inter orientem & septentrionem, in summitate „ montis coni instar fastigiati, hodiedum superest „ acropolis, cujus muri longinquitate temporum „ parùm sunt debilitati: opinor ego ibi fuisse Ex„ cubias Romanorum; qualium munitionum in ca„ cumine montium locatarum ruinis abundat no„ stra Dacia. Adjacent rivo *Városviz* (ab Oppi„ do Szász-*Város* nomen adepto) vocato, in-

„ ter

„ ter vicum Szereka & Városviz, Saxopoli ferè „ unico milliari germanico diſſito, ad auſtrum, pa„ rietinæ cum fundamentis mœnium ex terra pro„ ſtantium, quæ priſcorum Romanorum in conden„ dis Vrbibus induſtriam perhibent. „

Idem ſchedarum Auctor, producit raram quamdam Inſcriptionem, quæ ſic habet:

ACKΛΗΠΙΩ ΚΑΙ ΑΓΙΕΙΑ
ΘΕΟΙC ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΟΙC
ΑΞΙΟC ΑΙΛΙΑΝΟ ΝΕΩΤΕΡΟCΕΥ
ΧΑΡΙCΤΗΡΙΟΝ
ΙΟΝΙΟC

cenſetque vocem ΑΓΙΕΑ, ſcribendam verius ΥΓΕΙΑ, ex Inſcriptionibus antiquis; & ſubnectit: „ Hæc In„ ſcriptio reperta à nobis in Boldogfalva, in Villa „ Illuſt. Domini Ladislai Kendeffi, occaſione fune„ rationis Ill. quondam Gabrielis Kendeffi. „ NB. *Axius Ælianus* fuit ſub Traiano Procurator Aurariarum, *Seiv.* p. 3, 117, 118.

Ad pag. 27.

In territorii Oppidi *Sárd*, valle fluvii Apuli, Lateres omninò in hunc diem eruuntur, magnâ ſæpe copiâ, vt perhibet memoratarum quoque Schedarum Auctor, inquiens: „ Ille ipſe vidi Lateres „ plurimos, ingentis longitudinis & latitudinis, qui „ ruebantur ex dumetis juxta Apulum ad meridiem, „ è regione molendini Sardienſis; conjiciebam, „ præſentibus oculis hæc fideliter luſtrans, ex ope„ re, binis ordinibus laterum, ab invicem non lon„ gè diſtantium, conſtante, fuiſſe Aquæductum „ Romanorum, &c. „ Non tamen ſequitur Romanam aliquam Vrbem ad Sardum ſtetiſſe: illa enim monimenta romana, quæ hoc loco, & in omni val-

le Apuli, usque Zalatnam, reperiuntur, ſunt veſtigia ædium & variarum ſtructurarum, quas, inter Apulum (nunc albam-Carolinam) & Coloniam Perendaneſiorum (Zalatnam,) Romani poſuerant, & incolis ſeu cuſtodibus tradiderant, pro auri rerumque monetalium commercio ſecuriore. Memorabile eſt ad hanc vallem, inter Sard & Zalatna, Caſtellum, jam S. Michaëlis dictum; quod à Romanis (ut monimenta loquuntur) poſitum, excelſa è rupe, vicum valachicum *Tötfalu* deſpicit. Sunt in Comitatibus quoque Küküllö & Kolos, pagi *Sárd* nominati; ſed an ex ſola voce ſequitur Colonias Romano-Sardicas illic unquam ſtetiſſe? Monet Seivert p. 187, Vrbem Sardicam equidem Daciæ adſcribi; &, teſte Theodoreto, metropolim ejus Provinciæ fuiſſe: ſed non Daciæ antiquæ, cujus metropolis Vlpia Traiana Sarmiz; at Daciæ Aurelianæ, cujus nos p. 30. meminimus.

Plurium quoque, quàm commemoravimus, Romanarum Arcium veſtigia, in Dacia noſtra, certè ſuperant. Curia Nobilitaris & Domicilium, in pago *Óltſzeme*, Sedeque Sepſi, Ill. Dom. NICOLAI *Comitis* MIKÓ *de Bodok*, multorum judicio, in ruderibus, (quæ & nos vidimus,) Romani Caſtri, jacet. In Sede Siculicali Bardotz; pago *Bibartzfalva* objacet ex auſtro mons rivulum *Vár patak* (i. e. arcis rivum) demittens, ſilvâque fagineâ veſtitiſſimus, cujus in vertice rudera arcis manifeſta, & muri terra æquati, conſpiciuntur: hanc Romanam fuiſſe teſtantur numi ibi reperti, & urna ſepulcralis nec pridem, cum defuncti cinere, inventa; qualium teſtes autoptas adeas, ſi placet, Spectabile ac Generoſum par Fratrum germanorum, D. SAMVELEM OSVÁTH *de Bibartzfalva*, Inclitæ Sedis Siculicalis Bardotz

dotz V. Judicem Regium Conſultiſſimum (cui multa Inſtrumenta in Notitiam Transſilvaniæ facientia, Articulos Diætales cumprimis, grati debemus,) & D. LADISLAVM OSVÁTH *de Bibartzfalva*, dictæ Sedis Notarium Ordinarium. Arcem hanc ſilveſcentem, ſupereſſe putavit, &, ſub nomine *Bivarcz-falva*, exhibuit *P. Faſching*, *Nov. Dac. p.* 37. Hujus arcis incolæ adcolæque Romani, ut ſuſpicari licet, cum tempore, ejusdem Sedis pagum, Bibartzfalvæ, Bardotzo, Száldoboſo, Vargyaſo & Baroto collimitaneum, atque *Olaſz-telek* (i. e. Italicus fundus) nominatum, inſederunt; quem ex eo, ſupervenientes è Scythia Siculi *Italicum* dixerint, quòd incolas loci ex Italia veniſſe noverint. Auſtralis pagi hujus campus cum proximo Barotenſi, vocatur *Vétzer*, nomine non multùm diſcedente à *Veczel*, quod è corrupto Decebali nomine natum, Scriptores, ut retulimus, opinantur.

Ad pag. 31. *lin.* 4. poſt vocem: *hauſtæ.*

Lapides Romanis Inſcriptionibus notati, frequentes adeò fuêre in noſtra Dacia, ut innumeri licet deſtructi & in varia ædificia compacti fuerint, ante ſeculum præſertim noſtrum, quo tales jam antiquitates venerantur à compluribus; Jo. Seivertus tamen, in *Inſcript.* ad ſolum Apulum ſive Albam Carolinam 111. repertos & deſcriptos tradat, ad Várhely ſeu Vlpiam Traianam 37, plurimos inſuper in Civitatibus, Oppidis & Pagis, quorum nomina, apud eum, ſunt: Claudiopolis, Cibinium, Sabeſus, Torda, Nagy-Enyed, Zalatna, Székely- (Maros) Váſárhely, Hátſzeg, Saxopolis, Schæsburgum, Mercurium, Auraria magna (Abrud-banya,) Déva, Brettye, Oſtro, Kernyesd, Peſtyén, Sárd, Al-Vintz, Klopativa, Nalátz, Demſus, Arannyas-Lona, Görgény, Bóldogfalva, Németi, Vetzel, Diód, Bi-

ſtricium, Petreſan, Bedellö (*Petelle* habet Seiv,) Zejkfalva (Szék-falva habet,) Tótfalu, Mikeſzáſza,

„ Inſcriptiones Romanæ per Transſilvaniam ob-„ viæ, vt Viennam portarentur, ab Imperatore „ Carolo Auguſto, An. 1723. mandatum eſt, tan-„ tæque rei cura, Comiti Italo Arioſti (*qui Librum* „ *inſignem ex Inſcriptionibus Lapidum concinnavit*) com-„ miſſa fuit. Minimè verò votis omnia reſponde-„ bant, Valachi enim in Comitatu Hunyadenſi, „ omnes ſicubi reperirent, deſtruebant Lapides, ut „ ab onere deportandorum Albam tanto faciliùs im-„ munes forent. Accidit etiam, ut duæ ad Lippam „ naves, una cum lapidibus, in Maruſio ſubmerſæ ſint, „ cura vero Arioſtana nonnullos lapidum iterum ex „ alveo fluminis productos eſſe, dicitur. *Seiv. p.* 30.

Ad pag. 47.

Tabula ſanè Geographica Transſilvaniæ, quemadmodum maxima omnium, (utpote, quæ orgiam longitudine excedit, latitudine æquat propemodum,) ita & optima, edita eſt A. 1735, ſub hoc titulo: *Nova & accurata Geographica Mappa Daciæ Mediterraneæ, ſeu moderni* Principatûs Transſilvaniæ. *Auguſtiſſimo Romanorum Imperatori* Carolo VI. *Principi Hæreditario, Patri Patriæ devotæ. Sub Præfectura Militari* Franciſci de Paula S. R. I. Comitis à Wallis. *Sumptibus Provinciæ, Cura Architecturæ Militaris Protribuni* Joh. Conradi de Weiſs *comenſurata & delineata* M. DCC. XXXV. Inſtituerat Doct. D. Weiſſius *Hiſtoricam, Geographicam & Topographicam Deſcriptionem hodiernæ Daciæ Transſylvaniæ*: ſed an abſolverit, haud novi, nec quidquam ex ea, præter Conſpectum vidi.

Ad pag. 133. *l.* 14.

Immò Falconarii tales (lingvâ noſtra *Solymár*, & plural. *Sólymárok* magis uſitatè dicti,) inter Siculos noſtros,

ſtros, plenariâ ab oneribus & ſervitiis plebejis immunitate, atque adeo prærogativâ nobilitari, donabantur, non in propriis tantùm perſonis, ſed in Poſteris quoque ſuis, ad tale aucupium obligatis. Teſtes huius rei poſſidemus Litteras Privilegiales, Petro Máthé, Nicolao Máthé, Andreæ Márok, Matthæo Márok, Thomæ Lörintz, in Sede Siculicali Bardotz, Pago Vargyas; & Nicolao Pál, Valentino Pál, Michaëli Benedek Seniori, Valentino Mihály & Laurentio Kováts, in Sede Siculicali Udvarhely, Pago Lövéte habitantibus, à Principe Chriſtophoro Bathori datas, & à filio ejus Sigismundo Principe A. 1602, 28. in Mart. Civitate Corona, ac poſtea à Principe Georgio I. Rákoczi An. 1634, 27. Jun. Albæ Juliæ, confirmatas.

Ad pag. 151. *lin.* 6. *& p.* 439. *ſeqq.*

Nationale quidem *Privilegium* Inclitæ Nationis Saxonicæ ab Andrea II. datum, aut periit prorſus, aut lucem non videt: ſed in Litteris Confirmationalibus ſucceſſorum Regum, Cibinii adſervatur. Tales ſunt Caroli Regis, de An. 1317, ſic habentes:
„ CAROLVS, Dei Gratia Hungariæ, Dalmatiæ, Croa„ tiæ, Ramæ, Serviæ, Galliciæ, Lodomeriæ, Coma„ niæ, Bulgariæque Rex; Omnibus Chriſti Fideli„ bus præſentes Literas inſpecturis, Salutem in „ omnium Salvatore. Ad univerſorum Notitiam „ harum ſerie volumus pervenire, quod accedentes „ ad noſtram præſentiam Comites Blantz & Hen„ ning pro tota Vniverſitate Saxonum de Cibinio, „ ac ad Sedem Cibinienſem pertinentes, exhibue„ runt nobis quandam chartam, tenorem, ut dixe„ runt, Privilegii ſuper libertate ipſorum confecti, „ continentem, petentes à nobis, cum Inſtantia, „ ut ipſam ratificare & approbare, ac noſtro digna„ remur Privilegio confirmare, Cujus tenor talis eſt:

„ *In Nomine Sacratissimæ Trinitatis & Individuæ* „ *Vnitatis - - - Datum anno ab Incarnatione Domini* „ *Millesimo Ducentesimo Vigesimo Quarto, Regni au-* „ *tem nostri Vigesimo primo.* Nos igitur petitionibus „ dictorum Blantz & Henning Comitum, ac totius „ Vniversitatis Saxonum prædictorum indicati teno- „ ris dicti Privilegii eorundem, eatenus, quatenus „ ipsum valere invenimus & cognovimus præsenti- „ bus de verbo ad verbum insertum, approbamus „ & etiam confirmamus. In cujus rei memoriam „ præsentes concessimus Literas duplicis Sigilli mu- „ nimine roboratas. Datum per manus Discreti Vi- „ ri Magistri Johannis, Ecclesiæ Albensis Præpositi, „ ac Archidiaconi Kiküll. Electi, & Fidelis Aulæ „ nostræ Vice-Cancellarii, octavo Calend. Junii, „ Anno Domini 1317, Regni autem nostri simi- „ liter 17. „ Tales sunt porro Confirmationales Ludovici I. Regis de An. 1366, Mariæ 1383, Sigismundi 1387, 1406, Matthiæ 1486, Vladislai 1493, Ferdinandi 1552, aliæque.

Sed An. 1770, in Causa Fisci Regii, contra Incl. Nationis Saxonicæ Vniversitatem, ratione minorum Decimarum mota, & coram Inclito FORO PRODVCTIONALI agitata, Fiscus Regius, priusquam de natura competentiaque Decimarum disputaret: contra Producta Incl. Nationis Saxonicæ, cumprimis autem Privilegium Andreanum in Confirmationalibus Caroli Regis exhibitum, ipsasque Confirmationales Carolinas excepit, illudque nec quoad *formam*, nec quoad *materiam* in Judicio subsistere posse allegavit. *Quoad formam* subsistere minus posse tribus *rationibus* ursit, quarum *prima* erat, quod *Datis diei & loci* careret, & nulla prorsus illius ævi Archi-Episcoporum, Episcoporum ac aliorum Re-

gni

gni Judicum facta mentione, nec quidem hoc, per cujus manus dictum Privilegium datum esset, fuisset expositum. Natio Sax. ad hanc Fisci Objectionem reposuit, Omissionem Dati, Diei & Loci, non vitiare Instrumenta illius ævi, cum omnia fermè ejus temporis Instrumenta hoc vitio laborare conspicerentur. Sed neque hoc, quòd dictæ Litteræ, per cujus manus datæ fuerunt, aut qui in ævo illo Archi-Episcoporum, Episcoporumque vel Judicum Regni sedes & officia obtinuerint, eorundem mentio non haberetur; siquidem Pars Actorea Legem hoc ipsum positivè præcipientem exhibuisset prorsus nullam. *Quoad materiam* verò subsistere non posse, septem argumentis Fiscus Regius contendebat, quorum *primum* erat, quod per Saxones non Privilegium Andreanum, verùm nuda *Charta*, seu Privilegii copia fuisset ad confirmandum præsentata. Ad quod respondebat Sax. Vniversitas, antiquo illo ævo *Chartam* significasse *Privilegium*. Quibus Partium rationibus & argumentis juxta se positis, sub effluxu iteratarum Sessionum disputatis & maturo judicio excussis, comperit Forum Productionale, tam pro oppugnatione, quàm verò propugnatione in Quæstionem vocati Instrumenti, non defuisse Partium validissima argumenta, conclusit tamen uno voto, ut, quia ex prælectione Deliberationis R. Gubernii à Sax. Natione in specie productæ, Forum Productionale sat liquidè fuisset informatum, Fiscum Regium coram Foro Regii Gubernii, in Actione sua, annis retroactis contra Vniversitatem Nationis Saxonicæ, in Causa *Census S. Martini* instituta, Censum hunc à 500. Argenti Marcis, in Litteris Andreanis expressatis, non solùm prætendisse à Saxonibus administrandum, vi Instrumenti illius Andreani, sed

Deliberationem etiam obtinuiſſe favorabilem: ideo eumdem Fiſcum Regium, contra inſtrumentum illud, cui antea adhæſit, & formalitatem ejus extrinſecam, quam pro ſuo adminiculo agnovit, in hoc Proceſſu jam agere non poſſe.

Interim, dum ex allegationibus Partium anterioribus compertum fuiſſet manifeſtè, Vniverſitatem Sax. Nationis, Fundum, quem incolit, iure perpetuæ Collationis ad ſe pertinere prætendere, ac ex eo, Vigeſimam & ſubinde Quinquageſimam, à Valachis in eodem Fundo commorantibus, Paſcui titulo deſumſiſſe; naſcebatur Quæſtio: *Utrum jure Collationis, proprietas Fundi, quem incolit, ad Vniverſitatem Nationis pertineat, vel non?* Fiſcus negativam tenens, adſeruit, Inſtrumentum Andreanum, *non* eſſe *Donationem* formaliter talem, ſed *Contractum* duntaxat *Emphyteuticum*; quia 1.) Uſus fructus Terræ conceditur Hoſpitibus Teutonicis, ut Canon, ſeu 500. argenti marcæ ad lucrum R. Cameræ, annuatim per Delegatos Regios colligatur, &c. 2.) *Canonem* ſub nomine *Contributionis ordinariæ* venire non poſſe; quia Contributio ordinaria cum aliis Nationibus communis, per Nationem Saxonicam præſtetur, &c. 3.) In hoc Inſtrumento, verba: *Damus, donamus, in perpetuum*, quæ Donationis perpetuæ ſemper formalia eſſe ſolent, non continentur, *cet.* Quòd verò proprietas Fundi, de quo agitur, non ad Nationem, ſed ad Principem pertineret, patere ex his: 1.) Quòd Saxones in Transſilvania Regios, unà cum Fundo, *Decreta Vladislai* & *Ludovici* Regum Bonis Sacræ Coronæ adnumerarent. 2.) Quòd *Approb. Conſt. P. 2. T. 20. Art. 6.* Nationem Saxonicam *Peculium* Principis nominaret. Et licet hæc nomenclatio, iuxta *Compil. Conſt. P. 3. T. 13. A. 6.* habe-

haberetur abrogata: obligatio tamen huic nomenclationi inhærens, ipsam Nationem etiam hodie maneret ex Lege inviolabiliter præstanda. 3.) Quòd gloriosissimè regnans Sacratissima Majestas, in Benignissimis Suis Rescriptis, signanter 27. Mart. 1753, ac aliis iteratis propinquioribus, Viennæ emanatis, Fundi Regii proprietatem ad Se pertinere, & Se in eodem Dominam Terrestrem esse declaraverit, & eadem iterata Rescripta vim Legum fuissent sortita.

Incl. Sax. Universitas ad hæc reposuit: 1.) Litteras Andreanas non redolere *Contractum Emphyteuticum*; cum contineat perpetuam Collationem Terræ, & omnium ejus Beneficiorum liberum usum, Jurisdictionisque exercitium; cumque Rex donans actum suum collationem & donationem nominet, subsequi autem Reges, usque ad Ferdinandum, *Privilegium* appellent. 2.) *Lucrum Cameræ* non significare *Canonem annuum*; sed Contributionem ordinariam, etiam cum aliis Nationibus communem: iuxta Decretum enim Ludovici Regis 1351, Nobiles etiam comperiuntur de Bonis propriis solvisse Cameræ R. Lucrum; nullus tamen eos dixerit fuisse & esse Emphyteutas; probari hoc etiam ex aliis Regum Decretis, Lucrum Cameræ, pro reali Contributione, non veró Censu Dominali accipientibus. Quòd verò in hoc Privilegio, Lucrum Cameræ in fixa quantitate, & per Regios Collectores exigendum imponatur, inde non Juris Dominalis exercitium, sed potius erga Sax. Nationem favor inferri potest, ut scil. Contributio Nationis semper sit fixa & stabilis, nec per quosvis obvios cum extorsionibus, sed per Regios denominatos, cum cautela præscripta, exigatur. 3.) Verbum *Contulimus*, perinde esse, ac *Donavimus*, &c.

Qui-

Quibus Partium allegationibus & argumentis adſumtis, reflectens ſe Forum Productionale, ad Inſtrumentum Andreanum, cui, tamquam ancoræ, Vniverſitas, in ſubſtrata prætenſione, adhærere comperiebatur; reperit in ejus textu, *uſus communes exercendo cum prædictis Blacis & Biſſenis*, non plus Teutonicis tunc Hoſpitibus addixiſſe *cet.* ideoque concluſit, vi Inſtrumenti Andreani, Terræ proprietatem ad hoſpites Teutonicos haud tranſiviſſe, ac etiam hodie ad Sax. Nationem non pertinere; & ſic, proprietate Fundi non habita, ex capite proprietatis Terragii vel Paſcui, à Valachis Fundum Regium inhabitantibus, vel aliis quibusvis illius incolis, nullas Decimas, Vigeſimam, vel Quinquageſimam, Sax. Vniverſitatem in Fundo Regio percipere de lege potuiſſe, vel poſſe etiam de præſenti judicialiter deliberavit. Hæc omnia, ſimulque Cleri Saxonici in hac Cauſa (ratione Decimarum) Ingerentis rationes, & reſponſa Fiſci, fuſè legi poſſunt in Deliberato Incliti Fori Productionalis, hac in cauſa, Cibinii, An. 1770, 15. Dec. deciſa; at, ab Actore in oneroſis; atque ab Ingerentibus, appellata, & transmiſſa. Quæ verò poſtea in his Rebus acta ſint, *Parte Speciali* referemus.

Ad pag. 162. *lin.* 17.

Pagi, *Almás* (à fructu Mali, Hungaris *Alma* vocato) nuncupati, aliquot in Transſilvania numerantur, ut in Sede Siculicali Udvarhely, Sede item Kézdi, Comitatu Hunyadenſi, &c. *Almás* ille, qui inter Civitatem Mediam (*Medgyes*) & Oppidum Eliſabethapolim (Hung. *Ebesfalva,*) in boreali ripa magni Küküllö fluvii jacet, ad Comitatum Küküllö pertinet, Juribusque Ill. DD. Lib. Baronum *Bánffi de Loſontz* adnumeratur, creditur vulgò locus arcis

Balaſ-

Balaſſanæ, & ego ipſe Studioſus exſiſtens, ita ab Hiſtoriarum Profeſſore didiceram: ſed arx certè Emerici, cum cognomine pago *Nagy-Almás*, fuit in Comitatu Kolos, ad fluvium *Almás* ſimiliter dictum; ubi pagus memoratus hodie florens eſt, qui jure uxorio CSÁKIANO, Excel. Dominum Comitem NICOLAVM *de* BETHLEN, S. C. R. & Apoſt. Maj. Camerarium, *Status* & Excelſi Regii in M. Principatu Transſilvaniæ *Gubernii Conſiliarium* utrobique Actualem Intimum, *Theſaurarium*, &c. Poſſeſſorem primarium veneratur; arx verò *Almás* rudera ibi luget in colle. Arcem hanc An. 1540. everſam, ſubinde reſtauratam fuiſſe, diſcimus ex WOLFFG. *de* BETHLEN *Hiſt. Lib.* 4. *p.* 165, ubi perhibetur, arcem *Almás*, juſſu Iſabellæ, fiduciâ omni & regio ſpiritu deſtitutæ, An. 1551. Caſtaldo deditam fuiſſe.

Ad pag. 164.

Præſidiorum quoque nonnullorum & Arcium Præfectos, *Wayvodas* olim nominatos fuiſſe, docet Matthiæ II. Regis, *Decretum IV. Art.* 30, *A*n. 1618. Hic hodie titulus in Transſilvania eſt viliſſimus, & nonniſi Zingaris Officiolantibus, Zingarorumque Proviſori, tribuitur.

Ad pag. 168 -- 173.

Catalogum quemdam Wajvodarum Transſilvaniæ ab Amico obtinui non pridem, in quo Wajvodarum à nobis recenſitorum non pauci deſunt; aſt, ex adverſo, ſunt nonnulli in ſerie noſtra non deſcripti, his nominibus: „ 1. *Oſul*, ex primoribus Ducis Gyu-
„ læ Proceribus. 2. *Kutesk*. 3. *Kopulch*; hunc S.
„ Ladislaus ad fluvium Temes propria manu inter-
„ emit (*vid. pag.* 166,) circa 1093. 4. *Akus*, pro-
„ ſtratus item à S. Ladislao 1094. 5. *Mirkod*, 6. *Ta-*

„ *tár*,

„ *tár*, desiit circa An. 1170. 7. *Leustathius*, &c. Sed sex illos priores, Wajvodas Transsilvaniæ non fuisse, Eruditi pervidebunt. Catalogus idem, sub *numero* 48, exhibet Wajvodas Transsilvaniæ, *Petrum Chauk de Leva*, & *Ladislaum Chaak*, ad annum 1436. sed hi fortè fuerunt *Nicolaus* & *Ladislaus Chákii*, sub numeris 44. & 45. á nobis exhibiti. Quem verò nos, sub numero 39. nominavimus *Georgium Bikaf*, eum vocat *Georgium*, filium *Rikalf*, *de Tarkö*, & in numerum Vice-Wajvodarum refert ad An. 1453. Vtrum horum nominum sit genuinum, & numerus anni verus, aliàs determinabimus.

Porrò adnumerandi sunt Wajvodis: *Nicolaus*, 1176. *Emericus Balassa* de Gyarmath, Wajvoda & Comes Siculorum, 1239. *Andreas*, 1309. *Ladislaus Deseo*, (Desö) 1336. *Stephanus* Wajv. & Comes de Zonuk 1337. Joannes Homo de Tamási, Wajv. & Com. de Zonuk, 1406. *Georgius*, filius Rykalf, Wajvoda 1442. *Joannes Rozgony*, circa An. 1456. *Sebastianus de Rozgony* An. 1459. Vid. P. Palma Not. Rer. Hung. Part. II. pag. 240. *Joan. Graf*, Wajv. ante An. 1468. *Franc. de Várad ya*, 1486. Comes *Stephanus de Apor*, Judex Curiæ, nec non Wajvoda Transsilvaniæ & Comes Siculorum: legitur nomen hujus in Confirmationalibus Matthiæ Regis A. 1486, 8va Idus Febr. quibus, Privilegio Saxonicæ Nationis Andreano, robur addidit.

Vice Wajvodæ: *Petrus*, 1345, 1355. *Stephanus*, 1353. *Simon de Sambuki* 1361. *Bartholomæus* 1393. *Joannes Schutz*, 1397. *Ladislaus de Macedonia*, Comes Csanádiensis, Vice-Wajvoda Transsilvanus, & Siculorum Vice-Comes.

Ad pag. 176.

De *Stiborio* Polono, vid. *Tim. Epit. Chronol.* ad A. 1400. & 1404.

Ad

Ad pag. 177.

Propter auctoritatem Scriptorum Celeberrimorum, etiam recentiorum, veram Natalium JOANNIS HVNYADI Historiam reticendam constitueram, ideoque, cum Iis, *Buthii* filium nominaveram: sed an in verba Magistri jurandum? An non Socrate Platoneque magis amica veritas? Dico ergo audacter, quod sentio; *inquam*, quod verum est.

Anton. Bonfinius quidem, *Histor. R. Hungar.* Lib. 4. Decadis 3. docet, Corvinum patre usum fuisse Nobili Valacho *Buthi* dicto, matre verò Græca quadam (quam *Elisabetham* Palæologam nominant) Byzantinorum Imperatorum stemmate prognatâ. Plurimi Scriptorum Bonfinium sequuntur, Joannemque ingenuum Buthii filium adserunt, & eorum narrationem, qui Sigismundi Imp. ac Regis Nothum tradiderunt, ad fabulas amandant. Horum è numero memorandus est Auctor *Dissertationis de Ortu & Nativitate Joannis Hunyiadis* An. 1708. Jenæ editæ; cujus summam in *Specimine Hungariæ Litteratæ Davidis Czvittingeri*, sub nomine *Joh.Huny. Corvini*, Lector inveniet. Pariter *P. Fasching*, *Nov. Dac. P. II. p.* 54, his verbis elogium ejus subscribit: „ Jo. Corvinus, „ Gloria Transilvanorum, Nobilis Soboles Ingenui „ Valachi Budi - - - à Ladislao Posthumo, Alberti filio, Comes Bistriciensis, in Basilica D. Stephani (*imò in publico foro*) Viennæ creatus. *Et pag.* „ 73: „ Ab hoc Sigismundo arbitrantur nonnulli, „ cum Bonfinio (*minimè*, *nisi Hungaricum Bonf. Casparis Heltaii dixerit,*) Io. Corvinum, ex adolescentula quadam Valacha, hoc loco (*Civitate Corona*) susceptum fuisse; sed criminationem hanc „ Eruditi Scriptores explodunt, cum Joannes ferè „ coævus fuerit Sigismundo, jamque ante A. 1379.

„ (tunc

„ (*tunc nec natus erat,*) apud Demetrium Cardinalem
„ ſuæ virtutis rudimenta poſuerit; Sig. autem pri-
„ mùm An. 1392. Transſilv. ac Valachiam ingreſ-
„ ſus ſit, dum domitis Valachis, pulſisque Turcis,
„ minorem Nicopolim ad Danubii ripam recepiſ-
„ ſet.„

Quid nos ad hæc? Certè, reliquorum in hac opinione anteſignano, Bonfinio, præ ceteris, genus Joannis, & filii ejus Matthiæ Regis, in cujus aula ſcripſit, cognitum eſſe debebat: *ſed ille* (monente P. Szegedio) *plus ſtyli nitorem, quàm Hiſtoriæ veritatem & ubertatem attendit. Ut non immeritò Spondanus, in Actis Anni 1476, eum, magnum Oratorem potiùs, quàm Hiſtoricum compellet; nam, uni ferè Corvinianæ gloriæ* (*vitio etiam adulationis quandoque lapſus*) extollendæ intentus, hoc genus Corvinianum, in Corvinos, qui inter priſcas Romanorum familias numerabantur, referre adnitebatur, magisque decorum cenſebat, Joannem Valachi (Romano ſcil. ſangvine creti) filium legitimum, quam Sigismunmundi nothum pronunciare; & ob hanc intentionem, me ac plerisque (ſi non omnibus) Transſilvanis judicibus, longe à vero diſceſſit. Noſtra enim ſententiâ, fuit Joannes Sigismundi, ex nobili Valacha puella *Morſinaiana*, Naturalis. Sententiam hanc ſatis probant:

1. *Teſtimonia Hungaricorum Scriptorum*, quorum principem conſtituimus Heltaium, *Vid. Tom. II.* §. 271,) qui in *Chronic. Hungaror.* A. 1575. Claudiopoli edit ortum Joannis ad hanc ſummam refert: Hoc loco loqui me oportet de genere Joannis Hunyadi, non ſecundum Scriptum Ant. Bonfinii, ſed juxta veram hiſtoriam, quam ab iis accepimus, quorum genitores Joanni ipſi ſerviverunt, & pluribus cum

eo

eo præliis interfuerunt: nam Italus Bonfinius placere ſtudens Matthiæ Regi, à Romanis ortum ejus arceſſit, Italumque eum facit; ſed aliter ſe res habet, prout videlicet in hoc ſcripto reperies. Anno Chriſti 1392, quo Sigismundus Regni Hung. faſces teneret, Principatusque Transalpinæ & Moldaviæ ſub Corona Hungarica exſiſterent, mortuo Valachiæ Wajvoda, diſſidium ingens inter ejus filios *Dán* & *Mirtse* exortum eſt. Dán ab Imperatore Ottomannico Copias adverſus fratrem impetravit: Mircseo, ex adverſo, Sigismundus, juxto exercitu, ſuppetias tulit. Sigismundus proinde, ad partes Transalpinas tendens, ad Sargetiam ſive Strigium (Hung. *Sztrigy*) fluvium, in Comitatu Hunyad Transſilvaniæ, caſtra locavit; eoque, tædio viduitatis captus, dum opulenti Bojeronis (i. e. Valachi Nobilis) filiam elegantiſſimam, per aulicos ſuos, quibus puellæ venuſtas jam innotuerat, adduci juſſiſſet; puella ad concubitum ſollicitata, hæc Regi fata eſt: Celſiſſime Domine! ego ſum nobilis puella, ex genere *Morſzinai* (paſſim legitur hoc nomen etiam *Morſinai*,) quæ ſi a te gravida facta fuero, quid mihi ſobolique meæ fiat, id tibi primò curandum. Reſpondit Rex: ſi gravida à me redieris, crede, curam tui prolisque me habiturum, & pulcrum hæredium donaturum, genusque tuum ad majorem Nobilitatis dignitatem elevaturum; en fidem manumque - - -. Poſt aliquot dies caſtra Rex in Valachiam promovit, ibique victoria de Turcis & Valachis reportata Mirceum beavit; ac tandem, in Transſilvaniam, ad memoratum fluvium redux, puellam Morſzinaianam rurſus ad ſe per miniſtros arceſſivit: illâ gravidam ſe exponente & benignitatem Regis orante, nihil non obtinuit. Rex enim, habitâ temporis

ratione, dum eam quarto à menſe gravidam intellexiſſet; magnificè donavit, annulumque ſymboli loco apud eam reliquit, imò ſchedulam etiam porrexit. Poſtmodùm Budam cum Copiis ſe contulit. Erat verò hoc tempore in Comitatu Hunyadenſi Transalpinus quidam Bojero, nomine *Voïk Buthi*, qui, ob ſimultates Valachicas, huc ſe patriis ex oris receperat: hic amplitudine dotis & venuſtate Morſzinaianæ captus, uxorem eam duxit. Interim *Buthius*, à Mircseo Valachiæ Transalpinæ Wajvoda, promiſſione reſtitutionis omnium hœrediorum, in patriam revocatus, cum conjuge ſua Transalpinam ſalutat: ubi, non multo poſt tempore, Morſinaiana (Eliſabetham vocatam ferunt) ſcitum & elegantem puerum felici partu enititur, eumque *Jankulam*, i. e. Joannem, nominat, & diligenter, ut juſſerat Sigismundus, educat. Sigismundo Rege poſtea rurſus Transalpinam cum exercitu, adverſus Turcas, ingreſſo, ei Morſzinaiana puerulum cum ſchedula & annulo regio præſentat: quibus viſis, Rex exhilaratus, jubet matri, ut ſuo tempore, puerulum Budam, Hungariæ Regiam, ferat, amplè donandum. Certo tempore, poſt Sigismundi inde in Hungariam regreſſum, mortuo marito ſuo, Morſzinaiana, cum *Jankula* in Transſilvaniam regreſſa, dum apud fratres ſuos vitam duceret, germanum ſuum Caſparem Morſinai rogat, ut ſecum & Jankula fraterculo Budam iret: recuſat primò frater, ignarus regalium promiſſorum ſorori ſuæ factorum; at, cunctarum rerum ſeriem edoctus, ad commoda ſororis animum inclinavit. Lapſis interea aliquot diebus, Morſinaiana lavandis veſtibus occupata, plorantem filiolum lenitura, annulum ſymboli loco datum ei porrigit; quem de manibus ludentis pueri

cor-

corvus advolans eripit, ac in arborem tollit, non ſine plangore pueruli. Mater, viſo Corvo annulum roſtro verſante, attonita, fratrem Caſparem accurrit & exorat, ut Corvum inſectaretur, & annulum recuperaret, ne pueri ſpes magna, inauſpicatæ avis rapina perderetur: ſine enim annulo Regem promiſſis obnoxium adire vix tutum & utile exiſtimabat. Frater igitur confeſtim ſagittam ejaculatus, ob nimiam feſtinationem Corvum minus ferit: at altera ſtatim vice arcum tendens, feliciter configit, annulumque recipit. Poſtea Marſinaius ſororem cum Jankula Budam duxit; quæ, die quodam, Regi pranſo ac in foro Vrbis moranti accedens, puerumque cum annulo & ſchedula porrigens, ſupplex orat Regem, ut promiſſorum memor, ſibi, filiolo & genti Morſinaianæ benignum ſe præbeat. Rex rubore parùm ſuffuſus, illico Janculæ ſubriſit, annulum matri retribuit, eamque, quòd puerum Budam tulerit, laudatam, bona ſpe eſſe juſſit. Citra moram proinde, *Franciſco Bán* ad ſe arceſſito mandat, ut de bono eorum hoſpitio & cunctis neceſſariis probè provideat, nec ſinat eos excidere Regi, cum conſolatione in Transſilvaniam remittere volenti. Franciſcus igitur, matrem cum filio & fratre, Peſtum, proximum Budæ Oppidum, traduxit, & in domo cujusdam Civis collocatos, convivio quotidie excepit lautiſſimo. Ex hoc autem hoſpitio ſæpius Rex Budam transferri jubebat Janculam, & ſeorſùm exſiſtens cum eo ludebat, pulcrisque annulis, torquibus, ac multis florenis aureis ornatum reducendum curabat. Peracto uno menſe, Franc. Bán, Regem, dum hilarem videret, adloquitur, & puerum eximiæ pulcritudinis, ad magna natum prædicans, benè donandum commendat; nec ſurdis au-

ribus: Rex enim donavit ei Oppidum Hunyad cum adiacentibus villis (quas 60. fuiſſe ferunt) ac prædiis; datisque ad Wajvodam Transſilvaniæ litteris ſigillo ſecreto corroboratis, ſtatuendum eum in dicto Dominio juſſit; *Corvum* autem, *annulum aureum roſtro gerentem*, pro gentilitiis Inſignibus Jankulæ & toti Proſapiæ Morſinaianæ adtribuit; matrem inſuper pueri, magnâ ſummâ aureorum florenorum & carpento ſejugi cohoneſtavit. Adhæc, viatico illis larga manu dato, lætabundos in Transſilvaniam remiſit. Reduces in patriam, donata hæredia occuparunt; habitavitque pulcra Morſinaiana, cum filio ſuo, in Hunyad, unde nomen *Hunyadi* (quibusdam latine ſcribentibus *Hunniades* & *Hunyades*) Joannes nactus eſt. Mater ejus in propinquo loco Opp. Hunyad mortua eſt, humataque (ſi bene auctor meminerit) in pago *Telek*: nec Joannes enim Peſtini educatus, nec mater ibidem humanis exempta eſt. *Hæc ferè ex HELTAIO, erudito Hiſtorico.* Hanc ſententiam memoriæ prodidit Auctor Operis poëtici, antiquiſſimis verſibus hungaricis exarati ac editi, ſub titulo: *Az Felséges Matthias Kyrálynak az Nagyságos Huniadi Janos fiának ieles viselt dolgairol, életeröl és halálarol valo ſzép Hiſtoria. Debreczembe, Niomtattot Komlos Andras által An. Do.* 1574. Cuius Libri rariſſimi (à Spectabili Domino ADAMO CZIRJÉK *de Sepſi Zóltán*, ad Incl. Tabulam Continuam Sedis Siculicalis Miklósvár Actuali Adſeſſore, & Vener. Tractûs Sepſienſis Helv. Conf. Addict. Curatore mihi dati) titulus latinè eſſet: *Elegans Hiſtoria de rebus geſtis, vita & morte Sereniſſimi Matthiæ Regis, filii Magnifici Joannis Huniadi.* Cum hoc Auctore atque Heltaio ſentiunt, qui lingva hungarica de Joanne Corvino commentati ſunt. Mirum verò

videri

videri nequit, extraneos, gravissimos quoque Scriptores, quibus Bonfinius, & qui eum sequuti sunt, notitiam fecerunt, à vero Joannis ortu aberrasse. Gaudeat Bonfinius, eo statim tempore, quo suam de Coruino narrationem litteris mandavit, Historiam suam, in lucem publicam typorum beneficio non prodiisse: eam enim risissent in vulgus ejus seculi homines, natalium Joannis benè gnari; Heltaio ergo fabulam ætate sua vulgatam refellere competebat.

2. *Continua, non tantùm communiter Transsilvanorum, sed cumprimis Fratrum Condivisionalium ipsius Joannis, ac eorum Descendentium, narratio & traditio firmissima.* Transsilvanos sanè, Joannis videlicet populares, oportet plura & veriora scire de genere Corvini; & eorum testimonia apud exteros probatiora esse. Sed præter & supra hos, sunt in Transsilvania Posteri Fratrum Condivisionalium Joannis Corvini, quorum scientia, litteralibus quoque Instrumentis roborata, firmissimè sustinet, Joannem fuisse Sigismundi Naturalem. Scilicet, postquam mater Joannis, quam Buthius viduam reliquerat, gratiis Sigismundi exculta in Transsilvaniam rediit: mox alteri viro, Nobili Valacho, cui *Jariszló* nomen erat, nupsit; ex quo obtinuit filios: *Dan*, *Vojk*, *Petrum* & *Joannem de Chionak*, mox in Hungaros (more Joannis Hunyadi) transformatos. Ex hac Prosapia (nomine *Jarisžlo* transeunte in *Csolnakosi*; à pago *Csólnakos*, seu *Csólnak* aut *Csonak*, antiquè *Chionak*, dicto) descendit Inclita & antiquissima Familia CSOLNAKOSI *de Csolnakos*, quæ cetera inter hæredita sua, possidet hodieque pagum *Csolnakos*, in Comitatu Hunyadensi, supra Oppidum Hunyad, in valle quadam, situm, &, præter Dominorum Terrestrium domicilia, Valachis Subditis habita-

bitatum, magnâ eâ Immunitate, quâ Joannes Hunyadi, Fratribus ſuis Condiviſionalibus, Majoribus v. l. Incl. Familiæ Csolnakoſianæ, donaverat, quamque Reges & Principes poſtea confirmarunt. Nam Coloni hujus vici Tributum non ſolvunt; Comitatûs Jurisdictioni non ſubjacent; cauſæ eorum Criminales Foro Dominali, h. e. coram Dominis ſuis Terreſtribus, vertuntur, ſalva appellatione ad Tabulam (non Continuam Comitatûs, ut aliàs fieri ſolet) Regiam; Sigilla & Mandata Regia, apud iſtos virtute deſtituuntur, niſi Sigillum maioris Fratris DD. Csolnakoſiorum, tamquam Inſpectoris loci, acceſſerit. Sic, Domini Csolnakoſii hoc loco (reliquis enim in Poſſeſſionibus Jurisdictione Circulorum minùs eximuntur) inſtar Regulorum, nullo alio vel Oppido vel Pago Transſilvaniæ hac prærogativâ gaudente, dominantur; & *gentilitio Corvo*, quo & Comitatus Hunyad atque Oppidum cognomine gloriantur, in Inſignibus ſuis utuntur. Singularis hæc prærogativa innititur: 1.) *Litteris Statutoriis*, quibus, An. 1446, in Feſto Aſcenſionis Domini, Temesvarini exaratis, *Joannes de Hunyad*, *Regni Hung. Gubernator*, *conſideratis & in memoriam revocatis multimodis fidelitatibus & fidelium ſervitiorum gratuitis meritis*, *ſinceris complacentiis atque virtuoſis geſtis*, *Nobilium* Daan *filii quondam Jariſzló* de Chionakos, *nec non* Vojk *ac* Petri & Joannis, *filii dicti quondàm Jariſzlo*, *Poſſeſſionem Chionakos*, *in cujus Dominio præfatus Daan hucusque more* Keneziatûs *perſtitiſſet*, *cum omni Jure Regio iisdem donat.* N. B. *Kenez* ſive *Chenez*, latinâ terminatione *Kenezius* ac *Kinizius*, Hungarica vocabula ſunt, compoſita ex *Ki*, i. e. foras, extra, ex; & *Nézö*, h. e. ſpectator, ut adeo *Kinez*, ſeu *Kenez* Inſpectorem, aut Judicem denotet. Hoc quod dicimus, patet

patet (antequam *Parte II.* plura exempla adduxerimus) ex Litteris Iſabellæ, *P. Fridvaldſzky Minerolog. p.* 97. recitatis, in quibus pagorum nonnullorum Inſpectores ſeu Primarii Judices, *Chenezii* & *Kenezii* nuncupantur; imo in Banatu Temeſienſi Hungariæ hoc nomine tales hodieque vocantur. Ergo *Jus Keneziatûs* ſeu mos, *fuit Jus Judicatûs* ſeu Inſpectoratûs. Conſequenter, Nobiles, quibus Poſſeſſiones cum Jure Keneziatûs (ut non paucis in Comitatu Hunyad) conferebantur; non Dominali tantùm Foro, ſed etiam ordinaria in iis Jurisdictione, Magiſtratui Comitatûs aliàs competente, gaudebant. Solutiones Quinquageſimales Regnantibus debitas, Expeditiones exercituales, conſvetas Dacias, Collectasque, præſtabant quidem Populi Poſſeſſionum Juri Keneziali addictarum: ſed ceteroquin Jurisdictioni Dominorum Kenezialium ſuberant, &c. Tali autem jure Keneziatûs, Poſſeſſiones ad omnem Poſteritatem conferri non ſolebant, imò raro etiam ad Filios. Inclita ergo Gens Csolnakoſia, Jure Keneziatûs ad hunc diem fruitur in Poſſeſſione Csolnakos, quam Regio quoque Jure ſibi donatam tenet. 2.) *Donationalibus de An.* 1447, *quibus idem Joannes donat eamdem Poſſeſſionem iisdem itidem* Dan, Vojk, Petro (Csorbe *cognominato*) & Joanni. 3.) *Exemtionalibus ejusdem Joannis*, quæ hujus ſunt tenoris:

„ JOHANNES *de* HUNYAD, Regni Hungariæ Gubernator. Vniverſis & ſingulis Dominis „ Prælatis, Baronibus, Comitibus, ſignanter autem „ in Caſtris Hunyad & Hátzeg conſtitutis Caſtellanis, alteriusque cujusvis ſtatûs & præeminentiæ „ Hominibus, præſentes haſce noſtras viſuris, Salutem cum favore. Dicit nobis egregius *Vojk de* „ *Chionak* Frater noſter (*in Bonis maternis*) Condivi-

 „ ſiona-

„ ſionalis, in ſua, ac *Ladislai* & *Sandrini*, filiorum
„ ſuorum, nec non *Dan Jariſzo de* dicta *Chionak*,
„ perſonis, quomodo complures Nobiles & Ca-
„ ſtellani, qui ipſos in diverſis Servitiis, Daciis,
„ Collectis, & exercitualibus Expeditionibus ni-
„ mium aggravaſſent, aggravarentque etiam de præ-
„ ſenti, contra noſtram gratiam authoritate noſtræ
„ Gubernationis ipſis factam. Vnde nos præſenti-
„ bus hiſce noſtris requirimus Dominationes Veſtras
„ & Fraternitates, quatenus præfatos, Egregium
„ *Vójk de Chionakos*, ac *Ladislaum* & *Sandrinum* filios
„ ejusdem, nec non *Daan* filium *Jariſzlo*, Poſteri-
„ tatesque ipſorum univerſos, in ipſorum Poſſeſſio-
„ nibus, puta *Chionak*, & *Hátzeg*, & *Doboka* (*hodie*
„ *Prædium eſt*, *non Pagus*, *in juribus Dominorum Csol-*
„ *nakoſior.*) in Hunyad Diſtrictibus habitis, nullo
„ impedimento, & impedire facere dignemini. Sed
„ eosdem & Poſteritates eorum univerſas, ab omni
„ exercituali expeditione, Servitiorum Collectis &
„ Daciis quibusvis, volumus habere exemtos, imò
„ eximimus & ſupportamus præſentium per vigo-
„ rem; quicunque Regni Hungariæ Succeſſores,
„ Prælatique & Barones Regni H. ſignanterque Ca-
„ ſtellani Caſtrorum Hunyad & Hatzeg prædicto-
„ rum præſcriptam noſtram gratiam infringere at-
„ tentaverint, Indignationem Dei Omnipotentis,
„ Suæque Genitricis Virginis glorioſæ, Sanctorum
„ Petri & Pauli Apoſtolorum, ac omnium Sancto-
„ rum, incurrant, & eo facto Anathemati ſint.
„ Datum in Karanſebes, Feria tertia ante Feſtum
„ decollationis Johannis Baptiſtæ, Anno Domini
„ 1448.„ Poſſidemus has, in Copiis, à Principe
Gabriele Bathori An. 1609, 29. Apr. & à Pr. Mi-
chaële Apafi A. 1677, 9. Sept. confirmatas. 4.) *Exem-*
tionali-

tionalibus Matthiæ Corv. Regis, de An. 1466, *in vigilia nativitatis B. Joh. Baptiſtæ.* Huc, huc, ergo Lectores! &, quæ, narrationes, Litteræ, monumentaque Inclitæ Proſapiæ, docent, amplectamur; Bonfinioque, tot Eruditos in Europa Scriptores ſeducenti, nihil amplius, hac in materia, deferamus.

3. *Tempus Donationis Dominii Hunyad Joanni factæ*: ei enim non adulto & meritis claro, ſed puero, atque adeo notho ſuo, Sigismundus Donationem fecit. Spes me alit, *Litteras Statutorias*, quarum virtute puer Joannes, ſub matris tutela naturali agens, in dictum Dominium (*Vajda-Hunyad*, i. e. Wajvodæ-Hunyadum, à Joannis officio nuncupatum; ad diſtinctionem Oppidi Hunyad in Comitatu Kolos ſiti, & ab Illuſtr. Lib. Bar. Poſſeſſoribus *Banffi-Hunyad* vocati: quibus locis, Hunnos, Siculorum Majores Caſtra olim pro vigiliis poſuiſſe, indeque nomen *Hunniad* iis adhæſiſſe, non citra rationem creditur) introductus eſt, lucem publicam viſuras: quod ſi contingat, omnis de Joannis ortu controverſia terminabitur, terminata tamen iam nobis.

4. Si Buthi Valachi fuiſſet filius, an non *Buthiano* nomine aliquando compellatus fuiſſet?

5. *Verba Vlrici, Comitis Cilejenſis, quamvis ab hoſte prolata & indebita, non tamen penitùs falſa.* Dixit enim Joannem *Valachum*: quia à Valacha natus erat. Dixit Joannis filios, *Caninum genus*: quod Joannes non legitimo toro, ſed vagâ libidine procreatus fuerit. Quam tamen nativitatis ignominiam ita virtutibus deterſit, ut Hungarorum *Jephte (Judic. XI. 1.)* nominandus cenſeatur.

6. Matthiâ Corvino defuncto, quum de novo Rege eligendo diverſa fuiſſent hominum ſtudia, & multorum animi in Joannem Corvinum Ducem (de

quo Vid. *Bonfin. Istvánffi*, *Wolf. de Bethlen*, *P. Pray*, *P. Palma*, *P. Kercselich*, cet.,) Matthiæ Naturalem, inclinassent: alii Nothum eum objiciebant, ideoque Sceptro minùs dignum. Sed reponebant prioris suffragii fautores, Joannem quoque Hunyadi nothum fuisse, Regibus tamen majorem se præstitisse: quo si Hungari caruissent, *nemini profectò dubium est, quod jam diu non solùm de Pannonibus, Noricis & Germanis, verùm etiam de universa Christiana Republica fuisset actum.*

7. Mores Sigismundi, qui intemperante libidine, qua post Conjugis obitum, nobilissimos toros, virginesque invadebat, laudes ceteras obscuraverunt. Vid. *P. Palma Not. Rer. Hung. P. II. p.* 126. Clarum est ex his, Joannem *neque Buthii filium*, *neque è Prosapia Székely*, (in paterna saltem linea) fuisse.

Neque *de loco nativitatis* Joannis convenit inter Scriptores. Sed non in Oppido Hunyad, verùm in Valachia Transalpina natus est. Bonfinius quoque adserit natum fuisse in Transalpinæ vico *Holló* seu *Hollós*: quidam tamen putant hunc vicum à Bonfinio in Transsilvaniam locatum fuisse. De *Corvo* pariter, Joannis *Insigni*, in varia abeunt Scriptores; Bonfinius, pro scopo suo, ad Corvinos Romanos refert. Cortesius ad somnium Elisabethæ Szilágyi, Conjugis Corvini. Aliqui dicunt Matthiam Regem Corvo gentilitio annulum adiecisse; sed falsum est; cum insignia Joannis, in Castro Oppidi Hunyad (quod castrum, *rudus esse*, minùs rectè scripsit *Clar. Szászkius*,) in quibusdam Templis, &c, Corvum cum annulo habentia, contrarium evincant. De cursu vitæ, gloriosis gestis, de Comitatu Bistriciensi Joannis Hunyadi &c, vid. apud P. PRAY *Annal. Reg. Hung. P. III.* 125, *seqq.* P. PALMA *Not.*

Rer.

Rer. Hung. P. II. p. 169, *seqq.* Nos quoque *Parte Spec.* quædam de his referemus, ubi hæredia Transsilvanica Joannis describemus.

Ad pag. 195.

Comites Siculorum fuêre etiam *Nicolaus Petheo*, 1377. *Nicolaus*, filius Desö, 1383. *Joannes Pongrátz* de Dengelegh 1518. *Ladislaus Edeniti* 1550.

Ad pag. 226.

De electione *Bathorii* à Maximiliano confirmata, sic quidem *Istvanffius*: sed aliter habet Illustr. *Wolf. de Bethlen*, ut §. 270. referemus. Dignum autem est observatu, hunc & successores *Bathorios* Principes, scriptos fuisse *de Somlyo*: floruit enim alia quoque Inclita Prosapia *Bathori*, *de Nyir* dicta, ex qua fuit Stephanus Wajvoda, §. 99. *not.* 16.

Ad pag. 229. *lin.* 20. *adde*:

Et plurimis Diplomatibus passim in Transsilvania reperibilibus.

Ad Pag. 233 & 234.

Personas jussu Principis Sigismundi peremtas, locaque, quibus ultimo supplicio datæ sunt, aliter *Wolf. de Bethlen Hist. L.* 8. enumerat: sed nos, hac de re, *Parte Speciali*, ubi Claudiopolim, & celebrata in hac Civitate Comitia, describemus, quædam commemorabimus.

Ad pag. 234. *lin.* 16.

Fœderis Rudolphum Imperatorem inter & Sigismundum Principem icti, Puncta, in *Corpore Juris Hungarici*, ad *An.* 1595, 28. *Jan.* habentur, sub titulo *Tractatuum Transsilvanicorum*.

Ad pag. 246. *l.* 14.

Diem 22. Julii scripsimus, cum *Istvánfio*: at *Marcus Fuchsius* Coronensis, Parochus tum Rosnaviensis in Barcia, & testis harum rerum oculatus, in

in Manuſcripto ſuo Opere, *Notatio Hiſtorica* nominato, diem 17^{mum} ejusdem menſis ſcribit, quo Radulius cum 17000. mil. exercitu, adversùs Moſen, in caſtris ſuis adhuc hærentem, moverit.

Ad pag. 254. *lin.* 1. 2.

Hajdones fuiſſe Milites pedeſtres, atque ſeculi 17^{mi} initio ortos, ſcripſimus: ne verò hæc contra Decreta Regum Apoſtolicorum adſeruiſſe nos aliquis putet, ſequentia eum ſcire volumus.

Hajdonum quidem nomen antiquum eſt in Hungaria: ſed id olim *Bubulcos* (ex hungarico *Hajtó*, quod abactorem, aut veriùs cuſtodem pecorum valet, facta nomenclatione *Hajdo*, & poſtmodùm *Hajdu*) notaſſe, docemur Decreto VII^{mo} Vladislai Regis, An. 1514. condito, cujus Art. LX. eſt:
„ *Bubulci*, vulgari ſermone *Hajdones* nuncupati,
„ cuſpides & alia arma pariter non deferant & ne-
„ que ruſtici pixides gerere præſumant. Nam ali-
„ ter, ſi *Hajdo* arma geſſerit, per quemcunque &
„ ubicunque comprehendi poterit; primo caſtige-
„ tur: ſecundo, ſi iterum arma tulerit, decolletur,
„ vel alia morte mulctetur.„ *Art. LXI.* „ Item
„ ſtatutum eſt, quòd pro pecudum aut pecorum
„ conſervatione in terris aliorum, nemo ruſtico-
„ rum, etiam Liberarum vel aliarum Civitatum Re-
„ giarum, domos ſeu caſas de cætero campeſtra-
„ les, ſive tuguria, communi vocabulo *Szállás* nun-
„ cupata, tenere aut conſervare poſſit: ut per hoc
„ malitia *Hajdonum* ceſſet, & depereat, &c.

E talibus pecorum cuſtodibus, aliisque erronibus, circa medium ſeculi 16^{ti}, facti ſunt (Nobilibus & Officialibus nonnullis eos conducentibus, ac in arcibus aliisque locis tenentibus,) vagi, temerarii, audacesque, peronati pedeſtris ordinis milites, *Haj-*

dones

dones vulgò dicti, quorum arma *acinacis*, *pelta* & *cuſpis*, erant. His inaudita facinora & latrocinia patrantibus, data eſt occaſio Legi, qua An. 1557, ſtatuebatur, ut *Haydones*, *qui ex confiniis rapinas exercent*, *aut qui cauſam depredationi iis dederint*, dignâ pœnâ adficiantur; *Art.* 23. Mox verò, anno v. l. 1563, in Conventu Poſonienſi, nonniſi in confiniis teneri eos poſſe decretum eſt, Articulo 23^{tio}, qui talis eſt: „De Hajdonibus, quos liberos vocant, „ & pro quibus tollendis Sacra Majeſtas Cæſarea „ certum remedium inveniri, decernique poſtulat: „ ſtatutum eſt, ut hi nusquam alibi, quàm in con„ finiis certo numero & ſtipendio conducti interte„ neantur. Confinia enim iis nullo modo carere „ poſſe videntur, eò quòd ejusmodi pedites emit„ ti ſoleant, ad conſervandos in obedientia colo„ nos Turcis ſubjectos, retinendamque Suæ Maje„ ſtatis jurisdictionem, quando equites per ea lo„ ca, quæ peditibus ſunt pervia, non ſemper poſ„ ſint tranſire, & his excurrentibus, pedites illi „ pro cuſtodia arcium relinqui ſoleant: ii tamen „ nonniſi de voluntate Capitaneorum emittantur, „ & emiſſi, ſi miſeram plebem indignè oppreſſe„ rint, damnificaverintve; eos Capitaneus ipſe ſta„ tim & defacto graviter puniat. Stantibus vero „ cum Imperatore Turcarum Induciis, diligenter „ ſuperintendat, ne quid ab eis in illarum violatio„ nem committatur. Quod ſi vero aliqui comper„ ti fuerint, qui nulla habeant loca finitima, ſed „ in tuto & ſecuro manentes loco, tales *Haydones* „ prædæ tantùm & lucri cauſa intertencant, tales „ puniantur irremiſſibiliter, pœnâ quæ in Articulis „ Conventûs anni 1557^{mi}, contra illos eſt conſti„ tuta, *cet.* Confirmatus Articulus hic An. 1575, Arti-

Articulo 3tio Possoniensi. Anno autem 1595, penitus tolluntur Hajdones, vi Articuli 31mi Posoniensis, sic se habentis: „De liberis *Haydonibus*, pe„ditibus & equitibus (*jam enim multi eorum equites* „*facti erant*,) tam nobilibus, quàm ignobilibus, „statutum est, ut nemo Dominorum aut Nobilium, „sive indigenarum, sive exterorum, tales liberos „*Haydones* teneat: secùs faciens, in notam perpe„tuæ infidelitatis ipso facto incurrat: Ipsi etiam Haydones pœna capitis puniantur: Articulo 13tio, anni 1596. revocatur hæc Constitutio, & statuitur, ut ubicunque Hajdones inventi fuerint, è medio tollantur; pariter Art. 23, anni 1597; Art. 29, An. 1598; & Art. 3, An. 1599, „hoc addito, ut fau„tores & intertentores talium *Hajdonum*, pœna ca„pitis per Suam Majestatem puniantur, &c. Articulo 27, anni 1601, Insurrectio in Liberos Hajdones decernitur, item Art. 20, anni 1608; Art. 19, An. 1609; & Art. 3. An. 1618.

Præter eos, de quibus egimus, alii quoque prædones, sub nomine *Hajdonum*, in Hungaria latrocinabantur; de quibus Articulus 24tus Anni 1597, sic sonat: „Liberi autem *Hajdones*, hoc loco ii „etiam intelliguntur, qui sub nomine & titulo ser„vientium, à plerisque Magnatibus & nobilibus, „in bonis suis habentur, & qui ideo saltem inter„tenentur, ut excursionibus suis, ipsos dominos „lactent. Qui sub specie excurrendi in ditiones „Turcicas, pecora miserorum colonorum Chri„stianorum abigunt, ipsamque plebem miserè op„primunt, & perpetuis latrociniis incumbunt. Si „quis Dominorum aut Nobilium, aut etiam Capi„taneorum, tales latrones in suis bonis scienter „posthac, intertenuerit, amittat eadem bona, & „con-

„ confiſcentur per Suam Majeſtatem.„ De iisdem loquitur etiam Art. 142, An. 1647. Ex ea fortaſſis conſvetudine hodieque Magnatum ſervi quidam, inſtar Accenſorum ſe habentes, ut & Carcerarii, *Hajdones* vocantur.

Ex præmiſſis videmus copioſè, fuiſſe quidem ante ſeculum 17^{mum} *Hajdones* in Hungaria; ſed eos lege ſublatos. Initio ergo ſeculi 17^{mi}, novi orti ſunt *Hajdones*, à prioribus (licet ex eorum partim reliquiis) multum diverſi, *Oppidis Hajdonicalibus*, cum antea certis habitationis ſedibus caruerint, donati (de quibus Vid. *Art.* 43, *Decr. III. Ferdinandi III.* Imp. & Regis. *Approb. Conſt. P.* 3. *T.* 86. *Art.* 1. Loſontzi *Magyar Orſzág Kis Tüköre*, in Comitatu Szabólts;) fortitudinis ac militaris gloriæ famâ celebres. Exſtant hodie quoque in Hungariæ Comitatu Szaboltſenſi, ſex Oppida Hajdonicalia: *Vámos-Pirts*, *Hatház*, *Nánás*, *Rátz-Böſzörmény*, *Szoboſzló*, *Dorog*; Opp. verò *Polgári*, olim Hajdonicale, jam nunc Vener. Capitulo Agrienſi ſubjectum. Oppida hæc Hajdonicalia ſeparatam habent à Comitatu Juriſdictionem, reguntur que à ſuo proprio Capitaneo, quem è gremio ſuo electum, Conſilio bellico confirmandum præſentant. Quoties negotia eorum publica requirunt, in aliquo Oppido Conventum agunt, præſidente Capitaneo: ſed jure ſeſſionis Comitiorum non gaudent.

Pedeſtres Milites maximam partem fuêre hi Hajdones Botskaiani, tempore erectionis (ſicut & antiqui, ut docet adnotatio marginalis Art. 23, An. 1557; Art. 23, An. 1563; & Art. 13, An. 1575;) poſtea Equeſtrem etiam ordinem ſequuti. Hinc eſt, quod Ill. JOAN. BETHLENIVS, *Rer. Tranſylv. Lib.* 1. §. 1. ſcripſerit de Hajdonibus; „Hi erant

„ liberi

„ liberi ſub Principatu Transſilvaniæ equites, nulli-
„ que præter Principem, niſi Capitaneo Váradien-
„ ſi ſubjecti.„

Patet ex his omnibus, non citra rationem, or-tum horum ad initium ſeculi 17^{mi}, cum *Barone* FRANCISCO MIKO, *Hiſt. Mſcr.* nos retuliſſe, ſimulque pedites dixiſſe.

Ad pag. 337 & 338.

Quæ de *Collatione Beneficiorum Eccleſiaſticorum*, & eorum *vacantium perceptione* diximus; & ex mente Legis, & ex uſu, pertinent ad Eccleſiam ſive Religionem Romano-Catholicam: Religionum enim Proteſtantium alia eſt ratio.

Ad pag. 350.

Loca ſeu *Oppida Taxalia* dicebantur, quæ non militabant, ſed certam Taxam ſeu Contributionem pendebant: cum ex adverſo *Oppidorum Nobilium* Cives, militiæ addicti, armis, non ſolutione Tributi, Imperantibus & Patriæ olim ſervierint; quamvis nec hi immunes Cenſuum fuerint in variis patriæ mutationibus.

Ad p. 352. *lin.* 27, poſt vocem: *adplicabit.* adde:

Juxta *Portarum* numerum, vi *Accordæ* determinatum, ſolvebatur Contributio uſque annum 1698; quo, ac ſequentibus etiam, Saxones ab Hungaris & Siculis in perferendo Tributo juvabantur, teſtibus *Articulis.* Anno tamen 1702, & 1703, Natio Saxonica ſuas ſuper Contributione querelas renovabat adeo, ut cumulum Litterarum poſſideamus maximum, quo Poſtulata Saxonum, & reſponſa Hungarorum Siculorumque comprehenduntur. Anno igitur 1703, in Comitiis M. Mart. habitis, ad tollendam, ſi quæ eſſet, Contributionis inæqualitatem, nova Nationum Connumeratio decre-

ta

ta eſt, & conſcriptores nominati. *Art.* 18. At motus Rákóczziani effectum impediverunt. Interim tamen, M. Dec. An. 1705, armis Auſtriacis prævalentibus, in Comitiis Schæsburgenſibus, præter Contributionem ordinariam, impoſita eſt etiam extraordinaria, in Flor. 38240, Vaſibus vini 292., centenariis carnis 893, cubulis tritici 1915, cub. avenæ 4633, vehibus feni 3346; cujus medietatem Siculi, duas ſextalitates Comitatus Hungarorum, partem ſextam Natio Saxonica, quæ tum nimiùm deſolata proditur, ſolverent. Sopitis verò A. 1711. motibus civilibus, An. 1713. Conſcriptio peracta eſt, juxtaque eam Contributio An. 1714. repartita, & præſtita ad An. 1721; quo, & ſequentibus, nova rurſus Connumeratio facta eſt. Saxones interim, ab An. 1714, ad 1739, plus ſemper Tributi, ac Hungarorum Comitatus, ſolverunt. Anno igitur 1736. recruduêre querelæ Saxonum, interque iſtos, & duas alias Nationes, multæ contentiones agitatæ, ac Cibinii in Diæta propoſitæ. Objiciebat Natio Saxonica:

1. *Comitatus Hungarorum triplo majus ſpatium, quàm terram Saxonum, habere: ergo majori quoque oneri ſubjiciendos.* Reponebant Hungari, non extenſionem terræ, ſed ejus naturam, metiendam eſſe. Nam *a.*) Natio Saxonica præcipuam Transſilvaniæ partem, & quaſi medullam, colit; poſſidet vineta numeroſiſſima & ſelectiſſima, agros fertiliores aut pauciori boum numero arabiles, feneta & prata lætiſſima, molas vicinas, ac in ſuis territoriis ſitas ſufficientes, piſcatus, lignationes, ſilvas glandiferas, alpes plurimis ovium atque pecorum gregibus alendis & ſaginandis aptiſſimas: in Comitatibus contra, multa loca alpina ſub alpinaque ſterilia, pagis

conſita, calvi montes non pauci; campeſtris regio magna, ubi nec amnes ſalubres, nec molæ, nec ſilvæ, agri verò ſex & octo jugalium aratro improboque labore coli ſoliti, propter naturalem duritiem: unde, duorum, trium, pluriumque dierum opera negligenda incolis, dum pro ligno & molitura, longè excurrere coguntur; nec hi ex 8. bobus tantum utilitatis, ac Saxo ex 4. jumentis, capere poſſunt.

b.) „ Si terræ adquiſitio conſideretur, clarum eſt, „ quòd ab antiquo, Nobilibus Comitatenſibus, pro „ ſervitiis fidelibus & geſtis armis, à felicis remi„ niſcentiæ Regibus collata; Almæ verò Nationi „ Saxonicæ pro ſufferendo onere, præſtanda con„ tributione conceſſa eſt. „ Porro, Magnates ac Nobiles Comitatuum, poſſident plebem glebæ adſcriptam (ſalvis licet Principis Reſervatis, ut ſunt Cenſus publici & Decimarum arenda;) plebeji itaque iſti ſive ruſtici, Nobilium Subditi, 1, 2, 3, 4, dies ſeptimanatim in ſervitio Dominorum Terreſtrium conſumunt, dum Saxones, libero ſtatu gaudentes, omnes dies ad ſuos labores convertunt: Saxones proinde majorem Contributionem jure debere. „ Nec meritò quiſpiam objectare poteſt, *Ter*„ *ram Nobilium ab oneribus publicis exemtam*; quaſi „ verò onus publicum unicè in Contributione con„ ſiſteret. Terram Nobiles poſſident, 1.) *cum one*„ *re ad bellicam expeditionem*, & ſic, in uſum bello„ rum ſepoſiti, ingruentibus periculoſis belli tem„ poribus, de ſuis Bonis, equo ac propriis perſo„ nis, onere Inſurrectionis, præ Contributionis lon„ gè majori, militare pro Principe & Patriæ defen„ ſione, cum vitæ diſcrimine tenentur; dum Saxo„ nes Vrbibus Caſtellisque ſuis incluſi, procul, qua„ ſi è ſpecula, proſpectant tempeſtatem Patriæ. - -

„ Dum

„ Dum Hungari & Siculi, cum omni hoſtium im-
„ manitate decertando, reliquam conſervaturi pa-
„ triam, in dies hoſtium telis conſumebantur, ſu-
„ dore eorum ſervabatur muro circumvallatus Sa-
„ xo. 2.) Sicubi defectus Seminis Nobilis alicu-
„ jus obtingat, omnia ejus immobilia Bona redeunt
„ ad Principem ſeu ejus Fiſcum, qui ea rurſus vel
„ donare vel vendere conſvevit. &c.

2. Objiciebat: *Loca Comitatuum, quinquies ac ultra eſſe plura, quàm Saxonum, quæ ſummam 250. paucis ſuperant.* Reſpondebat Hungarus, non numerum arithmeticum conſiderandum eſſe, ſed proportionem geometricam. Nam *a.*) Pagi Saxonici ſunt magni & frequentiſſimi; Comitatenſium autem plerique parvi ac non ita populoſi, docente Connumeratione anni 1736, qua in 1362. Locis Comitatuum cenſebantur Patres-& Matresfamilias, Libertini quidem 5000, Subditi 35621; & in 263. Locis Fundi Regii ſeu Sedium Saxonicarum, Contribuentes Patres-ac Matresfamiliæ, Libertini 31016, Subditi 700. *b.*) Hungari, Siculique bellis innutriti, & armis Patriam defendere intenti, paucis caſtris, nullis urbibus ſtruendis vacarunt, quaſi ad confligendum ſemper parati; atque adeo Loca eorum identidem deſolata everſaque, mortales in diram barbarorum captivitatem abducti, reliqui ad ultimam paupertatem redacti: Saxones ex adverſo militiæ non adeo obligati, terram ſuam optimè excoluêre, Vrbibus ac Oppidis firmavêre; in quibus, calamitoſis belli temporibus, ſe conſervant, nec depauperantur, ſed diteſcunt; dum rapinis alii exponuntur, domibus ſuis in hoſpitia Magnatum Nobiliumque, pro conſervatione familiarum, cariſſimo pretio elocatis. Hinc, circa finem ſuperioris ſeculi, Guber-

nium Regium adſeverare non dubitavit, in ſua, quam Commembris ſuis, Samueli Kereſzteſi & Stephano Apór, An. 1692, 23. Jun. ad Generalem Armorum Præfectum, Comitem Veterani, expeditis dedit, Inſtructione, inquiſitione probari poſſe, turbidis temporibus nullum annum fuiſſe, quo in Civitatibus & Caſtellis Saxonum, reliquæ Nationes, ad minimum 100000. florenos, ac amplius, pro refugii hoſpitis, ipſis non ſolviſſent. *c.*) Fundi Regii incolæ, tamquam in vel juxta Civitates & Oppida degentes, ad manum quaſi, Comitatenſes verò procul, panem & pecuniam adquirendi habent occaſionem. In Civitatibus & Oppidis ſunt mercaturæ & educilla, ſunt & converſationis loca, ubi Naturalia vili pretio è Comitatibus congeſta, cum maximo emolumento vendunt. *d.*) Mercatores aliis è provinciis, occaſione ſui quæſtûs, huc, hinc verò aliò proficiſci volentes, in Civitatibus Saxonicis ſubſiſtunt, & pro hoſpitiis multùm ſolvunt; victualia inſuper & ad iter neceſſaria, à Civibus, cum magno horum reditu, emunt. *e.*) „ Omnis generis Opificum copioſior numerus, in ipſorum Civitatibus degit; omnia ad vitam neceſſaria, parato noſtro ære debemus ab ipſis mercari, & ſic, quam pecuniam acquirimus, in eorum Civitatibus cogimur expendere, *cet.* *f.*) In Comitatibus plurimi ſunt pagi Fiſcales, non pauci Eccleſiarum, ut Epiſcopatûs Albenſis.

3. Allegabat, *in Civitatibus ſuis continuam Quartiriorum militarium ſubſiſtentiam.* Sed referebant Comitatus, ſe in hujusmodi onerum ſupportatione non eſſe inferiores; Nationem tamen Saxonicam pro his conſiderabilem bonificationem nactam eſſe. Inſuper, ubi miles hoſpitatur, ubi incolæ, pecuniam eorum

eorum pro ſtipendio datam, per Victualia, &c, ad ſe derivant.

Poſthæc, ad hanc *Accordam* inter Nationes itum eſt, ut ad triennium, donec juſtior contribuendi methodus erigi poterit, de 100. Numeris ſive Calculis (jam *Portarum* nomenclatio ceſſaverat, & *Calculi* audiebatur,) Tributum Transſilvaniæ comprehendentibus, Comitatus 37, Natio Saxonica 38, Siculi 17, Loca Taxalia 8, in ſe adſumerent. Et hæc Contribuendi forma ad A. 1755. valuit. Interim, vel his controverſiarum finis factus erat minimè: licet varii varia concinnaverint de *Norma Contributionali* Projecta; quale erat Illuſt. GABRIELIS ALVINTZI *Lib. Bar. de Borberek*, Secretarii tum Gubernialis A. 1740, Punctis 16. conſtans. Dum igitur Nationes Hungarica & Siculica perſpexiſſent, ſecùs hæc terminari non poſſe, quàm ſi *Deputatio* e tribus Nationibus adornanda ad Sacratiſſimam Majeſtatem mitteretur, (lectis ad eam Subjectis, quæ ſtatum Transſilvaniæ penitus cognitum haberent, & occurrentes quasvis circa Contributionis normam difficultates ſolvere quirent, ac ſic ſyſtema Provinciæ genuine SVÆ MAIESTATI repræſentarent;) ad ſubmittendam talem Deputationem animum adtenderunt: ſed Natio Saxonica in eam non conſenſit. SVA igitur Majeſtas Sacratiſſima in Decreto Aulico, d. 25. Febr. 1747. ad Inclytos Status & Ordines hujus Principatus dato, & quidem Puncto I^mo^, clementiſſimè demandavit, ut ſuas Natio Saxonica, quas habuerit Rationes, cur in concertatam ab Inclytis duabus, Hungarica v. l. & Siculica, Nationibus, ad Auguſtam Aulam expediendam Deputationem non conſenſerit, humillimè exponat & ſubmittat. Duæ itaque Nationes, in Co-

 mitiis

mitiis Cibinii eodem anno celebratis, 14ta Apr. *Rationes* ejusdem Nationis exhiberi & ſecum communicari poſtulabant, ſequentibusque diebus urgebant; quæ ibidem & exhibitæ ſunt & lectæ, una cum opinione ſuper norma contribuendi, ſuperiori quoque Diæta exhibita, quâ ſolas Perſonas pro Contributionis objecto adſumendas, non verò fundos & facultates conſiderandas; illasque per impartiales (h. e. extraneos) Conſcriptores peragendas ſollicitaverat, & nunc demùm ſollicitabat: ad quod evincendum exhibebat pariter Conſiderationes & Obſervationes anno adhuc ſuperiore 1746. concinnatas. Datæ ſunt tandem M. Majo ad iſtas, *Reflexiones duarum Nationum*, quæ, una cum *Rationibus* Nationis Saxonicæ, 8. plagulis deſcriptæ apud me etiam habentur. Vrgebant tum duæ Nationes omnem in Conſcriptione partialitatem tolli, ſi ad ſingulas Conſcriptionis Claſſes, unus Comitatenſis, unus Siculus, unusqueSaxo, & unus, ex parte Theſaurariatûs, gnarus provinciæ Indigena, ordinentur. Conventum tandem eſt ſuper Deputatione, & A. 1749, ex parte Hungarorum ac Siculorum miſſi Illuſtr. Domini *L. B.* IOAN. LÁZÁR, *Com.* GABR. BETHLEN, *L. B.* DÁVID HENTER, & neſcio qui è parte Saxonum.

Sequente anno 1750, Conſcriptio totius Transſilvaniæ, moderante *Directiva Commiſſione* peracta eſt; & ſub finem An. 1754. ſecundùm factam, pro diverſitate plagarum & emporiorum, in capita quorumvis Individuorum contribuentium, eorumque Facultates, taxationem, novum Contribuendi Syſtema compactum eſt; vi cuius 76425. flor. rhen. & 41. xferis plus è Comitatibus, quàm Saxonum Locis Contributionis emerſit. Quam mutationem accidentalem deinde hoc Syſtema acceperit, ſub Generali

nerali Armorum Præfecto & Gubernii Regii Præside, *L. B.* à BVCCOV, atque postea etiam, me meliùs illi, quorum interest, noverunt. Hæc verò omnia fide Articulorum Diætalium & Instrumentorum Publicorum.

Ad pag. 356. *lin.* 17 & 18.

Post voces *Thorda* & *Dees*, adde: &c. Præter hæc duo enim, sunt plura quoque Oppida Nobilia, v. l. *Nagy-Enyed*, *Zilah*, *Al Vintz* cum *Borberek* (duo enim hæc loca, solo Marusio fluvio divisa, unum corpus civile constituunt,) *Fel-Vintz*, *Magyar-Igen*, *Sárd*, *Benedek*, *Borbánd*, *Vajasd*, *Tövis*, cet.

Ad pag. 359. *lin.* 24.

Quæ habentur, post vocem: *sequentibus* - - -, &p. 360, 361. verba sunt Articuli Diætalis A. 1744.

Ad pag. 408 & 409.

Multi equidem Siculorum *Litteras Donationales* à Regibus adepti fuerunt, quarum virtute, Bona & Hæredia *in Comitatibus* possiderent; sed *non in Siculia.* Nec Litteras *Armales* Siculis datas, ceu minùs necessarias, ante tempora Principum Bathoriorum, vel multâ investigatione, reperire in nostra Siculia potui unquam, datas verò deinde numerosiores, *Litteras* autem *Primipilares* numerosissimas; qualium unas, utpote exteris Lectoribus nunquam fortè visas, in gratiam eorum publicas facimus. En eas:

„ NOS GEORGIVS RÁKOCI, Dei Gratia
„ Princeps Transsilvaniæ, Partium Regni Hunga-
„ riæ Dominus & Siculorum Comes, &c. Memo-
„ riæ commendamus, tenore præsentium significan-
„ tes, quibus expedit universis, quod nos cum ad
„ nonnullorum Fidelium Dominorum Consilia-
„ riorum nostrorum singularem, nobis propterea
„ factam intercessionem, tum verò attentis & con-

„ ſideratis fidelitate & fidelibus ſervitiis Fidelium
„ Siculorum noſtrorum, Strenuorum Agilium
„ JACOBI DESEO, GEORGII *majoris*, VALEN-
„ TINI & IOANNIS PETEO (nunc legimus
„ *Petö* & *Desö*,) IOANNIS BODA, FRAN-
„ CISCI DAMOKOS, STEPHANI & VALEN-
„ TINI BARRABÁS, JOANNIS ALBERT *majoris*,
„ GREG. HAJDU & JOANNIS KEOFARAGÓ,
„ de Hérmányfálva in Sede Siculicali Udvarhely,
„ vel Filiali ejus Bardotz exiſten. Equitum pixidario-
„ rum, quæ ipſi nobis & huic Regno noſtro Trans-
„ ſilvaniæ in omnibus occaſionibus, rerumque &
„ temporum viciſſitudinibus, præſertim verò in mo-
„ derna Expeditione noſtra Transalpinenſi, pro-
„ pitio Divino Numine, contra rebelles Regni il-
„ lius feliciter ſuſcepta & cum profligatione eorum
„ laudabiliter peracta, fideliter & auſu martiali ex-
„ hibuerunt & impenderunt, ac in poſterum quo-
„ que exhibituros & impenſuros ſe ſe pollicentur;
„ eosdem igitur, ac per eos, filios ſuos, natos &
„ in poſterum naſcituros, ex ſpeciali gratia, & po-
„ teſtatis noſtræ Principalis plenitudine, è numero
„ reliquorum Libertinorum Siculorum, in quo nati
„ ſunt, clementer eximendos, ac in cœtum & nu-
„ merum verorum natorum & indubitatorum Pri-
„ mipilorum Siculorum, annumerandos, aggre-
„ gandos, cooptandos, & adſcribendos duximus;
„ prout eximimus, annumeramus, aggregamus, co-
„ optamus & adſcribimus, præſentium per vigorem,
„ decernentes expreſſè, ut à modo deinceps, ſuc-
„ ceſſivis ſemper temporibus, iidem JAC. DESEO,
„ GE. *major*. VAL. & JO. PETEO, IO. BODA,
„ FR. DAMOKOS, ST. & VAL. BARRABÁS,
„ IO. ALBERT *major*, GREG. HAIDV & IO.

„ KEO-

„ KEOFARAGÓ, hæredesque & poſteritates ipſo-
„ rum univerſæ, pro veris & indubitatis Primipilis
„ habeantur & reputentur; omnibusque & ſingulis
„ iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, liber-
„ tatibus, immunitatibus & prærogativis, quibus
„ cæteri, veri, nati & indubitati Primipili Siculi,
„ quomodocunque, de jure & ab antiqua conſve-
„ tudine utuntur, fruuntur & gaudent, perpetuo
„ uti, frui & gaudere valeant atque poſſint: ita ta-
„ men, vt ipſi, hæredesque & poſteritates ipſo-
„ rum univerſæ, bonis equis, frameis, ſclopetis
„ longis, pulveribus ac globis ſufficientibus benè
„ inſtructi, omnibusque bellicis expeditionibus, tam
„ generalibus, quàm partialibus, pro neceſſitate
„ Regni ſuſcipiendis, ad mandata noſtra, ſucceſ-
„ ſorumque noſtrorum ſemper intereſſe, & ſi res
„ poſtulaverit, equis deſcendere, & more Peditum,
„ fidelem Patriæ operam navare debeant, & ſint
„ adſtricti. In cujus rei memoriam firmitatemque
„ perpetuam, præſentes Litteras noſtras pendentis
„ & authentici ſigilli noſtri munimine roboratas,
„ memoratis Equitibus noſtris pixidariis Primipilis,
„ eorumque hæredibus univerſis gratioſè dandas du-
„ ximus & concedendas. Datum in Caſtris noſtris
„ Transalpinenſibus ad Oppidum PLOEST meta-
„ tis, Die 28va Junii Año Dñi 1655.

GEORGIVS RAKOCZI.
m. pr.

Primipilares hæ, carentes (in Copiis ſaltem apud me exſtantibus) Cancellarii & Secretarii ſubſcriptionibus, aliàs ad formalitatem talium neceſſariis, docent, Litteras Primipilares non tantùm uni, aut duobus, ſed ſæpè pluribus, datas fuiſſe.

Ad pag. 409. *lin.* 29. 30.

Sic lege: *Homagium Siculi, quàm reliquorum Nobilium, minus esse.* Scilicet, Homagia Siculorum 25. florenis compensantur, ut habet Lex patria, *Decr. Trip. P.* 3. *T.* 4. Nobilium verò Comitatensium in Transsilvania flor. 66; *Decr. Trip. P.* 3. *T.* 3. Non tamen hinc sequitur, inferiore Nobilitatis prærogativâ Siculos gaudere: hi enim ipsimet, jam ante Hungarorum adventum Homagium fixerant, nec tandem mutandum censuerunt. Non est autem mirum, vel Hungarorum, vel Siculorum Homagium tam exili ære constare: eâ namque ætate, qua hi æquè ac illi, lege Homagium determinarunt, nusquam adhuc in Europa pecuniæ erat copia. Si hodie Lex de Homagio ferretur, quanto major argenti summa statueretur! Sed Legem semel latam, nec siculi, nec Hungari, loco movendam volunt. *Notandum:* Per *Homagium* isthic non intelligimus, *fidelitatem superiori præstitam* aut præstandam; *sed capitis redemtionem.* Vid. *Decr. Trip. Part.* 3. *Titulo* 5.

Ad pag. 416. *lin.* 13.

Obnoxios fuisse; dum scilicet Nobiles etiam Comitatuum extraordinariam aliquam Contributionem subierunt: aliàs verò Subditi tantùm eorum, in hæredìis Comitatensibus degentes, talia onera præstiterunt, quæ Nobilium Comitatensium. *N. B.* Sic multi Siculorum, fuerê simul & Nobiles Comitatenses, vel jure v. l. Donatario, vel uxorio.

Ad pag. 438. *lin.* 14. & *pag. seqq.*

Nationem Saxonicam *Almam* passim diximus, sed *Inclitam* sive *Inclytam* titulare debebamus. Scilicet, Nationes Hungarica & Siculica, ut Nobiles, *Inclytæ* (Hung. *Nemes*) semper nominabantur; Natio verò Saxonica, tamquam in statu Civico exsistens

ſtens, *Alma* (Hung. *Betsületes*, ſæpè *Tiſzteletes*, quæ vocabula *Honorabilem* ſignificant) vocabatur, docentibus Articulis Diætalibus & aliis Actis Publicis. Sed Auguſtiſſima MARIA THERESIA, Vniverſitatem Nationis Saxonicæ Titulo *Inclytæ* ornavit, A. 1766: ita tamen, ut in priori ſtatu Civico omnimodè permaneat. Reſcriptum SVÆ Majeſtatis Sacratiſſimæ, hac ſuper re, iſtud eſt:

„ MARIA THERESIA, &c, &c. Illuſtres, „ Reverende, &c. Quemadmodum inde ab exor- „ dio Regiminis noſtri Fidelium de Patria & Augu- „ ſta Domo Noſtra benemerentium Subditorum „ Noſtrorum deſideriis Materna velificare Benigni- „ tate pronam Nos eſſe ſæpiùs teſtatum reddimus: „ ita charæ noſtræ in hæreditario Nobis Transſilva- „ niæ Principatu Nationis Saxonicæ humillimis pre- „ cibus permotæ, conſideratis præterea ſingulari- „ bus quibusdam in utroque benemerendi genere „ comparatis meritis; eidem Nationi Saxonicæ Ti- „ tulum INCLYTAE, ex plenitudine poteſtatis no- „ ſtræ Regiæ benignè duximus conferendum; Vo- „ lentes, & per expreſſum præcipientes, ut illo dein- „ ceps ab omnibus & ſingulis compellari, ac in „ Actis, tam Publicis, quàm Privatis, nominari de- „ beat; prout conferimus, tribuimusque vigore præ- „ ſentium. Verùm enimverò, prout Titulo & no- „ menclationi huic naturâ ſuâ nulla alia unquam, „ præter honoris acceſſionem, ineſſe poteſt vis, aut „ efficacia: ita volumus & declaramus expreſſè, vt „ & Natio Saxonica, quantumvis Benignitatis noſtræ „ ſymbolo condecorata, ſuis tamen in Conſtitutio- „ nibus perſeveret, & incumbentes ſibi erga Prin- „ cipem & Ærarium noſtrum obligationes, prout „ hactenus, ita in poſterum quoque exactiſſimè ex-

„ plere

„ plere ſit obſtricta. Prædeclaratam itaque hanc
„ Clementiſſimam Reſolutionem noſtram, per Vos
„ Gubernium Regium, tum eidem Nationi Saxo-
„ nicæ, cum ad ſingulorum notitiam in univerſo
„ Principatu, more ſolito, publicandam jubemus.
„ Quibus in reliquo *&c.* Datum Viennæ Auſtriæ
„ 26ta Novembris Anno 1766. „ Quod Clementiſſimum Reſcriptum, Commiſſionalibus Excelſi Regii Gubernii, An. 1767, 13. Jan. Cibinii exaratis, omnibus Comitatuum & Sedium Circulis, publicandum eſt demandatum; atque etiam publicatum.

Ad pag. 453. lin. 22-27.

Si non duo fuerint Nationis Saxonicæ Comites: ſequitur fortè, ipſos *Blanz & Henningh*, non fuiſſe Nationis Saxonicæ Comites, de Cibinio Comitatu dictos: ſed certorum tantùm locorum, in terra Saxonum, Magiſtros, hoc eſt Judices aut Inſpectores. Conſtat enim ex variis Inſtrumentis, tales in Natione nuncupatos fuiſſe Comites: ſicut inter Hungaros etiam, officiales nonnullos. Sic, quos nunc ad Salis fodinas vocamus *Salis Perceptores*, illi olim nominabantur *Comites Salis Cameræ.* &c.

Ad pag. 456. lin. 1. & pag. 342.

Diximus Saxonum Parochos Quarta parte Decimarum gaudere, Fiſco verò Regio tres Quartas cedere: ita enim ex Deciſione Judiciali Cauſæ Decimarum, inter Actorem Fiſcum Regium, & Inctos Saxones controverſæ, audiveramus, dum hæc exaravimus; ſed eadem Cauſa, vi Juridici remedii, adhuc pendet. In quibusdam ergo locis Fiſcus unam tantùm Quartam percipit.

Ad pag. 463.

Errores, qui in hanc paginam irrepſerunt, ſic corrigendi. In Sede quidem Cibinienſi generaliter
ſumta,

ſumta, ſunt 57. Loca. Sed in Sede Cibinienſi propriè ſivè ſpecialiter ſic dicta, eſt Cibinium Libera Regiaque Civitas, cum 30. Pagis. Pagi reliqui ad Sedes Filiales ſeu Incorporatas pertinent. Notandum tamen, in iſtis 57. Locis: dari 4. pagos dimidiatos, quos communiter *Portiones* dicunt, tales ſunt: *Orláth*, *Sina* & *Hortobágy-falva*, parte ſua ad Comitatum Albenſem pertinentes; *Sidve* item (Saxonibus Seiden,) cujus pars ad Comitatum Küküllö refertur. In *Diſtrictu Coronenſi* ſive *Barcia*, ſunt: Corona Civitas, 4 Oppida, 9 Pagi Regii Saxonici, 13 Pagi Civitatis Coronenſis, 1 Militaris *Vetus Tobány* hodie nominatus, & *Törts* Arx. Agro Barcenſi concluditur etiam *Szunyogſzeg*, pagus Limitaneo-Militaris, ſed ad Comitatum Albenſem Superiorem pertinet. In *Diſtrictu Biſtricienſi*, præter Biſtricium Civitatem, ſunt 46 Pagi; ſed pars horum eſt militarizata, pagi v. l. Valachici. De his omnibus *Parte Speciali* prolixiùs.

Ad pag. 470. *lin.* 14.

Turbare Hungaros e Fundo poſſunt. Scilicet, dum Fundus aliquis venum exponitur, præemtio Saxonum eſt; at, quos ſemel Hungari poſſident, niſi venales publicentur, Hungaros ex iis Saxo non turbat, nec Hungarus Valachum.

Pag. 496 & 497.

De *Polonis* dicta, ſic conciliánda ſunt: Tam vetuſtiſſimis temporibus, quàm ætate Joannis Sigismundi, veniſſe in Transſilvaniam & hic habitaſſe Polonos ſat numeroſos, conſtat; ſed illi, potiori ex parte, exſtincti ſunt. Hodierni verò Claudiopolitani vix non omnes, eorum ſunt Poſteri, qui An. 1660. ibi domicilium fixerunt.

Ad

Ad pag. 497.

Veteres Russi, incolæ pagorum, *Orosz-falu*, *Orosz-fája*, *Orosz-hegy*, in Valachos & fortè etiam Hungaros, transmutati sunt. Russi autem pagorum *Alsó-& Felsö Cserged* (aliàs *Kis* & *Nagy-Cserged*) in Com. Albensi; & *Bungard* ac *Reiszdörflein* in Sede Cibiniensi, ex Servia seriùs in Transsilvaniam venerunt, ideoque seniores eorum lingvam Rascianam (§. 165.) callent, reliqui idiomate Valachico utuntur. Religionem Lutheranam (Fidei enim Helveticæ renunciarunt) sequuntur: in jejuniis tamen, & multis aliis, Ritum Orientalem nondum exuerunt. De his plura *Parte Spec.* ex diligenti Indagatione Spect. Domini LADISLAI BALÓ *junioris de Nagy-Batzon*, ad Inclitam Tabulam Continuam Comitatûs de Küküllö Adsessoris Actualis, qui nostri scopi gratia, ex vicina fermè habitatione sua *Hoszszuaszóensi* viam nactus, statum, mores, *&c*, Russorum colonorum utriusque *Cserged* penitùs cognovit, connotavit, nobiscumque communicavit.

Ad pag. 518.

Regni Baronibus Hungariæ adnumeratus est, An. 1764, in Comitiis Publicis, Capitaneus Turmæ Prætorianæ è Nobili Hungarica Juventute collectæ. Vid. *P. Palma Not. Rer. Hung. P. III. p.* 401.

Ad pag. 527. *lin.* 5.

Oppidani v. l. Taxales, sive Cives Oppidorum Taxalium: Cives enim Oppidorum Nobilium, pro Nobilibus unius Sessionis habentur, eoque modo Contributionem solvunt. Sunt verò in Oppidis Nobilibus passim plurimi quoque Nobiles Immunes & Magnates.

INDEX.

STAATSBIBLIOTHEK BAMBERG

INDEX.

A.

Aba Hung. Rex. 149
Abaris. 372
Abares. . . 372-374
Abar Magyarok. . . 372
Abrud-Bánya. 24, 93, 97
Achatus. 31
Acidulæ. 74
Adalbertus St. . . 377
Aditus. 51
Adamas. 83
Aër Transſilv. . . . 52
Ægethuſa. . . . 18
Æthuſa. 18
Agareni. 374
Agaſton-falva. . . 444
Agropolis. . . 543
Akadás Siculus. . . 446
Alabaſtrum. . . . 79
Aladár. 369
Alani. 365
Alba Julia. . . . 22
Albis. 27
Alboinus. . . . 372
Albenſis Comitatus. 378
Allium urſinum. . 117
Almakerék. . . 314
Almás. 556
Almus Dux. . . 166
Almus. 375
Alpes Transſilv. 50, 59
Alt-Fluß. . . . 65
Alumen. . . . 83
Aluta fluv. . . . 65
Alvintzi L. B. Famil. 520
Alvintzi Petrus. . 313
Alvintzianæ Reſolutiones. . . . 313
Amphibia. . . . 133
Ampelites. . . . 84
Anabaptiſtæ. . . 495
Anagaſtus. . . . 370
Andraſi L. B. Familia. 520
Andreas I. Hung. Rex. 150
Andreas II. H. Rex. 150
Annia via. . . . 31
Animale Regnum. 126
Antimonium. . . 87
Apafi Mich. I. Princ. 300
Apafi Mich. II. Princ. 315
Apafi Stephanus. . 281
Apátza. 444
Apis. 136

Apor

Apor L. B. Famil. . 520
Aphronitrum. . . 80
Aptera. 138
Apulensis Colonia. . 23
Apulus fluvius. . 23, 68
Aquæ. 62
Aquæ lapidescentes. 74
Aquæ minerales. . 74
Aquarum ductus. . 32
Aquar. vivar. Colonia. 20
Aquilea. 368
Arannyas fl. . . . 68
Arannyas Sedes. . . 400
Arannyal-Versengö. . 117
Arannyász. . . . 507
Arany-kút. . . . 20
Ára-pataka. . . . 444
Arbores. 103
Ardalu. 4
Ardaricus. . . . 369
Arena. 101
Argilla. 101
Argentum. . . 61, 91
Argirus. 16
Armalistæ. . . . 525
Armeni. 484
Armeniaca. . . . 105
Arpad. 376
Arsenicum. . . . 86
Asbestus. . . . 79
Asparagus. . . . 121
Atmosphæra. . . 52
Attila. . 367, 368, 372
Aurariar. Collegium. 27
Aurata Sedes. . . 400
Auratus fluv. . . 68
Auraria. 24
Aurelianus Imp. . 29
Aurum. . . . 60, 92
Austriaci Principes. . 315
Avares. . . 372-374
Avena. 113
Aves. 131
Awrud. 24

B.

Bábolna. 105
Balamir. 547
Bálintith L. Bar. . 520
Balassa Emericus. . 190
Bánffi L. B. Fam. . 520
Bánffi Com. Fam. . 519
Banfi Sigism. . . 283
Bánffi Dionys. 305, 308
Bánffi Georg. . . 313
Bánffi-Hunyad. . . 569
Barassu. 446
Barones. 514
Baronum Familiæ. 520
Bardotz Sedes. . 90, 400
Barcia. 448
Barót fluv. . . . 72
Barolt. 444
Bartsai Acatius Princ. 290
Bartsai Caspar. . . 295
Bartsai L.B.Fam. 291, 520
Basta. 244
Básta szekere. . . 247
Báts. 370

Batho-

Báthori Andr. Princ. 247, 250
Báthori Steph. . . 183
Báth. Steph. Princeps. 225
Báth. Chriſtoph. Pr. 230
Báthori Sigiſ. Pr. . 231
Báth. Gabr. Princ. . 258
Bathori Sophia. . . 278
Bdela. 367
Békény fl. . . 62, 72
Bela I. Rex Hung. 151
Bela IV. Rex. Hung. 151
Belamber. . . . 365
Belladonna. . . . 118
Béldi Com. Famil. . 519
Béldi Paulus. . 303, 306
Bendeguz. . . . 366
Benkö Sam. . . . 112
Berobiſta. . . . 11
Bertſéni Nic. Com. 317
Beretzk Oppidum. . 414
Beſſenyö. . . . 450
Beſtertze fluv. . . 66
Bethlen Com. Fam. 519
Bethlen Gabr. Princ. 264
Bethlen Steph. Pr. . 269
Beth. Steph. junior. 273
Bethlen Greg. . . 313
Bethlen Nicolaus. . 313
Bethl. Catharina. . 314
Bethlen Cathar. . . 22
Bethlen-Szent-Miklós. 105
Betze. 105
Bibartzfalva. . 548
Bicilis. 14
Biculus. 14
Bihar mons. . . 68
Birthalbinum. . . 105
Biſztra. 93
Blaci. 475
Bleda. 367
Boëribiſta. . . . 11
Boitza. 93
Bojti Caſpar. . . 268
Borax. 81
Borgen-Wieſen. . . 249
Borgó. 51
Bornemiſza L. Bar. . 520
BornemiſzaPaul. 192, 225
Bornemiſza Anna. 301
Boralt. 444
Boros-Botſárd. . . 105
Bolgár-Barát. . . 500
Bona 7. Judicum. . 464
Botskai Steph. Princ. 253
Boves. 127
Bozza. . . . 51, 66
Bölön. 448
Branitska. . . . 536
Brandeburgica Catharina. . . 267, 269
Brankovan Fam. . 519
Bruckenthal Lib. Bar. Fam. 520
Bruckmann Ant. 56, 57
Brutus Hiſtoricus. 229
Bubalus. 127
Buda. 367

Bugát. 377
Bulgari. 497
Burtza fl. . . 65, 68
Butſum. 93
Büdös-hegy. . . 83, 85

C.

Calida aqua. . . 21
Calculus. . . . 100
Campeſtris regio. 74, 107
Capitanei Siculor. . 418
Capra. 129
Caraffa Ant. . . 308
Carbo foſſilis. . . 85
Carolus M. . . . 374
Carolus I. Rex H. . 153
Carolus VI. Imp. . 322
Carolina Arx. . . 323
Carolina Via. . . 323
Carolina. . . . 22
Carpatus. . . . 50
Caſſia via. . . . 31
Caſtaldus. . . 214, 223
Caſtella. 32
Caſtellarii. . . . 32
Cath. Brandeburgica. 267, 269
Catalaunia. . . . 367
Cenſus Cathedraticus. 351
Ceraſa. 104
Cereviſia. . . . 113
Chalcedonius. . . 79
Chaba. 369
Chagani. 372
Chaja. 374
Chani. 372
Chryſii fluvii. . . 66
Chryſolor. . . . 68
Cheneziatus. . . 566
Cibak Emericus. . 188
Cibin fluv. . . . 68
Cinnabaris. . . . 86
Cingani. 502
Citrulli. 110
Cives. 524
Claudiopolis. . . 23
Cluſæ. 541
Cobaltum. . . . 87
Cogeono. 10
Coloniæ Romanæ. 17-27
Collia. 31
Collegium Aurariar. 27
Comites. . . . 513
Comitum Familiæ. 519
Comites Siculor. . 195
Comes Nationis Saxonicæ. 452
Conſcriptio religioſa. 472
Contributio. . 341-355
Contumacionales ſtationes. . . . 51
Coronenſes proſcripti. 262
Corvinus Joan. . . 177
Corvinus Matthias. . 154
Cos cotaria. . . . 79
Cotiſo. 10
Cotiſon. 466

Creca. 368
Creta. 101
Crocus auſtriacus. . 111
Csáki Com. Fam. . 519
Cserei Mich. 312, 320,
Csengi Zádé. . . 292
Cserna fl. . . . 68
Csertes. 93
Csik Sedes. . 298, 400
Csik-Szereda Op. . 414
Csombord. . . 105
Cumani. . . . 391
Cundu. 375
Cunimundus. . . 372
Cuſſal. 377
Cuprum. 91
Czegenſis lacus. . . 75

D.

Daci. . . . 6, 536
Dacia alpeſtris. . . 5
Dacia mediterranea. 5
Dacia ripenſis. . . 5
Dacorum Civitates. . 9
Dacorum idioma. 8, 536
Dacorum Reges. . 9
Darabant. . . . 421
Darauſs. . . 448, 449
Davi. 7
Daniel L. B. Famil. 520
Decebalus Dacor. Rex. 12
Dengezits. . . . 369
Denzik. 369
Dees-Akna. . . . 82
Dieterich L. B. Famil. 520
Dioſzegi L. B. Fam. 520
Diptera. 137
Diploma Leopoldinum. . . 312, 313
Dintzic. 369
Doblen fl. . . . 66
Dobó Steph. . . 191
Doboka Comitatus. 378
Dobra. . . 51, 365
Dobronika. . . . 117
Dohány. 110
Domini Terreſtres. 530
Dorna fl. . . . 66
Dorpaneus. . . . 12
Doſa Georg. . . 185
Draaſz. . . 448, 449
Duces Transſilvaniæ. 142, 163
Dujardin L. B. Fam. 520
Dupapiatra. . . . 93
Durſak. 377

E.

Ebeni Steph. . . 305
Egerbegy Oppidum. 68, 110
Egyházi Nemeſſek. . 522
Ellak. 368
Eleud. 375
Elias Moldavus. . 224
Epilobium Benkö-anum. . . . 125
Equus. 128

Erdeel. 4
Erdély. . . . 3, 4, 37
Erdély Orſzág. . . 37
Erösd. 446
EſzterháziCom.Fam. 519
Ethele. . . 367 - 372

F.

Faba. 114
Fabrorum Collegium. 89
Fagaras Diſtrictus. . 378
Fagopyrum. . . 113
Falconarii. . . . 133
Falco gentilis. . . 133
Falkenſtein Frid. . 313
Fario. 75
Faſching Franc. . . 474
Fejér-nyikó fl. . . 72
Fekete ügy. . . 65, 77
Ferdinandus I. Imp. 221
Ferrariæ. . . . 89
Ferrati Com. Fam. . 519
Ferrum. . . 61, 89
Feræ. 130
Ficaria. 117
Figura Transſilvaniæ. 44
Fluvii. 62
Fontes. 32, 75
Forgáts Sigism. . . 475
Forum Siculorum. . 26
Foſſilia. 97
Földvári Com. Fam. 519
Fö Nemeſſek. . . 417
Fö Népek. . . . 417
Franc. I. Imper. . . 323
Frank Valent. . . 474
Fridváldſzky Jo. . 125
Frutices. 103
Fulkun. 446
Fulmina. . . . 57
Fundus Regius. . . 455

G.

Gagy fl. 72
Gallienus Imp. . . 29
Gelatinæ avenæ. . 113
Gejza. 377
Gemma nobilis. . 81
Gemina via. . . : 32
Georg. Martinuſius. 190, 223
Gepenek. . . . 504
Gepidæ. - . . . 34
Gepidia. 34
Geum. 117
Getæ. 7
Gienel. 93
Gieſt. 444
Gogány. 9
Gordas. 371
Gothi. 34
Gothia. 34
Görgény fl. . . 72
Görög Compania. 491
Granatus. . . . 81
Grando 57
Græci. 488
Grafen. 513

Gratuita victitatio. 457
Gratuiti labores. . 456
Gróf. 513
Gyalu. 93
Gyéres. . . 68, 110
Gyergyó Sedes. . . 400
Gyejza. 377
Gyógy fl. . . . 73
Gyógyenſes thermæ. 74
Gyöngyösi Steph. . 299
Györfi L. Bar. Fam. 520
Gypſum. . . . 79
Gyula. 376
Gyulai Fam. Com. 519
Gyulafi Ladisl. . . 324

H.

Hadnagyok. . . . 418
Hajdones. . 254, 572
Haller. Famil. Com. 519
Haller Ioan. . 307, 313
Hamelenſis fabula. 433
Haner Jerem. . . 144
Háromſzék. . . . 400
Hari. 536
Haritska. 113
Hartbach. . . . 72
Haſtati Siculi. . . 420
Heisler. 310
Helenium. . . . 121
Helmintholithus. . 98
Helveticæ Conf. add. 472
Hemiptera. . . . 135
Henter L. B. Fam. . 520
Heraclius Imp. . . 374
Herbæ. 108
Herczegány. . . 93
Herdeelen. . . . 4
Herman. Marchio Badenſis. . . . 307
Hermány. . . . 90
Hetumoger. . . 375
Héviz. 21
Hidvég. 446
Hildeco. 368
Hildegunda. . . 368
Hinnus. 129
Hodos lacus. . . 75
Holcus. 114
Homagium. . . 586
Homonnai Valent. 256
Homoród fl. . . 71
Hortobágy fluv. . . 72
Hoſzſzuaſzó. . . 105
Huba. 375
Humulus Lupulus. 121
Hungari. . 374 - 378
Hungarorum Comitatus. 378
Hung. lingva. . . 382
Hung. Veſtes. . . 380
Hunno-Avares. 371-372
Hunni. . . 362-372
Hunugari. . . . 374
Hunyad. 89
Hunyad Comitatus. 343, 378
Hunyadi Joh. 177, 559 - -

Huſzár L. B. Fam. . 520
Huſzár Mich. . . 21
Huſzti Andr. . . 474
Hydrargyrum. . . 86
Hymenoptera. . . 135

I & J.

Jaſſi. 390
Jáſzok. 390
Jáſzberiny. . . . 390
Ibraim Paſſa. . . 298
Ichthyolithus. . . 98
Iflach. 475
Igen. 105
Ignobiles. . . . 527
Illia Andr. . . . 474
Illyefalva. . . . 414
Imrefi Joan. . . 259
Inclytus titulus. . 586
Indigenatus. . . 341
Inquilini. . . . 529
Inſecta. 134
Inſignia Transſilvaniæ. 38
Intzédi L. B. Fam. . 520
Ioan. Sigismundus. 212
Joſephus I. Imp. . 318
Ioſeph. II. Imp. 323, 326
Ioſika L. B. Fam. . 520
Ioſintzi L. B. Fam. 520
Iobbagiones. . . 527
Jobbágy. . . . 527
Iringus. 374
Irnach. 368
Iſabella Regina. . 212
Iſmahelitæ. . . . 391
Jubagio. . . . 527
Iudices Regii. . . 418
Iudices Sedis. . . 419
Jugurro. 374
Juſtinus Imp. . . 373

K.

Kába. 369
Kaganus. . . . 373
Kajanel. 93
Káján tó. 305
Kálnoki Com. Fam. 519
Kaltbach. . . . 72
Kapu ſzám. . 342, 346
Karaton. 366
Karolyi Com. Fam. 519
Károlyi Suſanna. . 267
Karſz Király árka. . 373
Kaſſai Franc. . . 301
Káſzon Sedes. . . 400
Káſzon fl. . . . 72
Kátai Mich. . . . 255
Kemény Com. Fam. 519
Kemény L. B. Fam. 520
Kendeffi Com. Fam. 519
Keneziatus. . . . 566
Kereſztes Fr. . . 283
Kereſztes mező. . 12
Kereſztur Opp. . . 414
Kereſztur Sedes. . 400
Kerpenyes. . . . 93
Kézdi Sedes. . . 400
Király-Birák. . . 418

Kirtz.

Kirtz. 446
Kiſzily. 113
Klopativa. . . . 27
Kollar Ad. Fr. . . 158
Kollát pataka. . . 448
Kolos. . . 82, 376
Kolosvár. 541
Korda L. B. Fam. 520
Kornis Com. Fam. 519
Koronka. . . . 536
Kováſzna. . . . 56
Kaváts Joan. . . 320
Kökényesdi Geor. . 306
Köleséri Sam. . . 92
Köpenyeg. 504
Körös. 56
Körös-Bánya. . . 93
Körös *fl.* . . . 66
Kövár Diſtrictus. . 378
Közép-Ajta. . 98, 107
Krakkó. 105
Kraſzna Comitatus. 378
Kun Com. Familia. 519
Kund. 376
Kunok. 391
Kunság. 391
Kurs. 372
Kurutz. 319
Kurutz világ. . . 319
Kutſuk Paſſa. . . 299
Küküllö Comitatus. 378

L.

Labontz. 319
Lacus. 74
Lapides numales. . 99
Lapideum Regnum. 78
Lapis ſerpentinus. . 79
Lápos fluv. . . 51, 69
Latitudo Transſilvaniæ. 48
Lázár Com. Fam. . 519
Lázár Joan. . . 324
Lázár-falva. . 83, 85
Leel. 376
Lehmannus. . . 317
Lengyel. 498
Lengyel-falva. . . 498
Leopoldus M. Imp. 318
Leopoldinum Diploma. . . 312, 313
Lepedös Tzigányok. . 503
Lepidoptera. . . 135
Liberi Baronatus. . 516
Libertini. . . . 527
Libertini Siculi. . . 421
Liget. 446
Linum. 114
Lithantrax. . . . 84
Loca Taxalia. . . 350
Locher Carol. . . 320
Ló-fö-Székely. . . 420
Ló-kötö-hely. . . . 421
Longvevalius. . . 317
Ludov. Marchio Bad. 312
Lutherani. . . . 472
Lutz fl. 72

M.

Magnates. . . . 513
Magnus Principat. 36, 41

Magor. 375
Magyar. 375
Magyar-Herepe. . 105
Magyar-Lapád. . 105
Magyarós. . . . 444
Majlát Steph. . . 190
Mala. 104
Malachites. . . . 91
Maltha. 84
Maltum. 113
Mammalia. . . . 127
Mappæ Geographicæ Transſilvaniæ. 45, 46, 550
Maria Thereſia. . 323
Marga. 101
Marſos. 62
Mariſcus. . . . 62
Maris oculi. . . 75
Marmor. . . . 78
Maros fl. . . . 62
Maros Sedes. . . 400
Maros-Szereda. . . 414
Maros-Váſárhely. . . . 26, 414, 428
Marotus. . . . 376
Martinuſius. . 190, 223
Marus. 62
Maſſa-Getæ. . . 7
Mathematica Not. . 44
Matthias I. Rex Hung. 154
Maximinus . . 367
Medena . . . 17
Melittis . . . 117
Melones , . . 110
Mercurialis . . 117
Mercurius , 86, 87
Meriſcus. . . . 62
Meſzes. 107
Metalla. 86
Meteora. . . . 57
Metorea. . . . 31
Mezöség. . . 74, 107
Mica. 79
Michaël Valachus. 247, 252
Mikes Com. Famil. 519
Miklósvár. . . . 400
Mikó Com. Famil. 519
Mikó Nicol. . . 448
Mikoiana ſilva. . 107
Miles Limitaneus. . 52
Miles Matthias. . . 307
Milium. 113
Miriſzlóenſis pugna. 243
Miske L. Bar. Fam. 520
Mœringer L.B. Fam. 520
Montecuculi. . . 297
Montes. 59
Moravi. 495
Moros. 62
Muager. 371
Mulus. 129
Mundzuchus. . . 366
Muria fontana. . . 82
Muria montana. . 82
Mykóltha. . . . 368

N.

Nádas fl. . . . 64
Nádas Gödre. . . 83
Nagy-Almás. . . 93
Nagy-Oklos. . . 105
Nalátzi L. B. Fam. 520
Nalátzi Steph. . . 303
Napocensis Colonia. 26
Napuca. 26
Narses. 372
Natrum fontanum. 80
Nationes Vnitæ. . 358
Nationes toleratæ. . 471
Nemere. 58
Nemes Com. Fam. 519
Nemes Com. Joan. 446
Neuroptera. . . 135
Nicetas. 366
Nicotiana. . . . 110
Nitrum. 80
Nobiles. . . 509, 521
Nobiles Nativi. . . 522
Nobiles Novitii. . 522
Noli tangere. . . 117
Nubiani. . . . 503
Nuszbach. . . . 444
Nyárád fl. . . . 68
Nyáras-patak. . . 446

O & Ö.

Observantes PP. . . 500
Ochra 101
Octar. 367
Ojtoz fl. . . . 66
Ojtoz. . . . 51, 79
Olá. 476
Olá-Barát. . . . 500
Olá-Lápos. . . . 86
Olá-Pián. . . . 93
Ólt. 65
Óltszeme. . . . 548
Ompoly. 23
Opitius Martin. . . 482
Oppida Nob. . . 583
Oppidani. . . . 590
Orbai Sedes. . . 400
Orbán L. B. Fam. . 520
Origanum. . . . 117
Ornitholithus. . . 98
Orosz. 497
Orosz-fája. . . . 497
Orosz-falu. . . . 497
Orosz-hegy. . . 497
Ostro-Gothi. . . 365
Otto Hung. Rex. . 152
Ound. 375
Ökör sütés. . . . 428
Örményes. . . . 95

P.

Pacinacitæ. . . . 390
Panicum. . . . 114
Pannodacia. . . 6
Papaver. . . . 114
Papóltz. . . . 56
Parajd. 82
Passus. 51
Pata. 27
Patavicensium vicus, 27

Patroiſſa. . . 22, 23
Peculium. . . . 455
Pelnitz Lib. B. . . 520
Pepones. . . . 110
Perendaneſior. Colonia. 22
Pernyeſzi Sig. . . 307
Perſica. 105
Peſtis. 53
Petovium. . 544—546
Petki Com. Fam. . 519
Petki Steph. . 297, 307
Petreſan. 22
Petriuſa. 23
Petroſz. 24
Petrus Moldavus. . 161
Peuce. 369
Phaſeoli. . . . 114
Phialæ Jordanis. . 75
Philiſtæi. . . . 391
Phyſica Notit. Trans. 52
Phytolithus. . . . 98
Piligrinus S. . . 377
Piritske Paſſus . . . 51
Piſa. 114
Piſces. 134
Pityóka. 110
Pixidarii Siculi. . 421
Póka. 544
Pókafalva. 544
Pojana. 93
Politica Cogn. Trans. 141
Pongrátz Joan. . . 183
Porkura. 93
Porta ferrea. . . 537
Poſta. 456
Plebeji Siculi. . . 421
Plumbum. . . . 61
Prætoria Auguſta. . 26
Praſmar. . . . 224
Prat de la Trajan. . 13
Pray Georg. . . 363
Prenanthes. . . . 117
Primipili Siculi. . . 420
Primores Siculi. . . 417
Principes Transſilv. 211
Prinyi L. B. Fam. . 520
Pruna. 104
Pumex. 100
Pyra. 104

Q.

Quarentena. . . 51
Quarzum. . . . 79

R.

Rabutin. 318
Radak L. B. Fam. . 520
Radna. . . 51, 89, 91
Rákóczi Georg. I. 272
Rákóczi Georg. II. 277
Rákóczi Franc. I. . 288
Rákóczi Fr. II. 288, 311, ... 316
Rakóczi Juliana. . 288
Rákoczi Sigiſm. . 256
Rákóczi Sig. . . 279
Rátzok. 500
Ravenna. . . . 368
Recca. 368

Reformati. . . . 472
Reges Hungariæ. . 145
Regna Naturæ. . . 78
Retkes. 98
Retyezát. . . . 75
Révai L. B. Fam. . 520
Rhédei Com. Fam. . 519
Rhédei Franc. . . 289
Rika silva. . . . 107
Risigallum. . . . 86
Robottæ. . . . 533
Roma. 368
Romano-Catholici. 472
Rovatal. 342
Rubra turris. . . 51
Ruda. 93
Rudolphus Imp. . 241
Rugas. 367
Rugilas. 367
Russi. . . 497, 590

S.

Sabesus. 445
Sajo fl. 69
Sal. 82
Sal gemmæ. . . 82
Sal fossile. . . . 82
Salinæ. . . 23, 540
Sallamarum. . . 80
Sal purgans. . . . 80
Salomon. . . . 150
Samus fl. . . . 64
Samusius fl. . . 64
Saraceni. . . . 391
Sárd. 27
Sardiniensis Colonia. 27
Sárkány. . . . 107
Sármás. 10
Sarmaság. . . . 10
Sarmis Rex. . . 10
Sarmizægethusa. . 10
Sarmitæ. . . . 10
Sárpataki Mart. . . 303
Sauromatæ. . . . 10
Saxones. 429 - 471, 586
Scepusiensis Joan. 185
Schistus. 78
Schmeitzel Mart. . 474
Sclavi. 501
Sclopetarii. . . . 524
Sebes. 68
Sebus. 445
Sebeshely. . . . 89
Sebesi Franc. . . 283
Seeberg L. B. . . 520
Selago. 118
Selenites. . . . 80
Selyei Steph. . . 285
'Sellérek. . . . 527
Sepsi Sedes. . 400, 445
Sepsi-Szent-György. 414
Serbi. 500
Serédi Steph. . . 278
Sergidava. . . . 539
Servii. 500
Sexta Traiana. . . 23
Siculi. . . . 351, 389
Siculor. Comites. . 195
Siculor. fata. . 248, 295

Sicu-

Siculorum Sedes. . 400
Siebenbürgen. . . 3, 5
Sigismundus Imp. 153
Signatura boum. . 428
Silvania. 3
Sirbi. 500
Sirfi. 500
Siſarum. . . . 111
Sociniani. . . . 472
Solanum tuberoſum. 110
Sólyom. 133
Sorabi. 500
Stalactites. . . . 74
Stanitza. . . . 93
Stannum. . . . 88
Stibium. . . . 87
Stiborius. . . . 176
Strimba. . . . 66
Svates. 376
Svatoplugus. . . . 376
Sventopulcher. . . 376
Swentibaldus. . . 376
Sulyok Steph. . . 285
Szabólts. . . . 376
Szamos fluv. . . 64
Szalárdi Joan. . . 277
Szápolya Joan. 158, 185
Szegedi Joan. . . 144
Székaſzo. . . . 72
Székás. 72
Szék. 82
Székely. 396
Székely Com. Fam. 519
Székely Moſes. 242, 246
Székely bánnya. . . 248
Székely-támadt. . . 248
Szeménii. . . . 279
Szent-Imre. . . . 177
Szent-kereſzti L. B. Fam. 520
Szent-Páli. . . . 169
Szilágyi Mich. . . 183
Sztojka L. B. Fam. . 520

T.

Tabacum. . . . 110
Talcum. 79
Tan-Jó. . . . 363
Tarkö. . . . 62, 65
Tarnis. . . . 13, 22
Tartari. . . . 151
Tartarus. . . . 100
Tartuffel. . . . 110
Taſnád. 51
Tatari. 151
Tatárka. 114
Taxa Capitis. . . 354
Taxa Facultatum. . 355
Taxalia Loca. . . 350
Teleki S. R. I. Com. Fam. 519
Teleki Michaël. . 524
Tenger-ſzemek. . . 75
Theotinus. . . . 366
Theodo. . . . 374
Thermæ. . . . 74
Thira-Getæ. . . 7
Tholdalagi Com. Fam. 519

ThordensisComitatus 378
Thraces. . . . 500
Thudunus. . . . 374
Thyssa-Getæ. . . 7
Tincal. 81
Tóldi Com. Famil. 519
Topánfalva. . . 93
Tophus. . . . 100
Toplitza. . . . 93
Toppeltinus Laur. 474
Torda. . 58, 82, 105
Torja. . . 83, 85, 224
Torotzkó. . . . 89
Torotzkai Com. Fam. 519
Torotzkai L. B. Fam. 520
Tosu. 375
Tót. 501
Török-búza. . . . 113
Török-dohány. . . 110
Tömös. 51
Törtsvár. . . . 51
Tököli Emer. 309, 310
Trabant. . . . 421
Trajanus Imp. . 12, 15
Transsilvania. . . 3
Transsilv. Insignia. 38
Transsilvaniæ facies tristis. 245, 286, 296, ... 302, 306
Tresztia. . . . 93
Tres Sedes Sicul. . 400
Tributum. 204, 341-355 . . . 576 — 583
Trisedes. . . . 400
Triticum. . . . 112
Tuhutum. . . . 375
Turcæ. 201, 204, 374
Tursa. 101
Tusnád. 414
Tusnadensis lacus. . 75
Tzárá Erdélyászke. 4
Tzigány. 502

V U & Ü.

Vadas. 107
Uajda-Hunyad. 89, 569
Vaji L. B. Famil. . 520
Valachi. . 28, 34, 474
Valamirus. . . . 466
Vár. 515
Várad. 51
Varchuni. . . . 372
Várhely. . . 19, 538
Vargyas fl. . . . 72
Vásárhelyi Joan. . 21
Veczel. . . 20, 538
Véczel. 448
Veczer. 549
Vegetabile Regnum. 102
Venti. 57
Vér Georg. . . . 305
Verbóltz. . . . 376
Vermes. . . . 138
Veres-patak. . . 93
Vesselényi L. B. Fam. 520
Véteráni Frid. . . 312
Véts. 543

Vice-

Vice-Waivodæ. . . 195
Vicia. 114
Videnbach. . . 65, 68
Vidimirus. . . . 466
Viæ Romanæ. . . 31
Vina. 105
Vincentius Comes. 446
Viſa. 95
Viſmutum. . . . 87
Vitriolum. . . . 84
Vitzel 538
Vizakna. . . . 82
Volah. 476
Volmerium. . . 545
Udvarhely Opp. . 414
Udvarhely Sedes. . 400
Ugri. 374
Ulpia Traiana. . . 538
Ulpius Traianus. . 12
Ultraſilvania. . . 4
Ungari. 388
Ungri. 374
Unio Nationum. . 359
Unitæ Nationes. . 358
Unitarii. . . . 472
Uptar. 367
Urs. 376
Urſula. 368
Uturgur. 370
Uzus fl. 66
Ürmös. 444
Üveg-*ſzáru fü.* . . 117

W.

Waivodæ. . 168, 557
Walach. 475
Was Com. Fam. . 519
Wlach. 476
Wiſi-Gothi. . . 365

Y.

Yetani. 7

Z.

Zajkán. 51
Zalakna ſeu Zalatna. . . 22, 51, 87, 93
Zamolxis. . . . 9
Zápolja Joan. . . 185
Zárandenſis Comitatus. 378
Záſzlós Urak. . . 517
Zea. 113
Zeek. 448
Zek. 448
Zeidenſe nemus. . 107
Zermizirga. . . . 22
Zerneſt. 25
Zernenſium Colonia. 25
Zeugma. . . 23, 24
Zilah. 51
Zingari. . . 73, 501
Zingaror. Waivodæ. 506
Ziridana. . . . 26
Zigeuner. . . . 502
Zolyomi David. . 273
Zólyomi Nicol. . 306
Zomus. 64
Zoolithus. . . . 98
Zrini Helena. . . 288

Erra-

Errata. Corrige.

Pag.	Linea.	Errata.	Lege.
9	17	*ſeq. adde:*	& Strabonis Geograph. Lib- 7.
13	12	Dion Cretenſis . .	Dio Caſſius.
14	18	habeat	habebat.
18	9	alli	alii,
20	21	redolentem	redolens.
21	18	indefeſſè	indefeſſæ.
23	1	quidem	quidam.
24	18	locandum	locandam.
36	23	Principalibus . - .	Principalibusque.
37	29	Agya falva	Agyag-falva.
50	9	Moldaviæ . . *adde:*	&
52	5	quam.	quas.
53	24	annone	annonæ.
61	21	ſupra. *dele.*	
73	1	ſolaturi	ſoluturi.
77	24	patiatur	patitur.
78	11	edito	edita.
83	4	Paroch. nonnullis. .	Parochis Receptarum Religionum.
90	22	deſundabant . . -	deſudabant.
94	20	que	quæ.
102	16	ruſticolis	ruſticulis.
112	23	Mayz.	Mays.
117	24	recepta	receptum.
120	21	Odonites	Odontites.
121	7	muſcari . . - . .	comoſus.
125	29	delectant	delectans.
148	13	miſſa *adde:* . . .	ut cenſent Scriptores à majori.
158	13	ac	ab
162	31	Valentino. *adde:*	Török.
172	10	Gregarium	Gregorium.
174	6	natus	nactus.
222	20	Joannem	Joannam.
225	24	faces	faſces.
233	25	Enyed	Egyed.
235	18	cum, *dele.*	
248	19	ſubjicere	ſubjiceret.
251	13	per, *dele.*	
254	2	ſeculo	ſeculi.
255	31	tumulatus	tumulatum.
256	23	ſepelli	ſepeliri.
263	31	haud, *dele.*	
ibid.	32	parvos	pravos.
264	24	rita	rata.
271	28	largitioribus, . . .	largitionibus.
287	16	200000	20000.
288	20	1677 . -	1676.
295	10	Hungariam	Hungaria.
300	9	Nagy-Falu	Nagy-Falva.
310	3	1714	1713, 1. Febr.
328	13	eligabantur. . . .	eligebantur.
329	8	ſegregatum . - . .	ſegregata.
342	11	hodierno	hodierna.
350	13	mactabila	mactabilia.
352	8	1669	1663.
	12	haud, *dele.*	
354	25	Siculia, *adde:* .	fermè.
357	16	Confeſſionis . . .	Confeſſioni.

STAATSBIBLIOTHEK BAMBERG

Errata. Corrige.

Pag.	Linea		Lege.
378 --	21	Opp 2	Opp. I.
	22	Opp 2	Opp. I.
386 --	12	ſede	ſed
395 --	15	excretas	excretos.
398 --	8	Priſtandus	Priſtaldus.
405 --	27	allii	alii.
	31	eſſentiaca	eſſentiam.
	32	vombula	vocabula.
406 --	19	Comitatum	Comitatuum.
408 --	5	Siculi	Scithuli.
	28	deberet	deberent.
409 --	3	Conſvetudinarium	Conſvetudinariarum.
	5	amittendus	amittenda.
	6	Anticuli	Articuli.
	19	ſeu	ſed
	30	Siculorum	Nobilium.
412 --	20	Siculis	Siculi.
	25	conditus	condito.
413 --	30	Oppidanos, *adde*:	ſcilicet Taxales,
414 --	28	celebrandæ	celebranda.
	33	confirmatum . . .	confirmatam.
416 --	21	exiſterint	exſtiterint.
418 --	19	Sede, *adde*:	antiquiſſimis temporibus.
	23	Judiciariæ, *dele.*	
	30	inter	intra.
419 -	4	Sedriam	Sedem.
	17	ſtet	ſtent.
420 --	7	militabant	militabunt.
423 --	5	nemque	nempe.
425 --	17	quod	quoad
428 --	4	conſvedo	Conſvetudo.
430 --	21	quas	quâ.
433 --	24	Janus	ſanus.
436 --	29	&	ea.
451 --	17	diverſis	diverſi.
452 --	15	adplicati	adplicata.
453 --	6	immo *adde*: . .	Valachi.
455 --	27	aboletus	abolitus.
460 --	6	ſimultatione . . .	ſimulatione.
463 --	6	57	30.
	16	10	12.
	17	3 pagis Mil. . . .	1 pago Militari
	21	16	46.
468 --	7	ambiens	ambientes.
486 --	20	Nationum, *adde*: .	adepti ſunt.
488 --	8	Epiſcopus Martonſius	Epiſcopo Martonſio.
491 --	20	dictu	dictum.
495 --	20	Quare	Quale.
500 --	18	Domicilia, *adde*: .	ſeu habitationes
505 --	15	ſuſos	fuſos.
513 --	10	deſtingvunt	diſtingvunt.
519 --	15	juræ	jure.
524 --	12	vanationibus . . .	venationibus.
526 --	18	Nobitationem . . .	Nobilitationem.
527 --	5	Opidani, *adde*: .	Taxales.
	6	LXXVI	CLXXVI.

Thema.

Welches ist die Aufgabe der Theologie überhaupt und bes. der positiven. Kann die Aufgabe so angegeben werden, daß sie die Wissensch. ist vom Wort des Christenth.? Gott drück. eine Geschichte u. im weiteren muß demnach die Theologie eine historische Wissensch. seyn; wenn in der pos. Theologie als einzelne Zweig Dogm., Dogmat., Kirchenwissensch., Moral u. Exegese angegeben werden u. nach diesen als Hülfsmittel durch die K. G. hinzugesetzt wird, welche Aufgabe kann dem [illegible] [illegible] zukommen? Welches waren die pragmatische Behandlg. der K. G.
